BIJBELVERKLAERING.

DE

BIJBEL,

DOOR BEKNOPTE

UITBREIDINGEN,

EN OPHELDERENDE

AENMERKINGEN,

VERKLAERD;

DOOR

J. VAN NUYS KLINKENBERG,

A. L. M. THEOL. ET PHIL. DOCTOR, HOOG-LEERAAR IN DE H. GODGELEERDHEID EN KERKELYKE GESCHIEDENIS, AEN HET ILLUSTRE ATHENÆUM, EN PREDIKANT IN DE GEMEENTE TE AMSTERDAM; MITSGADERS LID VAN HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN, TE VLISSINGEN.

ZES-EN-TWINTIGSTE DEEL.

TE AMSTERDAM, BY

JOHANNES ALLART,

MDCCXCIV.

Met Privilegie van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staeten van Holland en Westvriesland.

Met Adprobatie van de Gecommitteerden der Eerw. Klassis van Amsterdam.

den 16den Dec. 1794.

VOORBERICHT

AEN DEN

BESCHEIDEN LEEZER.

Toen ik, voor ruim veertien jaeren, met wijlend mijnen toenmaels hoog geächten Ambtgenoot, den Hoog Eerwaerdigen Heer G. J. NAHUYS, *die reeds, voor de uitgaev van het derde deel, door eenen vroegtijdigen dood, werdt wechgerukt, dit uitvoerig werk ondernoomen heb, en voorál toen ik, na den dood van dien grooten man, te raede werdt, het zelve alleen voort te zetten, zag ik grootelyks op, teegen de moeilykste gedeelten van den Bijbel, byzonder teegen de Voorzeggingen der Propheeten.*

Evenwel, door de weldædigheid van Hem, die my het leeven en de krachten gunstig gespaert heeft, ben ik deese zwaerigheeden, op welk eene wijs het dan ook

weezen mooge, in zo verre te boven gekoomen, dat ik den geheelen Bijbel, de OPENBAERING *van* JOANNES *alleenlyk uitgezondert, naer mijn vermoogen, opgeheldert, en het XXVI^ste Deel, beheisende de zogenaemde* ALGEMEENE ZENDBRIEVEN, *op het einde van het jaer* 1792, *uitgegeeven hebbe.*

Maer nu kwam de grootste zwaerigheid nog eerst aen. Het laetste, maer tevens het moeilykste van alle Bijbelboeken, de gansch geheimzinnige OPENBAERING, *was nog overig. De duisterheid van dit Propheetiesch geschrivt was my, ten allen tijde, zo groot voorgekoomen, dat ik het nimmer had durven onderneemen, om eenig gedeelte van het zelve, tot het onderwerp van eene Kerkelyke Leerreeden, te neemen. Zelvs wanhoopte ik, om 'er immer eenig doorzicht in te verkrijgen.*

Om deese reeden besloot ik, mijne Bijbelverklaering, met eene enkel letterlyke uitlegging vau de OPENBAERING, *ten einde te brengen; op zoortgelyk eene wijs, als ik het* Hooglied *van* SALOMO *behandelt heb.*

heb. —— Dan, door mondelyken en schrivtelyken aendrang van verscheidenen, die gunstig, over mijne poogingen, gelieven te oordeelen, aengemoedigd, heb ik eene Proev *willen neemen, hoe verre ik het, onder den Goddelyken zeegen, in het onderzoek der Prophetische bedoeling van dit geheimzinnig Boek, zou kunnen brengen.*

Hier ziet Gy den gedeeltelyken uitslag. —— Dit Deel behelst mijne uitlegkundige begrippen, over de ZEEVEN *eerste* HOOFDSTUKKEN. *In het volgende, hoop ik, zo God wil en ik leev, mijne gedachten, over het geene nog overig is, meede te deelen.*

Ik noem het eene Proeve eener verklaering van JOANNNES OPENBAERING, *daer ik wel vrymoedig opgeev, wat ik, na een onpartijdig onderzoek van zaeken, meen gevonden te hebben; maer niet dwaes en opgeblaesen genoeg ben, van te willen beweeren, dat ik, in alles, de waere meening zoude getroffen hebben. —— Ik onderwerp dezelve zeer gaerne, aen een beeter oordeel. Elk toetse dezelve, aen de reegels*

van gezonde Uitlegkunde. Die my aenwijst, dat ik gedwaelt hebbe, en my beeter weet te onderrichten, zal my zeer verplichten.

Machtspreuken, losse pennenstreeken, en haetelyke aenmerkingen, als met de hairen 'er by gesleept, hebben by my geen ander uitwerksel, dan dat ik my daer over bedroeve, dat de Geest van het Christendom zo weinig invloed hebbe, op het gemoed van zulken, die zich verlichters van het menschdom noemen. —— Aen den anderen kant, wil ik elk eene bescheidene onderrichting, van wien het ook weezen mooge, met blijdschap aenneemen. Voorts houd ik my, aen het geene ik, in de INLEIDING pag. CXL *geschreeven heb:*
„ weet iemand my beeter te onderrichten; zelvs kan
„ hy mijne geheele uitlegging, met duchtige reedenen,
„ om verre werpen; ik zal my aen hem grootelyks ver-
„ plicht reekenen; elk eene pooging, welke lievde tot
„ waerheid aedemt, om iets beeters te geeven, zal
„ my by uitstek aengenaem weezen."

Het is waer, ik heb mannen van naem en groote

ver-

verdienſten tegengeſprooken. Maer ik meen het, met beſcheidenheid, gedaen te hebben. —— *Onder alle vooröordeelen, welke ons, in het onderzoek der waerheid, van den rechten weg afbrengen, zijn die van gezach geenszins de minst gevaerlyke. De meest verlichten, onder de kinderen der ſtervelingen, zijn, aen dwaelingen, blootgeſteld.* —— *Ook beleeven wy in zo verre gelukkige daegen, als de menſchelyke geest zich, niet meer door gezach, maer alleenlyk door bondige betoogreedenen, overtuigen laet.*

Ik heb de ZEEVEN PERIODEN, *zo als zy genaemd worden, wech geredeneert.* —— *Dit zal, denkelyk, deeſen en dien vreemd en onverwacht voorkoomen. Maer ik heb de zaek, met aflegging van alle vooröordeelen, onpartijdig onderzocht; en de leer der zogenaemde Perioden is my geheel ongegrond voorgekoomen.* —— *Ik laet zeer gaerne aen elk de vryheid, om te denken en te ſpreeken, zo als het hem voorkoomt; maer ik laet my ook deeſe vryheid niet ontneemen. Oordeelt iemand, dat mijne bewijſen, tegen het ſtel-*

ſel der ZEEVEN PERIODEN, *niet voldoende zy, hy blijve 'er by.*

Met het wechvallen ondertusſchen van die ZEEVEN TIJDKRINGEN, *moeten ook teevens alle verklaeringen van de* OPENBAERING, *welke daer op gebouwd zijn, by my, van zelvs vervallen; en daer door was ik genoodzaekt, alle mijne voorgangeren, die, op deeſen grond, gebouwd hebben, hoe groot hunne naem en verdienſten ook weezen moogen, geheel te verlaeten.*

De nieuwere Uitleggers hebben ook, tot nog toe, niets opgeleevert, waer in ik berusten konde. De reedenen, voor zo verre zy de geheimzinnige gezichten, in dit Deel vervat, betreffen, heb ik in de INLEIDING, *opgegeeven, en zal dezelve, voor zo verre zy het overige gedeelte der* OPENBAERING *raeken, in het vervolg, aenwijſen. —— Ik heb derhalven mijnen weg, meerendeels, eenzaem moeten bewandelen, en het zal my daerom geenszins bewonderen, wanneer men my kan aenwijſen, dat ik hier en daer, op bypaeden, ben afgedwaelt.*

Met

Met dit alles, heb ik, uit de Schrivten van vroegeren en laeteren, veel geleert; dikwerv heb ik aenleiding, tot denken, gekreegen; zomtijds heeft my het onderzoek der begrippen van deeſen en dien Uitlegger, hoe zeer in de zaek zelve van my verſchillende, den rechten weg, zo als het my voorkwam, eenigermaete aengeweeſen. —— Om evenwel niet, met vreemde veederen, te pronken, heb ik de Schrijvers, van welke ik iets ontleent heb, allerweegen genoemt, en hun den lov gegeeven, die hun toekoomt.

Dit deel is veel langer, dan naer gewoonte, achter gebleeven. Twee jaeren is het geleeden, dat ik de verklaering, over de ALGEMEENE ZENDBRIEVEN, *zo als zy pleegen genaemd te worden, heb in het licht gegeeven. —— Hier over zal ik geene verſchooning behoeven te vraegen, daer de ongemeene duisterheid der* OPENBAERING *daer toe eenen genoegzaemen grond opleevert. —— Hier geldt, by uitneemenheid, het bekende ſpreekwoord,* ſat cito, ſi ſat bene, *dat is,* ſpoedig genoeg, zo maer goed genoeg.

Om die zelvde reden, kan ik niet bepaelen, wanneer het andere Deel volgen zal. —— Evenwel ben ik voorneemens 'er gezettelyk aen te arbeiden, en, naerdien ik reeds eenige bouwstoffen verzaemelt heb, en ook, naer het einde van dit werk, verlang, zal ik, zo God my het leeven en de krachten laet, allen moogelyken spoed maeken.

De Vader der lichten zeegene deese, en alle andere poogingen, welke, ter bevoordering van waerheid en Godzaeligheid, worden aengewend.

J. van Nuys Klinkenberg.

Amsterdam den
8sten December 1794.

INLEIDING
TOT DE
OPENBAERING
VAN
JOANNES.

Dit laetſte Boek van den Bijbel is ongemeen duister en moeilyk; hier van getuigen zelvs de zo wijd uit één loopende begrippen der Uitleggeren. Trouwens, uit deszelvs eigenen aert, kan het niet anders, dan zeer donker weezen. Het behelst niet alleen een aental van Voorzeggingen, welke altoos, vooräl zo lang zy niet vervuld zijn, haere duistere zijde hebben, maer deeſe Voorzeggingen zijn daer te booven, onder beeldſpraekige vertooningen, en geheimzinnige teekeningen, op den verheevenen trant der Oosterlingen, voorgedraegen. —— Alles is ſchildering; het meerder deel raedſelächtige ſchildering.

Deeſe duisternis hebben de Ouden volmondig erkent. —— „ Zommigen, die voor ons leevden, „ zegt DIONYSIUS, Bisſchop van *Alexandrien*, by „ den Kerkelyken Geſchiedſchrijver EUSEBIUS „ aengehaeld (*a*), hebben dit Boek geheel ver-

(*a*) *Hiſt. Eccl.* l. VII. c. 25.

„ worpen en wederlegt, — toonende, dat het on-
„ verstaenbaer, en niet redeneerkundig zy, αγνωςον
„ και ασυλλογιςον.” HIERONIMUS verklaerde „ dat de
„ Openbaering zo veele geheimen, als woorden,
„ behelse” (*b*). — Veelen der laetere Godgeleer-
den hebben zich, in het naerspooren der waere
meening van dit geheimzinnig Boek, geheel afge-
mat, en anderen hebben gewanhoopt, of dezelve
wel konde ontdekt worden.

De groote CALVYN ondernam het niet, om eene verklaering van JOANNES *Openbaering* te geeven, en dit merkte SCALIGER aen, als een blijk van 's mans ongemeene wijsheid (*c*). De zeer geleerde CLERICUS (*d*), prees het voorbeeld van den beroemden Kerk-hervormer, ter naervolging, aen, schrijvende: „ daer de geleerden, over elk ge-
„ deelte deeser Prophecy, geweldig van elkande-
„ ren verschillen, en daer geen één, zonder zijnen
„ voet te stooten, de zaeken en de tijden ontwik-
„ kelt heeft, en 'er niets, het welk meer aennee-
„ menlyk is, wordt voor den dag gebracht, voe-
„ gen wy ons, by de zulken, die (gelijk CALVYN)
„ dit Boek liever niet hebben willen verklaeren.”
—— Maer het is nog niet beslist, of CALVYN de verklaering van dit Boek, met voordacht, dan uit ge-

(*b*) *Epist.* 103.
(*c*) *Scaligerana* II. p. 41.
(*d*) *Hist. Eccl. ad Sec.* I. p. 513.

gebrek van tijd, welke, tot een naeuwkeurig onderzoek van zaeken noodig was, hebbe overgeslaegen.

In allen gevalle, is het gedrag van den uitmuntenden CALVYN geenszins een reegel, voor alle Schrivtverklaerers, om het onderzoek van dit geheimzinnig Boek na te laeten. —— De Opzieners der Asiatische Kerken, die dit geschrivt hebben uitgegeeven, oordeelden 'er geheel anders over; zy preesen een naerstig en aenhoudend onderzoek ernstig aen, met verzeekering, dat het zelve niet weinig toebrenge, ter bevoordering van geestelyke wijsheid, Kap. I: 3. De Apostel JOANNES zelvs stelde zeer veel belang, in het rechte verstand van deese Propheciëen, (vergel. Kap. V: 4. XIII: 18. XVII: 9.) —— De duisterheid van dit Boek behoorde de Uitleggers des te meer op te wekken, om den waeren zin vlijtig naer te spooren (*e*), byzonder door het vergelyken van de verheevene beeldspraeken, met die, van welke zich de oude Propheeten, vooräl EZECHIEL en DANIEL, bedient hebben; en het was zeer te wenschen, dat een gezelschap van welgeöeffende Uitleggers zich verëenigde, om dit Boek, met aflegging van alle vooröordeelen, naerstig te onderzoeken, en elkanderen hunne waerneemingen en gedachten mede te deelen, ten einde, langs dien weg, eene proev

(*e*) EPISCOPIUS *Disp. Theol.* XIII. §. 14.

te neemen, of men het, in het rechte verstand van deese geheimzinnige Voorzeggingen, niet verder zou kunnen brengen, dan men, tot dus verre, gekoomen is.

Wanneer elk, uit vrees van den waeren zin niet te zullen kunnen ontdekken, van het onderzoek deeses Boeks, wanhoopig afziet, zal het, voor altoos, even duister blijven, en aen het weldaedig oogmerk, waer toe het der Kerke geschonken is, nimmer beantwoorden. Indien de Verlosser niet gewilt had, dat de gezichten, met welke JOANNES verwaerdigd is, ter eeniger tijd, zouden verstaen worden, zou Hy dezelve, door den Apostel, niet hebben laeten te boek stellen, om dit geschrivt, ten nutte der Kerke, uit te geeven.

De Propheet DANIEL zy ons, tot een leerbeeld. Toen hy, met een geheimzinnig gezicht, verwaerdigd werdt, zocht hy het verstand en de Propheetische beteekenis daer van, Dan. VIII: 15. —— Ook besloot de Engel GABRIEL zijne uitvoerige redenvoering, tot den gemelden DANIEL, met deese aenmerking, dat veelen het gezicht zouden naerspooren, en dat, door die naerspooring, de weetenschap zoude vermeenigvuldigd worden, Dan. XII: 4. —— Men mag het zeggen van den Kerkvader CHRYSOSTOMUS (*f*) mede op dit Boek, toepassen: „ de waerheid, in de Schrivten, is „ wel

(*f*) *Homil.* 40. *in* JOANNEM.

„ wel duister, maer niet verborgen, niet op dat
„ zy, die dezelve zoeken, haer niet vinden, maer
„ op dat zy, die dezelve niet willen zoeken, haer
„ ook niet vinden; —— zy zijn daerom te ver-
„ oordeelen, die de waerheid niet vinden, om dat
„ zy haer noch begeert, noch gezocht, noch ge-
„ vonden hebben."

Niemand zal het ons gevolgelyk ten kwaede kunnen duiden, dat wy, in onſe uitbreidende Bijbelverklaering, door de weldaedige gunst van Hem, die ons het leeven en de krachten geſpaert heeft, tot dit Boek, gevoorderd zijnde, eene proev neemen, om deeſe geheimzinnige Voorzeggingen, naer ons beste vermoogen, uit te leggen. —— Niet, dat wy dwaes en opgeblaeſen genoeg zijn, van ons in te beelden, dat wy, in alles, de waere meening getroffen hebben. Wy geeven alleenlyk, met neederige vrymoedigheid, wat wy, na een onpartijdig onderzoek van zaeken, volgens de reegelen der Uitlegkunde, meenen gevonden te hebben, en onderwerpen het zeer gaerne aen beeter oordeel. Niets zal ons aengenaemer zijn, dan dat ons, met beſcheidenheid, onder het oog gebracht worde, waer in wy mogten gedwaelt hebben, en dat wy, door de voorlichting van meer geöeffenden, naeder onderricht worden. — Kortöm men beſchouwe onſe Uitlegging, als eene proeve van het geene ons meest aenneemenlyk is voorgekoomen,

welke wy, aen elks oordeel, onderwerpen, met verzoek, om naeder te worden voorgelicht.

Dan eer wy, ter zaeke, koomen, zal het, zelvs meer, dan by eenig ander Bijbelboek, noodig zijn, dat wy eenige algemeene aenmerkingen, vooräl omtrent den Schrijver van het zelve, en den tijd, wanneer het is opgesteld, vooräf zenden.

I. *Het opschrivt van dit Boek*

Verdient aenstonds eene naedere opmerking. Dus luidt het:

APOCALIJPSIS

OF

DE OPENBAERING VAN JOANNES

DEN THEOLOGUS.

Het Griekfche woord APOCALIJPSIS, in onfe tael, OPENBAERING, heeft hier de beteekenis, van eene Voorzegging, door welke God toekoomende zaeken, op eene buitengewoone wijs, in Propheetifche gezichten, heeft bekend gemaekt. De LXX gebruiken het werkwoord, van zulk een onderwijs, omtrent onbekende en toekoomende zaeken, het welk gefchiedde, in droomen, en in verrukkingen van zinnen, 1 Sam. III: 21. Dan.

II:

II: 28; en dat de benaeming van APOCALIJPSIS of OPENBAERING hier de gemelde beteekenis hebbe, leert niet alleen de zaek zelve, maer het wordt ook daer door bevestigd, dat deese benaeming, Kap. I: 3, door de *woorden deeser Prophetie*, naeder verklaerd worde. —— Men zie verder het geene wy, by Kap. I: 1, hebben aengeteekent (*g*).

Dit Boek heet APOCALIJPSIS of de OPENBAERING van JOANNES, om dat JOANNES de Apostel, met de gemelde bekendmaeking van toekoomende zaeken, verwaerdigd is, en dezelve, op 's Heilands bevel, in dit Boek, beschreeven heeft. —— Thans vooronderstellen wy, dat JOANNES de Apostel de opsteller van dit geschrivt zy, en deese zaek, van welke het Goddelyk gezach deeses Boeks afhangt, zullen wy, in het vervolg, met opzet bewijsen.

Thans bepaelen wy ons, by den eeretijtel van den THEOLOGUS, die hier, aen JOANNES, gegeeven wordt. —— Dit Grieksche woord beteekent eenen GODGELEERDEN: iemand, die, van God en Goddelyke zaeken, reedent. —— In de eerste Handschriven, werdt deese benaeming niet gevonden. Ook ontbreekt zy, in de *Syrische*, *Koptische*, *Arabische*, en gemeene *Latijnsche* vertaelingen. Trouwens zy is eerst in de IV^de^ Eeuw, aen JOANNES, gegeeven, om dien Apostel voor te

(*g*) Pag. 6, 7.

ſtellen, als eenen uitmuntenden GODGELEERDEN, die zich byzonder beyvert heeft, om de *Godheid* van den Verlosſer te betoogen, en te verdeedigen. Niemand der Kerkvaderen van de drie eerſte Eeuwen hebben JOANNES den naem van THEOLOGUS gegeeven, ook zelvs dan niet, wanneer zy, van zijne OPENBAERING, melding maekten.

Deeſe eeretijtel is derhalven van laeteren tijd. — Voor zo veel men heeft kunnen naerſpooren, is EUSEBIUS de eerſte, die den Apostel JOANNES, met deeſe benaeming, veröert heeft (*h*); die evenwel dezelve, ook aen anderen, als MOSE, en PAULUS, gegeeven heeft (*i*). Naderhand is deeſe tijtel, in een algemeen gebruik, gekoomen (*k*), en JOANNES mag, om de gemelde reden, het voorſtaen der grondleer van JESUS eeuwige Godheid, met het hoogſte recht, by uitneemenheid de THEOLOGUS genaemd worden (*l*).

II. *De Schrijver van dit Boek*

Is JOANNES *de Apostel.* —— Dan deeſe zaek, welke van het alleruiterſte belang is, vordert een naeder onderzoek.

In de derde Eeuw, heeft men eenige twijffelingen

(*h*) *Præpar. Euangel.* l. XI. c. 18.

(*i*) l. c. l. VII. c. 9. l. XI. c. 19.

(*k*) LAMPE *Comment. in Euang.* JOANNIS, *Proleg.* p. 118—

(*l*) LA MOYNE *Var. Sacra Tom.* II. p. 1015.

gen beginnen te opperen, of dit Boek wel, door JOANNES *den Apostel*, geſchreeven, en derhalven of het van eenen Goddelyken oorſprong zy. Maer, gelijk hunne bedenkingen van geen groot gewicht zijn, zo koomen zy ook veel te laet, dat hun gezach zoude kunnen opweegen, tegen dat van zo veele vroegere Schrijveren, die JOANNES *den Apostel*, voor den opſteller van dit geſchrivt erkent hebben. Wat de laeteren aengaet, die het algemeen gevoelen der oudſte Christen Kerk, volgens het welk JOANNES *de Apostel* de Schrijver van dit Boek is, hebben willen betwisten, „ hoe „ meer men, in onſen tijd, het onderzoek, nopens de echtheid van dit Boek, heeft voortgezet; hoe meer deszelvs echtheid, by dit onderzoek, gewonnen heeft. Wy hebben, voor „ deeſe echtheid, zo veele getuigenisſen, en zo „ gewichtige, als voor eenig boek, in de Lijst „ der Bijbelboeken van het Nieuwe Testament, en „ het geene men, teegen deeſe echtheid, uit de „ oude Kerkvaderen, heeft ingebracht; koomt „ meest needer, op plaetſen, die men kwaelyk „ verſtaen, of verkeerd toegepast heeft. — Zeeker is het, dat de uitwendige bewijſen, voor „ de echtheid van dit Boek, verre wech het overwicht hebben, booven alles, wat, tegen dezelve, is aengevoerd" (*m*).

(*m*) VAN HAMELSVELD *Aenmerk. over het N. T.* II *Deel.* p. 559, 560.

n. Onſe bewijſen, ten betooge, dat JOANNES *de Apostel* de Schrijver zy van dit Boek, ontkeenen wy,

A. Uit het eenpaerig getuigenis der Kerkvaderen van de *tweede* en *derde* Eeuw; en zy, die het naest, aen den tijd van den Apostel, gebloeit hebben, konden, over de echtheid van dit Boek, het best oordeelen, zo dat zy alleszins bevoegde en beſlisſende getuigen zijn, op welker gezach wy ons volkoomen behooren te verlaeten. Deeſe zaek is, door veele geleerde mannen van den eerſten rang, met opzet en uitvoerig, behandeld (*n*). Wy zullen ons, met eenige weinige, maer duidelyke getuigenisſen, vergenoegen.

A. JUSTYN *de Martelaer*, die, in het begin der II[de] Eeuw, gebloeit heeft, erkent JOANNES den Apostel uitdrukkelyk, voor den Schrijver der *Openbaering*. „ Een zeeker man by ons, „ (zegt hy (*o*)) met naeme JOANNES, een van „ CHRISTUS Apostelen, heeft, in die *Openbaering*, welke hem gegeeven is, voorſpelt, dat „ zy, die in onſen CHRISTUS gelooven, dui„ zend jaeren te Jeruſalem zullen doorbren„ gen."

(*n*) S. BASNAGE *Annal. Tom.* I. p. 811— HUET *Demonſtr. Evang. Prop.* I. §. 9. LE MOYNE l. c. *Tom.* II. p. 1012. LAMPE l. c. p. 115— TWELSIUS *vindiciæ Apocalypſeos* ap. WOLFIUM *in Cur. Philol. Tom.* V. p. 387. FABRICIUS *Bibl. Græc. Tom.* III. p. 145.—

(*o*) *In dialogo cum* TRYPHONE p. 308.

„ gen." —— Wat nu deese Oudvader, van die duizend jaeren, gedacht hebbe, doet, in ons geval, niets ter zaeke; het is genoeg, dat hy JOANNES, eenen van CHRISTUS Apostelen, voor den Schrijver der *Openbaering*, erkenne.

Dit getuigenis scheen den Kerkelyken Geschiedschrijver EUSEBIUS, van zo veel gewicht, dat hy, de Schrivten van JUSTYN *den Martelaer* vermeldende, dit getuigenis aenhaele, zeggende: „ Hy maekt, van JOANNES *Openbaering*, „ gewag, welke hy duidelyk zegt, van den „ Apostel, geschreeven te zijn" (*p*).

B. IRENÆUS, die, omtrent de helvt der II[de] Eeuw, gebloeit heeft, had zeer gemeenzaem verkeert met, en het onderwijs genooten van, den beroemden POLYCARPUS (*q*), die een leerling geweest is van JOANNES den Apostel zelven, en is derhalven, in ons geval, een zeer bevoegd getuige. Dees IRENÆUS getuigt, met zo veele woorden, dat JOANNES, die de gezichten, in de *Openbaering* beschreeven, ontvangen heeft, die JOANNES geweest zy, die, aen het Avondmael, in 's Heilands schoot, geleegen heeft. — Eenige stukken, uit de *Openbaering*, aenhaelende, zegt hy (*r*): „ dit getuigt „ JOANNES, de leerling des HEEREN, in de

(*p*) *Hist. Eccl.* l. IV. c. 18.
(*q*) EUSEBIUS l. c. l. V. c. 20.
(*r*) *Adversus Hær.* l. III. c. 37.

„ *Openbaering*." Op eene andere plaets (*s*), verklaert hy, „ dat JOANNES, de leerling des „ HEEREN, de *Openbaering* gezien hebbe."

EUSEBIUS (*t*) haelt nog eene andere zeer beslisſende plaets van IRENÆUS aen, ſchrijvende: „ in het vijfde boek (*u*), redeneert hy, over „ de OPENBAERING *van* JOANNES, en het „ getal van den naem des Antichrists, op deeſe „ wijs: „ „ dewijl het hier meede nu zo ge- „ „ leegen, en dit getal, in alle de naeuwkeu- „ „ rige en oude afſchrivten, geſteld is, en „ „ dewijl zy, die JOANNES zelven gezien heb- „ „ ben, daer van getuigenis geeven, en de „ „ reden ons leert, dat het getal van den „ „ naem des Beestes, volgens de manier van „ „ tellen by de Grieken, door de letters daer „ „ in begreepen, wordt uitgedrukt;" " en „ wat laeger zegt hy van het zelve „ „ wy on- „ „ derneemen het dan niet, over den naem „ „ van den Antichrist, iets ſtelligs te bewee- „ „ ren: want, indien zijn naem, ter deeſer „ „ tijd, openlyk moest worden bekend ge- „ „ maekt, zou dezelve genoemd zijn, van „ „ hem, die de *Openbaering* gezien heeft: „ „ want zy is, niet lang geleeden, gezien, „ „ maer digt by onſen leevtijd, omtrent het „ „ ein-

(*s*) l. c. l. III. c. 1.
(*t*) l. c. l. V. c. 8.
(*u*) c. 30.

„ „ einde der regeering van DOMITIANUS." "
„ *Zo* ſpreekt hy, van de *Openbaering*, in het
„ gemelde Boek."

C. Een derde getuige is MELITO, die, omtrent dien zelvden tijd, Bisſchop van *Sardis* geweest is. Dees heeft, volgens het bericht van EUSEBIUS (*v*), over de OPENBAERING *van* JOANNES, geſchreeven. —— Dit geſchrivt is wel verlooren; maer zo veel leeren wy 'er uit, dat hy de *Openbaering*, voor een werk van JOANNES den Apostel, gehouden hebbe. Anders zou hy, over dat Boek, geene verklaering geſchreeven hebben. —— Ook is MELITO, in ons geval, des te merkwaerdiger, om dat hy Bisſchop der Kerke van *Sardis* geweest is, zijnde eene der zeeven Gemeenten, over welke de Apostel het byzonder opzicht gehad, en aen welke hy, op 's Heilands bevel, de zeeven Brieven geſchreeven heeft, Kap. II, III.

D. THEOPHILUS, Bisſchop van *Antiochien*, die, omtrent denzelvden tijd, gebloeit heeft, ſchreev een Boek, „ het welk tot opſchrivt heeft,
„ *tegen de kettery van* HERMOGENES, waer in
„ hy getuigenisſen, *uit de* OPENBAERING *van*
„ JOANNES, gebruikt heeft" (*w*). —— Hy heeſt zich derhalven, op de OPENBAERING

(*v*) l. c. l. IV. c. 26.
(*w*) EUSEBIUS l. c. l. IV. c. 24.

van JOANNES, als op een Goddelyk Boek, beroepen, en even daer door kennelyk vooröndersteld, dat dezelve, door JOANNES den Apostel, op Goddelyke ingeeving, geschreeven zy.

E. APOLLONIUS, die, onder de Keizers COMMODUS en SEVERUS, en derhalven, op het einde der II^de^ Eeuw, gebloeit heeft (*x*), schreev, tegen de *Montanisten*, en bediende zich daer toe, van bewijsplaetsen, uit de OPENBAERING *van* JOANNES, genoomen. —— Dit weeten wy, uit het bericht van EUSEBIUS (*y*), die, spreekende van den gemelden APOLLONIUS, zegt: „ hy gebruikt getuigenissen, uit het „ Boek der *Openbaering van* JOANNES, en ver- „ haelt, dat die Apostel, te *Ephesen*, eenen „ dooden, door Goddelyke kracht, had op- „ gewekt."

F. Het getuigenis van CLEMENS *van Alexandrien*, eenen Kerkvader, die, meede, op het einde der II^de^ Eeuw, zeer beroemd was, is zeer merkwaerdig. Hy haelt het Boek der OPENBAERING zeer dikwijls aen, en schrijvt het uitdrukkelyk, aen JOANNES, toe (*z*). — Het is waer, hy noemt JOANNES niet den Apostel; maer hy vooröndersteld het, in zijne aen-

(*x*) HIERONYMUS *de Vir. Illustr.* c. 40.
(*y*) l. c. l. V. c. 18.
(*z*) *Strom.* l. IV. c. 4.

aenhaelingen, als eene zeekere zaek, dat JOANNES, die het Euangelie geschreeven heeft, ook de opsteller der OPENBAERING zy. Voeg 'er by, dat hy, in zijne aenhaelingen, uit den eersten Briev van dien Apostel, ook eenvouwig JOANNES noeme (*a*).

G. Allerduidelykst is het getuigenis van den beroemden TERTULLIANUS, die, op het einde van de II, en in het begin van de III[de] Eeuw, gebloeit heeft. Dees erkent JOANNES den Apostel, in zijne Schrivten, welke hy, zo voor, als na zijnen overgang tot de *Montanisten*, heeft opgestelt, uitdrukkelyk, voor den Schrijver der OPENBAERING. —— In zijn geschrivt, tegen MARCION (*b*) zegt hy, dat „ JOANNES de Apostel, in de OPENBAERING „ het zwaerd beschrijve," zelvs veröordeeld hy den gemelden MARCION, over het verwerpen der OPENBAERING, zeggende: „ hoewel „ MARCION zijne OPENBAERING verwerpt, „ zal evenwel de orde der Bisschoppen, tot „ den oorsprong opgeteld, JOANNES, voor JOANNES als den Schrijver staen" (*c*). — Hy beroept zich derhalven, ter wederlegging van MARCION, op de algemeene toestemming der Kerkvaderen; en het is, uit het geheele beloop

(*a*) *Pædag.* l. III. c. 11, 13.
(*b*) l. III. c. 14.
(*c*) l. c. l. IV. c. 5.

zijner redeneering, allerblijkbaerst, dat hy, van JOANNES, den Euangelist en Apostel, spreeke.

MARCION verwierp dan het Boek der OPENBAERING; en dit bewijst juist, dat het te vooren algemeen was aengenoomen, als een Goddelyk geschrivt van den Apostel JOANNES. — Om zijne ongerijmde dwaelingen staende te houden, beweerde hy, dat de Christenen, met de Schrivten van het Oude Testament, niets te doen hadden; ook verwierp hy, uit het Nieuwe Testament, niet slechts de OPENBAERING, maer ook de *Handelingen der Apostelen*, de Brieven van PAULUS, aen TIMOTHEUS, TITUS en de *Hebreeuwen*, als meede die van PETRUS, JOANNES en JUDAS. Hier meede nog niet voldaen, vervalschte hy de overige Schrivten, of verklaerde dezelve, ter begunstiging van zijne dwaelingen (*d*).

H. Eindelyk beroepen wy ons, op ORIGENES, die zich, omtrent het midden der III^de^ Eeuw, door zijne leer en schrivten, zeer beroemd gemaekt heeft. —— Dees verklaert uitdrukkelyk, dat dezelvde JOANNES, die het Euangelie heeft opgestelt, ook de Schrijver der OPENBAERING geweest zy (*e*). —— Van de Brieven der Apostelen, melding maekende, zegt hy,

(*d*) TERTULLIANUS l. c. l. IV. c. 4.
(*e*) *Homil.* VII. *in* JOSUAM & *comm. in* JOANNEM.

hy, in het vijfde Boek zijner uitleggingen, JOANNES: „ wat behoevt men, van JOAN-„ NES, te fpreeken, die op den borst van „ JESUS rustte? die maer één Euangelie heeft „ nagelaeten, — ook heeft hy de OPENBAE-„ RING gefchreeven, waer by hem bevoolen „ werdt te fchrijven, en, het geene de zeeven „ donderflaegen gefprooken hadden, niet te „ fchrijven" (*f*).

Alle de aengehaelde Kerkvaders ftemmen daer in volkoomen overëen, als eene zaek, welke, door niemand, dan alleen, op het einde der II[de] Eeuw, door den dwaelgeest MARCION, betwist werdt, dat JOANNES de Apostel de Schrijver zy van het Boek der OPENBAERING.

De eerfte bedenking, tegen de echtheid der OPENBAERING van JOANNES den Apostel, is, eerst in het begin der III[de] Eeuw, door CAJUS eenen Romeinfchen Leeraer, ingebracht. In zijn *Twistfchrivt tegen* CERINTHUS, zegt hy „ dat gemelde CERINTHUS, in zijne OPEN-„ BAERINGEN, welke hy, als een groot Apos-„ tel gefchreeven heeft, wonderlyke verdicht-„ felen, invoere, dezelve valfchelyk opgee-„ vende, als of zy hem, door de Engelen, „ vertoond waeren" (*g*).

(*f*) EUSEBIUS l. c. l. VI. c. 25.
(*g*) EUSEBIUS *Hift. Eccl.* l. III. c. 28.

Over deeſe *Openbaeringen*, welke CAJUS, als een verdicht werk, aen CERINTHUS, toeſchrijvt, zullen wy, in het vervolg, uitvoerig handelen. Alleenlyk zullen wy ons thans, met twee algemeene aenmerkingen, vergenoegen. —— Dat de bedenking van CAJUS, eerst in het begin der III^de^ Eeuw, opgeworpen, veel te laet koome, om, met het eenpaerig getuigenis der Kerkvaderen van de twee voorige Eeuwen, eenigszins in vergelyking te kunnen koomen; —— en dat den laetstgemelden Oudvader ORIGENES de bedenking van zijnen tijdgenoot CAJUS niet hebbe kunne onbekend weezen. Evenwel maekt hy 'er geene de minſte melding van, zeekerlyk om dat hy dezelve zo ongegrond oordeelde, dat zy ganſchelyk geene opmerking verdiende, of om dat CAJUS het oog had, niet op het echte Boek der OPENBAERING, maer op eene andere zogenaemde OPENBAERING, welke CERINTHUS verdicht had.

De ALOGI, of *verwerpers van het* WOORD, zijnde een zeeker ſlag van dwaelgeesten, dus genaemd, om dat zy het WOORD niet aennaemen, het welk, door JOANNES, gepreedikt is, en beweerden, dat CHRISTUS ſlechts een bloot mensch weezen zoude (*h*), „ erkenden noch het

(*h*) EPIPHANIUS *Hær.* 51. c. 3.

„ het *Euangelie* van JOANNES, noch zijne OPEN-
„ BAERING; —— zy hebben eene andere ree-
„ den verſonnen, om de ſchrivten van den
„ Apostel te veröordeelen: want zy zeggen,
„ dat dezelve, niet van JOANNES, maer van
„ CERINTHUS zijn, en meenen, dat zy niet
„ waerdig zijn, om, door de Kerk, goedge-
„ keurd te worden" (*i*).

Misſchien hebben zy de OPENBAERING van JOANNES verworpen, om het duizend jaerig Rijk, het welk daer in zou voorſpeld worden (*k*) —— Dan wat 'er ook van weezen mooge, zo veel is zeeker, dat deeſe lieden, die, eerst in de III^{de} Eeuw, opſtonden, veel te laet gekoomen zijn, dan dat zy eenig gezach zouden kunnen gehad hebben, om de echtheid van JOANNES OPENBAERING, welke reeds, meer dan twee Eeuwen lang, algemeen erkend was, eenigermaete twijffelächtig te maeken (*l*).

Voeg 'er by, dat de OPENBAERING van JOANNES, zo wel als zijn Euangelie, de dwaelingen van CERINTHUS allerkennelykst wederſpreeke; en daerom merkt EPIPHANIUS (*m*), te recht, op, dat de handelwijs der ALOGI, in te beweeren, dat CERINTHUS de Schrijver zy

(*i*) EPIPHANIUS l. c.
(*k*) VENEMA *Hiſt. Eccl. Tom.* III. p. 559, 560.
(*l*) LAMPE l. c. p. 141.
(*m*) l. c.

van het Euangelie en de OPENBAERING, welke beide algemeen, voor werken van JOANNES den Apostel, gehouden werden, zeer ongerijmd waere, en zich zelve verwoestte.

DIONYSIUS *Bisschop van Alexandrien* is de eerste geweest, die de onëchtheid van JOANNES OPENBAERING niet slechts uitdrukkelyk beweert heeft, maer zelvs, met opzet, poogde te bewijsen (*n*). —— Hy was een Leerling van ORIGENES, en werdt eerst Onderwijser, in de Catechiseerschool te *Alexandrien* (*o*). In het jaer 258 werdt hy, tot Bisschop van de gemelde Stad, ingewijd, en stierv, in het jaer 265, het 12de der regeering van Keizer GALLIENUS, na dat hy die waerdigheid, zeeventien jaeren lang, bekleedt had (*p*).

Hy verwierp wel het Boek der OPENBAERING niet, dan hy wilde, met dat alles, beweeren, dat het, niet door JOANNES den Apostel, maer, door eenen anderen JOANNES, geschreeven waere. —— De bedenkingen van deesen Kerkvoogd, die een man van ongemeene geleerdheid geweest is, zullen wy, in het vervolg, met opzet, ter toetse brengen. Thans is het ons genoeg op te merken, dat hy, eerst in het

(*n*) EUSEBIUS l. c. l. VII. c. 25.
(*o*) l. c. l. VI. c. 29.
(*p*) l. c. l. VII. c. 28.

het midden der IIIde Eeuw, en gevolgelyk veel te laet, gebloeit hebbe, dan dat zijn oordeel, tegen het eenpaerig getuigenis der vroegfte Kerkvaderen, eenigermaete zoude kunnen opweegen.

B. De uitwendige bewijfen, voor de echtheid der OPENBAERING van JOANNES, welke wy, uit het beflisfend getuigenis der Oudvaderen, in de tweede Eeuw, en zelvs van zulke, die, kort na de uitgaev van dit gefchrivt, geleevt hebben, tot dus verre hebben afgeleid, zouden geheel voldoende zijn, om de zaek volkoomen te beflisfen. —— Ten overvloede evenwel, zullen wy 'er nog eenige *inwendige bewijfen*, ontleend uit het geene in dit Boek zelve voorkoomt, kortelyk byvoegen. Er zijn naemenlyk, in het Boek der OPENBAERING zelve, byzondere kenmerken, welke duidelyk bewijfen, dat JOANNES, die de gezichten, daer in vermeld, gezien en befchreeven heeft, niemand anders weezen kunne, dan JOANNES de Apostel, van welken wy ook het Euangelie, en drie Brieven hebben.

A. De Schrijver van dit Boek noemt zich, herhaelde keeren, met zijnen eigenen naem JOANNES, Kap. I: 4, 9. XXI: 2. XXII: 8; in naervolging van den Propheet DANIEL, die zich ook meermaelen, van zijnen naem, befchreeven heeft, (vergel. Dan. VII: 15, 28. IX: 2.) — Door deefe vermelding van zijnen

naem, zonder eenig byvoegsel, door het welk hy van anderen, die denzelvden naem draegen, zoude kunnen onderscheiden worden, wijst hy ons kennelyk, naer dien JOANNES, die, ter deeser tijd, op het hooren van dien naem, genoeg bekend was, JOANNES naemenlyk den Apostel. —— Daerom waeren de Ouden gewoon, wanneer zy, van eenen anderen JOANNES, spraeken, die, omtrent dien zelvden tijd, gebloeit heeft, naemenlyk den *Leeraer van Ephesen*, 'er altoos, onderscheidshalven, de naedere bepaeling, *Leeraer van Ephesen*, by te voegen.

Een man, die zo bekend was, als JOANNES *de Apostel*, behoevde zich eenvouwig JOANNES te noemen, vooral in een geschrivt, het welk hy ter hand stelde, aen de Opzieners der *Asiatische* Kerken, welke, aen zijne byzondere zorg, waeren toevertrouwd. „ Even zo is het „ ook, wanneer men leest, dat CICERO dit of „ dat gedaen of geschreeven hebbe, duidelyk „ genoeg, wie 'er bedoeld worde. Aenstonds „ toch begrijpen wy, dat de *Reedenaer* van „ dien naem, maer niet zijn broeder QUINTUS „ CICERO, of zijn zoon MARCUS, gemeend „ worde" (*q*).

Daer te boven, indien de Schrijver der

OPEN-

(*q*) TWELSIUS l. c. p. 397.

OPENBAERING een andere JOANNES geweest waere, die ongelyk minder gezach had, by de Kerken van *Asia*, zou hy zich, door eenig byvoegsel, van den Apostel, onderscheiden hebben, om geenen schijn te geeven, dat hy, voor den Apostel, wilde gehouden worden, en zich, als eenen bedrieger, te kenmerken.

Eindelyk wijst de geheele inhoud van dit Boek duidelyk genoeg aen, dat de Schrijver, die zich JOANNES noemt, niemand anders weezen kunne, dan de Apostel van dien naem. — Immers waeren 'er Propheetische gezichten, aen eenen JOANNES, vertoond, dan kon men van niemand, dan van JOANNES den Apostel, verwachten, dat hy, met geheimzinnige Openbaeringen, verwaerdigd zy. Hy was de Apostel, welken de Heiland, boven de overigen, eene zeer byzondere lievde toedroeg, Joh. XIII: 23; meermaelen had hy, met PETRUS en JACOBUS, die nu niet meer in leeven waeren, de uitsluitende eer genooten, van, by zeer gewichtige gebeurtenissen, tegenwoordig te zijn. —— Zo drae iemand dernaiven, in dien tijd, vernam, dat 'er een JOANNES, met Propheetische gezichten, verwaerdigd was, kon hy aen niemand anders denken, dan aen JOANNES den Apostel, die alle zijne Ambtgenooten overleevt heeft.

B. Ook wordt JOANNES, de Schrijver van dit

Boek, Kap. I: 1, 2. zodaenig geteekend, dat men van zelvs, naer den Apostel van dien naem, geweesen worde. *Hy heet de dienstknecht van* JESUS CHRISTUS, *die het woord Gods betuigt heeft, en het getuigenis vau* JESUS CHRISTUS, *en al wat hy gezien heeft.* —— Het staet by my vast, gelijk ik, in de *Uitbreidende Verklaering* van deese plaets (*r*), genoegzaem meen betoogt te hebben, dat het opschrivt Kap. I: 1-3. niet van JOANNES, den Schrijver der OPENBAERING, zelven zy, maer dat de Opzieners der Gemeente van *Ephesen*, dit stuk, by de uitgaeve van het Boek, aen deszelvs hoofd geplaetst hebben. —— Maer dit maekt, in ons geval, geene verändering, in teegendeel het bewijs wordt nog sterker. Niet de Schrijver van dit Boek zelvs, maer de Opzieners der Gemeente van *Ephesen*, die, in deese zaek, alleszins onwraekbaere getuigen waeren, teekenen den opsteller van dit geschrivt zo duidelyk, dat zy, als met den vinger, naer JOANNES den Apostel, wijsen.

Zy beschrijven hem, als eenen *dienstknecht van* JESUS CHRISTUS. Nu worden de Apostelen, gelijk genoeg bekend is, by uitneemenheid, *dienstknechten* van den Verlosser geheeten; zo dat de benaemingen van *Apostelen* en *Dienst-*

(*r*) Pag. 4, 5.

Dienstknechten dezelvde beteekenis hebben. (Verg. Rom. I: 1. Gal. I: 1, 10. Phil. I: 1. Tit. I: 1. Jac. I: 1. Jud. 1.)

Er wordt bygevoegd, dat hy *het woord Gods betuigt*, dat is, de leer van het Euangelie openlyk gepreedikt hebbe. —— Ook had hy *het getuigenis van* JESUS CHRISTUS *betuigt, en al wat hy gezien had;* dat is, het geene de Verlosser zelvs geleert en gedaen heeft, had deese JOANNES, uit eigene ondervinding, openlyk gepreedikt, en hy was van dit alles oor en oog getuige geweest. (Vergel. 1 Joh. I: 1.)

Kon JOANNES de Apostel, als de Opsteller van het Boek der OPENBAERING, het welk de Opzieners der Gemeente van *Ephesen*, ten nutte der algemeene Kerk, uitgaeven, wel duidelyker geteekend worden?

C. De Schrijver van dit Boek heeft het zelve, in de gedaente van eenen Briev, opgestelt, en toegeschikt, aen de *zeeven Gemeenten, welke in Asia* waeren; en hy begon den Briev, naer de gewoonte der Apostelen, met eene zeer minzaeme lievdegroet, Kap. I: 4. Deese zeeven Gemeenten worden vs. 11, met haere naemen, opgeteld. Ook moest hy, op 's Heilands bevel, aen elk van die Gemeenten, eenen afzonderlyken Briev schrijven, terwijl Hy hem zelvs den inhoud woordelyk opgav, Kap. II, III.

De Schrijver van dit Boek had derhalven eene zeer byzondere betrekking, tot de gemelde Gemeenten. Maar dit was, in nadruk, het geval van JOANNES den Apostel. —— Het is eene overöude overleevering, dat, by de verspreiding der Apostelen, onder de volken, om allerweegen het Euangelie te verkondigen, *Asia* aen JOANNES zy te beurt gevallen (*s*). —— EUSEBIUS zegt uitdrukkelyk, dat hy het bestuur had, over de Gemeenten van Asia. „ Op dien „ tijd, schrijvt hy (*t*), was de Apostel en Eu„ angelist JOANNES, die Discipel, welken JESUS „ liev had, nog in leeven, en bestuurde, na „ den dood van DOMITIANUS, uit zijn bal„ lingschap van het eiland, te rug gekoomen „ zijnde, de Kerken van *Asia*."

Deese Apostel vestigde zijne woonplaets, te *Ephesen*, de hoofdstad van het *Voorburgemeesterlyk* of *Lydiesch Asien*, en bestuurde daer de omliggende Kerken (*u*). Volgens IRENÆUS (*v*), een leerling van POLYCARPUS, die JOANNES gezien heeft, was deese Apostel, in *Asia*, tot op den tijd van TRAJANUS. Het een en ander wordt,

(*s*) EUSEBIUS l. c. l. III. c. 1.
(*t*) l. c. l. III. c. 23.
(*u*) IRENÆUS *adv. Hær.* l. III. c. 1. TERTULLIANUS *de Præscr. adv. Hæret.* c. 32.
(*v*) l. c. l. II. c. 39.

wordt, door het getuigenis van CLEMENS *van Alexandrien* (*w*), bevestigd.

Niemand derhalven had, ter deeser tijd, zulk eene byzondere betrekking, op de Gemeenten van *Asia*, om aen dezelve dit Boek der OPENBAERING toe te schikken, en, aen elke der zelve, eenen afzonderlyken Briev te schrijven, als JOANNES de Apostel. —— De zaek is zo blijkbaer, dat het ongerijmd zy, aen eenen anderen JOANNES, te denken.

Het is waer, men spreekt van eenen anderen JOANNES, een *Leeraer*, doorgaends een *Ouderling* genaemd, die, omtrent dien zelvden tijd, te *Ephesen* geweest is. —— PAPIAS spreekt van twee JOANNESSEN, den Apostel, en eenen anderen, welken hy den *Leeraer* of den *Ouderling* noemt; en EUSEBIUS besluit 'er uit, dat 'er, te *Ephesen*, twee begraevplaetsen zijn, welke, in zijnen tijd, beide het grav van JOANNES genaemd werden (*x*). Maer PAPIAS, zijne oprechtheid daer gelaeten, was een man van weinig verstand (*y*); en EUSEBIUS vergist zich, daer hy het geschil, over de begraevplaets van JOANNES den Apostel, het welk door den eenen hier, en door den anderen,

(*w*) *In tractatu*, τις ὁ σωζομενος πλουσιος. p. 3.
(*x*) EUSEBIUS l. c. l. III. c. 39.
(*y*) CLERICUS l. c. p. 507.

elders, werdt aengeweesen, wilde wechneemen. —— DIONYSIUS *van Alexandrien* stelt ook twee JOANNESSEN, die beide, te *Ephesen*, zouden begraeven zijn (z). Ook gist hy, dat de andere JOANNES, van den Apostel onderscheiden, de OPENBAERING, in slecht Grieksch, geschreeven hebbe (*a*). Dit stelt EUSEBIUS meede, als eene gissing, voor (*b*). Dan de gronden van DIONYSIUS, gelijk wy reeds gezegt hebben, zullen wy, in het vervolg, onderzoeken.

Maer gesteld, 'er is, omtrent dien zelvden tijd, een Leeraer te *Ephesen* geweest, die meede den naem van JOANNES droeg, dan kan hy nog, als de Schrijver der OPENBAERING, geenszins in aenmerking koomen. —— Hy was dan slechts een Leeraer, of *Ouderling*; kan men nu verwachten, dat de Heiland, toekoomende zaeken, in Propheetische gezichten, willende openbaeren, en begeerende, dat 'er, aen elk der zeeven Gemeenten van het *Lydiesch Asia*, een afzonderlyke Briev zoude geschreeven worden, daer toe eenen JOANNES den Leeraer of Ouderling, met voorbygaen van JOANNES den Apostel, zoude verkoosen hebben? „ Het „ is

(z) EUSEBIUS l. c. l. VII. c. 25.
(*a*) l. c.
(*b*) l. c. l. III. c. 39.

„ is niet welvoeglyk te denken, dat een by-
„ zondere Priester (of Leeraer) het opzicht
„ hebbende over éene Gemeente, zou voor-
„ getrokken zijn, boven hem, welken de zorg
„ van het geheele Gewest was aenver-
„ trouwd" (*c*).

D. De Schrijver van het Boek der Openbaering verklaert, dat hy de geheimzinnige gezichten, daer in beſchreeven, ontvangen hebbe, *in het eiland, genaemd Patmos*, en dat hy daer *was, om het woord Gods, en om het getuigenis van* JESUS CHRISTUS, dat is; om dat hy de leer van het Euangelie, mitsgaeders het geene hy, in eigen perſoon, van den Verloſſer gehoort en gezien had, openlyk preedikte, Kap. I: 9. —— Ook deeſe byzonderheid teekent JOANNES den Apostel zo duidelyk, dat men, met geene moogelykheid, aen eenen anderen JOANNES, denken kunne.

Immers de Ouden ſtemmen daer in eenpaerig overëeen, dat JOANNES de Apostel, in den laetſten tijd der regeering van Keizer DOMITIANUS, naer het eiland *Patmos*, verbannen zy (*d*). „ In deeſe vervolging, (van DOMITIANUS naemenlyk zegt EUSEBIUS (*e*))

(*c*) TWELSIUS l. c. p. 399.
(*d*) TERTULLIANUS l. c. c. 36.
(*e*) l. c. l. III. c. 18.

„ verhaelt men, dat de Apostel en Euangelist
„ JOANNES, die ten zelvden tijde, nog in lee-
„ ven was, naer het eiland *Patmos*, verbannen
„ werdt, *om het getuigenis*, het welk hy, aen
„ het Goddelyk woord, gav." —— Gezegt hebbende, dat DOMITIANUS, door NERVA, wierdt opgevolgd, voegt hy er by: „ toen
„ was het ook, gelijk eene oude overleeve-
„ ring onder ons bevestigt, dat de Apostel
„ JOANNES, uit zijn ballingschap van het ei-
„ land, te rug keerde, en zijn verblijv weder
„ binnen *Ephesen* nam" (*f*).

Daer nu de Schrijver der OPENBAERING, om de prediking van het geene hy zelvs, van den Verlosser, gehoort en gezien had, naer het eiland *Patmos* verbannen was, en dit juist het geval geweest is van JOANNES den Apostel, kan 'er geen duidelyker bewijs, verlangd worden, ten betooge, dat JOANNES de Apostel de Schrijver der OPENBAERING zy. —— Immers 'er is geen schijnbaere grond, om te beweeren, dat ook een ander preediker van het Euangelie, die meede den naem van JOANNES had, naer *Patmos* verbannen zy; behalven dat de Schrijver van dit Boek gebannen zy, niet slechts *om het woord Gods*, om de preediking van het Euangelie, maer ook *om het getuigenis van* JE-

(*f*) l. c. l. III. c. 20.

JESUS CHRISTUS, dat is, om de bekendmaeking van het geene hy zelvs, van den Verlosser, gehoort en gezien had; en 'er heeft, na den Apostel JOANNES, niemand geleevt, die den Heiland, in eigen persoon, gehoort en gezien had.

E. Nog een inwendig ander bewijs, voor de echtheid van JOANNES OPENBAERING, vinden wy in de zeeven Brieven, welke hy, op 's Heiland bevel, aen de zeeven Kerken van het *Lydiesch Asia*, geschreeven heeft, Kap. II, III.

Zy behelsen, onder andere, ettelyke Voorzeggingen. —— Aen den Engel der Gemeente te *Smyrnen*, werdt voorspeld, dat de lasteringen der Jooden aenleiding geeven zouden, tot eene geweldige vervolging, zo dat 'er eenigen, in de gevangenis, zouden geworpen worden; met deese byvoeging evenwel, dat de verdrukking slechts van eenen zeer korten duur weezen zoude, Kap. II: 9, 10. Deese Voorzegging is duidelyk en zeer bepaeld, zo dat de Schrijver van dit Boek, wanneer 'er dergelyk eene vervolging niet ontstondt, of, zo zy ontstondt, en van langen duur was, zich, als eenen valschen Propheet, openbaer maekte.

Nog eene even zo duidelyke Voorzegging vinden wy, in den Briev, aen den Engel der Gemeente in *Philadelphia*, Kap. III: 10: *om dat*

gy het woord mijner lijdzaemheid bewaert hebt, zo zal ik ook u bewaeren, uit de uur der verzoeking, welke, over de geheele waereld, koomen zal, om te verzoeken die op de aerde woonen.

Indien nu de Schrijver van dit Boek een bedrieger geweest was, die het zelve, voor een geschrivt van JOANNES den Apostel, wilde doen doorgaen, dan is hy of een Geestdrijver geweest, die, door zijne verhitte verbeelding, misleid werdt, of hy schreev eerst, na dat de gemelde dingen, welke hy kwanswijs voorspelde, reeds werkelyk gebeurd waeren. — Maer het eene is even zo ongerijmd, als het andere.

a. Een *Geestdrijver* kan hy niet geweest zijn. — Er is geen twijffel aen, of de Bisschoppen der zeeven Asiatische Gemeenten, welke meerendeels scherpelyk bestraft worden, zouden onderzoek gedaen hebben, naer den man, die zich verstout had, om hun dergelyke Brieven te schrijven; en, wanneer de ondervinding hun wedersprak, daer 'er geene vervolging te *Smyrnen* ontstondt, noch de Christenen te *Philadelphia*, van eene algemeene verdrukking, verschoond werden, moest hy aenstonds, als een valsch Propheet, zijn openbaer geworden, en het gansche Boek zou aenstonds verworpen, en spoedig, voor altoos, als eene vrucht van onstelde harssenen, geheel vergeeten zijn.

Daer

Daer te booven de zeedenleer, welke, in deeſe Brieven, voorkoomt; de lesſen, vermaeningen, opwekkingen, en bemoedigingen; gelyken ganſchelyk niet, naer de voordracht van eenen Geestdrijver. —— Ook waerſchouwt de Schrijver zelvs, teegen bedriegers, valſche Apostelen en Propheeten, Kap. II: 2, 20. — Wijders is de voordracht van Geestdrijvers verward en tegenſtrijdig; maer hier is alles ordenlyk, wel zaemenhangend, en overëenſtemmend. Er is eene reegelmaetige gelykheid, in het begin, en in het einde, als meede in het ganſche beloop deeſer Brieven. Er is niets overdreevens, niets overſpannen in. Zo ſchrijvt een *Geestdrijver* niet.

Kortöm, het zaemenſtel der dweepers, zo men anders eene verzaemeling van losſe, raedſelächtige, en tegenſtrijdige zegswijſen, een zaemenſtel noemen mag, is vol, van verwarring, teegenſtrijdigheid, duisterheid, en zinloosheid; maer niets van dit alles vindt men, in deeſe Brieven (*g*).

β. Maer zou de Schrijver van dit Boek het zelve ook eerst hebben opgeſtelt, na dat de gemelde zaeken, welke hy kwanswijs voor-

(*g*) HARTWIG *Apologie der Apocalypſe &c.* IV *Theil. S.* 51—55.

ſpelde, reeds werkelyk gebeurd waeren? —— Hy maekte de vertooning, als of hy de zeeven Brieven, aen de Opzieneren der zeeven *Aſiatiſche* Kerken, werkelyk had afgezonden, en verzeekerde, dat hy dezelve, op het uitdrukkelyk bevel van den Verlosſer, geſchreeven had. Ondertusſchen zouden deeſe Opzieners nimmer iets van die Brieven vernoomen hebben; hoe onbedachtzaem zou het derhalven geweest zijn, zodaenig een bedrog te willen onderneemen, het welk zo gemakkelyk te ontdekken was, en, met geene moogelykheid, konde verborgen blijven? —— Een bedrieger zou Brieven verdichten en voorwenden, dat zy, aen de Opzieners der Gemeenten, in zeer vermaerde Steeden, voor eenigen tijd, geſchreeven waeren; en men zoude zulke Brieven aenneemen, van welke niemand te vooren immer iets gehoort had! welk eene ongerijmdheid!

F. Men ontleent nog een bewijs, ten betooge, dat JOANNES de Apostel de Schrijver der OPENBAERING zy, uit de overëenkoomst, welke 'er is, tusſchen den ſtijl en de ſpreekmanieren, in dit Boek, en die in de overige Schrivten, welke onbetwistbaer van dien Apostel oorſprongelyk zijn (*h*). —— Dan, tegen dit

(*h*) MILLIUS *Prolog. ad* N. T. §. 177. TWELSIUS l. c. p. 399. HARTWIG l. c. IV *Theil.* p. 56—148.

dit bewijs, zouden verscheidene uitzonderingen kunnen gemaekt worden. —— Alleenlyk zullen wy, in het vervolg, ter beantwoording der tegenwerping, welke men, uit den stijl van dit Boek, wil afleiden, wat naeder aentoonen, dat beeldspraekige uitdrukkingen den Apostel, ook in zijne overige schrivten, zeer gewoon zijn.

D. Ondertusschen heeft het niet ontbrooken, en het ontbreekt nog niet, aen de zulken, die de echtheid van dit Boek betwisten, en willen, dat het, niet door JOANNES den Apostel, geschreeven zy. — Vooräf zal ik kortelyk eenig geschiedkundig bericht geeven, omtrent de verschillende gevoelens, over de herkoomst der OPENBAERING, en daer na de voornaemste tegenwerpingen, tegen het eenpaerig getuigenis der eerste Kerk, dat JOANNES de Apostel de opsteller zy der OPENBAERING, wat uitvoeriger beantwoorden.

A. Het geschiedkundig bericht zal maer kort zijn. —— Van MARCION en de ALOGI, of *verwerpers van het* WOORD (*i*), hebben wy reeds booven gesprooken (*k*). —— Over CAJUS en DIONYSIUS, die, door zommigen geächt worden, de OPENBAERING niet erkent te hebben, zullen

(*i*) MICHAËLIS *Inleiding tot het N. T.* II *Deel.* p. 954—

(*k*) Pag. XVIII, XIX.

wy, in het vervolg, handelen, ter beantwoording der tegenwerping, welke men, uit hun getuigenis, wil afleiden.

A. EUSEBIUS heeft, over de echtheid der OPENBAERING, in twijffel gestaen. —— Spreekende, van de Boeken des Nieuwen Testaments, welke ontwijffelbaer Goddelyk zijn, zegt hy: „ achter deese, kan men, zo men „ het goed vindt, de OPENBAERING van JOANNES plaetsen; van welke wy de gevoelens, „ by geleegenheid, zullen opgeeven; deese „ schrivten zijn algemeen erkende, Ομολογου „ μενα " (*l*). —— Een weinig verder, melding gemaekt hebbende, van de *onëchte* schrivten Νοθα, vervolgt hy, onder deese onëchte moet men ook stellen „ indien men het zo goed vindt, „ de OPENBAERING van JOANNES, welke, „ van zommigen, gelijk ik gezegt heb, uit de „ algemeene erkende schrivten Ομολογουμενα, „ uitgeworpen, maer, van anderen geöordeeld „ worden, daer toe te behooren" (*m*).

Dan hy neemt het woord *onëcht*, Νοθος, in tweeërlei beteekenis; in eene sterkere, voor zulke schrivten, welke, met recht, verworpen werden, en in eene zachtere, voor de zodaenige, welke meer of min twijffelächtig waeren,

(*l*) l. c. l. III. c. 25.
(*m*) l. c.

ren, en, van veelen, niet aengenoomen werden.

Op eene andere plaets drukt hy zich even twijffelächtig uit. Zich, op PAPIAS, beroepen hebbende, dat 'er, behalven den Apostel JOANNES, misſchien nog een andere JOANNES, zijnde een Leeraer of Ouderling, te *Epheſen*, geweest zy, laet hy 'er op volgen: „ het „ is waerſchijnlyk, dat deeſe tweede JOANNES „ de OPENBAERING gezien hebbe, ten zy „ men dezelve, aen den eerſten, wilde toe„ ſchrijven" (*n*).

EUSEBIUS heeft derhalven niets beſlist, maer de OPENBAERING geenszins verworpen.

B. CYRILLUS, die, na het midden der IV^de Eeuw, Bisſchop van *Jeruſalem* geweest is, ſlaet de OPENBAERING over, in het optellen der Canonieke Boeken.

C. GREGORIUS, Bisſchop van *Nazianze*, beſluit zijne lijst der Goddelyke Boeken, met den Briev van JUDAS, en de overige telt hy, onder de zulken, welke *niet echt zijn* (*o*). —— GREGORIUS Bisſchop van *Nysſa* telde de OPENBAERING, onder de *Apocryphe* Boeken.

Uit het geene wy, van de drie Griekſche Kerkvaders, CYRILLUS en de beide GREGO-

(*n*) l. c. l. III. c. 39.
(*o*) TWELSIUS l. c. p. 423.

RIUSSEN, gezegt hebben, besluit de Ridder MICHAËLIS (*p*), dat het gewoone oordeel der Grieken, op het einde der IV[de] Eeuw, de OPENBAERING, voor onecht en ondergeschooven gehouden hebbe. Maer men behoorde 'er dit gevolg uit te trekken, dat de Latijnsche Kerk, over het algemeen, maer de Grieksche doorgaends, de OPENBAERING erkent hebbe (*q*) — HIERONYMUS schrijvt wel (*r*), dat, gelijk de Latijnsche Kerk den Briev aen de Hebreeuwen, alzoo ook de Grieksche Kerk de OPENBAERING, verworpen hebbe; maer hy voegt 'er by, dat dit eene nieuwigheid waere. —— In het laetst der IV[de] Eeuw derhalven, begon men, in de Oostersche Kerk, aen de echtheid der OPENBAERING, te twijffelen.

Voeg 'er by, dat men, tegen de gemelde Grieksche Kerkvaders, die de OPENBAERING verwierpen, meer andere stellen kan, die dezelve erkent hebben, als ATHANASIUS, CYRILLUS *van Alexandrien*, DIONYSIUS valschelyk bygenaemd *van Areopagus*, ANDREAS *van Cæsarea*, en anderen (*s*).

D. NICEPHORUS, in de IX[de] Eeuw, heeft ook dit Boek, onder de twijffelächtige schrivten, ge-

(*p*) l. c. p. 983.
(*q*) TWELSIUS l. c. p. 423.
(*r*) *Epist. ad* DARDANUM.
(*s*) TWELSIUS l. c. p. 426.

gerangschikt. —— In de Oostersche Kerk, heeft de twijffeling, tot de X^de Eeuw, voortgeduurt, wanneer het geschil, over deese zaek, een einde genoomen heeft (t).

E. In de Roomsche Kerk, is de echtheid van dit Boek, eenpaerig toegestemd; maer, ten tijde der Hervorming, is de twijffeling wederom verleevendigd, en duurt, by deesen en dien, nog voort, in onse daegen.

a. LUTHER zelvs heeft de OPENBAERING eerst verworpen, en 'er naderhand twijffelachtig van gesprooken.

In de voorreeden, tot de OPENBAERING, welke hy, in het jaer 1522, geschreeven heeft, zegt hy ronduit, „ dat hy dit Boek, „ noch voor Apostoliesch, noch voor Pro„ pheetiesch, houde; — dat hy het bykans „ gelijk achtte, met het vierde Boek van EZRA, „ en volstrekt niet zien kunne, dat het, door „ den Heiligen Geest, zy opgesteld; — dat „ zijn geest zich, met dit Boek, niet vereë„ nigen kunne, en dat het hem reden genoeg „ zy, om het zelve niet hoog te achten, de„ wijl CHRISTUS 'er niet in geleerd, noch „ erkend wordt; — en dat hy daerom blijve, „ by die Boeken, welke hem CHRISTUS dui„ delyk en zuiver voorstellen."

(t) TWELSIUS l. c. p. 429.

De Hervormer verklaerde derhalven rond-uit, dat hy dit Boek, noch voor *Apostoliesch*, noch voor *Propheetiesch*, hieldt; en *volstrekt niet zien kon, dat het, door den Heiligen Geest, zy opgesteld.* —— Het is hier de plaets niet, om de gronden, op welke hy dit gevoelen gebouwt heeft, ter toetse te brengen; zy zullen ons, in het vervolg, van zelvs in handen koomen, naerdien zy, of reeds door anderen, zijn bygebracht, of weinig te beduiden hebben. — Alleenlyk bepaelen wy ons thans, by het slot van 's mans redeneering, het welk, als eene nieuwe bedenking, zoude kunnen worden aengemerkt, dat naemenlyk CHRISTUS, in dit Boek, *noch geleerd noch erkend wordt.*

Dit voorgeeven is zo ongegrond, als het, met moogelykheid, zou kunnen weezen. Wordt de Verlosser elders, in zijne onnadenklyke Majesteit, en in de verzoenende kracht zijner offerände voorgesteld, het is althans in het Boek der OPENBAERING. Dit erkent de Ridder MICHAËLIS zelvs, schoon hy het anders, in de hoofdzaek, met Dr. LUTHER, eens zy. „ Aen de leer der OPENBAERING, (schrijvt hy (*u*)) „ keurde Dr. LUTHER, in „ zijne eerste voorreeden van het jaer 1522, „ af, dat CHRISTUS *daer in noch geleerd noch er-*

(*u*) *Inleiding tot het N. T.* II *Deel.* p. 1064.

„ *erkend wordt, het welk toch een Apostel verplicht*
„ *is, te doen, gelijk Hy zegt*, Hand. I, *gy zult*
„ *mijne getuigen zijn*; deefe berisping fchijnt
„ my onbillyk, en ik weet in de daed niet,
„ hoe LUTHER daer toe gekoomen zy, om
„ een Boek, dat zo dikwerv van CHRISTUS,
„ en voornaemenlyk van zijn bloed en dood,
„ waer door Hy ons Gode gekocht heeft, zo
„ aendoenlyk en verrukkelyk fpreekt, te be-
„ fchuldigen, dat het CHRISTUS niet leere."

In eene volgende Voorreeden van het jaer 1534, drukt de beroemde Kerk-hervormer zich zachter uit; hy verwerpt wel de OPENBAERING niet meer, maer hy blijvt 'er evenwel twijffelächtig van fpreeken, of fchoon hy niemand de vryheid betwisten wille, om dezelve, voor een gefchrivt van JOANNES den Apostel, te houden. Nu grondde hy zich vooräl, op de onzeekerheid der verklaering van den Propheetifchen zin, en de verfchillende, zomtijds ongepaste, uitleggingen. Zijn befluit koomt hier op uit: „ weegens
„ zulke onzeekere uitleggingen, en uit hoofde
„ van den verborgenen zin, hebben wy het
„ ook tot dus verre laeten liggen; voornae-
„ menlyk dewijl ook eenige Oudvaders heb-
„ ben geöordeeld, dat het niet van den hei-
„ ligen Apostel JOANNES zy, — *in welken*
„ *twijffel wy het ook, voor ons, nog laeten blijven:*

„ maer hier meede willen wy niemand belet-
„ ten, dat hy het houde, voor dat van JO-
„ ANNES den Apostel, of van wien hy wil."

8. De Heer Professor J. D. MICHAËLIS volgde het voetspoor van LUTHER, en is, in onse daegen, de eerste geweest, die de twijffeling, over de echtheid van het Boek der OPENBAERING, begon te verleevendigen. In zijne *Inleiding in de Goddelyke Schrivten van het N. T.*, welke in het jaer 1766, voor de eerstemael, te voorschijn kwam, gav hy reeds verscheidene bedenkingen en zwaerigheeden op, welke, in de volgende Uitgaeven, nog naeder uitgebreid en aengedrongen werden. De Nederlandsche vertaeling, welke wy gebruiken, is, naer den derden Hoogduitschen druk, door den zeer geleerden Heer RUTZ, anno 1778-1780, vervaerdigd.

De Ridder merkte aen, dat de Symbolische Boeken der Lutersche Kerk, omtrent de echtheid der OPENBAERING, niets beslissen, en dat men derhalven, om het verwerpen van, of twijffelen over, dit Boek, niet voor onrechtzinnig kunne gehouden worden. „ My,
„ schrijvt hy (v), is ook geene plaets, in onse
„ Symbolische Boeken, bekend, dewelke iets
„ beslist. De eenigste *Formula Concordiæ* ver-
„ klaert

(v) l. c. p. 1000-1002.

„ klaert zich, aenstonds in den beginne, in
„ zo verre, omtrent de Canonijke Schrivten,
„ dat zy de *Propheetische* en *Apostolische Schriv-*
„ *ten des Ouden en Nieuwen Testaments*, als het
„ eenigste richtsnoer der leere, aenprijst, en
„ dezelve van harte te gelooven, belijdt.
„ Maer dewijl het even twijffelächtig is, of
„ de OPENBAERING van den Apostel JOAN-
„ NES zy, en dit zelvs in de Voorreede,
„ welke, voor de Luthersche Bijbels, ge-
„ drukt is, als twijffelächtig wordt aengezien,
„ zoo is het duidelyk, dat de *Formula Concor-*
„ *diæ* aen niemand voorschrijve, of hy de
„ OPENBAERING al of niet, voor Canonijk
„ te houden hebbe. —— Ik vind insgelyks
„ nergens, in de *Formula Concordiæ* teksten,
„ uit JOANNES OPENBAERING, ten bewijse
„ aengehaeld. —— Daer is geene Kerkelyke
„ Wet, welke gebiedt, om dezelve, voor
„ Goddelyk, aen te neemen; wanneer dus ie-
„ mand dezelve verwerpt, of aen haer twijf-
„ felt, zo zal hy, van de anders denkenden,
„ niet voor onrechtzinnig kunnen gehouden
„ worden, dewijl de Kerk, als Kerk, zich
„ nooit, over het Goddelyk aenzien van dit
„ Boek, verklaert heeft. —— De Symboli-
„ sche Boeken hebben veel meer de OPEN-
„ BAERING, noch voor Goddelyk verklaert,
„ noch verworpen, en, aen elk lid der Kerke

„ zelvs, de keus even zo overgelaeten, gelijk „ Dr. LUTHER, in zijne laetste Voorreede, „ deedt."

Tot op de gemelde derde uitgaev van zijne *Inleiding*, bleev de Heer MICHAËLIS, by de twijffeling, schrijvende: „ wanneer ik ongeveinsd zal spreeken, moet ik oprecht belijden, van hier niet die zeekerheid te vinden, welke my, by andere Boeken des „ N. T., gerust stelde" (*w*). Maer, in de *Byvoegsels en verbeeteringen*, door hem zelven, uitgegeeven, deedt hy eenen stap verder, en verklaerde de OPENBAERING, als een ondergeschooven stuk, verdacht te houden, zeggende (*x*): „ ik moet bekennen, dat de OPENBAERING hier door, by my, in eenen zeer „ hoogen graed verdacht raekt, als ondergeschooven, en waerschijnlyk eerst ondergeschooven na den dood van JOANNES."

γ. Dr. SEMLER verklaerde zich, in het volgende jaer 1767, nog vryer, dan MICHAËLIS (*y*), dat naemenlyk de Christelyke Godsdienst 'er geen nadeel by lijden zoude, al waere de OPENBAERING niet in het N. T. —— Na-

(*w*) II *Deel*. p. 937.

(*x*) *Byvoegsels tot het* II *Deel*. p. 451.

(*y*) *Observationes breves de interpretatione Apocalypseos, in editione* WETSTENII *libellorum ad crisin & interpretationem* N. T.

Naderhand ging hy nog verder, beweerende, dat de hoofdzaek der OPENBAERING bestondt, in de dweepächtige onderstelling der Griekfche Jooden, dat het einde der waereld naby waere, en dat daerom JOANNES de Apostel, niet voor den Schrijver, konde gehouden worden. Zo verklaerde hy zich, in zijne *aenmerkingen*, over het gefchrivt van OEDER (z), tot welken wy thans overgaen.

δ. OEDER, in zijn onderzoek, over de OPENBAERING, verwierp dezelve ronduit, en beweerde, dat CERINTHUS de Schrijver van dit boek geweest zy (*a*).

ε. STROTH, die in het jaer 1771 optradt, om het werk van OEDER, tegen de aenmerkingen van C. F. SCHMID (*b*), te verdeedigen, wilde alle getuigenisfen der oudste Kerkvaderen, voor de echtheid der OPENBAERING, als geen geloov verdienende verworpen hebben (*c*).

SCHMID verdeedigde zijne zaek, door de

(z) VAN EINEM *Kerkel. Gefch.* III *Deel.* p. 444—

(*a*) *Christlich freye unter fuchung, uber die Offenbarung* JOHANNIS, Hal. 1769.

(*b*) C. F. SCHMID, *of die Offenbarung* JOHANNIS *ein Gottlich Buch fey?* Leipz. 1771. Men zie de recenfie daer van by MICHAËLIS *Orient. und Exeget. Bibl. II. Theol.* S. 163.

(*c*) STROTH *freymuthige unterfuchungen, die Offenbarung* JOHANNIS *betroffend*, met een voorreeden van Dr. SEMLER, Hal. 1771.

tegenspraek, tegen de getuigenissen der oude Kerk, te wederleggen. SEMLER zocht de getuigenissen op nieuws verdacht te maeken (*d*).

§. De Heer HARTWIG bracht de zaek, op nieuws, ter toetse, in een uitvoerig werk, het welk hy, in het jaer 1780, zonder zijnen naem, begon uit te geeven (*e*). Een zeer gewichtig werk, waer van de Ridder MICHAËLIS, schoon het ook ten deele teegen hem is ingericht, dit getuigenis geevt: „ dat het een „ voortreffelyk Boek zy, met groote vlijt, „ eenen scherpen onderzoekings geest, en „ veel oordeel, geschreeven, waerdig om „ van elk geleesen te worden, die, over de „ echtheid en goddelykheid der OPENBAE„ RING, wil oordeelen" (*f*). Het is waer, het geschrivt is wat wijdloopig, maer dit ontstaet daer uit, dat de Schrijver alle tegenwerpingen, tot den boodem toe, onderzoeken wil, zonder iets onaengeroerd en onbeantwoord te laeten (*g*). —— Ik, voor my, heb dit Boek, met het uiterste genoegen, gelee-

(*d*) *Uber der freymuthigen unterſuchung des Canons* 1771.

(*e*) *Apologie der Apocalypse wider falschen tadel & falsches lob.*

(*f*) *Orientalische & Exegetische Bibliothek.* Theil XXI. S. 109.

(*g*) l. c. S. 110.

leesen en herleesen, en wil zeer gaerne openlyk erkennen, 'er veel uit geleert te hebben.

Dan hoe zeer de Ridder MICHAËLIS erkenne, dat de Heer HARTWIG de *gelukkigste verdeediger der* OPENBAERING is, en zijn werk een *schoon boek* noeme (*h*), vondt hy zijne verdeediging zo voldoende niet, dat hy 'er door overtuigd wierdt. Hy stemde wel toe, dat de bedenkingen van de Heeren OEDER en SEMLER hem zelden, als gewichtig, en dikwijls als onbillyk, waeren voorgekoomen (*i*). Evenwel de hoofdzaek, het betoog der echtheid van JOANNES OPENBAERING, kwam hem niet voldoende voor (*k*).

Byzonder maekt de Heer HARTWIG zijn werk, om de naedere bedenkingen, door Dr. SEMLER, in een laeter geschrivt (*l*) voorgedraegen, met opzet op te losfen. —— Dr. SEMLER beantwoordde hem, in een *tegenschrivt* (*m*); dan ook deesen wederlegde de Heer HARTWIG (*n*), met inmenging van

(*h*) *Byvoegsels* p. 449.

(*i*) *Orient. & Exeg. Bibl.* l. c. S. III.

(*k*) l. c. S. 128—

(*l*) *Neue untersuchungen die Offenbarung* JOHANNIS *betreffend* 1777.

(*m*) *Beantworting der Apologie in der zweiten Sammlung seiner Theologische Briefen.*

(*n*) l. c. *Theil* III. S. 6-280.

veele en gewichtige, zo uitleg- als geſchiedkundige aenmerkingen. —— Het vierde en laetſte deel van dit werk, in het welk de inwendige merkteekenen der echtheid van de OPENBAERING, met eene beantwoording der nog overige geſchiedkundige gronden van twijffeling, voorkoomen, zag het licht in het jaer 1783.

η. De Heer Profesſor J. C. DOEDERLEIN liet de zaek onbeſlist. „ Over den Schrijver der „ OPENBAERING, zegt hy (*o*), is, reeds in „ de oudſte tijden, van de II^de Eeuw af, met „ zulke verſchillende begrippen, en reedenen, getwist, dat ik daerömtrent niets zeekers bepaelen durve, het zy de geſchiedkundige reedenen gelden, het zy andere, „ uit den inhoud genoomen."

B. Dit weinige zal, in ons geval, tot een geſchiedkundig bericht, volſtaen kunnen; wy gaen nu over, om de voornaemſte teegenwerpingen der zulken, die de OPENBAERING voor onëcht houden, wat naeder ter toetſe te brengen.

A. De eerſte wordt ontleend, uit het getuigenis van den boven gemelden CAJUS, Leeraer of Ouderling te Rome, die, op het einde der II, en in het begin der III^de Eeuw, gebloeit heeft. —— Dit vermaerde en zeer betwiste ge-

(*o*) *Inſtitutio Theol. Christ. Tom.* I. p. 78. *editionis quintæ.*

getuigenis heeft EUSEBIUS ons bewaert, fchrijvende (*p*): „ omtrent den gezegden tijd, wordt
„ ons bericht, dat CERINTHUS, een ander in-
„ voerer van kettery, voor den dag kwam;
„ CAJUS, wiens woorden wy te vooren reeds
„ eens hebben aengehaelt, fpreekt, in zijn
„ *twistfchrivt*, van hem, met deefe woorden:
„ „ maer ook CERINTHUS zocht, door open-
„ „ baeringen, als of zy van eenen grooten
„ „ Apostel gefchreeven waeren, wonderlyke
„ „ dingen, als waeren zy hem, door Enge-
„ „ len, vertoond, bedrieglyk in te voeren
„ „ επιτσαγει, zeggende, dat 'er, na de opftan-
„ „ ding, een aerdfche Rijkszeetel van CHRIS-
„ „ TUS zijn zal, en dat het vleesch (het men-
„ „ fchelyk lichaem) binnen Jerufalem woo-
„ „ nende, wederom de begeerlykheeden en
„ „ wellusten dienen zal; en, een vyand der
„ „ Goddelyke Schrivten zijnde, zegt hy, met
„ „ oogmerk om anderen te misleiden, dat 'er
„ „ duizend jaeren, in bruiloftsfeesten, εν γαμοις
„ „ εορτης, zullen doorgebracht worden." "

Hier wil men, dat CAJUS fpreeke van die OPENBAERING, welke wy, in onfen Canon, hebben; en dan is 'er geen twijffel aen, of hy heeft dit Boek, als het verdichtfel van eenen verfoeilyken bedrieger, ronduit verworpen. Dan wy

(*p*) l. c. l. III. c. 28.

meenen, tot volle overtuiging, te kunnen betoogen, dat CAJUS die OPENBAERING, welke wy in onsen Canon hebben, geenszins op het oog hebbe. —— Die deese zaek uitvoerig, en met alle moogelyke naeuwkeurigheid, wil behandeld zien, verzenden wy, zo hy der Hoogduitsche sprack machtig is, tot het bovengemelde werk van den oordeelkundigen HARTWIG (q). Wy zullen, met eenige korte, maer beslissende, aenmerkingen, volstaen kunnen.

Dat CAJUS die OPENBAERING niet bedoelde, welke wy, op de boven gelegde gronden, voor het werk van JOANNES den Apostel, houden, bewijsen wy, zo uit zijne woorden zelve, als uit geschiedkundige waerneemingen.

α, Uit 's mans woorden zelve. —— Wy bepaelen ons, kortheidshalven, alleenlyk tot de volgende byzonderheeden.

a. De woorden van CAJUS, zo als zy, door EUSEBIUS, worden opgegeeven, zijn blijkbaer afgebrooken: *maer ook* CERINTHUS, beginnen zy, met eenen kennelyken weerslag, op het voorige. Dit voorige ontbreekt ons, en derhalven konden de Ouden, die het geheele geschrivt voor zich hadden, ongelyk beeter, over de meening van CAJUS, oordeelen, dan wy. —— Zo veel weeten wy,

(q) I *Theil.* S. 33-228.

wy, uit het bericht van EUSEBIUS, dat zy een gedeelte van een *twistschrivt* uitmaeken, in het welk CAJUS van CERINTHUS spreekt, en zijn gedrag, ten voorbeelde, bybrengt, om zijne tegenstanders te wederleggen. — CAJUS schijnt, tegen de *Montanisten*, te twisten, en hunne Voorzeggingen, met de verdichte OPENBAERINGEN van CERINTHUS, te vergelyken. Derhalven spreekt hy niet van JOANNES OPENBAERING, welke de *Montanisten* ongetwijffeld, voor echt en Goddelyk, hielden (*r*).

b. CAJUS spreekt van OPENBAERINGEN, in het meervouwig getal, welke CERINTHUS *bedrieglyk invoerde*, en gevolgelyk niet van de OPENBAERING, welke JOANNES geschreeven heeft. — CERINTHUS heeft derhalven meer geschrivten, welke hy alle OPENBAERINGEN noemde, verdicht, en willen invoeren. De zaek wordt bevestigd, door het getuigenis van THEODORETUS, zeggende van CERINTHUS (*s*): „ dees heeft ook „ eenige *Openbaeringen*, als of hy die zelvs „ gezien had, verdicht."

CERINTHUS heeft derhalven verscheidene geschrivten *verdicht*, behelsende *wonderlyke*

(*r*) HARTWIG l. c. I *Theil.* S. 42—

(*s*) *Hæret. Fabul.* l. II. c. 3.

dingen, en aen alle deefe heeft hy den naem van *Openbaeringen* gegeeven. Zodaenig was de tijtel van zijn verdichtfel (*t*). —— Hy wilde deefe gewaende *Openbaeringen* der waereld opdringen, *als waeren zy van eenen grooten Apostel gefchreeven.* Welken Apostel EUSEBIUS bedoele, zegt hy niet naeder. Hy zou PETRUS kunnen op het oog hebben, welken hy elders (*u*) den *grootften der Apostelen*, *en den voorftander der overigen*, genaemt heeft. Maer de vraeg is eigenlyk, wie die *groote Apostel* zy, aen welke CERINTHUS zijne gewaende *Openbaeringen*, als den Schrijver, heeft toegedicht.

Er fchijnt geen twijffel aen, of het was JOANNES *de Apostel.* —— CERINTHUS leevde, omtrent het begin der II[de] Eeuw, en zal toen *Openbaeringen* verdicht, en, om dezelve meerder gezach by te zetten, op naem van JOANNES *den Apostel*, uitgegeeven hebben; hy zal eenige dingen, uit de OPENBAERING van JOANNES, overgenoomen, en dezelve, indien ik my zo mag uitdrukken, nageaept hebben, om de waereld des te beeter te misleiden. —— Maer dit zelvde bedrog vooronderftelt allerduidelykst, dat 'er toen

(*t*) HARTWIG l. c. S. 49.

(*u*) *Hift. Eccl.* l. II. c. 14.

toen reeds eene OPENBAERING, als het geschrivt van den grooten Apostel JOANNES, voor handen en bekend waere (*v*).

c. Verder CAJUS noemt eenige byzonderheeden op, uit de *Openbaeringen* van CERINTHUS, welke in onse OPENBAERING, nergens voorkoomen, en deese noemt CAJUS *wonderlyke dingen* τερατολογιαι, eigenlyk *vreemde*, *wandrochtige*, *ongeloovbaere* dingen.

a. *Na de opstanding* zou 'er een *aerdsche Rijkszeetel van* CHRISTUS zijn, βασιλειον του χριστου. —— VALESIUS vertaelt het woord βασιλειον, door *regnum*, en VAN DER MEERSCH, door *Koningrijk*. Eigenlyk beteekent het een Koninglyk huis of Paleis; wy vertaelen het daerom door *Rijkszeetel* (*w*). —— Maer, van dit alles, staet niets, in die OPENBAERING, welke wy, voor een geschrivt van JOANNES *den Apostel*, houden.

Volgens CERINTHUS, zou CHRISTUS, *na de opstanding*, zichtbaer van den hemel nederdaelen, om hier op aerde, een Koninglyk Paleis te bewoonen. Uit de manier van voordracht, en uit den Articulus της, is het duidelyk genoeg, dat hy de algemeene opstanding der dooden bedoele. —

(*v*) HARTWIG l. c. S. 72—

(*w*) HARTWIG l. c. S. 94—

Nu ſpreekt onſe OPENBAERING wel, van een duizendjaerig Rijk, na de eerſte byzondere opſtanding der martelaeren, maer op het welk, eerst lang daer na, de tweede of algemeene opſtanding volgen zal, Kap. XX: 1-5. Ook zegt zy niet, dat CHRISTUS zichtbaer op aerde verſchijnen zal, om aldaer een Koninglyk Paleis te bewoonen. Behalven, dat dit ganſche ſtuk, niet letterlyk, maer geheimzinnig moete verſtaen worden, gelijk, in het vervolg, naeder blijken zal.

B. CERINTHUS had, in zijne zogenaemde *Openbaeringen* beweert, *dat het vleesch*, of het menſchelyk lichaem, *te Jeruſalem woonende, wederom de begeerlykheeden en wellusten dienen zoude.* —— Zulke ongerijmdheeden vindt men geenszins, in onſe OPENBAERING; in tegendeel zy zegt, dat de menſchen, in het duizendjaerig Rijk, Priesters van God en CHRISTUS weezen zullen, Kap. XX: 6, en dat, in het nieuw Jeruſalem, niet zal inkoomen iets, het welk ontreinigt en grouwelykheid doet, Kap. XXI: 27.

C. Volgens de *Openbaeringen* van CERINTHUS, zouden 'er *duizend jaeren*, te Jeruſalem, *in bruiloftsfeesten worden doorgebracht.* Ook van deeſe ongerijmdheid vindt men, in onſe OPENBAERING, noch ſchijn noch

ſchaa

schaduw. Ἐν γαμῳ ἑορτης heeft CAJUS; eigenlyk in een *bruiloftfeest* of maeltijd van een *feest* of vierdag. Hy bedoelt een geduurig bruiloftsfeest, of feestelyke plechtige maeltijden. Nu wordt, in onse OPENBAERING, het woord γαμος gevonden, Kap. XIX: 7, 9, alwaer het de Ousen, door *bruiloft*, hebben overgezet; maer, ter dier plaets, wordt geen enkel woord gesprooken van duizend jaeren, en niets is 'er blijkbaerer, dan dat die *bruiloft des Lams*, in eene geheimzinnige beteekenis, genoomen worde.

De vleeschelyke gedachten, van welke CAJUS spreekt, ademen, in alles, den geest van den dierlyken CERINTHUS. —— DIONYSIUS, Bisschop van *Alexandrien*, beschrijvt hem, als eenen geheel vleeschelyken mensch, aen zijne dierlyke lusten overgegeeven, zeggende, by EUSEBIUS (*x*): „ CERINTHUS, die de *Cerintische* kettery, welke „ zijnen naem draegt, verwekt heeft, wilde, aen zijne verdichtselen, eenen geloovwaerdigen naem byzetten; dit nu „ was zijne leer, dat het Koningrijk van „ CHRISTUS aerdsch zoude weezen, en hy „ droomde, dat alles, waer in hy, die een geheel vleeschgezind en dierlyk mensch was,

(*x*) *Hist. Eccl.* l. III. c. 28. *coll.* l. VII. c. 25.

„ vermaek vondt, in het zelve zoude plaets „ hebben, naemenlyk alles, wat den buik, „ en de vleefchelyke lusten, ftreelen kan, „ eeten, drinken, bruilovten, en, om dit „ alles, onder eenen meer welluiden naem, „ te erlangen, feesten, offeränden, en of„ fermaeltijden." —— Het zelvde getuigt ook THEODORETHUS. CERINTHUS, zegt hy (y) „ droomde, van eeten en drinken, „ en verdichtte dat 'er allerlei wellusten, „ als bruilovten, offermaektijden, en fees„ ten, te Jerufalem, zouden plaets heb„ ben."

h. Eindelyk CAJUS zegt, dat CERINTHUS een *vyand waere van de Goddelyke Schrivten*; derhalven verdient hy ganfchelyk geen geloov, en het is geenszins te verwonderen, dat dees bedrieger zich verftout hebbe, om zeekere verdichtfelen, als waeren zy, door JOANNES, dien *grooten Apostel*, gefchreeven, onder te fteeken, en den ligtgeloovigen op te dringen.

β. Deefe aenmerkingen zouden volkoomen genoegzaem zijn, om elk te overtuigen, dat CAJUS niet onfe OPENBAERING, welke wy in den Canon hebben, maer zeekere verdichte *Openbaeringen* van CERINTHUS, op het oog heb-

(y) *Hæret. Fabul.* l. II. c. 3.

hebbe. Ten overvloede evenwel zullen wy de zaek, met geschiedkundige waerneemingen, nog naeder bevestigen. —— Te weeten niemand der Ouden heeft de aengehaelde plaets van CAJUS zo begreepen, dat hy daer in de OPENBAERING van JOANNES den Apostel zoude bedoelt en verworpen hebben.

a. EUSEBIUS zelvs, die ons deese plaets bewaert heeft, stondt geenszins in dat begrip.

Immers hy houdt de OPENBAERING ganschelyk niet, voor een ondergeschooven stuk, en nog minder voor een kettersch verdichtsel, maer voor een geschrivt van JOANNES. Of nu die JOANNES de Apostel, dan een ander van dien naem zy, laet hy onbeslist, offchoon hy het meest, tot de eerste gedachte, overhelle. „ Wegens de OPENBAERING „ zegt hy, (of zy naemenlyk tot de Schriv„ ten van JOANNES den Apostel, behoore) „ wordt thans, (in de IV^de^ Eeuw) van vee„ len voor en teegen getwist. —— De OPEN„ BAERING van JOANNES wordt, van zom„ migen, gelijk ik gezegt heb, uit de alge„ meen aengenoomene Schrivten, verwor„ pen, maer, van anderen, geöordeeld, „ daer onder te behooren" (z).

Voorts spreekt hy, van zulke Schrivten,

(z) *Hist Eccl.* l. III. c. 24, 25.

die, van ketteren, verdicht, en, op den naem der Apostelen, ondergeschooven zijn; onder deese telt hy wel de HANDELINGEN van JOANNES, maer van de OPENBAERING, maekt hy ganschelyk geene melding (*a*). —— Maer had hy CAJUS zo begreepen, dat de OPENBAERING, welke, op naem van JOANNES, uitging, door den ketter CERINTHUS, verdicht, en, op den naem van dien Apostel, ondergestooken waere, dan had hy de *Openbaering*, onder de laetstgemelde zoort van Schrivten, en niet onder die, welke, van zommigen, betwist werden, moeten rangschikken.

Daer te boven, wanneer EUSEBIUS duidelyke getuigenissen der Ouden, voor de echtheid der OPENBAERING, als een geschrivt van JOANNES *den Apostel*, bybrengt, als van JUSTINUS *den Martelaer* (*b*), van IRENÆUS (*c*), van THEOPHILUS (*d*), van APOLLONIUS (*e*), van ORIGENES (*f*), geevt hy duidelyk genoeg te kennen, dat hy, voor zich zelven, het meest overhelde, om

(*a*) l. c. c. 25.
(*b*) l. c. l. IV. c. 18.
(*c*) l. c. l. V. c. 8.
(*d*) l. c. l. IV. c. 24.
(*e*) l. c. l. V. c. 18.
(*f*) l. c. l. VI. c. 25.

om de OPENBAERING, voor een gefchrivt van JOANNES *den Apostel*, te houden; te meer daer hy nimmer de plaets van CAJUS, als een getuigenis, tegen de echtheid der OPENBAERING, aengehaelt, of 'er eenig verder gebruik van gemaekt heeft, dan alleenlyk om den bedrieger CERINTHUS te teekenen (*g*).

b. Aen HIERONYMUS, gelijk wy reeds booven (*h*) hebben aengemerkt, kon de plaets van CAJUS niet onbekend weezen, daer hy het *twistfchrivt*, uit het welk zy genoomen is, in zijnen *naemlijst van Schrijveren*, uitdrukkelyk vermeldt heeft. Maer hy verftondt die plaets geenszins, van onfe OPENBAERING, daer hy uitdrukkelyk verklaert, „ dat hy dezelve aennam, het *gezach der Ou-* „ *den*, en niet *de gewoonte* van zijnen tijd (by zommigen naemenlyk in de Griekfche Kerk) „ naervolgende" (*i*). —— Hy erkent derhalven het gezach der Ouden, voor de echtheid der OPENBAERING, en de handelwijs van zommigen, in de Oosterfche Kerk, die dat Boek verwierpen, verklaert hy, voor eene nieuwigheid, eene *gewoonte van zijnen tijd*. —— Zo had hy niet kunnen fpreeken,

(*g*) HARTWIG l. c. I *Theil*. S. 169 —
(*h*) Pag. 37.
(*i*) *Epist.* ad DARDANUM.

wanneer hy de plaets van CAJUS, voorheen eenen zeer geachten man, in de Westerſche Kerk, zo verſtaen hadde, dat daer in die OPENBAERING, welke op JOANNES des Apostels naem, uitging, bedoeld waere (*k*).

c. THEODORETUS eindelyk, om geene meer andere by te brengen, kan, buiten allen twijffel, CAJUS zo niet verſtaen hebben, dat CERINTHUS de OPENBAERING, welke wy, in onſen Canon, hebben, zoude verdicht en ondergeſtooken hebben, daer hy zelvs van dien CERINTHUS getuigt, dat hy een bedrieger waere, die *Openbaeringen*, in het meervouwig getal, verdicht heeft (*l*). Derhalven ſpreekt hy geenszins van die OPENBAERING, welke, in het eenvouwig getal, met nadruk, zo genoemd wordt (*m*).

B. Eene andere tegenwerping, tegen de echtheid der OPENBAERING, ontleent men, uit het getuigenis van DIONYSIUS, die, in het midden der III^de^ Eeuw, Bisſchop van *Alexandrien* geweest is. —— EUSEBIUS heeft ons, omtrent dit ſtuk, eene zeer merkwaerdige plaets, uit de werken van dien Kerkvoogd, bewaert (*n*).

Hy

(*k*) HARTWIG l. c. I *Theil.* S. 197—

(*l*) *Hæret. Fabul.* l. II. c. 3.

(*m*) HARTWIG l. c. I *Theil.* S. 200.

(*n*) l. c. l. VII. c. 25.

Hy ſpreekt niet alleen twijffelächtig, van de OPENBAERING, zeggende, dat eenigen, voor hem, dezelve reeds verworpen hadden; maer voegt 'er zelvs eenige aenmerkingen by, welke de zaek bedenkelyk ſchijnen te maeken.

De plaets is al te lang, om dezelve hier geheel in te lasſchen. Het geene ter zaeke dient zullen wy, ſtuksgewijſe, wat naeder ter toetſe brengen; wanneer het ons duidelyk blijken zal, dat DIONYSIUS geen getuige zy, teegen de echtheid van dit Boek, maer ten oogmerk hebbe, om de *Chiliasten*, gelijk zy genaemd worden, of drijvers van het duizendjaerig Rijk, te wederleggen.

a. „ Vervolgens voortgaende, ſchrijvt EUSE-
„ BIUS (*o*), ſpreekt DIONYSIUS, van JOAN-
„ ANNES OPENBAERING, op deeſe wijs:
„ „ zommigen dan, die voor ons waeren,
„ „ hebben dit Boek ganſchelyk verworpen,
„ „ en geheel wederlegt; van hoofdſtuk tot
„ „ hoofdſtuk, aentoonende, dat het onver-
„ „ ſtaenbaer en van alle redeneerkunde ont-
„ „ bloot zy; ook houden zy het opſchrivt,
„ „ voor valsch, zeggende dat het niet van
„ „ JOANNES, ja dat het ook geene OPEN-
„ „ BAERING is, dewijl het, onder eenen
„ „ zo dikken ſluijer van onverſtaenbaerheid,

(*o*) l. c.

„ „ verborgen ligt. (Zy meenen dat) niet
„ „ alleen geen Apostel, maer zelvs geen hei-
„ „ lige, of iemand tot de Kerk behooren-
„ „ de, de opsteller van dit geschrivt zy,
„ „ maer CERINTHUS, die de *Cerintische*
„ „ kettery, naer hem genoemd, verwekt
„ „ heeft; en die, aen zijne eigene verdichtse-
„ „ len, eenen aenbeveelenden, en gezach-
„ „ verwekkenden, naem wilde byzetten.
„ „ Want, dit, (zeggen zy) was de hoofd-
„ „ som zijner leer, dat het Rijk van CHRIS-
„ „ TUS aerdsch weezen zoude, droomende,
„ „ daer hy een dierlyk en vleeschgezind man
„ „ was, dat die dingen, waer in hy zijn
„ „ vermaek stelde, in het zelve zouden plaets
„ „ hebben, al wat naemenlyk den buik en
„ „ de vleeschelyke lusten streelt enz. ——
„ „ Maer, wat my aengaet, ik durv het
„ „ Boek niet verwerpen, dewijl veele Broe-
„ „ ders het, in achting, houden. —" "

Zo veel leeren wy 'er uit, met zeekerheid, dat 'er, in dien tijd, het midden der III^de^ Eeuw, zommigen geweest zijn, die niet alleen het Boek der OPENBAERING rondüit verwierpen, maer ook, aen den bedrieger, CERINTHUS, toeschreeven. —— Dan welk een gewicht hebben wy, aen dit gevoelen van die ZOMMIGEN, te hechten? Deese hoofdvraeg ontwikkelt zich, in drie àndere: ——

wie

wie waeren deefe ZOMMIGEN? —— welke gronden hadden zy, voor hun gevoelen? — en welk belang ftelde DIONYSIUS, in hun begrip?

Het een en ander moet naeder onderzocht worden. Dit heeft de Heer HARTWIG zeer onpartijdig en oordeelkundig gedaen, en de uitkoomst was, dat dit getuigenis, voor de OPENBAERING, geenszins nadeelig zy (*p*).

a. Wie waeren deefe ZOMMIGEN? DIONYSIUS befchrijvt hen naeder, als zulken, die *voor ons waeren.* —— Hy fpreekt, niet van *veelen*, maer van ZOMMIGEN τινες των προ ἡμων. Daer en tegen noemt hy de zulken, die de OPENBAERING, in achting hielden, VEELE *Broederen.* Dit bewijst allerduidelykst, dat zy, die de OPENBAERING verworpen hadden, flechts *weinigen* waeren, in vergelyking van de *veelen*, die dezelve in achting hielden. Zy *waeren*, zegt DIONYSIUS, *voor ons.* Zy hebben gevolgelyk geleevt, of gefchreeven, eer DIONYSIUS zijne *boeken*, *over de beloften*, uit welke deefe plaets ontleend is (*q*), had opgefteld. —— Hoe lang te vooren, wordt niet bepaeld. Uit het eenvouwig *voor ons*

(*p*) l. c. II *Theil.* S. 64—

(*q*) EUSEBIUS l. c. l. VII. c. 24.

προ ημων, kan men niet besluiten, dat zy reeds, voor de geboorte van DIONYSIUS, gestorven waeren; het kan blootelyk zo veel zeggen, *zy waeren ouder als ik, en zijn nu reeds overleeden*, of zy waeren *eer, dan ik, Leeraers en Bisschoppen*, of *zy hebben, voor my, over dit stuk, geschreeven*, of *zy hebben, voor my, de Chiliasten wedersprooken*.

DIONYSIUS zelvs laet ons dan, in het onzeekere. Maer de omstandigheeden van zijnen tijd zullen ons licht geeven. — Onses erächtens, bedoelt hy de tegenstanders der *Chiliasten*. — Immers deese *zommigen* beyverden zich, om het Boek der OPENBAERING *geheel te wederleggen*, en aen te toonen, dat het *onverstaenbaer en van alle redeneerkunde ontbloot* zy. Nu was 'er, ten tijde van DIONYSIUS, een heevige twist, in *Egypten*, over het *duizendjaerig Rijk*. NEPOS, een Bisschop, in *Egypten*, beweerde, dat 'er een aerdsch Koningrijk te wachten waere, in het welk, men allerlei wellusten, geduurende duizend jaeren, genieten zoude, en zocht zijne ongerijmde begrippen, uit de OPENBAERING van JOANNES, te betoogen, in een zeeker boek, het welk hy *de wederlegging der Allegoristen* noemde. Teegen dit Boek verzette zich DIONYSIUS, in zijn werk *over*

de

de beloyten, uit het welk onſe plaets ontleend is, om dat het gemelde begrip, in Egypten, zeer veel veld won (*r*).

DIONYSIUS wil derhalven het *Chiliasmus* wederleggen. Maer evenwel hy keurde de handelwijs van zommige yveraers geenszins goed, die, om hun het bewijs, uit JOANNES OPENBAERING, te ontneemen, te verre gingen, beweerende, dat dit geheele Boek niets anders waere, dan een onverſtaenbaer en kwalyk zaemenhangend verdichtſel van CERINTHUS. —— Het is derhalven, als of DIONYSIUS hoofdzaekelyk dus redeneerde: „ ik verfoei het ongerijmde wanbe„ grip der *Chiliasten*, die beweeren, dat „ CHRISTUS een aerdsch Koningrijk ſtaet „ op te richten, alwaer men duizend jaeren, „ in alle vleeſchelyke wellust, zoude door„ brengen; ondertusſchen vereënig ik my „ ganſchelyk niet, met *zommige* yveraers, „ die zich, reeds voor my, teegen deeſe „ dwaelgeesten, verzet, en om hun het be„ wijs, het welk zy, uit de OPENBAERING „ van JOANNES, ontleenen willen, afhan„ dig te maeken, beweert hebben, dat de „ geheele Openbaering een verdichtſel van „ den vleeschgezinden CERINTHUS weezen

(*r*) EUSEBIUS l. c. l. VII. c. 24.

„ zoude. *Wat my aengaet, ik durv dit Boek „ niet verwerpen, om dat* VEELE *Broeders het in „ achting houden.*"

Deeſe verwerpers der OPENBAERING waeren derhalven geene lieden van eenig gezach, maer overdreevene yveraers, in het binnenſte van Egypten, van welke men gevolgelyk geene nieuwe ontdekkingen, omtrent de echtheid of onëchtheid van dit Boek, verwachten konde. Ook kwaemen zy daer toe veel te laet. Eindelyk waeren zy lieden van weinig oordeel; daer zy, om het bewijs, het welk de *Chiliasten*, voor hunne wanbegrippen, uit de OPENBAERING, ontleenen wilden, volkoomen te wederleggen, hadden behooren op te merken, dat het geene 'er, van het duizendjaerig Rijk, gezegd wordt, niet letterlyk moet worden opgevat, en dat 'er, van vleeſchelyke geneugten, volſtrekt geene melding zy.

b. Welke gronden hadden deeſe lieden, om de OPENBAERING te verwerpen, en aen CERINTHUS toe te ſchrijven? Zy waeren van geen gewicht altoos en verdiende ganſchelyk geene opmerking.

a. Om dat dit Boek, gelijk zy voorgaeven, *onverſtaenbaer en van alle redeneerkunde ontbloot is, liggende, onder eenen dikken ſluijer van onverſtaenbaerheid, verborgen.* —— Maer welk

eene

eene zonderlinge redeneerkunde? een boek, het welk ik niet verstae, kan ook niemand verstaen, en derhalven geene OPENBAERING zijn! elk eene Goddelyke OPENBAERING moet, voor iederen leezer, aenstonds verstaenbaer zijn, zonder dat hy zich eenige moeite behoeve te geeven, om de waere meening naer te spooren!

Het Boek is zeekerlyk duister, en kan, uit zijnen eigenen aert, niet anders weezen (*s*), maer is het daerom, met de gezonde redeneerkunde, strijdig? is het daeröm onzin? Wy laeten de beslissing, aen elken onpartijdigen en oordeelkundigen Leezer, over. —— „ De inhoud van deese gezich-
„ ten en voorzeggingen is duister, wan-
„ neer men, tot derzelver toepassing,
„ koomt; —— doch, met dit al, hy die
„ deese *Openbaering*, als de verwarde hars-
„ senvrucht van eenen dweepzieken droo-
„ mer, zou willen aenmerken, moet de
„ *Openbaering* nooit op zich zelve onbe-
„ vooröordeeld geleesen, noch die, met
„ de gezichten van dweepers, gelijk by
„ voorbeeld, in onsen tijd, van eenen
„ ZWEDENBURG, vergeleeken hebben. ——
„ In deese OPENBAERING, heerscht overäl

(*s*) *Boven* p. 1. enz.

„ orde, welvoeglykheid, waere verheeven-
„ heid, en eene harmonie, waer door alle
„ de byzondere ſtukken allerduidelykst één
„ geheel uitmaeken. — Niets, dat laeg,
„ dat verward, dat Gode onbetaemelyk,
„ met den reedelyken Godsdienst der Chris-
„ tenen ſtrijdig is, zal men 'er in kunnen
„ aenwijſen" (*t*).

b. De tweede grond, op welken de beſtrijders van het *duizendjaerig Rijk* de OPENBAERING verwierpen, was daer in geleegen, dat 'er een aerdsch Koningrijk van CHRISTUS in zou geleerd worden. —— Maer niets is 'er blijkbaerer, dan dat het geene de OPENBAERING, van het duizendjaerig Rijk hier op aerde, leert, niet letterlyk, maer geheimzinnig, moet worden opgevat.

c. Welk belang ſtelde DIONYSIUS zelvs, in het begrip van deeſe verwerpers der OPENBAERING? — Geen belang altoos; hy veroordeelt hunne onbedachtzaeme gevolgtrekking, en hunnen overdreevenen yver, in het wederleggen der *Chiliasten*, en, ten blijke, dat hy zich, met hun, ganſchelyk niet vereënigde, laet hy 'er aenſtonds op volgen: *maer, wat my aengaet; ik durv dit Boek niet verwerpen.* —— Hy voegt 'er by, dat

(*t*) VAN HAMELSVELD l. c. p. 561, 562.

dat *veelen*, in zijnen tijd, wanneer de OPENBAERING, van *zommigen*, begon tegengesproken te worden, de echtheid van dit Boek erkenden, en het zelve, *in achting*, *hielden*.

β. Dat DIONYSIUS zelvs, met deese *zommigen*, geenszins instemde, zal ons nog naeder blijken, wanneer wy zijn eigen oordeel, over dit Boek, beschouwen.

a. Hy verklaert ronduit, dat de gevolgtrekking deeser *zommigen*, blijkbaer onwettig zy; dat men uit de duisterheid vän dit Boek, niet besluiten mag, dat het een verdichtsel zy, maer dat het geheimzinnig moet verklaerd worden. „ Ik maek my, (vervolgt hy) veel „ meer dit denkbeeld, van het Boek, dat „ het boven mijn verstand zy, en oordeel, „ dat, onder elk een stuk, eene verwonde- „ ringswaerdige *geheimzinnige* beteekenis ver- „ borgen ligge. Ik verstae het wel niet, „ maer ik vermoed nochtans, dat 'er een „ zeekere diepere zin, in de woorden, ligge. „ Ik meet daerom de zaeken niet af, noch „ beoordeel dezelve, naer mijn eigen begrip; „ maer, meer voor het geloov overlaetende, „ houd ik dezelve voor te hoog, dan dat ik „ dezelve, met mijne bevatting, bereiken „ zoude. *Ik verwerp niet het geene* ik niet be-

„ grijpen kan, maer bewonder het veel eer,
„ om dat het mijn verſtand te booven gaet."

b. Nog minder vereënigde zich DIONYSIUS, met deeſe *zommigen*, daer in, dat de OPENBAERING een ondergeſchooven ſtuk van den vleeschgezinden CERINTHUS weezen zoude.

a. Hy erkende de OPENBAERING, voor een Boek, het welk door Goddelyke ingeeving, geſchreeven is; maer daer in onderſcheidde hy zich, van de Kerkvaderen der voorige Eeuw, dat de opſteller niet JOANNES de Apostel geweest zy. —— Hy geevt den Schrijver den eeretijtel van eenen *Propheet*, en zegt: „ dat hy derhalven JOANNES genaemd werdt, en dat het een Boek „ van JOANNES is, ſpreek ik niet teegen; „ ik ſtem zelvs toe, dat het van eenen heiligen, en door Gods Geest gedreevenen „ man Θεοπνευςος, geſchreeven is. Evenwel „ kan ik niet toeſtaen, dat de Apostel, „ de zoon van ZEBEDÆUS, de broeder „ van JACOBUS, van wien wy het Euangelie, het welk JOANNES naem draegt, „ en den algemeenen Zendbriev, hebben, „ de Schrijver zy."

DIONYSIUS verklaert derhalven ronduit, dat hy de OPENBAERING hieldt, voor een Goddelyk Boek, geſchreeven door eenen hei-

heiligen man, die, in dat ſchrijven, door Gods Geest, gedreeven werdt. Deeſe Schrijver was een JOANNES. —— Maer, volgens DIONYSIUS, was deeſe JOANNES niet de Apostel van dien naem, maer een andere JOANNES, een *heilig man*, een *Propheet.*

II. Ondertusſchen zijn 's mans redenen, om, aen eenen anderen JOANNES, van den Apostel onderſcheiden, te denken, zeer zwak en onvoldoende (*u*). —— Zy zijn de volgende, dat de Schrijver der OPENBAERING zijnen naem noeme, het welk tegen des Apostels gewoonte is, —— en dat de OPENBAERING, in den ſtijl, en in de manier van voordracht, kennelyk verſchille, van het Euangelie en den eerſten Briev, welke, door JOANNES den Apostel, geſchreeven zijn.

Over den ſtijl van dit Boek, zullen wy, in het vervolg, met opzet handelen, en de teegenwerping, daer uit ontleend, genoegzaem wederleggen. — Omtrent de andere reden, dat de Schrijver der OPENBAERING, teegen de gewoonte van den Apostel, zijnen naem noeme, houde men in het oog, dat de OPENBAERING, in de gedaente van eenen Briev, die, naer de ge-

(*u*) HARTWIG l. c. II *Theil.* S. 139—

woonte der Ouden, den naem van den Schrijver aen het hoofd draegt, zy opgesteld. — Voorts vergelyke men het geene wy, by Kap. I: 1-3 en 9, hebben aengemerkt (*v*).

C. Een derde teegenwerping, teegen de echtheid van dit Boek, ontleent men daer uit, dat veele der vroegste Kerkvaderen, van het zelve, geene de minste melding gemaekt hebben. —— IGNATIUS en POLYCARPUS althans, zegt men, moesten van de OPENBAERING gesprooken hebben.

a. IGNATIUS schreev Brieven, aen dezelvde Asiatische Gemeenten, aen welke de Brieven, in de OPENBAERING, voorkoomende, gehouden hebben, aen die van *Ephesen*, *Smyrna*, en *Philadelphia*; maer, in deese Brieven, spreekt IGNATIUS geen enkel woord van de OPENBAERING. —— Dan mag men daer uit besluiten, dat IGNATIUS de OPENBAERING niet, als een geschrivt van JOANNES den Apostel, erkent hebbe?

CLEMENS *de Romein* schreev, uit naem der Kerke te *Rome*, eenen Briev, aen die te *Corinthen*, by gelegenheid van eenen twist, die, in de laetstgemelde Gemeente, ontstaen was (*w*); maer,

(*v*) Pag. 4, 5, 39.
(*w*) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. III. c. 16, 38.

maer, in deefen Briev, die alleen uitvoeriger is, dan alle de zeeven Brieven van IGNATIUS, fpreekt hy weinig of niet, van PAULUS, en de Brieven, welke dees Apostel, aen de Corintifche Gemeente, gefchreeven had. Eene enkele mael, maekt hy melding, van PAULUS en zijnen eerften Briev, aen de Corintheren, maer van den tweeden fpreekt hy nergens. — Mag men nu daer uit befluiten, de tweede Briev, aen de Gemeente van *Corinthen*, die op PAULUS naem gaet, is onëcht, en, door dien Apostel, niet gefchreeven (*x*)?

De tegenwerping derhalven, uit het ftilzwijgen van IGNATIUS ontleend, bewijst „ te veel, meer dan men hebben wil, en „ meer dan, met andere uitgemaekte waer„ heeden, beftaen kan. Niet alleen van de „ OPENBAERING, maer ook van het Euan„ gelie en den Briev van JOANNES, is, in alle „ de Brieven van IGNATIUS, naeuwlyks een „ merkbaer fpoor te ontdekken" (*y*).

β. In den Briev van POLYCARPUS, aen de *Philippiers*, of immers die voor den zijnen, gehouden wordt (*z*), is ook ganfchelyk geene melding, van JOANNES OPENBAERING. — Alleenlyk haelt hy ęene plaets aen, uit den

(*x*) HARTWIG l. c. IV *Theil.* S. 153—

(*y*) l. c. p. 461.

(*z*) EUSEBIUS *Hift. Eccl.* l. III. c. 36.

eerften Briev; maer ook van het Euangelie, fpreekt hy geen enkel woord. Men zou derhalven, met het zelvde recht, befluiten kunnen, dat het Euangelie van JOANNES, niet door dien Apostel, gefchreeven zy.

γ. PAPIAS, die, in het begin der II[de] Eeuw, geleevt heeft, was de voornaemfte heirvoerer der *Chiliasten*, of drijvers van het *duizendjaerig Rijk* (*a*). Nu meenden de *Chiliasten* het *duizendjaerig Rijk* te vinden, in de OPENBAERING van JOANNES; derhalven kon PAPIAS, wanneer hy dat Boek erkent had, niet nagelaeten hebben, zich daer op te beroepen; maer hy heeft, van dat Boek, in het geheel niet gerept. —— Dan men weete, dat PAPIAS een man was van weinig oordeel (*b*), die meer gewicht hechtte, aen mondelyke overleeveringen, dan aen de fchrivten der Apostelen; en daer ieder, in zijnen tijd, het geene de OPENBAERING van het *duizendjaerig Rijk* heeft, geheimzinnig verftondt, zal hy zich, op dit Boek, niet hebben durven beroepen (*c*).

D. Verder beroept men zich, op de zogenaemde *Canones Apostolici*, in welke de OPENBAERING van JOANNES is uitgelaeten.

Maer deefe *Canones* zijn van veel laeteren tijd,

(*a*) *Ibidem* l. III. c. 39.
(*b*) l. c.
(*c*) HARTWIG l. c. IV *Theil*. S. 172—

tijd, en geenszins van de Apostelen zelve oorſprongelyk (*d*). Deeſe verzaemeling, zo als wy haer nu nog hebben, is niet voor de V^{de} Eeuw vervaerdigd; en zo veel is zeeker, dat zy, ten tijde van EUSEBIUS, nog geheel onbekend was. Zy koomt derhalven veel te laet, om, in deeſe zaek, te kunnen getuigen.

E. De lijst der Canonieke Boeken, welke, by het *Concilium*, in het jaer 363 te *Laodicea* gehouden, gevoegd is, laet meede de OPENBAERING wech. Deeſe tegenwerping ſchijnt van des te meerder gewicht, daer die Kerkvergaedering beſtondt, uit Aſiatîſche Bisſchoppen, en de Brieven, in de OPENBAERING, voorkoomende, aen de Gemeenten van *Laodicea*, en andere omliggende ſteeden, in het *Lydiesch Aſia*, geſchreeven waeren. —— Maer zy valt geheel wech, na dat het uitgemaekt is, dat de gemelde lijst niet echt, en geen Canon van de Kerkvergaedering te *Laodicea*, zy (*e*).

F. Van veel meer aenbelang is de tegenwerping, dat de OPENBAERING, in de oude Syrîſche Overzetting, zy voorbygegaen; maer de zaek hangt geheel af, van den tijd, op welke dit Boek geſchreeven is: want, indien de Syriſche Overzetting reeds vervaerdigd was, voor dat

(*d*) VENEMA *Hiſt. Eccl. Tom.* III. p. 138 —

(*e*) MICHAËLIS l. c. II *Deel.* p. 981.

de OPENBAERING van JOANNES in het licht kwam, kon zy dit Boek onmoogelyk behelſen. —— Dit is nu juist het geval, immers volgens ons begrip.

De Apostel heeft de Propheetiſche gezichten, welke, in dit Boek, beſchreeven zijn, eerst onder Keizer DOMITIANUS, op het einde der eerſte Eeuw, ontvangen. —— Deeſe ſtelling zullen wy, in het vervolg, met opzet, betoogen. —— Ondertusſchen is de oude Syriſche Vertaeling van het Nieuwe Testament, doorgaens *Peſchito* of letterlyke genaemd, reeds voor dien tijd, vervaerdigd (*f*).

Voeg 'er by, dat de Syriſche Kerk al zeer vroeg de OPENBAERING van JOANNES erkent hebbe, gelijk de Heer HASSENCAMP (*g*), met opzet, en uitvoerig, door beſlisſende getuigenisſen, bevestigt heeft. —— Wy zullen, met eenige korte aenmerkingen, volſtaen kunnen.

In de *Peſchito*, kwam de OPENBAERING van JOANNES niet voor, en kon 'er ook, om de gemelde reeden, niet in voorkoomen. Evenwel heeft de Syriſche Kerk dit Boek al vroeg erkent, en moet 'er derhalven ook al vroeg eene

(*f*) MICHAËLIS l. c. I *Deel.* p. 652—

(*g*) *Bewijs dat het Canoniek gezach* — *der* OPENBAERING *van* JOANNES *van de oude Syriſche Kerk erkend is, uit het Hoogduitsch, met aenmerkingen, vertaeld, door* N. BARKEY 1770.

eene overzetting, in haere tael, van gehad hebben. Immers de *Manicheen*, dus genaemd naer eenen MANES, die even na het midden der III[de] Eeuw gebloeit heeft, en geen Grieksch, maer alleen Syriesch, verstondt, hebben de OPENBAERING van JOANNES aengenoomen. De Heer MICHAËLIS was, in het vermoeden, dat de Syrische Kerk, hy wist niet van wien, eene overzetting deeses Boeks ontvangen had (*h*). „ Zo veel is ten minsten zeeker, dat de OPEN-„ BAERING, lang voor de Philoxeniaensche Over-„ zetting, ten tijde van den grooten EPHRAIM, „ ja nog veel vroeger, ten tijde van den Ket-„ ter MANES, onder de Syriers zeer bekend „ waere, en gebruikt wierdt" (*i*) —— Het ontbreeken derhalven van dit Boek, in de *Peschito*, is geene zwaerigheid van eenig aen-belang (*k*).

De evengemelde EPHRAIM *de Syrier*, die, omtrent het midden der IV[de] Eeuw, gebloeit heeft, en wiens werken, in het Syriesch, Grieksch, en Latijn, door den beroemden ASSEMAN, zijn uitgegeeven, heeft ook de OPENBAERING uitdrukkelyk, en wel als een Goddelyk Boek, aengehaelt, zeggende: „ JOANNES „ zag, in zijne OPENBAERING, een groot en

(*h*) l. c. II *Deel.* p. 989.
(*i*) HARTWIG l. c. IV *Theil.* S: 231, 232.
(*k*) STORR *Apologie* §. 12.

„ verwonderingswaerdig Boek, dat God ge-
„ schreeven had, en, met zeeven zeegelen,
„ verzeegeld was" (*l*).

G. Eindelyk ontleent men nog eene zeer schijnbaere tegenwerping, uit den stijl der OPENBAERING, welke zeekerlyk aenmerkelyk verschilt, van dien in JOANNES Euangelie en Brieven.

Deese was de voornaemste grond, op welken de bovengemelde DIONYSIUS, Bisschop van *Alexandrien*, beweerde, dat dit Boek, schoon hy den Goddelyken oorsprong erkende, niet door JOANNES den Apostel, maer door eenen anderen van denzelvden naem, opgesteld waere.
„ In het algemeen is het, (zegt hy (*m*),) voor
„ elk blijkbaer, dat de geheele zaemenstelling,
„ in het Euangelie, en in den Briev, ééne en
„ dezelvde zy. Maer de Openbaering verschilt
„ 'er geheel van, en heeft, om zo te spreeken,
„ geene verwandschap, met dezelve, en zelvs
„ geen lettergreep daer meede gemeen; ——
„ ook is het verschil, in de bewoordingen
„ van het Euangelie, en van den Briev, van
„ die in de OPENBAERING, zeer opmerkelyk.
„ Immers de eerste zijn, niet alleen zonder fou-
„ ten, tegen de reegels der Griekſche tael,
„ maer

(*l*) MICHAËLIS l. c. II *Deel.* p. 991.
(*m*) EUSEBIUS l. c. l. VII. c. 25.

„ maer zelvs met eene groote cierlykheid, in
„ de woorden, in de reedenen, en in de zae-
„ menſtelling, geſchreeven. —— Maer, (wat
„ den anderen JOANNES aengaet), ik ontken
„ niet, dat hy de *Openbaering* gezien, en be-
„ kendmaekingen van toekoomende dingen ont-
„ vangen hebbe, doch ik zie teevens, dat
„ zijne tael en ſchrijvwijs niet zuiver Grieksch
„ is, maer, met vreemde tael-eigenheeden, en
„ fouten, beſmet; het welk nu niet noodig is,
„ met voorbeelden, aen te toonen, Niemand
„ denke, dat ik dit zeg, om het Boek in min-
„ achting te brengen, maer alleenlyk om de
„ ongelykheid, met die Schrivten (van JOAN-
„ NES den Apostel naemenlyk) te doen opmer-
„ ken."

In het algemeen antwoorden wy, dat de inhoud der geſchrivten een aenmerkelyk onderſcheid, in den ſtijl, veröorzaeke. In het Euangelie, geevt de Apostel een geſchiedkundig verhael van gebeurde zaeken; en de inhoud van zijnen Briev is van eenen zeedelyken aert. Maer geheel andere zaeken worden 'er, in de OPENBAERING, beſchreeven: geheimzinnige gezichten naemenlyk en beeldſpraekige Voorzeggingen. Gevolgelyk brengt de onderſcheiden aert der behandelde onderwerpen, van zelvs, eenen verſchillenden ſtijl meede —— Hier by koomt nog, dat de Apostel, in dit

Boek, den verheevenen ſchrijvſtijl der oude Propheeten volge, en van deeſe, vooräl van EZECHIEL en DANIEL, zijne beeldſpraekige ſchilderingen ontleent hebbe.

Wy kunnen en behoeven ook, om de gemelde reden, het onderſcheid van ſtijl, tusſchen dit Boek, en de overige ſchrivten van JOANNES den Apostel, geenszins te ontkennen; maer, met dit alles, zal men 'er zeer veele der uitdrukkingen, welke den Apostel byzonder en gemeenzaem waeren, in ontdekken. —— Wy zullen 'er eenige voorbeelden van opgeeven, uit welke wy wel niet bewyſen willen, dat JOANNES de Apostel de Schrijver der OPENRING zy (*n*), maer alleenlyk dat men, uit de verſchillenheid van ſtijl, geene gegronde tegenwerping, tegen die ſtelling, ontleenen kunne.

Kap. I: 9, zegt de Schrijver, dat hy, op het eiland Patmos, verbannen was, niet alleen *om het woord Gods*, om de preediking van het Euangelie, maer ook *om het getuigenis van Jeſus Christus*, dat is om het getuigenis, noopens het geen hy zelvs, als oor en ooggetuige, van 's Heilands leer en wonderen, gehoort en gezien had. Op zoortgelyke wijs, drukt zich ook de Apostel JOANNES uit, in zijnen eerſten

(*n*) Booven p. VIII.

ſten Briev, Kap. I: 1-3, *het geene wy gehoort hebben, het geene wy gezien hebben, met onſe oogen, het geene wy aenſchouwt en onſe handen getast hebben, van het woord des leevens — dat verkondigen wy u.*

Kap. I: 5. zegt hy van CHRISTUS, *Hy heeft ons, van onſe zonden, gewasſchen, in zijn bloed.* Dezelvde ſpreekwijs gebruikt hy ook, in den eerſten Briev, Kap I: 7: *het bloed van* JESUS CHRISTUS, *Gods Zoon, reinigt ons van alle zonde.*

Kap. I: 7. zegt hy, *alle oogen zullen* den Verlosſer *zien, ook die Hem doorſtooken hebben.* Deeze uitdrukking, welke ontleend is, uit de Godſpraek van ZACHARIAS, Kap. XII: 10, gebruikt hy ook, in zijn geſchiedverhael, omtrent den kruisdood van den Heiland, en het geene daer by is voorgevallen, Joh. XIX: 37.

Kap. III: 7, 14. geevt hy, aen den Verlosſer, den eeretijtel van den *Waerächtigen* Maer, als den zodaenigen, had zich de Heiland zelvs beſchreeven, volgens het verhael, in zijn Euangelie, Kap. XIV: 6, en, onder dien zelven eeretijtel, teekent hy zijnen Goddelyken Meester, in den eerſten Briev, Kap. V: 20.

De uitdrukking *overwinnen* is Apostel JOANNES zeer gemeenzaem. Trouwens hy had den Verlosſer zelven hooren zeggen: *ik heb de waereld overwonnen*, volgens zijn Euangelie, Kap. XVI: 33. Ook ſpreekt hy, in den eerſten

Briev, van *den boosen te overwinnen*, Kap. II: 13, 14, van *de waereld te overwinnen*, Kap. IV: 4. V: 5. —— Deese zelvde uitdrukking ontmoeten wy, in het slot van elk der zeeven Brieven, aen de Asiatische Kerken, Kap. II: 7, 11, 17, 26. Kap. III: 5, 12, 21.

Deese voorbeelden zouden grootelyks kunnen vermeenigvuldigd worden (*o*); maer de weinige, welke wy hebben bygebracht, zullen, in ons geval, genoegzaem weezen. —— Dan laeten wy 'er nog eenige byzonderheeden, den styl betreffende, kortelyk byvoegen.

a. De Schrijver van het Boek der OPENBAERING ontleent zijne geheimzinnige beeldspraeken, van de oude Propheeten; overäl geevt hy blijken, dat hy, met hunne Schrivten, zeer gemeenzaem waere, en in dezelve een diep inzien hadde. —— De teekening van Gods throon, en van de vier leevendige Weezens, welke Hem hulde toebrachten, zeggende: *heilig, heilig, heilig is de Heere God*, Kap. IV. is blijkbaer ontleend, uit het gezicht van JESAIAS, Kap. VI. Maer dit zelvde gezicht haelt hy ook aen, in het Euangelie, en voegt 'er by, dat JESAIAS daer in de heerlykheid van CHRISTUS gezien hebbe, Kap. XII: 39-41.

Men

(*o*) TWELSIUS l. c. p. 399—

Men merke hier by drie dingen op; — dat JOANNES, in de gemelde Godſpraek, den MESSIAS vinde, het welk een diep inzien, in den zin der Propheetiſche Schrivten, openbaer maekt; — dat het gezicht van JESAIAS eenen diepen indruk, op den geest van den Apostel gemaekt hebbe, zo dat hy, voor dergelyke beeldſpraekige vertooningen, zeer vatbaer waere; —— en dat de geheele Openbaering, in de hoofdzaek, niets anders zy, dan zulk een zien van CHRISTUS heerlykheld (*p*).

β In de OPENBAERING zijn de zaeken, overeenkoomſtig haeren aert, op eenen zeer verheevenen trant, voorgedraegen. Alles is ſchildering, beeldſpraek, zeer verheevene beeldſpraek. —— Maer dit verheevene is den Apostel JOANNES, ook in zijne overige Schrivten, zeer eigen, offchoon dezelve, van weegens den geſchiedkundigen en zeedenlyken inhoud, niet zulken verheevenen ſtijl toelieten, als de OPENBAERING vereischte.

Hoe treffend, verheeven, en geheel majestuëus is zijn verhael, omtrent de dienaers, die gezonden waeren, om den Heiland te vangen: *zo als* JESUS *tot hen zeide ik ben het, gingen zy achterwaerds, en vielen ter aerde*, Joh. XVIII. 6. Welk een ophef zou hy, van die zeer merk-

(*p*) HARTWIG l. c. IV *Theil.* S. 71-73.

waerdige gebeurtenis, hebben kunnen maeken? maer hy verhaelt dezelve, met eene edele eenvouwigheid, welke niet alleen een duidelyk kenmerk der waerheid is, maer teevens iets zeer verheevens heeft; het welk men beeter gevoelen, dan verklaeren kan. —— Hier toe behoort ook die korte, maer veele beteekenende, manier, op welke hy het sterven van den Heiland verhaeld: JESUS *zeide, het is volbracht; en, het hoofd buigende, gav den geest*, Joh. XIX: 30. (q).

γ. Zelvs is het beeldspraekige, het schilderächtige, den Apostel JOANNES zeer eigen.

Het beeld van het LAM is heerschende, in de OPENBAERING; maer wy vinden het ook, reeds in het begin van het Euangelie, alwaer hy JOANNES *den Dooper* spreekende invoert, zeggende, met eene vingerwijs op den Verlosser, ziet het *Lam Gods*, Kap. I: 29, 36.

In de OPENBAERING, Kap. XXI: 9 wordt de *Bruid van het Lam* vermeld; ook dit zelvde beeld ontmoeten wy, in het Euangelie van den Apostel JOANNES, Kap. III: 29. —— Den oorsprong van de beeldspraekige uitdrukkingen, *eerste dood*, Openb. II: 11, en *eerste opstanding*, Kap. XX: 5, vindt men allerkennelykst in het Euangelie, wanneer hy verhaelt,

(q) HARTWIG l. c. IV *Theil.* S. 80—

haelt, hoe hy den Heiland had hooren zeggen, *zoo iemand mijn woord zal bewaert hebben, die zal den dood niet zien in eeuwigheid*, Kap. VIII: 51, en, *ik ben de opſtanding en het leeven, die in my geloovt, zal leeven, al waer hy ook geſtorven*, Joh. XI: 25, als meede wanneer hy bericht geevt, van de dooden, welke de Heiland heeft opgewekt.

Om nu geene andere voorbeelden aen te haelen, beſluiten wy, met den Heer HARTWIG (r): „ waer ik dat Lam, waer ik die „ bruid, waer ik den geöpenden hemel, met „ de op- en afklimmende Engelen, waer ik „ dat waeter des leevens, en die ſpijs des lee„ vens, waer ik dien tweeden dood, en die „ eerſte opſtanding enz. ontmoet: — zegge „ men toch, op alle de waereld, of ik niet, „ tegen al mijn geweeten, handelen moet, „ wanneer ik niet erkennen wil: hier is zicht„ baere en kenſchetſende overëenſtemming „ met de Openbaering?"

Over de ſtrijdigheeden, met de reegelen der Griekſche tael, of taelfouten, welke, in het oorſprongelyke van dit Boek, voorkoomen, zullen wy, in het vervolg, nog iets zeggen.

(r) l. c. p. 102.

III. *Het Goddelyk gezach van dit Boek*

Heeft nu geen naeder betoog noodig, na dat wy volkoomen beweesen hebben, dat het, door JOANNES den Apostel, geschreeven zy. Trouwens de Apostelen werden, zo meenigmaelen zy, over Goddelyke zaeken, spraeken of schreeven, volgens 's Heilands onfeilbaere toezegging, door den Geest der waerheid, in alle waerheid, geleid. —— Is derhalven dit Boek, door den Apostel JOANNES, opgesteld, dan is het ook, door Goddelyke Ingeeving, geschreeven.

Het laetste is een onmiddelyk en onloochenbaer gevolg van het eerste. De ECHTHEID van dit Boek beweesen zijnde, moet ook het GODDELYK GEZACH daer van vast staen. — Wy gaen daerom over, om onderzoek te doen, naer

IV. *Den tijd, wanneer de* OPENBAERING *geschreven is.*

Dit onderzoek is van het uiterste gewicht. —— Wanneer JOANNES, op het einde der eerste Eeuw, onder de regeering van den Keizer DOMITIANUS, naer het eiland *Patmos*, verbannen, en aldaer met de Propheetische gezichten, welke, in dit Boek, beschreeven zijn, verwaerdigd is, moet het begrip der geenen, die de vervulling der gansche OPENBAERING, in de verwoesting van Jerusalem, zoeken,

ken, welke reeds veel vroeger voltooid was, aenstonds van zelvs vervallen. —— Laeten wy zien, wat 'er van de zaek zy.

De Ridder MICHAËLIS telt vijf of zes verschillende gevoelens op, zeggende (*s*): „ vijf of zes tijdperken worden 'er aengegeeven, waer in JOANNES „ zijne OPENBAERING zal gezien hebben: 1. de „ regeering van den Keizer CLAUDIUS, 2. of „ NERO, 3. zonder eenen Keizer te bepaelen, voor „ den Joodschen oorlog, en voor DOMITIANUS, „ 4. onder DOMITIANUS, 5. onder TRAJANUS, „ 6. onder HADRIANUS. Vijf hier van zijn arm, „ aen getuigen; voor de vierde, welke de *Openbaering*, onder de regeering van DOMITIANUS „ zet, pleit de geheele meenigte der ouder Schrijveren."

N. Het eerste begrip, het welk den tijd der OPENBAERING, tot de regeering van Keizer CLAUDIUS, brengt, heeft zeer weinige voorstanders. De eenige grond is geleegen, in het bericht van EPIPHANIUS, schrijvende (*t*): „ Hy, naemenlyk JOANNES, propheteerde, in de daegen „ van Keizer CLAUDIUS, toen hy, op het eiland *Patmos*, verkeerde." Maer, behalven,

(*s*) l. c. II *Deel*. p. 1031.
(*t*) *Hæres*. LI. c. 33.

dat men, op EPIPHANIUS, niet veel ſtaet kan maeken, ſtrijdt dit bericht, met het getuigenis van veel vroegere en meer geloovwaerdige Kerkvaders, gelijk, in het vervolg, naeder blijken zal.

Hier koomt nog by, dat de verbanning van den Apostel JOANNES, naer het eiland *Patmos*, eene vervolging, teegen de Christenen, vooröonderſtelle; maer 'er is geen ſchijn of ſchaduw van, dat 'er, onder den Keizer CLAUDIUS, eenige vervolging, teegen de Christenen, hebbe plaets gehad. —— Het is waer, de gemelde Keizer *geboodt, dat alle de Jooden, uit Rome, vertrekken zouden*, Hand. XVIII: 2. Dit bevestigt SUETONIUS (*u*), en geevt 'er deeſe reeden van, dat de Jooden, op aenhitſing van CHRESTUS, geduurig oproer verwekten. Trouwens zulke Jooden, die onſen gezeegenden Verlosſer, voor den beloovden MESSIAS, eerbiedigden, werden, van hunne ongeloovige Broederen naer het vleesch, op allerlei wijſen, mishandeld. Hier uit ontſtonden, by aenhoudenheid, beroerten en opſchuddingen, en, om dezelve, op éénmael, te doen ophouden, beſloot de Keizer, om aen allen Jooden, het zy zy Christenen waeren of niet, het verblijv binnen Rome te ontzeggen. —— Dit bevel bepaelde zich derhalven, alleen tot de hoofdſtad Rome, en had niets

(*u*) *In* CLAUDIO C. 25.

niets gemeens, met eene vervolging, tegen de Christenen, in alle de wingewesten.

Voeg 'er by, dat PAULUS eerst naderhand de Gemeente te *Ephesen* geplant hebbe. (verg. Hand. XIX) Gevolgelyk was 'er, by het uitgeeven van het gemelde bevel des Keizers, nog geene Gemeente, in die Stad; hoe zou dan JOANNES, reeds ter dier tijd, eenen Briev, aen den Engel der Gemeente van *Ephesen*, hebben kunnen schrijven? (vergel. Openb. II: 1.) Ook kunnen toen de overige Gemeenten van het Lydiesch Asia, aen welke de Apostel, op 's Heilands bevel, schrijven moest, Openb. II, III., met geene moogelykheid, geplant, en nog veel minder in dien toestand geweest zijn, in welken zy geteekend worden (*v*).

Met dit alles heeft de Doorluchtige GROTIUS, om zijne vooronderstelling, dat de verwoesting van Jerusalem, in het Boek der OPENBAERING, voorspeld zy, te kunnen staende houden, dit begrip overgenoomen. Hy is van oordeel, dat de Apostel het eerste deel der Openbaering, ten tijde van Keizer CLAUDIUS, op het eiland *Patmos*, maer het tweede deel, handelende van het Beest, en deszelvs ondergang, onder den Keizer VESPASIANUS, wanneer hy, naer *Ephesen*, was weder-

(*v*) VITRINGA *over de Openbaering.* I *Deel.* p. 8—

gekeerd, zoude gezien hebben (*w*). Hier in is hy, door HAMMOND, naergevolgd (*x*).

2. Het tweede gevoelen, volgens het welke JOANNES, onder Keizer NERO, naer *Patmos* verbannen, en aldaer, met de Propheetische gezichten, in dit Boek, beschreeven, verwaerdigd zy, verdient in zo verre meerdere opmerking, als de gemelde Vorst eene wreede vervolging, teegen de Christenen, heeft aengericht.

Dit begrip heeft de beroemde Wijsgeer, de Ridder ISAAC NEWTON, uitvoerig poogen te bewijsen, in zijne *aenmerkingen over de* OPENBAERING *van* JOANNES, welke men vinden kan, in de *verklaering der H. S., door de Engelsche Godgeleerden* (*y*). —— Zijn landgenoot HARDUINUS was hem hier in reeds voorgegaen (*z*). Zijn naemgenoot THOMAS NEWTON, Bisschop van Bristol, volgde hem (*a*). Onder de laeteren, is dit gevoelen, als waere het volkoomen uitgemaekt, wederom ter baene gebracht, door den zeer geleerden R. SCHUTTE (*b*).

Ik zal 's mans woorden, voor zo verre zy bewij-

(*w*) *Ad Apoc.* I: 9.

(*x*) *In Præfatione ad* APOCALYPSIN.

(*y*) XVII *Deel.*

(*z*) WOLFIUS *Curæ Phil. Tom.* V. p. 374—

(*a*) *Vertoogen, over de gewijde Voorzeggingen.* II *Deel.* p. 179—

(*b*) *Heilige Jaerboeken.* I *Deel.* p. 374—

wijſen, voor het gemelde gevoelen, behelſen, overſchrijven, om die bewijſen, in het vervolg, naeder ter toetſe te brengen. —— ;, De balling
„ ſchap van JOANNES, zegt hy, en het ſchrijven
„ der OPENBAERING, zijn voorgevallen, niet
„ onder DOMITIANUS, maer onder NERO, ——
„ in het 65ſte jaer, na *Christus* geboorte. Hier
„ voor pleit een duidelyk getuigenis van den
„ Sijriſchen Overzetter, die dit opſchrivt, aen
„ het hoofd van het Boek zet: *de Openbaering*,
„ *aen* JOANNES *den Euangelist van God geſchied*,
„ *op het eiland Patmos, naer het welk hy, van Kei-*
„ *zer* NERO, *gebannen was.* —— ARETHAS, Bis-
„ ſchop van Ceſarea in Cappadocia, die, vol-
„ gens de gedachten van veelen, in de VIIde
„ Eeuw geleevt heeft, getuigt, in zijne uitleg-
„ ging der Openbaering, met uitdrukkelyke woor-
„ den, dat dit Boek geſchreeven zy, voor de ver-
„ woesting van Jeruſalem, door de Romeinen.
„ —— Ja het geene nog verder gaet, ANDREAS,
„ Aertsbisſchop van Ceſarea in Cappadocia, die,
„ voor ARETHAS, in de Vde Eeuw, bloeide, en
„ uit wiens uitlegging, over de Openbaering,
„ ARETHAS de zijne, ten grootſten deele, ge-
„ trokken heeft, ſchrijvt, over den VIden en
„ VIIden zeegel, „ „ dat zommigen dit ver-
„ „ klaeren, van Jeruſalem, onder VESPASIA-
„ „ NUS, in het geene de Jooden, door de Ro-
„ „ meinen, geleeden hebben." " — Deeſe vroe-

„ gere ſchrijvtijd van de OPENBAERING wordt
„ beveſtigd, door eenen ongenoemden Griek-
„ ſchen Schrijver, uit de boekerij van Coislin, —
„ deeſe bepaelt, den ſchrijvtijd van dit prophee-
„ tisch boek, volgens MONTFAUCONS aentee-
„ kening, tot het 32ſte jaer na CHRISTUS he-
„ melvaert, en, dewijl dit in het 33ſte jaer na
„ CHRISTUS geboorte inviel, by gevolge tot het
„ jaer 65 na CHRISTUS geboorte, zijnde het
„ XII van NERO. — Dit blijkt wijders, uit
„ het geval van den Christen jongeling, die af-
„ gevallen, en het hoofd eener bende Struikroo-
„ vers geworden, eenigen tijd, na dat de Apos-
„ tel, uit *Patmos*, te *Epheſen*, was terug gekoomen,
„ door hem opgezocht en behouden werdt, met
„ zo veel leevendigheid, yver, en lichaemskrach-
„ ten, — dat men die, in eenen man, van by
„ de honderd jaeren, natuurlijker wijs, niet ſtel-
„ len kan, maer wel in iemand, die, tusſchen
„ de zestig en zeeventig jaeren, oud is. —
„ EUSEBIUS ſchijnt, van zijn voorgaend gevoe-
„ len, dat hy, in zijne *Chronijk*, en *Kerkelijke*
„ *Geſchiedenisſen*, hadde, afgegaen te zijn, en JOAN-
„ NES ballingſchap, in zijn *Euangeliesch betoog*,
„ een laeter werk, onder NERO, geplaetst te heb-
„ ben. — Wijders ſchijnen de propheetiſche
„ gezichten, Openb. I: 12, 13. IV: 1-1. VIII:
„ 1-5. XI: 1, 2, niet duister te toonen, dat
„ dit boek geſchreeven zy, toen de Stad Jeruſa-
„ lem

„ lem en de Tempel, benevens den ouden Gods-
„ dienst, nog in weezen waeren; en het oor-
„ deel, over het Joodendom, wordt, als haest
„ koomende, bedreigd, Openb. I: 3, 7. ——
„ Ook worden de *mededienstknechten* en *propheeten*,
„ aen welke de Heiland *de dingen*, die in dit boek
„ voorſpeld worden, *getoont heeft*, hier be-
„ ſchouwd, als nog in leeven zijnde, Openb. I: 1.
„ XIX: 10; XXII: 9. —— Dit *prophecticsch Boek*
„ eindelyk was 'er al, voor PETRUS II[den] Briev,
„ volgens Hoofdſt. I: 19, verg. Openb. XXII:
„ 19. Ja, op de OPENBAERING VAN JEZUS
„ CHRISTUS, als den grooten Koning en Rech-
„ ter der Kerke, welke begon, in dat doorluch-
„ tig tijdpunt van het jaer 66, toen *Hy met de*
„ *wolken kwam, en alle oog Hem zag, ook die Hem*
„ *doorſtooken hadden, en alle geſlachten* (of XII ſtam-
„ men) *der aerde over Hem rouw bedreeven*, volgens
„ Openb. I: 1, 7, ſchijnt PETRUS te zindoe-
„ len, in zijnen I[ſte] Briev, Hoofdſt. I: 7, 13.
„ V: 1."

Dan, blijkens het beſlisſend getuigenis der vroegſte Kerkvaderen, het welk wy hebben bygebracht, kan de OPENBAERING, niet vroeger, dan onder Keizer DOMITIANUS, aen den Apostel, op het eiland *Patmos*, gegeeven zijn; en de bewijſen van den Heer SCHUTTE, zo wel als die van den Ridder NEWTON, meenen wy genoegzaem te zullen oplosſen.

ג. Het derde zoort van Uitleggers ſtelt het ſchrijven der OPENBAERING, voor den Joodſchen oorlog, zonder te bepaelen, of JOANNES dezelve, onder CLAUDIUS, dan onder NERO, gezien hebbe. „ Maer de billijkheid vereïscht, „ uit hoofde der gewichtige tegenwerpingen, „ welke het bykans onmoogelyk maeken, om ze „ onder CLAUDIUS te zetten, dat men lievst aen „ NERO denkt: wanneer de woorden van eenen „ getuige twee verklaeringen kunnen hebben, zo „ moet men toch doorgaends die geene verkieſen, „ dewelke den getuige niets, dat onwaerſchijnlyk „ is, laet zeggen." (*c*)

Op dit gevoelen paſſe men toe het geene wy, omrent het tweede begrip, hebben aengemerkt, en de plaets van IRENÆUS, op welken men zich beroept, zullen wy, in het vervolg ter toetſe brengen.

ד. De twee laestſte gevoelens, die de verbanning van JOANNES naer *Patmos*, eerst onder de Keizeren TRAJANUS of HADRIANUS, plaetſen, zullen weinig voorſtanders vinden. 'Er is geen ander getuige voor, dan DOROTHEUS, die, in het begin der IV^de Eeuw, bloeide, en het is nog twijfelächtig, of hy TRAJANUS, dan HADRIANUS, genoemt hebbe (*d*).

ה. Wy

(*c*) MICHAËLIS l. c. p. 1035, 1036.
(*d*) MICHAËLIS l. c. p. 1046.

ח. Wy houden ons daeröm, aen de meest gewoone meening, dat Apostel JOANNES, onder den Keizer DOMITIANUS, naer *Patmos*, gebannen, en aldaer, met de propheetische gezichten, welke, in dit Boek, beschreeven zijn, verwaerdigd zy. —— Eerst zullen wy de bewijsen aenvoeren, welke deese meening, onder erächtens, volkoomen bevestigen, om dan, op de gemelde en naedere tegenwerpingen, welke eenigen schijn hebben, te antwoorden.

A. Ten betooge, dat JOANNES, onder Keizer DOMITIANUS, naer *Patmos*, verbannen zy, en aldaer de OPENBAERING gezien hebben, beroepen wy ons:

A. Op het uitdrukkelyk getuigenis der vroegste Kerkvaderen, die, lang voor den gemelden EPIPHANIUS, gebloeit hebben.

α. Het getuigenis van IRENÆUS, die nog met POLYCARPUS, eenen Leerling van JOANNES den Apostel, gemeenzaem verkeert heeft, is allerduidelykst (*e*). EUSEBIUS beroept zich, op dit getuigenis, en haelt het zelve aen, in diervoege (*f*): „ in deese vervolging (onder „ DOMITIANUS naemenlyk) verhaelt men, „ dat de Apostel en Euangelist JOANNES, die, „ ter deeser tijd, nog in leeven was, naer

(*e*) *Adv. Hæres.* l. V. c. 30.
(*f*) *Hist. Eccl.* l. III. c. 18.

„ het eiland *Patmos*, verbannen werdt, om
„ het getuigenis, het welk hy, aen het God-
„ delyk Woord gav; IRENÆUS fchrijvende,
„ van het getal, het welk den naem van den
„ Antichrist uitmaekt, en waer van melding
„ is, in de Openbaering, welke aen JOAN-
„ NES wordt toegefchreeven, zegt van JOAN-
„ NES, in zijn vijfde boek, tegen de ket-
„ terijen: „ „ wanneer die naem, ter deefer
„ „ tijd, openlyk moest bekend gemaekt
„ „ worden, zou hy, die de Openbaering
„ „ gezien heeft, denzelven duidelijk genoemt
„ „ hebben: want het is geen lange tijd ge-
„ „ leeden, dat *hy gezien* is, maer bykans
„ „ nog in onfen leevtijd, op het einde der
„ „ regeering van DOMITIANUS" "

In deefe aengehaelde plaets, zegt IRENÆUS, rond uit, dat de Apostel JOANNES de OPENBAERING, nog bykans in zijnen leevtijd, in het laetts der regeering van DOMITIANUS, gezien hebbe. —— Evenwel heeft men 'er uitzonderingen teegen weeten uit te denken.

De oordeelkundige WETSTEIN, welke het Griekfche woord ἑωράθη, is *gezien*, niet op de OPENBAERING, maer op JOANNES zelven, betreklijk maekt, zo dat de zin zijn zoude: *want het is geen lange tijd geleeden, dat hy*, naemenlyk JOANNES zelvs *gezien* is

enz.

enz. (*g*). —— Het is waer, JOANNES leevde nog, en is gezien, op het einde der regeering van DOMITIANUS; maer hoe zou deefe aenmerking te pas kunnen koomen? De Apostel leevde nog, na dat de regeering van den gemelden Keizer geëindigd was. NERVA, de opvolger van dien Vorst, gav aen den geenen, die, onder DOMITIANUS gebannen waeren, de vryheid, om, tot hunne woonplaetſen, te rug te keeren (*h*). Ingevolge van deeſe vergunning, keerde ook JOANNES weeder, naer *Epheſen*. Na dien tijd, heeft de Apostel, nog drie jaeren, geleevt; EUSEBIUS ſtelt zijnen dood, onder de regeering van TRAJANUS (*i*), en wel op het derde jaer van dien Keizer, het 101ſte der gewoone telling (*k*). —— Had derhalven IRENÆUS alleenlyk dit willen zeggen, dat 'er ſlechts een korte tijd, na den dood van den Apostel, verloopen waere, zou hy zeekerlyk geſchreeven hebben: *het is geen langen tijd geleeden, dat* HY GEZIEN IS, *maer bykans nog in onſen leevtijd, in het derde jaer van* TRAJANUS. —— Hier koomt nog by, dat het woord *zien*, even te vooren, van het ontvangen der *Open-*

(*g*) WETSTEIN *N. T. Tom.* II. p. 746.
(*h*) EUSEBIUS *Hiſt. Eccl.* l. III. c. 20.
(*i*) l. c. l. II. c. 39. l. III. c. 20.
(*k*) *In Chron.*

baering, gebruikt is, του και την Αποκαλυψιν εωρακατος.

Van nog minder gewicht is de uitzondering van den Heer HARDENBERG, by MICHAËLIS aengehaeld (*l*), dat de OPENBAERING, door IRENÆUS, wordt gezegd *gezien* te zijn, niet voor zo verre zy, aen den Apostel, vertoond, maer door hem, in dit Boek, beschreeven, uitgegeeven en bekend geworden is. Elk voelt het gedrongene en onnatuurlyke van deese opvatting zo duidelyk, dat zy geene naedere wederlegging noodig hebbe.

β. EUSEBIUS bevestigt de zaek, niet alleen in de aengehaelde plaets, alwaer hy zich, op IRENÆUS, beroept, maer hy bepaelt ook de verbanning van den Apostel, naer het eiland *Patmos*, tot de vervolging, welke de Keizer DOMITIANUS heeft aengericht. „Als DOMITIANUS, zegt hy (*m*), na eene regeering van 15 jaeren, door NERVA, in de „heerschappy werdt opgevolgd, besloot de „Romeinsche Raed, alle eerbewijsen, aen „DOMITIANUS, te beneemen, en dat een „ieder, die ten onrechte door hem, uit zijne „huisen, of bezittingen, verdreeven was, „daer in zoude hersteld worden. Dit ver„hae-

(*l*) l. c. p. 1042.
(*m*) l. c. l. III. c. 20.

„ haelen de Schrijvers, die de zaeken van dien
„ tijd beschreeven hebben. Toen was het
„ dan ook, gelijk eene oude overleevering
„ onder ons bevestigt, dat de Apostel JOAN-
„ NES, uit zijn ballingschap van het eiland,
„ te rug keerde, en weder zijn verblijv nam,
„ binnen *Ephesen*."

JOANNES nu ontving zijne OPENBAERING, op het eiland *Patmos*, volgens zijn eigen bericht, Kap. I: 9. Maer derwaerds is hy, volgens EUSEBIUS, onder DOMITIANUS gebannen, en van daer, onder NERVA, naer *Ephesen*, wedergekeerd. —— EUSEBIUS verhaelt dit stellig, als eene zaek, welke, in zijnen tijd, algemeen bekend was, en hy beroept zich, zo op het getuigenis van *Schrijveren*, die op den gemelden tijd, gebloeit hebben, als op eene oude *overleevering*, welke, aen geene twijffeling, onderworpen was. —— Hier uit blijkt teevens, dat het booven (*n*) aengehaelde getuigenis van EPIPHANIUS, die, omtrent eene halve eeuw na EUSEBIUS, geschreeven heeft, geene opmerking verdiene.

EUSEBIUS beroept zich nog eens, op de aengehaelde plaets van IRENÆUS (*o*), ten blijke, dat de zaek, in dien tijd, by niemand,

(*n*) Pag. LXXXVII.
(*o*) l. c. l. V. c. 8.

in bedenking kwaeme; en, in zijne *Kronijk* (p), brengt hy de verbanning van JOANNES, naer het eiland *Patmos*, tot het veertiende jaer van DOMITIANUS, wanneer dees, voor de zeeventiende mael, neevens FLAVIUS CLEMENS te *Rome* Burgemeester was, fchrijvende: „ DOMITIAMUS richtte, na NERO, de tweede „ vervolging, teegen de Christenen, aen; en, „ onder hem, werdt JOANNES, naer *Patmos*, „ gebannen, daer hy de OPENBAERING zag, „ gelijk IRENÆUS verhaelt."

γ. HIERONYMUS bepaelt ook de gemelde verbanning van den Apostel, tot het veertiende jaer van Keizer DOMITIANUS, of het jaer 96 van onfe gewoone telling (q).

B. Behalven het ontwijffelbaer getuigenis der Kerkvaderen, leevert het Boek der OPENBAERING zelvs, vooräl in de zeeven Brieven, inwendige kenmerken op, welke ons genoegzaem overtuigen, dat het zelve, niet voor het laetst der eerfte Eeuw, kunne gefchreeven zijn (r).

α. De Apostel fchreev, op 's Heilands bevel, aen de zeeven Kerken van het *Voorburgemeesterlyk Afia*, te *Ephefen*, *Smyrnen*, *Pergamus*, *Thy-*

(p) *Ad annum* 96.
(q) *De Script. Eccl.* c. 10.
(r) BASNAGE *groot Waereldlyk Tafereel.* p. 83—

Thyatiren, *Sardis*, *Philadelphia* en *Laodicea*, even zo veele afzonderlyke Brieven, Kap. II, III. gevolgelyk waeren die Gemeenten, toen ter tijd, reeds geplant. Daer te booven waeren zy aenmerkelyk ontäert. Maer dit had nog geene plaets, onder CLAUDIUS of NERO. — Bepaelen wy ons by de eerste te *Ephesen*.

Deese Gemeente is, door PAULUS den Apostel, gesticht; gelijk uitvoerig verhaeld wordt, in de *Handelingen der Apostelen*, Kap. XIX. Hy kwam, binnen *Ephesen*, in het jaer 51, en bracht 'er drie jaeren door, Hand XX: 31, tot het jaer 54. Toen hy de Opzieners van die Gemeente by zich ontboodt te Metilenen, om van hen affcheid te neemen, in het jaer 55 had hy nog niets te berispen; alleenlyk waerschouwde hy, tegen toekoomende verleiders, Hand. XX: 29, 30. Maer toen Apostel JOANNES schreev, aen den Engel der Gemeente van *Ephesen*, was zy reeds aenmerkelyk verbasterd, zo dat hy haere eerste lievde verlaeten hadde, Openb. II: 4 —— Hoe is dit nu bestaenbaer, met de vooronderstelling, dat de OPENBAERING reeds, in het 12de jaer van NERO, het 65ste van de gewoone telling, geschreeven zy? Zou eene Gemeente, welke, door PAULUS zelven geplant was, en in welke hy zelvs, *drie jaeren* achter één, gearbeidt had, *niet ophoudende eenen iegelyk*, *met traenen*,

te vermaenen, Hand. XX: 31, binnen den omloop van 10 jaeren, zodaenig verbasterd zijn, dat zy deese bestraffing en waerschouwing van den Heiland noodig hadde: *gedenk dan, van waer gy uitgevallen zijt, en bekeer u, en doet de eerste werken, en, zo niet, ik zal u haestelyk bykoomen, en uwen kandelaer van zijne plaets weeren, indien gy u niet bekeert*, Openb. II: 5.

Wanneer men het gewoone begrip aenneemt, dat JOANNES, eerst op het einde der eerste Eeuw, onder Keizer DOMITIANUS, naer *Patmos*, verbannen zy, en van daer de gemelde Brieven geschreeven hebbe, laet het zich zeer wel begrijpen, dat eene bloeiende Gemeente, na verloop van ongeveer eene halve Eeuw, grootelyks verbasterd waere, vooräl na dat de verleiders, tegen welke PAULUS gewaerschouwt had, Hand. XX: 29, 30, hunne hoogst verdervelyke beginselen verspreidt hadden.

β. Toen Apostel JOANNES zijne Brieven schreev, aen de gemelde Kerken van het *Lydiesch Asia*, waeren de dwaelingen der *Nicolaiten* en *Gnostieken* reeds verspreid, Kap. II: 6, 14, 15, 20, 24. Maer deese verleiders hebben, eerst in laeteren tijd, de Gemeenten verdorven.

PAULUS spreekt reeds, van deese dwaelgeesten, 1 Tim. I: 4. IV: 7. Apostel PETRUS zag, reeds in zijnen tijd, de beginselen der hoogst

hoogstverdervelyke woelingen van deese valsche Leeraeren; evenwel zy woelden nog maer, in het verborgene. Hy voorspelde, in zijnen *tweeden Briev*, welke hy, volgens den Heer SCHUTTE (*s*), in het jaer 67, geschreeven heeft, dat die verleiders, na zijnen dood, openlyk zouden te voorschijn treeden, en niets onbeproevd laeten, om hunne zeedenverwoestende wanbegrippen allerweegen te verspreiden. Hy zegt niet, dat zy reeds opgestaen waeren, maer dat zy koomen zouden, 2 Petr. II: 1, en wel *in het laetst der daegen*, dat is, in het vervolg, 2 Petr. III: 3.

Voorspelde nu Apostel PETRUS, in het jaer 67, dat de openbaere woelingen der Gnostieken, eerst in het vervolg, eenen aenvang neemen zouden, hoe zouden dan de Brieven van den Apostel JOANNES, aen de Asiatische Kerken, in welke de verdervelyke invloed van die dwaelgeesten reeds kenbaer was, in het jaer 65 kunnen geschreeven zijn?

Apostel JOANNES, die ongemeen lang geleevt heeft, zag deese valsche Propheeten, werkelyk beezig, om hunne verdervelyke wanbegrippen allerweegen te verspreïden, 1 Joh. II: 18, 19, 22, 23. IV: 1. Het laet zich daerom, volgens het gewoone begrip,

(*s*) l. c. III *Deel*. p. 148.

dat JOANNES, in den laetsten tijd van DOMITIANUS, naer *Patmos* verbannen zy, zeer natuurlyk begrijpen, dat hy, in de gemelde Brieven, van den hoogstverdervelyken invloed der Gnostieken, op die Gemeenten, melding maeke (*t*).

γ. JOANNES de Apostel, schreev die zeeven Brieven, op eenen tijd, wanneer de gemelde Gemeenten, aen vervolgingen, waeren blootgesteld, (verg. Kap. II: 2, 9, 13. III: 10.) — Dit wijst ons, naer de vervolging, onder den Keizer DOMITIANUS: want de eerste, welke NERO had aengericht, bepaelde zich meer, tot Rome zelve, dan tot de buitenlandsche wingewesten (*u*).

δ. Eindelyk het geene JOANNES den Apostel is overgekoomen, kenmerkt ook de vervolging onder DOMITIANUS. Hy woedde, tegen de Christenen, niet zo zeer met doodstraffen, als wel met ballingschappen en verbeurdverklaeringen (*v*). Wat wonder dan, dat JOANNES, schoon het hoofd der Christenen, niet gedood, maer slechts gebannen wierdt?

Wy besluiten, uit al het geene wy tot dus verre beredeneert hebben, dat Apostel JOANNES,

(*t*) VITRINGA l. c. p. 12.
(*u*) VITRINGA l. c. p. 13,
(*v*) DODWELLUS *Dissert. Cyprian.* diss. XI. §. 15—

NES, op het laetst der regeering van Keizer DOMITIANUS, verbannen, en aldaer verwaerdigd zy, met de Propheetische gezichten, welke hy, in dit Boek, beschreeven heeft.

B. Evenwel, om alle twijffeling wech te neemen, zullen wy de meest schijnbaere teegenwerpingen kortelyk beantwoorden. De voornaemsten zijn die van den Ridder NEWTON, welke de Heer SCHUTTE, in de boven aengehaelde plaets (w), meerendeels heeft overgenoomen.

A. De eerste is ontleend, uit de *Syrische Overzetting*, welke, aen het hoofd der OPENBAERING, dit opschrivt heeft: *de Openbaering, aen* JOANNES *den Euangelist, geschied, op het eiland Patmos, naer het welk hy, van Keizer* NERO, *gebannen was.* —— In de *Peschito*, hebben wy gezien (x), kon de OPENBAERING, als in lateren tijd, geschreeven, niet voorkoomen. De beroemde EPHRAEM, en de *Manicheen* voor hem, bedienden zich, van eene andere *Syrische* Overzetting (y). — Zo nu dit opschrivt, uit de laetstgemelde Syrische vertaeling, genoomen is, zou het een getuige zijn van de III of IV^de^ Eeuw, en derhalven, teegen dat van IRENÆUS, die, kort na den Apostel zelven, gebloeit heeft, geenszins kunnen opwee-

(w) Pag. 90. enz.
(x) *Boven* p. 76.
(y) *Boven* p. 77.

gen. Maer is die tijtel een ſtuk van de laetere, zogenaemde *Philoxeniaenſche*, Overzetting, dan heeft dezelve nog ongelyk minder gewicht; naerdien die vertaeling, op aenraeding van PHILOXENUS, eerst in het begin der VI^de^ Eeuw, vervaerdigd is (z).

B. Men beroept zich verder, op ARETHAS en ANDREAS. —— De eerſte, Biſchop van *Cæſarea* in *Cappadocien*, „ zegt de Heer SCHUTTE (*a*), „ die, volgens de gedachten van veelen, in de „ VI^de^ Eeuw geleevt heeft, getuigt, in zijne „ *Uitlegging der Openbaering*, met uitdrukkelyke „ woorden, dat dit Boek geſchreeven zy, voor „ de verwoesting van Jeruſalem, door de Ro- „ meinen." Wijders haelt hy ANDREAS aen, Aertsbiſſchop van *Cæſarea* in *Cappadocia*, die, in de V^de^ Eeuw, bloeide, en, over het zesde en zeevende zeegel, ſchreev, „ dat zommigen dit „ verklaeren van Jeruſalem, onder VESPASIA- „ NUS, en het geene de Jooden, door de Ro- „ meinen, geleeden hebben" (*b*).

Maer beide deeſe getuigenisſen, uit de V en VI^de^ Eeuw zijn te jong, om in aenmerking te koomen. —— ANDREAS zegt wel, dat *zommigen* het zesde en zeevende zeegel, van Jeruſalems verwoesting, verklaerden, maer hy zelvs keurt tee-

(z) MICHAËLIS l. c. I *Deel.* p. 700.
(a) l. c. p. 377, 378.
(b) *Ibidem* p. 378.

teevens deese verklaering af, en zoekt de vervulling, by de koomst van den Antichrist (c). — Dan wie waeren deese *zommigen*? de Ridder MICHAËLIS bracht de gissing ter baen, dat ANDREAS dit bericht mogt genoomen hebben, uit HIPPOLYTUS, die, op het einde der II^de^ Eeuw, leevde, en als dan zou het zeer oud zijn (*d*). Maer 'er is geen schijnbaere grond, voor die gissing; ANDREAS schijnt veel eer Schrijvers, onder zijne tijdgenooten, te bedoelen, daer hy zich, in den tegenwoordigen tijd, uitdrukt.

C. De ongenoemde Schrijver, uit de Boekery van *Coislin*, die, in eene voorreeden, voor de *Openbaering*, den schrijvtijd van dit Propheetiesch Boek bepaelt, tot het jaer 65 na CHRISTUS geboorte, is my geheel onbekend. —— Het zal 'er maer op aenkoomen, wanneer hy gebloeit heeft. Hier omtrent geevt de Heer SCHUTTE geen bericht. Zo hy niet, tot de tweede, of uiterlyk de derde Eeuw behoort, verdient hy zeer weinig opmerking.

D. De Geschiedenis, door EUSEBIUS geboekt (*e*), van eenen zeekeren jongeling, die, van het Christendom afgevallen, en het hoofd van eene bende struikroovers geworden was, welken JOANNES, om hem te recht te brengen, zou

(*c*) MICHAËLIS l. c. p. 1039. *in de Noot.*
(*d*) l. c. p. 1039.
(*e*) *Hist. Eccl.* l. III. c. 23.

nagezet hebben; deefe gefchiedenis riekt allerduidelykst, naer een verdichtfel. In dat verhael toch, worden den Apostel woorden in den mond gelegd, welke ten eenemael onvoegzaem zijn. —— CLEMENS van *Alexandrien*, uit welken EUSEBIUS de zaek heeft overgenoomen, zegt wel, dat het *geen verdichtfel zy*. Maer hy fchijnt niets meer te willen zeggen, dan dat alles geen verdichtfel zy. Althans wy, voor ons, zouden meenen, dat de zaek zelve, de bekeering van den jongeling, hebbe plaëts gehad, maer dat zy, met veele verdichte omftandigheeden, zy opgecierd (*f*).

E. Schoon EUSEBIUS, zegt men wijders, IRENÆUS volge, in zijne *Kronijk* en *Kerkelyke Gefchiedenisfen*, voegt hy evenwel, in zijn *Euangelisch betoog*, de ballingfchap van JOANNES, met den marteldood van PETRUS en PAULUS, te zaemen (*g*); maer PETRUS en PAULUS hebben den marteldood ondergaen, niet onder DOMITIANUS, maer onder NERO; derhalven is ook JOANNES, onder NERO, naer *Patmos*, verbannen.

Maer, offchoon EUSEBIUS de ballingfchap van JOANNES, met den marteldood van PETRUS en PAULUS, zaemenvoege, zegt hy niet, dat het een

(*f*) XX *Deel Inleiding*. p. XXV—XXVIII.
(*g*) *Demonftr. Euangel.* l. III. c. 5.

een en ander gelijktijdig, onder NERO, zy voorgevallen.

F Verder beroept men zich, op ettelyke fpreekwijfen, in de OPENBAERING, welke vooröndertlellen zouden, dat Jerufalem en de Tempel, wanneer zy gefchreeven werdt, nog in weezen waeren. —— Wy erkennen, dat hier en daer, op Jerufalem, vooräl op den Tempel en den altaer, gezinfpeeld worde; maer daer uit vloeit geenszins voort, dat dit Boek, voor de verwoesting van Stad en Tempel, gefchreeven zy. Hoe gemeenzaem is het, beelden en fpreekwijfen te ontleenen, van zaeken, welke te vooren hebben plaets gehad?

G. Het oordeel, over het Joodendom, wordt, als haest koomende, bedreigd, Openb. I: 3, 7. Maer dit oordeel is geenszins de verwoesting van Stad en Tempel. —— De Uitgeevers van dit Boek zeggen, Kap. I: 3, *dat de tijd*, op welken deefe voorzeggingen naemenlyk zouden *beginnen* vervuld te worden, *naby* en kort op handen waere; maer het meerder deel der voorfpelde zaeken zou eerst *daer na* gefchieden, (verg. Kap. I: 19. IV: 1.) — Kap. I: 7. ftelt de Apostel de hoofdfom der ganfche OPENBAERING voor, zijnde eene befchrijving van de fchroomelyke oordeelen, welke de verheerlykte Middelaer, over de vyanden van zijn Koningrijk, zoude uitöeffenen, en waer van hy eer-

lang een begin maeken zoude, ook met opzicht tot de hardnekkige Jooden, byzonder onder den Keizer HADRIANUS.

H. Door de *mededienstknechten* en *Propheeten*, aen welke de Heiland de *dingen*, welke in dit Boek voorfpeld worden, *getoont heeft*, Kap. I: 1. XIX: 10. XXII. 9; door deefe mededienstknechten, die van deefe dingen geprophetteert hebben, verftaet de Heer SCHUTTE (*h*), de Apostelen PETRUS en PAULUS, en befluit 'er uit, dat de OPENBAERING, voor den marteldood van die beide Apostelen, moet gefchreeven zijn.

Dan de vooronderftelling is ongegrond. —— Door de *dienstknechten*, van welke Kap. I: 1. gefprooken wordt, bedoelen de Opzieners der Ephefifche Gemeente zich zelve, als aen welken dit Boek het eerst was ter hand gefteld. — Kap. XIX: 10. wordt een Engel fpreekende ingevoerd, die de eer der aenbidding van de hand wees, om dat hy flechts een *mede-dienstknecht* was van den Apostel, voor zo verre hy, offchoon een weezen van hoogeren rang, ook aen den Verlosfer dienstbaer was. —— De broeders van JOANNES, de *Propheeten*, Kap. XXII: 9. zijn zulken, onder de Christenen, die, toen nog, met buitengewoone gaeven, verwaerdigd werden. *I.*

(*h*) l. c. p. 382.

I. Wijders meent de Heer SCHUTTE, dat Apostel PETRUS, in zijne Brieven, op de OPENBAERING, gezinſpeelt hebbe, en beſluit 'er uit, dat de OPENBAERING, voor die gemelde Brieven, moet geſchreeven zijn (*i*). Byzonder zou PETRUS, in zynen eerſten Briev, Kap. I: 7, 13. V: 1, zindoelen, op Openb. I: 1, 7.

Deeſe tegenwerping heeft de Ridder NEWTON uitvoeriger voorgedraegen, meenende, dat 'er, in verſcheidene plaetſen van PETRUS Brieven, en zelvs in dien aen de *Hebreeuwen*, op de OPENBAERING, gezinſpeeld worde. Hier toe brengt hy de benaeming der *Openbaering van* JESUS CHRISTUS, 1 Petr. I: 7, 13. IV: 13. V: 1, *het bloed van* CHRISTUS, als *een Lam*, *voor de grondlegging der waereld*, *voorgekend*, Openb. XIII: 8, *het geestelyk gebouw*, Openb. XXI *het Koninglyk Priesterdom*, Openb. I: 6. V: 10 enz. —— Maer alle deeſe en dergelyke uitdrukkingen hebben of eene andere beteekenis, dan die in de OPENBAERING, of zy zijn, uit de Schrivten der Propheeten, ontleend (*k*). — Althans Apostel PETRUS bedoelt, wanneer hy ſpreekt van JESUS *Openbaering*, geheel iets anders, dan

(*i*) l. c. p. 381.
(*k*) WOLFIUS *Curæ Phil.* l. c. p. 308—

de gezichten, welke, aen JOANNES, vertoond zijn.

K. Eindelyk ontleent de Ridder NEWTON nog eene tegenwerping, uit de verdichte *Openbaeringen* van PETRUS, en anderen, tot welke men, uit JOANNES OPENBAERING, aenleiding genoomen heeft, en besluit 'er uit, dat derhalven de OPENBAERING van JOANNES vroeger moet geschreeven zijn, dan die verdichte *Openbaeringen.* —— „ Gelijk de *Apo-* „ *crijphe Euangelien*, zegt hy, de *Apocrijphe* „ *Handelingen*, en de *Apocrijphe Brieven*, by ge- „ legenheid der Boeken, die zodaenige tijtels, „ naer waerheid, draegen, ontstaen zijn; ge- „ lijk ook het schrijven van verdichte *Open-* „ *baeringen*, en derzelver uitventing, onder de „ naemen van Apostelen en Propheeten, voor- „ onderstelt, dat 'er zodaenig eene, waerlyk „ Apostolische, by de Christenen der vroegste „ Kerk, in achting geweest zy; zo zal ook „ deese echte OPENBAERING van JOANNES, „ met recht, gehouden worden, voor vroeger „ geschreeven, op dat het blijke, hoe het by „ gekoomen zy, dat 'er, reeds ten tijde der „ Apostelen, zo veele andere Openbaeringen, „ op naem van PETRUS, PAULUS, THOMAS, „ en anderen, die, voor JOANNES gestorven „ waeren, valschelyk zijn uitgegeeven. CA- „ JUS, een tijdgenoot van TERTULLIANUS,

„ be-

„ bericht ons, by EUSEBIUS (*l*), dat CERIN-
„ THUS zijne *Openbaeringen*, als waeren zy van
„ eenen grooten Apostel, geschreeven hebbe,
„ —— zo dat zijne Openbaering, in naervol-
„ ging van die van JOANNES, geschreeven
„ waere. Maer nu heeft CERINTHUS, op dien
„ tijd, geleevt, dat hy zich, tegen de Apos-
„ telen, voor het eerste jaer van Keizer CLAU-
„ DIUS, dat is 26 jaeren, voor den dood van
„ NERO, te Jerusalem hebbe kunnen verzet-
„ ten, en voor JOANNES gestorven zy."

Deese tegenwerping heeft, in den eersten opslag, vry wat schijn; dan, met dit alles, kan zy volkoomen wederlegd worden. —— EUSEBIUS, spreekende van de onëchte Schrivten, telt daer onder ook de *Openbaering van* PETRUS (*m*). Op eene andere plaets, brengt hy dezelve, tot de verdichte en ondergeschoovene stukken, zeggende (*n*): „ wat PETRUS
„ betreft; een Briev van hem, die de eerste
„ genoemd wordt, is alöm erkend. —— Maer
„ de *Handelingen*, welke zijnen naem draegen,
„ en het *Euangelie* en zijne *Prediking*, en de
„ *Openbaering*, welke naer hem genoemd wor-
„ den, weeten wy, dat in het geheel niet,

(*l*) *Hist. Eccl.* l. III. c. 28.
(*m*) *Hist. Eccl.* l. III. c. 25.
(*n*) l. c. l. III. c. 3.

gelie (*o*). De boven aengehaelde CAJUS (*p*), zegt, dat CERINTHUS *Openbaeringen, als waere zy van eenen grooten Apostel*, hebbende het oog op JOANNES, gefchreeven hebbe. Hy heeft eenige verdichte *Openbaeringen*, in naervolging van die, welke JOANNES gefchreeven had, verzonnen, en, op naem van dien grooten Apostel, ondergeftooken. Hy heeft derhalven na JOANNES gefchreeven, en, indien hy, voor de vervolging, onder Keizer DOMITIANUS, geftorven is, moet de Apostel zeekerlyk zijne OPENBAERING vroeger hebben opgefteld; vermits 'er nu, na NERO, geene vervolging der Christenen heeft plaets gehad, moet JOANNES, onder dien Keizer, naer *Patmos* verbannen zijn, en aldaer zijne OPENBAERING gezien hebben.

Alles hangt derhalven af, van den tijd, op welken CERINTHUS geftorven is. —— Hy leevde, volgens de waerfchijnlykfte berichten, ten tijde der Apostelen (*q*). Ook fchijnt JOANNES hem, in perfoon, gekent te hebben. De overleevering, dat zy elkanderen in een badhuis ontmoet hebben (*r*), is zeekerlyk, met

(*o*) XX *Deel. Inleiding.* p. LXV.
(*p*) Pag. LIX enz.
(*q*) TILLEMONT *Memoires Ecclef. Tom.* II. p. 25, 224.
(*r*) EUSEBIUS *Hift. Eccl.* l. III. c. 28. l. IV. c. 14.

gelie (*o*). De boven aengehaelde CAJUS (*p*), zegt, dat CERINTHUS *Openbaeringen*, *als waere zy van eenen grooten Apostel*, hebbende het oog op JOANNES, geschreeven hebbe. Hy heeft eenige verdichte *Openbaeringen*, in naervolging van die, welke JOANNES geschreeven had, verzonnen, en, op naem van dien grooten Apostel, ondergeschooken. Hy heeft derhalven na JOANNES geschreeven, en, indien hy, voor de vervolging, onder Keizer DOMITIANUS, gestorven is, moet de Apostel zeekerlyk zijne OPENBAERING vroeger hebben opgesteld; vermits 'er nu, na NERO, geene vervolging der Christenen heeft plaets gehad, moet JOANNES, onder dien Keizer, naer *Patmos* verbannen zijn, en aldaer zijne OPENBAERING gezien hebben.

Alles hangt derhalven af, van den tijd, op welken CERINTHUS gestorven is. —— Hy leevde, volgens de waerschijnlykste berichten, ten tijde der Apostelen (*q*). Ook schijnt JOANNES hem, in persoon, gekent te hebben. De overleevering, dat zy elkanderen in een badhuis ontmoet hebben (*r*), is zeekerlyk, met

(*o*) XX *Deel. Inleiding*. p. LXV.
(*p*) Pag. LIX enz.
(*q*) TILLEMONT *Memoires Eccles. Tom.* II. p. 25, 224.
(*r*) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. III. c. 28. l. IV. c. 14.

verdichtfelen, opgecierd (*s*), maer, vermits zy van POLYCARPUS oorsprongelyk was, mag men dit algemeene vastftellen, dat JOANNES deefen dwaelgeest gekent, en wel eens ontmoet hebbe.

Er is wel, die meenen, dat CERINTHUS, na den Apostel, in de IIde Eeuw, gebloeit hebbe (*t*), en dan is het ligtelyk te begrijpen, dat hy *Openbaeringen* verdicht, en, op den naem van JOANNES ondergefchooven hebbe. —— Dan hunne gronden fchijnen ons ten eenemael onvoldoende. De voornaemfte is deefe, dat de meesten der Ouden, wanneer zy de Ketteren optellen, deefen CERINTHUS rangfchikken, achter CARPOCRATES, die zeekerlyk, eerst in de IIde Eeuw, gebloeit heeft; maer zo doende vooronderftelt men, zonder eenig bewijs, dat de Ouden, by het optellen der Ketteren, de orde van den tijd zorgvuldig hebben in acht genoomen, daer het in tegendeel genoeg bekend is, dat IRENÆUS, TERTULLIANUS, en anderen de dwaelgeesten, zonder eenige orde, door elkanderen geplaetst hebben (*u*).

Wy, voor ons, meenen de teegenwerping te

(*s*) BAYLE *Dict. Hift. Art.* CERINTHUS *let. C.*

(*t*) S. BASNAGE *Annal. Tom.* II. p. 6— LAMPE l. c. p. 182.

(*u*) MOSHEIM *de rebus Christ. ante* CONSTANTINUM *M.* p. 198.

te moogen omkeeren, en daer uit, dat JOANNES zijn Euangelie, na de OPENBAERING, tegen CERINTHUS, geschreeven heeft, te besluiten, dat hy zo niet, eenen geruimen tijd, na den dood van JOANNES, althans na het uitgeeven der OPENBAERING, geleevt hebbe, zo dat hy overvloedige geleegenheid had, om, in naervolging van JOANNES, *Openbaeringen* te verdichten, en dezelve, ter begunstiging van zijne vleeschgezinde denkbeelden, omtrent het duizendjaerig Rijk, op den naem van dien Apostel, listig uit te venten.

Wy meenen, uit al het beredeneerde, met volkoomene zeekerheid, te moogen opmaeken, dat Apostel JOANNES, by gelegenheid der vervolging, welke de Keizer DOMITIANUS, op het einde der eerste Eeuw, heeft aengericht, naer het eiland *Patmos*, verbannen zy, en aldaer de Propheetische gezichten, welke, in dit Boek, beschreeven zijn, ter dier tijd, gezien hebbe.

Meer byzonder zijn wy, voor ons, van oordeel, dat de Apostel deese OPENBAERING, voor zijn Euangelie, geschreeven hebbe, gelijk wy reeds, in het voorbygaen, hebben te kennen gegeeven. —— Doorgaends meent men, dat het Euangelie eer, dan de OPENBAERING, zy opgesteld. De Hoog Leeraer LAMPE meent, dat het Euangelie, reeds voor de verwoesting

van Jerusalem, geschreeven zy, en hy bepaelt het, tot het jaer 32 na 's Heilands hemelvaert (*v*). Maer, volgens het uitdrukkelyk getuigenis van IRENÆUS en HIERONYMUS, heeft de Apostel zijn Euangelie, in *Asia*, geschreeven, toen hy zich te *Ephesen* had neergezet; nu is hy eerst naer *Asia* vertrokken, toen de verwoesting van Jerusalem kort op handen was; gevolgelyk kan hy, voor dien tijd, zijn Euangelie niet geschreeven hebben. Ook zijn de bewijsen, welke de Heer LAMPE aenroert, van weinig of geen gewicht (*w*).

JOANNES heeft zijn Euangelie geschreeven, toen hy zijne woonplaets, te *Ephesen* in *Asia*, genoomen had. De vraeg is nog overig, of dit geschied zy, voor zijne verbanning naer *Patmos*, dan na dat hy van daer was wedergekeerd? Wy begrijpen het, op de laetste wijs, om redenen, elders breeder opgegeeven (*x*). Alleenlyk beroepen wy ons thans, op het getuigenis van EPIPHANIUS, dat de Apostel het Euangelie geschreeven hebbe, „ in zijnen hoo-„ gen ouderdom, toen hy meer dan 90 jaeren „ bereikt had, *na zijne te rug koomst uit Pat-„ mos*" (*y*).

Vol-

(*v*) l. c. p. 156 163.
(*w*) XX *Deel. Inleid.* p. LIII—LV.
(*x*) l. c. p. LVII—LX.
(*y*) *Hæres.* LI.

Volgens het algemeen getuigenis der Oudvaderen, heeft JOANNES *de Apostel* geleevt, tot de regeering van Keizer TRAJANUS, zijnde geſtorven, in het derde jaer van den gemelden Keizer, of het jaer 100 na de geboorte van CHRISTUS, volgens de gemeene reekening (*z*). Toen NERVA aen de regeering gekoomen was, keerde hy van *Patmos*, naer *Epheſen*, te rug. Dit geſchiedde, in het jaer 96. —— Nu is 'er geen twijffel aen, of JOANNES had zijne OPENBAERING reeds, op het eiland, geſchreeven. Maer het Euangelie ſtelde hy eerst op, gelijk wy gezien hebben, na dat hy te *Epheſen*, uit zijne ballingſchap, was te rug gekoomen. —— Daer te booven is de benaeming van het WOORD, waer meede de Apostel zijn Euangelie begonnen heeft, vry duidelyk ontleend, uit het gezicht, het welk hy Openb. XIX: 13. heeft aengeteekent, gevolgelyk moet het Euangelie, na de OPENBAERING, geſchreeven zijn (*a*).

De zeer geleerde SCHUTTE was ondertusſchen van een tegengeſteld begrip, meenende dat het Euangelie van JOANNES geſchreeven zy, voor zijne verbanning naer het eiland *Patmos*, en het ſchrijven van de OPENBAERING. „ Dit is, (ſchrijvt hy) dunkt my, meer dan

(*z*) IRENÆUS l. c. l. III. c. 3. EUSEBIUS *in* CHRON.
(*a*) VENEMA *Hiſt. Eccl. Tom.* III. p. 290.

„ waerschijnlyk, uit Openb I: 2. vergel. met
„ vs. 9. Hy zegt daer, *dat hy getuigt heeft het*
„ *woord Gods, en het getuigenis van* JESUS CHRIS-
„ TUS, *en al wat hy gezien heeft.* Niemand
„ kan, dunkt my, twijffelen, of de Schrijver,
„ wanneer men hier meede zijnen stijl verge-
„ lykt, in het begin van zijnen eersten Briev,
„ verstaet, door het geene hy getuigt heeft,
„ van het *woord Gods*, al wat hy geschreeven
„ heeft, van 's Vaders eeuwig Woord, en
„ deszelvs afkomst uit den hemel; door het
„ geene hy getuigt heeft, van JESUS CHRIS-
„ TUS *getuigenis*, het verslag, dat hy gegee-
„ ven heeft van de Leerreedenen, welke hy
„ gehoort had, en waer van JESUS CHRIS-
„ TUS, nu in het vleesch verscheenen, van
„ zich zelven getuigde; en eindelyk, door het
„ geene hy getuigde, van AL WAT HY GEZIEN
„ HAD, het verhael, dat hy gedaen heeft, van
„ JESUS wonderdaeden, in zijn leeven, by
„ zijnen dood, en by zijne opstanding, ter be-
„ vestiging van zijne leer, geschied. Ik stel
„ dan vast, dat JOANNES ons hier, als met den
„ vinger, op zijn Euangelie wijst; dat het
„ zelve dus, voor de OPENBAERING, is in
„ het licht gekoomen, en by gevolge ook,
„ voor JOANNES verbanning, naer het eiland
„ *Patmos*" (*b*). Dan

(*b*) l. c. p. 373, 374.

Dan wie onſe uitlegging van de aengehaelde plaetſen Kap. I: 2, 9. vergelykt, zal gereedelyk erkennen, dat deeſe geheele teegenwerping van zelvs verdwijne.

De Apostel zegt Kap. I: 9, dat hy, naer het eiland *Patmos*, verbannen was, *om het woord Gods, en om het getuigenis van* JESUS CHRISTUS. Hy bedoelt, door het *woord Gods* de preediking van het Euangelie, welke zeer dikwijls het *woord*, het *woord Gods*, en het *woord des* HEEREN genaemd werdt, Luc. I: 2. Hand. IV: 4. VI: 2, 7. en XIII: 48, 49 Het *getuigenis van* JESUS CHRISTUS wijst ons meer byzonder, naer het geene de Apostel, omtrent den Verlosſer, zijne leer en daeden, openlyk getuigt had.

Deeſe plaets hebben de Uitgeevers van dit Boek woordelyk overgenoomen, in het opſchrivt, het welk zy, voor het zelve, geplaetst hebben, Kap. I: 2, alleenlyk hebben zy 'er nog bygevoegt, *en al wat hy gezien heeft:* JOANNES, ſchreeven zy, *die het woord Gods betuigt heeft, en het getuigenis van* JESUS CHRISTUS, *en al wat hy gezien heeft.* De laetſte woorden, *al wat hy gezien heeft*, behelſen eene naedere verklaering van het voorige gezegde, *het getuigenis van* JESUS CHRISTUS. —— De Uitgeevers van dit Boek willen te kennen geeven, dat de Apostel alles, wat de Verlosſer geleert en verricht heeft, uit eigene ondervinding, openlyk ge-

preedikt hebbe, naerdien hy van dit alles oor en ooggetuige geweest was, (vergel. 1 Joh. I: 1.)

Wil iemand ondertusschen, door *het getuigenis van* JESUS CHRISTUS Kap. I: 2, het Euangelie verstaen, het welk JOANNES beschreeven heeft; dan nog zal de gevolgtrekking, dat het Euangelie vroeger, dan de OPENBAERING geschreeven zy, geenszins doorgaen; nademael het Euangelie, offchoon laeter geschreeven van den Apostel, door de Opzieners der Ephesische Gemeente, reeds te vooren was uitgegeeven, eer zy de OPENBAERING, aen de Kerk, mededeelden.

De zaek zal duidelyker worden, wanneer wy onse gedachten gezegt hebben,

V. *Over de uitgaeven van het Boek der* OPENBAERING.

JOANNES de Apostel zag de Propheetische gezichten, welke, in dit Boek, beschreeven zijn, op het eiland *Patmos*, werwaerds hy, in het laetst der regeering van Keizer DOMITIANUS, verbannen was. Ook kan men 'er geenszins aen twijffelen, of hy zal deese gezichten aenstonds, in een boek, geschreeven hebben. Trouwens dit werdt hem, door den Heiland, aenstonds by het *eerste gezicht*, uitdrukkelyk bevoolen, zeggende: *het geene gy ziet*, dat is, het geene gy aenstonds, in eene verruk-

rukking van zinnen, verneemen zult; *schrijv dat in een boek*, dat is, stel het in geschrivt, *en zend het* geschrivt, *aen de zeeven Gemeenten*, *welke in Asia zijn*, *naemenlyk te Ephesen*, *en te Smyrna*, *en te Pergamen*, *en te Thyatiren*, *en te Sardis*, *en te Philadelphia*, *en te Laodicea*, Kap. I: 11.

Ondertusschen houde men wel in het oog, dat dit bevel van den Verlosser, alleenlyk betrekkelyk zy, tot het eerste gezicht, het welk Kap. I: 9—III: 22. beschreeven is, en niet tot de overige Openbaeringen, welke, in dit Boek, voorkoomen. —— Naderhand kreeg hy eerst bevel, om ook de volgende gezichten op te schrijven, Kap. I: 19: *schrijv het geene gy gezien hebt*, de luisterrijke vertooning naemenlyk, in welke de Verlosser hem, in eene verrukking van zinnen, verscheenen was, Kap. I: 9-18; *en het geene is*, dat is, den toestand der zeeven gemelde Gemeenten, zo als dezelve, in de zeeven Brieven, aen die Gemeenten, geteekend werdt, Kap. II, III; *en het geene geschieden zal*, *na deesen*, dat is, de volgende gezichten, in welke toekoomstige zaeken stonden afgebeeld te worden, Kap. IV. en vervolgens.

Tusschen deese eerste verrukking van zinnen, en de volgende gezichten, is eenige tijd verloopen, offchoon dezelve niet langduurig schijnt geweest te zijn. —— Immers, tot de volgende gezichten overgaende, zegt de Apostel, *na deesen*, eenigen tijd na het eerste gezicht, *zag ik*, *en ziet eene deur*

was geöpend in den hemel —— *terstond werdt ik in den geest*, dat is, ik geraekte op nieuws, in eene verrukking van zinnen, Kap. IV: 1, 2. —— in dien tusschentijd, zal JOANNES, volgens 's Heilands bevel, het eerste gezicht beschreeven hebben. —— Of hy de volgende gezichten, van tijd tot tijd, dan in eens, na dat hy dezelve alle ontvangen had, te boek gestelt hebbe, kunnen wy niet bepaelen. Het eerste koomt ons het waerschijnlykste voor; en denkelyk is 'er zo veel tijd, tusschen de onderscheidene verrukkingen van zinnen, verloopen, dat de Apostel gelegenheid hadde, om dezelve, van tijd tot tijd, in geschrivt te stellen.

Het geheele Boek ondertusschen is, eerst na des Apostels dood, door de Opzieners der Gemeente van Ephesen, met byvoeging van het opschrivt, Kap. I: 1-3, ten nutte der Kerke uitgegeeven. — Even op dezelvde wijs, hebben ook QUADRATUS, en andere Opzieners der Ephesische Gemeente, het Euangelie van den Apostel, ten algemeenen nutte, in het licht gegeeven, met byvoeging van een zeeker slot, Joh. XXI: 24, 25. Deese geschiedkundige byzonderheid wordt, door het getuigenis van EUSEBIUS (*c*), bevestigd.

Er is wel, die meenen, dat het opschrivt van het Boek der OPENBAERING, Kap. I: 1-3, van den Apostel JOANNES zelven, oorspronkelyk zy. Dan

(*c*) *Hist. Eccl.* l. III. c. 37.

Dan wy meenen, in onfe *Uitbreidende Verklaering* (d), genoegzaem beweefen te hebben, dat de Opzieners der Gemeente van *Ephefen*, toen zy het Boek der OPENBAERING uitgaeven, 'er het gemelde opfchrivt hebben voor geplaetst.

Op de gelegde gronden, ftellen wy drie onderfcheidene uitgaeven van dit Boek; de eerfte van de zeeven Brieven, welke de Heiland aen den Apostel, in het eerfte gezicht, woordelyk opgegeeven of gedicteert heeft; de andere van alle de gezichten te zaemen; de derde van het gansche Boek, door de Opzieners der Ephefifche Gemeente.

1. Zo drae de Apostel het eerfte gezicht ontvangen had, het welk wy vinden Kap. I: 9— III: 22, heeft hy het zelve, op 's Heilands uitdrukkelyken last, befchreeven, (vergel. Kap. I: 11,) en dat gefchrivt, by de eerfte gelegenheid, verzonden, aen de zeeven Gemeenten, aen welke de gemelde Brieven gericht waeren. —— Trouwens die Gemeenten, welke, aen het byzonder opzicht van den Apostel, toevertrouwd, en thans, door zijne verbanning naer *Patmos*, van zijne teegenwoordigheid en raedgeevingen, verftooken waeren, hadden 'er zeer veel belang by, dat die Brieven, gefchikt, tot haere waerfchouwing, op-

(d) Pag. 4, 5.

wekking, en vertroosting, haer, zo spoedig moogelyk, wierden ter hand gesteld.

Ondertusschen was het niet noodig, dat de Apostel zeeven afzonderlyke afschrivten maekte. De Steeden, van het *Lydiesch Asia*, in welke die Gemeenten gevonden werden, maekten als eenen kring uit; de drie eerste laegen aen de zee, en de vier overige landwaerd in. Van *Ephesen*, ging men, over *Smyrna*, naer *Pergamus*; dan Oost op, naer *Thyatiren*; vervolgens Zuid-Oost op, naer *Sardis* en *Philadelphia*; en eindelyk kwam men in *Laodicea*, het welk, digt aen *Ephesen*, geleegen was. —— Wanneer de Apostel derhalven één afschrivt van het oorsprongelyk opstel zondt, aen de Opzieners der Ephesische Gemeente, konden 'er de overige, elk voor zich, ligtelyk een afschrivt van neemen.

Deese was derhalven de eerste uitgaev der OPENBAERING, maer zy behelsde alleenlyk het eerste gezicht, by het welk de Heiland de gemelde Brieven den Apostel woordelyk in de pen gegeeven, of gedicteert had.

2. De tweede Uitgaev behelsde het gansche Boek. — De Apostel alle de volgende gezichten ontvangen hebbende, door welke *hem getoond was het geene daer na*, in volgende tijden, geschieden moest, (vergel. Kap. IV: 1,) schreev dat alles, volgens het geene hem de Heiland reeds in het eerste

ge-

gezicht bevoolen had, (vergel. Kap. I: 19,) zo als het hem, in de Propheetische gezichten, geheimzinnig geschilderd was.

Aen dit opstel, gav hy, by de Uitgaeve, eene Brievsgewijse gedaente. Het behelst, even als alle de Brieven der Apostelen, drie hoofddeelen: het opschrivt, Kap. I: 4-8, den inhoud, Kap. I: 9— XXII: 7, en het besluit, Kap. XXII: 8-16. Ook deesen Briev zondt JOANNES, aen de zeeven gemelde Gemeenten van het *Voorburgemeesterlyk Asia*, (vergel. Kap. I: 4.)

Deese was de tweede uitgaev, by welke de geheele OPENBAERING, in handen der zeeven Gemeenten, gekoomen is. —— Maer wanneer is deese tweede uitgaev geschied? Voor het naest zouden wy denken, na dat de Apostel, uit zijne ballingschap, naer *Ephesen* was te rug gekeerd; voornaemenlyk om dat hy, van het eiland *Patmos*, als van eene voorige verblijvplaets, melding maekt, zeggende: *ik* JOANNES — WAS, of BEN GEWEEST, εγενομην, *in het eiland genaemd Patmos* enz., Kap. I: 9.

Eenigen tijd, na zijne te rug koomst te Ephesen, zal dan de Apostel de geheele OPENBAERING, welke hy, daedelyk na het ontvangen, had te boek gestelt, in de gedaente van eenen Briev, aen de zeeven meermaelen gemelde Gemeenten, ten haeren nutte, verzonden, of liever aen de Opzieneren der Ephesische Gemeente, om dezelve

ook aen de overige te verzenden, ter hand gesteld hebben. —— Deese was de tweede uitgaev, by welke de geheele OPENBAERING in het licht kwam.

3. Maer de derde en laetste uitgaev, ten algemeenen nutte der gansche Christenheid, geschiedde eerst, na den dood van den Apostel, door QUADRATUS, en andere Opzieneren der Ephesische Gemeente, die ook het Euangelie van den Apostel, met een aenhangsel, hebben uitgegeeven, (vergel. Joh. XXI: 24, 25.) (*e*).

Zy voegden 'er een nieuw opschrivt by, behelsende eene beschrijving, en eene sterke aenprijsing, van dit Propheetiesch Boek, Kap. I: 1-3, als meede een aenhangsel, in het welk zy eene zeer zwaere bedreiging doen, aen zulken, die het onderneemen mogten, om dit Boek, door 'er iets toe of af te doen, te vervalschen, Kap. XXI: 17-21.

By dit nieuwe opschrivt, verklaerden de Uitgeevers, dat de geheele Kerk van *Ephesen* de OPENBAERING, voor een echt geschrivt van den Apostel JOANNES, hieldt; het welk, als zodaenig, van alle Christenen, moest erkend, en, ter bevoordering van hunne zaeligheid, naerstig onderzocht worden. —— Trouwens zy vooronderstelden en verwachtten, dat dit Boek, in elk eene Gemeente, welke 'er zich een afschrivt van verschaf-

(*e*) *Booven* XX *Deel.* p. 459—

ſchaffen konde, met de andere Heilige Schrivten, door den daer toe aengeſtelden perſoon, in de Godsdienſtige byëenkoomſten, openlyk zoude voorgeleeſen, en, door de vergaederde meenigte, met aendacht en eerbied, gehoord worden, (vergel. Kap. I: 3.)

Denkelyk is deeſe laetſte uitgaev geſchied, op uitdrukkelyk bevel van den Apostel JOANNES, die den Opzieneren der Epheſiſche Gemeente zal gelast hebben, om dit Boek, na zijnen dood, ten algemeenen nutte der Christenheid, in het licht te geeven. —— Trouwens

VI. *De nuttigheid van dit Boek*

heeft geen uitvoerig betoog noodig. —— De Uitgeevers wekten de Christenen op, om 'er een nuttig gebruik van te maeken, zeggende: *zaelig is hy, die leest, en zijn zy, die hooren de woorden deeſer Propheetie, en die bewaeren het geene in dezelve geſchreeven is*, Kap. I: 3.

Het is waer dit Boek is, van weege de zinbeelden, en geheimzinnige ſchilderyen, ongemeen duister en zwaer, om te verſtaen, maer het behelst teevens verſcheidene dingen, welke de Christenen wijs kunnen maeken, tot de zaeligheid, vooräl gewichtige lesſen, ernſtige opwekkingen, en bemoedigende toezeggingen. „ De OPENBAE-

„ RING, (zegt de welſpreekende SAURIN (*f*),) is „ een der moeilykſte ſchrivten, voor een ver- „ ſtand, het welk begeerig is naer kennis en ver- „ lichting, maer zy is teevens een der meest vol- „ doening geevende ſchrivten, voor een hart, het „ welk, naer zeedelyke lesſen en voorſchrivten, „ verlangt." —— Dit Boek is nuttig,

1. Tot leering, en is ongemeen geſchikt, om ons te bevestigen, in het geloov, aengaende de hooge waerdigheid van den aenbiddelyken Verlosſer, de verzoening, welke Hy, door zijn bloed, heeft te weeg gebracht, en de onnadenkelyke heerlyk-heid, met welke Hy, als verhoogde Middelaer, bekroond is;
2. Ter *waerſchouwing*, tegen veelvuldige ergernis-ſen, byzonder door de verleiding van bedrieg-lyke dwaelgeesten, en zwaere vervolgingen van de vyanden der waerheid;
3. Ter *vermaening*, om, in weerwil van allen tee-genſtand, te *overwinnen*; op den weg van geloov en Euangeliſche Godsvrucht, rustig voort te gaen, en daer op te volharden, tot den einde toe;
4. Ter *vertroosting*, onder alle lijden, en gevaeren, door het voorſtellen van de meest bemoedigende toezeggingen.

VII.

(*f*) *Sermons Vol.* XII. p. 234

VII. *Over den ſtijl en de tael van dit Boek.*

Omtrent den *ſtijl* van dit Boek, hebben wy reeds het een en ander aengemerkt (*g*), om aen te toonen, dat men, uit deszelvs verſchillenheid, van dien in de overige Schrivten van JOANNES, geenszins een bewijs kunne afleiden, dat die Apostel de Opſteller van dit geſchrivt niet weezen zoude. —— Thans zullen wy, over den ſtijl van dit Boek, nog het een en ander, meer in het byzonder, aenmerken.

Het Boek der OPENBAERING is, voor verre weg het meerder deel, Propheetiesch. De Voorzeggingen zijn, in den verheevenen ſmaek der oude Propheeten, byzonder EZECHIEL en DANIEL, onder grootſche beeldſpraeken, en geheimzinnige teekeningen, voorgedraegen, of liever geſchilderd. —— Uit dien hoofde kon de ſtijl niet anders dan zeer hoogdraevend, beeldenrijk, en ſchilderächtig weezen.

Dit geheimzinnige heeft zelvs plaets, in de zeeven Brieven, Kap. II, *III.* Trouwens zy behooren in zo verre meede, tot de beeldſpraekige vertooningen, als zy den Apostel, in eene verrukking van zinnen, door den Heiland zelven, in de pen gegeeven of *gedicteerd* werden. —— Men vindt 'er

(*g*) *Booven* p. LXXVIII.

uitdrukkingen en geheele voorstellen in, welke ontleend zijn, uit de Schrivten der oude Propheeten, of van gebeurtenissen, welke, in de geschiedenissen der Jooden, zeer bekend waeren, als van BILEAM, JESABEL enz.

De Hebreeuwsche manieren van spreeken zijn zeer gewoon, in alle de Schrivten van het Nieuwe Testament; maer nergens koomen zy meer en gemeenzaemer voor, dan in dit Boek der OPENBAERING. De naeste reeden daer van zal deese weezen, dat 'er allerweegen, en bykans by elk eene geleegenheid, op de woorden, uitdrukkingen, en beeldspraeken der oude Propheeten en Dichteren, gezinspeeld worde. —— Daer door moest ook dit Boek, als van zelvs, eene Dichterlyke gedaente verkrijgen.

Zelvs hebben zommigen eenen *Cabbalistischen* schrijvtrant, in dit Boek, meenen te ontdekken. Voor dit begrip, koomt de Ridder MICHAËLIS openlyk uit, schrijvende: „ JOANNES *de Theologus* (zo noemt hy den Schrijver der OPENBAERING) „ blijvt niet, by de Bijbelsche beelden; hy ontleent ze ook anders, van de Joodsche Oudheeden, en uit de Theologie der Rabbijnen, dat „ zijn Boek bykans een Kabbalistiesch aenzien „ verkrijgt: en dit alles is hem zo gewoon, dat „ hy 'er nooit om denkt, het kon zijne leezeren „ vreemd en duister zijn. Hy stelt zich, als het „ waere, geen anderen leezer voor, dan die met „ den

„ den Tempel, en met de geheimste Schoolen der
„ Rabbijnen, volmaekt bekend zy" (*h*).

Voor zo verre de Gnostieken, met de Cabbalisten, in gevoelens en uitdrukkingen, overëenstemden (*i*), en deese dwaelgeesten, in de laetste daegen van JOANNES den Apostel, de Gemeenten in klein *Asien* zochten te verleiden, mag men toegeeven, dat 'er, byzonder in de VII Brieven, eenige spreekwijsen voorkoomen, welke wat gelykheid hebben, met die der Cabbalisten. Maer de Heer MICHAËLIS heeft deese zaek veel te verre getrokken. —— Trouwens hy wilde uit den schrijvstijl der OPENBAERING, in het voorbygaen, een bewijs afleiden, dat JOANNES, de Schrijver van dit Boek, en welken hy, uit deszelvs tijtel, den *Theologus* noemt, van JOANNES den Apostel, onderscheiden zy.

Ondertusschen is de schrijvstijl van dit Boek, met alle de duistere hoogdraevenheid, by uitstek schoon, prachtig, treffend, en inneemend. ——
„ Dat de zaekelyke stijl, van het eenvouwige, het
„ welk, in JOANNES Euangelie en Brieven heerscht,
„ moest verschillen, kan men, uit het onderwerp,
„ reeds opmaeken. —— Deese zaekelyke stijl is
„ overheerlyk. —— Men ontmoet hier de tref-
„ fendste voorstellen van Gods heerlykheid! De

(*h*) l. c. p. 1057.
(*i*) VITRINGA *Observ. S. Tom.* I. p. 125.

„ beelden, welke de Schrijver der OPENBAERING
„ gebruikt, om zijne gezichten te ſchilderen, zijn
„ grootsch, verheeven, en, naermaete van de
„ onderwerpen, of eerbied- of ſchrikverwekken-
„ de. —— Met één woord, deeſe zaekelyke ſtijl
„ is zoo treffend, dat ik zeeker ben, dat elk, die
„ dit Boek, niet naer eene al te letterlyke en
„ daerom onverſtaenbaere, maer in eene voegzaa-
„ me, vertaeling, en nog veel meer die het, met
„ oordeel, in het oorſprongelyke, leest, met eer-
„ bied voor het zelve zal vervuld worden, en ge-
„ reedelyk erkennen, dat het eenen man, door
„ hooger geest gedreeven, waerdig is' (*k*).

Dit erkent ook de Heer MICHAËLIS, en betuigt dat de ſchrijvſtijl van dit Boek, met alle het Cabbalistiſche, het welk hy daer in meent te ontdekken, zelvs iets roerende en voortſleepende hebbe, het welk dezelve, in alle taelen, en ook in de ſlechte overzettingen, byblijvt; zelvs dat zich elk een vreemd en ontleend beeld ſchijnt te verſraeijen, zoo drae het, door de pen van den Schrijver, wordt aengeroerd. „ In de Openbaering, (zegt hy) „ vervoert ons een zeeker *Enthuſiasmus*, en
„ laet ons, zo ruuw de Propheet ook zijn Grieksch
„ ſchrijvt, in enkele betooverde gewesten, met
„ vergenoegen en verrukking, verbaesd wor-
„ den" (*l*). Wy

(*k*) VAN HAMELSVELD l. c. p. 560, 561.
(*l*) l. c. p. 1059.

Wy gaen over, tot de tael van dit Boek, en dit zal ons geleegenheid geeven, om, over het even gemelde *ruuwe Grieksch*, naeder te spreeken.

Zommigen hebben willen beweeren, dat wy slechts eene Grieksche Overzetting van dit Boek hebben zouden, vermids het oorsprongelyk, in het Hebreeuwsch, geschreeven is. De Ridder MICHAËLIS meent opgemerkt te hebben, dat eenige verschillende leezingen van dien aert zijn, dat zy twee onderscheidene Overzettingen, uit het Hebreeuwsch, schijnen te weezen; en geevt 'er ettelyke voorbeelden van op (*m*). Evenwel stelt hy 'er weinig gewicht in, en neemt de vooronderstelling van eenen Hebreeuwschen Grondtext, gelijk hy, met anderen, by MATTHÆUS en den Briev aen de *Hebreeuwen*, doet, ganschelyk niet over. — Trouwens wie zal het besluit billyken, dat elk een Boek, in welke veele, zomtijds harde, *Hebraismen* voorkoomen, oorsprongelyk in het Hebreeuwsch geschreeven zy? en, het geene, in ons geval, alles volkoomen afdoet, 'er is, by de Kerkvaederen, geen schijn van bewijs of getuigenis te vinden, dat de oorsprongelyke Text der Openbaering *Hebreeuwsch* zoude geweest zijn.

Ondertusschen kan men niet ontkennen, dat 'er, in den Griekschen Grondtext, veele onnaeuwkeurigheeden van tael, en zaemenvoegingen van

(*m*) l. c. p. 1062-1064.

woorden, voorkoomen, welke, met de reegelen der spraekkunde, blijkbaer strijdig zijn, en, in nadruk, taelfouten moogen genoemd worden. Dit heeft DIONYSIUS, Bisschop van *Alexandrien*, zeer wel opgemerkt; maer 'er ongelukkig, gelijk wy booven gezien hebben (*n*), uit willen afleiden, dat JOANNES de Apostel de Schrijver van dit Boek niet weezen kunne.

„ Het eerste, het welk eenen leezer der *Open-* „ *baering* in de oogen moet vallen, zijn de meenig- „ vuldige ruuwe constructies, waer in de *Nomina-* „ *tivus* gezet wordt, waer een ander *Casus* vereischt „ werdt" (*o*). —— Deese Grammaticaele misslaegen kan men zeekerlyk niet, aen de onnaeuwkeurigheid der afschrijveren, wijten; of zouden deese allen daer in hebben overëengestemt, om, juist op dezelfde plaetsen, misslaegen te begaen, en wel zulke misslaegen, welke, zelvs den eerst beginnenden in de Griekfche taelkunde, moesten in het oog loopen? Ook werden zy reeds gevonden, in dat afschrivt, het welk de gemelde DIONYSIUS, in de III^de Eeuw, gebruikt heeft, daer de oudste afschrivten, welke tot ons gekoomen zijn, ongelyk jonger zijn.

Dan welke de reeden zy, dat dergelyke Grammaticaele fouten, juist in de OPENBAERING, en niet in

(*n*) Pag. LXXVIII.
(*o*) MICHAELIS l. c. p. 1049.

in het Euangelie van JOANNES, voorkoomen, bekennen wy niet te weeten. —— De Oosterſche en dichterlyke ſchrijvſtijl kan aenleiding gegeeven hebben, tot het gebruiken van veele en anders ongewoone Hebraismen. —— Althans zoortgelyke misſlaegen, in de ſchikkingen der woorden, moeten den Jooden, die Grieksch ſpraeken, gansch niet onbekend geweest zijn, en het zou niet moeilyk zijn, 'er een aental voorbeelden van, uit de vertaeling der LXX, aen te wijſen (*p*).

VIII. *Over de verſchillende uitleggingen van dit Boek.*

„ Men vindt, in de waereld, geen twee men-„ ſchen, die volkoomen overëenſtemmig zullen „ denken, en zelvs onder de gedachten van meer-„ dere perſoonen, over ééne en dezelvde zaek, „ ontdekt men eene zeer meenigvuldige verſchei-„ denheid, die zo min, als het onderſcheid, tus-„ ſchen enkele menſchen zelve, kan wechgenoo-„ men worden" (*q*). —— Deeſe verſchillenheid van gedachten openbaert zich ook, by het verklaeren der Heilige Schrivten, en het zou niet zeer moeilyk zijn de reedenen der onderſcheidene begrippen, in dit geval, op te geeven (*r*).

(*p*) MICHAËLIS l. c. p. 1051.

(*q*) J. A. NOESSELT *de waerheid en Goddelykheid van den Christelyken Godsdienst verdeedigd.* p. 57.

(*r*) OSTERVALD *Sources de la corruption. Part.* I. c. 4. p. 123.

Maer deese verschillenheid is nergens grooter, en wijder uit één loopende, dan by het verklaeren der OPENBAERING van JOANNES. Trouwens Prophetien zijn altoos duister, uit haeren eigenen aert; en 'er zijn geene duisterer, dan die, in dit Boek, voorkoomen. Deese duisterheid moest natuurlyk den weg baenen, tot zeer wijd uit één loopende gedachten; elk beschouwde dezelve, naer zijne begrippen, en verklaerde de geheimzinnige gezichten, naer zijne vooronderstellingen. Hier van daen meende de een te zien het geene, waer van de ander volstrekt niets verneemen konde, en de een hieldt, voor vervuld, het geene, volgens den anderen, nog toekoomstig was. — Elk scherpte zijn vernuft, om zijne vooronderstelling staende te houden, en men verviel 'er doorgaends toe, eer men 'er aen dacht, om alles, naer die vooronderstelling, te wringen, en daer aen te doen beantwoorden. Hoe zeer ik het begrip van den schranderen GROTIUS, en die hem gevolgt hebben, verwerp, dat de OPENBAERING, immers meerendeels, in de verwoesting van Jerusalem, en de gebeurtenissen, welke daer toe den weg gebaend hebben, zoude vervuld weezen, zal ik my altoos, met eerbied, blijven verwonderen, over het vindingrijk en scherpzinnig vernuft van deesen grooten Man.

Hoe onreedelyk en verächtelyk is derhalven de handelwijs van den waenwijsen VOLTAIRE, die, uit de groote verscheidenheid der Uitleggingen,

een

een bewijs wil afleiden, voor de onëchtheid van dit Boek! —— „ Zijn dan de gedachten van HO„ MERUS niet echt, om dat een JACOBUS HUGO, „ een CRŒZIUS en anderen, hunne zotte inval„ len, als verklaeringen van 's mans schrivten, „ aen de waereld hebben willen opdringen" (*s*)?

Zelvs behoort men de Goddelyke Wijsheid daer in te eerbiedigen, dat 'er, in de Heilige Schrivten, byzonder in de OPENBAERING, veele dingen gevonden worden, welke zwaer zijn, om te verstaen, zo dat zy, den kundigsten Uitlegger, niet alleen stof tot een moeilyk onderzoek geeven, maer hem zelvs verleegen maeken, zonder te weeten, wat hy zal kiesen en vaststellen. Immers was alles zo duidelyk, dat elk eene byzonderheid, terstond, by de eerste leesing, konde begreepen worden, zou het onderzoek der schrivten den verstandigen zeer spoedig verveelen (*t*).

Maer, mag men denken, brengt de groote verscheidenheid der uitleggingen, van dit Boek der OPENBAERING, niet zo veel te weeg, dat men, over de waere meening der Voorzeggingen, nog ten eenemael onzeeker zy? —— Ik voor my, wil gaerne openhartig belijden, nog geene volkoo-

(*s*) VAN HAMELSVELD *Bijbel verdeedigd.* VIII *Deel.* p. 173, 174.

(*t*) KROM *Godgel. uitlegkundige en Wijsgeerige Verhandel.* II *Deel.* II *Stuk.* p. 10, 11.

mene zeekerheid gevonden te hebben. Het geene my het meest aenneemenlyk is voorgekoomen, heb ik, zo duidelyk my moogelyk was, opgegeeven, en ik wil mijne verklaering niet verder, dan als eene *proeve*, hebben aengemerkt. Weet iemand my beeter te onderrichten, zelvs kan hy mijne geheele uitlegging, met duchtige reedenen, om verre werpen, ik zal my aen hem grootelyks verplicht reekenen; elk eene pooging, welke lievde tot waerheid aedemt, om iets beeters te geeven, zal my by uitftek aengenaem weezen.

Maer, aen den anderen kant, mag deefe onzeekerheid ons niet, van het onderzoek der bedoeling van deefe Propheetifche gezichten, te rug houden en nog minder affchrikken. Dit Boek is, gelijk wy gezegt hebben, veelszins nuttig, tot leering, waerfchouwing, opwekking, en vertroosting; 'er is geen twijffel aen, of het zal eens, vooräl na dat alles vervuld is, volkoomen verftaen worden.

Alleenlyk wachte zich elk een Uitlegger, die zich, op het onderzoek van dit geheimzinnig Boek, met opzet, wil toeleggen, voor de klippen, op welke zijne Voorgangers fchipbreuk geleeden hebben. —— De voornaemfte oorzaeken, welke de Uitleggers, tot nog toe, van den rechten weg, om, tot het waere verftand der Openbaering, door te dringen, hebben afgeleidt, zijn, mijns bedunkens, voornaemenlyk de volgende:

I.

1. Vooreerst de zucht, welke op het einde der voorige, en in het begin van deeſe Eeuw, heerſchende was, om de Heilige mannen altoos te willen laeten propheteeren van verre heenen, zo dat men de vervulling van verſcheidene voorzeggingen, welke kort op handen was, over het hoofd zag, en alles, op laetere tijden, byzonder op den Antichrist, en den nog toekoomſtigen heerlyken ſtaet der Kerke, wilde toepasſen (*u*).

2. Anderen daer en teegen hebben, uit het zeggen der Opzieneren van de Epheſiſche Gemeente, *de tijd is naby*, Kap. I: 3, en van den Heiland zelven, *ziet ik koom haestelyk*, Kap. XXII: 7, 12, 20, willen afleiden, dat alle de Voorzeggingen, welke, in dit Boek voortkoomen, binnen korten tijd, volkoomen zouden vervuld worden. —— Hier op ſtaet, onder de nieuweren, de Heer HARTWIG ongemeen ſterk (*v*). —— Maer heeft niet de Heiland uitdrukkelyk, tot den Apostel, gezegd, *ik zal u toonen het geene* NA DEESEN *geſchieden moet?* Kap. IV: 1. Moet dan *de tijd, die naby was*, en dat *haestelyk*, niet, van het begin der vervulling verſtaen worden? Worden de zeeven Engelen, die de zeeven *Phioolen*, of *Schaelen*, uitgooten, niet gezegd *te hebben de zeeven laetſte plaegen, in welke de toorn Gods geëindigd is*, Kap. XV: 1?

(*u*) KROM l. c. p. 15, 35—

(*v*) l. c. I *Theil.* S. 8—

3. Hier is nog bygekoomen, dat men het Boek der OPENBAERING beschouwt heeft, als eene Voorzegging der lotgevallen van de Christelyke Kerk. Meenig Uitlegger riep, uit dit beginsel, alle zijne kundigheeden, omtrent de Kerkelyke Geschiedenissen, te zaemen, drong dezelve, in de OPENBAERING in, en maekte, van dit geheimzinnig Boek, eene volleedige Kerkgeschiedenis, in de gedaente van Propheetische gezichten, voorgedraegen. —— Zulke Uitleggers zijn, naer mijn inzien, verre van den weg af. Wy meenen, dat de hoofdzaekelyke inhoud van dit Propheetiesch geschrivt, Kap. I: 7, door den Apostel zelven, duidelyk worde opgegeeven, *ziet Hy koomt, met de wolken* enz. De uitdrukking is kennelyk ontleend, uit Dan. VII: 13, en leert ons, dat, in dit Boek, de geduchte strafgerichten voorspeld worden, welke de verhoogde Middelaer, over de vyanden van Hem en zijn Koningrijk, zoude uitöeffenen, en waer van Hy eerlang een begin maeken zoude.

Hier heenen wijst ons ook het beloop van zaeken, en de byzondere uitdrukking, *die op de aerde woonen*, welke allerweegen de vyanden van CHRISTUS en zijn Koningrijk te kennen geevt. — Men vergelyke het geene wy, by Kap. III: 10. (*w*), en VI: 10. (*x*), hebben aengeteekent. Op

(*w*) Pag. 152 enz.
(*x*) Pag. 321 enz.

Op deesen grond zijn wy van oordeel, dat de vervulling van deese geheimzinnige voorzeggingen, in de geduchte oordeelen, welke de verhoogde Middelaer, over de vyanden der Christenen, heeft uitgeöeffent, en nog verder zal uitöeffenen, moete gezocht worden; en dat 'er, van de lotgevallen der Christen Kerk, niet rechtstreeks gesprooken worde, maer alleen in zo verre, als zy, met de straffen der vyanden, in verband staen, en daer op betrekking hebben.

4. Ook is het, naer ons inzien, een groote misslag, dat men het Boek der OPENBAERING gemeenlyk beschouwt, als eene doorloopende voorzegging, welke de toekoomstige zaeken, in eene gereegelde en achter één volgende orde, zoude voordraegen. —— Dit is geheel strijdig, met de gewoonte der Propheeten, die, in onderscheidene gezichten, toekoomstige zaeken geschildert hebben, zonder daer in de volgörde van den tijd waer te neemen. Ook worden dezelvde zaeken meermaelen herhaeld, en, onder verschillende beeldspraekige teekeningen, voorgedraegen.

Dit heeft AUGUSTINUS zeer wel waergenoomen, zeggende: „ dat dit Boek dezelvde zae„ ken, op veelerlei onderscheidene wijsen, her„ haele, zo dat het andere zaeken schijne te „ zeggen, terwijl men bevindt, dat het dezelvde

„ zaeken, maer op andere wijſen, voordrae-
„ ge” (y).

5. Wijders is het ons zo voorgekoomen, dat men, in het verklaeren der OPENBAERING, te weinig aen de Jooden gedacht hebbe. —— Ondertusſchen bericht ons de Apostel zelvs, by de korte opgaev van den algemeenen inhoud, Kap. I: 7. dat *alle oog* den Middelaer, *koomende met de wolken*, om ſtrafgerichten, over zijne vyanden, uit te oeffenen, *zien zoude*, *ook de geenen*, *die Hem doorſtooken hebben:* dat is, de ongeloovige Jooden zouden die ſtrafgerichten, op eene byzondere wijs, zien en ondervinden.

Ik zelvs heb dit ſtuk niet genoegzaem doorgezien, toen ik mijne aenteekening ſchreev, over Kap. I: 7. (z). Uit dien hoofde verzoek ik, dat men daer meede vergelyke, het geene wy, op eene andere plaets (*a*), hebben aengemerkt.

6. Verder bepaelt men zich doorgaends, by het aenwijſen der vervulling van deeſe Propheetiſche gezichten, tot de Westerſche Kerk, en men ziet overäl de Roomſche Pauſen, als de voornaemſte vyanden van CHRISTUS en zijn Koningrijk. De Oosterſche Kerk wordt geheel over het hoofd gezien. —— „ Met wat voor recht, kan men

(y) *De Civit. Dei* l. XX. c. 17.
(z) Pag. 33-36.
(*a*) Pag. 256.

„ men aenneemen, dat de Voorzeggingen, de-
„ welke, aen de zeeven Gemeenten in *klein Asien*,
„ geschreeven zijn, juist alleen in het Westelyk
„ Europa zullen vervuld worden? Dit toch is
„ niet het eenige Land in de waereld, ook niet
„ het eenigste Christelyke. Onder het Keizerrijk
„ van *Constantinopolen* bloeiden ook Christelyke
„ Gemeenten; desgelyken in *Arabien*, in het *Per-*
„ *siesch* Rijk, en verre in de groote *Tartary* van
„ de *Caspische* zee aen, tot aen de *Chineesche* gren-
„ sen, ja in *China* zelvs. In dit gedeelte van
„ *Asien* zijn ook de grootste beroerten in de wae-
„ reld gedeeltelyk voorgevallen, gedeeltelyk heb-
„ ben zy aldaer haer begin genoomen, dewelke,
„ met de lotgevallen der Kerke, doorvlochten
„ waeren: by voorbeeld de stichting van MUHAM-
„ MEDS Godsdienst, de opkoomst der *Saracee-*
„ *nen*, der *Turken*, en der *Tartaeren*" (*b*).

7. Zy, die de vervulling deeser geheimzinnige Voorzeggingen bereekenen willen, slaen ook, naer onse gedachten, eenen verkeerden weg in, en de ondervinding heeft van achteren allerduidelykst geleert, hoe jammerlyk men, in dergelyke bereekeningen en tijdsbepaelingen, hebbe misgetast. —— JURIEU voorspelde de herstelling der Hervormden in Frankrijk, in het jaer 1689, en het begin van den heerlyken Kerkstaet, met de

(*b*) MICHAËLIS l. c. p. 1016, 1017.

vernietiging van 's Paufen macht, in het jaer 1715. Toen de eerfte bereekening kwalyk uitkwam, werdt hy befchimpt, en de andere tijdsbepaeling heeft hy niet beleevt, zijnde reeds 1713 overleeden.

Het is waer, wy ontmoeten, in de OPENBAERING, ettelyke tijdsbepaelingen. Maer, wanneer men dan gaet reekenen, koomt het voornaemenlyk aen, op het beginftek, of den juisten tijd, op welken de reekening eenen aenvang neemt. De Heer ANTONIUS DRIESSEN voegde, by de zogenaemde *zeeven Perioden*, over welke ik uitvoerig gehandelt heb (*c*), nog eene achtfte, welke het duizendjaerig Rijk zou opleeveren, en maekte zijne reekening zo op: „ het begin der „ zeeven Perioden moest gefteld worden, op den „ Pinxterdag, of het jaer 34; elk eene Periode „ zou 360 jaeren bevatten; gevolgelyk zou de „ laetfte Periode eindigen, en het duizendjaerig „ Rijk beginnen, in het jaer 2520." (*d*).

Ondertusfchen is 'er niets blijkbaerer, dan dat, aen den Apostel, op het einde der eerfte Eeuw, toekoomende zaeken vertoond zijn, welke eerst, na dien tijd, eenen aenvang neemen zouden, (vergel. Kap. IV: 1,) en derhalven, niet van den Pinxterdag, kunnen gereekend worden. ——

Voeg

(*c*) Pag. 222.

(*d*) *Meditationes in Apocal.* p. 32.

Voeg 'er by, dat zommige tijdsbepaelingen alleenlyk, tot cieraed der Propheetifche teekening, dienen. Zo wordt 'er, by voorbeeld, van de *fpringhaenen*, gezegt; dat zy de menfchen zouden pijnigen *vijf maenden*, Kap. IX: 5, om dat de fpringhaenen vijf maenden pleegen te woeden.

„ Wie eenige verklaering en toepasfing van
„ deefe Voorzeggingen onderneemt, —— moet
„ zich niet vermeeten te zeggen; deefe of geene
„ gebeurtenis, in dat jaer van die Eeuw voorge-
„ vallen, is, in deefe OPENBAERING, op die
„ plaets, voorzegd geworden; indien men zich
„ hier voor gewacht had, zou men niet zo dik-
„ wijls het jaer hebben bepaelt, in het welk het
„ Rijk van CHRISTUS, tot deszelvs hoogfte vol-
„ maektheid, op aerde zal geraeken, hoedaenige
„ bepaelingen reeds verfcheiden, door de uit-
„ koomst zelve, wederlegd zijn, en anderen had-
„ den moeten voorzichtiger maeken" (*e*).

De verklaeringen, welke, door de vroegere Uitleggeren, over de OPENBAERING, gegeeven zijn, kan men, tot drie hoofdzoorten, brengen. —— Zommigen, gelijk GROTIUS, LIGTFOOT, HAMMOND, en anderen, brengen deefe geheimzinnige Voorzeggingen, immers meerendeels, te huis, op de verwoesting van Jerufalem, door de

(*e*) VAN HAMELSVELD *korte aenmerkingen over het N. T.* II *Deel.* p. 564.

Romeinen. Dit begrip hebben HARENBERG (*f*), en HERDER (*g*), onder de laetsteren, overgenoomen. —— Anderen verklaeren alles, volgens de zogenaemde *Perioden*, en vinden, in de OPENBAERING, de geheele Kerkelyke Gefchiedenis, vooräl der Westerfche Kerk, in eene Propheetifche gedaente, voorgedraegen, gelijk COCCEJUS, VITRINGA, en een aental van hunne naervolgers. —— Nog anderen verwerpen de *zeeven Perioden*, zo als zy heeten, en verklaeren de Voorzeggingen, op onderfcheidene wijfen.

Het eerfte ftelfel moet aenftonds vervallen, zo drae het vast ftaet, gelijk wy booven (*h*) genoegzaem meenen beweefen te hebben, dat de OPENBAERING, lang na de verwoesting van Jerufalem, op het einde der eerfte Eeuw, gefchreeven zy; de andere vooronderftelling, raekende de *zeeven Perioden*, hebben wy met opzet wederlegt (*i*). —— Wy voegen ons, by de laetften, en hebben de geheimzinnige vertooningen, welke JOANNES, by het openen der *zes* eerfte *zeegelen*, gezien heeft, verklaert, van de lotgevallen der Christen Kerk, of liever van de oordeelen, over de vyanden

(*f*) *Erklaering der Offenbahrung* JOHANNIS, Braunschweig 1759.

(*g*) *Μαραν Αθα das Buch von der zukunst des Hernn*, Riga 1779.

(*h*) Pag. LXXXVI enz.

(*i*) Pag. 222-248.

den van CHRISTUS Koningrijk, tot den tijd van CONSTANTYN *den Grooten*, terwijl de *zeeven Bazuinen*, onses erächtens, den inhoud van het zeevende of laetste deel des verzeegelden Boeks uitmaeken, gelijk, in het vervolg, naeder blijken zal.

Onder de nieuwere Uitleggers van dit Boek verdienen de Heeren EICHHORN (*k*) en HARTWIG (*l*), eene naedere opmerking. Over de vooronderstelling van den eersten, met opzicht tot de zeeven zeegelen, hebben wy reeds het een en ander aengemerkt (*m*). Wy meenden 's mans gansche stelsel, in deese INLEIDING, naeder ter toetse te brengen. Dan wy hebben van achteren begreepen, dat dit voegzaemer, en met meerder grond, zal kunnen geschieden, wanneer wy de OPENBAERING geheel zullen hebben afgehandelt. Dit hoopen wy daerom, by wijs van INLEIDING, tot het volgende Deel, te verrichten, wanneer wy teevens het begrip van den Heer HARTWIG, met opzet, onderzoeken zullen.

Ik besluit dit stuk, met eene algemeene aenmerking, dat de OPENBAERING, ten nutte der Christenheid, zy uitgegeeven, niet om onse

(*k*) *Commentarius in Apocalypsin* JOANNIS II *Vol.* Gottingæ 1791.

(*l*) *Apologie der Apocalypse wider falschen tadel & falschen lob.* IV *Vol. Chemnitz* 1780-1783.

(*m*) Pag. 248—

nieuwsgierigheid, omtrent de toekoomſtige zaeken, te voldoen, maer om ons Gods Voorzienigheid, by de uitkoomst, te doen opmerken. „ God, (zegt de Ridder NEWTON (*n*)) heeft ons „ deeſe Voorzeggingen, gelijk ook die, welke, „ in het Oude Testament, vervat zijn, gegee- „ ven, niet om voedſel te verſchaffen, aen de „ nieuwsgierigheid der menſchen, en hen in ſtaet „ te ſtellen, om toekoomende dingen te voor- „ zien; maer op dat zy dezelve, na dat zy ver- „ vuld waeren, uit de uitkoomst zelve, verklae- „ ren zouden. —— Op deeſe wijs toch, zal de „ vervulling van zaeken, welke veele eeuwen te „ vooren voorſpeld waeren, een bewijs opleeve- „ ren, om de menſchen te overtuigen, dat de „ waereld, door de Voorzienigheid, geregeerd „ worde. —— De uitkoomst derhalven zal de „ waerheid der OPENBAERING bewijſen, en „ deeſe, zo beweeſen en begreepen zijnde, zal „ dienen, om de oude Propheeten te verklaeren, „ en zo doende zullen wy te gelijk den waeren „ Godsdienst bekend maeken, en denzelven be- „ vestigen."

(*n*) *Ad* DANIELIS *Prophetæ vaticinia, nec non ſancti* JOANNIS *Apocalypſin, Obſervationes.* p. 175, 176.

IX. *Verdeeling van dit Boek.*

De voorreeden vs. 1-3, behelſende eene beſchrijving, en eene ſterke aenprijſing van dit Propheetiesch Boek, is niet van den Apostel zelven. Zy is 'er naderhand bygevoegd, door de Opzieners der Epheſiſche Gemeente, toen zy dit geheimzinnig geſchrivt van JOANNES, na zijnen dood, ten algemeenen nutte der Kerke, hebben uitgegeeven. —— Dit ſtuk meenen wy genoegzaem betoogt te hebben (*o*).

Dit byvoegſel, of deeſe Voorreeden, behelst twee deelen; — eene beſchrijving van het Boek der OPENBAERING, deszelvs oorſprong en inhoud, vs. 1, 2; — en eene aenprijſing van het zelve, vs. 3.

Met Kap. I: 4, begint het Boek der OPENBAERING zelvs, het welk, in de gedaente van eenen Briev, geſchreeven is. Wy onderſcheiden 'er daerom, gelijk doorgaends in alle de Brieven der Apostelen, drie hoofddeelen in; — het opſchrivt, Kap. I: 4-8; — den inhoud, Kap. I: 7— XXII: 7; —— en het beſluit, Kap. XXII: 8-17.

I. Het opſchrivt vinden wy Kap. I: 4-8. Het behelst eene zeer minzaeme lievdegroet, waer

(*o*) Pag. 4, 5.

meede de Apostelen doorgaends gewoon waeren, hunne Brieven te beginnen, vs. 4-6, en eene korte opgaev van den inhoud deeses geheimzinnigen Boeks, vs. 7, 8.

א. In de lievdegroet, vs. 4-6. worden

A. Eerst de persoonen opgenoemd, door en aen welke dit Boek, in de gedaente van eenen Briev, geschreeven is, vs. 4ª.

B. Daer op volgt de lievdegroet, met welke men oulings gewoon was de Brieven te beginnen, vs. 4ᵇ-6.

A. De heilgroet vinden wy vs. 4ᵇ, *genaede zy u en vreede.*

B. Al dit heil wenscht de Apostel, aen de zeeven Gemeenten, in het Voorburgemeesterlyk Asia, al biddende, toe, van den Drieëenigen God, vs. 4ᶜ-6.

α. Van God den VADER, vs. 4ᶜ.

β. Van den HEILIGEN GEEST, vs. 4ᵈ.

γ. Van den Verlosser JESUS CHRISTUS, vs. 5, 6.

a. Die naeder beschreeven wordt, van zijne gezeegende betrekkingen en hoogwichtige ambten, vs. 5, 6ª.

𝔞. Als Propheet, vs. 5ª.

𝔟. Als Koning, vs. 5ᵇ.

𝔠. Als Priester, vs. 5ᶜ, 6ª.

b. De Apostel voegt 'er eene verheevene lovzegging by, vs. 6ᵇ.

ב, Na de Apostolische lievdegroet, volgt aenstonds eene korte opgaev van den inhoud deeses geheimzinnigen Boeks, Kap. I: 7, 8.

A. JOANNES de Apostel geevt den hoofdzaekelyken inhoud van dit Propheetiesch geschrivt kortelyk op, vs. 7, en

B. Hy verzeekert, dat deese Voorzeggingen onfeilbaer zouden vervuld worden, vs. 8

II. Hier op volgt de inhoud van dit Propheetiesch Boek zelvs, Kap. I: 9— XXII: 7.

א, Het eerste gezicht vinden wy Kap. I: 9— III: 22.

De Verlosser verscheen, aen den Apostel, in eene zeer luisterrijke gedaente, en gelastte hem, om, aen elk der zeeven Gemeenten van het Lydiesch Asia, eenen afzonderlyken Briev te schrijven; terwijl Hy zelvs den inhoud van deese Brieven woordelyk opgav, of *dicteerde*, gelijk wy gewoon zijn te spreeken.

A. Vooräf beschrijvt de Apostel de omstandigheeden, in welke hy verkeerde, toen hy, met dit gezicht, verwaerdigd werdt, Kap. I: 9, 10^a, en

B. Daer na het geene hem geöpenbaerd is, Kap. I: 10^b— III: 22.

A. Eerst verhaelt hy het geene hy gehoort heeft, Kap. I: 10^b, 11.

B. Wijders het geene hy gezien heeft, Kap. I: 12— III: 22.

α. Hy zag de gedaente van eenen mensch, in eene zeer achtbaere gestalte, met alle luisterrijke teekenen van meer dan eindige Majesteit, Kap. I: 12-16.

β. Op dit gezicht viel de Apostel, van angst en schrik geheel verstijvd, ter aerde needer; maer de doorluchtige Persoon, die hem verscheenen was, beurde hem op, met moedgeevende woorden, en voegde 'er zeer merkwaerdige beveelen by, Kap. I: 17— III: 22.

a. De bemoedigende woorden, welke die luisterrijke Persoon, tot den ontroerden Apostel, gesprooken heeft, vinden wy Kap. I: 17, 18.

b. De Heiland gav den Apostel, by deese geleegenheid, zeer merkwaerdige beveelen, Kap. I: 19— III: 22.

a. In het gemeen kreeg de Apostel bevel, om de Propheetische gezichten, met welke hy verwaerdigd werdt, in geschrivt te stellen, Kap. I: 19, 20.

1. Dit bevel vinden wy vs. 19.

2. Ten aenzien van het eerste stuk, het geene de Apostel naemenlyk gezien had, gav de Heiland hem eene naedere verklaering, vs. 20.

b. Meer byzonder kreeg de Apostel bevel, om, aen elk der gemelde zeeven Gemeenten, eenen afzonderlyken Briev te schrijven:

ven; zelvs behaegde het den Heiland, de Brieven, welke JOANNES ſchrijven moest, hem woordelyk op te geeven, of te *dicteeren*, gelijk wy gewoon zijn te ſpreeken, Kap. II, III.

1. Den EERSTEN Briev, aen de Gemeente te EPHESEN, vinden wy Kap. II: 1-7.
   -. Vooräf gaet het bevel van den Heiland, aen den Apostel, om deeſen Briev te ſchrijven, vs. 1ª.
   --. Daer op volgt de Briev zelvs, vs. 1-7. beſtaende, uit drie hoofddeelen.
      /. Het opſchrivt, vs. 1ᵇ.
      //. Het lichaem, vs. 2-6. en
      ///. Het beſluit, vs. 7.
2. Den TWEEDEN Briev, aen de Gemeente van SMYRNA, ontmoeten wy Kap II: 8-11.
   -. Vooräf gaet het bevel van den Heiland, aen den Apostel, om deeſen Briev te ſchrijven, vs. 8ª.
   --. Daer op volgt de Briev zelvs, vs. 8ᵇ-11, beſtaende wederom, uit drie hoofddeelen.
      /. Het opſchrivt, vs. 8ᵇ.
      //. Den inhoud, vs. 9, 10.
         †. Eerst beſchrijvt de Heiland de geſteldheid der Smyrnaſche Gemeente, vs. 9, en

††. Daer na bemoedigt Hy haer, tegen eene aenſtaende vervolging, vs. 10, haer vermaenende

‡. Tot onverzaegdheid, vs. 10ᵃ.

‡‡. Tot ſtandvastigheid, vs. 10ᵇ.

///. Hier op volgt het beſluit, vs. 11.

3. In den DERDEN Briev, aen de Gemeente van PERGAMUS, Kap. II: 12-17.

-. Gaet weder het bevel van den Heiland, aen den Apostel, vooräf, vs. 12a.

--. De Briev zelvs, beſtaet, gelijk de voorige, uit drie hoofddeelen, het opſchrivt, het lichaem, en het beſluit, vs. 12ᵇ-17.

/. Het opſchrivt vinden wy vs. 12ᵇ, en

//. Het lichaem van den Briev zelvs, vs. 13-16.

†. Eerst beſchrijvt de Heiland den toeſtand van deeſe Gemeente, vs. 13-15, die

‡. Deels te prijſen was, vs. 13.

‡‡. Deels te laeken was, vs. 14, 15.

††. Vervolgens neemt Hy daer uit aenleiding, om 'er eene zeer gepaste opwekking by te voegen, vs. 16.

///. Het beſluit van deeſen Briev behelst, even als dat der voorige, eene opwekking en eene belovte, vs. 17.

4. De VIERDE Briev, aen de Gemeente

te

te THYATIREN, is zeer uitvoerig, Kap. II: 18-29.

-. Vooräf gaet wederom het bevel van den Heiland, aen den Apostel, om dien Briev, zijnes naemens, te schrijven, vs. 18ª.

--. De Briev zelvs bestaet, gelijk de voorige, uit drie hoofddeelen, het opschrivt, het lichaem, en het besluit, vs. 18ᵇ-29.

/. Het opschrivt vinden wy vs. 18ᵇ.

//. In het lichaem van den Briev zelvs, vs. 19-25.

†. Beschrijvt de Heiland eerst den toestand der Gemeente te THYATIREN, vs. 19-23.

‡. Hy spreekt, van het geene, in haer, te prijsen was, vs. 19.

‡†. Van het schroomelyk gebrek, het welk, in deese Gemeente, heerschte, vs. 20-23.

,. Het geene, in haer, te laeken was, wordt, in het algemeen, voorgesteld, vs. 20.

Het bestondt hier in, dat zy eene valsche Propheetes toeliet, haere zeedenverwoestende leerbegrippen vryelyk voort te planten.

„. Maer de Heiland zelvs zoude deese valsche Propheetes beteugelen, vs. 21-23.

§. Zy was geheel onverbeeterlyk, vs. 21.

§§. Eerlang zou zy de maet van haere ongerechtigheid vervult hebben, en het rechtmaetig ongenoegen van den Verlosser gevoelig ondervinden, vs. 22, 23[a].

§§§. Dit oordeel zou eenen diepen indruk maeken, vs. 23[b].

§§§§. Ook zou de Gemeente, over haere kwalyk geplaetste verdraegzaemheid, niet ongestraft blijven, vs. 23[c].

††. Op deese beschrijving van den toestand der Gemeente te THYATIREN, laet de Heiland eene opwekking volgen, aen de oprechten, om standvastig te zijn, in geloov en heiligheid, vs. 24, 25.

///. Het besluit van deesen Briev, Kap. III: 26-29, behelst

†. Eene tweeleedige belovte, vs. 26-28.

‡. De eerste vinden wy vs. 26, 27, en

‡‡. De andere, vs. 28.

††. De gewoone opwekking, vs. 29.

5.

5. Den VIJFDEN Briev, aen de Gemeente te SARDIS, ontmoeten wy Kap. III: 1-6.

-. Na het bevel van den Heiland, aen den Apostel, vs. 1ᵃ.

--. Volgt de Briev zelvs, vs. 1ᵇ-6., bestaende wederom, uit het opschrivt, het lichaem, en het besluit.

/. Het opschrivt vinden wy vs. 1ᵇ.

//. In het lichaem van den Briev, beschrijvt de Verlosser den toestand der Gemeente te SARDIS, met inlassching van gepaste waerschouwingen, opwekkingen, en aenmoedigingen, vs. 1ᶜ-4.

†. Over het algemeen, was de toestand van deese Gemeente zeer treurig, vs. 1ᶜ-3.

‡. De zaek zelve wordt voorgesteld, vs. 1ᶜ.

‡‡. Deese vervallene Gemeente wordt ernstig opgewekt, vs. 2.

‡‡‡. Zy wordt vermaend, om zich, hoe eer zoo beeter, van de gepaste middelen, te bedienen, vs. 3ᵃ.

‡‡‡‡. Er wordt eene waerschouwende bedreiging bygevoegd, vs. 3ᵇ.

††. Ondertusschen ontbrak het niet geheel, aen zulken, die God in waerheid vreesden, vs. 4.

///. Eindelyk volgt het besluit, behelsen-

de wederom eene opwekking en belovte, vs. 5, 6.

6. Den ZESDEN Briev, aen de Gemeente te PHILADELPHIA, ontmoeten wy Kap. III: 7-13.

-. Het bevel van den Heiland, om, aen die Gemeente, te schrijven, gaet vooräf, vs. 7ª.

--. De Briev zelvs bestaet wederom, uit drie hoofddeelen, het opschrivt, het lichaem, en het besluit, vs. 7ᵇ-13.

/. Het opschrivt vinden wy vs. 7ᵇ.

//. In het lichaem van den Briev zelvs, vs. 8-11.

†. Beschrijvt de Heiland eerst den toestand van deese Gemeente, vs. 8.

††. Daer op laet Hy eene belovte, en eene opwekking, volgen, vs. 9-11.

‡. De belovte is tweeleedig, vs. 9, 10.

§. De eerste vinden wy vs. 9, en

§§. De andere, vs. 10.

‡‡. De opwekking ontmoeten wy vs. 11.

///. Het besluit van deesen Briev, vs. 12, 13. behelst wederom

†. Eene belovte, vs. 12, en

††. De gewoone opwekking, vs. 13.

7. Eindelyk volgt de ZEEVENDE of laetste Briev, aen de Gemeente te LAODICEA, Kap. III: 14-22.

-. Vooräf gaet, naer gewoonte, het bevel van den Heiland, aen den Apostel, vs. 14ª.

--. De inhoud van den Briev zelven bestaet, even als die van alle voorige, uit drie hoofddeelen; het opschrivt, het lichaem en het besluit.

/. Het opschrivt vinden wy vs. 14ᵇ.

//. Het lichaem van den Briev zelvs is vry uitvoerig, vs. 15-20.

De Gemeente van LAODICEA bestondt, uit drieërlei zoorten van menschen; onverschilligen, hoogmoedigen, en eenige weinige oprechten. Aen de eersten, de onverschilligen, doet de Heiland eene zeer ernstige waerschouwing, vs. 15, 16; aen de tweeden, de hoogmoedigen, geevt Hy eenen zeer heilzaemen raed, vs. 17, 18; en de laetsten, de oprechten, wekt Hy vriendelyk op, vs. 19, 20.

†. Aen de onverschilligen, doet de Heiland eene zeer ernstige waerschouwing, vs. 15, 16.

‡. Deese onverschilligen worden beschreeven, vs. 15, en

‡†. Nadrukkelyk gewaerschouwd, vs. 16.

††. Aen de hoogmoedigen, geevt de Verlosser eenen zeer heilzaemen raed, vs. 17, 18.

‡. De grond daer van wordt gelegd, in eene beschrijving van hun laekwaerdig bestaen, vs. 17, en

‡‡. De raedgeeving zelve wordt voorgedraegen, vs. 18.

†††. De oprechten worden, door den Goddelyken Spreeker, vriendelyk opgewekt, vs. 19, 20.

‡. Deese opwekking wordt voorgesteld, vs. 19.

‡‡. En aengedrongen, vs. 20.

///. Het besluit van deesen Briev vs. 21, 22. behelst, als dat van alle de voorige;

†. Eene belovte, vs. 21, en

††. Eene opwekking, vs. 22.

ב. JOANNES de Apostel had een tweede gezicht, in het welk hem de toekoomende dingen geöpenbaerd werden, Kap. IV: 1— XI: 18.

A. Vooräf ging eene tweederlei vertooning, Kap. IV en V; eene afbeelding naemenlyk van Gods onnadenkelyke Majesteit, Kap. IV, en eene nieuwe voorbereiding, tot de openbaering der toekoomende dingen, Kap. V.

A. De afbeelding van Gods luisterrijke Majesteit vinden wy Kap. IV.

a.

α. De inleiding ontmoeten wy vs. 1, 2ª.

a. De Apostel verhaelt zijne ontmoeting vs. 1.

𝔞. Het geene hy zag, vs. 1ª.

𝔟. Het geene hy hoorde, vs 1ᵇ.

b. Hy beſchrijvt zijne geſteldheid, onder dit alles, vs. 2ª.

β. Op deeſe inleiding, volgt de vertooning van Gods luisterrijke Majeſteit, vs. 2ᵇ-15.

a. De Apostel zag eene zinbeeldige vertooning van Gods onnadenkelyke Majeſteit. vs. 2ᵇ, 3.

b. De throon der Goddelyke Majeſteit wordt naeder beſchreeven, vs. 4-11.

𝔞. Die throon was omringd, met vier en twintig throonen, op welke zo veele Ouderlingen zaeten, vs. 4.

𝔟. Van onder den throon, kwaemen geduchte verſchijnſelen voort, vs. 5ª.

𝔠. Voor den throon waeren, vs. 5ᵇ-11.

1. Zeeven brandende lampen, vs. 5ᵇ, en

2. Een zeer cierlyk plaveiſel, vs. 6ª, en

3. Vier leevendige Weezens, vs. 6ᵇ-11. Deeſe worden naeder beſchreeven,

-. In hunne gedaente, vs. 6ᵇ-8ª.

--. In hunne beezigheid, vs. 8ᵇ-11.

/. Zy beweeſen den Oneindigen den diepſten eerbied, vs. 8ᵇ, en

//. Werden daer in, door de Ouderlingen, vergezeld, vs. 9-11.

B. De tweede vooräfgaende vertooning behelst eene naedere voorbereiding, tot de openbaering der dingen, welke toekoomende waeren, Kap. V.

De Apostel verhaelt, hoe hy eene verzeegelde Boekrolle, welke geen schepsel konde openen, in de hand van den Oneindigen, gezien hebbe; dat, hy den Verlosser zag, in de gedaente van een Lam, het welk, blijkens de lidteekenen der wonden, wel eer geslacht was, en zich gereed maekte, om de zeegelen der gemelde Boekrolle te openen.

α. Eerst geevt hy een algemeen bericht van die verzeegelde Boekrolle, vs. 1.

β. Wijders verhaelt hy, wat 'er verder, met deese Boekrolle, zy voorgevallen, vs. 2-14.

a. Er was niemand, onder de geschaepene Weezens, in staet, om de Boekrolle te ontzeegelen, vs. 2-4.

𝔞. De zaek zelve vinden wy vs. 2, 3, en

𝔟. Het uitwerksel daer van, op het gemoed van den Apostel, vs. 4.

b. De Goddelyke Verlosser vertoonde zich, in eene geheel onverwachte gedaente, om de verzeegelde Boekrolle te openen, vs. 5-14.

𝔞.

a. Vooräf kreeg de Apostel bericht, van eenen der Ouderlingen, dat de Verlosser zelvs de verzeegelde Boekrolle openen zoude, vs. 5.

b. Daer op vertoonde zich de Heiland, in eene zeer merkwaerdige gedaente, die de Boekrolle nam, om de zeegelen te verbreeken, en den inhoud te openbaeren, vs. 6, 7.

c. Eindelyk hoorde hy den Heiland desweegens de hulde toebrengen, vs. 8-14.

1. Door de vier, voorheen gemelde, leevendige Weezens, en de Ouderlingen, vs. 8-10.

-. Zy beweesen den Verlosser den diepsten eerbied, vs. 8.

--. De Ouderlingen zongen eenen lovzang, ter eere van den Heiland, vs. 9, 10.

2. Door een verbaesend heir van Engelen. Deese zongen ook eenen lovzang, ter eere van den Verlosser, vs. 11, 12.

3. Door alle geschaepene Weezens, vs. 13, 14.

-. Ook deese zongen zoortgelyk eenen lovzang, vs. 13.

--. Welke, van de vier, boovengemelde leevendige Weezens, en van de Ouder-

lingen, met den diepften eerbied, werdt toegeftemd, vs. 14.

B. De Openbaering der toekoomftige dingen zelve, welke den Apostel kenbaer werden, door het openen der verzeegelde Boekrolle, vinden wy Kap. VI: 1— XI: 18.

A. De opening van het EERSTE ZEEGEL, Kap. VI: 1, 2.

B. De opening van het TWEEDE ZEEGEL, vs. 3, 4.

C. De opening van het DERDE ZEEGEL, vs. 5, 6.

D. De opening van het VIERDE ZEEGEL, vs. 7, 8.

E. De opening van het VIJFDE ZEEGEL, vs. 9-11.

F. De opening van het ZESDE ZEEGEL, Kap. VI: 12— VII: 17.

α. De opening van het ZESDE ZEEGEL zelve vinden wy Kap. VI: 12-17.

a. Eerst worden de allerfchroomelykfte rampen befchreeven, welke God, over de vyanden van CHRISTUS en zijn Koningrijk, brengen zoude, Kap. VI: 12-14, en

b. Daer na wordt de angst en vrees geteekend, welke deefe rampen zouden te weeg brengen, Kap. VI: 15-17.

β. Na deefe eerfte vertooning, welke de Apos-

Apostel zag, by het openen van het ZESDE ZEEGEL, volgde nog eene andere, dienende ter naedere opheldering, Kap. VII.

Deefe nieuwe vertooning behelsde twee gezichten.

a. Het eerfte vinden wy vs. 1-8. Het teekende de bewaering der geloovigen, uit de Jooden, onder de voorheen gemelde rampen, die het Rijk der Keizeren van Rome, even als een verwoestend onweeder, op eene vreesfelyke wijs, gefchokt hebben.

𝔞. In het gemeen zag JOANNES, hoe eene onzettende ftormwind, die gereed ftondt, om uit te barsten, beteugeld werdt, tot dat de dienstknechten van God, uit de Jooden, tegen deszelvs vernielende uitwerkfelen, beveiligd waeren, vs. 1-3.

𝔟. Meer byzonder wordt het getal van deefe dienstknechten, van elk eene Stam, naeder aengeweezen, vs. 4-8.

b. Het tweede gezicht teekende de bewaering der Christenen, uit de Heidenen, onder de voorheen gemelde rampen van het Romeinfche Keizerrijk, Kap. VII: 9-17.

𝔞. Het gezicht zelvs vinden wy vs. 9-12.

1. De Apostel zag eene onbereekenbaere fchaer van zeegepraelende overwinnaers, vs. 9.

2. Zy gaeven Gode, en den Lamme, de eer van hunne zeegeprael, vs. 10.

3. By die geleegenheid, brachten ook de Engelen Gode, al lovzingende, de heerlykheid toe, vs. 11, 12.

b. Dit gezicht werdt den Apostel, door eenen der Ouderlingen, verklaerd, vs. 13-17.

G. De opening van het ZEEVENDE ZEEGEL, Kap. VIII: 1— XI: 18.

α. Na het openen van het ZEEVENDE ZEEGEL was 'er eene kortstondige stilte, in den hemel, Kap. VIII: 1.

β. Daer op volgden nieuwe vertooningen, Kap. VIII: 2— XI: 18.

Het overige behoort, tot het volgende Deel.

De Uitlegkundige Schrivten, over de OPENBAERING *van* JOANNES,

in onse tael, maeken eene geheele meenigte uit. Evenwel weet ik 'er geene aen te prijsen, welke de OPENBAERING, naer onse gelegde gronden, uit het waere oogpunt, beschouwt, en, over het gansche beloop, een genoegzaem licht verspreidt hebben. —— Men ontmoet, by veele Geleerden, zeer uitmuntende aenmerkingen, ter op-

opheldering van byzondere plaetſen. In dit opzicht, zijn wy veel verſchuldigd, vooräl aen GROTIUS, VITRINGA, VAN HAMELSVELD, en anderen. Maer, naer ons inzien, hebben zy het oogmerk en het beloop der OPENBAERING, niet recht begreepen. —— Ik zeg, naer ons inzien; en, zo wy kwalyk mogten gezien hebben, zullen wy ons zeer verblijden, wanneer iemand ons beeter weet te onderrichten.

Misſchien zou het werk van M. LOWMAN, *over de* OPENBAERING *van* JOANNES, volgens ons ſtelſel, van dienst weezen kunnen. Wy hebben het, uit den *Huis-Uitlegger des Nieuwen Testaments van* Dr. DODDRIDGE, alwaer het meermaelen wordt aengehaeld, by naem leeren kennen. Dan, hoe veel moeite wy hebben aengewendt, of doen aenwenden, om dit Boek machtig te worden, hebben wy het tot dus verre niet kunnen bekoomen.

Iemand, die de denkwijs der voorſtanderen van de zogenaemde ZEEVEN PERIODEN blijvt volgen, kan overvloedig te recht koomen, by

C. VITRINGA, in zijn werk, genaemd, *Naeuwkeurig onderzoek van de Goddelyke* OPENBAERING *des Heiligen Apostel* JOANNES enz. *meerendeels vertaeld, door* M. GARGON, *Predikant te Vlisſingen*, II Deelen in 4°, *te Amſterdam* 1728—

Begeert iemand, het Boek der OPENBAERING, volgens de vooronderstelling der *zeeven Tijdperken*, kort en duidelyk verklaerd te zien, wy verzenden hem, naer de *korte aenmerkingen*, *over het Nieuwe Testament*, *voor Ongeleerden*, *door* YSBRAND VAN HAMELSVELD, II Deel. p. 559—648.

ἱνατι γαρ ἡ ἐλευθερια μου κρινεται ὑπο αλλης συνειδησεως;

PAULUS 1 Cor. X: 29.

DE

APOCALIJPSIS

OF

OPENBARING

VAN

JOANNES

DEN

THEOLOGUS.

APOCALIJPSIS
OF
OPENBARING
VAN
JOANNES
DEN
THEOLOGUS.

Over den Tijtel van dit Boek, hebben wy, in de INLEIDING *tot het zelve, gesproken.*

HET I. KAPITTEL.

1. DE Openbaringe JESU CHRISTI, die Godt hem gegeven heeft, om sijnen dienstknechten te toonen de dingen die haest geschieden moeten: ende die hy door sijnen Engel gesonden, ende sijnen dienstknecht Joanni te kennen gegeven heeft:

2. Dewelcke het woort Godts betuygt heeft, ende het getuygenisse Jesu Christi, ende al wat hy gesien heeft.

3. (a) Saligh is hy die leest, ende zijn sy die hooren de woorden deser Prophetie, ende die bewaren 't gene in deselve geschreven is: (b) Want de tijt is naeby.

(a) Openb. 22: 7. (b) Openb. 22: 10.

Over deze woorden, hebben wy voorâf het een en ander aen te merken.

Zy behelfen eene befchrljving, en eene fterke aenprijzing van dit Prophetiesch Boek. — Ondertusfchen is het ons voorgekomen, dat zy niet van den Apostel JOANNES zelven, maer van eene latere hand, oorfprongelyk zijn. Te weten wy zijn van oordeel, dat de Opzieners der Gemeente van Ephefen, dit ftuk, toen het Boek der Openbaring, na den dood van den Apostel, ten algemeenen nutte der Kerke, werdt uitgegeven, aen het hoofd geplaetst hebben. — Onfe bewijsredenen zijn de volgende.

A. Vooreerst, om dat de Apostel zijne OPENBARING, in de gedaente, niet van een Boek, maer van eenen Briev, gefchreven heeft. — Hy begint, even gelijk alle de Apostelen hunne Brieven doen, met een opfchrivt en zegengroet, vs. 4-6; en eindigt, met een onderrichtend, en heilwenfchend befluit, Kap. XXII: 8-21. Gevolgelyk behelfen Kap. I: 1-3. een afzonderlyk ftuk, het welk niet van den Apostel zelven, die de OPENBARING, in de gedaente van eenen Briev, gefchreven heeft, oorfprongelyk is.

B. Daer te boven wordt 'er Kap. I: 1-3, van JOANNES, als van eenen anderen, in den derden perfoon, gefproken. Maer deze Apostel is gewoon, in de OPENBARING, van zich zelven, met vermelding van zijnen naem, in den eerften perfoon, te fpreeken, (vergel. Kap. I: 4. XXI: 2. XXII: 8.) Hy fchrijvt, IK WAS IN DEN GEEST, *op den dag des* HEEREN, *en* IK *hoorde*, Kap. I. 10; *toen* IK *Hem zag, viel* IK, *als dood, aen zijne voeten*, Kap. I: 17; *na dezen zag* IK, Kap. IV: 1; IK *zag*, Kap. V: 1, 2, 6. VI: 1. enz.; IK *weende zeer*, Kap. V: 4; IK *hoorde*, Kap. VI: 6; IK *ging henen, tot den Engel, zeggende tot hem, en hy zeide tot* MY, Kap. X: 9, enz.

C. Ook fchijnt de fchrijvftijl Kap. I: 1-3, van dien in den Briev zelven, onderfcheiden te zijn. Over dit bewijs, moet men, door een zeker gevoel, oordeelen. De beroem-

roemde VENEMA was mede van dit begrip, zeggende: „ dat „ de voorreden gewisselyk niet van JOANNES zy, zal ie„ mand, die een critiesch oordeel bezit, uit de voorre„ den zelve Kap. I: 1-3, gemakkelyk kunnen opma„ ken" (*a*).

D. Voeg 'er by, dat het geheel tegen de gewoonte van den Apostel JOANNES zy, zulk eene beschrijving van zich zelven te geven, als wy vs. 2. ontmoeten. Hy was zo wars van allen eigen lov en zelvsverheffing dat hy zich, in het Euangelie, meermalen verberge, onder de benaming van den *Discipel, dien* JESUS *liev hadt.*

Wy besluiten 'er uit, dat de Opzieners der Gemeente van Ephesen, toen zy de OPENBARING van den Apostel uitgaven, 'er dit opschrivt hebben voor geplaetst; om den Christenen het groot gewicht van dit Boek, en het nut, het welk zy 'er uit trekken konden, onder het oog te brengen, ten einde het leezen en overdenken daer van des te sterker aen te prijsen. —— Het is hier, onses erächtens, even eens gelegen, als met het slot des Euangeliums van JOANNES, Joh. XXI: 24, 25, het welk 'er ook, door QUADRATUS, en andere Opzieneren der Ephesische Gemeente, toen zy het zelve, ten algemeenen nutte uitgaven, is bygevoegd (*b*); eene geschiedkundige byzonderheid, welke, door het getuigenis van EUSEBIUS, bevestigd wordt (*c*).

Door dit byvoegsel derhalven, verklaerden de Uitgevers tevens, dat de geheele Kerk van Ephesus de Openbaring, voor een echt geschrivt van den Apostel JOANNES, hieldt; het welk, als zodanig, van alle Christenen, moest erkend, en, ter bevoordering van hunne zaligheid, naerstig onderzocht worden.

Wy gaen over, om dit byvoegsel, of opschrivt, kortelyk op te helderen. Het behelst twee deelen. A. Eene beschrijving van dit Boek, deszelvs oorsprong, en inhoud, vs. 1, 2. B. Eene aenprijzing van het zelve, vs. 3.

(*a*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. p. 289.
(*b*) XX *Deel.* p. 459—
(*c*) *Hist. Eccl.* l. III. c. 37.

A. Dus luidt de beschrijving, vs. 1, 2. *De* OPENBARING *van* JESUS CHRISTUS, *die* GOD *Hem gegeven heeft, om zijnen dienstknechten te tonen, de dingen, die haest geschieden moeten, en die Hy door zijnen Engel gezonden, en aen zijnen dienstknecht* JOANNES *te kennen gegeven heeft; dewelke het woord Gods betuigt heeft, en het getuigenis van* JESUS CHRISTUS *en al wat hy gezien heeft.*

A. In het gemeen is het de *Openbaring van* JESUS CHRISTUS.

Het oorsprongelyk woord, door *Openbaring* vertaelt, zegt eigenlyk iets, het welk bedekt is, door wechneming van het deksel, aen het oog der menschen bloot te stellen. Hier van daen wordt het leenspreukig overgebracht, tot het openbaer maken van zaken, welke te voren onbekend waren; byzonder welke God, op eene buitengewone wijs, aen het menschdom heeft bekend gemaekt, en welke wy, aen ons zelven gelaten, door het gebruik van onse redelyke vermogens, nimmer zouden ontdekt hebben. Zo zegt PAULUS, dat hy het Euangelie, *niet van eenen mensch, ontvangen of geleert had, maer door de* OPENBARING, dat is door het buitengewoon onderwijs, *van* JESUS CHRISTUS, Gal. I: 12.

Allerbyzonderst wordt het Griekfche woord genomen, voor eene voorzegging van toekomende zaken, welke, wanneer God dezelve niet, op eene buitengewone wijs, ontdekt, volstrekt onbekend zijn: zo gebruiken de LXX het werkwoord, van zulk een onderwijs, omtrent onbekende en toekomende zaken, het welk geschiedde, in dromen, en in verrukkingen van zinnen; 1 Sam. III: 21, *de* HEER *openbaerde zich, aen* SAMUEL *te Silo, door het woord des* HEEREN, en Dan. II: 28, *daer is een God in den hemel, die verborgenheden* OPENBAERT: *die heeft den Koning* NEBUCADNEZAR *bekend gemaekt, wat 'er geschieden zal, in het laetst der dagen.* NEBUCADNEZAR had, in den droom, buitengewone dingen gezien, welke toekomende zaken zinbeeldig afschilderden, en aen DANIEL werdt, in een nachtgezicht, bekend gemaekt, wat die zinbeelden beduidden, zo dat

hy

hy in ſtaet ware, om dien droom uit te leggen. Beide nu het vertonen van die zinbeelden aen NEBUCADNEZAR, en de bekendmaking aen DANIEL, wat die zinbeelden, ten aenzien der toekoomſtige zaken, afſchilderden, het welk, zo wel het een als het ander, door een Goddelyk onderwijs, in prophetiſche dromen, geſchiedde, drukken de LXX uit, door het zelvde Griekſche werkwoord, *openbaren*, Dan. II: 29, 30, 47. In dien zelvden zin, leeſen wy ook Amos III: 7: *gewisſelyk de Heer* HEER *zal geen ding doen, ten zy Hy* ZIJNE VERBORGENHEID, dat is zijn voornemen, omtrent de toekomende zaken, welke geen eindig verſtand kan naerſporen, *aen zijnen knechten, de Propheten, geöpenbaert*, dat is, op eene buitengewone wijs, in dromen of gezichten, bekend gemaekt hebbe, Amos III: 7.

Dat nu het woord *Openbaring*, het welk, gelijk HIERONYMUS zegt (*d*), door de LXX, het eerst is uitgevonden, ter dezer plaets, in den laetstgemelden zin, voor eene buitengewone bekendmaking van toekomende dingen, in Prophetiſche verrukkingen, genomen worde; leert niet alleen de zaek zelve, maer het word ook daer door bevestigd, dat de benaming van *Openbaring*, vs. 3, door de *woorden dezer Prophetie*, nader verklaerd worde.

Ik heb my, by dit woord, wat langer opgehouden, om dat het my niet ongepast voorkwam, deszelvs ware beteekenis eens, op goede gronden, vast te zetten.

De *Openbaring van* JESUS CHRISTUS zegt zo veel, als de Openbaring, welke, door JESUS CHRISTUS, geöpenbaerd is, dat is, „ de voorzegging van toekomende „ zaken, welke de verhoogde Middelaer, op eene bui- „ tengewone wijs, in Prophetiſche gezichten, heeft „ bekend gemaekt;" even als de *gezegenden des Vaders* zijn, die, door den Vader, gezegend zijn, Matth. XXV: 34.

(*d*) *In Gal.* c. 1.

B. Meer byzonder wordt de oorſprong en de inhoud van dit Boek beſchreven, *die God hem gegeven heeft* enz.

a. *God* de Vader had deze Openbaring, *Hem*, JESUS CHRISTUS namenlyk, *gegeven.* —— Het Griekſche woord, door *geven* vertaeld, wordt ook wel voor *onderwijſen* genomen; Luc. I: 77. *om zijnen volke kennis der zaligheid te* GEVEN, dat is, in de leer der zaligheid, te onderwijſen. Zo gebruiken het ook de LXX, Spreuk. IX: 9. — Gemeenlyk neemt men het zo, ter dezer plaets; en dan zal de zin zijn, dat God de Vader aen den verhoogden Middelaer, naer zijne menſchelyke natuur, onderrichting gegeven hebbe, omtrent die toekomende zaken, welke Hy, aen den Apostel JOANNES, in eene Prophetiſche verrukking, heeſt bekend gemaekt (*e*).

Maer deze opvatting koomt ons voor, iets gedrongens te hebben. In den ſtaet van zijne vernedering, werdt de Middelaer, naer zijne menſchelyke natuur, van God den Vader onderwezen, omtrent het gene Hy hier op aerde leeren moest; Joh. VII: 16. VIII: 28, 38. XII: 49. XIV: 10. XVII: 7, 8; maer, na zijne verhoging, heeft Hy gene onderrichting meer nodig. Of zou de Verlosſer, die ontvangen heeft alle macht in hemel en op aerde, Matth. XVIII: 28, ook niet, by zijne verhoging, toen Hy het beſtuur der geheele waereld aenvaerdde, naer zijne menſchelyke natuur, voor eens en altoos, alle wetenſchap van de toekomende dingen ontvangen hebben? zou Hy het Geheeläl, en byzonder de lotgevallen van menſchen en volken, op deze aerde, beſtuuren, zonder, naer zijne menſchelyke natuur, eene volkomene kennis te hebben, van alle toekomende dingen? zou God de Vader Hem nog, van tijd tot tijd, omtrent het een en ander, onderrichten moeten? Waerlyk dan was zijne heerlykheid, van wel-

(*e*) GOMARUS *Oper.* p. 745.

welke de Heilige Schrivten, met zo veel verheffing, spreken, niet volkomen.

Ook schijnt de zamenstelling van het oorspronggelyke eene andere beteekenis te vorderen, welke het geheele voorstel, veel natuurlyker en meer vloeiende maken zal. — Te weten, in plaets van *geven*, vertalen wy, *toestaen* en *vergunnen*, zo dat de zin, in verband met het volgende deze zy: „ De Voorzegging van toekomende zaken, welke JESUS CHRISTUS, in Prophetische gezichten, geöpenbaert heeft, en welke God de Vader Hem VERGUNT *heeft, aen zijnen dienstknechten* te tonen." — Immers het Grieksche woord, het welk de Onsen, door *geven*, vertalen, heeft zeer dikwijls de beteekenis van *vergunnen*, welke hier eigenäertig te passe koomt, niet alleen Matth. XIII: 11. XIX: 11. Hand. II: 27. enz., maer ook byzonder in dit zelvde Boek der Openbaring, Kap. VI: 4. *een ander paerd ging uit*, het welk rood was, en hem, die daer op zat, werdt *gegeven*, dat is *vergund*, den vrede te nemen van de aerde, zo ook Kap. VII: 2. IX: 5. XIII: 7, 14, 15. XVI: 8. XIX: 8.

Zijne dienstknechten, de dienstknechten namelyk van JESUS CHRISTUS, zijn geenszins alle Christenen, die zijnen naem belijden; ik weet geen eene plaets, in welke de Christenen, als de zodanige, dienstknechten van den Verlosser genaemd worden; maer deze benaming wordt byzonder gegeven, aen de Leeraren, aen de Bedienaren van het Euangelie, Col. IV: 12. 2 Tim. II: 24; daerom wordt zy ook meermalen, met den tijtel van Apostel, verwisseld, Rom. I: 1. Gal. I: 1, 10. Phil. I: 1. Tit. I: 1. Jac. I: 1. Jud. vs. 1. — Het is ons zo voorgekomen, dat de Opzieners der Ephesische Gemeente hier zich zelve bedoelen; niet dat zy zich verbeeldden, de Verlosser zou de *Openbaring*, alleen ten hunnen nutte, gegeven hebben, (het tegendeel blijkt uit vs. 3.) maer voor zo verre, als dit Boek hun eerst was ter hand

gesteld. Men vergelyke het gene wy, omtrent de Uitgave van dit Geschrivt, in de *Inleiding*, hebben aengemerkt. Te weten de Brieven, aen de zeven Gemeenten, heeft de Apostel aenstonds, van Patmos, aen derzelver Opzieneren verzonden. De volgende gezichten stelde hy, op het gemelde eiland, te boek, en, by zijne te rugkoomst te Ephesen, stelde hy het zelve, aen Quadratus, en andere Leeraren van die Gemeente, ter hand, om het, na zijnen dood, ter bekwamer tijd, ten algemenen nutte der Christen Kerk, uit te geven. —— Zy waren derhalven de *dienstknechten van* JESUS CHRISTUS, die het eerst, en ook eenigen tijd, alleen kundschap hadden van het gene den Apostel, omtrent de toekomende zaken, door den Verlosser, geöpenbaerd was.

Het woord, door *tonen* overgezet, verdient nog onze opmerking. Het beteekent, in den gewonen stijl der Openbaring, toekomende dingen bekend te maken, (vergel. Kap. IV: 1. XVII: 1. XXII: 6.)

Tot dus verre gaet het bericht, omtrent den oorsprong van dit Prophetisch Boek.

β. Hier op volgt de beschrijving van den inhoud, alwaer wy menen dat het woordeken *namenlyk*, tot aenvulling van den zin, moet worden ingelascht, (*namenlyk*) *de dingen die haest geschieden moeten* enz.

a. De inhoud zelvs wordt dus voorgestelt (*namenlyk*) dat is de gemelde Openbaring, behelst *de dingen, welke haest geschieden moeten.* — *De dingen*, welke, in dit zeer merkwaerdig Boek, voorspeld zijn, willen de Leeraers der Ephesische Gemeente zeggen, *moeten*, in volgende tijden, *geschieden* en vervuld worden, en uit kracht van Gods onveranderlyk besluit, kunnen zy niet achter blijven; (vergel. Luc. XXIV: 26. Hand. IV: 28;) die voorzeggingen zullen onfeilbaer zeker vervuld worden, en *welhaest*. — Deze uitdrukking ontmoeten wy meermalen, in de Openbaring zelve, Kap. I: 7. XI: 14. XXII: 6, 12, 20. Zommigen, gelijk

lijk nog onlangs de beroemde HERDER (*f*), hebben 'er uit besloten, dat alle de Voorzeggingen, welke dit Boek behelst, kort na dat zy aen den Apostel geöpenbaerd waren, en derhalven nu reeds voor vele eeuwen, vervuld zijn.

Men zou deze uitdrukking, volgens den spreektrant der Hebreeuwen, zo kunnen opvatten, dat zy de zekerheid der voorspelde zaken te kennen geeve. (verg. Hagg. II: 7. Mal. III: 1, 2.) Maer deze kan de doorgaende beduidenis der spreekwijs, in de Openbaring, niet wezen: *ik zal u haestelyk bykomen*, Kap. II: 5. zegt immers iets meer, dan gewis en zeker, binnen korten namenlyk, eer het kwaed diepere wortelen schoot. — Wy blijven daerom, by de gewone beteekenis van *haest*, dat is eerlang, binnen korten tijd. Evenwel mag men 'er geenszins uit besluiten, dat alle de Voorzeggingen van dit Boek, binnen eenen korten tijd, zouden vervuld worden. De dingen, hier voorspeld, zouden *haest* geschieden, met opzicht tot het begin; zy zouden, toen de Openbaring aen den Apostel gegeven werdt, eerlang eenen aenvang nemen.

Die Uitleggers zelve, die alle de gebeurtenissen, in de Openbaring voorspeld, tot de vroegste tijden brengen, zijn genoodzaekt deze beteekenis van het woord *haest* aen te nemen, hoe zeer zy dezelve schijnen te verwerpen. GROTIUS, by voorbeeld, die alles zo veel mogelyk, op de verwoesting van Jerusalem, te huis brengt, rekent de 1000 jaren, geduurende welke de Satan zou gebonden worden, Kap. XX: 2, van CONSTANTYN *den Groten*, in de IV^de^ Eeuw; gevolgelyk behelst de voorzegging van dit Boek een tijdvak ten minsten van ruim XIII Eeuwen, en deze zaken zou-

(*f*) *Das Buch von der zukunst des Herrn*, p. 2.

den, ten aenzien van het begin alleen, *haest geschieden.*

§. De toekomende zaken, in dit Boek beschreven, waren regelrecht, aen JOANNES den Apostel, in Prophetische gezichten, geöpenbaerd, *en die hy door zijnen Engel* enz. vs. 1[b], 2.

a. De zaek zelve wordt dus voorgesteld, *die Hy, door zijnen Engel, gezonden en zijnen dienstknecht* JOANNES *te kennen gegeven heeft.* De vertaling van den Heer HAMELSVELD (*g*) is nauwkeurig en duidelyker: welke dingen namenlyk, Hy, (JESUS CHRISTUS) *door zijnen Engel, ten dien einde gezonden, aen zijnen dienstknecht* JOANNES, *heeft mede gedeelt.*

1. De Verlosser had deze toekomende dingen, aen JOANNES, die, in den bovengemelden zin, zijn *dienstknecht* en Apostel was, *te kennen gegeven* of *medegedeeld*, door teekenen namenlyk en beeldspraakige vertoningen. Het oorsprongelyk woord toch beteekent, iets, op eene raedselächtige wijs, en door beeldspraakige schilderyen, aen te wijsen. — Zo vinden wy het Joh. XII: 33; wanneer de Euangelist de duistere en geheimzinnige uitspraek van den Heiland aenteekende, *ik, zo wanneer ik van de aerde zal verhoogd zijn, zal se allen tot my trekken*, maekt hy 'er deze aenmerking over: *dit zeide Hy, beteekenende*, onder geheimzinnige en beeldspraakige uitdrukkingen, te kennen gevende, *hoedanigen dood, Hy sterven zoude.* (Vergelyk Joh. XVIII: 32. XXI: 19. Hand. XI: 28.

Dit woord was derhalven zeer gepast, om den aert van dit Boek aen te wijsen, daer het zelve een aental van Prophetische gezichten behelst, in welke de toekomende za-

(*g*) *Het Nieuwe Testament naer het Grieksch ad h. l.*

zaken, met treffende beelden, en geheimzinnige vertoningen, naer den Oosterschen smaek der oude Propheten, op eene zeer verhevene wijs, geschilderd zijn.

2. De Verlosser had zich om de toekomende zaken, aen den Apostel, mede te deelen, van *zijnen Engel* bedient, welke Hy, ten dien einde, *gezonden* hadt.

Alle Voorzeggingen van toekomende zaken zijn altoos, uit haren eigenen aert, duister; maer, wanneer zy, in Oostersche beeldspraken, en geheimzinnige vertoningen, vooräl zulke, als er, in de Openbaring, voorkomen, worden ingekleed, zijn zy nog veel duisterer. De Propheet DANIEL had eene nieuwe Openbaring nodig, om de Openbaring, welke den Koning NEBUCADNEZAR, in eenen geheimzinnigen droom, was medegedeeld, te kunnen uitleggen, Dan. II: 19, 30, 47. Het behaegde daerom den Verlosser, aen den Apostel, eenen Engel te zenden, die hem, op de Prophetische gezichten, in alle de byzonderheden, moest oplettend maken, en tevens de duisterheden, welke daer in lagen, nader ophelderen, (verg. Kap. XVII: 7. XXII: 6, 16.) — Zo genoot ook de Propheet ZACHARIAS de onderrichting van eenen Engel, Zach. II: 3—.

Voorts wordt 'er één voorname Engel van den eersten rang bedoeld; immers hy heet hier ZIJN *Engel*, met nadruk, de Engel van JESUS CHRISTUS.

II. De uitgevers van het Boek der Openbaring bedienden zich, van deze gelegenheid, om eene nadere beschrijving te geven, van den Apostel JOANNES, en voegden 'er by vs. 2: *de welke het woord Gods betuigt heeft, en het getuigenis van* JESUS CHRISTUS, *en al wat hy gezien heeft.*

De Apostel had *betuigt*, dat is openlyk gepredikt; en het gene hy predikte, met overtuigende bewijsen, aengedrongen, (verg. Joh. I: 7. XV: 26, 27. XVIII: 23. Hand. XIV: 3. In dezen zin, had JOANNES betuigt *het woord Gods*, dat is, de leer van het Euangelie, welke, door God zelven, geöpenbaerd is, (verg. Hand. VI: 2, 7. VIII: 14,) *en het getuigenis van* JESUS CHRISTUS. — Het *getuigenis van* JESUS CHRISTUS is de leer van den Verlosser, welke Hy zelvs gepredikt heeft, of liever, volgens den gewonen stijl van dit boek, het gene JOANNES, omtrent den Verlosser, zijne leer, en daden, openlyk, met alle vrymoedigheid, gepredikt had. Zo wordt de spreekwijs Kap. I: 9. kennelyk genomen. — Tusschen het *woord Gods*, en het *getuigenis van* JESUS CHRISTUS, zal dan dit onderscheid zijn, dat de eerste uitdrukking de Goddelyke leer van het Euangelie in het gemeen, en de andere het gene de Verlosser zelvs, in eigen persoon, hier op aerde, gepredikt en verricht heeft, meer byzonder aenduide.

Er wordt nog bygevoegd, *en al wat hy gezien heeft*; eigenlyk staet er, in den voorledenen tijd, *al wat hy zag*. — Doorgaends maekt men dit betrekkelyk, tot de Prophetische gezichten, met welke de Apostel verwaerdigd is, beschreven in dit Boek. Maer deze maekten niet zo zeer het onderwerp uit van zijne openbare prediking. — Het woord *zien* schijnt hier meer algemeen te beteekenen, iets, met zijne zintuigen, gewaer te worden, zo dat het, zo wel op het gene men hoort, als op het gene men ziet, kan worden toegepast; gelijk het Joh. I: 40, 47. genomen wordt. Wy zouden daerom de uitspraek, *en al wat hy gezien heeft*, lievst betrekkelyk maken, op het *getuigenis van*

JE-

JESUS CHRISTUS; en dan willen de Uitgevers van dit gefchrivt te kennen geven, dat de Apostel, het gene de Verlosfer geleert en gedaen heeft, uit eigene ondervinding, openlyk gepredikt hebbe, naerdien hy van dit alles oor en ooggetuige geweest was. (verg. 1 Joh. I: 1)

Wil iemand ondertusfchen, door het *getuigenis van* JESUS CHRISTUS, het Euangelie verftaen, het welk JOANNES befchreven heeft; wy laten hem vryheid van denken, mits hy 'er maer dit gevolg niet uit afleide, dat hy zijn Euangelie vroeger, dan de Openbaring, gefchreven hebbe. Trouwens hier fpreken de Opzieners der Ephefifche Gemeente, die het Euangelie reeds te voren hadden uitgegeven, eer zy de Openbaring aen de Kerk mededeelden (*h*).

B. De Uitgevers voegen 'er eene aenprijzing van dit Boek by, welke tevens eene opwekking aen de Christenen behelst, om 'er een nuttig gebruik van te maken, vs. 3.

A. Dus luidt de aenprijzing, vs. 3[a]. *zalig is hy, die leest, en zijn zy die horen de woorden dezer prophetie, en die bewaren het gene in dezelve gefchreven is.*

a. Zy zijn *zalig* en wezenlyk gelukkig, zo *hy die leest*, als zy *die horen de woorden dezer Prophetie.* — *De woorden dezer Prophetie*, of, gelijk 'er eigenlyk ftaet, *deze woorden der Prophetie*, zeggen zo veel, als deze Prophetie, dit Prophetisch Boek, de geheimzinnige voorzeggingen, welke dit Boek behelst. — Hy *die leest* wordt kennelyk onderfcheiden van hen, die horen. Voor dat de hoogst nuttige drukkunst was uitgevonden, moesten de boeken worden afgefchreven. Dit maekte, dat zy duur en moeilyk te bekomen waren, zo dat weinigen gelegenheid hadden, om boeken te leefen, en de meesten zich vergenoegen moesten, met dezelve te horen voorlefen. Meer byzonder nog moet de zaek verklaerd worden, uit de ge-

(*h*) VENEMA *Hift. Eccl. Tom.* III. p. 390.

woonte, welke, al zeer vroeg, in de Christen Kerk plaets had, dat 'er, in elk eene Gemeente, een daer toe geschikt persoon verkosen werdt, om de gewijde Boeken, in de Godsdienstige vergaderingen te leesen, terwijl de zaemgevloeide menigte hoorde. Deze gewoonte hebben de Christenen, uit de Synagogen der Joden, overgenomen, (vergel. Luc. IV: 16. Hand. XIII: 27. XV: 21. 2 Cor. III: 15. 1 Thesf. V: 27.) (*i*). Zo gebruiken ook de LXX het zelvde woord, in den zin van voorlesen, Jer. XXXVI: 15.

De Uitgevers van dit Prophetisch Boek vooröndersteldenen verwachtten dan, dat het zelve, in elk eene Gemeente, welke 'er zich een afschrivt van verschaffen konde, met de andere Heilige Schrivten, door den daer toe aengestelden persoon, zoude voorgelesen, en, door de vergaderde menigte, met aendacht en eerbied, gehoord worden.

β. De een en de ander, zo de Voorleser, als de Toehorers, zouden gelukkig zijn, en een wezenlyk nut, uit dit Prophetiesch Boek, trekken; wanneer zy namenlyk *bewaerden het gene daer in geschreven is.* — *Bewaren* betekent hier, volgens den spreektrant der Hebreeuwen, gehoorzamen. Zo gebruiken de LXX het Griekſche woord, 1 Sam. XV: 11. Spreuk. XVI: 3. Deze betekenis is ook zeer gewoon, in het Nieuwe Testament, Matth. XIX: 17. XXVIII: 20. Joh. VIII: 51, 52, 55. enz.; byzonder in de *Openbaring*, (vergel. Kap. II: 26. III: 3, 8. XII: 17. XIV: 12.) — Men *bewaert* dan *het gene* in dit Boek *geschreven is*, wanneer men de lessen, bestraffingen, vermaningen, en opwekkingen, daer in voorkomende, naerstig gehoorzaemt, en zijn gedrag daer naer inricht.

B. Als eene drangreden, wordt 'er nog bygevoegd: *want de tijd is naby*, de tijd, op welken deze Voorzeggingen

(*i*) VITRINGA *de Synag. Vet. Tom.* I. p. 988.— HEINSIUS *Exerc. S. ad Luc.* IV: 16.

gen zullen beginnen vervuld te worden, is kort op handen. — De Christenen moesten derhalven het voorleesen van deze Prophetie aendachtig horen, en hun gedrag, naer de lessen, daer in voorkomende, inrichten; om op hunne hoede te zijn, zo tegen de oordelen, welke God stondt uit te oeffenen, als tegen de vervolgingen, welke 'er zouden worden aengericht; om standvastig te zijn, in hunne belydenis; en, om hunne gemoederen, in alle bezwaren en ongelegenheden, op te bouwen, met de hoop op eene gezegende uitkomst. — Langs dien weg zouden, en Voorleser, en Toehorers, *zalig* zijn, hun wezenlyk geluk bevoorderen, en, grote nuttigheden, uit dit Boek, trekken.

Het is waer, deze Prophetie is, van wege de zinbeelden, en beeldsprakige schilderyen, zeer duister en zwaer, om te verstaen; maer daer door moest men niet te rug gehouden worden, van de zelve, in de Godsdienstige vergaderingen, voor te lesen, en te horen. Denkelyk verstonden het de toenmalige Christenen, vooräl uit de Joden, die aen de Oostersche beeldspraken, zo veelvuldig in de Schrivten der Propheten, gewoon waren, beter dan wy. — Althans dit Boek behelsde verscheidene dingen, welke hen wijs konden maken, tot zaligheid. Zy konden 'er verscheidene lessen in vinden, *om te houden het gene zy hadden*, om te waken, tegen het *invoeren van verdervelyke ketteryen*, om *het woord van* CHRISTUS *lijdzaem te bewaren*, om *getrouw te blijven tot den dood*, om God, en den Verlosser, met hartelyke dankzeggingen, hulde te doen. Zy ontmoetten hier de duidelykste belovten, omtrent het verydelen van alle pogingen der vyanden, de straf en den ondergang der vervolgeren, en de zegeprael van het rijk der waerheid en godzaligheid.

Op de gelegde gronden, geven wy de volgende omschrijving van, vs. 1-3.

1. „ Dit Boek, het welk wy thans, ten algemene nutte der „ Kerke, uitgeven, en waer van zich elk eene Gemeente

„ een afschrivt behoort te verschaffen, behelst *de Openba-*
„ *ring van* JESUS CHRISTUS; eene voorzegging van toeko-
„ mende zaken, welke de verhoogde Middelaer, op eene
„ buitengewone wijs, in Prophetische gezichten, ontdekt
„ heeft; en *welke God* de Vader *Hem vergunt* heeft, ons,
„ Opzieners van de Ephesische Gemeente, die, als Leer-
„ aers van het Euangelie, *zijne dienstknechten*, *bekend te zijn*
„ *maken*; (namenlyk *de* toekomende *dingen*, welke, uit
„ kracht van zijn onveränderlyk besluit, *haest geschieden*,
„ en, binnen korten, eenen aenvang nemen *moeten*, *en*
„ *welke* de Verlosser, aen *zijnen dienstknecht* en Apostel
„ JOANNES, door beeldspraklige vertoningen *te kennen ge-*
„ *geven heeft*,) *hebbende eenen* voornamen *Engel*, van eenen
„ hogen rang, *gezonden*, zo om den Apostel, op de
„ Prophetische gezichten, in alle de byzonderheden, op-
„ lettende te maken, als om hem de duisterheden, welke
„ daer in lagen, nader op te helderen.

2. „ Deze Openbaring is, op de gemelde wijs, door den
„ Goddelyken Verlosser, medegedeeld aen den Apostel
„ JOANNES, die ons, by zijn afsterven, gelast heeft, dit
„ zeer merkwaerdig geschrivt, aen de Christen Kerk, ter
„ hand te stellen; die uitmuntende man die de leer van
„ het Euangelie, en al het gene hy zelvs door den Ver-
„ losser, heeft horen leeren, en heeft zien verrichten,
„ openlyk en met alle vrymoedigheid, gepredikt heeft.

3. „ Dat dit Boek nevens de overige Heilige Schrivten, in
„ de Godsdienstige vergaderingen der Christenen, gezet-
„ telyk voorgelesen, en eerbiedig aengehoord worde.
„ Trouwens, en Voorleser, en Toehorers, zullen 'er
„ een wezenlyk nut uit trekken, en ook daer door wijs
„ gemaekt worden, tot zaligheid, wanneer zy de lessen,
„ daer in voorkomende, naerstig gehoorzamen, en hun
„ gedrag daer naer inrichten; dit is des te noodzakelyker
„ en plichtmatiger, daer de tijd, op welke de zeer ge-
„ wichtige gebeurtenissen, in deze Prophetie voorspeld,
„ eenen aenvang nemen zullen, kort op handen is."

Met

Met Kap. I: 4. begint het Boek der Openbaring zelvs, het welk, gelijk wy reeds hebben opgemerkt, in de gedaente van eenen Briev, geschreven is. Wy onderscheiden 'er daerom, gelijk doorgaens in alle de Brieven der Apostelen, drie hoofddelen in: het opschrivt Kap. I: 4-8; den inhoud Kap. I: 9— XXII: 7, en het besluit Kap. XXII: 8-21.

Niets schijnt ons duidelyker, dan dat JOANNES, eerst Kap. I: 4, zelvs beginne te schrijven; en dit levert ons wederom een nieuw bewijs op, voor onse stelling, dat de woorden, welke wy Kap. I: 1-3. ontmoeten, er, door eene latere hand, zijn bygevoegt. — Voorts verdient het nog zeer onse opmerking, dat de Apostel elk der drie gemelde delen van dit Brievgewijse geschrivt, met uitdrukkelyke vermelding van zijnen naem, beginne; waer uit wy wederom mogen besluiten, dat 'er de woorden Kap. I: 1-3. niet toe behoren. Hy begint het opschrivt niet alleen, met eene uitdrukkelyke vermelding van zijnen naem, Kap. I: 4, maer ook den inhoud, Kap. I: 9, en het besluit, Kap. XXII: 8.

I. *Het opschrivt vinden wy Kap. I: 4-8. Het behelst eene zeer minzame lievdegroet, waer mede de Apostelen doorgaens gewoon waren, hunne Brieven te beginnen, vs. 4-6; en eene korte opgaev van den inhoud dezes geheimzinnigen Boeks, vs. 7, 8.*

ℵ. *In de lievdegroet vs. 4-6. worden*

A. *Eerst de personen opgenoemd, door en aen welke dit Boek, in de gedaente van eenen Briev, geschreven is, vs. 4^a^.*

B. *Daer op volgt de lievdegroet, met welke men oulings gewoon was de Brieven te beginnen, vs. 4^b^-6.*

A. De heilgroet zelve vinden wy vs. 4^b^. genade zij u en vrede.

B. Al dit heil wenscht de Apostel, aen de zeven Gemeenten in het Voorlurgemeenterlyk Asia, al biddende toe, van den Drieëenigen God, vs. 4^c^-6.

α. *Van God den* VADER, *vs.* 4[c].

β *Van den* HEILIGEN GEEST, *vs.* 4[d].

γ. *Van den Verlosser* JESUS CHRISTUS, *vs.* 5, 6.

a. *Die nader beschreven wordt, van zijne gezegende betrekkingen, en hoogwichtige ambten, vs.* 5, 6[a].

𝔞. *Als Propheet, vs.* 5[a].

𝔟. *Als Koning, vs.* 5[b].

𝔠. *Als Priester, vs.* 5[c], 6[a].

b. *De Apostel voegt 'er eene verhevene lovzegging by, vs.* 6[b].

4. Joannes, de Apostel, schrijvt dezen Briev, aen den seven Gemeynten die in het Voorburgemeesterlyk Asien, en, in eene byzondere betrekking, aen zijn opzicht, en zijne voorzorg, toevertrouwd zijn: Genade zy u ende vrede van hem (c) Die is, ende Die was, ende Die komen sal: ende van de seven Geesten die voor sijnen throon zijn:

5. Ende van Jesu Christo, (d) die de getrouwe getuyge is, (e) de eerstgeboren uyt den dooden, ende de Overste der Koningen der aerde. Hem die ons heeft lief gehadt ende ons van onse sonden gewasschen heeft (f) in sijnen bloede,

6. Ende die ons gemaeckt heeft (g) tot Koningen ende (h) Priesters Gode ende sijnen Vader: Hem [*segge ick*] zy de heerlickheyt ende de kracht in alle eeuwigheyt. Amen.

Genade zy u en vrede. — Deze is de gewone lievdegroet aen het hoofd der Brieven van de Apostelen, (vergel. Rom. I: 7. 1 Cor. I: 3. 2 Cor. I: 2. Gal. I: 3. Eph. I: 2. Phil. I: 2. Col. I: 2. 1 Thess. I: 1. 2 Thess. I: 2. Phil. I: 3) *Genade* betekent Gods onverdiende gunst, en alle de gezegende gevol-

(c) Exod. 3: 14. Openb. 1: 8. ende 4: 8. ende 11: 17. ende 16: 5. (d) Jes. 55: 4. Openb. 3: 14. (e) 1 Cor. 15: 20. Coloss. 1: 18. (f) Hand. 20: 28. Hebr. 9: 12, 14. 1 Petr. 1: 19. 1 Joh. 1: 7. Openb. 5: 9. (g) 1 Petr. 2: 9. Openb. 5: 10. (h) Rom. 12: 1. 1 Petr. 2: 5.

volgen daer van. *Vrede* beduidt, volgens den spreektrant der Hebreeuwen, allen wenschbaren voorspoed, als een uitwerksel van de Goddelyke genade. — Het is derhalven, als of de Apostel zeide: „ ik wensch, van heeler harte, al biddende, „ dat gy, naer den rijkdom van Gods genade, en uit de „ volheid van zijne onderscheidende gunst, met allen moge- „ lyken voorspoed, op alle wijsen, en in alle opzichten, „ rijkelyk moogt gezegend worden." — Al dat wezenlyk heil wenscht de Apostel, aen de gemelde Gemeenten, al biddende toe, van den Drieëenigen God;

α Van God den VADER, *van Hem, Die is, en Die was, en die komen zal.* — Deze woorden behelsen allerduidelykst eene eigenäertige omschrijving van Gods Hebreeuwschen Gedenknaem JEHOVAH, waer door Hy wordt afgeteekend, als de eenige en eeuwige God, die, uit kracht van zijn eigen wezen, noodzakelyk, en onveränderlyk, bestaet. *Hy is* het gene Hy was, van alle eeuwigheid; Hy *was*, zonder begin, het gene Hy nu is; *Hy zal komen*, (liever Hy zal *worden*, Hy is *toekomende*, verg. Kap. IV: 8. XI: 17.) *Hy zal worden*, het gene Hy nu is, en, van alle eeuwigheid, geweest is. Met één woord, Hy is volstrekt eeuwig, en onveränderlyk. — Daer ondertusschen Hy, *Die is, en Die was, en Die worden zal*, van JESUS CHRISTUS, kennelyk onderscheiden werdt, vs. 5, wijst het zich van zelvs, dat wy hier, byzonder aen God den Vader, te denken hebben.

β. Van den HEILIGEN GEEST, *en van de zeven Geesten, die voor zijnen throon zijn.*

Velen hebben hier gedacht, aen geschapene Geesten, aen zeven Engelen, zo dat de Apostel zich schikke, naer de denkwijs der Joden, die leerden, dat 'er zeven Engelen van den hoogsten rang, voor Gods throon, staen, als zijne eerste Staetsdienaers, op zoortgelyk eene wijs, als er zeven Vorsten stonden, by den Koning der Persen (*k*)

Zo lesen wy, in het Boek van TOBIAS, van Raphaël,

(*k*) ROSENMULLER *Scholia ad h. l.*

eenen der zeven heilige Engelen, die de gebeden der Heiligen voor God brengen, en ingaen voor het aenschijn der heerlykheid van den Heiligen, Tob. XII: 15. Maer zou de Apostel zeven geschapene wezens, tot de voorwerpen van zijne Godsdienstige hulde en aenbidding, gestelt hebben? — JOANNES zegt wel, dat de zeven Geesten *voor Gods throon zijn*; maer daer uit mag men niet besluiten, dat 'er slechts Engelen zouden bedoeld worden. Het is waer, de Engelen worden gezegd, voor God te staen, en, als lijvtrawanten, den throon van zijne Majesteit te omringen, Dan. VII: 10; maer het beneemt niets, aen de Goddelyke waerdigheid van den HEILIGEN GEEST, dat de Apostel, van Hem, iets dergelyks zegge. De zaek moet, uit de Goddelyke Huishouding der drie Personen, in het eene en eeuwige Opperwezen, verklaerd worden, gelijk dadelyk nader blijken zal.

Anderen menen, met den Doorluchtigen GROTIUS (*l*), dat hier Gods Voorzienigheid bedoeld worde, zo als zy, op zeven wijsen, werkzaem is, volgens de zeven lovnamen, welke Kap. V: 12. en VII: 12. worden opgenoemd, even als Gods Voorzienigheid, door zeven ogen, zou worden uitgedrukt, Zach. IV: 10, verg. III: 9. — Maer de Voorzienigheid, offschoon wy, naer onse bevatting, verschillende wijsen onderscheiden, op welke zy werkt, is maer ééne eenvouwige daed, welke, door de Goddelyke Almacht, verricht wordt; en, naerdien Gods eigenschappen, van God zelven, niet onderscheiden zijn, is deze werkzaemheid niets anders, dan de Almachtige God zelvs. Nochtans worden de zeven Geesten hier onderscheiden, en van God den Vader, en van JESUS CHRISTUS. Om nu, van de zeven wijsen, op welke de Voorzienigheid voorönderstelds wordt te werken, en over de aengehaelde plaetsen, uit de Godspraek van ZACHARIAS, niet te spreken.

Volgens den beroemden EICHHORN (*m*), zal de uitdrukking,

(*l*) *In Annot. ad N. T. ad h. l.*
(*m*) *Commentarius in Apocalypsin. Vol. I.* p. 16-19.

king, *de zeven Geesten, die voor zijnen throon zijn*, Gods allervolmaekste natuur beteekenen. De zaek zou moeten verklaerd worden, uit den spreektrant der Joden, die de Goddelyke natuur dan eens den *Geest* noemden, dan eens, in het meervouwige, *de Geesten Gods*, met opzicht tot de veelvuldige uitwerkselen, in welke zich Gods natuur openbaer maekt. Wijders zouden *die Goddelyke Geesten*, tot een zevental, gebracht worden, met toespeling, op de voorzegging van JESAIAS, Kap. XI: 2, uit welke de Joden aenleiding genomen hadden, om, in God, zeven *Volmaektheden* of *Geesten*, te onderscheiden. Kortom, *Hy Die is, en Die was, en Die komen zal, en de zeven Geesten, die voor zijnen throon zijn*, zou even zo veel zeggen, als *God, een Geest zijnde* of *hebbende de zeven Geesten*; zo dat de zin der zegenbede wezen zoude, *van Hem, Die is, en Die was, en Die komen zal, hebben de zeven Geesten*, of *van den Geest*, dat is, *van God, de allervolmaekste natuur*.

Deze uitlegging is zeer kunstig, maer, my dunkt, elk moet 'er het gedrongene en verre gezochte van gevoelen. — Daer te boven, Hy Die is, en Die was, en Die worden zal wordt even kennelyk onderscheiden, van de *zeven Geesten*, als van JESUS CHRISTUS. De Apostelen waren gewoon den Christenen, genade en vrede toe te bidden *van God onsen Vader en den Heere* JESUS CHRISTUS, Rom. I: 7. 1 Cor. I: 3. enz; zy beschouwen God den Vader, als de eerste bron, en den Heer JESUS CHRISTUS, als de verdienende oorzaek, van alle zegeningen. Hier worden 'er de *zeven Geesten* bygevoegd, en het woordeken *van* wordt driemalen, met nadruk, herhaeld. JOANNES bidt der zeven Gemeenten, *genade en vrede toe*, en VAN JEHOVAH, en VAN de *zeven Geesten* en VAN JESUS CHRISTUS. Gevolgelyk wordt 'er een ander bedoeld, onder de benaming van *zeven Geesten*, die zo wel het voorwerp van aenbidding is, als JEHOVAH, en JESUS CHRISTUS.

Wy besluiten 'er uit, dat de derde Persoon in het Goddelyk Wezen, hier voorkome, onder den naem van zeven Geesten, die niet alleen in eenen rang gesteld wor-

den, met den eeuwig Onveränderlyken Vader, en met zijnen Eeuwigen Zoon JESUS CHRISTUS, maer ook, zo wel als deze beide, het voorwerp uitmaken van onſe Godsdienſtige hulde en aenbidding.

Maer waerom ſpreekt de Apostel, van den HEILIGEN GEEST, in het meervouwig getal van *Geesten*, en wel van *zeven Geesten*? — Hy ſpreekt van GEESTEN, in het meervouwig getal, uit hoofde van de veelërlei en onderſcheidene werkingen, welke de Heilige Geest verricht, in het toepasſen, of in het werkelyk deelächtig maken van de genade en den vrede: *want, daer is verſcheidenheid der gaven, doch het is dezelvde Geest; en daer is verſcheidenheid der werkingen, doch het is dezelvde Geest; die alles in allen werkt*, 1 Cor. XII: 4-11. — Betreffende het zevental, is men gemeenlyk van oordeel, dat 'er gezinſpeeld worde, op de aengehaelde Godſpraek van JESAIAS, Kap. XI: 2. Maer, in die plaets, worden maer zes gaven opgenoemd; ten zy men, door de eerſte benaming, van den *Geest des* HEEREN, niet den Werkmeester en Uitdeeler van deze gaven zelve, maer de gaev der Prophetie, verſtaen wilde (*a*). Wy, voor ons, kunnen, in het bepaelde getal van *zeven*, niets byzonders vinden, dan eenen kennelyken weerſlag, op het zevental der Gemeenten, aen welke de Apostel geſchreven heeft. De Gemeenten, in het Voorburgemeesterlyk Aſia, welke, aen zijn byzonder opzicht, waren toevertrouwd, maekten een zevental uit; daerom ſpreekt hy ook van zeven Geesten, om daer door te kennen te geven, dat de HEILIGE GEEST, voor deze Gemeenten, met zijne gaven en werkzaemheden, zo volkomen genoegzaem ware, als of elke Gemeente Hem geheel en alleen voor zich bezat. Waren 'er zes of acht Gemeenten geweest, tot welke hy zulk eene byzondere betrekking had, hy zou, van de zes of van de acht Geesten, geſproken hebbe.

De Apostel beſchrijvt deze zeven Geesten, als *ſtaende, voor den throon* van God den Vader; maer, gelijk wy reeds ge-

(*a*) VITRINGA *Comment. in* JESAIAM *ad* l. c.

gezegt hebben, dit beneemt niets, aen de Goddelyke waerdigheid van den HEILIGEN GEEST. Hy wordt hier verbeeld, als een Geheim-Raed, te ſtaen, voor den throon van God den Vader, als den Opper-Vorst van het Geheelal. Trouwens Hy wordt, in de huishouding der genade, als een afgezant van God den Vader, uitgezonden, Joh. XIV: 26. Zo wordt ook God de Vader verbeeld, zittende, op den throon der Majeſteit, en zijn Eeuwige Zoon, als een *Lam*, *ſtaende in het midden van dien throon*, ten blijke, dat ook de Zoon gereed ſtaet, om de bevelen van God den Vader uit te voeren, Kap. V: 6.

Eene aenmerking heb ik 'er nog by te voegen, dat namenlyk de ZEVEN GEESTEN, nergens in dit ganſche Boek, vertoond worden, als God en het Lam aen te bidden, of hun de heerlykheid en de dankzegging toe te juichen, gelijk de vier dieren en vier-en-twintig Ouderlingen doen. (vergel. Kap. V: 11, 12.)

De HEILIGE GEEST wordt ook vergeleken, by *zeven lampen*, Kap. IV: 5, by *zeven hoornen*, en *zeven ogen*, Kap. V: 6. Dan, van deze Beeldſpraken, in het vervolg, nader. De *zeven Engelen*, Kap. VIII: 2. zijn geſchapene Geesten.

γ. Eindelyk bidt de Apostel, der zeven Gemeenten, genade en vrede toe, van den Goddelyken Verlosſer JESUS CHRISTUS, als de verdienende oorzaek van alle zegeningen, vs. 5ª: *en van* JESUS CHRISTUS. — Maer, toen JOANNES den naem van JESUS CHRISTUS ſchreev, door welken hy zo uitnemend bevoorrecht was, vondt hy zich gedrongen, om eene nadere beſchrijving te geven, van dezen eeuwig gezegenden Perſoon, vs. 5ᵇ, 6.

a. De Apostel beſchrijvt den Goddelyken Middelaer, in zijne gezegende betrekkingen, en hoogwichtige ambten, vs. 5ᵇ, 6ª.

𝔄. Als Propheet, *die de getrouwe getuige is.*

Het woord, *Getuige* vertaeld, beteekent eigenlyk iemand, die, van eene gebeurtenis, welke hy gehoort of gezien heeft, een omſtandig verſlag doet, byzonder in het Gerecht, (vergel. Hand. X: 41.) In

dezen zin, zou CHRISTUS een *getuige* kunnen genaemd worden, voor zo verre Hy het gene Hy van zijnen eeuwigen Vader gehoort en gezien heeft, aen het menschdom, heeft medegedeelt, en het gene Hy getuigt had zelvs voor den rechtbank van den Romeinfchen Stadhouder heeft ftaende gehouden, 1 Tim VI: 13. — Hier evenwel koomt de beteekenis van *Leeraer* alleen te pas. Het werkwoord *betuigen* zegt in den ftijl van dit Boek openlyk prediken, en het *getuigenis van* JESUS CHRISTUS is de leer, welke de Verlosfer zelvs gepredikt heeft, (vergel. vs. 2, 9.) In dien zelvden zin, wordt ook de Leeraer ANTIPAS *een getuige* genaemd, Kap. II: 13; vergel. Kap XI: 3, 7. In de daed, zulk een *Getuige*, zulk een Leeraer, is de Heiland, die de leer der waerheid niet alleen openlyk gepredikt, maer ook, met overtuigende bewijfen, aengedrongen, en plechtig bevestigt heeft.

Hy heet hier de *getrouwe* of geloovwaerdige *Leeraer*, (vergel. 2 Cor. I: 18. Hebr. X: 23. XI: 11. 1 Joh. I: 9.) De zamenftelling der oorfprongelyke woorden heeft dien nadruk, dat de Verlosfer geteekend worde, als een Leeraer, by uitnemenheid, die den eeretijtel van den *Geloovwaerdigen*, in alle deszelvs kracht, waerdig is. In de daed, Hy is de *getrouwe getuige*, de alleszins *geloovwaerdige Leeraer*, in vollen nadruk, om dat Hy onfeilbaer is, zo dat men zich, op zijne uitfpraken, volkomen verlaten kunne, (vergel. Joh. III: 33, 34.)

II. De Verlosfer werdt befchreven, als Koning, *de eerstgeborene uit de doden, en de Overfte der Koningen van de aerde.*

De benaming *Eerstgeborene* beteekent, in de fpreekftijl der Hebreeuwen, het hoofd, den Vorst, den Koning, (vergel. Pf. LXXXIX: 28.) De Joodfche Rabbijnen noemen God zelven, *den eerstgeborenen*, dat is den Koning *der waereld*. Zo is de *eerstgeborene des doods* hy, die de macht en het gebied heeft, over

den

den dood, Job XVIII: 13. Daerom heet ook de Verlosser de *eerstgeborene van alle creatuur*, dat is, de gebiedende Opperheer van alle geschapene wezens, Col. I: 15. Hier wordt Hy beschreven, als de *Eerstgeborene*, of de *Vorst*, *uit de doden*; om dat zijn dood en opstanding den weg gebaent heeft, tot zijne Koninglyke Heerschappy: *want daer toe is ook* CHRISTUS *gestorven en opgestaen*, *en weder levendig geworden*, *op dat Hy*, *beide over doden en levenden*, *heerschen zoude*, Rom. XIV: 9.

De zaek wordt bevestigd, door den volgenden eeretijtel, *en de Overste der Koningen van de aerde*. Het geevt te kennen, dat de Heiland niet alleen, in waerdigheid, verheven zy, boven alle Vorsten onder de menschen, en Gebieders der Volken, maer dat Hy zelvs een onbepaeld bewind voere, over alle aerdsche Koningen, zo dat Hy hen, offchoon menigmalen buiten hun weten, en tegen hunnen wil, bestuure, en, aen zijne oogmerken, dienstbaer make. — Immers de Apostel spreekt, met nadruk, van *Koningen der aerde*, ten blijke, dat hy alle Vorsten onder de menschen bedoele, hoe machtig zy ook wezen mogen, gene uitgezonderd.

c. Eindelyk wordt de Verlosser geteekend, als verzoenende Priester: *Hem*, *die ons heeft liev gehadt*, *en ons van onse zonden gewasschen heeft in zijn bloed*, *en die ons gemaekt heeft*, *tot Koningen en Priesters*, *Gode en zijnen Vader*.

1. Als Priester, heeft de Middelaer zijne onnadenkelyke lievde, jegens ons, verheerlykt, door zich zelven op te offeren, en zijn bloed te storten, ter verzoening van onse zonden. *Hem*, zegt de Apostel, *die ons heeft liev gehad*, en *ons van onse zonden gewasschen heeft*, *in zijn bloed.* — Het schijnt ons allerduidelykst, dat de laetste uitspraek eene nadere verklaring zy van de eerste; gelijk het woordeken, het welk de Onsen overäl, door *ende*, vertalen, zeer dikwijls eene verkla-

rende beduidenis heeft; men vergelyke, by voorbeeld, Marc. I: 15. Op dien grond, zetten wy het over: *die ons liev gehad*, en ons eene onnadenkelyke lievde bewesen *heeft, daer in, dat Hy ons, van onse zonden, gewasschen heeft.* De zaek zelve, als zijnde eene allergewichtigste grondwaerheid van het Euangelie, mag ik, als bekend, vooröndeiftellen; alleenlyk heb ik maer aen te merken, dat de zinneprent ontleend zy, van de wasschingen en reinigmakingen, onder MOSES Wet. De zonden toch worden eigenäertig geteekend, als vuile onreinigheden, welke ons walgelyk maken, in de reine ogen van den vlekkeloos Heiligen God. Maer CHRISTUS *heeft ons, van onse zonden, gewasschen in zijn bloed*, en de vergeving der misdaden, door het storten van zijn bloed, te weeg gebracht, Eph. I: 7. Col. I: 14; en dat de Verlosser ons daer in liev gehad, en zijne lievde, op eene verbasende wijs, aen ons verheerlykt hebbe, heeft geen betoog nodig.

2. Dan niet alleen heeft de Middelaer ons, door zijne verzoenende offerände, van alle de rampzalige gevolgen der zonde, bevrijdt; maer ook eene uitnemende eer en een onschatbaer geluk voor ons verworven. De Apostel voegt 'er daerom by vs. 6[a]: *en die ons gemaekt heeft, tot Koningen en Priesteren, Gode en zijnen Vader.*

Onder de menschen, kan gene grotere eer en waerdigheid genaemd worden, dan die van *Koningen* en *Priesteren*; de eerste in den Burgerlyken, de andere in den Geestelyken stand. Onder de huishouding van MOSES Wet, mogt niemand Koning en Priester te gelijk wezen. Maer de Apostel schrijvt beide deze waerdigheden, aen de Christenen, toe; om ons eenen allerlevendigsten indruk te geven, van de uitnemende eer, en het onnadenkelyk geluk, waer toe de Middelaer hen verheven heeft. — *Hy heeft ons gemaekt, tot Koningen*

nin-

ningen, voor zo verre Hy ons het recht geevt, en ons, door zijne genade, in ſtaet ſtelt, om te ſtrijden tegen, en te heerſchen, over onſe geestelyke vyanden. *Hy heeft ons gemaekt, tot Priesteren*, voor zo verre Hy ons verwaerdigt, om, op grond van zijne verdienſten, het reukwerk van onſe gebeden en dankzeggingen, den Allerhoogſten, op te offeren, (vergel. Hebr. XIII: 15.) — Er wordt bygevoegd: *Gode en zijnen Vader*. Het woordeken, door *ende* vertaeld, heeft hier wederom eene verklarende beteekenis; het is even als of 'er ſtond, *Gode, dat is zijnen Vader*. Nu heeft de Verlosſer ons gemaekt, tot Koningen en Priesteren, *Gode zijnen Vader*, voor zo verre wy, door God den Vader, in die waerdigheid, erkend en beſchouwd worden, en voornamenlyk voor zo verre wy, in de beide hoedanigheden, van Koningen en Priesteren, aen God den Vader, zijn toegewijd, om Hem te dienen en te verheerlyken.

Maer de zamenſtelling der oorſprongelyke woorden verdient eene nadere opmerking. Eigenlyk ſtaet 'er, de Verlosſer heeft ons gemaekt *een Koningrijk en Priesters*. Het woord *Koningrijk* is hier geſteld, voor *Koningen*, even als het woord *Priesterdom* voor *Priesteren*, 1 Petr. II: 5, 9. De uitdrukking *een Koningrijk en Priesteren* zegt zo veel, als *een Koningrijk van Priesteren*, in naervolging van de Hebreeuwſche ſpreekwijs, *een Priesterlyk Koningrijk*, vergelyk Exod. XIX: 6, alwaer, in het Hebreeuwsch ſtaet, *een Koningrijk van Priesteren*. — Wy ontmoeten hier eene kennelyke toeſpeling, op de aengehaelde plaets van MOSE, Exod. XIX: 6. Te weten, het volk van Israël, het welk de HEER, uit alle Natien der waereld, tot het volk van zijn byzonder eigendom, had aengenomen, was *een Koningrijk van Priesteren*, voor zo verre zy, op zoortgelyk eene

wijs, als de Priesters, toegewijd waren, aen den dienst van den Koning aller Koningen. Maer, in veel meerderen nadruk, maken de Christenen *een Koningrijk van Priesteren* uit; daer zy, tot dienaers van den Koning der Koningen, door den Geest, geheiligd zijn, en, als een heilig Priesterdom, geestelyke offeränden opöfferen, welke Gode aengenaem zijn, door JESUS CHRISTUS, (vergel. 1 Petr. II: 9.)

Er is nog ééne vraeg, rakende dit gansche ſtuk, overig. Zy is deze: waerom beschrijvt de Apostel den Heer JESUS, niet zo zeer van zijne oneindige waerdigheid, als wel van zijne gezegende betrekking tot ons, en van zijne gewichtige Middelaers ambten? — Hy schreev dit Boek der Openbaring, in de gedaente van eenen Briev, aen de bovengemelde zeven Kerken van Afia, om haer, tegen de zware verdrukkingen, welke aenſtaende waren, te vertroosten, en tot ſtandvastigheid, aen te manen. Hier toe nu was de herïnnering der ambten en weldaden van den Middelaer ongemeen geschikt. — Hy is, als Propheet *de getrouwe Getuige*, de onfeilbare Leeraer; daerom moesten zy zijn voorbeeld, in yver en ſtandvastigheid, naervolgen, en zich, op zijne belovten, gerust verlaten. — Hy is, als Koning, *de eerstgeborene uit de doden, en de Overſte der Koningen van de aerde;* gevolgelyk had Hy recht en macht, om alle ondernemingen der aerdsche Vorſten, en alle woelingen der Volken, ten beste der Christenen, te beſtuuren. — Hy had hen, als Priester *liev gehad, van hunne zonden gewasschen* enz.; derhalven vorderde de wederlievde en dankbaerheid, dat zy Hem, en zijne belydenis, getrouw bleven, in weerwil van alle vervolgingen.

b. Zo menigmalen de Apostel dacht, ſprak, of schreev, aen en van den Verlosser, was zijn geheele hart ver-

vuld,

vuld, met den diepsten eerbied. Hy voegt 'er daerom deze Lovzegging by: *Hem zy de heerlykheid, en de kracht, in alle eeuwigheid Amen*, vs. 6[b].

Deze zelvde woorden hebben wy, ook 1 Petr. IV: 11, ontmoet. De *heerlykheid* beteekent, niet alleen alle eer, lov, en dankbare erkentenis, maer ook de Goddelyke hulde van aenbidding. De *kracht* zegt zo veel als de heerschappy, (vergel. Hebr. II: 14.) Het is derhalven, als of de Apostel zeide: „den Godde„lyken Verlosser worde, gelijk Hy waerdig is, ein„deloos toegebracht, niet slechts alle eer, lov, en „dankbare erkentenis, maer ook de Goddelyke hulde „van aenbidding, en Hy heersche, als Koning, met „een onbepaeld gezach, tot in de eeuwigheden der „eeuwigheden! Het zy zo."

3. *Na de Apostolische lievdegroet, volgt aenstonds eene korte opgaev van den inhoud dezes geheimzinnigen Boeks, vs. 7, 8.*

A. JOANNES *geevt den hoofdzakelyken inhoud van dit Prophetiesch geschrivt kortelyk op, vs. 7, en*

B. *Hy verzekert, dat deze voorzeggingen onfeilbaer zouden vervuld worden, vs. 8.*

7. Siet, (i) hy komt met de wolcken, ende alle ooge sal hem sien, oock de gene (k) die hem doorsteken hebben: ende alle geslachten der aerde sullen over hem rouwe bedrijven: Ja, Amen.

Dit gehele voorstel is verblomd en zinbeeldig, en moet, uit den schrijvstijl der Hebreeuwsche Dichteren, verklaerd worden.

Het woordeken *ziet* gaet voor af. Gemeenlyk dient het eenvouwig om de Leseren, tot aendacht, op te wekken, wanneer 'er eene zaek van het uiterste gewicht, vooräl wanneer 'er iets vreemds en wonderbaers, zal worden voorge-

(i) Dan. 7: 13. Matth. 24: 30. ende 25: 31. Hand. 1: 11. 1 Thess. 1: 10. 2 Thess. 1 10. Jud. vs. 14. (k) Zach. 12: 10. Joh. 19: 37.

fteld. Ter dezer plaets evenwel koomt het voor, als een bevel, om de gezichten en voorzeggingen, welke de Apostel, in dit Boek, befchrijven zoude, met eene meer dan gemene aendacht, en tevens met eerbiedigheid, te overwegen. Zo gebruiken het ook de LXX, Jef. XXXIII: 20, alwaer het de Onfen door *aenfchouwen*, vertaelt hebben. In dien zelvden zin, zeide Koning PHARAO, tot JOSEPH: ZIET *ik heb u, over gansch Egyptenland, geftelt*; dat is, „ herinner u geduurig de hoge waerdigheid, welke ik u heb opgedragen, en draeg zorg, om, aen uwe verplichting, te beantwoorden," Gen. XLI: 41. — Apostel JOANNES vermaent derhalven de zeven Gemeenten, om het gene hy, in dit Boek, fchrijven zoude, en waer van hy aenftonds den hoofdzakelyken inhoud ftondt op te geven, wel ter harte te nemen, op dat zy zich, door het verwerpen van het gene, tot hare leering en waerfchouwing, ftondt voorgefteld te worden, niet onverfchoonbaer maken mogten.

Wil iemand ondertusfchen het woordeken *ziet* liever zo opvatten, dat daer door het fpoedige van 's Heilands koomst worde aengewefen, hy hebbe zijne vryheid. Zo veel is zeker, dat dit woordeken meermalen zo veel zegge, als *fpoedig*, *aenftonds*, *binnen korten*, (vergel. Kap. III: 11.) enz. —. Dan wy gaen voort, tot de zaek zelve.

A. In het gemeen zegt de Apostel: *Hy*, de Goddelyke Verlosfer namenlyk, van welken hy even te voren, met zo veel eerbied en dankbaerheid, gefproken had, *Hy koomt met de wolken.* — Doorgaends denkt men, dat de Apostel het oog hebbe, op 's Heilands luisterrijke toekoomst, om het algemeen Gericht te houden, op den laetften dag der waereld. Het is waer, de verfchijning van CHRISTUS ten oordeel wordt meermalen, met nadruk, zijn *komen* genaemd; ook zal Hy zichtbaer, in den luchthemel, nederdalen, en op de *wolken* zitten, als op eenen throon, Matth. XXV: 31. 1 Thesf. IV: 17. Maer daer uit volgt niet, dat het *komen* van CHRISTUS ook hier, van het algemeen Gericht, moet verklaerd worden; te minder om dat de Apostel niet zegt, Hy *koomt* OP, maer MET *de wolken.*

Voeg

Voeg 'er by, dat hier niet gesproken worde, van eene koomst, welke, eerst na het verloop van vele eeuwen, zoude plaets hebben; het is niet, *Hy* ZAL *komen*, maer Hy *koomt.* Ik erken, de Propheten zijn zeer gewoon, toekomende zaken, als reeds werkelyk aenweezig, in den tegenwoordigen tijd, voor te stellen, om de zekerheid daer van aen te wijsen; maer, in dit Boek der Openbaring, wordt dikwijls, van CHRISTUS komen, gesproken, en 'er wordt, herhaelde keeren, bygevoegd, dat Hy *haestig*, binnen korten tijd, stondt te *komen*, Kap. II: 5, 16. III: 11. XXII: 7.

Deze uitdrukking is kennelyk ontleend, uit Dan. VII: 13: *voorder zag ik, in de nachtgezichten, en ziet, daer* KWAM *een,* MET DE WOLKEN *des hemels, als eenes menschen zoon.* — De *wolken*, voor zo verre zy, digt op één gepakt zijnde, den dag verdonkeren, donderslagen, bliksemen, stormwinden, en plasregenen, voortbrengen, zijn zinbeelden van Gods geduchte oordeelen, met welke Hy menschen en volken bezoekt, in den dag van zijne gramschap. *Een wolkige dag* is een dag van oordeelen en benauwdheid, Ezech. XXX: 3. Zo lesen wy, by den Propheet ZEPHANJA, van *eenen dag der verbolgenheid, eenen dag van benauwdheid en angst; een dag der woestheid en der verwoesting; eenen dag der duisternis en der donkerheid; eenen dag der* WOLKEN, *en der dikke donkerheid.* Zo zegt ook de Dichter van den HEER, Ps XCVII: 2, *rondom Hem zijn wolken en donkerheid*, en het wordt nader verklaerd, *gerechtigheid en gerichte zijn de vastigheden van zijnen throon.*

Op dezen grond, geevt de uitdrukking, *Hy koomt met wolken*, mijns bedunkens, eenvouwig te kennen: „ de „ verheerlykte Middelaer staet gereed, om geduchte straf„ gerichten, over zijne vyanden, uit te oeffenen, en daer „ van zal Hy eerlang eenen aenvang maken."

B. De wijs van deze vreesselyke toekoomst wordt nader beschreven: *en alle oog zal Hem zien, ook de genen, die Hem doorstoken hebben.* — Dit geheele voorstel is, by wijs van toepassing, overgenomen, uit Zach. XII: 10. *Alle*

oog zal Hem zien, dat is, allerlei zoort van menschen zal Hem duidelyk en onderscheiden aenschouwen, wanneer Hy koomt met de wolken, om zijne strafgerichten, op de aerde, uit te oeffenen; *ook* zelvs *de genen, die Hem doorstooken hebben.*

Apostel JOANNES was 'er ooggetuige van geweest, dat de Heiland, aen het kruis hangende, van eenen Romeinschen Krijgsknecht, doorstoken werdt, Joh. XIX: 37. Deze mishandeling nu werdt, in de aengehaelde Godspraek, aen de Joden, en byzonder aen hunne Overheden, toegeschreeven, om dat zy de eerste aenleggers waren van den Messias-moord, waer van de Romeinen slechts de uitvoerers en werktuigen geweest zijn. — Maer bedoelt nu de Apostel de hardnekkige Joden zelve, die zich zo schromelyk, aen den Verlosser, vergrepen hebben? Onses erächtens, worden de ongelovige Joden, die zich het eerst, tegen CHRISTUS en zijn Koningrijk, verzet hebben, hier genomen voor alle de vyanden van den Verlosser, en wel voor de boosäertigsten. De zakelyke zin is derhalven deze: „ de Goddelyke Verlosser staet gereed, „ om geduchte strafgerichten, over zijne vyanden, uit te „ oeffenen; allerlei volken zullen het zien, met schrik „ en ontroering, en het gerucht daer van zal zich, onder de Natien, verspreiden; zelvs zullen het de boosaertigste van zijne tegenstanders, die Hem, als op „ nieuws, doorstoken hebben, op eene gevoelige wijs, „ ondervinden."

Wil men ondertusschen, door *de genen, die Hem doorstoken hebben*, de ongelovige Joden verstaen, dan is de mening, dat deze de schromelyke strafgerichten van den Verlosser, op eene byzondere wijs, zien en ondervinden zouden. — Wy voor ons zouden evenwel liever denken, dat de aengehaelde Godspraek hier, by wijs van overbrenging, op de bitterste vyanden van den Heiland, die Hem, het meest gesmaedt en gelastert, als mede, in zijne belijders, op de wreedäertigste wijs, mishandelt hebben, worde toegepast. Trouwens de zulken kunnen eigenäertig ge-

gezegd worden, den Verlosser *doorstoken* te hebben, even als PAULUS spreekt, van zulken, die *Gods Zoon wederom kruicigen en openlyk te schande maken*, Hebr. VI: 6.

C. Het gevolg van CHRISTUS vreesselyke toekoomst wordt dus voorgesteld, *en alle geslachten der aerde zullen, over Hem, rouw bedrijven.* — Ook dit stuk is wederom zakelyk overgenomen, uit de gemelde Godspraek, Zach. XII: 10. *Rouw bedrijven* zegt bitterlyk bedroevd te zijn, zijnde de leenspreuk genomen van het gebruik der ouden, die hunne hartbrekende droevheid, door het slaen op de borst, en ander treurig misbaer, te kennen gaven; het is daerom, door *misbaer te maken*, vertaeld, Luc. VIII: 52. De LXX gebruiken dit zelvde woord van ABRAHAM, wanneer hy rouw bedreev, over het afsterven van SARA, Gen. XXIII: 2, en van het rouw klagen, over JACOB, Gen. L: 10. — Voor het overige is de spreektrant; OVER *iemand rouw bedrijven*, louter Hellenistich; zo volgen ook de LXX de Hebreeuwsche uitdrukking woordelyk, Jes. XXXII: 12: *men zal rouw bedrijven*, OVER *de borsten*, OVER *de gewenschte akkers*, OVER *de vruchtbare wijnstokken.*

Over Hem, die koomt met de wolken, *rouw bedrijven* zegt derhalven, bitterlyk bedroevd te zijn, over alle de mishandelingen, welke den gezegenden Verlosser, in de belijders van zijnen naem, door de vyanden van zijn Koningrijk, zijn aengedaen; byzonder over de geduchte oordelen, met welke Hy alle die mishandelingen eens rechtvaerdig vergelden zal. Even in dien zelvden zin, worden de heilige Apostelen en Propheten Kap. XVIII: 20. opgewekt, om vreugde te bedrijven, over het grote Babel, en hare schromelyke verwoesting.

Maer wie zouden, in den gezegden zin, over den Verlosser rouw bedrijven? *alle geslachten der aerde.* De Heiland bediende zich, van dezelvde woorden, Matth. XXIV: 30, wanneer Hy sprak van zijne luisterrijke toekoomst ten jongsten dage: *als dan zal in den hemel verschijnen het teeken van den Zoon des menschen, en dan zullen alle de geslachten der aerde weenen* of *rouw bedrijven.* — Het woord *geslachten* vertaeld, beteekent in het Nieuwe

Testament de XII Stammen van Israël, Matth. XIX: 28 Luc. II: 36, Rom. XI: 1, ook, onfes erächtens, in de aengehaelde plaets, Matth. XXIV: 30. De *aerde* wordt, by de LXX, zeer gemeenzaem, bepaeldelyk voor het Joodfche land, genomen; de Onfen hebben het daerom ook, door het *land* van Judæa, vertaeld, Joh. III: 22. *Alle geflachten der aerde* zijn derhalven, in den eigenlyken zin, alle de nakomelingen van JACOB, die oulings, in XII Geflachten, of Stammen, onderfcheiden waren. Dan, gelijk wy reeds gezegt hebben, de ongelovige Joden komen hier voor, als zinbeelden der boosäertigfte vyanden van den Verlosfer (*o*). — De Apostel wil derhalven dit zeggen: „ alle de vyanden van den Verlosfer, die zich, „ tegen de uitbreiding van zijn Koningrijk, ftaen te ver- „ zetten, en de belijders van zijnen naem wreedäertig te „ vervolgen, zullen zich, wanneer Hy zijne geduchte „ ftrafgerichten zal uitoeffenen, met angst en fchrik, be- „ droeven, en zich, over hun rampzalig, maer rechtvaer- „ dig lot, in wanhoop, bitterlyk beklagen."

D. De zaek wordt plechtig bevestigd, met *ja*, *Amen.* — Het eerfte woord is *Grieksch*, en het ander *Hebreeuwsch.* Het fchijnt ons louter beuzelen te zijn, wanneer men zijn vernuft daer in betoonen wil, dat men het eerfte, tot de Heidenen, en het ander, tot de Joden, betrekkelyk maekt. Beide zijn zy bevestigende woordekens, welke eene zaek verzekeren; en de zamenvoeging dient eenvouwig, om de verzekering des te fterker te maken.

De hoofdzakelyke inhoud van des Apostels gefchrivt kwam derhalven hier op uit, dat de verhoogde Verlosfer zijne rechtvaerdige wraek, aen de vyanden van zijn Koningrijk, uitöeffenen, en daer van, binnen korten, eenen aenvang maken zoude.

(*o*) EICHHORN l. c. p. 26, 27.

B. *De Apostel verzekert, dat de voorzeggingen, in dit Boek, beschreven, ontwijffelbaer zouden vervuld worden, vs.* 8.

8. (1) Ick ben de Alpha ende de Omega, het begin ende het eynde, segt de Heere, Die is, ende Die was, ende Die komen sal, de Almachtige.

JOANNES voert hier den Goddelyken Verlosser zelven sprekende in, schrijvende, *zegt de* HEER. — Zodanige persoons veränderingen zijn, in de Prophetische Schrivten, en ook byzonder in dit Boek der Openbaring, zeer gewoon. De Apostel geevt 'er mede te kennen, dat de Heer JESUS, die hem, in een gezicht, verscheenen was, deze verhevene beschrijving van zich zelven gegeeven had, en hy brengt dezelve, ter dezer plaets by, niet alleen als eene drangreden, om zijne Leseren op te wekken, dat zy het gene hy, in dit Boek, schrijven zoude, met aendacht en eerbied, overwegen mogten, maer ook voornamenlyk om hun te verzekeren, dat de vreesselyke toekoomst van den Heiland, om zich, aen de vyanden van zijn Koningrijk, te wreeken, gewisselyk zoude plaets hebben.

Ik ben, (zo had de Verlosser, in een gezicht, tot den Apostel, gesproken) *de Alpha en de Omega, het begin en het einde.* — De *Alpha* is de eerste, en de *Omega* de laetste, letter van het Grieksche *A B C.* De uitdrukking derhalven, *ik ben de Apha en de Omega* zegt zo veel, als ik ben de eerste en de laetste. Trouwens zo verklaert het de Heiland zelvs, wanneer Hy 'er byvoegt, *het begin en het einde.* — Wy vinden hier eene zeer nadrukkelyke beschrijving van CHRISTUS volstrekte Godheid.

Hy is *het begin*, voor zo verre 'er niemand, voor Hem, geweest is, en *het einde*, voor zo verre 'er niemand, na Hem, wezen zal. De spreekwijs is wederom ontleend, van de oude Propheten, (vergel. Jes. XLI: 4:) *ik de* HEER, *die de eerste ben, en, met den laetsten, ben ik dezelvde;* Jes.

(1) Jes. 41: 4. ende 44: 6. Openb. 21: 6. ende 22: 13.

XLIII: 10, *verstaet, dat ik dezelvde ben, en dat, voor my, geen God geformeerd is, en, na my, geen zijn zal.* — Daer te boven geevt deze uitdrukking de volstrekte onveränderlykheid van den Goddelyken Verlosser te kennen; even als de HEER zegt, Jes. XLVIII: 12, *ik ben dezelvde, ik ben de eerste, ook ben ik de laetste.*

De Heiland had 'er bygevoegd; *Die is, en Die was, en Die komen,* of *worden zal.* — Deze woorden behelsen, gelijk wy reeds, by vs. 4, hebben aengemerkt; eene eigenäertige omschrijving van Gods Hebreeuwschen gedenknaem JEHOVAH. Deze zelvde beschrijving wordt, vs. 4, van God den Vader, gegeven. — Wy leeren 'er uit, dat JESUS CHRISTUS, met den Vader, en den Heiligen Geest, het zelvde onveränderlyke en onverdeelbare Goddelyk wezen gemeen hebbe.

Eindelyk is het, *de Almachtige.* — Deze benaming koomt, in dit Boek der Openbaring, verscheidene malen, voor; maer, in de overige Schrivten van het Nieuwe Testament, slechts eenmael, 2 Cor. VI: 18. By de LXX, wordt het niet alleen gebruikt van Gods oneïndig Alvermogen, maer ook voor de benaming van *God der Heirscharen,* (verg. Mich. IV: 4.) — Wanneer derhalven de Heiland zegt, *ik ben de Almachtige,* geevt Hy twee zaken te geven: en dat Hy een onbeperkt Alvermogen bezitte, en dat Hy het bewind voere, over het gansche heir van alle geschapene wezens. Gevolgelyk ontbrak het Hem geenszins, aen het vermogen, om *te komen, met de wolken,* en zijne vyanden, op eene geduchte wijs, te straffen.

II. *Hier op volgt de inhoud van dit Geheimzinnig Boek zelvs, Kap. I: 9— XXII: 7.*

א. *Het eerste Gezicht vinden wy Kap. I: 9— III: 22. De Verlosser verscheen, aen den Apostel, in eene zeer luisterrijke gedaente, en gelastte hem, om, aen elk der zeven Gemeenten van het Lydiesch Asia, eenen afzonderlyken Briev te schrijven, terwijl Hy zelvs den inhoud van deze Brieven woordelyk opgav, of dicteerde, gelijk wy gewoon zijn te spreken.*

A. *Vooräf beschrijvt de Apostel de omstandigheden, in welke hy verkeerde, toen hy, met dit gezicht, verwaerdigd werdt, Kap. I: 9, 10*[a]*, en*

B. *Daer na het geene hem geöpenbaerd is, Kap. I:* 10[b] — *III:* 22.

A. Eerst verhaelt hy het geene hy gehoort heeft, vs. 10[b], 11.

9. Ick Joannes, die oock uwe broeder ben, ende medegenoot in de verdruckinge ende in het Koninckrijcke, ende [*in*] de lijdsaemheyt Jesu Christi, was in het eylant genaemt Patmos, om het woort Godts, ende om het getuygenisse Jesu Christi.

α. De Apostel noemt zich zelven, *ik* JOANNES, en dezen zijnen naem, welke wy reeds vs. 4, ontmoet hebben, herhaelt hy nog twee malen, Kap. XXI: 2. XXII: 8. — Hy volgde hier in het voorbeeld van den Propheet DANIEL, die zich, herhaelde malen, van zijnen naem beschreven heeft. (vergel. Dan. VII: 15, 28. IX: 2.) Trouwens hy wilde daer door zijn Apostoliesch gezach herïnneren, en de zeven Gemeenten, aen welke hy dezen Briev schreev, van de zekerheid der zaken, welke hy stondt voor te dragen, des te meer overtuigen.

β. Wijders beschrijvt hy zich, van zijnen uitwendigen toestand, die gansch niet gunstig was; *die ook uw broeder ben, en medegenoot, in de verdrukking, en in het Koningrijk, en in de lijdzaemheid van* JESUS CHRISTUS.

Tot de zeven Gemeenten van het Voorburgemeesterlyk Asia, behoorden ook vele bekeerde Joden, en van deze was JOANNES een *Broeder*, naer het vleesch; maer, in eene meer verhevene betrekking, was hy de *Broeder* van alle de leden dezer Gemeenten naer den geest, voor zo verre zy, door eenen onverbreekbaren band van geloov en lievde, hartelyk verëenigd waren. — Hoe duidelyk maekt hy hier zijne nederigheid openbaer? wel verre van zich, op zijne hoge waerdigheid, en de Openbaringen, met

welke hy verwaerdigd was, hoogmoedig te verheffen, beschrijvt hy zich, als hunnen *Broeder.*

Hy was hunne medegenoot, in de verdrukking, en in het Koningrijk, en in de lydzaemheid van JESUS CHRISTUS. — De zin dezer woorden hangt af, van de zamenvoeging. Wanneer men het woord *Koningrijk* voegt, by het ander *verdrukking,* zal de uitdrukking *medegenoot in de verdrukking en in het Koningrijk, en in de lijdzaemheid van* JESUS CHRISTUS, zo veel zeggen, als *deelgenoot der verdrukkingen, welke* JESUS CHRISTUS, *om zijn Koningrijk*, dat is, om zijne leer, *lijdzaem ondergaen heeft.* Maer deze opvatting schijnt, met de schikking der oorsprongelyke woorden, niet wel over één te brengen. Ook is de verklaring van het woord *Koningrijk,* volgens welke het de leer van den Verlosser beteekenen zou, geheel ongewoon. De beroemde NOESSELT heeft dezelve nog onlangs, met opzet, zoeken te verdedigen (*p*). Het is waer de benaming van *Koningrijk der Hemelen,* of *Koningrijk van God,* wordt wel eens genomen, voor den Christelyken Godsdienst, Luc. VIII: 10. XVIII: 17. Hand. XXVIII: 23, 31. (*q*); maer wy weten geen enkel voorbeeld, dat het *Koningrijk van* JESUS CHRISTUS de leer beteekene, welke de Verlosser gepredikt heeft. — Daer en tegen is 'er niets gewoner, dan dat het *Koningrijk* genomen worde, voor de gelukzaligheid van het volgend leven, (vergel. Matth. XXV: 34. Luc. XXII: 29) In dezen zin, menen wy, spreekt ook hier de Apostel van het Koningrijk.

Anderen voegen het woord *Koningrijk*, by het volgende *lijdzaemheid*, en dan zal een medegenoot *in het Koningrijk en de lijdzaemheid van* JESUS CHRISTUS, zo veel zeggen, als een *deelgenoot, aen het Koningrijk van* JESUS CHRISTUS, *door lijdzaemheid*, zo dat de zakelyke zin zy; „ ik JOANNES, die een medegenoot ben van JESUS CHRIS-„ TUS, in het ondergaen van verdrukking, en namaels, „ door

(*p*) NOESSELT *Opusc. Exeget. Tom.* II. p. 112.
(*q*) WETSTEIN *ad* MATTH. XXI: 25.

„ door lijdzaemheid of ſtandvastigheid, in de heerlykheid „ van dien gezegenden Verlosſer, hoop te delen" (r).

Dan wy, voor ons, vinden gene redenen, om van onſe overzetting af te wijken. — Apostel JOANNES was de *medegenoot* der Christenen, die de VII Aſiatiſche Kerken uitmaekten, *in de verdrukking*; hy deelde met hen, in dezelvde rampſpoeden, welke zy thans, om de belijdenis van het Euangelie, ondergaen moesten. Zelvs was hy gebannen, (vergel. vs. 10,) en hy gevoelde zo wel het geweld der vervolging, als iemand der andere Christenen. — Ook was hy hunne *medegenoot in het Koningrijk*; onder alle vervolgingen, beurde hy zijn hart op, met het bemoedigend vooruitgezicht, dat hy eens met hen, in de heerlykheid van het volgend leven, deelen zoude; wetende, dat zy, die met CHRISTUS verdragen, ook eens met Hem heerſchen zullen, 2 Tim. II: 12. — Hy was hunne *medenoot, in de lijdzaemheid*, of in de *ſtandvastigheid*, voor zo verre zy, met hem, ſtandvastig waren, in de belijdenis van het Christendom, en zich daer van, door gene vervolgingen, hoe ondraeglyk zy ook wezen mogten, lieten afſchrikken.

De laetſte woorden *van* JESUS CHRISTUS, kan men brengen, tot alle de drie gemelde ſtukken, de *verdrukking*, het *Koningrijk*, en de *lijdzaemheid*; daer de Christenen, met den Apostel, vervolgd werden; op de heerlykheid van het volgend leven hoopten, en ſtandvastig waren, in hunne belijdenis, om des Verlosſers wil, en in naervolging van Hem. — Al zo liev evenwel zouden wy het, tot de *lijdzaemheid*, bepalen, en dan noemt de Apostel hunne lijdzaemheid de *lijdzaemheid van* JESUS CHRISTUS, om dat de Verlosſer deze ſtandvastigheid niet alleen bevolen heeft, maer daer in zelvs is voorgegaen.

ỿ. Wijders maekt de Apostel melding, van de plaets, alwaer hy zich bevondt; ik was, op het eiland *Patmos*, om *des woords Gods, en om het getuigenis van* JESUS CHRISTUS.

Patmos is een klein en onvruchtbaer eiland, in de

(r) EICHHORN l. c. p. 35.

Egëische zee, welke, by ons, bekend is, onder den naem van Archipel. De Romeinen waren gewoon, misdadigers, byzonder zulke, die zich aen oproer, hadden schuldig gemaekt, naer *Patmos*, en de omliggende eilanden, te verbannen, gelijk TACITUS (*s*) heeft aengeteekend. — Over de zeer aengelegene vraeg, wanneer is Apostel JOANNES, op het eiland *Patmos*, geweest? hebben wy, in de *Inleiding*, uitvoerig gehandelt; ons voegende, by de zulken, die de ballingschap van den Apostel bepalen, tot de vervolging, welke Keizer Domitianus, in zijnen laetsten tijd, heeft aengericht.

De aenleiding, tot zijne verbanning, geevt de Apostel dus op: *om het woord Gods, en om het getuigenis van* JESUS CHRISTUS. De uitgevers van dit Boek hebben deze plaets woordelyk overgenomen. vs. 2, by het welk wy hebben opgemerkt, dat het *woord Gods* de leer van het Euangelie beteekene, en dat, door het *getuigenis van* JESUS CHRISTUS, het gene de Apostel, omtrent den Verlosser, zijne leer, en daden, openlyk en met alle vrymoedigheid, gepredikt had, bedoeld worde. — Wat wonder, daer Keizer DOMITIANUS, tegen de Christenen, woedde, dat JOANNES, zulk een beroemd en aenzienlyk Leeraer, naer een afgelegen eiland, verbannen wierdt?

10. [*Ende*] ick was (m) in den geest op den dagh des Heeren: ende ick hoorde achter my een groote stemme, als eener basuyne,

11. Seggende, Ick ben de Alpha ende de Omega, de eerste ende de laetste: ende, 't Gene gy siet schrijft dat in een boeck, ende sendt het den seven Gemeynten die in Asien zijn, [*namelick*] tot Ephesen, ende tot Smyrnen, ende tot Pergamen, ende tot Thyatiren, ende tot Sardis, ende tot Philadelphien, ende tot Laodiceen.

Vs. 10ª. beschrijvt de Apostel de wijs, op welke de Verlos-

(*s*) *Annal.* l. XV.
(m) Openb. 4: 2.

losser zich, aen Hem, geöpenbaert heeft, *ik was in den geest*, en hy bepaelt tevens den tijd, *op den dag des* HEEREN.

Hy *was in den geest*. — Deze uitdrukking geevt eenvouwig te kennen, dat hy eene verrukking van zinnen gehad hebbe, zo dat hem inwendig, aen zijnen geest, zekere buitengewone dingen vertoond wierden, zonder dat de zintuigen van zijn lichaem werden aengedaen. *In den geest te zijn* is het zelvde, het welk PAULUS noemt *buiten het lichaem te wesen*, 2 Cor. XII: 2; en geevt te kennen, dat de Openbaring, welke hy ontvong, niet uitwendig geweest zy, werkende op de lichamelyke zintuigen, maer geheel inwendig, zo dat alleen zijne ziel, zonder dat zijne oogen en ooren werden aengedaen, gezien en gehoort hebbe, op dezelvde wijs, als PETRUS, Hand. X. Zoortgelyke uitdrukkingen vinden wy meermalen, by de Propheten, byzonder by EZECHIEL; by voorbeeld, Kap. I: 3. *de geest des* HEEREN *viel op my*.

Den tijd bepaelt de Apostel, zeggende *op den dag des* HEEREN. — De Hoogleeraer J. VAN DEN HONERT (*t*) heeft, met veel omslag van geleerdheid, zoeken te bewijsen, dat hier de dag van Jerusalems verwoesting bedoeld worde, die meermalen de *dag des* HEEREN, by uitnemenheid, genaemd wordt; om dat de verhoogde Middelaer zich toen, door geduchte strafgerichten, van welke nimmer wedergae gezien is, aen de hardnekkige Joden, verheerlykt heeft. Maer wy menen, in de *Inleiding*. genoegzaem betoogt te hebben, dat JOANNES, eerst in den laetsten tijd der Regeering van Keizer DOMITIANUS, en derhalven lang na de verwoesting van Jerusalem, op het eiland *Patmos* gebannen zy.

Anderen verstaen hier, door den *dag des* HEEREN, het jaerlyksch Paeschfeest, waer op de Christenen gedachtenis vieren van 's Heilands opstanding, zich beroepende, op CHRYSOSTOMUS, die den Paeschdag, den *dag des* HEEREN, noemt (*u*). — Ik wil thans niet onderzoeken, of het Jaerlyksch Paeschfeest, ter gedachtenis van 's Heilands opstan-

(*t*) *Dissert. de Die Dominica.*
(*u*) WOLFIUS *Cur. Philol. & Crit. ad h. l.*

ding, door de Apostelen, zy ingesteld. — Deze stelling wordt, door zeer geleerde mannen, verworpen (*v*). Zo veel is zeker, dat 'er, in de Heilige Schrivten, gene de minste melding van gemaekt worde; ten zy men daer toe het bevel van PAULUS 2 Tim. II: 8. brengen wilde (*w*). De zaek schijnt ons ten minsten twijffelächtig, en het getuigenis van CHRYSOSTOMUS is te laet, om zich daer op te kunnen gronden.

De Hoog Leeraer EICHHORN heeft de voorönderstelling, dat JOANNES hier, van het Paeschfeest, spreke, onlangs zoeken aen te dringen, zich daer op beroepende, dat de oude Christenen, met zo veel vertrouwen, de wederkoomst van CHRISTUS, op het Paeschfeest, te gemoet zagen, dat zy als dan, tot middernacht, te zamen vergaderd bleven, op dat de Verlosser hen niet slapende en onbereid vinden mogt. „ Nu, (zegt hy) indien deze verwachting zo oud geweest „ is, dat zy mag gezegd worden, van de tijden der Aposte„ len te zijn voortgekomen (en 'er is gene reden, dat men „ den zo hogen ouderdom van die overlevering in twijffel „ trekke) kon 'er zekerlyk geen dag voegzamer schijnen, tot „ het oogmerk en aengenaem bedrog van den Dichter, en „ meer geschikt tot de waerschijnlykheid van zijn verdicht„ sel, om daer op eene verschijning van CHRISTUS, in eene „ menschelyke gedaente, te vercieren, dan de gewone *dag* „ *des* HEEREN, of, dat ik meer verkies, dan de *Paesch*„ *dag*" (*x*). — Maer, gelijk het twijffelächtig is, of het Paeschfeest, ter jaerlyksche gedachtenis van 's Heilands opstanding, van eene Apostolische instelling zy, zo is het nog bedenkelyker, of 'er, reeds by de Christenen der eerste Eeuw, eene dergelyke verwachting, van CHRISTUS wederkoomst op het Paeschfeest, (vooröndersteld, dat het toen reeds jaerlyksch gevierd zy) hebbe plaets gehad. HIERONYMUS, door den Heer EICHHORN aengehaeld, spreekt wel, van zulk eene verwachting, en noemt het eene *Apostolische overle-*

(*v*) BASNAGE *Annal. Tom.* II. p. 190, 191. CLERICUS *Hist. Eccl.* p. 673.
(*w*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. p. 152.
(*x*) l. c. p. 32, 33.

levering (y). Maer deze overlevering heeft genen grond altoos, in de Schrivten der Apostelen, noch in die der vroegfte Kerkvaderen; behalven nog dat zy rustte, op eene valſche vooronderſtelling.

Wy voor ons, vinden daerom gene redenen, om het oude en meest gewone begrip te verlaten, volgens het welk de Apostel ſpreekt, van den eerſten dag der weke, die, reeds by IGNATIUS en IRENÆUS, de *dag des* HEEREN genaemd wordt, om dat dezelve, door de Christenen, ter eere van den Verloſſer, tot eenen dag van gemeenſchappelyken Godsdienst, was afgezonderd. — CHRISTUS zelvs, en zijne Apostelen, hadden, omtrent den dag van den openbaren Godsdienst, niets bepaeld, en dit ſtuk, aen de vryheid der Kerke, gelaten. Maer de Christenen verkozen 'er den Zondag toe, om dat de Verloſſer, op den zelven, uit de doden is opgeſtaen. Wanneer dit het eerst geſchied zy, kunnen wy niet bepalen; zo veel leeren wy, uit deze plaets, dat die loffelyke gewoonte, reeds op dien tijd, op welken onſe Apostel, met Prophetiſche gezichten, verwaerdigd werdt, hebbe plaets gehad.

Na deze opgaev der omſtandigheden, Kap. I: 9, 10ᵃ, beſchrijvt de Apostel het gene hem, in het eerſte gezicht, geöpenbaerd is, Kap. I: 10ᵇ — III: 21.

Eerst verhaelt hy het gene hy gehoort heeft, Kap. I: 10ᵇ, 11.

In het gemeen is het vs. 10ᵇ, *ik hoorde achter my eene grote ſtem, als eene bazuine.*

De Apostel *hoorde eene ſtem*, dat is, een geluid, als dat van eenes menſchen ſtem, het welk verſtaenbare woorden, in eene geregelde orde, zeer onderſcheidenlyk voortbracht. Zo hoorde ook de Propheet EZECHIEL eene ſtem, van boven het uitſpanſel, Ezech. I: 25. JOANNES *hoorde* deze *ſtem*, in eene verrukking van zinnen, en, wanneer 'er anderen by tegenwoordig geweest waren, zouden zy niets gehoort heb-

(y) HIERONYMUS *ad* MATTH. XXIV.

ben. Het ging hem, even als den Propheet DANIEL, die alleen een gezicht zag, terwijl de mannen, die by hem waren, dit gezicht niet zagen, Dan. X: 7. — De Apostel hoorde deze ſtem *achter zich*. Zy geſchiedde derhalven geheel onverwacht, en verbaesde den Apostel, te meer om dat hy aenſtonds bemerkte, dat het gene gewone menſchenſtem ware. — Het was eene *groote* ſtem, *als eener bazuine*; het geluid was zo zwaer, als of de woorden, door eene bazuin, of eenen roeper, geſproken wierden.

Maer waer toe zulk een zwaer geluid? om de verhevene Majeſteit van den Spreker af te beelden, en eenen des te dieperen indruk te maken, op het gemoed van den Apostel; als mede om alle vermoeden wech te nemen, dat hy, door eene enkele verbeelding, misleid ware.

Meer byzonder bericht de Apostel, welke woorden hy, van die groote ſtem, gehoort hebbe, vs. 11.

α. Eerst gav de Spreker eene beſchrijving van de onëindige waerdigheid zijnes perſoons vs. 11ª, *zeggende: ik ben de Alpha en de Omega, de eerſte en de laetſte.* — Het gene de Verlosſer hier van zich zelven getuigt, hebben wy reeds ontmoet vs. 8. *Ik ben de Alpha en de Omega*, zegt zo veel, als ik ben het begin en het einde. Trouwens zo verklaert het de Heiland nader, ik ben *de eerſte, en de laetſte*. Hy is *de eerſte*, voor zo ver Hy volſtrekt eeuwig is, zo dat 'er niets, voor Hem, geweest zy; Hy is de almachtige Werkmeester van alle geſchapene wezens, die, eens wezens zijnde met God den Vader, van alle eeuwigheid beſtaen heeft. Hy is *de laetſte*, voor zo verre 'er niemand na Hem wezen zal: want, al verändert alles, wat veränderen kan, Hy blijvt eeuwig dezelvde, Hebr. I: 10-12.

β. Wijders gav de Goddelyke Verlosſer een merkwaerdig bevel, aen den Apostel, vs. 11ᵇ, *het gene gy ziet, ſchrijvt dat in een boek* enz. — *Het gene gy ziet*, dat is het gene gy aenſtonds, in eene verrukking van zinnen, zien zult. Inmiddels wordt, onder het *zien*, tevens het *horen* begrepen; de Heiland ſpreekt hier, alleenlyk van het

het *zien*, om dat alles, in een Prophetiesch gezicht, vertoond werdt. Immers het woord *zien* wordt, voor alle gewaerwordingen, door middel van de zintuigen, ook van het gehoor, genomen, (vergel. Matth. XV: 31. 2 Cor. VII: 8. Col. II: 5.) — Het gene de Apostel thans, door zijne zintuigen, vernemen zoude, moest hy *schrijven in een boek*, dat is, in geschrivt stellen. Men denke niet bepaeldelyk, aen het gene wy gewoon zijn, een *boek* te noemen; oulings was men gewoon alle schrivtelyke opstellen, met dit woord, uit te drukken; zelvs werdt het gebruikt, van de scheidbrieven der Joden, Matth. XIX: 7. — Dit geschrivt moest de Apostel *zenden*, aen de *zeven Gemeenten*, *welke* toenmaels, *in* het Voorburgemeesterlyk *Asia*, waren, *namenlyk te Ephesen, en te Smyrnen, en te Pergamus, en te Thyatiren, en te Sardis, en te Philadelphien, en te Laodiceen.* Niet, dat de Apostel zeven afschrivten maken moest; die arbeid zou geheel nutteloos geweest zijn; wanneer hy het oorsprongelyk opstel zondt, aen de Opzieners der Ephesische Gemeente, konden 'er de overige ligtelyk een afschrivt van nemen.

Elk van deze Gemeenten zal ons, uit de zeven afzonderlyke Brieven, welke de Apostel aen haer geschreven heeft, Kap. II, III, nader kenbaer worden. — De zeven hier vermelde steden maekten als eenen kring uit; de drie eerste lagen, aen de zee, en de vier overige landwaerd in; van *Ephesen* ging men, over *Smyrna*, naer *Pergamus*, dan Oost op, naer *Thyatiren*, vervolgens Zuid-Oost op, naer *Sardis* en *Philadelphia*, en eindelyk kwam men in *Laodicea*, het welk digt lag aen Ephesen. — Er waren wel meer Christen Gemeenten, in het Lydisch Asia; maer JOANNES moest, bepaeldelyk aen de zeven gemelde, schrijven, om dat deze, aen zijn byzonder opzicht, toevertrouwd, en thans, door zijne verbanning naer Patmos, van zijne tegenwoordigheid en raedgevingen, verstoken waren.

Nog een paer korte aenmerkingen moet ik 'er byvoegen. — De eerste is deze, dat het woordeken *ende* niet van den Heiland, maer van den Apostel zy, om daer door

aen te duiden, dat hy twee onderscheidene zaken gehoort hebbe, de beschrijving, welke de Heiland gav, van zijne oneindige waerdigheid, en het gemelde bevel; hy hoorde eene groote stem, *zeggende, ik ben de Alpha en de Omega, de eerste en de laetste*, ENDE, dat is, zeggende vervolgens, *het gene gy ziet schrijv dat* enz. — De andere aenmerking is deze, dat dit bevel alleen betrekkelyk zy, tot het eerste gezicht, Kap. I: 9— III: 22, en niet tot de overige openbaringen, welke, in dit Boek, voorkomen. De Apostel is, gelijk alle de Propheten, met verschillende gezichten, op onderscheidene tijden, verwaerdigd, (verg. Kap. IV: 1.) (z). Naderhand kreeg hy eerst bevel, om ook de volgende gezichten op te schrijven. (Verg. vs. 19.)

B. Wijders verhaelt de Apostel het gene hy gezien heeft, Kap. I: 12— III: 22.

α. Hy zag de gedaente van eenen mensch, in eene zeer achtbare gestalte, met alle luisterrijke teekenen van meer dan eindige Majesteit, Kap. I: 12-16.

12. Ende ick keerde my om, om te sien de stemme die met my gesproken hadde: ende my omgekeert hebbende, sagh ick seven goude kandelaren:

13. Ende in het midden van de seven kandelaren eenen (n) den Sone des menschen gelijck zijnde, bekleedt met een langh kleet tot de voeten, ende (o) omgordt aen de borsten met eenen gouden gordel:

14. Ende sijn hooft ende hayr was wit gelijck als (p) witte wolle, gelijck sneeuw: (q) ende sijne oogen gelijck een vlamme vyers:

15. Ende sijne voeten waren blinckende koper gelijck, ende gloeyden als in eenen oven: ende sijne stemme (r) als eene stemme van vele wateren.

16.

(z) GROTIUS *ad h. l.*

(n) Ezech. 1: 26. Dan. 7: 13. Openb. 14: 14. (o) Openb. 15: 6. (p) Dan. 7: 9. (q) Openb. 19: 12. (r) Openb. 14. 2.

16. Ende hy hadde seven sterren in sijne rechterhant: ende uyt sijnen mont gingh (s) een tweesnijdende scherp sweert: ende sijn aengesicht was gelijck de sonne schijnt in hare kracht.

a. De aenleiding, tot het zien van die zeer luisterrijke gedaente, vinden wy vs. 12[a]. *en ik keerde my om, om te zien de stem, welke met my gesprooken had.* — De Apostel bemerkte aenstonds, en met verbaesing, dat het gemelde geluid gene gewoone menschenstem waere. Uit dit beginsel, *keerde hy zich om* achterwaerds, *om te zien de stem* enz. — Er is, die, uit aenmerking, dat eene stem niet kan gezien worden, het woord *zien* nemen, in de beteekenis van nauwkeurig kennen, zo dat de zin zy: „ ik keerde my, „ om de stem, welke tot my gesproken had, naeder te „ leeren kennen." Dan, gelijk wy reeds by vs. 11. hebben opgemerkt, het woord *zien* wordt, voor allerlei gewaerwordingen, ook van het gehoor genoomen. Alzo liev evenwel zouden wy, door *de stem, welke met* den Apostel *gesprooken* had, by wijs van overnoeming, den sprekenden persoon zelven verstaen, die deze stem had voortgebracht. Zo hebben ook de LXX Jes. LIV: 17; en *de stem des roependen, in de woestijne* is de persoon zelvs, die, in de woestijne, roept, Matth. III: 3. Marc. I: 3. Luc. III: 4.

De zaek is derhalven eenvouwig deze: de Apostel, dat zwaere geluid, met verbaesing, gehoort hebbende, keerde zich om, op dat hy den Persoon mogt zien, die tot hem gesprooken, en zulk eene verhevene beschrijving van zijne oneindige waerdigheid gegeven had.

b. By deze gelegenheid, zag JOANNES een zeer merkwaerdig gezicht, vs. 12[b]-16, *en my omgekeerd hebbende, zag ik* enz.

a. *Ik zag*, (zegt hy) *zeven gouden kandelaren.* — In dit Boek der Openbaring, zijn veelvuldige toespeelingen, op den Tabernakel en den Tempel. Wy vinden 'er

(s) Jes. 49: 2. Ephes. 6: 17. Hebr. 4: 12. Openb. 2: 16. ende 19: 15.

melding, van den Tempel, Kap. VII: 15; van den Tempel des Tabernakels der getuigenisse, Kap. XV: 5. van den reukältaer en het gouden wierookvat, Kap. VIII: 3; van den altaer, Kap. VI: 9. XIV: 18; van de Arke des Verbonds, Kap. XI: 19; van den rook, uit de heerlykheid Gods, die den Tempel vervulde, Kap. XV: 8. — Hier ontmoeten wy reeds de eerste. Te weten, in den Tabernakel, was een gouden kandelaer, hebbende zeven lampen, om het Heiligdom, het welk gene vensteren had, nacht en dag te verlichten, Exod. XXV: 31-37. Num. VIII: 2.

De Propheet ZACHARIA zag éénen gouden kandelaer, met zeven lampen daer op, Zach. IV: 2; maer JOANNES zag *zeven gouden kandelaeren*; kunstig gemaekte kandelaeren van louter goud, hebbende elk eene brandende lamp, op den top. — De geheimzinnige beduidenis van deze *kandelaeren* wordt vs. 20b, verklaerd. Zy vertoonden de voorheen gemelde zeeven Gemeenten van het Lydiesch Asia. Ook waren de kandelaers gepaste zinbeelden van de Gemeenten, voor zo verre deze, even als kandelaers, geen licht hebben in zich zelven, maer alleenlyk het licht van Gods woord, het welk den oorsprong heeft, in de oly van den Heiligen Geest, aen anderen mededelen. — De kandelaers waeren van louter *goud*, een metael, het welk aen geen roest onderworpen is, om dat de Gemeenten geheel zuiver wezen moeten, en in leer en in zeden; ondertusschen worden die *zeven* Gemeenten hier vertoond, niet zo als zy werkelyk waeren, 'er heerschten toch vele en groote gebreken by dezelven, maer zo als zy behoorden te wezen.

II. Wijders zag de Verlosser eenen zeer doorluchtigen Persoon, met alle luisterrijke teekenen van onnadenkelyke Majesteit, vs. 13-16.

Tot nader verstand van zaeken, hebben wy vooräf het een en ander aen te merken; — dat de verhevene beeldspraeken, met welke die doorluchtige Persoon, naer den Oosterschen smaek, geschilderd is, ontleend zijn, uit

uit de Godspraeken der Propheten, byzonder EZECHIEL en DANIEL; — dat de Persoon, welken JOANNES gezien heeft, den Goddelyken Verlosser vertoont hebbe: op zoortgelyk eene wijs heeft zich Gode zelvs, in Prophetische gezichten, vertoont, aen MOSE, JESAIAS, EZECHIEL, DANIEL, en anderen; — dat deze beeldspraekige teekening van den verhoogden Middelaer geschikt waere, om den Apostel, en ook ons, de meest verhevene denkbeelden in te boesemen, van zijne onnadenkelyke heerlykheid, byzonder van zijne Goddelyke Majesteit.

1. In het gemeen, zegt de Apostel vs. 13[a]. Ik zag, *in het midden van de zeven kandelaeren Eenen, den Zoon des menschen gelijk zijnde.* — De beeldspraek is allerduidelykst overgenomen, uit Dan. VII: 13. *Voorder,* (zegt de Propheet) *zag ik, in de nachtgezichten, en ziet, daer kwam Een, met de wolken des hemels,* ALS EENES MENSCHEN ZOON. — De Heiland, noemde zich zelven doorgaens, in zijne omwandeling op aerde, *den Zoon des menschen,* voor het naest uit nederigheid (*a*); 'er is daerom, onder de Uitleggers, die meenen, dat de verhoogde Middelaer, in zijne menschelyke natuur, uit den hemel nedergedaeld zy, en zich, in dezelve, aen den Apostel vertoont hebbe. Maer dit ligt ganschelyk niet, in den Text; de Apostel zegt niet, met den articulus, ὁμοιον υιω ΤΟΥ ανθρωπου, *gelijk den Zoon* DES *menschen,* maer eenvouwig ὁμοιον ὑιω ἀνθρωπου, *gelijk eenes menschen Zoon;* dat is de gedaente, de gelykenis van een menschenkind, of van eenen gewoonen mensch. Voeg 'er by, dat de hemel den Verlosser moet omvangen, tot de tijden der wederöprichting van alle dingen, Hand. III: 21.

De zaek is derhalven deze: JOANNES zag eenen Persoon, die, wat zijne gestalte en houding aenging, aen een menschenkind, aen eenen gewoonen mensch,

(*a*) EICHHORN l. c. p. 45.

gelijk was. — In zulk eene menschelyke gedaente, vertoonde zich de Verlosser, *in het midden van de zeven kandelaeren*, en, uit Kap. II: 1, leeren wy, dat Hy, in het midden der zeven gouden kandelaeren, *wandelde*. Het schilderde eigenäertig af, dat de Heiland, gelijk by zijne Kerk, in het algemeen, alzo ook by de zeeven meermaelen gemelde Gemeenten, in het byzonder, met zijne Godheid en genade, altoos tegenwoordig, en dat zijne liefdezorg voor dezelve, bestendig waere. Trouwens waer twee of drie vergaderd zijn, in zijnen naem, daer is Hy, in het midden van hen, Matth. XVIII: 20.

2. Vervolgens wordt die doorluchtige Persoon nader, en zeer uitvoerig, beschreven, als de hemelsche zegepraelende *Priester-Koning* (*b*), vs. 13^b-16.

—. Van zijn Priesterlyk gewaed, en Koninglyken opschik, vs. 13^b. Hy was *bekleed, met een lang kleed, tot de voeten, en omgord, aen de borsten, met eenen gouden gordel.*

Hy was *bekleed, met een lang kleed, tot de voeten.* — Zoortgelyk eene teekening vinden wy ook Ezech. IX: 2. Dan. X: 5. Men verbeelde zich een ruim en lang kleed, het welk, tot aen den top van den hiel, nederhing. Van welk eene stof het waere, wordt niet bedoeld; uit vergelyking evenwel van Kap. XV: 6, mogen wy besluiten, dat het een kleed van ongemeen fijn, wit, en blinkend linnen, geweest zy. Zulke kleederen droegen oulings de Priesters, in het Heiligdom, byzonder de Hogepriester, Lev. XVI: 4, 23, 32. Dit gewaed vertoonde derhalven de Hogepriesterlyke waerdigheid van den Verlosser.

Hy was *omgord, aen de borsten, met eenen gouden gordel.* — In het Oosten, is men gewoon, zich van eenen gordel te bedienen, om de lange klederen op te schorten, en voor te komen, dat

zy,

(*b*) HERDER l. c. p. 11.

zy, in het gaen, niet hinderlyk zijn. Byzondere perfonen hadden oultings den gordel, om de lendenen, en, dewijl dezelve zomtijds, met gouden draden, geborduurd, zomtijds met gouden franjes omzet was, maekte dit een cierlyk gedeelte van den opfchik uit. Maer de Priesters moesten zich hoger gorden, *aen de borsten*, en op de hoogte van het hart; op dat zy luchtiger wezen mogten, en meer gefchikt, tot het zwaere werk van den Heiligen dienst, als mede om het zweeten voor te komen, (vergel. Ezech. XLIV: 17 18.) — De Perfoon, die zich, aen JOANNES, vertoonde, was omgord, met eenen *gouden* gordel, met eenen kostbaeren gordel, kunftig geweeven van gouden draden. Dit vertoonde zijne Koninglyke waerdigheid. Het was namenlyk een cieraed der Oosterterfche Koningen, dat zy gouden gordels droegen. Zo vertoonde zich ook de MESSIAS, aen den Propheet DANIEL, omgord, met fijnen goude van Ophaz, dat is, met eenen gordel, gemaekt van het allerkostbaerfte goud, het welk van Ophaz, of Ophir, gehaeld werdt, Dan. X: 5.

--. Deze luisterrijke Perfoon wordt befchreven, van zijn hoofd en aengezicht, vs. 14.

/. *Zijn hoofd en hair*, dat is het hair van zijn hoofd, (het is even, als of 'er ftondt, *zijn hoofd, namenlyk zijn hair*, of zijn hoofd, wat het hair aengaet) *was wit, gelijk als witte wolle.* — De Ouden waren gewoon, het allerzuiverfte wit, iets, het welk volkomen wit is, by *witte wolle*, en by fneeuw, te vergelyken, Jef. I: 18. De Man, welken de Apostel zag, had wit hair op zijn hoofd, en wel zo wit, dat het, by witte wolle, mogt vergeleeken worden.

Grijfe hairen, welke, door den ouderdom, wit geworden zijn, werden, ten allen tijde, befchouwd, als een teeken van achtbaerheid,

het welk ieder eenen ontzach en eerbied inboezemt. *Der jongelingen cieraed is hunne kracht, en der ouden heerlykheid is de gryſigheid*, zegt daerom SALOMO, Spreuk. XX: 29. — De Man, die zich, aen den Apostel, vertoonde, had ongemeen wit hair, op zijn hoofd; ook deze byzonderheid kon niet nalaten, hem ontzach en eerbied in te boeſemen. Maer dit was het nog niet al; deze gryſigheid verbeeldde de eeuwige Godheid van den Verloſſer. Zo zag ook DANIEL *den Ouden van dagen*, dat is, God den Vader: het hair van zijn hoofd was wit, als zuivere wolle, ten vertoge van zijne volſtrekte Eeuwigheid, Dan. VII: 9. Dit zelvde wordt hier, op den Heiland, toegepast, die de eeuwige Zoon is van den Eeuwigen Vader.

//. *Zijne oogen* waren, *gelijk eene vlamme vuurs*. Wanneer men zijne oogen aenzag, was het, als of 'er eene vlamme vuurs uit afſtraelde. — Glansrijke oogen, welke ſchitteren, als vuur, teekenen eene zeer verhevene ziel, en iets Majestueus. Meer byzonder evenwel beteekenen hier de *oogen, gelijk eene vlamme vuurs*, de oneindige Alweetenheid van den Goddelyken Verloſſer, waer door niets, voor Hem, verborgen is. — De teekening is wederom ontleend, uit de Godſpraek van DANIEL, die Gods Zoon zag, in de gedaente van eenen man, met linnen bekleed; zijn aengezicht was, gelijk de gedaente des blikſems, en zijne oogen, gelijk vuurige fakkelen, Dan. X: 6.

---. De Apostel gaet over, tot de beſchrijving van zijne voeten, zonder iets te zeggen, van de overige leden, om dat deze, door het lange kleed, bedekt waren, vs. 15ᵃ. *Zijne voeten waren blinkend koper gelijk, en gloeiden, als in eenen oven*, dat is, als koper, het welk, in eenen oven, gegloeid is.

De

De Geleerden, vooräl die zich oeffenen, in de natuurlyke Historie der ertsen en delvstoffen, hebben zich zeer veel moeite gegeven, om te onderzoeken, welk een zoort van *koper* hier bedoeld worde (*c*). — Op den uiterlyken klank van het Grieksche woord, hebben het zommigen vertaelt, door *koper van den Libanon*, en gedacht, aen eene erts, welke, op den berg Libanon, gegraeven werdt; zich beroepende, op Deut. XXXIII: 25, alwaer van ASER, in wiens ervdeel die berg gelegen was, gezegd wordt, *yser en koper zal onder zijne schoenen zijn.* Dan het oorsprongelyk woord, het welk de Onsen, door *schoe*, vertaelt hebben, schijnt eenen *grendel*, te beteekenen, zo dat de zin zijn: „ uw grendel zal yser en koper zijn, „ uwe ervbezitting zal, voor de vyanden, on„ verwinbaer weezen." Anderen denken, aen een zeker mengsel van goud, met glas en edele gesteenten, bedekt (*d*). — Hoe het ook wezen moge, 'er is geen twijffel aen, of hier wordt het allerëdelste koper bedoeld, zo ongemeen glansrijk, dat men 'er de oogen niet op houden konde.

Wy ontmoeten wederom dezelvde beeldspraek, by den Propheet DANIEL, Kap. X: 6. Hy zag Gods Zoon, in de gedaente van eenen Man, met linnen bekleed; zijne voeten waeren, gelijk de verw van gepolijst koper. — *Koper* beduidt vastigheid en sterkte. Daerom wordt, van den Behemooth, gezegd, *zijne beenders zijn, gelijk vast koper*, Job XL: 13. Hier vertoonen de koperen voeten de sterkte en het alvermogen van den Heiland, welke Hy, in alle zijne werken, byzonder in het beschermen van zijne Kerk, openbaer maekt. — Het beeld, het welk NEBUCADNEZAR, in den droom, vertoond werdt, had koperen

(*c*) BOCHART *Hieros. Part.* II. l 4. c. 16. p. 871—
(*d*) SCHEUCHZER *Bijbel der Natuur vertaeld, door* L. MEYER. XII *Deel.* p. 292-296.

dyen en fchenkelen; maer de voeten waeren een mengfel van yfer en leem, om de zwakheid en onbeftendigheid der Griekfche Monarchy af te beelden. Dan. II: 31-35.

—————. Vervolgens fpreekt de Apostel, van de ftem, vs. 15b, *en zijne ftem was als eene ftem van vele wateren.* Wanneer de doorluchtige Perfoon, welken JOANNES zag, begon te fpreeken, was zijne ftem zo ongemeen zwaer, als nimmer, door eenig mensch, kan worden voortgebracht. Vs. 10. werdt zy vergeleken, by het geluid van eene bafuine, hier by dat van *vele wateren.* Wanneer Hy fprak, was het, als of men het onzettend geluid van eenen zeer zwaren waterval hoorde, die, van eene zeer aenmerkelyke hoogte, in de diepte nederftort. — Deze teekening is wederom ontleend van den Propheet EZECHIEL; de man, die hem den Tempel aenwees, had eene ftem, als het geruisch van vele wateren, Ezech. XLIII: 2.

Wat beteekende nu deze onzettende ftem? Onfes erächtens de onwederftaenbare kracht van 's Heilands almachtig bevel, aen het welk zich alles onderwerpen moet.

—————. Eindelyk fpreekt de Apostel, van het uitwendig cieraed, vs. 16.

f. *Hy had zeven ftarren in zijne rechtehand.* Men denke aen *zeven* juweelen, edele gefteenten, welke, in den fchitterenden glans, aen zo vele *ftarren* gelijk waeren. Zulke edele gefteenten droeg men, reeds, in oude tijden, in ringen, aen de rechtehand, Jer. XXII: 24. — De luisterrijke Perfoon, die zich aen JOANNES, vertoonde, had *zeven* fchitterende juweelen, welke zich, als *ftarren*, vertoonden, in zo vele kostbaere ringen, *in* of *aen zijne rechtehand.*

In ons geval, beteekenen deze *zeven ftarren* de Engelen of Opzieneren der zeven Afiatifche

Ker-

Kerken, (vergel. vs. 20.) Trouwens de Leeraers van het Euangelie moeten, door hun onderwijs en voorbeeld, onder het menschdom, lichten, even als ſtarren, in den duisteren nacht. — De Perſoon, welken JOANNES zag, had die zeven ſtarren, die zeven edele geſteenten, welke, in den ſchitterenden glans, aen ſtarren gelijk waeren, aen zijne rechtehand, om aen te toonen, dat de Verloſſer eene byzondere zorg draege, voor de Leeraeren, om hen te ſterken, te beſtuuren, en hun werk voorſpoedig te maeken.

II. *Uit zijnen mond, ging een tweeſnijdend ſcherp zwaerd.* — Toen JOANNES deezen luisterrijken Perſoon zag, vertoonde zich de adem, die uit zijnen mond uitging, als een glinſterend zwaerd, het welk ongemeen ſcherp, en geſchikt was, om aen weerskanten te ſnijden. Op zoortgelyk eene wijs, wordt ook de MESSIAS geteekend, Jeſ. XI: 4. *Hy zal de aerde ſlaen, met de roede zijnes monds, en met den adem zijner lippen, zal Hy den goddeloosen dooden.* — Dit *zwaerd* was een eigenäertig zinnenprent van 's Heilands macht, zo in het beſchermen van zijn volk, als byzonder in het uitöeffenen van eene rechtvaerdige wraek, aen zijne vyanden, (vergel. Kap. II: 16.) Op zoortgelyk eene wijs, vertoonde zich ook Gods Zoon, aen den Veldheer JOSUA, toen hy gereed ſtondt, om de Kanaänners te verdelgen, Joſ. V: 13, 14; en de oordeelen, welke God, als een rechtvaerdig Richter, over zijne vyanden, uitſtort, koomen meermaelen voor, onder de teekening van een zwaerd, (vergel. Deut. XXXII: 41.

III. *Zijn aengezicht was, gelijk de zon ſchijnt, in hare kracht.* — Er ſtraelde, van zijn gelaet, een ſchitterende glans af, gelijk aen dien der zonne, wanneer zy, op den vollen middag,

ſchijnt, in alle haere kracht. Zodanig was ook het aengezicht van den Verloſſer, by zijne gedaente verändering, Matth. XVII: 2. — Het vertegenwoordigt de onnadenkelyke heerlykheid, met welke Hy, als verhoogde Middelaer, bekleed is; eene heerlykheid, van welke wy ons even zo min een evenreedig denkbeeld maeken, als den glans der middag zon aenſchouwen, kunnen.

β. *Op dit gezicht, viel de Apostel, van angst en ſchrik geheel verſlijvd, ter aerde neder; maer de doorluchtige Perſoon, die hem verſcheenen was, beurde hem op, met moed geevende woorden, en voegde 'er zeer merkwaerdige bevelen by, Kap. I: 17— III: 22.*

z. De bemoedigende woorden, welke die luisterrijke Perſoon, tot den ontroerden Apostel, geſproken heeft, vinden wy Kap. I: 17, 18.

17. Ende doe ick hem ſagh viel ick als doot aen ſijne voeten: ende hy leyde ſijne rechterhant op my ſeggende tot my, En vreeſt niet: (t) Ick ben de eerſte ende de laetſte:

18. (v) Ende die leve, ende ick ben doot geweeſt: ende ſiet ick ben levendigh in alle eeuwigheyt. Amen. (x) Ende ick hebbe de ſleutels der helle ende des doots.

a. De Apostel verkeerde thans, in zulke omſtandigheden, dat hy bemoediging nodig had, vs. 17ª. *en doe ik Hem zag, viel ik, als dood, aen zijne voeten.* — Wy vertaelen het liever *als ik Hem gezien had*, niet alleen in zijne Priesterlyke en Koninglyke waerdigheid, maer ook in zijne Goddelyke en Middelaers heerlykheid, *viel ik, als dood,* *aen*

(t) Jeſ. 41: 4. ende 44: 6. ende 48: 12. (v) Rom. 6: 9. (x) Job 12: 14. Jeſ. 22: 22. Openb. 3: 7. ende 20: 1.

aen zijne voeten. Zijne ontroering was zo groot, dat hy van angst geheel verstijvde, en, in bezwijming, op de aerde nederviel. Het ging den Apostel, even als den Propheet DANIEL; toen hem, in een Prophetiesch gezicht, de opkoomst en ondergang der Persische Monarchy vertoond werdt, en de Engel GABRIEL zich by hem voegde, om dit gezicht te verklaeren, verschrikte hy, en viel op zijn aengezicht, Dan. VIII: 17. Toen hy naderhand Gods Zoon zag, in de gedaente van eenen man, met linnen bekleed, en de stem zijner woorden hoorde, viel hy, in eenen diepen slaep, met zijn aengezicht ter aerde, Dan. X: 9. — Trouwens wanneer men, de omstandigheden van den Apostel, indenkt, zal men zich ligtelyk verbeelden kunnen, hoe geweldig zijne ontroering waere. Voeg 'er by, dat hy thans, voor de eerstemael, met een Prophetiesch gezicht, verwaerdigd wierd, op eenen tijd, dat hy niets van dien aert verwachtte, of verwachten konde.

II. Dan de Verlosser beurde den ontroerden Apostel op, met moedgeevende woorden, vs. 17[b], 18.

1. In het gemeen, benam Hy hem alle vrees. *Hy leide*, (zegt de Apostel) *zijne rechtehand op my, zeggende tot my, vrees niet*, vs. 17[b]. — Misschien kan de zaek eenigszins verklaerd worden, uit de gewoonte, welke, in veele plaetsen van het Oosten, gebruikelyk is, dat iemand, die zijne opwachting maekt, by den Koning, op de knieën valle, en dat de Monarch dan, ten blijke van zijne gunst, zijne rechtehand legge, op den slinkerschouder van den knielenden. Hoe het weezen moge, de Heiland legde zijne rechtehand, op den ontroerden Apostel, tot een teeken van lievde, en om hem te verzeekeren, dat hy voor niets kwaeds te duchten hadde, als mede om hem van den grond op te beuren. Op zoortgelyk eene wijs, handelde ook Gods Zoon, met den Propheet DANIEL, Kap. X: 10. — De Verlosser zeide tevens, *vrees niet*, dat is, „ wees bedaerd en wel gemoed, stel uw hart gerust; gy hebt „ geene redenen altoos, om beangstigd te zijn." Zo

was de lievderijke JESUS, in zijn verkeer hier op aerde, meermalen gewoon geweest, zijne volgelingen, met deze zelvde uitſpraek, te bemoedigen, Matth. XIV: 27. enz.

2. Meer byzonder gav de Verloſſer eene merkwaerdige beſchrijving van zijne onnadenkelyke heerlykheid, vs. 17^c, 18

–. Eerst beſchreev Hy zich, in de oneïndige waerdigheid van zijnen Goddelyken Perſoon, vs. 17^c, 18^a. *Ik ben de eerſte en de laetſte, en die leve.*

/. Met de uitdrukking *Ik ben de eerſte en de laetſte*, vs. 17^c. teekent zich de Verloſſer, in zijne volſtrekte eeuwigheid, gelijk wy reeds by vs. 11. hebben aengemerkt. Eene benaeming, welke, in de ſchrivten der Propheten, de gewoone eeretijtel is van den eeuwigen en oneïndigen God, welke nimmer, aen eenig geſchaepen wezen, gegeeven werdt; (vergel. Jeſ. XLIV: 6.)

//. Er wordt bygevoegd, *en die leeve*, vs. 18^a. — De vertaeling put den nadruk van het oorſprongelyke, op verre na, niet uit. Eigenlyk ſtaet 'er, *ik ben* DE *leevende*, die, by uitneemenheid, DE *leevende* moet genoemd worden. Wy worden hier geweezen, naer dat eeuwig en onvergangelyk leeven, het welk de Verloſſer, als Gods zelvsweezige Zoon, bezit, en het welk de Vader Hem gegeven heeft te hebben in zich zelven, Joh. V: 26. — Trouwens de eeretijtel van DEN *leevenden* wordt den Allerhoogſten, in de ſchrivten der Propheeten, zeer gemeenzaem gegeeven, om Hem te onderſcheiden, van alle geſchaepene weezens, welke, door verdwaesde ſtervelingen, als Godheeden, geëerbiedigd werden, Jeſ. XXXVII: 17. Dan. IV: 34; en, in de daed, niemand, dan God alleen, kan, in nadruk, DE *leevende* genaemd worden. Het leeven van alle ſchepſelen is gewrocht, door den Almachtigen Maeker aller dingen, en van Hem geheel afhangelyk. Maer God leevt noodzakelyk en onaf-

hangelyk; Hy is de fontein des leevens, en beſtaet, uit kracht van zijn eigen weezen. Nu leevt CHRISTUS, in dien zelvden nadruk, naer zijne Goddelyke natuur, dat zelvde onafhangelyk leeven, het welk God de Vader heeft in zich zelven.

De Heiland beſchrijvt zich dan, als *den eerſten en den laetſten*, voor zo ver Hy volſtrekt eeuwig is, en als *den leevenden*, voor zo verre Hy onafhangelyk leevt, uit kracht van zijn noodzakelyk beſtaen. — Deze beſchrijving van zijne oneindige waerdigheid was recht geſchikt, om den Apostel te bemoedigen, en hem aen te ſpooren, om, wel verre van voor den Goddelyken Heiland te vreeſen, op Hem te vertrouwen, met zijn ganſche hart.

—. Daer na beſchreev zich de Verloſſer, in de onnadenkelyke heerlykheid, met welke Hy, als Middelaer, bekroond is, vs. 18[b]. *Ik ben dood geweest, en ziet Ik ben levendig in alle eeuwigheid Amen.* — Wanneer wy deeze uitdrukking, volgens eene Hebreeuwſche manier van ſpreken, opvatten, is zy nog veel krachtiger, namenlyk op deeze wijs, *offchoon Ik dood geweest ben, echter, ziet, Ik ben levendig in alle eeuwigheid.* Immers het woordeken, hier door *ende* vertaeld, heeft meermalen de beteekenis van *echter, evenwel*, (verg. Matth. VI: 26. XII: 5. Joh. III: 11. V: 39. enz.) Voor het overige, *weeten wy, dat* CHRISTUS, die geſtorven is, om de zonden te verzoenen, gelijk PAULUS zegt, *opgewekt zijnde uit de dooden, niet meer ſterve; de dood heerscht niet meer over Hem*, Rom. VI: 9. — Welk eene bemoediging, voor den Apostel!

Het woordeken *Amen* is 'er, volgens zommigen, door JOANNES, bygevoegd, om daer door zijne gelovige toeſtemming aen de opſtanding en de heerlykheid van den Heiland, te verklaeren. — Al zo liev evenwel, zouden wy denken, dat CHRISTUS zelvs

dit Hebreeuwſche woord, het welk eene volkomene zeekerheid beteekent, hebbe uitgeſprooken, om de ontwijffelbaere waerheid van zijne gezegden plechtig te bevestigen.

—. Eindelyk beſchreev zich de Verlosſer, van het onbepaeld Alvermogen, het welk Hy bezit, als verhoogde Middelaer, *en Ik heb de ſleutelen der helle en des doods*, vs. 18^e^.

Sleutelen zijn zinbeelden van gezach en macht. Al van ouds werden de ſleutelen eener Stad, door de Overheid, bewaerd; en, by het overgaen van eene Stad, in de macht van eenen veröveraer, werden de ſleutels, aen den Overwinnaer, ter hand geſteld, tot een teeken, dat het opperſte gezach aen hem zy afgeſtaen. — Wanneer derhalven, de Heiland zegt; *Ik heb de ſleutelen van hel en dood*, teekent Hy zich zelven, als den Overwinnaer van hel en dood, die dezelve macht verkregen heeft, over hel en dood, als een zeegepraelend Overwinnaer heeft, over zulke ſteden, welke hy zich zelven onderworpen heeft.

Maer wat hebben wy, door *de hel en den dood* te verſtaen? — Het woord, door *hel* vertaeld, beteekent eigenlyk eene donkere plaets, onder de aerde, en wordt gebruikt, van den ſtaet des doods. De ſpreekwijs is ontleend, van de denkbeelden der Ouden, die zich verbeeldden, dat 'er eene zekere donkere plaets waere, in het hart der aerde, beneeden den bodem der zeeën, en de wortelen der bergen, in welke alle de zielen van geſtorvene menſchen verzaemeld en opgeſlooten werden, beiden van rechtvaerdigen en onrechtvaerdigen; maer zo dat zy, in eenen onderſcheidenen ſtaet, verkeerden, en van elkanderen afgezonderd waeren, naer evenreedigheid van het gedrag, het welk zy hier gehouden hadden. — Van dit denkbeeld nu, hoe ongegrond ook, ontleenden oulings de Oosterſche Schrijvers hunne ſchilderyen. (Vergel. Job XXVI: 5, 6.)

Onder de benaeming van *hel*, hebben wy gevolgelyk

lyk te denken, aen den ſtaet der afgeſcheidene zielen, en door den *dood* verſtae ik dan den lichamelyken dood; zo dat de geheele uitſpraek, *Ik heb de ſleutelen van hel en dood* zo veel zegge, als „ Ik heb
„ de hel en den dood overwonnen; 'er koomt gene
„ ziel, in den ſtaet der afgeſcheidenheid, en geen
„ lichaem in de groev der verderving, zonder mijnen
„ wil, en zonder mijne toelaeting; ook zal Ik mijne
„ heerſchappy, over de eene en andere verblijv-
„ plaets, in den grooten dag, by de opſtanding der
„ doden, voor het oog van alle redelyke weezens,
„ kennelyk openbaer maeken."

b. De Heiland gav den Apostel, by deeze gelegenheid, zeer merkwaerdige bevelen, Kap. I: 19 — III: 22.

a. In het gemeen kreeg de Apostel bevel, om de Prophetiſche gezichten, met welke hy verwaerdigd werdt, in geſchrivt te ſtellen, Kap. I: 19, 20.

1. Dit bevel zelvs vinden wy vs. 19.

19. Schrijft, ſtel in geſchrivt, 't gene gy geſien hebt, ende 't gene is, ende 't gene geſchieden ſal na deſen:

Dit bevel hebben wy reeds ontmoet vs. 11[b], alwaer den Apostel gelast werdt, om het gene hem, in een Prophetiesch gezicht, zou vertoond worden, in geſchrivt te ſtellen, en dat opſtel te zenden, aen de meermaelen gemelde zeeven Gemeenten. Dat bevel was, meer byzonder, betrekkelyk, tot het eerſte gezicht. Thans gav hem de Heiland een uitgebreider last, om naemenlyk te ſchrijven, *het geene hy gezien had, en het geene was, en het geene geſchieden zoude na dezen.*

De Uitleggers, die de zeeven Brieven, aen de zeeven Aſiatiſche Gemeenten, Kap. II, III, als Prophetiſch beſchouwen, leggen hier reeds den grond van hunne geheimzinnige verklaring, door te beweeren, dat de uitdrukking *en het geene is*, zo veel zegge, als *het geene beteekend wordt*; zo dat de zin deze zy, *ſchrijv het geene gy gezien hebt, en het geene daer door*

beteekend wordt, en het geene geschieden zal na dezen. — Dan ik laet het, by voorraed, aen de beslissing van elken onbevooröordeelden Lezer over, of hier niet allerduidelykst, van drie onderscheidene zaeken, gesproken worde. Wat is 'er nu natuurlyker en eenvouwiger, dan dat wy, door *het geene* JOANNES *gezien had*, het Prophetiesch gezicht verstaen, het welk wy tot dus verre behandelt hebben? De Heiland voegt 'er by, *en het geene is*, bedoelende, onses erächtens, den toenmaeligen toestand der zeeven gemelde Gemeenten, zo als dezelve, in de zeeven Brieven, aen die Gemeenten gericht, beschreven wordt, Kap. II, III. Eindelyk is het, *en het geene geschieden zal na deezen.* Dit wijst ons allerkennelykst, naer de volgende gezichten, in welke de toekoomstige lotgevallen der Christen Kerke, op eenen geheimzinnigen trant, onder grootsche beeldspraeken, naer den smaek der Oosterlingen, voorspeld of liever geschilderd worden, Kap. IV, en vervolgens. — De zaek wordt bevestigd, door het geene wy vinden, Kap. IV: 1; dezelvde stem van den verhoogden Middelaer, welke, in het eerste gezicht, tot hem gesproken had, zeide, *koom hier op, en ik zal u toonen het geene na dezen geschieden moet.* Leert dit niet allerduidelykst, dat 'er, tot dus verre, nog niet gesproken waere, van toekomende zaeken, maer van dingen, welke toenmaels tegenwoordig waeren?

Op deesen grond, bestaet het Boek der *Openbaring*, behalven het opschrivt en het besluit, uit drie hoofddeelen; in het eerste beschrijvt de Apostel het *eerste gezicht*, met het welk hy verwaerdigd was, Kap. I: 9-20; in het tweede *het geene* toen *was*, den toenmaeligen toestand der zeeven Gemeenten, in even zo veele Brieven, gericht aen elk van dezelve, Kap. II. III; in het derde *het geene geschieden zoude na deesen*, Kap. IV en vervolgens.

2. *Ten aenzien van het eerste stuk, het geene hy gezien had, gav de Heiland den Apostel eene nadere verklaering, vs. 20.*

20. Schrijv de verborgenheyt der seven sterren, die gy gesien hebt in mijne rechter[*hant*] ende de seven goude kandelaren. De seven sterren, zijn (y) de Engelen der seven Gemeynten: ende de seven kandelaren, die gy gesien hebt, zijn de seven Gemeynten.

Het wijst zich van zelvs, dat het bevel *schrijv* hier, uit vs. 19, moet herhaeld worden. — Het woord *verborgenheid* zegt, ter deeser plaets, zo veel, als iets, het welk eene geheimzinnige beteekenis heeft. De spreekwijs is ontleend van den Propheet DANIEL, Kap. II: 17; wanneer Koning NEBUCADNEZAR eenen ontroerenden droom gehad had, en deszelvs uitlegging begeerde zeide de Propheet: *de* VERBORGENHEID, *welke de Koning eischt, kunnen de Wijsen, de Starrenkijkers, de Toveraers, de Waerzeggers, den Koning niet te kennen geven;* dat is, „ de geheimzinnige beteekenis van dien droom „ te verklaeren, gaet het menschelyk vermogen verre te „ boven."

De Apostel moest schrijven *de verborgenheid der zeeven starren, welke hy gezien had aen 's Heilands rechtehand, en de zeeven gouden kandelaeren*; dat is, hy moest het geheimzinnig gezicht, het welk hem, in eene verrukking van zinnen, vertoond was, van de zeeven juweelen, welke, in den schitterenden glans, aen starren gelijk waeren, en welke hy, in zo veele ringen gekast, aen de rechtehand van den Verlosser, gezien had, en van de zeeven gouden kandelaeren, in welker midden hy den verhoogden Middelaer gezien had; dit geheimzinnig gezicht moest hy naeuwkeurig beschrijven. — Van de luisterrijke gedaente, onder welke Hy zich zelven vertoont had, spreekt de Heiland geen enkel woord. Trouwens dit was ook niet noodig; immers het sprak van zelvs, dat de Apostel geene melding maeken konde, van de juweelen, welke die doorluchtige Persoon aen zijne rechtehand had, zonder

(y Mal. 2: 7.

tevens eene beschrijving te geeven, van de luisterrijke gedaente, in welke Hy zich vertoont had.

Ter naedere verklaering van dit geheimzinnig gezicht, voegde 'er de Heiland by vs. 20[b]: *de zeeven ſtarren zijn de Engelen der zeeven Gemeenten, en de zeeven kandelaers, welke gy gezien hebt, zijn de zeeven Gemeenten.*

De Engelen der zeeven Gemeenten zijn de Leeraers der zeeven Aſiatiſche Kerken, welke, aen het byzonder opzicht van den Apostel, waeren toevertrouwd. De Leeraers worden *Engelen* of *Gezanten* der Gemeenten genaemd, om dat zy van God, tot de Gemeenten, gezonden worden. Deze benaeming, welke, uit de Synagoge, ontleend is, was by de Jooden zeer gewoon, (vergel. Mal. II: 7.) (*e*). Meer byzonder was 'er één der Leeraren van elk eene Gemeente, die by uitneemenheid haer *Engel* genaemd werdt; dan hier over naeder, by Kap. II: 1. Dat nu de Leeraers eigenäertig mogen vergeleeken worden, by *ſtarren*, of by juweelen, die, als ſtarren, ſchitteren, hebben wy, reeds by vs. 16, opgemerkt. — De *zeeven kandelaers* beteekenden de *zeeven Gemeenten* van het Voorburgemeesterlyk Aſia, en waeren daer van gepaste zinbeelden; men herïnnere zich het geene wy, by vs. 12, hebben aengeteekent.

Maer waerom gav de Heiland gene verklaering van de luisterrijke gedaente, onder welke Hy zich vertoont had? om dat zy niet alleen zijne Hogepriesterlyke en Koninglyke waerdigheid, maer ook zijne Goddelyke en Middelaers heerlykheid duidelyk genoeg afteekende; als mede om dat de Verlosser zich, door de verklaering van de zeeven ſtarren, en zeeven kandelaeren, zich den weg baenen wilde, tot het *dicteeren* van de zeeven Brieven, aen de gemelde zeeven Gemeenten, Kap. II, III.

II. *Meer byzonder kreeg de Apostel bevel, om aen elk der zeeven Gemeenten, eenen afzonderlyken Briev te ſchrijven; zelvs behaegde het den Heiland de Brieven, welke* JOANNES *ſchrijven moest, hem woordelyk op te geven, of te* dicteeren, *gelijk wy gewoon zijn te ſpreken, Kap. II, III.*

HET

(*e*) VITRINGA *de Synag. V.* I. III. p. 910—.

HET II. KAPITTEL.

Hier ontmoeten wy de vier eerste Brieven, aen de Gemeenten te Ephesen, te Smyrna, te Pergamus, en te Thyatiere. De drie andere volgen Kap. III.

DAn, eer wy ter opheldering van deese Brieven overgaen, dienen wy eene zeer betwiste vraeg te beantwoorden. — Zy is deese: *zijn die Brieven Prophetiesch?*

Er zijn, onder onse Godgeleerden, drie onderscheidene begrippen. — Er is, die de naemen der Steden *Ephesen*, *Smyrna*, *Pergamus*, en zo vervolgens, zinbeeldig neemen, en de zaek zo begrijpen, dat deese Brieven Propheetische schilderyen zijn van de lotgevallen der Christen Kerk, en wel bepaeldelyk ten aenzien van haeren inwendigen of zedenlyken toestand, geduurende zeeven *Perioden* of tijdperken van het Nieuwe Testament, geduurende den afloop der eeuwen; zo dat de eerste Briev, aen de Gemeente van *Ephesen*, den inwendigen toestand, of de zedenlyke lotgevallen, der Christen Kerk, geduurende de eerste periode, de tweede aen de Gemeente van *Pergamus* den inwendigen toestand der Kerke, geduurende het tweede tijdperk, en zo vervolgens, voorspellen zouden. — Anderen meenen, dat het geene, in deese Brieven, tot lov of bestraffing van die Gemeenten, geschreeven werdt, wel by dezelve hebbe plaets gehad, maer dat alle die byzonderheden moeten beschouwd werden, als Propheetische voorbeelden van toekomende zaeken; zo dat zy den letterlyken en den Propheetischen zin zaemenvoegen. — Nog anderen verstaen alles letterlyk, zo dat de zeeven Brieven eenvouwig dienden, tot bestraffing, waerschouwing, en opwekking van de gemelde Gemeenten, zonder eenig verder uitzicht even als de Brieven van PAULUS, aen onderscheidene Gemeenten.

Na de zaek, onpartijdig en met aflegging van alle voor

oordeelen, op nieuws onderzocht te hebben, is 'er by ons gene twijffeling meer overgebleven, om de laetstgemelde gedachten te omhelsen; en het schijnt ons niet onvoegzaem, om deese stelling wat uitvoeriger te bewijsen. Daer op zullen wy eenige algemeene aenmerkingen, omtrent deese Brieven, volgen laeten.

A. De gronden, op welke wy den Propheetischen zin deeser Brieven verwerpen, zijn voornaemenlyk de volgende.

a. Het eerste ontleenen wy, uit Kap. I: 19, alwaer alles, wat de Apostel schrijven moest, tot drie hoofdbyzonderheden, gebracht wordt: *het geene hy gezien had*, dat is, het gezicht, het welk Kap. I: 9 - 18. beschreven is; *het geene toen was*, den toenmaeligen toestand der zeeven Asiatische Gemeenten, zo als dezelve, in de zeeven Brieven, geteekend wordt, Kap. II, III; en *het geene geschieden moest na deesen*, de toekoomstige lotgevallen der Christen Kerk, Kap. IV. en vervolgens. Deese drieleedige verdeeling is zo natuurlyk, dat men niet ligtelyk aen eene tweeledige verdeeling, volgens welke *het geene is* zeggen moet *het geene beteekend wordt*, zoude gedacht hebben, wanneer men geenen grond had willen zoeken, om 'er de Propheetische verklaering der zeeven Brieven op te bouwen.

De zeeven Brieven worden derhalven, van het Propheetische gedeelte deeses Boeks, het welk met Kap. IV: 1. eenen aenvang neemt, kennelyk onderscheiden. — De uitzondering van LAUNEUS, by den beroemden VITRINGA aengehaeld (*f*), dat CHRISTUS, wanneer Hy den toenmaeligen toestand van zaeken bedoeld had, zoude gezegt hebben, *en het geene* NU *is*, heeft geen gewicht altoos. Het woordeken *is* wijst den tegenwoordigen toestand zo duidelyk aen, dat de naedere tijdsbepaling *nu* geheel overtollig waere; behalven dat de derde uitspraek *het geene geschieden moet na deesen*, ontegenzeggelyk

(*f*) *Nauwkeurig onderzoek van de G. Openbaring des Apostels* JOANNES. I *Deel.* p. 92.

lyk lèere, dat *het geene is*, van den toenmaeligen tijd, moest verstaen worden.

6. Deese Brieven daer te boven zijn, aen zekere bepaelde Gemeenten, gericht; en deze konden niet anders oordeelen, dan dat zy haer betroffen. — De aenspraek van den Heiland is regelrecht, aen die Gemeenten, in den tweeden persoon, op dezelvde wijs, als de Apostelen spreeken, in hunne Brieven; en, in de daed, men verändert alles, in duistere raedselen, wanneer men beweert, dat de Heiland, door de pen van JOANNES, schrijvende aen de Christenen te *Ephesen*, te *Smyrna* enz., en hen regelrecht aenspreekende, zo wilde verstaen worden, dat de Kerk, van wegens haeren inwendigen toestand, eens ter eeniger tijd, geheimzinnig onder de naemen van *Ephesen, Smyrna* enz., zoude kunnen voorkoomen.

Hoe konden de Gemeenten, aen welke deese Brieven gericht waeren, anders oordeelen, dan dat zy haer betroffen, en de bestraffingen, bedreigingen, opwekkingen, en vermaeningen, welke daer in voorkwaemen, op zich zelven toepassen? — Konden de Christenen, by voorbeeld van *Pergamus*, in eenen Briev, regelrecht aen hen gericht, leesende, dat zy *woonden, daer de throon des Satans was*, dat ANTIPAS *by hen gedood was*, dat zy *hadden, die de leering van* BALAAM *en de* NICOLAÏTEN *hielden*, Kap. II: 13-15, immer vermoeden, dat dit alles, van eenen toekomenden toestand der Kerke, geheimzinnig moest verstaen worden? — De gemelde dingen hadden, in de Gemeente van *Pergamus*, werkelyk plaets, of niet. In het eerste geval, konden zy het voorstel niet anders dan eigenlyk opvatten; en, in het ander, was alles volstrekt onverstaenbaer.

De Christenen te *Laodicea* worden bestraft, over hunne lauwheid, Kap. III: 15, 16; maer hoe konden zy, met mogelykheid, op het denkbeeld komen, dat zy zelve niet bedoeld werden, of ten minsten, dat dit alles, in den Prophcetischen zin, moest toegepast wor-

den, op een diep verval in de Kerk, het welk, eerst na verloop van veele eeuwen, zoude plaets hebben?

γ. Er is niets, in deese Brieven, het welk ons noodzaeken zoude, om, aen eenen verborgenen zin, te denken; en alle de byzonderheeden laeten zich, van de Gemeenten, aen welke de Brieven gericht zijn, in den letterlyken zin, zeer natuurlyk verklaeren.

Ik bewonder in de daed het vernuft der Uitleggeren, die, tusschen den inhoud van deese Brieven, en de lotgevallen der Kerke, byzonder met opzicht tot haeren inwendigen toestand, geduurende de zeeven tijdperken, zo als zy genaemd worden, eigenäertige overëenkoomsten hebben weeten uit te vinden. Maer evenwel die overkoomst, hoe vernuftig ook uitgedacht, bewijst geenszins de geheimzinnige en Prophetische beteekenis, welke men, aen deese Brieven, toeschrijvt. Indien men, op dien grond, mogt redeneeren, zou men niet alleen alle gewijde geschiedenissen, maer zelvs de lotgevallen van alle oude volken, tot geheimzinnige voorzeggingen van toekoomende zaeken, maeken kunnen. „ Indien de Schrivt niet te kennen geevt (zegt de groote COCCEJUS zelvs) „ dat wy, in de ééne zaek een beeld „ van de andere moeten beschouwen, offschoon verschillende dingen, door de Schrivt, verklaerd, eenige gelykheid en overëenkoomst hebben, kunnen „ wy evenwel niet beweeren, dat het één een voorbeeld en afbeelding zy van het ander, ten zy voor „ zo verre die gelykvormigheid, uit vergelyking der „ Schrivten, beweezen wordt" (*g*).

Nu laet zich alles, wat in deese Brieven voorkoomt, van de Gemeenten, aen welken zy gericht zijn, in den eigenlyken zin, zeer natuurlyk en ongedrongen verklaeren; gelijk, in onse Uitbreiding, naeder blijken zal.

δ. De toenmaelige omstandigheeden vorderden, dat JOANNES, uit 's Heilands naem, aen de gemelde Gemeenten schreev, ter haerer bestraffing, waerschouwing, opwekking,

(*g*) COCCEJUS *in Jes.* XXII. 8.

king, en bemoediging. — De Apostel had eene zeer byzondere betrekking, tot die Gemeenten, welke, aen zijn opzicht en zijne zorg, waeren toevertrouwd. De gansche Oudheid stemt daer in overëen, dat JOANNES zich, in zijnen verre gevoorderden ouderdom, te Ephesen nedergezet, en deese, met de omleggende Gemeenten, bestuurt hebbe; het geene wy, met de getuigenissen, van IRENÆUS, CLEMENS *van Alexandrien*, TERTULLIANUS, EUSEBIUS, en anderen, uitvoerig zouden kunnen bewijsen. — Zijne ballingschap, naer het eiland *Patmos*, maekte, dat deese Gemeenten, van zijne tegenwoordigheid en raedgevingen, verstoken waeren; en dat op eenen tijd, in welken zy dezelve het meest nodig hadden; daer de Gnostieken, welke Kap. II: 6, 14, 15. eigenäertig *Nicolaïten* en *Bileamiten* genaemd worden, de verdervelykste grondbeginselen, welke Godsdienst en zeden verwoestten, ongestoord verspreidden.

Hoe noodzakelyk en heilzaem was het derhalven, dat de Heiland den Apostel gelastte, om, aen elk van die Gemeenten, eenen afzonderlyken Briev te schrijven, om dezelve, naer gelang die verdervelyke grondbeginselen meerderen of minderen invloed maekten, door gepaste bedreigingen te waerschouwen, en, door bemoedigende belovten, tot standvastigheid in geloov en Godsvrucht, op te wekken?

8. De stijl is, in deese Brieven, immers meerendeels, geschiedkundig en leerstellig, zoortgelyk als die, in de Brieven van PAULUS. — De toestand van deze Gemeenten wordt geschiedkundig beschreeven; zy worden gepreesen, over het goede, het welk by haer plaets had, en bestraft, over het laekbaere. Zy worden vermaend, om het kwaed, uit haer midden, wech te doen, om het goede te behouden, en daer in te voorderen. Zy worden gewaerschouwt, tegen de oordeelen, welke zy, door in het kwaede te volharden, zich zouden op den hals haelen, en opgewekt, tot standvastigheid in het geloov, en toeneemen in Godsvrucht, door belovten van 's Heilands goedkeuring en genaedige beloning. — By dit alles,

worden de meest aengelegene waerheden, zo van geloovs als van zeden-leer, duidelyk voorgesteld, en ernstig ingescherpt.

Wat is 'er, in dit alles, het welk gelijken zoude, naer geheimzinnige vertoogen, en Propheetische schilderingen van toekoomende zaeken, welke, eerst na verloop van ettelyke eeuwen, zouden plaets hebben?

ζ. Zelvs schijnt ons de Propheetische verklaering van deese Brieven, om rond uit te zeggen, zo als het ons is voorgekomen, zeer wanvoeglyk te weesen: want

a. Vooreërst de Gemeenten, aen welken deese Brieven gericht werden, konden 'er weinig of geen nut uit trekken, indien de inhoud geheimzinnig moest verstaen worden. — In den Briev aen die van *Pergamus*, om maer één voorbeeld, by te brengen, zal ANTIPAS Kap. II: 13. de verdedigers der rechtzinnige leer, omtrent de Godheid van CHRISTUS, die, door de Ariaenen, vervolgd en mishandeld werden, in den Propheetischen zin, beteekenen moeten. Dit hebben nu deese Christenen al of niet begreepen. In het eerste geval moest deese beteekenis, ook den volgende Christenen, bekend geweest zijn, en 'er is geen twijffel aen, of de rechtzinnigen zouden den Ariaenen verweeten hebben, dat zy de tegenbeelden der moordenaeren van Antipas waeren. Maer verstonden die van *Pergamus* de vooronderstelde Propheetische beteekenis niet, dan konden zy 'er ook geen nut, hoe genaemd, uit trekken.

b. Het zeer aenmerkelyk en wijd uit één loopend verschil, het welk 'er, onder de voorstanders van den Propheetischen zin deeser Brieven, plaets heeft, over het begin en het einde van elk der Perioden, gelijk zy genaemd worden, kan niet nalaeten, het vermoeden te verwekken, dat het een en ander, willekeurig, vooronderfteld worde. — Dan hier van naeder, by de beschouwing der *zeeven zegelen*, Kap. VI—.

c. Zelvs schijnt ons de Propheetische verklaering van deese Brieven, in welke men overeenstemt, met derzel-

zelver inhoud, onbestaenbaer en, met de uitkoomst, strijdig te zijn.

De eerste Briev, aen die van *Ephesen*, Kap. II: 1-7 zal eene Propheetische teekening zijn van het eerste Christendom, onder het welk eene blaekende yver, voor waerheid en Godsvrucht, heerschte, met eene voorbeeldige standvastigheid, in het doorstaen van de wreedste vervolgingen. De tweede Briev, aen die van *Smyrna*, Kap. II: 8-11. zal den staet der Christen Kerk afschilderen, geduurende het tweede tijdvak, van TRAJANUS, tot het begin der vervolging van DECIUS. — Ondertusschen wordt de Gemeente van *Smyrna* veel meer gepreesen, dan die van *Ephesen*. De laetstgemelde wordt daer over bestraft, dat zy haer eerste lievde verlaeten had, met bedreiging, dat deese Gemeente, wanneer zy zich niet spoedig bekeerde, zou worden uitgeroeid, Kap. II: 4, 5. Maer de Gemeente van *Smyrna* wordt alleenlyk gepreesen, en nergens over berispt. Gevolgelyk was de toestand der Smyrnasche Gemeente veel beeter en ongelyk lovwaerdiger, dan die van *Smyrna* — Hoe strookt dit nu, met de Propheetische verklaering? is dan de zeedenlyke gesteldheid der Kerke, in de eerste dagen van het Christendom, voorál in het stuk van lievde en heiligheid, ongelyk slechter en laekbaerer geweest, dan geduurende het tweede tijdperk?

De laetste Briev, aen de Gemeente van *Laodicea*, Kap. III: 14-22, brengt men, tot den zeevenden tijdkring. Maer, op het einde der waereld, zal 'er, volgens de belovte der Propheeten, een heerlyke staet der Kerke plaets hebben, zo dat de kennis ongemeen verlicht, de heiligheid zeer voorbeeldig, en de vertroosting overvloedig weesen zal. Ondertusschen is 'er niets, in den Briev aen de Gemeente van *Laodicea*, het welk, naer dezen heerlyken staet der Kerke, eenigszins gelyken zoude. Deese Gemeente wordt beschreeven, als geheel traeg en yverloos, als jammerlyk, ellendig, arm, blind, en

naekt, terwijl zy zich verbeeldde rijk te zijn, en als die de bekeering hoogst noodig had, Kap. III: 15, 16, 17, 19

Dit hebben ook de voorstanders van den Propheetischen zin deeser Brieven ligtelyk begreepen, en verschillende wegen ingeslaegen, om deese zwaerigheid wech te nemen. — Volgens den eenen wordt, in den laetsten Briev, de staet der Christen Kerk afgeteekend, van het begin der Hervorming, onder Keizer KAREL V, tot aen het einde der waereld, even als of de laeuwheid en traegheid het heerschend karakter der Hervormde Kerk, geduurende den afloop van alle de eeuwen, welke nog volgen zullen, zoude uitmaeken. Een ander vooröndersstelt, dat 'er, op het einde der waereld, na den luisterrijken staet der Kerke, van welken ondertusschen in den Briev aen de Gemeente van *Laodicea*, geene de minste melding gemaekt wordt, wederom een tijd van diep verval, in geloov en zeden, volgen zal. Een derde brengt dit verval alleen, tot het begin van den zeevenden Tijdkring, kort na den tijd der Hervorming. Anderen hebben het nog anders begreepen (*h*).

De Hoog Geleerde VITRINGA (*i*) vindt, in den laetsten Briev, eene afteekening van den staet der Protestantsche Kerken, die de oordeelen, met welke God, in den laetsten tijd, de Kerk en haere vyanden bezoeken zal, om haer te brengen, tot dien heerlyken staet, welken de Propheeten voorspelt hebben, allernaest zal vooräfgaen. — De Hoog Leeraer erkende wel, dat gevolgelyk de waere merkteekenen van den laetsten staet der Kerke, in den Briev aen de Gemeente van *Laodicæa*, geheel niet vertoond worden, maer in tegendeel dingen, welke daer mede kennelyk strijdig zijn. Dan hy oordeelde, dat die zwaerigheid genoegzaem wordt wechgenoomen, door de

(*h*) MARCK *Comment. in* APOCALYPSIN p. 147, 148.
(*i*) *Naauwkeurig onderzoek der* OPENBARING I. 266—

de volgende aenmerkingen: — dat de lotgevallen der Kerke, welke invallen, op het begin en het einde der Perioden, dan eens tot den eenen, dan weder tot den anderen tijdkring, gebracht worden, zo dat de dingen, welke eigenlyk, tot den zesden tijdkring, behooren, hier tot den zeevenden gebracht worden, om dat dezelve, op het einde van den zesden tijdkring, welke, met het begin van den zeevenden, onmiddelyk verbonden is, gebeuren zouden; — dat de laetste staet der Kerke, in den zeevenden Briev, niet regelrecht beschreeven worde, om dat dit opzettelyk geschied, onder het zinbeeld van het nieuwe Jerusalem, op het einde der Openbaering.

De Hoog Leeraer VENEMA gevoelde al te wel, dat deese en dergelyke aenmerkingen de zwaerigheid niet kunnen uit den weg ruimen, en dat de laetste Briev, ingericht aen de heerlyke Kerk, en haeren staet zullende beschrijven, van welken ondertusschen geene de minste melding gemaekt wordt, dusdoende, tot den zesden tijdkring, gebracht worde; Hy sloeg daerom eenen anderen weg in, en vooröndersteldé, dat de zeeven Brieven den inwendigen of zeedenlyken toestand der Kerke afteekenen. Daer uit nu wilde hy dit besluit hebben afgeleid, dat niet alles, wat in elken Briev voorkoomt, tot de Kerk van dien tijdkring in het byzonder, behoore, maer ook eenige dingen behelse, welke, tot eenen volgenden tijdkring, behooren (*k*).

De Hoog Geleerde Heer HAMELSVELD stemt, met VITRINGA, meerendeels overëen, alleenlyk zou ook de heerlyke staet der Kerke beschreeven zijn, in de belovten, welke, in elk der Brieven, gedaen worden. „ Doch misschien had men eene beschrijving „ van den gelukkigen toestand der Kerke verwacht; „ byzonder in den laetsten Briev. — Ik antwoord: „ Deese is, in alle de belovten, met welken elke

(*k*) VENEMA *Methodus Proph.* p. 58—

„ deefer Brieven eindigt, begreepen. — Die toe-
„ ftand zal afzonderlyk, onder een heerlyk beeld,
„ befchreeven en voorgefteld worden, Hoofdft. XXI,
„ XXII." (*l*).

Zo veel blijvt overig, dat 'er, in den zeevenden Briev, niets gevonden worde, het welk eenige gelykheid hebben zoude, met dien gezegenden toeftand der Kerke, welken wy, volgens de uitdrukkelyke belovten der Propheeten, nog voor het einde der waereld te gemoet zien, en dat de verfchillende wegen, welke men heeft ingeflaegen, om die zwaerigheid wech te neemen, duidelyk bewijfen, dat de voorftanders van den Propheetifchen zin der zeeven Brieven, met den laetften, vooräl, zeer verleegen zijn.

Ik befluit dit ftuk, met de woorden van den uitmuntenden WITSIUS (*m*): „ Het is het eenparig ge-
„ voelen van de geleerdfte mannen, dat het heerlyk
„ Koningrijk van CHRISTUS op aerde, welks teeke-
„ ning, in de laetfte Hoofdftukken der Openbaring,
„ zeer fraei gefchilderd is, in de allerlaetfte tijden
„ te wachten zy. Maer deze Brieven, welke men
„ wil dat de lotgevallen der geheele Kerk, tot het
„ einde toe, hoofdzakelyk behelfen, eindigen niets
„ minder, dan in zulk eene heerlykheid: want, in
„ den laetften, wordt de ftaet der Kerke befchree-
„ ven, als *ellendig*, en *jammerlyk*, en *arm*, en *blind*,
„ en *naekt*. Van dien gelukkigen toeftand is gene
„ de minfte melding."

4. Laeten wy 'er nog byvoegen, dat de belovten, welke in deefe Brieven gedaen werden, algemeen zijn, en, onfes erächtens, allerduidelykst zien, op de heerlykheid van het volgend leven. — Zy worden verfprooken, aen elk, *die overwint*, die, in weerwil van alle verleiding, en allen tegenftand, tot den einde toe volhardt, in het geloov en in de Godzaligheid, Kap. II:
7,

(*l*) *Korte aenmerk. over het N. T. I Deel p.* 589.
(*m*) *Mifcell. S. Tom. I. p.* 740.

7, 11, 17, 26-28. III: 5, 12, 21. In alle wordt de heerlykheid van het volgend leeven, maer met onderscheidene beelden, geschilderd. — Hoe zal men nu deese belovten, op de verschillende toestanden der Kerke, in onderscheidene tijdperken, kunnen toepassen?

δ. Eindelyk de bewijsen, welke de voorstanders van den Propheetischen zin deeser zeeven Brieven, voor hun gevoelen, bybrengen, schijnen ons van zo weinig gewicht te zijn, dat het niet moeilyk zy, daer op te antwoorden. — De wijd vermaerde GOMARUS, die de Propheetische verklaering van deese Brieven, eene nieuwe wonderspreuk noemt, welke, door eenige onvoorzichtige begunstigers der Lutheraenen was ter baen gebracht (*n*), heeft reeds de gronden, voor dit begrip, welke men, in zijnen tijd, bybracht, opzettelyk wederlegt.

a. Men beroept zich, voor eerst, daer op, dat dit geheele Boek eene *Openbaering* en eene *Propheecy* genaemd wordt, Kap. I: 3; en besluit 'er uit, dat zulk een aenmerkelyk gedeelte, als de zeeven Brieven uitmaeken, niet enkel geschiedkundig, en leerstellig weezen kunne. — Maer dit geheele Boek mogt, met recht, eene *Propheecy* genaemd worden, om dat verre wech het meerder deel Propheetiesch is. Ook behelsen de Brieven, offchoon enkel geschiedkundig en leerstellig, eene Goddelyke *Openbaering*, naerdien zy den Apostel, door den Verlosser zelven, in eene Propheetische verrukking, woordelyk zijn in de pen gegeeven.

Voeg 'er by, dat 'er ook, in andere Propheetische Boeken, geschiedenissen voorkoomen. — In het Propheetiesch Boek van DANIEL, zijn zes geheel geschiedkundige Hoofdstukken; in dat van JESAIAS zijn vier Hoofdstukken, welke geschiedenissen behelsen, Kap. XXXVI—XXXIX; en, in het Boek van JEREMIA, zijn doorgaends geschiedkundige dingen inge-

(*n*) *Oper. Theol. Part.* II. p. 111.

lascht. — Waerom zouden 'er dan ook, in de voorzeggingen, welke JOANNES beschreeven heeft, geene geschiedkundige en leerstellige zaeken kunnen voorkoomen; te meer daer de Heiland zelvs deese Brieven, als behelsende dingen, welke toen plaets hadden, van de Voorzeggingen, duidelyk onderscheiden heeft? Kap. I: 19.

b. De OPENBAERING, zegt men wijders, is maer één Briev, aen de algemeene Kerk, geschreeven. — Het is waer, Apostel JOANNES heeft het gansche Boek zijner Openbaering, in de gedaente van eenen Briev, geschreeven. Maer deese Briev, hoe zeer naderhand, ten nutte der algemeene Kerk, uitgegeeven, hieldt oorsprongelyk, aen de zeeven, meermaelen gemelde, Gemeenten van het Voorburgemeesterlyk Asia, Kap. I: 4; om dat de inhoud, byzonder der zeeven Brieven, tot die Kerken, eene bepaelde betrekking had. — Zo drae de Heiland hem de Brieven, aen elk der zeeven Gemeenten, Kap. II, III, *gedicteert* had, heeft hy dezelve aenstonds verzonden. Uit zijn ballingschap te rug gekeerd gav hy alle de gezichten, welke hy op Patmos gezien, en op 's Heilands bevel, aenstonds te boek gestelt had, in de gedaente van eenen Briev, aen die zeeven Gemeenten; en, na zijnen dood, werdt dit Boek, door de Opzieners van die Gemeenten, ten nutte der algemeene Kerk, uitgegeeven. — De zeeven Brieven derhalven, hoe zeer geschiedkundig en leerstellig, maekten een weezenlyk gedeelte van de gezichten uit; en derhalven ook van dit Boek der *Openbaering*.

Waerom nu moeten deese Brieven meer Prophetiesch zijn, dan de redevoeringen, welke de oude Propheeten, op Gods bevel en ingeeving, aen byzondere persoonen, gedaen, en, in hunne boeken, ingelascht hebben? — Is dan de klachte, welke JEREMIA gedaen heeft, over den grouwzaemen toestand van Juda en Jerusalem, Jer. V. ook Propheetiesch? of de vermaening, welke hy aen Juda deedt, Kap. VII? of

of het verhael der inneeming van Jerusalem, door de Chaldeeuwen? Jer. XXXIX?

c. Een ander bewijs wil men daer uit afleiden, dat de naemen der steeden dikwijls geheimzinnig zijn, gelijk, by de oude Propheeten, *Sodom*, *Egypte*, *Babel*, *Jerusalem* enz.; even zo zouden ook de naemen *Ephesen*, *Smyrna*, *Pergamus* enz., in de zeeven Brieven, geheimzinnig moeten genoomen worden. — Maer hoe ongelukkig is de gevolgtrekking, de naemen van Steeden worden wel eens zinbeeldig genoomen, derhalven moeten ook hier de naemen van *Ephesen*, *Smyrna* enz., niet eigenlyk verstaen worden, maer zinbeeldig, van den onderscheidenen toestand der Kerke, in verschillende tijdperken? Op dien zelvden grond, en met het zelvde recht, zou men dus redeneeren moogen: „ de naem van Sodom wordt „ Jes. I: 10. oneigenlyk gebruikt, alwaer de Vorsten „ der Jooden, Oversten van Sodom, geheeten wor„ den, gevolgelyk moeten ook de naemen van *Rome*, „ *Corinthen* enz., in de Brieven van PAULUS, ge„ heimzinnig worden opgevat." Om nu niet eens te zeggen, dat de naemen van steeden en volken, op veele plaetsen van het Oude Testament, dikwijls, zonder eenigen schijnbaeren grond, geheimzinnig verklaerd zijn.

Voeg 'er by, dat de geheimzinnige verklaering, welke men aen de naemen der steeden, aen het hoofd der zeeven Brieven voorkoomende, gegeeven heeft, geheel willekeurig en zeer gedrongen zy.

1. De eerste Briev hieldt, aen den *Engel der Gemeente van* EPHESEN. Nu drukt de Grieksche naem Εφεσις, zegt men, *eene ingespannene drivt* of *begeerte* uit; en deeze naem was zeer geschikt, om de zeedenlyke gesteldheid der Kerke, ten tijde der Apostelen, af te teekenen, toen zy blaekende was in yver en lievde (*o*). — Maer indien men deeze

(*o*) VITRINGA l. c. p. 119.

beteekenis van het woord Εφεσις al overneemt, dan beantwoordt zy ganschelyk niet, aen de gesteldheid der Gemeente, zo als zy Kap. II: 4. beschreeven, en gezegd wordt, *haere eerste lievde verlaeten te hebben.* — De opvatting van BRIGHTMANN koomt nog naeder, die beweerde, dat Εφεσος genoomen wierdt, voor Αφεσος of Αφεσις, *ontbinding* of *nalating*, om dat de Gemeente van Ephesus *de eerste lievde* had *nagelaeten.* Maer, wanneer men Εφεσος in Αφεσις veränderen mag, kan men, van alles, alles maeken.

2. De tweede Briev hieldt, aen den *Engel der Gemeente te Smyrna.*

De naem Σμυρνα, zegt men, beteekent Myrrhe, en was zeer gepast voor de Kerk, in het tweede tijdperk, wanneer zy, aen zwaere vervolgingen, *bitter* voor het vleesch, maer heilzaem in de gevolgen, was blootgesteld. — Maer hoe vernuftig deese voordracht ook weezen mooge, is zy evenwel van allen grond ontbloot: daer de gemelde Stad volgens het getuigenis der Ouden *Smyrna* genaemd is, om dat zy, of door eene Amazone. SMYRNA geheeten, of door SMYRNA, de Echtgenoote van THESEUS THESSALUS, gebouwd was. — Indien, men met eenen vernuftigen schijn, volstaen konde, zou men, om dat Smyrna, gedeeltelyk op eenen berg, gedeeltelyk in de laegte, geleegen was, even zo goed beweeren kunnen, dat die Stad den toestand der Kerke afteekene, zo als, die in Christelyke deugden, uitblonk, maer door eenen armoedigen toestand naer de waereld, verneederd was (*p*).

3. De derde Briev hieldt, aen den *Engel der Gemeente te* PERGAMUS. — De naem Περγαμος zal een kasteel, een versterkte tooren, beteekenen, en daerom zeer gepast zijn, om den staet der Kerke af te teekenen, wanneer het Christendom,

na

(*p*) WITSIUS l. c. p. 726.

na den tijd van CONSTANTYN *den Grooten*, de heerſchende Godsdienst was, in het Romeinſche Keizerrijk. — Maer deeſe Stad ſchijnt PERGAMUS genaemd te zijn, om dat zy, op eenen verheevenen rots gebouwd was: want hooge plaetſen, gelijk Kasteelen en toorens, werden *Pergama* geheeten. Byzonder werdt een Kasteel van Troje, by de oude Grieken, *Pergamen* genaemd, en daer van daen is het, vervolgens, tot alle hooge en ſterke plaetſen, overgebracht.

Ondertusſchen had de toeſtand der Gemeente van PERGAMUS, zo als dezelve Kap II: 13-16. geteekend werdt, niets van het verheevene; de *Satan had 'er zijnen throon*, en de dwaelgeesten, die, onder den naem van *Bileamiten* en *Nicolaiten* voorkoomen, verſpreidden hunne zeedenverwoestende grondbeginſelen vryelyk en ongeſtoord.

4. De vierde Briev hieldt, aen den *Engel der Gemeente te* THYATIREN. — De beteekenis van deeſen naem wordt, zo verſchillende, opgegeeven, dat het willekeurige en ongegronde daer van aenſtonds in het oog loope. Volgens den eenen, beduidt het woord THYATIRE *eene Stad des dochters*, en zal daer door gezinſpeeld worden, op den ſtaet der Kerke, wanneer zy, *als een dochterken*, *in het geloov opwaste*; volgens eenen anderen, zegt het zo veel als eene *verwoesteres der heilige dingen*; volgens eenen derden beteekent het eenen *verdorven reuk* enz. (*q*).

5. De naem van SARDIS, in het opſchrivt van den vijfden Briev, wil men, uit het Hebreeuwsch, verklaeren, zo dat dezelve, of eenen *Vorst*, of een *richtſnoer*, of eenen *overgebleevenen* beteekenen moete. — De Hoog Geleerde VITRINGA koos het laetſte, op grond, dat 'er Kap. III: 2, van het *overige*, geſprooken worde; en dan zal de Ge-

(*q*) VITRINGA l. c. I *Deel.* p. 180.

meente van SARDIS, of het *overgebleevene*, den ftaet der Kerke afbeelden, van de opkoomst der Waldenfen, op het einde der XII^de Eeuw, tot het begin der Kerk-hervorming, wanneer 'er nog veele belyders van de zuivere leer der waerheid waeren overgebleeven (*r*). — Zou men niet, volgens deefe manier van uitlegging beweeren kunnen, dat de naem CORE eenen *kaelen* beteekene, en met CALVINUS overëenfteeme, om daer uit af te leiden, dat de *Kinders van* CORE, Pf. XLVI: 1. de *Calvinisten* hebben afgeteekent (*s*).

6. De naem PHILADELPHIA, in het opfchrivt van den zesden Briev, beteekent *Broederlievde*. Deefe, meent men, is zeer gepast, voor de Kerk, in de XVI^de Eeuw, wanneer het werk der Hervorming werdt voortgezet, en 'er veel broederlievde en eensgezindheid heerschte, onder de Proteftanten, in het verwerpen en te keer gaen van het Roomfche bygeloov. — Maer hoe het heerfchend karakter van Broederlievde, met de heevige twisten, over de leer der Sacramenten, en andere verdeeldheeden, onder de Proteftanten, zy over één te brengen, kunnen wy, voor ons, geheel niet doorzien. — Voor het overige is het bekend, dat de Stad PHILADELPHIA, door den Koning ATTALUS PHILADELPHUS, den broeder van EUMENES, gebouwd, en naer hem genaemd zy.

De laetfte Briev hieldt, aen *den Engel van de Gemeente der Laodicenfen.* — De naem LAODICEA zegt zo veel, als de *Wetgeevfter* of *wreekfter der volken.* Daer door zal de ftaet der Kerke van onfen tijd worden afgebeeld, *welke eene Wetgeevfter der volken* genaemd wordt, om dat de beftuurers der Proteftanfche Kerk, byzonder in Engeland, groote macht hebben, in tijdelyke zaeken; of

(*r*) *L. C.* p. 201, 202.
(*s*) WITSIUS l. c. p. 723, 724.

of eene *wreekster der volken*, om dat God, door geduchte oordeelen, nog eens wraek zal neemen, van de volken, welke de belijders der waerheid onderdrukt hebben. Op de laetste wijs, begrijpt het de Hoogleeraer VITRINGA (*t*).

Zulke uitleggingen moogen vernuftig weezen; bondig zijn zy zeekerlyk niet. — Voor het overige is de oorsprong der benaeming van de Stad LAODICEA eenvouwig deese, dat zy, door ANTIOCHUS, den zoon van STRATONICE, gebouwd, en naer LAODICE, zijne Gemaelin, LAODICEA geheeten zy.

d. Een vierde bewijs, voor den Prophetischen zin deeser Brieven, neemt men, uit den inhoud, welke van dien aert weezen zoude, dat dezelve, op de gemelde Gemeenten zelve, in den letterlyken zin, niet kunne worden toegepast. — Hier toe brengt men het gene van de BILEAMITEN, NICOLAITEN, JESABEL en ANTIPAS, gezegd wordt, Kap. II: 6, 13, 14, 15, 20-23; het algemeen besluit, *die ooren heeft hoore, wat de Geest zegt*, niet *tot de Gemeente*, maer *tot de Gemeenten* in het meervouwig getal, waer door alle de Gemeenten, geduurende een en het zelvde tijdperk, over den ganschen aerdbodem, zouden bedoeld worden; de *vervolging van tien daegen*, Kap. II: 10; de *bewaering uit de uure der verzoeking, welke, over de geheele waereld koomen zoude, om te verzoeken die op de aerde woonen*, Kap. III: 10.

Dan wy meenen, in onse *uitbreidende verklaering*, te zullen aentoonen, dat 'er, in de zeeven Brieven, niets voorkoome, of het laet zich, op de Gemeenten, welke, in het hoofd van elken Briev, vermeld zijn, zeer natuurlyk en eigenaertig toepassen; zo dat 'er niets zy, het welk ons eenigermaete zoude noodzaeken, om, aen geheimzinnige beteekenissen, te denken. — Wat de algemeene opwekking aengaet,

(*t*) *L. C.* p. 265.

die ooren heeft die hoore, wat de Geest tot de Gemeenten, zegt; deese is altoos ongemeen gepast, voor alle de Christenen; maer zy was, om byzondere redenen, zeer geschikt, voor de Gemeenten, in het Voorburgemeesterlyk Asia, uit hoofde van de toenmaelige omstandigheeden.

e. De eer, vervolgt men, was te groot, voor die zeeven Gemeenten, dat de Heiland, aen elk derzelver, eenen afzonderlyken Briev zou hebben laeten schrijven, zonder hooger uitzicht, en eene meer algemeene bedoeling, te hebben. — Maer deese zeeven Gemeenten waeren, aen het byzonder opzicht van den Apostel JOANNES, toevertrouwd. Door zijne verbanning naer Patmos, waeren zy, van zijne tegenwoordigheid en raedgeevingen, verstooken; en dat in eenen allerzorgelykſten tijd, wanneer de Gnostieken hunne zeedenverwoestende grondbeginselen allerweegen verspreidden. Hoe gepast, en hoe aengenaem voor den Apostel, was het derhalven, dat de Heiland zelvs, voor die Gemeenten, zorgde, en JOANNES gelastte, om, uit zijnen naem, aen dezelve te schrijven?

f. Vervolgens beroept men zich, op de uitkoomst, welke de Propheetische verklaering bevestigt, daer het niet te begrijpen is, dat deese Brieven zulk eene juiste afteekening van den staet der Kerken, in haere opvolgende tijdkringen, behelsen zouden, indien dit alles, door den HEILIGEN GEEST zelven, niet bedoeld waere. — Maer, om nu niet te zeggen, dat de Propheetische verklaeringen willekeurig en veelzins gedrongen zijn, als meede dat elk de zogenaemde zeeven tijdperken, op zijne wijs, verdeele en onderscheide; tot eene Propheetische verklaering is het geenszins genoeg, dat zy, met de uitkoomst, over een stemme. Er is een tijd geweest, dat het menschelyk vernuft ongemeen vruchtbaer was, in het uitdenken van Propheetische verklaeringen, welke men, met de uitkoomst, wist over een te brengen,

zo

zo dat zy 'er volkoomen aen beantwoordde. De Hoog Leeraer B. S. CREMER wist, van alle gebeurtenissen, onder het Oude Testament, voorzeggingen te maeken van toekoomende zaeken, welke, in de lotgevallen der Christelyke Kerk, zouden vervuld zijn; de Hoog Leeraer STRACHTMEYER deedt nog eenen stap verder, en maekte voorzeggingen van alle de verdichtselen der Ouden. Dan iemand, die gewoon is zich, door kracht van bewijsen, te laeten overtuigen, zal zich, met vernuftige overëenkoomsten, niet laeten vergenoegen.

Daer te boven, indien de Propheetische verklaering der zeeven Brieven, aen de uitkoomst, zo kennelyk beantwoordde, kon 'er, onder de vóórstanders van dit stelsel, zo veel verschil niet zijn, omtrent de bepaeling van elken tijdkring, deszelvs begin en einde (*u*); en zommigen zouden niet noodig gehad hebben, om de toevlucht te neemen, tot eene achtste periode (*v*).

g. Eindelyk, zegt men, kon 'er, in de zeeven Gemeenten van het Lydiesch Asia, welke zo digt by elkanderen geleegen waeren, zulk eene verscheidenheid geene plaets hebben. „ Het koomt ons zo voor, (zegt de Heer HARTMAN (*w*)), „ dat het niet te be„ grijpen is, zo dit alles, dat in deese Brieven „ voorkoomt, alleen naer de letter, en dat in „ vollen nadruk, plaets had, gelijk het moest heb„ ben volgens het Gode betaemelyke, hoe het dan „ moogelyk kan zijn, dat in deese Gemeenten, zo „ digt by malkander geleegen, zulk een onderschei„ den gesteldheid plaets kan gehad hebben, zo in „ haer gedrag, als in haer ontmoeting."

De zeer geleerde Heer HARTMAN schijnt hier zich zelven tegen te spreeken, daer hy hoe zeer de Propheetische verklaering deeser Brieven verdeedigende,

(*u*) WITSIUS l. c. p. 735.
(*v*) DRIESSEN *in Apoc.* p. 48, 52—
(*w*) *Huisbijbel over de Openb.* p. 204.

evenwel den letterlyken zin derzelver vooronder-ſtelt (*x*); maer, indien de bedoelde verſcheidenheid, in de zeeven Gemeenten, niet werkelyk had plaets gehad, zou de letterlyke zin geheel uitvallen.

De zeeven Gemeenten, in het hoofd van elk der Brieven vermeld, waeren wel digt by elkander gelegen, maer kon er daerom geene aenmerkelyke verſcheidenheid, in dezelve, plaets hebben, zo in haer gedrag, als in haere ontmoeting? — De voornaemſte aenleiding, tot het bederv deeſer Gemeenten, was geleegen, in de woelingen der Gnostieken, die hunne zeedenverwoestende beginſelen, welke de Apostelen PETRUS en JUDAS naeder beſchreeven hebben, allerweegen zochten te verſpreiden. Naermaete men nu, aen deeſe dwaelgeesten, meerdere vryheid liet, en hun meerder gehoor gav, werden de Gemeenten meer bedorven. De Christenen, by voorbeeld, te *Epheſen*, waeren wel verkoeld, in hunnen yver voor de Godzaeligheid, maer zy waeren niet beſmet, met de gemelde dwaelingen; vermits zy aen die verleiders niet hadden toegelaeten, om hunne ſchroomelyke wanbegrippen, onder hen, voort te planten, Kap. II: 2. Te *Smyrna* waeren de Christenen, aen gebrek en armoede, blootgeſteld, Kap. II: 9. Te *Pergamus* had eene wreede vervolging plaets, Kap. II: 13, welke zich ook, maer voor eenen korten tijd, tot de Gemeente van *Smyrna*, zoude uitſtrekken, Kap. II: 10. Te Pergamus zo wel, als te *Thyatire*, liet men, aen de gemelde dwaelgeesten, toe, hunne verdervelyke beginſelen ongeſtoord te verſpreiden, Kap. II: 14, 15. 20-23. enz.

Hoe natuurlyk is het derhalven, dat 'er, in de zeeven Gemeenten, eene aenmerkelyke verſcheidenheid plaets had, in haere gedraegingen? en moest daer uit niet zelvs eene verſcheidenheid van ontmoetingen voortvloeien?

B.

(*x*) *Ibidem* p. 203.

3. Misschien hebben wy ons reeds te lang beezig gehouden, met het begrip der zulken, die deese Brieven Propheetiesch verklaeren, te wederleggen. Wy gaen over, om eenige algemeene aenmerkingen, omtrent dezelve, mede te deelen.

α. Er is een aenmerkelyk onderscheid, tusschen deese Brieven, en die der andere Apostelen, aen de Gemeenten te Rome, te Corinthen, enz. — Zy zijn op het uitdrukkelyk bevel van den Verlosser, geschreeven, die den inhoud, aen den Apostel, woordelyk opgegeeven of *gedicteert* heeft. — Zy zijn gelijktijdig, geschreeven en verzonden. — Zy zijn toegeschikt, of *geaddresseerd*, aen den *Engel*, of eersten Opziener, van elk eene Gemeente, die de Voorzitter was, in de vergaedering van haere Leeraeren.

β. Deese zeeven Brieven hebben iets, met elkanderen, gemeen. — Alle zijn zy, op 's Heilands bevel, geschreeven, en toegeschikt (*geaddresseerd*) aen den Engel van elk eene Gemeente.

γ. Deese Brieven verschillen van elkanderen; — in het voorwerp, aen het welk zy werden ingericht; — en met opzicht tot den inhoud. Immers, in het hoofd, heeft elk een Briev, een onderscheiden opschrivt; ook is het lichaem, en het slot, van elken Briev, verschillende.

δ. Met dit alles, is 'er eene onderlinge verbindtenis, tusschen deese Brieven;

a. In het voorwerp. — Zy zijn ingericht aen de Engelen van zeeven nabuurige Gemeenten, in even zo veele Steeden van het Voorburgemeesterlyk Asia, liggende in eenen ronden kring. Eerst worden de Steeden, aen de zee, vermeld, beginnende van het Zuiden, naer het Noorden, *Ephesen*, *Smyrna*, en *Pergamus*, en dan landwaerds, Oost op, volgt *Thyatire*, verder, Zuidwaerds afdaelende, vindt men *Sardis*, *Philadelphia* en *Laodicea*, welke het naest was aen *Ephesen*.

b. Met opzicht tot den inhoud.

a. De eerbied verwekkende beschrijvingen, welke de Heiland, in het hoofd van elken Briev, van zich zelven geevt, zijn meerendeels ontleend, uit die zeer luisterrijke gedaente, in welke Hy zich, aen den Apostel, in eene verrukking van zinnen, vertoont had, Kap. I: 12-16.

b. In het lichaem der Brieven, ontmoet men lovtuitingen, berispingen, vermaeningen, bedreigingen, en belovten. Ook is 'er, in de gesteldheid der naest liggende Gemeenten, eene blijkbaere gelijkheid, vooräl in de ketteryen en ergernisfen, welke afgekeurd worden.

c. In het slot van elken Briev, vindt men niet alleen dezelvde opwekking, maer ook zeer dierbaere belovten, welke alle, naer ons inzien, betrekking hebben, tot de gelukzaeligheid van het volgend leeven.

Op deese gelegde gronden, gaen wy voort, tot de verklaering der zeeven Brieven.

I. EERSTE BRIEV, AEN DE GEMEENTE TE EPHESEN, VS. 1-7.

1. *Vooräf gaet het bevel van den Heiland, aen den Apostel, om deesen Briev te schrijven*, vs. 1^a.

2. *Daer op volgt de Briev zelvs*, vs. 1^b-7; *bestaende, uit drie hoofddeelen*,

/. *Het opschrivt*, vs. 1^b.

//. *Het lichaem*, vs. 2-6.

///. *Het besluit*, vs. 7.

1. Schrijft aen den Engel der Gemeynte van Ephesen, Dit segt hy die de seven sterren in sijne rechter[*hant*] houdt, die in het midden der seven gouden kandelaren wandelt:

Dus luidde het bevel van den Goddelyken Verlosser, aen den Apostel, vs. 1^a. *schrijv, aen den Engel der Gemeente van Ephesen.*

Ephe-

Ephefen was de vermaerde hoofdftad, in dat gedeelte van Afia, het welk toenmaels, door de Romeinen, het Voorburgemeesterlyk Afia genaemd werdt; terwijl de Landvoogd, binnen haere muuren, zijn verblijv hieldt. — Zy was ongemeen welvaerende, niet alleen door de voordeelen van den bloeienden koophandel, waer toe zy, aen eenen inham van de Egeïfche zee, thans de Archipel genaemd, zeer geleegen was, maer ook door den verbaefenden toevloed van menfchen, die zich, uit gansch Afia, derwaerds begaeven, om aen de zogenaemde Godin Diana, welke aldaer eenen allerprachtigften Tempel had, hunne hulde te bewijfen. — De inwooners van deeze Stad waeren oorfprongelyk blinde Heidenen; evenwel hadden 'er zich ook veele Jooden nedergezet, derwaerds gelokt, door de voordeelen van den koophandel. — Voor het overige, had Ephefen dit gemeen, met alle welvaerende koopfteeden, dat de rijkdom, met de weelde, eenen ftroom van allerlei ondeugden achter zich na fleepte.

Binnen dit Ephefen, was eene aenzienlyke *Gemeente* van Christenen, geplant, door PAULUS den Apostel, omtrent het jaer 51 der Christelyke Tijdreekening, Hand. XVIII: 19-21. De welfpreekende APOLLOS kwam kort daer na te Ephefen, die veelen der Jooden tot het geloov, bewoogen, en, in het zelve, verfterkt heeft, Hand. XVIII: 24-28; niet lang daer na, kwam PAULUS, voor de tweede mael, in die Stad, en bleev 'er, drie jaeren achter één, onvermoeid, en met eenen gewenschten zeegen, arbeidende, aen de uitbreiding van CHRISTUS Koningrijk, Hand. XX: 31.

Onfe Apostel JOANNES, die eenen zeer hoogen ouderdom bereikt heeft, had zijne woonplaets te Ephefen genoomen, en hieldt het opzicht, over deeze, en de omliggende Gemeenten; gelijk hy ook, uit zijne ballingfchap op Patmos, verlost zijnde, derwaerds is wedergekeerd.

Maer welken perfoon bedoelt de Apostel, wanneer hy fpreekt, van *den Engel der Gemeente van Ephefen*? — Het Griekfche woord, door *Engel* vertaeld, beteekent eenen *gezant*, eenen *boode*. De Opzieners der zeeven Afiatifche Gemeenten worden, gelijk wy, by Kap. I: 20, reeds hebben

opgemerkt, naer den fpreektrant der Hebreeuwen, haere Engelen genoemd, om dat zy, van God en den Verlosfer zelven, tot die Gemeenten, gezonden waeren. — Er waeren, in de Gemeente van Ephefen, zeekerlyk meer, dan één Leeraer, en daerom begrijpt men het doorgaens zo, dat alle de Leeraers der Ephefifche Gemeente, in eenen verzaemelenden zin, onder de enkelvouwige benaeming van *den Engel*, bedoeld worden (y). Dan het is ons zo voorgekoomen, dat de Heiland bepaeldelyk fpreeke, van den eerften Opziener, of den Voorzitter, in de vergaedering der Leeraeren. Elk toch, die, in de Kerkelyke Gefchiedenis, maer eenigszins bedreeven is, weet, dat de Leeraers van aenzienlyke Gemeenten, al zeer vroeg, uit hun midden, eenen eerften, of Voorzitter, verkoofen hebben, die deefe waerdigheid, zijn leeven lang, bekleedde. Oorfprongelyk had hy geen meerder gezach, dan zijne Ambtgenooten, maer deefe fchikking werdt, alleen ordeshalven, gemaekt; naderhand hebben zich deefe Voorzitters al langzaem meerdere macht aengemaetigt; en daer uit is de onderfcheiding, tusfchen Bisfchoppen en gemeene Leeraeren, het welk, ten tijde der Apostelen, geheel onbekend was, ten laetften voortgekoomen.

Schrijv, (zeide de Heiland, tot den Apostel) *aen den Engel der Gemeente van Ephefen.* — Kap. I: 11. had de Verlosfer, in het algemeen, aen den Apostel, gelast, om het gezicht, met het welk hy verwaerdigd werdt, te befchrijven, en het opftel te zenden, aen de zeeven Gemeenten. Maer thans geboodt Hy, meer in het byzonder, om, aen elk van die Gemeenten, eenen afzonderlyken Briev te fchrijven, terwijl Hy zelvs de woorden in de pen gav, of *dicteerde.* — Ondertusfchen verftaet het zich, van zelvs, dat deefe Briev niet perfoneel hieldt, aen den gemelden *Engel der Gemeente van Ephefen*, maer aen de geheele Gemeente, welke hy, als Voorzitter van haere Leeraeren, vertegenwoordigde.

(y) MARCK l. c. p. 65.

I. Het opschrivt van deesen Briev vinden wy vs. 1b.

Dit zegt Hy, die de zeeven ſtarren, in zijne rechtehand, houdt; die, in het midden der zeeven gouden kandelaeren, wandelt.

De Goddelyke Verloſſer geevt, aen het hoofd van elken Briev, eene eerbiedverwekkende beſchrijving van zich zelven, welke doorgaends ontleend is, uit die zeer luisterrijke gedaente, onder welke Hy zich, aen den Apostel, in eene verrukking van zinnen, vertoont had, Kap. I: 12-16. Hier beſchrijvt Hy zich, van de kostbaere juweelen, welke JOANNES, aen zijne rechtehand, gezien had, en van de plaets zijnes verblijvs: *Hy, die de zeeven ſtarren* enz. Deeſe zinbeeldige vertooningen hebben wy, reeds by Kap. I: 20, opgeheldert. Thans zal het genoeg zijn, het volgende op te merken. — De Apostel zag den Heiland, in de gedaente van eenen mensch, hebbende zeeven edele geſteenten, welke, in den ſchitterenden glans, aen zo veele ſtarren, gelijk waeren, in kostbaere ringen, aen zijne rechtehand, om aen te toonen, dat Hy, voor de Leeraeren der zeeven Gemeenten, welke, door die ſtarren, werden afgebeeld, eene byzondere zorg droeg, om hen te ſterken, te beſtuuren, en hun werk voorſpoedig te maeken. — JOANNES zag dien luisterrijken Perſoon, *in het midden der zeeven gouden kandelaeren, wandelen,* (vergel. Kap. I: 13.) Deeſe *zeeven gouden kandelaers* vertoonden de meermaelen gemelde zeeven Gemeenten van het Lydiesch Aſia, (vergel. Kap. I: 20.) Het *wandelen* van den Heiland, *in het midden* van dezelve beteekende, dat Hy, met zijne Godheid, genaede, en Geest, by die Gemeenten, altoos tegenwoordig, en dat zijne lievdezorg, voor dezelve, beſtendig waere.

Uit dit opſchrivt derhalven, *dit zegt Hy, die de zeeven ſtarren* enz., moesten de Christenen te Epheſen leeren, dat de verhoogde Middelaer zelvs deeſen Briev, aen den Apostel, woordelyk *gedicteert* had, en dat de vermaeningen en beſtraffingen, daer in voorkoomende, geenen anderen grond hadden, dan in de byzondere lievdezorg, welke Hy droeg,

voor die Asiatische Gemeenten, welke, aen het opzicht van JOANNES, toevertrouwd, en thans, door zijne verbanning naer Patmos, van zijne tegenwoordigheid en raedgeevingen, verstooken waeren.

//. *Het lichaem van den Briev zelvs ontmoeten wy vs. 2-6.*

†. *Hier beschrijvt de Heiland den voorigen toestand der Ephesische Gemeente, vs. 2, 3.*

††. *Haeren tegenwoordigen toestand, vs. 4-6.*

‡. *Hy vermeldt het geene, in haer, te laeken was, vs. 4, 5, en*

‡‡. *Het geene, in haer te prijsen was, vs. 6.*

2. Ick weet' uwe wercken. Ik ken alle uwe daeden, ende gedraegingen, zo goede, als kwaede; uw gansche gedrag, met alle de verborgene drijvveeren en bedoelingen, is my volkoomen bekend. Laet deese heiïnnering u aenspooren, om, in alles, zorgvuldig acht te geeven, op uwen wandel. Meer byzonder weet ik uwen arbeyt, ende uwe lijdsaemheyt, ende dat gy de quade niet en kont dragen: ende [*dat*] gy beproeft hebt de gene die uytgeven dat sy Apostelen zijn, ende sy en zijn 't niet, ende hebtse leugenaers bevonden:

Er is, die de *werken* bepaeldelyk verstaen van goede werken, zo dat de Heiland, schrijvende *ik ken uwe werken*, zou willen te kennen geeven, „ ik ken uw lovwaerdig gedrag, „ met welgevallen en goedkeuring." Maer wy vinden deese uitspraek, in het begin van alle de Brieven, ook van zulke, in welke niets, tot lov der Gemeenten, gezegd wordt; gelijk in dien, aen de Gemeente te Laodicea, welke, wel verre van gepreesen te zijn, ernstig bestraft wordt, Kap. III: 14, 15.

De Heiland voegt 'er by: *ik ken uwen arbeid en uwe lijdzaemheid, en dat gy de kwaeden* enz. *Uwe arbeid en uwe lijdzaemheid* zegt zo veel, als uwe lijdzaemheid, in den arbeid. Het woord, door *arbeid* vertaeld, beteekent eenen zwaeren en aenhoudenden arbeid; men denke, aen eene naerstige betrachting van alle de plichten der Godzaeligheid, welke het

het Euangelie, van eenen Christen, vordert. Zo spreekt ook PAULUS van het werk des geloovs, en den arbeid der lievde, 1 Thess. I: 3. Dan hoe moeilyk deese arbeid der Godzaeligheid ook weesen mooge, de Christenen te Ephesen waeren daer in voorheen *lijdzaem*, of liever *standvastig*, geweest. Zy waeren daer in, in weerwil van alle verzoekingen, rustig voortgegaen.

Ook *konden zy de kwaeden niet draegen.* — De *kwaeden* zijn zulken, die, door het aenkleeven van eene valsche leer, en door een slordig gedrag, het Euangelie verloochenden; deesen hadden de Christenen te Ephesen *niet kunnen draegen*, hunne lievde, tot waerheid en godzaeligheid, had gemaekt, dat zy zulke lieden, in hunne gemeenschap, niet dulden konden.

De Heiland verklaert zich aenstonds naeder, welke persoonen Hy, door die *kwaeden*, bedoelde, wanneer Hy 'er byvoegt; *en dat gy beproevt hebt de geenen, die uitgeeven, dat zy Apostelen zijn, en zy zijn het niet, en hebt hen leugenaers bevonden.* — De geenen, *die uitgaeven, dat zy Apostelen waeren, en zy waeren het niet*, zijn valsche Leeraers, die den eenvouwigen zochten wijs te maeken, dat zy Apostelen waeren, en ondertusschen het Euangelie geheel verbasterden, door het invoeren van de wandrochtige leerbegrippen der Gnostieken. Zulke valsche Leeraers waeren er, reeds ten tijde van PAULUS, 1 Tim. I: 3 —, die ook, aen de Opzieneren der Ephesische Gemeente, voorspelde, dat 'er, na zijn vertrek, zwaere wolven tot hen zouden inkoomen, die de kudde niet spaeren zouden, Hand. XX: 29. Maer de Christenen te Ephesen hadden zich niet laeten verleiden; zy hadden deese valsche Apostelen *beproevt*, hunne leerbegrippen, met het Euangelie vergeleeken, *en hen leugenaers bevonden.*

Zelvs waeren deese Christenen, onder allerlei smaedheeden en vervolgingen, standvastig gebleeven, blijkens vs. 3.

3. Ende gy hebt verdragen, ende hebt gedult; gy hebt allerlei mishandelingen, van ongeloovige Heidenen, en hardnekkige Jooden, met geduld, ordergaen; ende gy hebt om mijns naems wille gearbeydt, ende en zijt niet moede geworden. Gy zijt niet moedeloos gewor-

den, noch bezweeken, onder alle de zwaere vervolgingen, welke gy, om de belydenis van het geloov aen mijn Euangelie, van de vyanden der waerheid, hebt moeten ondergaen.

4. Maer ick hebbe tegen u; dit heb ik, in uw tegenwoordig gedrag, te laeken en te verōordeelen; (vergel. Matth. V: 23,) dat gy uw' eerſte liefde hebt verlaten.

De ſpreekwijs is ontleend, van den Echten ſtaet. In den eerſten tijd van het Huwelyk, is de wederkeerige lievde der Echtgenooten vuurig en zomtijds overdreeven; dan het gebeurt maer al te dikwijls, dat deeſe lievde, door den tijd, verſlaeuwe, en helaes! wel eens, in onverſchilligheid, veränderę. Van deeſe zinneprent bedient zich ook de HEER, omtrent Israël, Jer. II: 2. Zo was het ook gegaen, met de Christenen te Epheſen; zy *hadden hunne eerſte lievde verlaeten.* — Toen zy eerst, door PAULUS en APOLLOS, bekeerd waeren, was hunne lievde, hun yver, in het betrachten van alle plichten der Godzaeligheid, zeer vuurig en blaekende geweest. Nergens waeren zy meer over bekommerd geweest, dan om God en den Verlosſer, met hunnen geheelen wandel, in alles, te behaegen. Maer deeſe eerſte lievde was, met den tijd, bekoeld, en hun yver verſlaeuwd. Zy waeren langzaem achter uit gegaen, op den weg der heiligheid, en, van de voorige naeuwgezetheid, was weinig meer overgebleeven.

Wy verſtaen hier de *lievde*, en dit vordert de tegenſtelling, tegen het voorige, in het algemeen, van den yver, in den ganſchen omvang der Godzaeligheid. In deeſen zelvden zin, zeide de Heiland, Matth. XXIV: 12: *om dat de ongerechtigheid zal vermeenigvuldigd worden, zo zal de lievde van veelen verkouden.* Trouwens 'er is geene reden altoos, om, met anderen, bepaeldelyk te denken, aen de lievdaedigheid jegens de armen; of aen de broederlyke lievde der Christenen, omtrent elkanderen; of aen de zachtheid en beſcheidenheid, met welke de Epheſiſche Gemeente de valſche Apostelen voorheen wederhouden, maer welke zy naderhand geheel verlaeten had (z).

(z) EICHHORN l. c. p. 72.

5. Gedenckt dan waer van gy uytgevallen zijt. Herinnert u den voorigen yver, in het betrachten der Godzaeligheid, en de voorderingen, welke gy wel eer gemaekt hebt, op den weg der heiligheid; vergelykt daer meede uw tegenwoordig bestaen, en ziet, met schaemte, hoe verre gy zijt achter uit gegaen; ende bekeert u, keert weder, tot den voorigen yver, ende doet de eerste wercken; gedraegt u zo voorbeeldig, overëenkoomstig alle de voorschrivten van het Euangelie, als gy, in den beginne, gedaen hebt. Neemt mijne vermaening toch ter harte; ende so gy u niet bekeert, ick, die alle uwe werken weet, sal u haestelick [*by*]komen, om uwe traegheid, met geduchte oordeelen, rechtvaerdig te straffen, (vergel. Ps. XCVI: 13,) ende sal uwen kandelaer van sijne plaetse weeren, indien gy u niet en bekeert.

De *kandelaer* is de Gemeente zelve, en het licht van het Euangelie, in dezelve brandende, (verg. Kap. I: 20.) Deesen *kandelaer* zou de Heiland *van zijne plaetse weeren*. Het geevt, met één woord, te kennen, dat Hy het licht van het Euangelie, uit de Stad Ephesen, zoude wechneemen, en daer door te weeg brengen, dat 'er geene Gemeente van Christenen meer gevonden wierdt, wanneer zy zich niet verbeeterden. — Deese uitspraek koomt zaekelyk overëen, met die, welke wy vinden, Matth. XXI: 43: *daerom zeg ik uliedem, dat Gods Koningrijk van u zal wechgenoomen, en eenen volke gegeeven worden, het welk zijne vruchten voortbrenge.*

Zo is het ook werkelyk gefchied. — De voorheen zo beroemde Stad Ephesen ligt, reeds zeedert veele Eeuwen, geheel verwoest. Thans wordt zy bewoond, door geringe herders en landlieden, leevende, in ellendige hutten, van leem opgetrokken; en, van alle de voorige prael, is niets overgebleeven, dan eenige weinige gedenkteekenen van de onbestendigheid der aerdsche heerlykheid. Er is, zeedert veele Eeuwen, geene Gemeente van Christenen meer; alle de inwooners zijn Muhammedaenen; men vindt 'er geenen éénen Christen; en het overschot van de Kerk aen JOANNES den Apostel, toegewijd, is thans, in eene Turksche Moskee, veränderd.

6. Maer dit hebt gy evenwel, en daer over verdient gy gepreesen te worden, dat gy de wercken (a) der Nicolaiten hatet, welcke ick oock hate.

Wie waeren de NICOLAITEN? — Er is, by ons, geen twijffel meer overig, of zy zijn verre van den weg af, die hier, aen eenen aenhang van Dwaelgeesten, denken, welke, onder den eigen naem van *Nicolaiten*, zouden zijn bekend geweest. Het is waer, de Kerkvader IRENÆUS zegt uitdrukkelyk, dat de *Nicolaiten* hunnen naem ontleent hebben, en naervolgers geweest zijn van NICOLAUS, eenen der zeeven eerste Diaconen, die, door de Apostelen, te Jerusalem werden aengesteld, (vergel. Hand. VI: 5.) (*a*): CLEMENS *van Alexandrien* (*b*) zegt iets dergelyks; maer hy verschilt daer in, van IRENÆUS, dat de leerlingen van NICOLAUS hunnen Meester kwaelyk begreepen hadden, — zo dat hy zelvs geene schuld zoude gehad hebben, aen de dwaelingen, welke zy verspreidden. Dan dit aenmerkelyk verschil der getuigen maekt reeds de geheele overleevering verdacht; en is het geloovbaer, dat NICOLAUS, één der eerste Diaconen, die, door de Apostelen zelve, verkoosen werden, eenen aenhang van de grouwzaemste dwaelgeesten zoude gesticht hebben? — De bron van die ongerijmde overleevering schijnt deese geweest te zijn. IRENÆUS verstondt de plaetsen in de *Openbaering* niet, welke melding maeken, van de NICOLAITEN, en kwam daer door op het denkbeeld, dat zy naervolgers waeren van den Diacon NICOLAUS. CLEMENS *van Alexandrien* schreev hem na maer hy verontschuldigde NICOLAUS zelven, om dat hy niet begrijpen konde, dat zulk een uitmuntend man zodaenige dwaelingen zoude verspreidt hebben (*c*).

De benaeming van NICOLAITEN, welke eigenlyk *Volksöverwinnaers* beteekent, moet geheimzinnig genoomen worden, even als die van BILEAMITEN en JESABEL, VS. 14, 20; zo dat daer door zulke lieden bedoeld worden, die het volk over-

win-

(a) Openb. 2: 15.

(*a*) IRENÆUS *adv. Hær.* l. I. c. 28.

(*b*) *Stromat.* l. II. c. 20. l. III. c. 4.

(*c*) VITRINGA *Observ.* S. l. IV. c. 9. VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. p. 321— EICHHORN l. c. p. 77—

winnen, en, van het wettig gezach, aen het welk zy onderworpen waeren, ontslaen wilden. — Men denke, aen die zoort van Gnostieken, welker toekoomst Apostel PETRUS voorspelde, 2 Petr. II, en welker wanbegrippen, door den Apostel JUDAS, in zijnen korten Briev, naeder beschreeven zijn.

Te weeten de naem van NICOLAUS heeft dezelvde beteekenis, als die van BILEAM. Het eerste is een Grieksch, en het ander een Hebreeuwsch woord. Het eerste beduidt eenen *overwinnaer des volks*, het ander *eenen heer* of *beheerscher des volks*; nu, die het volk overwint, is de heer, de beheerscher, van het zelve. — Onder beide deese gelykluidende naemen, welke hier geheimzinnig genoomen worden, bedoelt de Heiland dezelve dwaelgeesten; trouwens zy, die vs. 14. gezegd werden, *de leering van* BILEAM *te houden*, worden vs. 15. beschreeven, als zulken, *die de leering der* NICOLAITEN *houden*. — Ook is het, in de *Openbaering*, meermaelen gewoon, dat Hebreeuwsche woorden, met Griekſche van eene gelykluidende beteekenis, zaemen gevoegd, en verwisseld werden; gelijk het Hebreeuwsche *Abaddon* en het Griekſche *Apollion*, Kap. IX: 11, het Griekſche *Diabolos*, en het Hebreeuwsche *Satanas*, Kap. XII: 9. XX: 2, het Griekſche *Nai*, en het Hebreeuwsche *Amen*, Kap. I: 7.

De schroomelyke en zeeden verwoestende beginselen der NICOLAITEN kwaemen voornaemenlyk, op twee hoofddwaelingen, uit.

a. Zy beweerden, dat 'er geen weezenlyk onderscheid zy, tusschen zeedenlyk goed en kwaed, en dat het geene men gewoon is zonde te noemen, een noodzaekelyk gevolg zy van de vereeniging onser zielen, met een stoffelyk lichaem; naerdien de stof de bron van het zeendelyk bederv weezen zoude. — Uit dit ongerijmde beginsel nu, wilden zy de volgende zeedenverwoestende stellingen afleiden: dat het Huwelyk moest worden afgeschaft, als zijnde het middel, om het zeedenlyk bederv voort te planten; dat de zonden, welke door het lichaem, geschieden, de ziel niet kunnen benadeelen; dat een losbandig leeven, in allerlei overdaed

en breideloofe wellust, door het welk het lichaem verzwakt en gekrenkt wordt, het beste middel zy, om de ziel te volmaeken, en, uit haeren kerker, te verlosfen.

Wat wonder, dat het gedrag van deefe lieden allergrouwzaemst waere? Apostel PETRUS zegt, dat zy *wandelden, naer het vleesch, in onreine begeerlykheid, de oogen vol overspel hadden, en niet ophielden van zondigen*, 2 Petr. II: 10, 14.

6. Zy maekten een fchandelyk misbruik, van de Christelyke vryheid, en beweerden, dat alle ondergefchiktheid van den eenen, aen den anderen, moest worden afgefchaft. — Het Euangelie verkondigt eene vryheid, welke bestaet, in het ontflag van de dienstbaerheid, aen MOSES Wet. Maer, volgens deefe verleiders, bestondt die vryheid daer in, dat een ieder, naer zijne lusten, onbedwongen leeven mogt; zo dat men, aen geene wetten, moest verbonden, noch, aen het gezach van Overheeden, onderworpen zijn. Zelvs lasterden zy de Overheeden van onderfcheidenen rang, als onderdrukkers en vyanden van het menfchelyk geflacht. — Apostel PETRUS zegt daerom, dat zy *de heerfchappy verachtten, en niet fchroomden, de heerlykheeden te lasteren*, 2 Petr. II: 10.

De Christenen te Ephefen waeren wel verflaeuwd, in hunnen yver, voor de Godsvrucht; maer evenwel zy *haetten de werken der Nicolaïten*, en hadden eenen afkeer van hunne fchroomelyke losbandigheid. — Hier in waeren zy, aen den Verlosfer, gelykformig, die 'er daerom byvoegt; *welke ik ook haette*. Trouwens alle zonden zijn haetelyk, by den Heiligen JESUS; byzonder waeren de verdervelyke beginfels, en grouwzaeme zeeden, van deefe verleiders vierkant ftrijdig, met de voorfchriften van het Euangelie, daer de Heiland de ondergefchiktheid, in de menfchelyke Maetfchappy, en het betrachten van onbefmette Godsvrucht, zo duidelyk voorgefchreeven, en, met zijn eigen voorbeeld, bevestigt heeft.

III.

///. *Hier op volgt het besluit van deesen Briev vs. 7. Het behelst*

†. *Eene opwekking*, *vs.* 7[a], *en*

††. *Eene belovte*, *vs.* 7[b].

7. Die ooren heeft die hoore wat de Geest tot de Gemeynten segt. Die overwint, ick sal hem geven te eten van (b) den boom des levens, die in het midden van het paradijs Godts is.

Dus luidt de opwekking, *die ooren heeft*, *die hoore*, *wat de Geest*, *tot de Gemeenten*, *zegt.*

Eigenlyk staet 'er, in het enkelvouwig getal, *die een oor heeft*, het welk naemenlyk geschikt is, om te hooren, *hoore*, *wat de Geest*, *tot de Gemeenten*, *zegt.* — De Uitleggers, die den Propheetischen zin der zeeven Brieven voorstaen, meenen, in deese woorden, een bewijs te vinden, voor hun stelsel. *De Geest*, zegt men, is de HEILIGE GEEST, spreekende geestelyke dingen, welke geestelyk en geheimzinnig moeten verklaerd worden. *De Geest*, voegt men 'er by, *zegt tot de Gemeenten*, niet *tot de Gemeenten van het Lydiesch Asia*, maer onbepaeld, *tot de Gemeenten*; derhalven moet het geene de Heiland, aen de zeeven Gemeenten van het Voorburgemeesterlyk Asia, laet schrijven, in den Propheetischen zin, op de gansche Christen Kerk, geduurende haere zeeven tijdperken, worden toegepast. Dan onse Goddelyke Leeraer bediende zich, in zijne omwandeling hier op aerde, zeer gemeenzaem, van deese zelvde uitspraek, om zijne toehooreren, tot aendacht, op te wekken, ook dan, wanneer Hy niets geheimzinnigs voorstelde. Wanneer Hy, by voorbeeld, van JOANNES *den Dooper*, getuigt had, dat hy de ELIAS waere, die, volgens de voorzeggingen der Propheeten, koomen moest, voegt hy 'er by: *wie ooren heeft*, *om te hooren*, *die hoore*, dit getuigenis naemenlyk, het welk ik van JOANNES geev, Matth. XI: 15.

Hier is het, *die een oor heeft*, die een oplettend oor heeft,

(b) Gen. 2: 9. Openb. 22: 2.

vooräl het welk, door genaede, geöpend en geheiligd is, *hoore*, *wat de Geest*, *tot de Gemeenten*, *zegt*. — De *Geest* is, onses erächtens, de Heilige Geest, spreekende in en door het Euangelie; zo dat de zaekelyke zin deese zy: „ dat elk „ een Christen, en vooräl hy, die, door genaede, een „ geöpend en geheiligd oor ontvangen heeft, met aendacht, „ belangneeming, en toepassing op zich zelven, hoore, „ naer het geene de Heilige Geest, tot onderrichting, op- „ wekking, en bemoediging, tot de Gemeenten, spreekt „ in het Euangelie." — Eene opwekking, welke altoos te passe koomt, maer, in dien tijd, nog des te noodzaekelyker was, daer de Christenen bloot stonden, aen de verleiding van valsche Leeraeren, die zich daer op toelegden, om het allerschroomelykst bederv, in grondbeginselen en zeeden, in te voeren.

De Heiland voegde 'er eene zeer merkwaerdige belovte by, welke recht geschikt was, om de Christenen, tot yver en standvastigheid, aen te spooren, vs. 7b: *die overwint*, *ik zal hem geeven te eeten van den boom des leevens*, *die*, *in het midden van Gods Paradijs*, *is*.

Het woord *overwinnen* heeft hier eene bepaelde beteekenis, naemenlyk van te volharden tot den einde toe, in het geloov en in de godzaeligheid, in weerwil van alle verzoeking en tegenstand, (vergel. Matth. XXIV: 13.) Trouwens zo verklaert het de Heiland zelvs, vs. 26, wanneer Hy zegt, *die overwint*, en 'er aenstonds op volgen laet; *en die mijne werken*, *tot den einde toe*, *bewaert*. — *Die overwint* is gevolgelyk zulk een Christen, die de drogredenen der Nicolaïten wederstaet; en, in weerwil van alle verleiding, op den weg des geloovs en der Godzaeligheid, standvastig voortgaet, en volhardt tot het einde toe.

Ik zal hem geeven, (zegt de Heiland) *te eeten*, *van den boom des leevens*, *die*, *in het midden van Gods Paradys*, *is*. — De teekening is allerduidelykst ontleend, van het *Paradys*, het welk onsen eersten Stam-Ouderen, in den staet der onschuld, tot eene alleräengenaemste woonplaets, gegeeven was. In dit Paradys, was de *boom des leevens*; een boom, die, onses erächtens, dus genaemd is, om dat dezelve eene kracht des lee-

leevens bezat, voor zo verre de weldaedige Schepper, aen de vruchten van dien boom, het vermoogen had medegedeelt, om het leeven der eerste menschen te onderhouden, en, aen hunne lichaemen, eene altoosduurende jeugd, en eene bloeiende gezondheid, by te zetten; gelijk zy daerom ook, na het begaen van de eerste zonde, uit het Paradys, verdreeven, en verhinderd werden, van den boom des leevens, verder gebruik te maeken, Gen. III: 22. — Hier spreekt de Heiland, van het *Paradys Gods*. Hy bedoelt den hemel, de zaelige woonplaets van den Onëindigen.

De gansche belovte derhalven, *die overwint, ik zal hem geeven te eeten, van den boom des leevens, die, in het midden van Gods Paradys, is*, koomt, in den zaekelyken zin, hier op needer: „ aen den zulken, die, in weerwil van alle „ verzoeking, en van allen tegenstand, op den weg des ge„ loovs en der godzaeligheid, rustig voortgaen, en, tot den „ einde toe, volharden, zal ik dit onschatbaer voorrecht, „ tot eenen genaedeloon, schenken, dat zy, in den hemel „ der heerlykheid, in Gods zaelige nabyheid, onder het „ genot van een onnadenkelyk geluk, eeuwig leeven zullen."

2. TWEEDE BRIEV, AEN DE GEMÉENTE VAN SMYRNA, VS. 8-11.

—. Vooräf gaet het bevel van den Heiland, aen den Apostel, om deesen Briev te schrijven, vs. 8ª.

——. Hier op volgt de Briev zelvs, vs. 8ᵇ-11, bestaende, uit drie hoofddeelen:

/. Het opschrivt, vs. 8ᵇ.

//. Den inhoud, vs. 9, 10, en

///. Het besluit, vs. 11.

8. Ende schrijft *ook*, uit mijnen naem, het geene ik u woordelyk zal opgeeven, aen den Engel, of eersten Opziener der Gemeynte van die van Smyrnen, die deese gansche Gemeente, in zijnen persoon, vertegenwoordigt: Dit segt (c) de eerste ende de laetste, die doot geweest is, ende [*weder*] levendigh is geworden:

(c) Jes. 41: 4. ende 44: 6. Openb. 1: 17.

/. Het bevel van den Heiland, aen den Apostel vs. 8a, is, uit het geene wy, by vs. 1, hebben aengemerkt, klaer genoeg. Alleenlyk heb ik 'er iets by te voegen, omtrent *den Engel der Gemeente te Smyrnen.*

†. *Smyrna* is eene zeer vermaerde Stad van het Voorburgemeesterlyk Asia, welke, tot op den huidigen dag, weegens den koophandel, die aldaer gedreeven wordt, zeer bekend is. — In oude tijden, behoorde zy, onder de voornaemste steeden van Asia, en werdt, in oude opschrivten, het *cieraed van Jonien*, geheeten. STRABO (*d*) beschreev haer, als eene zeer bloeiende Stad, vercierd, met kunstig geplaveide straeten, fraeije gebouwen, prachtige Tempels, en eene zeer bekwaeme haeven, welke men, naer welgevallen, konde sluiten en openen. In laeteren tijd, werdt zy, door eene geweldige aerdbeeving, bykans geheel verwoest; maer, door Keizer MARCUS AURELIUS, wederom herbouwd. — Het karakter der inwooners van Smyrna had dit zonderlinge, dat zy, aen de weelde en wellust, zeer verslaevd, maer, met dat alles, dapper en heldhaftig waeren. Zelvs is hunne weelde, tot een spreekwoord, geworden, zo dat de *Smyrnasche zeeden* zo veel beteekenden, als eene wellustige leevenswijs (*e*). — Het heedendaegsche Smyrna, aen de heerschappy der Turken onderworpen, is nog, door de voordeelen van den koophandel, eene welvaerende Stad; niet tegenstaendede schroomelykste verwoestingen, welke zy, door geduchte aerdbeevingen, en de besmettelyke pest, van tijd tot tijd, ondergaen heeft.

††. In dit Smyrna, was, ten tijde van Apostel JOANNES, eene zeer aenzienlyke *Gemeente.* — Veelen van haere inwooneren, zo Heidenen, als vooräl Jooden, hadden het Christendom omhelst. — Omtrent het stichten van deeze Gemeente, vinden wy geen bericht, in de Handelingen der Apostelen. Waerschijnlyk was zy geplant,

door

(*d*) *Geogr.* I. XIV. PLINIUS *Hist. Nat.* I. V. c. 29.
(*e*) ARISTIDES *in Smyrnæ Encomio.*

door den Apostel PAULUS, geduurende zijn driejaerig verblijv, binnen het nabuurig Ephefen. Thans ftondt zy, met de zes andere naby geleegene Gemeenten, onder het opzicht van JOANNES den Apostel. — Zelvs is Smyrna nog lang eene Bisfchoppelyke Stad geweest, ondergefchikt, aen den Patriarch van Conftantinopolen. Ook zijn 'er, nog ten huidigen dage, zeer veele Europeïfche Christenen, Franken genaemd, die 'er, in eenen afzonderlyken hoek, woonen, en groote voorrechten genieten, ook in het Godsdienftige.

†††. Door den *Engel* of eerften Opziener deefer Gemeente, van welken de Verlosfer fpreekt, verftaen zommigen den beroemden POLYCARPUS. Een begrip, het welk ons zeer aenneemenlyk voorkoomt, daer EUSEBIUS getuigt, dat die uitmuntende man, tot Bisfchop der Kerke van Smyrna, was aengefteld, door hen, die den Heiland zelven gezien en gedient hadden (*f*). Dit wordt bevestigd, door het verhael van IRENÆUS, die hem, in zijne vroege jeugd, nog gekent had (*g*). Ook wordt hy, in den *Briev der Smyrnaers, over den marteldood van* POLYCARPUS, uitdrukkelyk genaemd, de Bisfchop der Kerke van *Smyrna* (*h*).

Hy onderging den marteldood, onder den Keizer ANTONINUS PIUS, in het jaer 147. (*i*). Toen had hy den Heer CHRISTUS, volgens zijne eigene belydenis, reeds 86 jaeren gedient (*k*). Derhalven was hy, op het einde der eerfte Eeuw, wanneer JOANNES zijne OPENBAERING gefchreeven heeft, reeds bykans 40 jaeren, een Christen geweest.

//. Het opfchrivt van deefen Briev vinden wy vs. 1[b]: *dit zegt de Eerfte en de Laetfte, die dood geweest is, en weder leevendig is geworden.*

(*f*) EUSEBIUS *Hift. Eccl.* l. III. c. 36.
(*g*) IRENÆUS *adverf. Hær.* l. III. c. 3.
(*h*) PEARSON *de fucceffione primorum Pontif. Roman. Diff.* II. VENEMA l. c. *Tom.* III. p. 310.
(*i*) VENEMA *Hift. Eccl. Tom.* III. p. 314.
(*k*) *Epiftola Smyrnenf. de mart.* POLYCARPI.

De Goddelyke Verlosser beschrijvt zich, even als Kap I: 17, 18, als *den Eersten* enz. — Wanneer Hy zich beschrijvt, als *den Eersten en den Laetsten*, teekent Hy zich weder, in zijne volstrekte eeuwigheid en onveränderlykheid; Hy is *de Eerste*, voor zo verre 'er niemand, voor Hem, geweest is, en *de Laetste*, voor zo verre 'er niemand, na Hem, weezen zal. (Vergel. Jes. XLI: 4. XLIV: 6.) — Hy *is dood geweest*, daer Hy, als plaetsvervangende Borg van zondaeren, aen het kruis gestorven is, om hen, met God, te verzoenen; en Hy is *weder leevendig geworden*, naerdien Hy, uit de dooden opgewekt zijnde, een onvergangelyk leeven verkreegen heeft, (verg. Rom. VI: 9.)

Uit dit opschrivt, moesten derhalven de Christenen van Smyrna leeren, dat de verhoogde Middelaer zelvs deesen Briev, aen den Apostel, woordelyk *gedicteert* had, en dat de opwekkingen, daer in voorkoomende, geenen anderen grond hadden, dan in de byzondere lievdezorg van den Heiland, voor die Asiatische Gemeenten, welken, aen het opzicht van JOANNES, toevertrouwd, maer thans, door zijne verbanning naer Patmos, van zijne tegenwoordigheid en raedgeevingen, verstooken waeren. — Ook was de verheevene beschrijving, welke JESUS hier van zich zelven geevt, ongemeen gepast, ter opwekking en bemoediging der Smyrnasche Gemeente, in haere toenmaelige omstandigheeden; gelijk daedelyk naeder blyken zal.

II. Den inhoud van den Briev zelven vinden wy vs. 9, 10.

Dit algemeene verdient vooräf onse opmerking, dat de Heiland, in deese Gemeente van Smyrna, niets berispt hebbe. In den voorgaenden Briev, werden de Christenen te Ephesen bestraft, over het verlaeten van hunne eerste lievde, met byvoeging van eene zeer nadrukkelyke bedreiging, vs. 4, 5. Wy moogen 'er uit besluiten, dat de zeedenlyke gesteldheid der Gemeente van Smyrna veel beeter en lovwaerdiger geweest zy, dan die der Ephesische Kerk.

Deese aenmerking leevert my teevens een bewijs op, tegen het

het ftelfel van die Uitleggeren, die de zeeven Brieven Propheetiesch opvatten, en den eerften toepasfen, op den ftaet der Kerke, ten tijde der Apostelen, wanneer zy uitblonk, in kracht van geloov en heiligheid. Immers de zeedenlyke gefteldheid der Smyrnafche Gemeente geleek veel meer, naer de Apostolifche Kerk, dan die der Ephefifche.

Het lichaem van deefen Briev is tweeleedig.

†. Eerst befchrijvt de Heiland de gefteldheid der Smyrnafche Gemeente, vs. 9, en

††. Daer na bemoedigt Hy haer, tegen eene aenftaende vervolging, vs. 10, haer vermaenende,

‡. Tot onverzaegdheid, vs. 10ᵃ.

‡‡. Tot ftandvastigheid, vs. 10ᵇ.

9. Ick weet' uwe wercken, ende verdruckinge, ende armoede, (doch gy zijt rijcke,) ende de lafteringe der gene die feggen datfe Joden zijn, ende en zijn 't niet, maer zijn een Synagoge des fatans.

†. Naer haeren uitwendigen toeftand, was de Gemeente van Smyrna verdrukt en beklaegenswaerdig, maer haere inwendige gefteldheid was ongemeen gezeegend.

‡. Haeren uitwendigen toeftand befchrijvt de Heiland, op deefe wijs: *ik weet uwe werken* enz. — Vooräf gaet eene algemeene herïnnering van zijne oneindige Alweetenheid, welke deefe Christenen moest aenfpooren, om, in alles, zorgvuldig acht te geeven, zo op de uitgangen van hunne harten, als op hunnen ganfchen wandel, *ik weet uwe werken.* Meer byzonder is het, *en verdrukking en armoede*, — *en de lastering* enz.

De Heiland wist hunne *verdrukking en armoede.* — Het Griekfche woord, door *armoede* vertaeld, wordt, by de LXX in het algemeen gebruikt, van eenen ftaet van rampen en ellenden, zonder dat 'er juist gebrek van tijdelyke goederen, of eigenlyk gezegde armoede, bykoome, Pf. LXXXVIII: 10. De zaemenvoeging van deefe beide woorden zou daerom eene zeer zwaere verdrukking kunnen te kennen geeven. Maer, vermits de

Heiland, by wijs van tegenstelling, zegt; *doch gy zijt rijk*, worden wy allerduidelykst, naer eene eigenlyke gezegde armoede, geweesen. — De zaek was derhalven deese. De Christenen te Smyrna werden thans, om de belydenis van het Euangelie, wreedäertig vervolgd; men kwam hun nog niet, aen het leeven, zy werden nog niet, in kerkers en boeijen, geslooten; maer hunne goederen werden, door de Heidensche Richteren, verbeurd verklaerd. Misschien werden ook de huisen der meer vermoogenden, door eene opgehitste meenigte, geplunderd. Althans de toenmaelige verdrukking had de Christenen, van hunne goederen, beroovt, en, tot behoevtigheid, doen vervallen. — Dit is juist het kenmerk van die vervolging, welke Keizer DOMITIANUS, op het einde der eerste eeuw, heeft aengericht wanneer de Christenen niet zo zeer ter dood gebracht, maer van hunne goederen beroovd, en verbannen werden.

Wijders wist ook de Heiland *de lastering der geenen, die zeiden, dat zy Jooden waeren, en waeren het niet; maer waeren eene Synagoge des Satans.* — Welke lasteraers worden hier bedoeld? Veelen der Uitleggeren neemen den naem van *Jooden* geheimzinnig; maer wy, voor ons, zien volstrekt geene reedenen, om, van de eigenlyke beteekenis, af te wijken. De voordeelen van den Koophandel hadden veele Jooden, naer Smyrna, gelokt. Het hardnekkig ongeloov maekte hen zo afkeerig, van het Christendom, dat zy de belijders van het Euangelie, niet alleen in de verkeering, maer ook voor de rechtbanken der Heidenen, lasterden, als allerschaedelykste werktuigen van den Burgerstaet, welke niet behoorden geduld te worden. Zo hadden zy te Athenen gedaen, Hand. XVII: 5; zo deeden zy thans ook te Smyrna. — De Heiland beschrijvt deese lasteraers, als zulken, die *zeiden, dat zy Jooden waeren.* Zy noemden zich *Jooden*, met eenen naem, die zulken beteekent, welke God *prijsen*; zy beroemden zich, het zaed van ABRAHAM te zijn. Maer, in de daed, *waeren zy het niet*; zy beantwoordden, met hun gedrag, geenszins

aen desen naem: *want die is niet een Jood, die het in het openbaer is, noch die is niet de besnijdenis, die het in het openbaer, in het vleesch is, maer die is een Jood, die het, in het verborgene, voor God is, en de besnijdenis des harten, in den geest; niet in de letter is de besnijdenis, wiens lov niet is uit de menschen, maer uit God*, Rom. II: 28, 29. — In tegendeel deese lasteraers waeren *eene Synagoge des Satans.* Zy maekten een genootschap uit van booswichten, die het beeld van den Satan droegen, en zich vermaekten, met liegen en lasteren, in naervolging van den Vader der leugenen, Joh. VIII: 44.

‡‡. Onder alle deese rampen en mishandelingen, was de inwendige gesteldheid der Smyrnasche Gemeente zeer gezeegend; daerom zegt de Verlosser, by wijs van tusschenreeden, *doch gy zijt rijk.* — Deese Christenen waeren rijk, in hemelsche goederen, welke de eeuwigheid verduuren zullen (*l*). Zy waeren rijk, in het geloov; rijk, in genaedegaeven; rijk, in goede werken; rijk, in de hoop, op de onverdervbaere goederen van het toekoomend leeven. — Er zijn menschen, die groote rijkdommen bezitten, naer de waereld, maer arm zijn, naer den geest; en geen deel hebben, aen de eeuwige heilgoederen. Dan de Christenen van Smyrna waeren arm, naer het lichaem, terwijl zy rijk waeren, naer den geest; en de overvloed van geestelyke goederen maekte, dat zy de lichaemelyke armoede des te beeter verdraegen konden.

Deese herïnnering was recht geschikt, om de Christenen van Smyrna, tot geduld en lijdzaemheid, onder de armoede en verdrukking, op te wekken.

††. Ondertusschen was 'er eene nog veel schroomelyker vervolging op handen. Daer tegen bemoedigt hen de Verlosser, vs. 10.

10. En vreest geen der dingen die gy lijden sult. Siet, de duyvel sal [*eenige*] van uliedden in de ge-

(*l*) EICHHORN l. c. p. 85.

vanckenisse werpen, op dat gy versocht wort: ende gy sult een verdruckinge hebben van tien dagen. Zijt getrouw tot den doot, ende ick sal u geven de kroone des levens.

‡. Eerst vermaent de Heiland hen, tot onverzaegdheid, vs. 10[a]. *vreest geen der dingen* enz.

Wanneer Hy spreckt, van *dingen*, *welke zy lijden zouden*, geevt Hy, in het gemeen, te kennen, dat zy, aen nog veel zwaerer rampen, dan zy tot dus verre ondergaen hadden, zouden worden blootgesteld. Tot nog toe, was het, by de berooving van aerdsche goederen, lasteringen, en dergelyke mishandelingen, gebleeven; maer, in volgende tijden, zouden zy, in hunne persoonen, aen lijv en leeven, vervolgd worden. — De Heiland verklaert zich naeder, 'er byvoegende: *ziet, de duivel zal eenigen van ulieden in de gevangenis werpen.* De Heidensche Overheeden zouden hen, als waeren zy openbaere booswichten, op de lasteringen der Jooden, in boeijen laeten sluiten, in gevangenissen, en onderäerdsche hoolen, werpen. Dit zou geschieden, *op dat zy verzocht*, of liever *beproevd*, *wierden*, dat is, om eene proev te neemen van hunne standvastigheid, of zy, door deese en dergelyke folteringen, niet konden vervoerd worden, om den Heer JESUS te verloochenen. — Deese mishandeling wordt hier, aen den *duivel*, toegeschreeven, *ziet de duivel zal eenigen* enz. Wy meenen hier een allerduidelykst bewijs te vinden, voor de leer van onse Kerk, omtrent de werking van den duivel, en zijn vermoogen, om, onder de Goddelyke toelaeting, menschen te vervoeren, tot allerlei boosheid, ook tot het vervolgen van de belijders der waerheid. Of zou de verhoogde Middelaer zich, nu ook nog, geschikt hebben, naer de vooröordeelen der ongeloovige en reeds lang verbannene Jooden?

Meer byzonder, is het, *en gy zult eene verdrukking hebben van tien daegen.* — Over deese *tien daegen*, verschillen de Uitleggers, vooräl die het voorstel Propheetisch

op-

opvatten, zeer aenmerkelyk (*m*). Wy, voor ons, begrijpen de zaek eenvouwig zo, dat de bepaeling van *tien daegen*, volgens den Oosterschen stijl, eenen korten tijd beteekene. (Vergel. Dan. I: 12. Amos V: 8. VI: 9.) Het zou derhalven wel eene korte, maer teevens eene geweldige vervolging zijn. Onses erächtens, worden wy geweeśen, naer die vervolging, omtrent het midden der II[de] Eeuw, by gelegenheid van welke, POLYCARPUS den marteldood ondergaen heeft.

De Heiland vermaent de Christenen te Smyrna, tot onverzaegdheid onder deese vervolging, zeggende, *vreest geene der dingen, welke gy lijden zult* enz. — Van hoe veel nadruk was dit woord van den Heiland, *vreest niet*? Het werdt gesprooken, door Hem, die zich vs. 8[b]. beschreeven had, als *den eersten en den laetsten*, den eeuwigen en onveränderlyken God, die hen, onder het lijden, bekrachtigen zoude, en het zelve, tot de heilrijkste einden, dienstbaer maeken; *die dood geweest is, en weder leevendig geworden is*, die zelvs gedood was, en de meest duldeloose smerten geduldig ondergaen, maer die daer na een onvergangelyk leeven ontvangen had Welk eene aenmoediging leeverde dit voorbeeld van den Verlosser zelven op?

‡‡. Hier volgt eene vermaening, tot standvastigheid, vs. 10[b]: „ *zijt getrouw tot den dood*, volhardt, in de belijdenis van „ mijn Euangelie, en laet u daer van niet aftrekken, al „ moest gy ook den wreedsten marteldood ondergaen; *en* „ *ik*, (voegt 'er de Heiland by) die verhoogd ben, tot „ den Richter van leeven en dooden, *zal u*, in den grooten dag, *de kroon des leevens*, eenen meer dan gemeenen „ trap van heerlykheid, tot eenen genaedeloon, *geeven*." De spreekwijs is ontleend, van de oude loopbaenen, in welke de Overwinnaers, met eerekroonen, verëerd werden; (vergel. 2 Tim. II: 5.)

Het geene hier voorspeld werdt is kennelyk vervuld, byzonder in POLYCARPUS, den Bisschop van Smyrna. —

(*m*) MARCKIUS l. c. p. 75.

Onder den Keizer ANTONINUS PIUS, verwekten de lasteringen, vooräl der Jooden, tegen het Christendom, eene geweldige vervolging, tegen de belijders van het Euangelie. POLYCARPUS was *getrouw, tot den dood.* Welke voorstellingen en bedreigingen hem gedaen werden, hy bleev standvastig. Ten laetsten, werdt hy, op den brandstapel, geplaetst, en toen men meende, dat de vlammen hem niet spoedig genoeg verteerden, werdt hy, door den scherprechter, met eenen dolk, doorstooken.

Men vergelyke, over 's mans marteldood, en zijne standvastigheid onder denzelven, den *Briev der Kerke van Smyrna*, welken de zeer Geleerde VAN DER MEERSCH, in zijne Hollandsche vertaeling van EUSEBIUS *Kerkelyke geschiedenissen*, geheel heeft ingelascht (*n*). — Deese Briev behelst wel veele fabelächtige dingen, maer daerom is hy niet ten eenemael te verwerpen (*o*).

/// *Het besluit van deesen Briev hebben wy vs. 11, behelsende de gewoone opwekking, en eene merkwaerdige belovte.*

11. (d) Die ooren heeft, die een oor heeft, geschikt om te hooren, vooräl het welk, door genaede, geöpend en geheiligd is, die hoore, met aendacht, belangneeming, en toepassing op zich zelve, wat de Geest, ter onderrichting, opwekking, en bemoediging, in het Euangelie, tot de Gemeynten segt. (Vergel. vs. 7.) Die overwint, en, tot den einde toe, op den weg van het geloov en der Godzaeligheid, volhardt, in weerwil van alle verzoeking en allen tegenstand, en sal van de tweede doot niet beschadigt worden.

De *tweede dood* is hier kennelyk het tegen over gestelde van de *kroon des leevens*, vs. 10. Deese uitdrukking koomt, in het Boek der *Openbaering*, nog tweemaelen voor, Kap. XX: 6, 14. XXI: 8. Zy was zeer gewoon, onder de Jooden, en schijnt,

(*n*) Pag. 190—
(*o*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. p. 359, 360.
(d) Matth. 13: 9.

schijnt, ten tijde van den toomeloosen dwingeland, ANTIOCHUS EPIPHANES, in gebruik gekoomen te zijn, om het ongeloov te wederspreeken, en te kennen te geeven, dat 'er een leeven, na dit leeven, te wachten zy. Althans de Chaldeeuwsche Uitbreiders bedienen 'er zich dikwijls van (p). Men denke aen het eeuwig verderv, in den poel des vuurs, Kap. XX: 14, 15.

Die overwint, zal van den tweeden dood, van het eeuwig verderv, *niet beschaedigd worden.* — Zijn lichaem zal wel, door den eersten en natuurlyken dood, beschaedigd en ontbonden worden, maer, voor den tweeden dood, het eeuwig verderv, heeft hy niet te vreesen; zijne ziel en lichaem zullen niet verdorven worden, in de helle, (vergel. Matth. X: 29)

2. DERDE BRIEV, AEN DE GEMEENTE TE PERGAMUS, VS. 12-17.

—. *Vooräf gaet weder het bevel van den Heiland, aen den Apostel, vs.* 12ª.

——. *De Briev zelvs bestaet, gelijk de voorige, uit drie hoofddeelen, het opschrivt, het lichaem, en het besluit, vs.* 12ᵇ-17.

/. *Het opschrivt vinden wy vs.* 12ᵇ.

12. Ende schrijft aen den Engel den eersten Opziener (vergel. Kap. II: 1.) der Gemeynte die in Pergamo is, Dit segt hy (e) die het tweesnijdende scherp sweert heeft:

De Heiland gelastte den Apostel, om ook te *schrijven*, *aen den Engel der Gemeente, welke in Pergamus was.*

Pergamus was meede eene zeer aenzienlyke Stad, in dat gedeelte van Asia, het welk de Romeinen gewoon waeren, het Voorburgemeesterlyk Asia te noemen; liggende ten Oosten van Smyrna. — Men had 'er de kunst uitgevonden, van

(p) WETSTEIN *ad h. l.*
(e) Openb. 1: 16. ende 2: 16.

schaepen en geiten vellen zodaenig toe te bereiden, dat zy eene goede en duurzaeme stof opleeverden, om daer op te schrijven, welke stof, nog ten huidigen dage, *pergament* geheeten wordt. Voorheen bediende men zich, van groote breede biesen, welke, in de moerasfen van Egypten, digt by den Nijl groeiden, en papyris genaemd werden. Maer, toen EUMENES, Koning van Pergamus, zijn werk maekte, van eene groote boekery te stichten, werdt daer door de naeryver van PTOLOMÆUS PHILADELPHUS, toenmaeligen Koning van Egypten, zoodaenig ontstooken, dat hy den uitvoer van het papier niet verboodt; en dit gav aenleiding, tot de gemelde uitvinding. — Te weeten *Pergamus* had, in oude tijden, eenen Koning. De eerste, die zich, omtrent 300 jaeren, voor de geboorte van CHRISTUS, den Koninglyken tijtel aenmaetigde, was een zeekere PHILETERUS, een krijgsman van eene laege afkoomst; en, uit deese kleine beginselen, is dit Koningrijk allengskens zo verre gekoomen, dat het eene grootsche gedaente verkreeg, onder de moogenheeden van Asia, tot dat het, door AQUILEUS, tot een wingewest der Romeinen, gemaekt werdt. — Zodaenig was de staet der zaeken, toen Apostel JOANNES zijne *Openbaering* schreev. Zeedert de VIIIste Eeuw, staet *Pergamus*, met de omliggende steeden, onder de heerschappy der Turken. Ten huidigen daege, is het eene geringe en weinig bevolkte plaets; alleenlyk vind men, in de nabuurschap, onder de puinhoopen, nog eenige gedenkteekenen van de oude pracht en luister (*q*).

Binnen deese Stad *Pergamus*, was eene Gemeente van Christenen, ten tijde van Apostel JOANNES. — Wanneer, en door wien, dezelve geplant waere, kunnen wy niet bepaelen. In het algemeen, moogen wy vaststellen, dat dit geschied zy, op dien zelvden tijd, wanneer gansch Asia, met het licht van het Euangelie, bestraeld werdt. (verg. Hand. XIV: 26.)

Dus luidt het opschrivt van deesen Briev: *dit zegt Hy, die het tweesnijdend scherp zwaerd heeft*, vs. 12b. — De Heiland beschrijvt zich hier, even als Kap. I: 16. Te weeten toen

(*q*) *Algemeene Historie* V *Deel.* p. 230. VIII. 673. III. 714.

toen JOANNES Hem zag, vertoonde zich de adem, die uit zijnen mond uitging, als een glinsterend zwaerd, het welk ongemeen scherp, en geschikt was, om van weerskanten te snijden. — Dit zwaerd was een eigenäertig zinnenprent van 's Heilands macht, in het beschermen van zijn volk, en in het oeffenen van eene rechtvaerdige wraek, tegen zijne vyanden. Op zoortgelyk eene wijs, vertoonde zich ook Gods Zoon, aen den Veldheer JOSUA, toen hy gereed stondt, om de Kanaänners te verdelgen, zeggende; *Ik ben de Vorst van het heir des* HEEREN, Jos. V: 13, 14. De oordeelen, welke God, als een rechtvaerdig Richter, over zijne vyanden uitstort, koomen meermaelen voor, onder de teekening van een zwaerd; by voorbeeld Deut. XXXII: 41, *indien ik mijn glinsterend zwaerd wette, en mijne hand ten gerichte grijpt; zo zal ik de wraek, op mijne tegenpartijders, doen wederkeeren, en mijnen haeteren vergelden.*

Uit dit opschrivt, moesten derhalven de Christenen te Pergamus leeren, dat de verhoogde Middelaer zelvs deesen Briev woordelyk *gedicteert* had, en dat de vermaeningen, daer in voorkoomende, geenen anderen grond hadden, dan in de byzondere lievde van den Heiland, voor die Asiatische Gemeenten, welke, aen het opzicht van JOANNES, toevertrouwd, maer thans, door de verbanning van dien Apostel naer Patmos, van zijne tegenwoordigheid, en raedgeevingen, verstooken waeren. — Ook was de beschrijving, welke de Verlosser hier van zich zelven geevt, ongemeen gepast, voor de Gemeente van *Pergamus*, in haere toenmaelige omstandigheeden, daer Hy zich, aen de Dwaelgeesten, die onder haer de schroomelykste grondbeginselen zochten te verspreiden, op eene zeer geduchte wijs, wreeken zoude. Deese verleiders worden vs. 14, met BILEAM, vergeleeken; en 'er is eene eigenäertige toespeeling, op dien Engel, die deesen bedrieger, met een uitgetrokken zwaerd in zijne hand, tegenstondt, Num. XXII: 31.

//. *Hier op volgt het lichaem van den Briev zelvs*, *vs.* 13-16.
†. *Eerst beschrijvt de Heiland den toestand van deese Gemeente*, *vs.* 13-15, *die*
‡. *Deels te prijsen was*, *vs.* 13.
‡‡. *Deels te laeken was*, *vs.* 14, 15.
††. *Vervolgens neemt Hy daer uit aenleiding, om 'er eene zeer gepaste opwekking by te voegen*, *vs.* 16.

13. Ick weet' uwe wercken, al uw' doen en laeten, met alle de verborgene drijvveeren en bedoelingen, (verg. vs. 2:) ende ik weet ook waer gy woont, onder welke menschen gy verkeert, en aen welke verzoekingen gy zijt blootgesteld; gy woont [*namelick*] daer de throon des satans is, alwaer de opperste der boose geesten, met een onbepaeld gezach, heerscht, en de menschen vervoert, tot de snoodste euveldaeden, byzonder tot de afgodery en alle grouwelen, welke daer meede gepaerd gaen; ende evenwel, dit moet ik, tot uwen lov, getuigen, gy houdt mijnen naem, ende en hebt mijn geloove niet verloochent, oock in die dagen, in welcke Antipas mijn getrouwe getuyge was, welcke gedoodt is by ulieden, daer de satan woont.

De throon des Satans was te Pergamus. Men was 'er verslaevd, aen den grouwzaemsten afgodsdienst. Men had eenen zeekeren Geneesmeester ÆSCULAPIUS, die zich, door het herstellen van veele kranken, had beroemd gemaekt, in den rang der zogenaemde Goden, verheeven, en, hem ter eere, eenen Tempel gesticht. Eene verbaesende meenigte van menschen begaeven zich, van alle kanten, naer *Pergamus*, om dien gewaenden God hulde te doen, in hoop, dat zy, van hunne ziekten en kwaelen, zouden geneesen worden. Daer van daen zeide de schimpdichter JUVENALIS, dat ÆSCULAPIUS, te *Pergamus*, eene Apothecars winkel hieldt. — Maer, mag men denken, gansch Asia lag toenmaels verzoopen, in de verfoeilykste afgodery; hoe kan dan de *Satan*, zo by uitneemenheid, gezegd worden, *zijnen throon te Pergamus* te hebben? had hy daer de menschen meer begoochelt, dan by

voor-

voorbeeld te Ephesen, alwaer Diana gediend werdt? — Doch de afgodery ging, te *Pergamus*, gepaerd, met het allerschroomelykst bederv der zeeden. PLINIUS beschouwde daerom de verövering van *Pergamus*, als de voornaemste bron van het zeedenbederv der Romeinen, „ met de rijkdommen van *Per-* „ *gamus*, (zegt hy (*r*)) zijn de ontucht, de verwijvdheid de „ overdaed, en allerlei ondeugden, binnen Rome doorge- „ drongen" (*s*).

Evenwel de Christenen, in die godloose Stad, waeren den Verlosser getrouw gebleeven; *en*, zegt Hy, dat is, *des niet tegenstaende* (vergel. Joh. V: 40,) *gy houdt mijnen naem, en hebt mijn geloov niet verloochent*; dat is, met één woord, „ gy zijt, by de belijdenis van het Christendom gebleeven, „ en gy hebt het geloov in my niet verzaekt." Trouwens elk begrijpt van zelvs, dat *de naem van* JESUS de belydenis van het Christendom, en dat *zijn geloov* het geloov in Hem, beteekenen.

Deese standvastigheid der Christenen te Pergamus was des te merkwaerdiger, daer zy zich, ook door de wreedste vervolgingen, niet van het Christendom hadden laeten aftrekken. Daerom voegt 'er de Heiland by: *ook in die daegen, in welke* ANTIPAS *mijn getrouwe getuige was, welke gedood is, by ulieden, daer de Satan woont.*

Wie deese ANTIPAS geweest zy, kunnen wy, by mangel van geschiedkundige berichten, niet bepaelen. Dit algemeene staet vast, dat hy een yverig Leeraer van het Euangelie geweest zy. Immers de Heiland noemt hem, *mijnen getrouwen getuigen*, dat is, „ eenen uitmuntenden Leeraer, „ die, van my, van de hooge waerdigheid mijns persoons, „ en de kracht mijner verdiensten, in het openbaer, en met „ alle vrijmoedigheid, een waerachtig getuigenis gegeeven „ heeft." In dien zelvden zin, maer in nog veel meer verheevenen nadruk, noemt de Apostel den Verlosser zelven, *den getrouwen getuige*, Kap. I: 5. — Deese ANTIPAS wordt 'er bygevoegd, *is gedood, by ulieden, daer de Satan woont.*

(*r*) L. XXIII. c. 1.
(*s*) *Bibl. Brem. Tom.* III. p. 43-104—

Die uitmuntende Leeraer had den marteldood ondergaen, en wy moogen, uit het verband van zaeken, besluiten, dat de Priesters van ÆSCULAPIUS de Christenen, denkelyk om dat zy zich beroemden, op de wonderdaedige geneesingen, welke de Heiland, in het Joodsche land, verricht had, wreedelyk vervolgt, en, in een schroomelyk oproer, onder anderen, den voortreffelyken Leeraer ANTIPAS vermoordt hadden. — Voor het overige ontbreeken ons de geschiedkundige berichten. Alleenlyk verhaelt de Kerkelyke Geschiedschrijver EUSEBIUS (t), dat CARPUS, PAPULUS, en eene Vrouw AGATHONICA, te *Pergamus*, den marteldood ondergaen hebben.

De Heiland prijst derhalven de Christenen te Pergamus, over hunne standvastigheid, in de belijdenis des geloovs, in weerwil van alle verzoekingen en vervolgingen. Het is, als of Hy zeide: „ Ik weet al uw doen en laeten, en dat gy, „ offschoon woonende, in eene Stad, vol van afgodery en „ godloosheid, alwaer de Satan als op zijnen throon zit, de „ belijdenis van het Euangelie niet verloochent hebt, ook „ zelvs niet in dien bangen tijd, toen de Priesters van ÆSCU- „ LAPIUS eene wreede vervolging verwekt, en, onder an- „ deren, uwen uitmuntenden Leeraer ANTIPAS, vermoordt „ hebben."

Dan, met dit alles, had deese Gemeente zeer groote gebreeken, over welke zy vs. 14, 15. bestraft wordt.

14. Maer ick hebbe [*eenige*] weynige dingen tegen u. Hoe zeer ik u prijsen moet, over uwe standvastigheid, in de belijdenis van het Euangelie, in weerwil zelvs van de schroomelykste vervolgingen, kan ik evenwel niet nalaeten, een schroomelyk gebrek, het welk, in uwe Gemeente, plaets heeft te laeken en te veröordeelen, (verg. vs. 4.) Dit gebrek bestaet hier in, dat gy aldaer hebt en in uwe gemeenschap toelaet, die de leeringe (f) Balaams houden, die Balak leerde den kinderen Israëls een aenstoot voorwerpen, op datse souden afgoden-offer eten, ende hoereeren.

15.

(t) *Hist. Eccl.* l. IV. c. 15.
(f) Numer. 22: 23. ende 24: 14. ende 25: 1. ende 31: 16.

15. Alsoo hebt oock gy die de leeringe der Nicolaiten houden: 't welck ick hate.

De leering BALAAMS is hier de heilloose raed, welken BILEAM gav, aen BALAK, den Koning der Midianiten. *Hy leerde* BALAK *den Kinderen Israëls eenen aenstoot voorwerpen*, dat is, „ hy onderrichtte den Koning der Midianiten, hoe „ hy de Israëllers, in het verderv, kon nederstorten, *op dat* „ *zy zouden afgoden-offer eeten en hoereeren*, liever *zo dat zy* „ niet alleen *afgoden-offer*, met de Midianiten, *aeten*, en „ hunnen afgoden hulde deeden, maer ook *hoereerden*, door „ zich, aen de vuilste ontucht, schuldig te maeken." De geschiedenis was deese: toen de Israëllers, onder het geleiden van MOSE, tot de grensen van Kanaän, genaderd waeren, wilde de Koning der Midianiten zich tegen hen verzetten; maer, vermits zijne krachten te gering waeren, om geweld te gebruiken nam hy de toevlucht tot BILEAM, eenen beruchten waerzegger. Dees gav hem ten laetsten dien heilloosen raed, dat hy de Israëllers, op één der afgodische feesten, moest noodigen welke, in allerlei ontucht, gevierd werden, om hen, langs dien weg, tot hoerery en afgodsdienst te verleiden, ten einde zy daer door de gunst en bescherming van JEHOVAH, hunnen God, verliesen mogten. Deese aenslag gelukte. De Israëllers kwaemen, op het grouwzaem feest, en lieten zich, door de schoone vrouwen der Midianiten, vervoeren, niet alleen om ontucht te pleegen, maer ook om, aen den afgoden, hulde te doen. (Verg. Num. XXV. Ps. CVI: 28, 29.)

Met toespeeling nu, op deese gebeurtenis, zegt de Heiland: *gy hebt aldaer die de leering* BALAAMS *houden*, dat is, die zoortgelyke verdervelyke beginselen prediken, als BILEAM wel eer gedaen heeft — Zulke verleiders waeren 'er, in het midden der Gemeente van Pergamus. Deesen hadden de Christenen, uit hunne gemeenschap, behooren te verbannen, gelijk hunne broeders te Ephesen deeden, die de kwaeden niet verdraegen konden, (vergel. vs. 2.) Maer, in plaets van dit, lieten zy hen, in hun midden, blijven, zo dat zy 'er ongestoord hun werk van maekten, om de allerverdervelykste grondbeginselen, blijkbaer strijdig, en met het

gezond verstand, en met de duidelyke uitspraeken van het Euangelie, allerweegen te verspreiden.

Over deese verleiders, verklaert zich de Heiland naeder, vs. 15. *alzoo hebt ook gy, die de leeringen der Nicolaïten houden, het welk ik haet.*

Omtrent de *Nicolaïten* en hunne *leering* vergelyke men, het geene wy, by vs. 6, hebben aengeteekent. — Deese verleiders liet men, in het midden der Gemeente van *Pergamus* toe, zo dat zy hunne zeeden verwoestende beginselen openlyk en ongestoord voortplantten. — *Dit haet ik*, zegt de Heiland, om daer door te kennen te geeven, dat Hy eenen afkeer had, van de kwalyk geplaetste verdraegzaemheid der Christenen te Pergamus, dat zy zulke grouwzaeme verleiders, in hun midden, duldden, welke zy, als allerschaedelykste werktuigen, uit hunne gemeenschap, hadden behooren te verbannen.

Uit dit laekbaer gedrag der Pergameensche Christenen, neemt de Heiland aenleiding, om 'er eene ernstige opwekking by te voegen, vs. 16.

16. Bekeert u: ende so niet, ick sal u haestelick [*by*]komen, ende sal tegen haer krijgh voeren (g) met het sweert mijns monts.

De vermaening is kort, maer zeer nadrukkelyk, *bekeert u*; en het wijst zich van zelvs, dat de *bekeering* hier bepaeldelyk moet verstaen worden, van eene andere en beetere handelwijs, omtrent de gemelde verleiders, door dezelve hoe eer, zo beeter, uit hunne gemeenschap, te verbannen, en daer door voor te koomen, dat zy eenvouwige Christenen vervoerden, tot het omhelsen van hunne zeedenverwoestende beginselen, en het naervolgen van hunne grouwzaeme leevenswijs.

De Heiland dringt deese opwekking aen, met eene waerschouwende bedreiging, *en zo niet, ik zal u haestelyk bykoomen*; om daer door te kennen te geeven, dat Hy de traegheid deeser Christenen, binnen korten tijd, met geduchte oordeelen, rechtvaerdig straffen zoude, (vergel. vs. 5.) — Byzonder zou de Verlosser zijne wraek uitöeffenen, over de ge-

(g) Jes. 49: 2. Ephes. 6: 17. Hebr. 4: 12. Openb. 1: 16.

gemelde dwaelgeesten, *en*, is het, *ik zal tegen hen krijg voeren, met het zwaerd mijnes monds.*

Aen het hoofd van deesen Briev, had de Heiland zich beschreeven, als *die het twee snijdend scherp zwaerd heeft*, vs. 12, om daer door te herïnneren, dat Hy een onbeperkt Alvermoogen bezitte, zo om zijn volk te beschermen, als om zijne vyanden te verdelgen. — Meer byzonder is de zinbeeldige spreekwijs ontleend, uit de geschiedenis van den bovengemelden BILEAM, (vergel. vs. 14.) Toen deese bedrieger zich op reis begav, om Israël, in weerwil van Gods verbod, te vloeken, plaetste zich een Engel, met een uitgetoogen zwaerd, in het midden van het pad, langs het welk hy rijden moest, om hem, in dien heilloosen optocht, te stuiten, (vergel. Num. XXII: 31.) Daer te boven zijn de Israëllers, die zich, op het afgodiesch feest der Midianiten, verôntreinigt hadden, door het zwaerd gedood, (verg. Num. XXV: 5.) Ook streeden de Israëllers, tegen de Midianiten, met dat gevolg, dat al wat mannelyk was verslaegen wierdt, en BILEAM zelvs werdt, door het zwaerd, afgemaekt, (verg. Num. XXXI: 7, 8.) — Met toespeeling nu, op dit rampzaelig maer rechtvaerdig lot van BILEAM, zegt de Heiland, *ik zal tegen hen krijg voeren, met het zwaerd mijnes monds*, dat is: „ gelijk deese verleiders, in verdervelyke grondbeginselen, met BILEAM, overëenstemmen, zo zullen zy ook een zoortgelyk lot ondergaen; wanneer gy lieden niet besluit, om hen, zonder uitstel, uit uw midden, te verbannen, zal Ik hen verdoen, met den adem mijner lippen."

Deese bedreiging moest des te meerderen invloed maeken, op de Christenen te Pergamus, om dat zy anders, in het oordeel der verleiders, zouden moeten deelen, voor zo verre het, by algemeene volksöordeelen, niets anders weezen kan, of de onheilen treffen zo wel de goeden, als de kwaeden. Wanneer de HEER den Jooden bedreigde, dat de Chaldeeuwen hun land, door het oorlogszwaerd, overweldigen zouden, werdt 'er daerom bygevoegd: *ik zal van u uitroeijen den rechtvaerdigen en den godloosen*, Ezech. XXI: 3.

III. *Het besluit van deesen Briev behelst wederom eene opwekking en eene belovte, vs. 17.*

17. Die ooren heeft, die hoore wat de Geest tot de Gemeynten segt. (vergel. vs. 7.) Die overwint, en, tot het einde toe, volhardt, in het geloov, en in de godzaeligheid, in weerwil van alle verzoeking en tegenstand, ick sal hem geven te eten van het Manna dat verborgen is, ende ick sal hem geven eenen witten keursteen, ende op den keursteen eenen nieuwen naem geschreven, welcken niemant en kent, dan die hem ontfangt.

De gansche belovte wordt, op eene verbloemde en geheimzinnige wijs, voorgesteld. — De zinbeelden zijn ontleend, van Gods lievdezorg, voor de Israëlieten, geduurende hunne reis, door de woestijnen van Arabien, ook toen BILEAM hen, door zijne vloekspraeken, verderven wilde.

Ik zal hem geeven te eeten, van het Manna, het welk verborgen is. — *Het Manna* was dat wonderdaedig voedsel, het welk de Allerhoogste, ten behoeve van Israël, uit den hemel deedt reegenen; daer van daen heet het *hemelsch koorn*, Ps. LXXVIII: 24, en *hemelsch brood*, Ps. CV: 40. Hier leesen wy, van het Manna, *het welk verborgen is*, met toespeeling, op Gods bevel, om een gedeelte van dit voedsel, in een gouden kruik, te vergaederen, en, ter gedachtenis, in het binnenste Heiligdom, te bewaeren, Exod. XVI: 33, 34. Dit *Manna* was derhalven in zo verre *verborgen*, als het nimmer, door eenig stervelyk oog, aenschouwd werdt, dan alleen door dat van den Hogepriester, die, eenmael des jaers, op den grooten verzoeningsdag, inging, in het Heilige der Heilige. — Nu is 'er, onder de Jooden, althans onder de laetere, eene overleevering, dat de gouden kruik, met het *verborgen Manna*, toen Jerusalem, door NEBUZARADAN, verövered werdt, door den Propheet JEREMIA, gered zy, en dat de MESSIAS denzelven nog eens zal te voorschijn brengen (*u*).

Mis-

(*u*) EICHHORN l. c. p. 103, 104.

Misschien wordt 'er gezinspeeld, op deese overleevering. — Hoe het weezen mooge, zo veel is zeeker, dat de Heiland hier, aen den overwinnaeren, eenen overvloed van aengenaeme spijsen beloove en niets is 'er bekender, dan dat de hemelsche gelukzaeligheid, onder de beeldspraek van eenen vreugde maeltijd, worde afgeschilderd, (vergel. Matth. XXV: 21, 23.)

De belovte gevolgelyk, die overwint, *ik zal hem geeven te eeten, van het Manna, het welk verborgen is*, koomt, in den zaekelyken zin, hier op uit: „ de Israëliers werden, in de „ woestijnen, met Manna gespijzigd, maer ik zal de zul- „ ken, die my getrouw blijven, tot den einde toe, in het „ hemelsch Kanäan, onthaelen, op de geestelyke spijs van „ eene onuitspreekelyke vreugde en gelukzaeligheid."

En, (voegt 'er de Verlosser by) *ik zal hem geeven eenen witten keursteen. en, op den keursteen, eenen nieuwen naem geschreeven, welken niemand kent, dan die hem ontvangt.* — De geheele schildery schijnt ontleend te zijn, van de kampspeelen der Ouden. Die overwonnen hadden, werden, op 's Lands kosten, openlyk ter maeltijd onthaeld, en, om, by het intreeden van de eetzael, te kunnen toonen, dat zy daer toe gerechtigd waeren, werdt hun een *wit steentjen* ter hand gesteld; op dat steentjen werdt niet alleen de *naem* van den overwinnaer *geschreeven*, maer ook een *nieuwe naem*, zijnde een verheeven eeretijtel, geschikt, naer zijne byzondere verdiensten. — Nu dunkt my, is de geheimzinnige beteekenis allerduidelykst; *ik zal hem geeven eenen witten keursteen, en, op den keursteen, eenen nieuwen naem geschreeven*, dat is: „ hy „ zal, op grond van die verklaering, welke ik, noopens „ hem, voor mijnen Vader, zal afleggen, een wettig recht „ hebben, op, en eenen ruimen ingang, in de eeuwige „ heerlykheid." — Er wordt nog bygevoegd: *welken* naem *niemand kent, dan die hem ontvangt.* Het geevt te kennen, dat niemand zich een volkoomen denkbeeld, van de eer en de gelukzaeligheid der hemelsche vreugde, maeken kan, voor dat hy het ondervonden heeft.

4. VIERDE BRIEV, AEN DE GEMEENTE TE THYATIREN, VS. 18-29.

—. *Vooräf gaet wederom het bevel van den Heiland, aen den Apostel, vs.* 18[a].

——. *De Briev zelvs is zeer uitvoerig, vs.* 18b-29, *en bestaet, even als de voorige, uit drie hoofddeelen: het opschrivt, het lichaem, en het besluit.*

/. *Het opschrivt vinden wy vs.* 18[b].

18. Ende schrijft ook, uit mijnen naem, het geene ik u woordelyk zal opgeeven, aen den Engel of eersten Opziener der Gemeynte te Thyatiren, Dit segt de Sone Godts, (h) die sijne oogen heeft als een vlamme vyers, ende sijne voeten zijn blinckende-koper gelijck:

Thyatiren was meede eene Stad, in het Lijdiesch, of zo als het de Romeinen noemden, het Voorburgemeesterlyk Asia, liggende ten Oosten van Pergamus. Zy is, in de Heilige Schrivten, bekend, door LYDIA, de purperverkoopster, welke, te Philippi, door PAULUS, bekeerd werdt, en oorsprongelyk was van Thyatiren, Hand. XVI: 14. Trouwens de inwooners van deese Stad waeren zeer vermaerd, door hunne kundigheid, in het purper verwen, en dreeven grooten handel, in stoffen van die coleur. Thans is zy eene geringe plaets, onder de heerschappy der Turken, die haer *Akhisar*, dat is, *witte schans*, noemen. Ook woonen 'er nog eenige weinige Christenen, maer die evenwel geen gebouw hebben, geschikt tot Godsdienstige vergaederingen.

De Heiland gelastte den Apostel, om uit zijnen naem, *te schrijven*, aen de Christenen te *Thyatiren*, en den Briev toe te schikken, of te *addresseeren*, *aen den Engel*, dat is, den eersten opziener van die *Gemeente*, (vergel. vs. 1.) — Maer, was 'er, ter dier tijd, wel eens eene Gemeente te Thyatiren? Deese vraeg heeft haeren oorsprong, van zeekere Dwaelgeesten,

(h) Openb. 1: 14, 15.

ten, in de II^de Eeuw, die *Alogi* genaemd werden, en het Boek der *Openbaering*, als een ondergeschooven stuk, verwierpen, om dat 'er toen te Thyatiren geene Gemeente gevonden werdt (*v*). Maer hoe ongerijmd is de gevolgtrekking, dat 'er ook voorheen, ten tijde van den Apostel JOANNES, in die Stad, geene Gemeente zoude geweest zyn? — Wanneer ondertusschen, en door wien, die Gemeente geplant zy, kunnen wy wederom niet bepaelen, daer ons de geschiedkundige berichten ontbreeken. Naer alle gedachten, is zy gesticht, op dien tijd, toen gansch Asia, met het licht van het Euangelie, bestraeld werdt, (vergel. Hand. XIX: 26.)

Het opschrivt van deesen Briev luidt dus, vs. 18^b: *Dit zegt de Zoon van God, die zijne oogen heeft, als eene vlamme vuurs, en zijne voeten zijn blinkend kooper gelijk.*

Aen het hoofd van elken Briev, geevt de Verlosser eene eerbied verwekkende beschrijving van zijnen persoon, welke veel al ontleend is, uit die luisterrijke gedaente, onder welke Hy zich, aen den Apostel, in eene verrukking van zinnen, vertoont had, Kap. I: 12-16. Hier evenwel vinden wy dit byzondere, dat Hy zich uitdrukkelyk benoeme, met den verheevenen naem van *Gods Zoon.* Hy is gevolgelyk oneindig verheeven, boven alle geschaepene weezens, en zelvs de voortreffelykken van deesen: want tot wien der Engelen heeft God ooit gezegt, gy zijt mijn Zoon? Hebr. I: 5. Trouwens Hy is Gods eeuwige en zelvsweezige Zoon. — De Heiland voegt 'er by, *die zijne oogen heeft, als eene vlamme des vuurs, en zijne voeten zijn blinkend koper gelijk.* In zulk eene luisterrijke gedaente, had Hy zich, aen den Apostel, vertoont, (vergel. Kap. I: 14, 15.)

Hy had zijne oogen, als eene vlamme des vuurs. Wanneer men zijne oogen aenzag, was het, als of 'er eene vlamme des vuurs uit afstraelde. Glansrijke oogen, welke schitteren, als vuur, teekenen eene zeer verheevene ziel, en iets majestueus. Byzonder evenwel beteekenden hier *de oogen, als eene vlamme des vuurs,* de oneindige Alweetenheid van den Verlosser, waer door niets voor Hem verborgen is, zo dat

(*v*) EPIPHANIUS *Hær.* LI.

hy doorzie, tot in de binnenste schuilhoeken van het menschelyk hart, Hebr. IV: 13. — *Zijne voeten zijn blinkend kooper gelijk*; men denke, aen het allerëdelste kooper, zo ongemeen glansrijk, dat men 'er de oogen niet op houden konde (vergel. Kap. I: 15.) Deese *kooperen voeten* vertoonden de sterkte en het Alvermoogen van den Heiland, welke Hy, in alle zijne werken, byzonder in het beschermen van zijne Kerk, openbaer maekt.

De Christenen te Thyatiren derhalven moesten, uit dit opschrivt, leeren, niet alleen dat de verhoogde Middelaer zelvs deesen Briev, aen den Apostel, woordelyk *gedicteert* hadde, maer dat Hem ook alle de gebreeken, welke, in hunne Gemeente, plaets hadden, door zijne Alweetenheid, bekend waeren, en dat het Hem geenszins, aen het vermoogen, ontbraeke, om hen, die de oorzaeken van het kwaed waeren, te straffen.

//. *Na het opschrivt, volgt het lichaem van den Briev zelvs, vs.* 19-25.

†. *Eerst beschrijvt de Heiland den toestand der Gemeente te Thyatiren, vs.* 19-23.

‡. *Het geene, in haer, te prijssen was, vinden wy vs.* 19.

19. Ick weet' uwe wercken, ik ken alle uwe daeden en gedraegingen, zelvs zijn de verborgene drijvveeren, en de heimelyke bedoelingen, van al uw doen en laeten, my volkoomen bekend; ende deese herïnnering behoort u aen te spooren, om, in alles, zorgvuldig acht te geeven, op uwen ganschen wandel, zelvs op de uitgangen van uwe harten. Ook weet ik uwe liefde, ende dienst, ende geloove, ende uwe lijdsaemheyt, ende uwe wercken, ende [*dat*] de laetste meer [*zijn*] dan de eerste.

Men mag hier de lievde, in alle haere ruimte, neemen, voor de lievde tot God, en den Naesten; daer toch de eene, zonder de andere, niet bestaen kan. Evenwel schijnt ons het vervolg, alwaer van *lievdediensten*, aen ellendigen, gesprooken wordt, naeder te bepaelen, tot de lievde, jeegens de

den Naesten. — Te weeten het woord, door *dienst* vertaeld, het welk 'er aenstonds wordt bygevoegd, beteekent allerlei lievdediensten en weldaedigheeden, welke men bewijst, aen ellendigen; neem het herbergen van vreemdelingen, het uitdeelen van aelmoesfen aen behoeftigen, het oppasfen van kranken, het vertroosten van treurigen, en bystand te doen, aen allen, die, in ongeleegenheeden, verkeeren. — Wijders wordt 'er gesprooken van *geloov.* Gemeenlyk denkt men, aen het geloov, door het welk een Christen de beloften van het Euangelie, voor zich zelven, omhelst en aenneemt. Maer dit geloov is de bron der lievde, en daerom, dunkt my, zou de Heiland, van dit geloov, wanneer Hy het zelve bedoelt had, in de eerste plaets, gesprooken hebben. Hy maekt hier melding, van zulke deugden, door welke de Christenen te Thyatiren hun geloov openbaer maekten. Wy vertaelen het daerom, door *trouw*, en denken, aen die ongeveinsde oprechtheid, en hartelyke welmeenenheid, met welke een waer Christen zijne lievdewerken uitöeffent, (verg. Tit. II: 10.) — Voorts is het *uwe lijdzaemheid*, liever *standvastigheid*, zo dat deese Christenen standvastig waeren, in de belijdenis van het Euangelie, en zich daer van, door geene vervolgingen, lieten aftrekken.

In deese en dergelyke Euangelische deugden, muntte de Gemeente van Thyatiren uit, en desweegens wordt zy, van den Heiland, met het hoogste recht, gepreesen. — Meer byzonder voegt Hy 'er by: *en uwe werken, en dat de laetste meer zijn, dan de eerste.* De uitspraek zal duidelyker weesen, wanneer wy het dus vertaelen, *ik weet ook, dat uwe laetste werken, meerder zijn, dan de eerste.* Hier in overtroffen zy de Christenen van Ephesen. Deesen waeren achter uit gegaen, op den weg der heiligheid; zy hadden de eerste lievde verlaeten, en waeren aenmerkelyk bekoeld, in hunnen yver, (vergel. vs. 5) Maer de Christenen te Thyatiren naemen steeds toe, in lievde en godzaeligheid.

‡‡. *Maer, met dit alles, heerschte 'er, in deese Gemeente, een zeer schroomelyk gebrek*, vs. 20-23.

„. *Het geene, in haer, te laeken was, wordt, in het algemeen, voorgesteld*, vs. 20. *Het bestondt hier in, dat zy eene valsche Propheetes toelieten, haere zeedenverwoestende leerbegrippen vryelyk voort te planten.*

„. *Maer de Heiland zelvs zou deese valsche Propheetes beteugelen*, vs. 21-23.

§. *Zy was geheel onverbeeterlyk*, vs. 21.

§§. *Eerlang zou zy de maet van haere ongerechtigheid vervult hebben, en het rechtmaetig ongenoegen van den Verlosser gevoelig ondervinden*, vs. 22, 23[a].

§§§. *Dit oordeel zou eenen diepen indruk maeken*, vs. 23[b].

§§§§. *Ook zou de Gemeente, over haere kwaelyk geplaetste verdraegzaemheid, niet ongestraft blijven*, vs. 23[c].

20. Maer ick hebbe [*eenige*] weynige dingen tegen u; hoe zeer ik u. in veele opzichten, prijsen moet; kan ik evenwel niet nalaeten, een schroomelyk verzuim, het welk de allerverdervelykste gevolgen hebben kan, in uwe Gemeente, te veröordeelen, dat gy naemenlyk de vrouwe (i) Jezabel, die haerselven segt een Prophetesse te zijn, laet leeren, ende mijne dienstknechten verleyden, datse hoereeren, ende afgoden-offer eten.

De Vrouw JESABEL moet zeekerlyk geheimzinnig genoomen worden even als de naemen van BILEAM en NICOLAÏTEN, vs. 14, 15. — De teekening is kennelyk ontleend, van die beruchte JESABEL, de dochter van ETHBAAL, Koning van Sidon welke ACHAB, de grouwzaeme Koning van Israël, tot zijne Gemaelin, genoomen had, 1 Kon. XVI: 31. Deese Koningin was, in de afgodery, gebooren en opgevoed. Zy was niet alleen dartel, en zeer verslaevd, aen de vleeschelyke wellusten, maer ook haere raesende yver, voor de verfoei-

(i) 1 Kon. 16: 31. 2 Kon. 9: 7.

foeilyke afgodery, was zo groot, dat zy niets onbeproevd liet, om dezelve, onder Israël, in te voeren, en den dienst van JEHOVAH, den oneindigen Schepper aller dingen, geheel uit te roeijen. Tot dat einde, bediende zy zich niet alleen van allerlei vleiende kunstgreepen, maer zy nam ook de toevlucht, tot toomeloos geweld, zo dat zy de Propheeten van den eenigen en waeren God liet ombrengen. Door het een en ander, wist zy het zo verre te brengen, dat het volk van Israël in twijffel ftondt, of JEHOVAH, dan of Baal, God waere, (vergel. 1 Kon. XVIII, XIX.) Ook fchijnt zy zelve eene Propheetes, en eene Priesteres, van den afgod Baal geweest te zijn; immers haer worden tooveryen, bezweeringen, en zwarte kunften, toegefchreeven, van welke de Baals Propheeten en Priesters gewoon waeren zich te bedienen, (verg. 2 Kon. IX: 22)

Met toefpeeling nu, op deefe grouwzaeme Koningin, zegt de Heiland, *dat gy de vrouw* JESABEL, *die zich zelve zegt eene Propheetes te zijn, laet leeren, en mijne dienstknechten verleiden, dat zy hoereeren en afgoden-offer eeten.* — Wy moogen 'er uit befluiten, dat 'er, onder de vrouwen van Thyatiren, welke belijdenis deeden van het Christendom, ééne geweest zy, welke eigenäertig, by de ontuchtige en afgodifche Koningin JESABEL, mogt vergeleeken worden, voor zo verre zy, volgens de wandrochtige grondbeginfelen der Gnostieken, leerde, onder voorwendfel van eene hoogere verlichting, dat een losbandig leeven, in allerlei overdaed en ontucht, niet alleen geöorloovd, maer zelvs het beste middel waere, om, door het verzwakken van het lichaem, de ziel te volmaeken. — Nu beftondt het wangedrag der Gemeente van Thyatiren daer in, dat zy deefe vrouw, in plaets van dezelve uit haere gemeenfchap te verbannen, *liet leeren*, en haere zeedenverwoestende wanbegrippen ongeftoord voortplanten. Het treurig gevolg daer van was, dat niet alleen eenvouwige Christenen, maer zelvs *dienstknechten* van JESUS, Leeraers van het Euangelie, (vergel. Kap. I: 1.) *verleid wierden, dat zy hoereerden*, in allerlei ontuchtigheid, leevden, *en afgoden-offer aeten*, dat is, dingen deeden, door welke zy den Ver-

losſer verſmaedden, even als iemand, die afgoden offer eet, den waeren God verloochent. (vergel. vs. 14)

Maer de Heiland zelvs zou deeſe valſche Propheetes beteugelen, en zorg draegen dat zy haere hoogst verdervelyke gronubeginſeien niet verder verſpreiden konde. Daer in zou Hy kennelyk openbaer maeken, dat Hy zorgde, voor zijne eer en de belangen van zijn Koningrijk, vs. 21 23.

21. Ende die geheimzinnige Jeſabel is geheel onverbeeterlyk: want ick hebbe het oordeel niet aenſtonds doen koomen, over haere booſe daeden, maer haer, in mijne langmoedigheid, tijt gegeven op dat ſy haer ſoude bekeeren van hare hoererye, ende of nochtans ſy en heeft haer niet bekeert. Ik had deeſe valſche Propheetes, reeds over lang, kunnen verdoen, maer ik heb haer, eenigen tijd, geſpaert; op dat zy gelegenheid hebben zoude, om haeren grouwzaemen weg te verlaeten, en, tot mijnen dienst, weder te keeren. Nochtans heeft zy zich verhardt; zy is voortgegaen in haere vuile ontuchtigheeden, en heeft niets onbeproevd gelaeten, om eenvouwigen, door haere vleiende drogredenen, te verleiden en te verderven.

22. Maer nu heeft zy de maet van haere ongerechtigheid vervult; nu zal ik haer mijn rechtvaerdig ongenoegen, gevoelig doen ondervinden. Siet, ick werpe haer te bedde; ik ſtae gereed, om haer zo, op een ziekbedde, te werpen; ik zal haer eerlang, met eene ſmertelyke en kwijnende ziekte, bezoeken, zo dat het bedde van dartelheid en wellust, op het welk zy zich, door vuile ontucht, verönteinigt heeft, in een bedde van krankheid en ſmerten, zal veränderd worden. Ook zullen haere medeſtanders en volgelingen, in haer rampzaelig, maer rechtvaerdig, lot, deelen moeten; ende die met haer overſpel bedrijven, haere medeſtanders en begunſtigers, die de hand leenen, om haere verdervelyke leer te helpen verſpreiden, even gelijk de Koningin Jeſabel de zogenaemde Propheeten van Baal onderhieldt en bezoldigde, om den grouwzaemen afgodsdienst, onder Israël, in te voeren; deeſe zal ik eerlang werpen, in groote verdruckinge, daer ik my gereed maek, om hun de meest geduchte rampen,

en

en heevigste smerten, tot eene rechtvaerdige straf van hunne boosheid, te doen overkoomen, so sy haer niet, zonder uitstel, en bekeeren van hare grouwzaeme wercken.

23 Ende hare kinderen of Leerlingen, alle de zulken, die zich hebben laeten verleiden, om haere hoogst verdervelyke beginselen te omhelsen, en haere grouwzaeme leevenswijs naer te volgen, sal ick door de doot ombrengen: ende dit oordeel, over de geheimzinnige Jesabel, haere begunstigers, en aenhangers, zal eenen diepen indruk maeken: want alle de omliggende Gemeynten sullen niet alleen, by ondervinding, weten, maer ook erkennen, (k) dat ick ben die nieren ende herten ondersoecke, die doorzie, tot op den boodem van 's menschen hart, en voor welken hunne heimelyke beginselen en bedoelingen, wat zy ook uiterlyk moogen voorwenden, geenszins onbekend zijn, (verg. Joh. II: 25.) Ondertusschen zult gylieden, over uwe kwaelyk geplaetste verdraegzaemheid, geenszins ongestraft blijven. (l) Ende ick sal ulieden geven een yegelick nae uwe wercken. De zulken, die, in lievde en godzaeligheid, uitmunten, (vergel. vs. 19,) zal ik genaedig beloonen; maer de zodaenigen, aen welken het voornaemenlyk te wijten is, dat Jesabel, in het verspreiden van haere zeedenverwoestende beginselen, ongestoort voortgaet, zal ik mijn rechtmaetig ongenoegen doen ondervinden.

De uitdrukking, *ik zal hen, door den dood, ombrengen*, wordt, by de LXX, gebruikt, van zulken, die, door de pest, worden uitgeroeid, (vergel. Ezech. XIV: 19) De Heiland spreekt derhalven, van eenen geweldigen en smertelyken dood. — De toespeeling is wederom ontleend, van de grouwzaeme JESABEL, welke, met haere kinderen, op eene jammerlyke wijs, is omgekoomen. Terwijl zy uit de venster keek, werdt zy, door haere kaemerheeren, naer beneeden gestooten, zo dat haer bloed aen den wand spatte;

(k) 1 Sam. 16: 7. 1 Chr. 28: 9. ende 29: 17. Psalm 7: 10. Jer. 11: 20 Hand. 1: 24. (l) Ps. 62: 13. Jer. 17: 10. ende 32 19. Matth. 16: 27. Rom. 2: 6. ende 14: 12. 2 Cor. 5: 10. Galat. 6: 5. Openb. 20 12.

en de paerden vertraeden haer, 2 Kon. IX: 33. Op éénen dag, werden 'er 70 zoonen van ACHAB, te Samaria, gedood, 2 Kon. X: 1—

††. *Op deese beschrijving van den toestand der Gemeente te Thyatiren, laet de Heiland eene opwekking volgen, aen de oprechten, om standvastig te zijn in geloov en heiligheid, vs.* 24, 25.

24. Doch ick segge tot uliedon, ende, liever *naementlyk*, tot de andere die te Thyatiren zijn, die, in denk en handelwijs, van de geheimzinnige Jesabel, haere begunstigers, en aenhangers, ten eenemael onderscheiden zijn; tot de oprechten, die, over hunnen blaekenden yver, voor de Euangelische Godsvrucht, verdienen gepreesen te worden, (vergel. vs. 19) soo vele als 'er dese leere en zeedenverwoestende beginselen, welke de geheimzinnige Jesabel allerweegen tracht te verspreiden, niet en hebben en goedkeuren, maer, met hun gansche hart, versoeijen, ende die de diepten des satans niet gekent en hebben, gelijck sy seggen: Ick en sal u geenen anderen last opleggen.

25. Maer 't gene gy hebt, (m) houdt dat tot dat ick sal komen.

Die de diepten des Satans niet gekent hebben. — Deese uitdrukking moet, uit den spreektrant der Gnostieken, verklaerd worden. Te weeten die Dwaelgeesten beroemden zich, op eene hoogere verlichting, en noemden hunne wandrochtige begrippen *verborgenheeden*, of, naer het getuigenis van IRENÆUS, *diepten van God* (w). — Met toespeeling nu, op deese voorgewende verlichting en verborgenheeden, spreekt de Heiland, van *diepten des Satans*, om daer door aen te duiden, dat hunne hoogst verdervelyke grondbeginselen, wel verre van *diepten Gods*, Goddelyke Openbaeringen en verborgenheeden, te zijn, *diepten des Satans* waeren; leerbegrippen, wel-

(m) Openb. 3: 11.
(w) EICHHORN l. c. p. 119.

welke hun, door den Satan, den Vader der leugenen, waeren ingeboezemd. De Vorst der duisternis had de zinnen van deese verdwaesde menschen, die zich, op eene hoogere verlichting, beroemden, verdorven, om af te wijken, van de eenvouwigheid, welke in CHRISTUS is, 2 Cor. XI: 3. — Er waeren veelen te Thyatiren, *die de diepten des Satans niet gekent*, niet goedgekeurt, maer in tegendeel, met verfoeijing, verworpen hadden.

Maer wat beduiden de volgende woorden, *gelijk zy zeggen*? zy behooren, tot het woord *diepten*. De zaek, dunkt my, zal duidelyk genoeg weesen, wanneer wy 'er deese omschrijvende vertaeling van geeven: „ *Ik zeg, tot ulieden, naemenlyk* „ *de anderen, die te Thyatiren zijn*, die, van de geheimzin„ nige JESABEL, haere begunstigers, en aenhangers, in denk„ en handelwijs, geheel onderscheiden zijn, *zo veelen 'er* „ *deese leer niet hebben*, maer deese schroomelyke dwaelingen „ verfoeijen, en de verlichting niet erkennen, welke deese „ lieden voorwenden, en *diepten* van God noemen, *gelijk zy* „ *gewoon zijn te spreeken*, maer welke in de daed, om dit „ zelvde kunstwoord te gebruiken, *diepten des Satans* zijn."

De opwekking zelve, vs. 24b, 25, is van deesen inhoud: *ik zal u geenen anderen last opleggen, maer het geene gy hebt houdt dat, tot dat ik zal koomen.*

Het woord, *last* vertaeld, beteekent hier een bevel. Zo noemt de Heiland zelvs de voorschrivten van het Euangelie, één *zacht juk*, en eenen *ligten last*, Matth. XI: 30. — Byzonder is hier de toespeeling, op de dwaeling der Gnostieken, die voorgaeven, dat de beveelen van het Euangelie eenen onverdraeglyken last uitmaekten, welke, met de vryheid der Christenen, vierkant strijdig was. Dit voorwendsel wederlegt de Heiland, zeggende; *ik zal u geenen anderen last opleggen*, dat is, „ ik zal u niet bezwaeren, met nutteloose „ voorschrivten, welke moeilyk weezen zouden om te on„ derhouden, zonder eenig voordeel aen te brengen; zulke „ lasten bind ik niet, op de halsen der menschen, gelijk de „ Gnostieken my lasteren; het geene ik vorder, dient tot „ geen ander einde, dan tot het weezenlyk heil der men„ schen."

Maer het geene gy hebt, houdt dat. — Het woordeken, door *maer* vertaeld, heeft meermaelen de beteekenis van *alleenlyk*, (vergel. Hand. XX: 23. Phil. III: 16) Zo moet het ook hier, volgens het ganfche beloop van zaeken, genoomen worden. — De Heiland wilde den oprechten te Thyatiren geenen anderen last opleggen, dan deefen, *alleenlyk het geene gy hebt houdt dat.* Zy hadden de zuivere leer des geloovs, en eenen blaekenden yver, voor de Godzaeligheid. Zelvs naemen zy geduurig toe, in deugd en heiligheid. Daer by moesten zy blijven; zy moesten ftandvastig zijn, in het geloov en de Godsvrucht, zonder zich, door de drogredenen van Jefabel en haere aenhangers, te laeten verleiden. — Deefe is de hoofdzaekelyke zin van die vermaening, *het geene gy hebt, houdt dat.*

De Heiland voegt 'er by, *tot dat ik zal koomen.* — Hy wordt zeer gemeenzaem gezegd te *koomen*, wanneer Hy ftrafgerichten uitöeffent. Wy denken daerom, aen zijn *koomen*, om Jefabel, en haere aenhangers, door geduchte ftraffen, te beteugelen, (vergel. vs. 22, 23.) — Met één woord, de oprechten moesten houden het geene zy hadden, en, ten dien einde, wel op hunne hoede zijn, tegen de meermaelen gemelde verleiders, tot dat de Heiland zoude gekoomen zijn, om deefe te verdoen. Dan zou die zorg niet meer noodig zijn.

///. Het befluit van deefen Briev, vs. 26-29. behelst

†. Eene tweeleedige belovte, vs. 26-28.

‡. De eerfte vinden wy vs. 26, 27, en

‡‡. De andere, vs. 28.

††. De gewoone opwekking, vs. 29.

26. Ende die overwint, beftendig volhardende, in het geloov en godzaeligheid, (verg. vs. 7,) ende die mijne wercken tot den eynde toe bewaert, (n) ick fal hem macht geven over de Heydenen:

27. Ende hy falfe hoeden met eenen yferen ftaf: fy

(n) Pfalm 2: 8.

ſy ſullen als pottebackers vaten vermorſelt worden: gelijck oock ick van mijnen Vader ontfangen hebbe.

Het *overwinnen* verklaert de Heiland hier, door *zijne werken, tot den einde, toe te bewaeren.* — Men kan de *werken*, by wijs van overnoeming, opvatten, voor de gebooden van den Verlosſer, daer door Hy ons de werken, welke wy verrichten, en de wijs, op welke wy ons gedrag reegelen moeten, allerduidelykst heeft voorgeſchreeven. Dan deeſe opvatting ſchijnt ons wat gedrongen. Onſes eráchtens ſtelt de Heiland *zijne werken* over, tegen de *werken* van Jeſabel, (vergel. vs. 22;) tegen dat losbandig en ontuchtig levensgedrag, het welk deeſe valſche Propheetes en haere aenhangers gewoon waeren zelve te leiden, en aen anderen aen te prijſen. Men denke daerom, aen de werken van geloov, lievde, en Godsvrucht, in welke het beste gedeelte der Gemeente van Thyatiren zeer overvloedig was, (vergel. vs. 19.) — Deeſe noemt de Heiland *zijne werken*, niet alleen om dat Hy dezelve, in het Euangelie, heeft voorgeſchreeven, maer ook, met zijn eigen voorbeeld, aengedrongen, als mede om dat Hy de zijnen, tot het betrachten van deeſe werken, door de invloeden van zijnen Geest, opwekt en bekwaem maekt.

Die overwint, en die mijne werken, tot het einde toe, bewaert, dat is, „ die, naer mijn voorſchrivt en voorbeeld, „ volhardt, in het geloov en de godzaeligheid, tot het einde „ van zijn leeven toe, welke listen 'er worden aengewend, „ om hem te verleiden, en welke vervolgingen hy onder„ gaen moet; *ik zal hem macht geeven* enz."

De belovte, *ik zal hem macht geeven, over de Heidenen, en hy zal ſe hoeden, met eenen yſeren ſtaf; zy zullen, als pottenbakkers vaeten vermorſeld worden*, vs. 26, 27ᵃ, is, volgens de vertaeling der LXX, overgenoomen, uit Pſ. II: 8, 9, alwaer van den MESSIAS voorſpeld wordt, dat Hy zijn Koningrijk, uit alle volken, vergaederen, en zijne vyanden te onder brengen zoude. — Maer hoe kan deeſe voorzegging, welke, in den MESSIAS alleen, vervuld is, op de Christenen van Thyatiren, worden toegepast? Het is ons zo voorgekoomen, dat hier wederom gezinſpeeld worde, op JESABEL. Deeſe was eene Koningin, over Israël; zy heerschte, met een on-

bepaeld gezach; niets kon haer geweld wederstaen; zy wist alle zwaerigheeden te boven te koomen; de blankste onschuld zelve was niet veilig, tegen haere woede; by het geweld, voegde zy de list; zelvs wist zy haeren Koninglyken Gemael ACHAB, onder schijn des rechts, in het bezit te stellen van den wijngaerd des rechtvaerdigen NABOTHS. — Dan hoe groot de macht en het aenzien van deese grouwzaeme JESABEL ook waere, de Godvruchtigen te Thyatiren, die den Heer JESUS en zijnen dienst getrouw bleeven, zouden, in het volgend leeven, met ongelyk grooter macht en aenzien, bekroond worden. Zy zouden, met den verhoogden Middelaer, in zijne Koninglyke macht en heerlykheid, deelen; en, in zo verre, mogt ook de belovte, welke Ps. II: 8, 9, aen den MESSIAS gedaen was, op hen worden toegepast. — Voor het overige, mag ik, als bekend, vooröndersstellen, dat de gelukzaeligheid der geloovigen, in het volgend leeven, meermaelen geteekend worde, als een deelgenootschap, aen de heerlykheid en het Koningrijk van den Verlosser. Men vergelyke Rom. VIII: 17. 2 Tit. II: 12.

De Heiland voegt 'er by: *gelijk ook ik van mijnen Vader ontvangen heb*, vs. 27[b]. — *Hy heeft van zijnen Vader ontvangen*, de macht naemenlyk, om zijn Koningrijk, uit alle volken, te vergaederen, en zijne vyanden te onder te brengen. Deese macht heeft Hy, by zijne aenkoomst in den hemel, werkelyk ontvangen, toen Hy geplaetst is, aen de rechtehand der Majesteit, in de hoogste hemelen, en Hy zal dezelve nog verder uitöeffenen, tot dat alle Koningrijken des HEEREN, en zijnes gezalvden, weezen zullen. — Maer wat wil de Verlosser te kennen geeven, wanneer Hy, den Christenen te Thyatiren, eene Koninglyke macht en heerlykheid beloovt, met deese byvoeging: *gelijk ik van mijnen Vader ontvangen heb?* Het woordeken *gelijk* beteekent hier geene volkoomene gelykheid, maer iets van zoortgelyken aert. De verhoogde Middelaer heeft, als gebiedende Opperheer van het gansch Geheel-al, eene onbepaelde macht ontvangen, en eene heerlykheid, ongelyk grooter, dan die van de voortreffelykste onder de geschaepene weezens. Maer evenwel de heerlykheid der geloovigen zal, naermaete van hunne vatbaerheid, zo groot

zijn,

zijn, dat zy eenigermaete, by den luister van den Verlosser zelven, mooge vergeleeken worden. — Daer te boven dient het woordeken *gelijk*, om de zeekerheid der zaeke aen te wijsen. De Verlosser heeft reeds die Koninglyke macht en heerlykheid, welke Hem Ps. II: 8, 9. beloovd was, *van zijnen Vader ontvangen.* Maer CHRISTUS is het hoofd, en alle geloovigen zijn leeden van zijn geestelyk lichaem; derhalven zullen zy ook eens, naermaete van hunne vatbaerheid, in de heerlykheid van hun gezeegend hoofd, deelen.

28. Ende ick sal hem de morgensterre geven.

Deese uitdrukking is zeekerlyk zeer zonderling. — Zo veel mag ik, volgens het gansche beloop van zaeken, vooronderstellen, dat ook deese belovte zie, op de heerlykheid der geloovigen, in de huishouding van het volgend leeven. Nu munt de *morgenstar*, in haeren glans en luister, kennelyk uit, booven de andere starren. Wy meenen 'er uit te moogen besluiten, dat de Heiland hier geheimzinnig eenen meer dan gemeenen trap van heerlykheid hebbe afgeteekent. Op deesen grond, zal de belovte, *ik zal hem de morgenstar*, dat is, den schitterenden glans van de morgenstar, *geeven*, zo veel zeggen, als „ allen, die in my gelooven, zullen, in „ het volgend leeven, eene onuitspreekelyke zaeligheid ge- „ nieten, maer de Godvruchtigen te Thyatiren, die, niet „ tegenstaende de hoogst gevaerlyke verleiding, in kracht van „ geloov en godzaeligheid, uitmunten, zullen, met eenen „ meer dan gemeenen trap van heerlykheid, verwaerdigd „ worden; zo dat zy daer in andere gezaeligden overtreffen „ zullen, even als de morgenstar, in haeren luisterrijken „ glans, uitmunt, boven de andere starren."

Ter bevestiging van deese uitlegging, heb ik 'er nog by te voegen, dat ook de oude Propheeten gewoon waeren, het geene uitmuntend en voortreffelyk is, in zijn zoort, by de *morgenstar* te vergelyken. Zo wordt de Koning van Babel genaemd, de morgenstar, en de zoon des daegeraeds, om dat hy, in macht en aenzien, uitmuntte, boven alle Vorsten van zijnen tijd, Jes. XIV: 12; en, het geene nog naeder koomt, met opzicht tot de heerlykheid van het volgend leeven, worden de Leeraers gezegd, te zullen blinken, als de

glans des uitſpanſels, en die 'er veelen rechtvaerdigen, gelijk de ſtarren eeuwig en altoos, Dan. XII: 3.

29. Die ooren heeft, die hoore wat de Geeſt tot de Gemeynten ſegt.

Men vergelyke het geene wy, by vs. 7, hebben aengeteekent. — Alleenlyk is hier iets byzonders. In de drie voorige Brieven, gaet de opwekking voor de belovte, vs. 7, 11, 17. Maer hier, en in de drie volgende Brieven, Kap. III: 5, 6; 12, 13; 21, 22. wordt zy, achter de belovte, geplaetst. — Of 'er, voor deeſe verändering, eene byzondere reden zy, heb ik niet kunnen naerſpooren.

HET III. KAPITTEL.

Hier vinden wy de drie volgende Brieven, aen de Gemeenten van Sardis, Philadelphia en Laodicea.

5. VIJVDE BRIEV, AEN DE GEMEENTE TE SARDIS, VS. 1-6.

-. *Na het bevel van den Heiland, aen den Apostel, vs.* 1[a].

--. *Volgt de Briev zelvs, vs.* 1[b]-6, *beſtaende wederom uit het opſchrivt, het lichaem, en het beſluit.*

/. *Het opſchrivt vinden wy, vs.* 1[b].

//. *In het lichaem van den Briev, beſchrijvt de Verloſſer den toeſtand der Gemeente van Sardis, met inlasſching van gepaste waerſchouwingen, opwekkingen, en aenmoedigingen.*

†. *Over het algemeen, was de toeſtand van deeſe Gemeente zeer treurig, vs.* 1[c]-3.

‡. *De zaek zelve wordt voorgeſteld, vs.* 1[c].

‡‡. *Deeſe vervallene Gemeente wordt ernſtig opgewekt, vs.* 2.

‡‡‡. *Zy wordt vermaend, om zich, hoe eer zo beeter, van de gepaste middelen te bedienen, vs.* 3[a].

‡‡‡‡. *Er wordt eene waerſchouwende bedreiging bygevoegd, vs.* 3[b].

††. *Ondertusschen ontbrak het niet geheel, aen zulken, die God in waerheid vreesden, vs. 4.*

///. *Eindelyk volgt het besluit, behelsende wederom eene opwekking en belovte, vs. 5, 6.*

1. ENde schrijft, uit mijnen naem, het geene ik u woordelyk zal opgeeven, aen den Engel der Gemeynte die te Sardis is, (vergel. Kap. II: 1.) Dit segt die (a) de seven Geesten Godts heeft, ende (b) de seven sterren, Ick weet' uwe wercken, dat gy den naem hebt dat gy leeft, ende gy zijt doot.

Sardis was eene vermaerde Stad van het Lydiesch, of, gelijk het de Romeinen noemden, van het Voorburgemeesterlyk Asia. — Zy was oorsprongelyk de Hoofdstad van het Lydiesch Koningrijk, en de zeetel van den Koning CROESUS, die, van weegens zijne verbaesende schatten, allerweegen bekend is; zo dat zijne rijkdommen, tot een spreekwoord, geworden zijn. Thans was zy, onder de macht der Romeinen, die het Lydiesch Asia, tot een wingewest, gemaekt hadden. — Ten huidigen daege, is zy, onder de heerschappy der Turken, en zo jammerlyk vervallen, dat 'er slechts, onder de puinhoopen, eenige gedenkteekens van den ouden luister zijn overgebleeven, en de inwooners arme veehoeders zijn. — Men vindt 'er nog eenige weinige Christenen, maer die noch Kerk, noch Leeraer, hebben. — Alleenlyk heb ik 'er nog by te voegen, dat de oude bewooners van Sardis zeer beroemd waeren, door hunne kundigheid, in het purper verwen, en grooten handel dreeven, in stoffen van die coleur (*x*).

Binnen deese Stad *Sardis*, was ook eene Gemeente van Christenen, waerschijnlyk geplant, toen gansch Asia, met het licht van het Euangelie, bestraeld werdt; (verg. Hand. XIX: 10.)

Dus luidt het opschrivt van deesen Briev: *dit zegt Hy, die de zeeven Geesten Gods heeft, en de zeeven starren,* vs. 1[b],

(a) Openb. I: 4. (b) Openb. I: 16.
(*x*) *Bibl. Brem. Cl. Fasc.* 3. p. 334.

Wanneer men zich herinnert het geene wy, by Kap. I: 4, hebben aengemerkt, over *de zeeven Geesten*, *die voor Gods throon zijn*, zal men ligtelyk begrijpen, dat wy, ook hier, denken, aen God den Heiligen Geest, aengemerkt, als Werkmeester en Uitdeeler van die gaeven, met welke Hy de Kerk verwaerdigt. — Hy koomt hier wederom voor, onder de benaeming van *zeeven geesten*, met eenen kennelyken weerslag, op die zeeven Gemeenten van het Voorburgemeesterlyk Asia, welke, aen het byzonder opzicht van JOANNES den Apostel, waeren toevertrouwd, om daer door te kennen te geeven, dat alle de onderscheidene gaeven, welke, in die Gemeenten, plaets hadden, geschenken en werkingen waeren van God den Heiligen Geest, (vergel. 1 Cor. XII: 4, 11.) — Nu noemt zich de Verlosser, als *die de zeeven Geesten Gods heeft*, voor zo verre Hy, als verhoogde Middelaer, de macht ontvangen heeft, om, over de gaeven van den Heiligen Geest, te beschikken, en dezelve uit te deelen, naer zijn welbehaegen, (vergel. Joh. XVI: 7.) — Hy voegt 'er by, *en de zeeven starren*. De *zeeven starren*, of de zeeven juweelen, welke zich, aen 's Heilands rechtehand, in haeren schitterenden glans, als zo veele starren, vertoonden, beteekenden de Engelen, dat is, de Opzieners, of Leeraers, der zeeven Gemeenten van het Lydiesch Asia, (vergel. Kap. I: 20.) Deese zeeven starren *had* de Heiland, voor zo verre Hy de Leeraers der gemelde Gemeenten had, onder zijn byzonder opzicht en bestuur.

Uit dit opschrivt derhalven, moesten de Christenen te Sardis leeren, niet alleen dat de verhoogde Middelaer zelvs deezen Brief woordelyk *gedicteert* hadde, maer ook dat zy alle genaedegaeven, en al het goede, het welk, door hunne Leeraeren, verricht wordt, aen Hem en zijne lievdezorg, te danken hadden. — Eene herinnering, welke ongemeen geschikt was, om zulk eene vervallene Gemeente, als die van Sardis was, tot nadenken te brengen, en, tot yver, op te wekken.

De toestand van deese Gemeente was, over het algemeen, zeer treurig. De zaek zelve stelt de Heiland dus voor, vs. 1c: *ik weet uwe werken*, (vergel. Kap. II: 2,) *dat gy den*

naem

naem hebt, dat gy leevt, en gy zijt dood. — De *naem* zegt hier, volgens den Hebreeuwschen spreektrant, zo veel als het gerucht, de roem. Zo leesen wy Ezech. XXIII: 10, van OHOLA, dat zy eenen *naem*, dat is eenen roem, kreeg, onder de wijven. — Eene Gemeente wordt gezegd te *leeven*, wanneer zy bloeit, niet alleen in aental van belijders, maer ook voornaemenlyk in verlichte kennis, in kracht van geloov, in lievde tot God en menschen, zo dat de een den anderen, in godzaeligheid, pooge voorby te streeven. — De Gemeente van Sardis had den *naem*, *dat zy leevde*; 'er ging allerweegen een gerucht uit, van haeren bloeistaet; zy werdt geroemd, als eene Gemeente, welke, boven andere, uitmuntte, in kracht van geloov, en in yver voor Euangelische Godsvrucht. — Ondertusschen was zy, over het algemeen, *dood*; zy bestondt meerendeels uit huichelaers, welker Godsvrucht, alleen in woorden, en in uitwendige vertooningen, geleegen was, terwijl hunne harten niet oprecht waeren, met God en den Verlosser.

Niets was 'er derhalven noodzaekelyker, dan dat deese vervallene Gemeente ernstig wierdt opgewekt. Dit deedt de Heiland, vs. 2.

2. Zijt wakende, ende versterckt het overige dat sterven soude: want ick en hebbe uwe wercken niet vol gevonden voor Godt.

Zijt waekende. Eigenlyk staet 'er *wordt waekende.* — Deese uitdrukking geevt niet alleen te kennen, dat de Christenen van Sardis, uit hunne zorgeloosheid, ontwaeken, maer ook, in die waekzaemheid, voortgaen en volharden moesten, (verg. 1 Thesf. V: 6.) Te weeten zeer veelen van deese Christenen waeren, in eenen slaep van zorgloosheid, vervallen; zonder eenigen yver, om, aen hunne roeping en bestemming, te beantwoorden; zonder zich te bekommeren, over de inwendige gesteldheid van hunne harten, en de toverkracht der verzoeking, aen welke zy gedurig waeren blootgesteld. — Niets was 'er derhalven noodzaekelyker, dan dat zy, uit dien diepen slaep, ontwaekten, en voortaen acht bleeven geeven, op de uitgangen van hunne harten.

Versterkt het overige, het welk sterven zoude. — De uit-

drukking is kennelyk ontleend, uit Ezech. XXXIV: 4, alwaer wy leesen van herders, die zich, over de krankheeden van het vee, geheel niet bekommerden. — Veelen te Sardis waeren, in eenen kwijnenden staet, en, indien 'er geene tijdige hulp werdt aengebracht, liepen zy gevaer van te *sterven*, dat is, van het Christendom af te vallen. Deese moesten daerom, van de meer gevoorderde Christenen, byzonder van de Leeraeren, door vermaeningen en opwekkingen, *versterkt* en te recht gebracht worden.

Want ik heb uwe werken niet vol gevonden, voor God. — Zulke ontkennende spreekwijsen hebben eenen byzonderen nadruk. Het is, als of de Heiland zeide: „ kortzichtige „ menschen roemen uwe werken, zo dat gy, door uw uit„ wendig gedrag, veelen begochelt hebt; maer ik, die har„ ten en nieren beproev, heb bevonden, dat uwe werken, „ wel verre van vol en volkoomen te zijn, zeer gebrekkig „ en veelszins laekwaerdig zijn, zo dat zy, voor God, niet „ bestaen kunnen, noch, door den Oneindigen, worden „ goedgekeurd."

3. Gedenckt dan hoe gy 't ontfangen ende gehoort, of hoorende ontvangen, hebt, ende bewaert het, ende (c) bekeert u. Indien gy dan niet en waket, so sal ick over u komen (d) als een dief, ende gy en sult niet weten op wat ure ick over u komen sal.

Er is geen twijffel aen, of de Heiland spreekt, van de Zaeligmaekende leer des Euangeliums, welke de Christenen te Sardis voorheen, van de Apostelen zelve, gehoort en ontvangen hadden. — Zy moesten *gedenken*, hoe zy de leer van het Euangelie hoorende ontvangen hadden. Zy moesten zich niet alleen herïnneren, welke waerheeden, zo van geloovs als zeedenleer, de Apostelen hun gepreedikt hadden, maer ook de manier, op welke hun deese waerheeden waeren voorgesteld; niet met zwier van woorden, en met de kunstgreepen van wel afgerichte reedenaers, maer met eene klaerheid

(c) Openb. 3: 19. (d) Matth. 24: 43, 44. 1 Thess. 5: 2. 2 Petr. 3: 10. Openb. 16: 15.

heid en eenvouwigheid, met eene kracht van overtuiging, welke de duidelykste kenmerken droegen, dat de Apostelen niet hunne eigene eer, maer alleenlyk het weezenlyk heil der menschen, bedoelden. Zy moesten zich herïnneren, met hoe veel blijdschap en belangneeming, zy de leer van het Euangelie, toen dezelve hun het eerst gepreedikt werdt, gehoort en ontvangen hadden.

Maer die herïnnering was op zich zelve geenszins genoeg. Zy moesten ook het woord des Euangeliums *bewaeren*, dat is, gehoorzaemen, en, aen deszelvs voorschrivten, beantwoorden; niet slechts met hunne uitwendige bedrijven, om van menschen gepreesen te worden, maer voornaemenlyk met de inwendige gevoelens en gezindheeden, om Gode te behaegen, die niet aenziet, gelijk de mensch, het geene voor oogen is, maer die het hart aenziet. — Trouwens niets is 'er bekender, dan dat het woord *bewaeren* zo veel zegge, als onderhouden en gehoorzaemen, (vergel. 1 Joh. II: 3.) — *En bekeert u*, is het vervolgens, dat is: „ schaemt u, met be„ rouw en zelvsverfoeijing, over uwe traegheid en zorgloos„ heid, en keert, langs den weg van het geloov, hoe eer „ zo beeter, tot my, en mijnen dienst, weder."

De Heiland oordeelde het noodig, zijne vermaening, met eene waerschouwende bedreiging, aen te dringen, vs. 3[b]: *indien gy dan niet waekt*, maer, in uwe vadzige zorgloosheid, blijvt voortgaen, *zo zal ik over u koomen*, *als een diev*, *en gy zult niet weeten*, *op wat uur ik over u koomen zal.* — De HEER wordt zeer gemeenzaem gezegd te *koomen*, wanneer Hy strafgerichten uitöeffent, (vergel. Kap. II: 5.) Wanneer de Christenen te Sardis zich niet verbeeterden, zou de Verlosser over hen koomen, om hun zijn rechtvaerdig ongenoegen gevoelig te doen ondervinden, en om het Euangelie van hen wech te neemen, (vergel. Kap. II: 5.) — Deese geduchte koomst van den Heiland zou, zonder vooräfgaende waerschouwing, zeer onverwacht plaets hebben; Hy zou koomen, *als een diev* enz. Van deese eigenäertige gelykenis, bediende zich ook de Verlosser, spreekende van zijne luisterrijke toekoomst, om het algemeen gericht te houden, op den laetsten dag der waereld, Matth. XXIV: 42, 43. Hier past Hy de-

zelve tee, op zijne toekoomst, om de Gemeente van Sardis rechtveerdig te straffen.

Eene bedreiging, welke recht geschikt was, om deese Gemeente, tot nadenken, te brengen, en, tot eene spoedige verbeetering, onder tijd verzuim, op te wekken; daer zy, voor de laetstemael, gewaerschouwd werdt, en gevaer liep, om, eer zy 'er aen dacht, geheel verdelgd te worden.

Nimmer is eene Gemeente zo slecht gesteld, of 'er zijn nog eenige oprechten, die den Heer JESUS lievhebben in onverderveiykheid. Zo was het ook te Sardis. De huichelaers maekten wel het meerder deel uit, maer evenwel het ontbrak niet geheel, aen de zulken, die God in waerheid vreesden. — Dit vinden wy vs. 4.

4. Doch gy hebt [*eenige*] weynige namen oock te Sardis, die hare kleederen niet bevleckt en hebben, ende sy sullen met my wandelen in witte [*kleederen*]: overmits sy 't weerdigh zijn.

Doch gy hebt eenige weinige naemen, ook te Sardis. — *Naemen* beteekenen zeer gemeenzaem persoonen, (vergel. Hand. I: 15.) Dan de Heiland had 'er, onses erächtens, eene byzondere reden voor, om hier, van *naemen*, te spreeken. Te weeten Hy zinspeelt, op het geene Hy vs. 1c. gezegt had, *ik weet uwe werken, en dat gy den* NAEM *hebt, dat gy leevt.* — Er waeren eenige weinige oprechten, te Sardis, die God, in waerheid, vreesden, maer die geenen *naem* hadden, die, als de zodaenigen, niet gekend en geroemd werden; om dat zy het weesen der godzaeligheid, niet in uitwendige vertooningen, stelden, maer in de gezindheeden van het hart. Deese hoewel zy geenen *naem* en roem hadden, by de huichelaers, waeren evenwel *naemen* by God; zy waeren, als de zodaenigen, by Hem bekend, die harten en nieren beproevt.

Deese roemwaerdige Christenen worden naeder beschreeven, als zodaenigen, *die hunne kleederen niet bevlekt hadden.* — Voor het naest zouden wy denken, dat hier gezinspeeld worde, op de kunst van purper verwen, waer door de inwooners van Sardis zeer vermaerd waeren. Trouwens het purper was de dracht, niet alleen van Koningen en Vorsten,

ften, maer ook van verwijvde perfoonen, die zich, aen de weelde en wellust, geheel hadden overgegeeven. Die rijke brasfer, van welke onfe Goddelyke Leeraer fpreekt, in de gelykenis, Luc. XVI: 19, was gekleed, in purper; gelijk ook die ontuchtige vrouw, welke Kap. XVII: 4. geteekend wordt (y). — Nu is purper een zinbeeld van een zondig en grouwzaem leevensgedrag, Jef. I: 18. Er waeren, te Sardis, nog oprechten, *die hunne kleederen*, met purper, niet *bevlekt* hadden, dat is, „ die zich niet onder eene fraeije „ vertooning, naer het uitwendige, aen verborgene misdae- „ den, fchuldig maekten, en in welker geest geen bedrog „ was."

Ende, (voegt 'er de Heiland by) *zy zullen met my wandelen, in witte kleederen, overmits zy het waerdig zijn.* — De toezegging, *zy zullen, met my wandelen*, fluit twee zaeken in: vooreêerst dat zy, na dit leeven, eens weezen zullen, daer de Verlosfer is, in de gewesten van licht en van onfterfelykheid, (vergel. Joh. XII: 16;) ten anderen, dat zy, in den ftaet der heerlykheid, met Hem, zeer gemeenzaem verkeeren zullen. — Zy zullen wandelen, *in witte kleederen.* Deefe is eene zinbeeldige befchrijving van de volkoomenheid hunner toekoomftige heerlykheid. *Witte kleederen* waeren oulings het cieraed, niet alleen van Priesteren, maer ook van Vorften, gefchikt voor perfoonen van den allereêerften rang, (vergel. Gen. XLI: 42.) De Heiland geeft derhalven hoofdzaekelyk te kennen, dat de oprechten, met Hem, in zijne Koninglyke heerlykheid deelen zullen, (vergel. Kap. II: 26, 27.)

Maer wat zegt de volgende uitdrukking: *overmits zy het waerdig zijn?* — Het woord *waerdig* beteekent zeer gemeenzaem *overëenkoomftig*, Matth. III: 8. Eph. IV: 1. Phil. I: 27, enz. De oprechten zijn *waerdig*, dat zy *wandelen in witte kleederen*, voor zo verre hunne hemelfche gelukzaeligheid overëenkoomftig is, met dat verband, het welk God geftelt heeft, tusfchen de heiligheid en de heerlykheid.

5. Die overwint, in het geloov en de godzaeligheid,

(y) *Bibl. Brem. Cl.* II. p. 321— *Cl.* III. p. 253—

volhardt tot den einde toe, (vergel. Kap. II: 7,) die ſal bekleedt worden met witte kleederen, hy zal naemaels, met my, in mijne Koninglyke heerlykheid, deelen, (vergel. vs. 4,) ende ick en ſal ſijnen name geenſins uytdoen (e) uyt het boeck des levens, ende (f) ick ſal ſijnen name belijden voor mijnen Vader, ende voor ſijne Engelen.

Ik zal zijnen naem geenszins uitdoen, uit het boek des leevens. — De ſpreekwijs is ontleend, van het boek der geſlachtregisters, in het welk de naemen der Priesteren, en hunne opvolgingen, geſchreeven waeren, (verg. Ezr. II: 62.) Zo zegt ook JOSEPHUS (z), dat de geſlachtboeken der Priesteren, te Jeruſalem, bewaerd werden. — Het *boek des leevens* is hier Gods eeuwig raedsbeſluit, door het welk Hy de perſoonen bepaelt heeft, die de heerlykheid van het volgend leeven zullen deelächtig worden, (verg. 2 Tim. II: 12.) — Meer byzonder evenwel ſchijnt de Heiland te zinſpeelen, op het geene Hy vs. 1c. gezegt had, (verg. het geene wy, by vs. 4, hebben aengeteekent.) De oprechten te Sardis hadden eenen naem en roem, by God, in het boek zijner alweetenheid, en waeren opgeteekend, onder die geenen, die, in het volgend leeven, eene meer dan gemeene maet van gelukzaeligheid genieten zouden. Zo dat de zaekelyke zin der belovte, *ik zal zijnen naem geenszins uitdoen, uit het boek des leevens*, deeſe zy: „ Wanneer ik zal verſchijnen, als de „ Richter van leevenden en dooden, zal ik den naem van „ elk die overwint, en, door mijnen Vader, beſtemd is, „ om, met eene meer dan gemeene maet van heerlykheid, „ verwaerdigd te worden, geenszins verzwijgen; in tegendeel ik zal hem openlyk den roem geeven, die hem toe„ komt."

Trouwens zo verklaert het de Heiland zelvs, wanneer Hy 'er byvoegt; *en Ik zal zijnen naem belijden, voor mijnen Vader en voor zijne Engelen*, dat is, „ Ik zal hem, in den „ groo-

(e) Exod. 32: 32. Pſalm 69: 29. Philipp. 4: 3. Openb. 20: 12, ende 21: 27. (f) Matth. 10: 32. Luc. 12: 8.
(z) *Contra* APP. l. I.

„ grooten dag, van weegens zijnen yver en standvastigheid,
„ in het geloov en in de Godsvrucht, in het openbaer roe-
„ men en prijsen, voor mijnen eeuwigen Vader en voor
„ zijne heilige Engelen, die my, by mijne luisterrijke toe-
„ koomst, als zo veele lijvtrawanten, vergezellen zullen."

6. Die ooren heeft, die hoore wat de Geest tot de Gemeynten segt. (vergel. Kap. II: 7, en 29.)

6. ZESDE BRIEV, AEN DE GEMEENTE TE PHILADELPHIA, VS. 7-13.

∗. *Het bevel van den Heiland, om aen die Gemeente, te schrijven, gaet vooräf, vs. 7*[a].

∗∗. *De Briev zelvs bestaet, gelijk de voorige, uit drie hoofddeelen, het opschrivt, het lichaem, en het besluit, vs. 7*[b]*-13.*

/. *Het opschrivt vinden wy vs. 7*[b].

7. Ende schrijft, uit mijnen naem, het geene ik u woordelyk zal opgeeven, aen den Engel der Gemeynte die in Philadelphia is, Dit segt de Heylige, (g) de Waerachtige, (h) die den sleutel Davids heeft: die opent, ende niemant en sluyt: ende hy sluyt, ende niemant en opent:

De Apostel moest ook schrijven, aen de Christenen te *Philadelphia*, en den Briev toeschikken, of *addresseeren*, *aen den Engel*, dat is, den eersten Opziener van deese *Gemeente*, die dezelve, in zijnen persoon, vertegenwoordigde.

PHILADELPHIA was meede eene zeer vermaerde Stad van het Lydiesch Asia, liggende ten Zuid-Oosten van Sardis. Zy is dus genaemd, naer haeren stichter ATTALUS PHILADELPHUS, Koning van Pergamus. Zy is, zeer lang, eene Bisschoppelyke Stad gebleeven, en de laetste der Steeden van klein Asia, welke zich, aen de heerschappy der Turken, onderworpen heeft. Ook zijn 'er nog ten huidigen daege veele Christenen, die 'er aenmerkelyke voorrechten genieten, zelvs

(g) Openb. 3: 14. (h) Job 12: 14. Jes. 22: 22. Openb. 1: 18.

in het Godsdienstige. By de Turken heet zy thans *Alah-Shahr*, dat is *schoone Stad*, uit hoofde van de vermaekelyke ligging, in het hangen van den berg Tmolus, zo dat men, naer beneeden, op de vlakten, een verrukkelyk uitzicht hebbe.

In deese Stad was, reeds ten tijde van Apostel JOANNES, eene *Gemeente* van Christenen, welke waerschijnlyk, door PAULUS en zijne reisgenooten, geplant is, toen zich het licht van het Euangelie, over gansch Asia, verspreidde, (vergel. Hand. XIX: 10.)

Het Opschrivt van deesen Briev is zeer merkwaerdig, vs. 7[b]; *dit zegt de Heilige, de Waerachtige, die den sleutel* DAVIDS *heeft, en die opent, en niemand sluit, en hy sluit, en niemand opent.* — De Verlosser beschrijvt zich,

1. Als *den Heiligen*, by uitneemenheid. — Trouwens Hy is, in nadruk, *de Heilige*, niet alleen naer zijne Goddelyke natuur, maer ook als mensch, daer Hy nimmer met eenige zonde besmet was, als meede in zijne betrekking van Middelaer, daer Hy van God, tot het werk der verzoening, geheiligd is, en ons, van Gode, geworden is, ook tot heiligmaeking. Meer byzonder evenwel mag men denken, dat de Verlosser zich hier *den Heiligen* noeme, om zich af te teekenen als den gezeegenden Middelaer, die, door zijnen Vader, geheiligd en afgezonderd is, om het heil van zondaeren uit te werken; zo heeten de Propheeten heilige menschen Gods, 2 Petr. I: 21. Ook wordt de Heiland zelvs, voor zo verre Hy de MESSIAS is, de heilige genaemd, Hand. III: 14, en de Heilige Gods, Marc. I: 24. — Al zoo liev evenwel zouden wy de benaeming van *den Heiligen*, volgens den Hebreeuwschen spreektrant, opvatten, in den zin van den eer en dienenswaerdigen, gelijk God de Vader zo *de Heilige*, by uitneemendheid, geheeten wordt, Kap. IV: 8. VI: 10.

2. *De Waerachtige.* — De eeretijtel geevt, in de meest gewoone beteekenis, te kennen, dat de Verlosser, in nadruk, de *Waerachtige*, en Onfaelbaere zy, zo dat men zich, op zijne uitspraeken, gerust verlaeten kunne; immers Hy is *de Amen, de trouwe en waerachtige Getuige*, (ver-

(vergel. vs. 14.) — Ondertusschen zegt het woord *waerachtig*, in dit Boek der *Openbaering*, zeer gemeenzaem zo veel, als den *rechtvaerdigen*, die eenen ieder vergeldt, naer zijne werken, (vergel. Kap. XV: 3. XVI: 7.) Trouwens het is, by de Hebreeuwen, zeer gewoon, dat zy de rechtvaerdigheid voorstellen, onder den naem van *waerheid*, (vergel. Jes. XXV: 1. LIX: 4.) — Op dien grond, zijn wy van oordeel dat de Heiland zich hier beschrijve, als die de *rechtvaerdige* is, by uitneemenheid.

3. *Die den sleutel* DAVIDS *heeft, die opent en niemand sluit, en hy sluit, en niemand opent.*

De sleutel Davids is, by verkorting, voor den *sleutel van Davids huis* — De geheele spreekwijs is allerduidelykst ontleend, uit Jes. XXII: 22, alwaer aen ELJAKIM, den zoon van HILKIA, deese belovte gedaen wordt; dat hy, tot Hovmeester van Koning HISKIA, zou worden aengesteld, met deese woorden: *ik zal den sleutel van* DAVIDS *huis op zijne schouder leggen, en hy zal open doen en niemand zal sluiten, en hy zal sluiten en niemand zal open doen.* — Een *sleutel* is een zinbeeld van macht en gezach; niemand kan een huis in of uitgaen, zonder bewilliging van hem, aen welken de sleutel is toevertrouwd. De HEER zou den *sleutel van* DAVIDS *huis leggen, op de schouder* van ELJAKIM. Misschien droegen de Hovmeesters der Joodsche Koningen, tot een teeken van hunne waerdigheid, eenen gouden sleutel, welke, in eenen gordelriem, van de schouderen afhing, of op hunne kleederen ter hoogte van de schouder, geborduurd was. Althans deese belovte geevt allerduidelykst te kennen, dat hy de macht ontvangen zoude, om de hovhouding van HISKIA, als eerste Staetsdienaer, te regeeren, zo dat zelvs niemand, zonder zijne bewilliging, in het Paleis zou kunnen koomen. — Ook zou zich niemand, tegen zijne maetregelen, verzetten kunnen, *wanneer hy open deedt, zou niemand sluiten, en wanneer hy sloot, zou niemand openen;* ieder een zou zich, aen de schikkingen, welke hy, als Hovmeester, maekte, onderwerpen moeten.

Deese belovte, aen ELJAKIM gedaen, neemt hier de Heiland over, en beschrijvt zich, als *die den sleutel* DAVIDS *heeft* enz. Wat geevt dit anders te kennen, dan dat Hy, als verhoogde Middelaer, alle macht ontvangen hebbe, in hemel en op aerde? dat Hy, over alle schepselen, met een onbepaeld gezach, heersche? dat niemant zich tegen Hem verzette kunne? en dat het aen Hem stae, om den ingang, in Gods Paleis, in het Koningrijk der heerlykheid, te vergunnen of te ontzeggen?

Deese beschrijving, welke de Heiland hier van zich zelven geevt, was zeer gepast, naer den toestand der Gemeente van *Philadelphia.* — Hy is de *Heilige* aen welken men alle eer en hulde verschuldigd is. Deese Christenen waeren daerom zeer te prijsen, dat zy *zijn woord bewaerden, en zijnen naem niet verloochent hadden*, vs. 8. Hy was de *Waerachtige* of de rechtvaerdige, en zou daerom den arbeid hunner lievde niet onvergolden laeten, vs. 10. Hy heeft *den sleutel van* DAVIDS *huis*; het stondt derhalven aen Hem, om die eerekroon, welke Hy vs. 12. beloovt, aen de Overwinnaers uit te deelen.

//. *Hier op volgt het lichaem van den Briev zelvs, vs.* 8-11.

†. *Eerst beschrijvt de Heiland den toestand van deese Gemeente, vs.* 8.

††. *Daer op laet Hy eene belovte, en eene opwekking, volgen, vs.* 9-11.

‡. *De belovte is tweeleedig, vs.* 9, 10.

§. *De eerste vinden wy vs.* 9, *en*

§§. *De andere, vs.* 10.

‡‡. *De opwekking ontmoeten wy vs.* 11.

8. Ick weet' uwe wercken, al uw doen en laeten; de beginselen, uit welke gy werkt en de oogmerken, welke gy bedoelt; immers voor my, den Alweetenden hartenkenner, is niets verborgen; siet, neemt het wel ter harte, en erkent het, met blijmoedige dankzegging, ick hebbe een geopende deure voor u gegeven, ende niemant en kan

kan die fluyten: want gy hebt kleyne kracht, ende gy hebt mijn woort bewaert, ende en hebt mijnen name niet verloochent.

Door de *geopende deur* zou men den vryen toegang tot den Heiland zelven, en het ruim genot van zijne onderfcheidende gunften, verftaen kunnen (*a*). Wy geeven evenwel de voorkeus, aen de gewoone opvatting, volgens welke eene *geopende deur* eene voegzaeme gelegenheid beteekent, om het Euangelie, met een zeer gewenscht gevolg, te verkondigen, in dien zin gebruikt PAULUS deefe zelvde uitdrukking, 1 Cor. XVI: 9. 2 Cor. II: 12. Deefe opvatting fchijnt ons bevestigd te worden, door de toezegging, welke de Heiland doet, vs. 9, dat 'er veelen der Jooden, door de prediking van het Euangelie, tot de Gemeente, zouden worden toegevoegd. — De Heiland verkoos zich, van deefe zinbeeldige uitdrukking, te bedienen om te zinfpeelen, op de befchrijving, welke Hy vs. 7b. van zich zelven gegeeven heeft. Hy heeft den *fleutel van* DAVIDS *huis*, *Hy opent en niemand fluit*; Hy heeft derhalven ook de macht, om den dienaeren van het Euangelie eene deur te openen, om hun den toegang te vergunnen, tot de harten der menfchen, en hunnen weg voorfpoedig te maeken.

Ik heb, (zegt de Heiland) *eene geopende deur voor u gegeeven*. *Voor u*, eigenlyk ftaet 'er, *voor uw oog*, *in uwe tegenwoordigheid*, dat is, volgens den Hebreeuwfchen fpreektrant, eenvouwig te zeggen, *aen u*, (vergel. 2 Sam. XVI: 19. Luc. XXIV: 11.) Wy moogen 'er uit befluiten, dat de Christenen te Philadelphia, en byzonder hunne Leeraers, door het beftuur van den verhoogden Middelaer, eene zeer gunftige gelegenheid gevonden hadden, om het Euangelie, met een gewenscht gevolg, in de omliggende plaetfen, te verkondigen en er veelen te beweegen, tot het omhelfen van het Christendom. *En niemand*, wordt 'er bygevoegd, *kan die fluiten*. Het vooronderftelt, dat het niet ontbrak, aen de zulken die de poogingen der Gemeente van Philadelphia dwarsboomden, en den voortgang van het Euangelie trachten

(*a*) EICHHORN l. c. p. 133.

te ſluiten. Ook moogen wy, uit vs. 9, beſluiten, dat deeſe tegenſtanders voornaemenlyk Jooden geweest zijn. Maer zy zouden niets vermoogen, en, in hunne heilloofe poogingen, verydeld worden. Trouwens de Goddelyke Verlosſer, die de geopende deur gegeeven had, is hooger, dan alle de hoogen, en machtiger, dan alle de machtigen.

Wijders wordt de ſtandvastigheid van deeſe Christenen gepreeſen: *want gy hebt kleine kracht, en gy hebt mijn woord bewaert, en hebt mijnen naem niet verlochent.* — Deeſe woorden zijn, op zich zelve, niet duister, maer het is moeilyker te bepaelen, in welk een verband zy voortkoomen. Volgens onſe Nederlandſche Overzetting, zou hier de reden worden aengeweeſen, om welke de Heiland deeſen Christenen, in den gezegden zin, eene geopende deur gegeeven had. Maer deeſe opvatting ſchijnt ons wat gedrongen. Wy voegen ons daerom, by de zulken, die de woorden, als een afzonderlyk voorſtel, beſchouwen, en, volgens eenen zeer bekenden ſpreektrant der Hebreeuwen, dus vertaelen: OFSCHOON *gy kleine kracht hebt, zo hebt gy* EVENWEL *mijn woord bewaert, en mijnen naem niet verloochent* (*b*).

Deeſe Gemeente had *kleine kracht;* zy had, in het uitwendige, weinig aenzien, de belijders van het Christendom maekten, voor als nog, te Philadelphia, geen aenmerkelyk getal uit, ook beſtondt zy niet, uit lieden van vermoogen, maer meerendeels uit behoevtige en onaenzienlyke menſchen. Men mogt op hen toepasſen, het geene PAULUS ſchreev, aen de Christenen te Corinthen: *gy ziet uwe roeping, broeders, dat gy niet veele Wijſen zijt, naer het vleesch, niet veele Machtigen, niet veele Edelen,* 1 Cor. I: 27. — Naermaete van haere meerdere zwakheid, had daerom deeſe Gemeente meer gevaer geloopen, van, onder de verdrukking, te bezwijken. Maer, niet tegenſtaende deeſe zwakheid; en dit deedt haer des te meerder eer aen; hadde zy evenwel *het woord* van den Heiland *bewaert, en zijnen naem niet verloochent.*

Deeſe Christenen hadden, onder veelërlei verdrukkingen, *het woord* van den Verlosſer *bewaert;* zy hadden de voorſchriv-

(*b*) VITRINGA *ad h. l.*

ſchrivten van zijn Euangelie blijmoedig blijven gehoorzaemen, (vergel. Kap. II: 26;) zy hadden volhardt, in het geloov, en in de godzaeligheid, ook onder zeer bekrompene en verneederende omſtandigheeden. Zy hadden *den naem* van den Heiland, dat is de belijdenis van het Christendom, Kap. II: 13, *niet verloochent*; welke belovten hun ook, door de vyanden der waerheid, gedaen waeren, en hoe zeer zy zich, door deeſe trouwloosheid, hadden kunnen bevoordeelen, naer de waereld.

9. Siet; neemt het harte, en maekt 'er ſtaet op; ik zal den arbeid uwer lievde niet onvergolden laeten, ick geve, ik zal u eerlang geeven, [*u eenige*] (i) uyt de Synagoge des ſatans, der gene die ſeggen datſe Joden zijn, ende en zijn 't niet, maer liegen: ſiet, ick ſal maken, dat ſy ſullen komen, ende aenbidden voor uwe voeten, ende bekennen dat ick u lief hebbe.

Ik geeve u, of ik ſtae gereed, (vergel. Kap. II: 22,) om u te geeven, *eenigen uit de Synagoge des Satans*, *der geener*, *die zeggen*, *dat zy Jooden zijn*, *en zijn het niet*, *maer liegen*. Eene *Synagoge des Satans* is een genootſchap van booswichten, die het beeld van den Satan draegen, en zich vermaeken, met liegen en lasteren, in naervolging van den Vader der leugenen, (vergel. Kap. II: 9.) Deeſe leugenaers en bedriegers worden naeder beſchreeven, als zulken, *die zeggen*, *dat zy Jooden zijn*, *en zijn het niet*, *maer liegen*. Men denke, aen Jooden, die het Christendom vyandig waeren, en de belijders daer van, voor de rechtbanken der Heidenen, lasterden, als allerſchaedelykſte werktuigen van den Burgerſtaet; die zich beroemden het zaed van ABRAHAM te zijn, maer die aen den naem van Jooden, dat is zulken, die God *prijſen*, met hun gedrag, geenszins beantwoordden. (vergel. Kap. II: 9.) — Deeſe leugenaers zou de Heiland eerlang *geeven*, aen de Christenen te Philadelphia, dat is, aen hun onderwerpen, zo dat zy zich, door belijdenis van hun geloov, by de Gemeente voegen, en zich in zo verre, aen haer gezach, onderwerpen zouden. — Met een woord de Heiland

(i) Openb. 2: 9.

zou eerlang te weeg brengen, dat zommigen der vleefcheiyke Jooden, die nu vyanden en lasteraers der Christenen waeren, geheel van denk en handelwijs veränderden, en zelve belijdenis deeden van het Euangelie, welks uitbreiding zy nu nog, met al hun vermoogen, poogden te ftuiten.

De Verlosser verklaert de zaek naeder, *ziet ik zal maeken, dat zy zullen koomen, en aenbidden voor uwe voeten, en bekennen, dat ik u liev hebbe.* — *Ik zal maeken*, dat is, door de hartveränderende genaede van mijnen Geest, te weeg brengen, *dat zy zullen koomen en aenbidden voor uwe voeten.* Het Griekfche woord, door *aenbidden*, vertaeld, wordt zeer gemeenzaem genoomen, voor allerlei burgerlyk eerbewijs, waer door men, aen anderen, zijnen eerbied betuigt, (verg Matth. II: 2, 8, 11. VIII: 2. Marc. V: 22. enz. De geheele fpreekwijs is ontleend, uit Jef. LX: 14, alwaer beloovd werdt, dat de vyanden, die de Kerk van CHRISTUS verdrukt hadden, zich eerbiedig aen haer onderwerpen zouden: *ook zullen, zich buigende, tot u koomen de kinders der geenen, die u onderdrukt hebben, en allen, die u gelastert hebben, zullen zich nederbuigen, aen de planten uwer voeten.* — De Heiland belooft derhalven, aen de Christenen te Philadelphia, in den zaekelyken zin, dat zommigen uit de hardnekkige Jooden, die zich nu nog kenbaer maekten, als bittere vyanden van Hem en zijn volk, zich eerlang by de Gemeente voegen zouden, en betoonen, dat zy eenen diepen eerbied hadden, voor de Christenen, welke zy, te vooren, in hunne onweetenheid, gelastert en verdrukt hadden.

En, wordt 'er toegevoegd, *zy zullen bekennen, dat ik u liev hebbe*, dat is; „ zy zullen my eerbiedigen, als uwen „ begunftiger, en erkennen, dat gy de voorwerpen zijt van „ mijne onderfcheidende lievde, met een hartelyk verlangen, „ om ook in mijne gunst te deelen." — Deefe uitfpraek koomt hoofdzaekelyk overëen, met het geene 'er Jef. LX: 14. wordt bygevoegd: *zy zullen u noemen, de Stad des* HEEREN, *het Zion van den Heiligen Israëls.*

De vervulling van deefe belovte kunnen wy, by gebrek van gefchiedkundige berichten, niet aenwijfen.

10. Om dat gy het woort mijner lijdfaemheyt be-

bewaert hebt, so sal ick oock u bewaren uyt de ure der versoeckinge, die over de geheele werelt komen sal, om te versoecken die op de aerde woonen.

Gy hebt het woord mijner lijdzaemheid, dat is *mijn bevel, omtrent de lijdzaemheid* of *standvastigheid*, *bewaert*. „ Gy „ hebt mijn bevel, (wil de Heiland zeggen) om standvastig „ te zijn in de belijdenis van het Christendom, ook onder „ de zwaerste vervolgingen, onderhouden en gehoorzaemt." — Daerom *zal ik ook u bewaeren, uit de uur der verzoeking, die, over de geheele waereld, koomen zal, om te verzoeken die op de aerde woonen.*

Eene uur der verzoeking is een tijd van verdrukking, van allerlei rampen en ellenden. Zo koomt het voor, by de LXX, Deut. IV: 34. VII: 19. XXIX: 3, en in het Nieuwe Testament, op veelvuldige plaetsen, Luc. VIII: 13. XXII: 28. 1 Cor. X: 13. Jac. I: 12. enz. *Eene uur* beteekent eenen zeekeren bepaelden tijd, (vergel. Joh. IV: 21, 23. XII: 23. XVI: 2. 1 Joh. II: 18.) — *De geheele waereld*, of, gelijk 'er eigenlyk staet, *de geheele bewoonde*, beteekent het gansche Roomsche Rijk, Luc. II: 1. — *Die op de aerde woonen* zijn, in den eigenlyken zin, alle menschen.

Uit die uur der verzoeking, zou de Heiland de Christenen van Philadelphia *bewaeren*. De Uitleggers verstaen, over het algemeen, deese belofte, in dien zin, „ ik zal zorg draegen, „ dat gy lieden, in eenen tijd van zwaere rampen en ellen„ den, welke de menschen, door het geheele Romeinsche „ Rijk, zullen overkoomen, van het kwaed, zult verschoond „ blijven (*c*), of ten minsten, door mijne genaede, voor „ den afval, bewaerd, en in staet gesteld worden, om de „ verdrukking, met eene lijdzaeme standvastigheid, man„ moedig te ondergaen." (*d*).

Maer welk een *uur van verzoeking*, welk een tijd van algemeene rampen, wordt hier dan bedoeld? GROTIUS (*e*) denkt, aen de vervolging, onder NERO; maer dit verdient, by ons, die meenen, dat de *Openbaering*, eerst onder de Regeering

(*c*) MARCKIUS *ad h. l.*
(*d*) VITRINGA *ad h. l.*
(*e*) *Ad h. l.*

van DOMITIANUS, geschreeven is, geene opmerking. — Een ander meent, dat de vervolging, onder Keizer TRAJANUS bedoeld worde (*f*). Maer deese is *niet gekoomen, over de geheele waereld, om te verzoeken die op de aerde woonen.* TRAJANUS was een Vorst van eenen gemaetigden inborst, die, van zijne zachtmoedigheid, geroemd werdt, en nimmer heeft hy openbaere Bevelschrivten, tegen de Christenen, uitgegeeven (*g*). De vervolging, onder zijne Regeering, was derhalven niet openbaer en algemeen (*h*), maer 'er werdt alleenlyk hier en daer, door het onstuimig graeuw, tegen de Christenen, gewoed (*i*). — Een derde is van oordeel, dat hier, in het gemeen, gedoeld worde, op die vervolgingen, welke de Christenen, na den tijd van DOMITIANUS, tot de merkwaerdige verändering, onder CONSTANTIJN *den Grooten*, in het Romeinsche Rijk, ondergaen hebbe (*k*). Maer 'er wordt duidelyk, van eene bepaelde vervolging, gesprooken. — Nog een ander bepaelt zich, tot de vervolging, onder den Keizer AURELIANUS (*l*). Maer ook deese is niet zwaer, en nog minder algemeen geweest. Hy maekte wel schikkingen, om de Christenen te verdrukken, maer hy stierv, voor de uitvoering (*m*). Ook deese vervolging kan derhalven hier in geene aenmerking koomen (*n*).

Wat dan? de Hoog Leeraer EICHHORN (*o*), schoon hy de zaek zelve geheel anders begrijpt, dan ik, heeft my, door eene waerneeming, welke ik geheel aen hem verschuldigd ben, op den weg geholpen. De waerneeming is deese, dat de uitdrukking, *die de aerde bewoonen*, door dit gansche Boek heenen, de vyanden van CHRISTUS en van zijn Koningrijk beteekene. Ik heb alle de plaetsen, in welke zy voorkoomt, ter toetse gebracht, en de waerneeming zeer gegrond gevonden. — Kap. VI: 10. bidden de zielen der Martelaeren, dat

(*f*) MARCKIUS *ad h. l.*
(*g*) DODWELLUS *Differt. Cyprian. Diff.* XI: §. 20—
(*h*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. p. 582.
(*i*) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. II. c. 32.
(*k*) VITRINGA l. c.
(*l*) *Bundel van Godgel. Oeffen.* I *Deel.* p. 264.
(*m*) EUSEBIUS l. c. l. VII. c. 30.
(*n*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. p. 770—
(*o*) l. c. p. 137.

dat hun bloed mogt gewrooken worden, van de geenen, *die op aerde woonen.* Nu zijn zy, die het bloed der Martelaeren vergooten hebben, zeekerlyk vyanden van CHRISTUS en zijn Koningrijk. — Kap. VIII: 13. wordt een Wee uitgeroepen over de geenen *die op de aerde woonen.* — Men vergelyke ook Kap. XI: 10. XIII: 8, 14. XIV: 6. XVII: 8.

Nu verklaert de Heer EICHHORN, *de verzoeking, welke over de geheele waereld koomen zoude, om te verzoeken die* op de aerde woonen, van de ſtraffen, welke CHRISTUS, by zijne laetſte toekoomst, aen zijne vyanden zal uitoeffenen, en welke 1 Theſſ. I: 10. voorkoomen, onder de benaeming van den *toekoomenden toorn.* — Maer dan zou de belovte van den Heiland, dat Hy de Christenen van Philadelphia, *uit de uur van die verzoeking, bewaeren zoude,* niets byzonders behelſen; daer immers allen die in Hem geloovt hebben, voor die ſtraffen, niet te vreeſen hebben.

Wy zijn daerom van gedachten, dat hier, *door de uur der verzoeking, welke over de geheele waereld koomen zoude,* eenen tijd van algemeene rampen en ellenden bedoeld worde, welke het ganſche Romeinſche Keizerrijk treffen zoude, en van God gezonden worden, met dat bepaelde oogmerk, *om te verzoeken, die op de aerde woonden* om de vyanden van CHRISTUS en zijn Koningrijk, die zich, tegen de uitbreiding van zijn Euangelie, aenkantten, op eene geduchte wijs, te ſtraffen. — *Uit deeſe uur der verzoeking,* zouden de Christenen te Philadelphia, tot eene genaedige vergelding van hunne getrouwheid aen den Verloſſer, door Hem, *bewaerd worden;* dat is, zy zouden, van dat oordeel, verſchoond worden, zo dat de rampen hen niet treffen zouden. In dien zelven zin, en met dezelvde ſpreekwijs, zegt de Heiland Joh. XVII: 15; *ik bid niet, dat gy hen, uit de waereld, wechneemt; maer dat gy hen bewaert van den booſen.*

Wanneer nu dit oordeel, over het Romeinſche Keizerrijk, tot ſtraf der vyanden van JESUS en zijn Koningrijk, gekoomen zy, en waer in het beſtaen hebbe, kunnen wy, by gebrek van geſchiedkundige berichten, niet bepaelen. — Alleenlyk geeven wy het op, als eene bedenking, of de Heiland hier ook het oog mogt hebben, op de aerdbeevingen,

en de vreesselyke pest, welke de meeste Landschappen van het Romeinsche Rijk, onder TRAJANUS, gedrukt hebben (p), terwijl de Christenen te Philadelphia, van die algemeene rampen, verschoond bleeven.

11. Siet, merkt 'er toch op, en neemt het wel ter harte; gy kunt 'er zeeker op reekenen, Ick kome haestelick, binnen korten en onverwacht om de gemelde verzoeking, over de geheele waereld, te brengen, en mijne vyanden te straffen; (vergel. Kap. II: 5.) (k) houdt dat gy hebt, zijt standvastig, in het geloov, en in de Godzaeligheid; beyvert u, om daer in geduurig toe te neemen, (vergel. Kap. II: 25.) op dat niemant uwe kroone en neme, en gy niet, van die eer, beroovd wordt, welke gy verworven hebt.

Neemen is hier zo veel, als ontneemen, ontrooven, (verg. Matth. V: 40. XV: 26. 2 Cor. XI: 20.) — Gemeenlyk verstaet men, door de kroon, de eeuwige heerlykheid van het volgend leeven, welke Kap. II: 10. de *kroon des leevens* genaemd werdt (q). Maer hier wordt eenvouwig, van eene *kroon*, gesprooken; voeg 'er by, dat de kroon des leevens den geloovigen niet kunne ontnoomen worden, 1 Petr. I: 5, en dat hier eene kroon bedoeld worde, welke de Christenen van Philadelphia reeds bezaeten: UWE *kroon*, zegt de Heiland. — Al wat iemand, tot eer, verstrekt, hem roem en aenzien verschaft, wordt zeer gemeenzaem zijne *kroon* genaemd. In deesen zin waeren de Christenen te Philippi de kroon van PAULUS, Phil. IV: 1, voor zo verre zy hem, tot eer en roem, verstrekten, (verg. 1 Thess. II: 19, 20.) Zo noemt JOB zijne voorige heerlykheid zijne *kroon*, Job XIX: 9. Zo neemen wy het ook ter deeser plaetse.

De Heiland wil derhalven zeggen: „ *houdt het geene gy* „ *hebt*, zijt standvastig, en gaet rustig voort, op den weg „ van geloov en heiligheid, *zo dat niemand uwe kroon neemen* „ *kunne*, zo dat niemand aenleiding hebbe, om u, van den „ roem, die van u uitgegaen is, en van het aenzien, het „ welk gy u, onder de omliggende Gemeenten, verworven „ hebt,

(p) *Algemeene Historie* XIII *Deel*. p. 68.
(k) Openb. 2: 25.
(q) MARCKIUS *ad h. l.*

„ hebt, te berooven, en deese eer te ontneemen." — *Neemen* zegt hier, volgens eene zeer bekende spreekmanier, *kunnen* ontneemen.

III. Het besluit van deesen Briev vinden wy vs. 12, 13, *behelsende wederom*

†. *Eene belovte, vs.* 12, *en*

††. *De gewoone opwekking, vs.* 13.

12. Die overwint, in weerwil van allen tegenstand; in het geloov en in de Godzaeligheid, tot den einde toe, standvastig volhardt, (verg. Kap. II: 7, 26,) ick sal hem maken (l) tot een pilaer in den Tempel mijns Godts, ende hy en sal niet meer daer uytgaen. ende ick sal op hem schrijven (m) den naem mijnes Godts, ende den naem der stadt mijns Godts, *namelick*] (n) des nieuwen Jerusalems, die uyt den hemel van mijnen Godt afdaelt, ende [*oock*] mijnen nieuwen naem.

†. *Ik zal hem maeken, tot eenen pijlaer in den Tempel mijnes Gods, en hy zal niet meer daer uitgaen.*

Deese belovte wordt, op zeer onderscheidene wijsen, verklaerd. — De één denkt, dat 'er gezinspeeld worde, op de twee pijlaeren, welke voor aen den Tempel van SALOMO waeren, bekend onder de benaemingen van JACHIN en BOAZ, (vergel. 1 Kon. VII: 15, 21. 2 Kron. III: 15-17. (r). — Een ander is van oordeel dat de teekening ontleend zy, van de Tempelen der Ouden, welker voornaemste cieraed bestondt in de pijlaeren, terwijl op dezelve het een en ander geschreeven was (s). — Een derde meent, dat de Heiland hier wederom het oog hebbe, op de belovte aen ELJAKIM gedaen, waer van Hy vs. 8 gesprooken had. Te weeten Jes. XXII: 23, 24, doet de HEER deese toezegging aen ELJAKIM: *ik zal hem, als eenen*

(l) 1 Kon. 7: 21. (m) Openb. 22: 4. (n) Openb. 21: 2, 10.
(r) GROTIUS *ad h. l.* VITRINGA *ad h. l.* MARCKIUS *ad h. l.*
(s) T. J. AB ALMELOVEEN *Amaenit. Theol. Philolog.* p. 16.

nagel inslaen, in eene vaste plaets, — en men zal aen hem hangen alle heerlykheid van het huis zijnes Vaders, der uitspruitelingen en der afkoomelingen, ook alle kleine vaeten, van de vaeten der bekers af, zelvs tot alle de vaeten der flesschen (*t*). Maer een *nagel in eene vaste plaets* is geheel iets anders, dan een *pijlaer*, *in Gods Tempel.* — Een vierde verklaert de zaek, van de vertrouwde Staetsdienaers en geheime raeden eenes Konings, die in zo verre *pijlaeren* van het Koningrijk kunnen genaemd worden (*u*). Dan hier wordt gesprooken van eenen *pijlaer*, *in Gods Tempel*, en, op Staetsdienaeren, werden toch wel geene opschrivten geschreeven. — Anderen begrijpen het nog anders.

Wy zullen, maer korteiyk zeggen, hoe het ons is voorgekoomen. — Zo veel moogen wy vooräf vooronderstellen, dat, daer alle de belovten, met welke deese Brieven beslooten worden, haer uitzicht hebben, op de heerlykheid van het volgend leeven, ook deese toezegging, van de hemelsche gelukzaeligheid, moete verstaen worden; als meede, dat 'er niets wanvoeglyks in zy, gelijk zommigen zich verbeelden (*v*), wanneer hier, even als Kap. II: 17, op de gewoonten der Heidenen, gezinspeeld worde. — Nu was het, by de Grieken en Romeinen, eene zeer bekende gewoonte, dat zy Standbeelden, Eerezuilen, en *Pijlaeren* oprichtten, ter eere van Overwinnaers, om hunne naemen in gedachtenis te houden, en hunne daeden te vereëeuwigen. Ook werden die Pijlaeren, om den Overwinnaeren nog meerder eer aen te doen, zomtijds in de Tempelen der zogenaemde Goden, en in derzelver voorportaelen, opgericht. Te Rome, waeren, in den Tempel van *Jupiter Capitolinus*, de eerezuilen van SCIPIO toegenaemd *den Africaen*, van JULIUS CÆSAR en anderen.

Met toespeeling nu, op zulk een buitengewoon eerbewijs zegt de Heiland, *die overwint, ik zal hem maeken, tot eenen pijlaer in den Tempel mijnes Gods.* — Op den geleg-

(*t*) ROSENMULLER *Scholia in N. T. ad h. l.*
(*u*) EICHHORN l. c. p. 138.
(*v*) RAMBACH *Instit. Hermen. S.* p. 587.

legden grond, is de *Tempel Gods* de hemel, het Paleis van Gods heerlykheid. — De geheele toezegging geevt derhalven, in den zaekelyken zin, te kennen: „ wanneer „ iemand, in weerwil van allen tegenstand, in het geloov „ en in de godzaeligheid volhardt, tot den einde toe, zal „ ik zorg draegen, dat hy namaels, in den hemel, eene „ meer dan gemeene eer, en eene buitengewoone maet „ van gelukzaeligheid, genieten zal." — Dezelvde zaek is, Kap. II: 28. III: 5, onder andere zinbeelden, voorgesteld.

Er wordt bijgevoegd, *en hy zal niet meer daer uitgaen*, om de onwankelbaere vastigheid van dien Pijlaer uit te drukken. — Het woord *uitgaen* zegt hier zo veel, als uitgerukt worden, (vergel. Matth. VIII: 32. XII: 43, 44. Marc. V: 13. enz.) — De woordekens *niet meer* beteekenen nooit, (vergel. Hand. XIII: 34.) — Wy vertaelen het daerom: *hy*, de Pijlaer, *zal nimmer daer uit*, uit Gods Tempel, *uitgerukt* of uitgeworpen worden.

By de Ouden werden de Pijlaeren, en Eerezuilen, wel eens, uit de Tempelen der afgoden, met verächting, uitgeworpen (*w*). — Maer de Eerezuil van den Christen Overwinnaer zal nimmer, uit Gods Tempel, uitgeworpen worden. De buitengewoone eer en gelukzaeligheid, welke hem, in den hemel, staet toegeweezen te worden, zal bestendig en altoosduurend weezen. (Verg. 1 Petr. I: 4.)

‡‡. Wijders is het, *ik zal op hem*, op den Pijlaer naemenlyk, die ter eere van den Overwinnaer, in Gods Tempel, staet opgericht te worden, *schrijven den naem mijnes Gods*, *en den naem* enz. vs. 12^b^. — Er zou, op deesen Pijlaer, een drie dubbel opschrivt geschreeven staen.

1. *Ik zal*, zegt de Heiland vooreerst, op denzelven, *schrijven den naem mijnes Gods.* Aen het hoofd der Opschrivten, welke de Ouden, op de Eerezuilen, plaetsten, las men deese letters D. O. M. *Deo Optimo Maximo*, aen den *Algoeden en Allerhoogsten God*, om daer door te kennen te geeven, dat de overwinning, door den

(*w*) SUETONIUS *in* TIBERIO C. 13.

invloed van die Godheid, aen welke de Pijlaer was toegewijd, behouden waere. In deese toespeeling, zegt de Heiland, *ik zal*, op denzelven, *schrijven den naem mijnes Gods*; wat geevt dit anders te kennen, dan dat de Overwinnaer, in den hemel, de eer van zijne zeegepraeel, alleen aen God, met blijde dankzegging, geeven zal? (vergel. Kap. VII: 12.)

„, *En den naem der Stad mijnes Gods*, *naemenlyk het nieuw Jerusalem*, *het welk uit den hemel van mijnen God afdaelt*. — De *Stad Gods* is de hemel, alwaer God, op eene meer byzondere wijs, tegenwoordig is. Deese luisterrijke plaets heet wijders het *nieuw*, dat is, het voortreffelyk, het geheimzinnig, en tegenbeeldig *Jerusalem*. — Er wordt bygevoegd, *het welk*, *uit den hemel van mijnen God afdaelt*; dat is, binnen korten zal afdaelen, (vergel. Kap. I: 11.) Voor het naest zouden wy denken, dat de Heiland hier het oog hebbe, op dat gezicht, in het welk de *Heilige Stad*, *het nieuw Jerusalem*, aen JOANNES, zou vertoond worden, als *nederdaelende van God*, *uit den hemel*, (verg. Kap. XXI: 2.) — Welke was nu de *naem van deese Stad*? Er schijnt vry duidelyk gezinspeeld te worden, op Ezech. XXXVIII: 35: de naem der Stad zal, van *dien dag af*, *zijn*, *de* HEER IS ALDAER. Het geevt, in den zaekelyken zin, te kennen, dat God, in den hemel, op eene meer byzondere wijs, tegenwoordig zy.

De Heiland zou, op den gemelden Pijlaer, ook schrijven *den naem der Stad zijnes Gods*, het hemelsche Jerusalem. — Te weeten de Ouden schreeven, op zulken Pijlaer, ook den naem, en de eeretijtels van hem, ter eere van welken hy werdt opgericht; met toespeeling nu, op deese gewoonte, wil de Verlosser zeggen, dat de Christen Overwinnaer den eeretijtel draegen zal, niet van burger eener aerdsche Stad, maer van *burger des hemels*.

„„, Eindelyk is het nog, *en ook mijnen nieuwen naem*. — *De nieuwe naem* van den Heiland is de uitneemende eeretijtel, welken Hy, door zijne verdiensten, verworven heeft,

heeft, (vergel. Kap II: 17;) en welke is die verheeven eeretijtel? zeekerlyk die van KONING DER KONINGEN EN HEER DER HEEREN, (vergel. Kap. XIX: 16.) — Ook deesen zijnen *nieuwen naem* zou de Heiland, op den gemelden Pijlaer, *schrijven*. In de opschrivten der oude Gedenkzuilen werdt ten laetsten nog de naem vermeld van hem, die den Pijlaer, ter eere van den Overwinnaer, had opgericht. Zou nu de Heiland ook zijnen nieuwen naem, op den Pijlaer, plaetsen; het zegt, in de zaek zelve, dat de Christen Overwinnaer die eer en die gelukzaeligheid, welke hy, in den hemel, genieten zal, alleen aen den Verlosser, en zijne verdiensten, zal te danken hebben.

Men verbeelde zich dan, in den letter, om al het gezegde kortelyk zaemen te trekken, eenen Pijlaer, ter eere van den Christen Overwinnaer, in den Tempel van den waeren God, opgericht, met dit opschrivt:

Aen den
ALLERHOOGSTEN GOD
Ter eere van N. N.
BURGER VAN DEN HEMEL,
die, in weerwil van allen tegenstand,
tot den einde toe, in het geloov, volhardt heeft,
is deese Pijlaer opgericht
door den
KONING DER KONINGEN EN HEER DER HEEREN.

De zaekelyke meening is derhalven eenvouwig deese: „ Een Christen, die, in den meermaelen gezegden zin, overwint zal eene meer dan gemeene maet van eer en gelukzaeligheid, in den hemel, flooreloos genieten, en erkennen moeten, dat hy zijne overwinning, aen Gods genaede, en zijn onuitspreekbaer geluk, aen de verdiensten van den verhoogden Middelaer, te danken hebbe."

13. Die ooren heeft, elk een Christen, vooräl die, door Gods genaede, een geöpend en geheiligd oor ontvangen heeft, die hoore, met aendacht, belangneeming, en toe-

passing op zich zelven, wat de Geest, ter onderrichting, opwekking, en bemoediging, in het Euangelie, tot de Gemeynten segt. (Vergel. Kap. II: 7.)

7. ZEEVENDE BRIEV, AEN DE GEMEENTE TE LAODICEA, VS. 14-22.

*. *Vooräf gaet, naer gewoonte, het bevel van den Heiland, aen den Apostel, vs.* 14ª.

**. *De inhoud van den Briev zelven bestaet wederom, uit drie hoofddeelen: het opschrivt, vs.* 14ᵇ, *het lichaem, vs.* 15-20, *en het besluit, vs.* 21, 22.

/. *Het opschrivt vinden wy vs.* 14ᵇ.

14. Ende schrijft, uit mijnen naem, het geene ik u wederom woordelyk zal opgeeven, aen den Engel, of eersten Opziener van de Gemeynte der Laodicensen, die de Voorzitter is, in de vergaedering van hunne Leeraeren, en allen, die mijnen naem te Laodicea belijden, in zijnen persoon, vertegenwoordigt: Dit segt (o) de Amen, de trouwe ende waerachtige Getuyge, (p) het Begin der scheppinge Godts:

De *Laodicensen* waeren inwooners van *Laodicea*, zijnde meede eene zeer vermaerde Stad van het Lijdiesch Asia, liggende, ten Zuiden van *Philadelphia*, in de nabuurschap van *Colossen.* Zy bloeide, door den Koophandel, zo dat de burgers rijk en vermoogende waeren. Naderhand is zy geheel verwoest, en veränderd in eene wooning van wilde dieren; evenwel geeven de overblijvselen van den ouden luister, welke nog, onder de puinhoopen, gevonden worden, genoeg te kennen, dat zy eene groote en prachtige Stad geweest zy. — Ten tijde van PAULUS den Apostel, waeren 'er reeds veele belijders van het Christendom, die eene zeer aenzienlyke *Gemeente* uitmaekten, (vergel. Col. IV: 15, 16.) Ook aen deese Christenen moest de Apostel, uit 's Heilands naem, schrijven het geene Hy hem woordelyk opgav, en den Briev

too-

(o) Openb. I: 5, 6. (p) Col. I: 15.

toeschikken (*addresseeren*) *aan den Engel*, of eersten Opziener, van die Gemeente.

Dus luidt het opschrivt van deesen Briev, vs. 14[b]. *Dit zegt de Amen, de trouwe en waerachtige Getuige, het Begin der scheppinge Gods.*

De Heiland noemt zich hier *den Amen*. — *Amen* is een bijwoord, het welk hier, tot een naemwoord, gemaekt wordt (*x*). Het beteekent eigenlyk al wat vast, waer, en zeeker is. Wanneer derhalven de Heiland zich zelven de AMEN noemt, geevt Hy daer door te kennen, dat Hy, in nadruk, de Onfeilbaere, en als de *Waerheid* zelve zy, zo dat men zich, in alles, op zijne uitspraeken, gerust verlaeten kunne. — Trouwens zo verklaert Hy het naeder, wanneer Hy 'er bijvoegt; *de trouwe en waerachtige Getuige*, dat is, de onfeilbaere *Leeraer*, die altoos, en in alles, de zuivere waerheid spreek. (vergel. Kap. I: 5. II: 13.)

De volgende eeretijtel, *het Begin der scheppinge Gods*, heeft eenige naedere opheldering noodig. — Het zal niet noodig zijn de Ariaenen uitvoerig te wederleggen, die het woord *Begin*, in eenen lijdelyken zin, opvatten, zo dat CHRISTUS zich zelven beschrijven zoude, als het eerste en voortreffelykste van alle schepselen, welke God heeft voortgebracht. — Gemeenlyk neemen onse Godgeleerden het woord *Begin*, in eenen werkelyken zin, zo dat het *Begin van Gods schepping* zo veel zegge, als de werkende oorzaek, de almachtige Werkmeester van alle Gods schepselen. (vergel. Joh. I: 3. Col. I: 16, 17.) — Dan, onses erächtens, wordt 'er iets anders bedoeld. Het woord, door *Begin* vertaeld, beteekent zeer gemeenzaem eenen Vorst, eenen gebiedenden Opperheer, (vergel. Rom. VIII: 38. Eph. I: 21. Col. I: 16. II: 10. Tit. III: 1;) zo ook, by de LXX, Neh. IX: 17. Amos VI: 1. — *De schepping Gods is*, by overnoeming, het gansch Geheeläl, alle schepselen, welke God heeft voortgebracht, (vergel. Marc. X: 6. XIII: 19. Rom. I: 25. 2 Petr. III: 4.) — Op deesen grond, is de Heiland *het Begin* of de *Vorst* der scheppinge Gods, voor zo verre Hy, als ver-

(*x*) GROTIUS *ad h. l.*

hoogde Middelaer, de Koning is der geheele waereld, en een onbepaeld bewind voert, over alle geschaepene weezens.

Uit dit opschrivt, moesten de Christenen te Laodicea gevolgelyk leeren, dat de Heer JESUS, als Propheet, een onfeelbaer Leeraer zy, en, als Koning, het bewind voere, over de geheele waereld, (vergel. Matth. XXVIII: 18)

II. Het lichaem van deesen Briev zelvs vinden wy vs. 15-20. Te weeten de Gemeente van LAODICEA *bestondt, uit drieërlei zoorten van menschen; onverschilligen, hoogmoedigen, en eenige weinige oprechten. Aen de eersten, de onverschilligen, doet de Heiland eene zeer ernstige waerschouwing, vs. 15, 16; aen de tweeden, de hoogmoedigen, geevt Hy eenen zeer heilzaemen raed, vs. 17, 18; en de laetsten, de oprechten, wekt Hy vriendelyk op, vs. 19, 20.*

†. *Aen de onverschilligen doet de Heiland eene zeer ernstige waerschouwing, vs. 15, 16.*

‡. *Deese onverschilligen worden beschreeven, vs. 15, en*

‡‡. *Nadrukkelyk gewaerschouwd, vs. 16.*

††. *Aen de hoogmoedigen geevt de Verlosser eenen zeer heilzaemen raed, vs. 17, 18.*

‡. *De grond daer van wordt gelegd, in eene beschrijving van hun laekwaerdig bestaen, vs. 17, en*

‡‡. *De raedgeeving zelve wordt voorgedraegen, vs. 18.*

†††. *De oprechten worden, door den Goddelyken Spreeker, vriendelyk opgewekt, vs. 19, 20.*

‡. *Deese opwekking wordt voorgesteld, vs. 19.*

‡‡. *En aengedrongen, vs. 20.*

15. Ick, voor welken niets verborgen is, weet' uwe wercken, (vergel. Kap. II: 2,) byzonder, dat gy noch kout en zijt, noch heet: och of gy kout waert, ofte heet!

Noch koud noch heet te zijn is een spreekwoordelyk voorstel, en wordt gebruikt van iemand, die onverschillig is, omtrent eenige zaek, en zich dezelve niet behoorlyk aentrekt; zo dat men niet weete, wat men van hem denken moe-

moete. Het wijst zich van zelvs, dat de Heiland hier het oog hebbe, op den Godsdienst van het Euangelie. — De Christenen van Laodicea waeren *niet koud*, zy waeren niet geheel ontbloot, van alle lievde, tot het Euangelie, zo dat zy het Christendom verwierpen en verſmaeden; maer evenwel zy waeren *niet heet*, hunne lievde, tot het Euangelie, was niets minder dan vuurig. Kortom de Godsdienst ging hun niet ter harte, zy ſtelden 'er geen waer belang in; zy deeden wel belijdenis van het Christendom, maer zy hadden 'er geene zucht, geenen yver voor; zy waeren laeuw en onverſchillig in dit gewichtig ſtuk, by het welk zy het hoogſte belang hadden.

De Heiland voegt 'er by, *ook dat gy koud waert, of heet.* — Hy kon de laeuwheid en onverſchilligheid niet verdraegen; deeſe was Hem walgelyk. Het was daerom wenschbaerer, voor deeſe Christenen, dat zy zich, tot het een of tot het ander, met ernst en belangneeming, bepaelden, dat zy of *koud*, of *heet* waeren; dat zy of het Christendom geheel verwierpen, of yverig waeren, in het betrachten der voorſchrivten van het Euangelie. — Trouwens, in zecker opzicht, en in eenen vergelykenden zin, is het beeter *koud*, dan *laeuw* te zijn, geen Christen te zijn, dan belijdenis te doen van het Euangelie, zonder oprechte lievde tot den Verloſſer, en zonder yver, om Hem te behaegen; om dat een ongeloovige, die het Euangelie verwerpt, eerder kan te recht gebracht worden, dan een belijder van het Christendom, die laeuw en onverſchillig is; ook is de laetſte veel meer onverſchoonbaer, dan de eerſte. — In deeſen zin zeide de Heiland, dat *de tollenaers en de hoeren* de Pharizeeuwen *voorgingen, in het Koningrijk van God*, Matth XXI: 31, en dat zy, *die blind zijn, geene zonde hebben, maer dat zy, die zeggen wy zien, in hunne zonde blijven*, Joh. IX: 41.

16 Soo dan, om dat gy laeuw en onverſchillig zijt, omtrent het Euangelie, ende noch kout noch heet, om dat gy nog verklaerde vijanden, noch waere lievhebbers van het Christendom zijt, ick ſal u, vermits ik eenen walg heb, van uwe laeuwheid, met verſmaeding, uyt mijnen mont ſpouwen.

De Goddelyke Spreeker gaet hier voort, in dezelvde gelykenis. Een laeuwe drank is walgelyk, en geevt aenleiding tot braeking. De uitdrukking geevt, in den zaekelyken zin, te kennen, dat de Heiland eenen walg hebbe, van laeuwe en onverſchillige Christenen, en dat Hy, aen den zulken, zijnen afkeer, op eene ſmaedelyke wijs, zal openbaer maeken. — Van zoortgelyke leenſpreuken, hebben zich ook de oude Propheeten bedient, (vergel. Zach. XI: 8.)

Voorts hebben wy 'er nog by te voegen, dat 'er, in de nabuurſchap van *Laodicea*, eene bron waere, die zulk een heet waeter opleeverde, als of het, op vuur, gekookt wierdt (*y*). Daer van daen ſchijnt de Heiland de uitdrukkingen, van *laeuw*, *koud*, en *heet* te zijn, ontleend te hebben.

Anderen onder de Christenen te Laodicea waeren verblind, door trotschheid en hoogmoedige verbeeldingen; dit brengt de Verlosſer hun onder het oog, met byvoeging van eenen zeer heilzaemen raed, vs. 17, 18.

17. Want gy ſegt, Ick ben rijck, ende verrijckt geworden, ende en hebbe geens dings gebreck: ende gy en weet niet dat gy zijt elendigh, ende jammerlick, ende arm, ende blint, ende naeckt.

Volgens onſe vertaeling, begint dit voorſtel, met *want*. Hier uit zou men beſluiten, dat het zelve eene reedengeeving behelſe, en diene, ter bevestiging van het geene de Heiland, vs. 15, 16. gezegt had. Maer niets is 'er blijkbaerer, dan dat de Verloster hier ſpreeke, tot een geheel ander ſlag van menſchen. Hy richt zijne tael vs. 15, 16, tot laeuwen en onverſchilligen; maer hier, tot hoogmoedigen. Nu valt de hoogmoed niet, in onverſchillige menſchen, die zich de zaeken, by welke zy het hoogſte belang hebben, niet behoorlyk aentrekken; deeſe karakters loopen zo wijd uit één, dat zy, in dezelvde perſoonen, geene plaets hebben kunnen. Gevolgelyk koomt dit *want* hier geheel niet te pas; ook ſtaet het niet, in den Grondtext. — Wy vertaelen het daerom, door *om dat*, en dan hangen de woorden van vs. 17, 18. ongemeen wel te zaemen: OM DAT *gy zegt, ik ben rijk* enz. *raed ik u, dat gy van my koopt* enz.

§.

(*y*) STRABO *Geogr.* L. XIII.

§. Deefe Christenen waeren, door eenen dwaefen hoogmoed, zo verblind, dat zy zich verbeeldden, ongemeen gelukkig te zijn, vs. 17ᵉ. *gy zegt, ik ben rijk, en verrijkt geworden, en heb geenes dings gebrek.* — *Gy zegt*, dat is: „ gy „ zegt, by u zelven, en in uw eigen hart; ook zegt gy „ het, tot anderen, zo meenigmaelen het kan te pas ge„ bracht worden, met eenen trotfchen roem, *ik ben rijk* „ enz."

De burgers van LAODICEA waeren, door de voordeelen van den Koophandel, ongemeen rijk en vermoogende; ook waeren 'er onder, die fchatten hadden overgewonnen; en elk beyverde zich, in zijnen kring, om, in dien tijdelyken voorfpoed, te deelen. — Op deefen aerdfchen rijkdom nu, zinfpeelt de Heiland, om hunnen zeedenlyken toeftand af te teekenen; *gy zegt, ik ben rijk, en verrijkt geworden, en heb geenes dings gebrek.* Hy bedient zich, van eene zeer cierlyke en eigenäertige opklimming; *rijk te zijn* zegt eenen overvloed van aerdfche goederen te bezitten; *verrijkt geworden te zijn* beteekent, niet alleen rijk te weefen, maer ook nog voort te gaen, met, by aenhoudenheid, fchatten op één te ftapelen; en *geenes dings gebrek te hebben* is zo rijk te zijn, dat men niets begeeren kunne, of men kan het zich aenfchaffen, hoe zeldzaem en kostbaer het ook weefen mooge.

De Verlosfer fpreekt derhalven, tot hoogmoedige menfchen, die zich verbeeldden, dat zy rijk waeren, naer den geest; rijk in kennis, in geloov, in genaedegaeven, in goede werken, en in de hoop, op de onverdervbaere goederen van het volgend leeven; (vergel. Kap. II: 9.) — Bijzonder fchijnt de Goddelyke Spreeker het oog te hebben, op de zogenaemde Gnostieken, die gewoon waeren, zich, boven de andere Christenen, te verheffen, en zich te beroemen, op eene hoogere kennis en verlichting, en op de meer gefchikte middelen, welke zy voorwendden by de hand te neemen, om de ziel te reinigen, en, tot eenen meerderen trap van heerlykheid, voor te bereiden.

§§. Ondertusfchen was hunne zeedenlyke gefteldheid alles-

treurigst. Daerom wordt 'er bygevoegd: *en* (of *nochtans*, *gy weet* niet, *dat gy zijt ellendig* enz., vs. 17[b].

3. Deeze trotsäerts waeren, in de daed, *ellendig, en jammerlyk, en arm, en blind, en naekt.*

Hier worden verscheidene uitdrukkingen te zaemen gevoegd, om, door derzelver opstapeling, de diepste armoede, naer den geest, en den deerniswaerdigsten toestand, des te levendiger af te teekenen. Ook zegt het oorspronglyke nog iets meer dan de vertaeling; 'er staet, met den Articulus ὁ ταλαιπωρος, *gy zijt* DE *ellendige*, die, in nadruk, en by uitneemenheid, ellendig moet genaemd worden. Het Grieksche woord beteekent eenen ongelukkigen, die, van alles, beroovd is, en niet, dan met groote moeite, een zeer gebrekkig bestaen vinden kan. In dien zin, waeren de hier bedoelde trotsäerts *ellendig*; zy verbeelden en beroemden zich, rijk te zijn, in kennis en goede werken, maer ondertusschen hun verstand was nog verduisterd, en hun hart geheel verdorven. — Zy waeren *jammerlyk*, dat is, deerniswaerdig, zo dat een waer Christen hen niet, zonder mededoogen, aenschouwen konde. — Zy waeren *arm*. Dit woord beteekent de alleruiterste armoede, en schildert iemand, die niet alleen van alles beroovd, maer zelvs van de middelen verstooken is, om eenig gebrekkig bestaen, naer de waereld, te vinden, en daerom genoodzaekt is te bedelen. Het geevt, in den zaekelyken zin, te kennen, dat deeze lieden, van allen geestelyken rijkdom, ten eenemael verstooken waeren, en zelvs, van de middelen, om denzelven deelächtig te worden, geen gepast gebruik maekten. — Zy waeren *blind*. Niet geheel blind; dan zou de oogen zalve, welke vs. 18. wordt aengepreefen, geheel niet hebben kunnen baeten. Maer zy waeren blind, ten opzichte van zich zelven; zy zaegen hunnen ellendigen toestand niet. — Zy waeren *naekt*, ontbloot, van de rechtvaerdigmaekingen der heiligen, (vergel. Kap. XIX: 8;) ontbloot van waere heiligheid, en Euangelische Godsvrucht.

2. Het ergste nog van alles was, dat zy, van hunnen ellendigen toestand, onkundig waeren, en waenden gelukkig te zijn. *Gy weet niet*, (zegt de Heiland) *dat gy zijt ellendig* enz. — Zy waeren blind voor zich zelven, en dachten daerom niet, aen middelen, om, uit hunne ellende, verlost te worden. Zy waeren gelijk, aen eenen krankzinnigen, die, arm en naekt zijnde, zich verbeeldt, de rijkste en gelukkigste der menschen te weesen.

Aen deesen hoogmoedigen, geevt de Goddelyke Sprecker eenen zeer heilzaemen raed, vs. 18.

18. Ick rade u dat gy van my koopt gout beproeft komende uyt het vyer, op dat gy rijck moogt worden: ende (q) witte kleederen, op dat gy moogt bekleedt worden, ende de schande uwer naecktheyt niet geopenbaert en worde: ende salft uwe oogen met oogensalve, op dat gy sien moogt.

§. De lievderijke Heiland wees deesen ongelukkigen, op eene zeer minzaeme wijs, den weg aen, om rijkdom en kleederen te erlangen, vs. 18[a]: *ik raed u* enz.

3. *Ik raed u*, is het, *dat gy van my koopt*. — De Goddelyke Verlosser stelt hier zich zelven voor, onder de eigenäertige zinnenprent van eenen *Koopman*, die de allerkostbaerste waeren uitvent; eene zinneprent, welke ontleend was, van de leevenswijs deeser menschen. Te weeten, gelijk wy reeds hebben aengemerkt, LAODICEA was eene zeer vermaerde koopstad. De inwooners leevden, van den handel, en de aenkleeven van dien; elk sprak, van koopen en verkoopen, van rijsende en daelende prijsen, van winsten en schaeden, van waeren meer of min in trek; elk was bedacht, om geld te verdienen, en veelen hadden schatten overgewonnen. — Met toespeeling nu, op den handel, zegt de Heiland, *ik raed u, dat gy van my koopt*, dat is, „ ik koom, als „ een aenzienlyk koopman, tot u, om u de kostbaerste

(q) 2 Cor. 5: 3. Openb. 7: 13. ende 16: 15. ende 19: 8.

„ waeren uit te venten, by welke gy de beste reeke-
„ ning vinden zult, en welke gy, van niemand anders,
„ koopen kunt; ik bied u deese waeren aen, welke gy
„ niet ontbeeren, en nimmer, voor beeter prijs, ver-
„ krijgen kunt."

Het wijst zich ondertusschen van zelvs, dat hier geen gewoon *koopen* bedoeld worde, by het welk men de waeren, voor geld, verkrijgt, maer een geestelyk koopen, zonder geld en zonder prijs. (verg. Jes. LV: 1.) — Trouwens deese hoogmoedige Christenen, wat zy zich ook mogten inbeelden, waeren arm en naekt; (vergel. vs. 17;) derhalven konden zy geenen prijs besteeden, of iets van hunnen kant geeven, om de uitgeloovde waeren deelächtig te worden. — Maer, hoe moesten zy dan *koopen?* eenvouwig door het geloov; zy moesten zich het aenbod van den Heiland laeten welgevallen, de uitgeloovde goederen blijmoedig aenneemen, en zich dankbaer toeëigenen.

Wijders verdient de minzaeme manier van uitlooven nog onse opmerking: *ik raed u, dat gy van my koopt.* De Goddelyke Spreeker stelt zich zelven voor, niet alleen als eenen rijken Koopman, die de kostbaerste waeren bezit, geestelyke en eeuwige goederen, welke eenen ellendigen zondaer weezenlyk rijk, en eindeloos gelukkig, maeken kunnen; maer ook als eenen Koopman, die, niet zijn eigen belang, maer het heil der menschen, bedoelt; die zijne waeren om niet geevt, en, uit medelijden, jeegens ellendigen, hen minzaem noodigt, en, op eene beweeglyke wijs, aenraedt, om, van zijne goedheid, gebruik te maeken. Met één woord; Hy koomt hier voor, als de algenoegzaeme en lievderijke Verlosser, die eenen onuitputbaeren rijkdom van geestelyke goederen bezit, dezelve minzaem aenbiedt, en werkelyk mededeelt, aen allen, die zich zijnen raed laeten welgevallen, zich, op zijne goedheid, verlaeten, en daer van een dankbaer gebruik maeken.

„ De kostbaere waeren, welke de Heiland te koop biedt,

wor-

worden naeder befchreeven; *ik raed u, dat gy van my koopt goud* enz.

✝. Hy geevt een middel aen de hand, om, uit de armoede, gered, en weezenlyk rijk te worden: *ik raed u, dat gy van my koopt goud, beproevd koomende uit het vuur, op dat gy rijk moogt worden.*

In den letterlyken zin, is *goud, beproevd koomende uit het vuur*, het allerbeste zoort van goud, het welk de vuurproev heeft doorgeftaen, en volkoomen zuiver bevonden is. — Op de markt te LAODICEA, werdt ook goud te koop gebracht; goud van allerlei zoort, meer of min, met andere ertfen, kunftig vermengd. Maer de Heiland heeft het beste, het allerzuiverfte, goud te koop. — Wat beteekent hier het kostbaerfte *goud*, in het zinbeeldige? Veelen der Uitleggeren verftaen 'er het geloov door, om dat het zelve, by beproevd goud, vergeleeken wordt, 1 Petr. I: 7. Maer het geloov, gelijk wy reeds hebben opgemerkt, is, zeer gepast, onder het denkbeeld van *koopen*, afgefchilderd. Onfes erächtens, heeft de Goddelyke Spreeker het oog, op zijne Borggerechtigheid, op zijne volmaekte gehoorzaemheid, welke, door het vuur van het allerfmertelykst lijden, volkoomen beproevd is.

Dit kostbaer *goud*, by het welk alle de fchatten der geheele waereld niet in vergelyking koomen moogen, moesten de arme Christenen van LAODICEA *koopen*; dat is, zy moesten de borggerechtigheid van den Middelaer, door het geloov, vertrouwelyk en dankbaer aenneemen, *op dat zy mogten rijk worden.* Trouwens de volmaekte gehoorzaemheid van den Heiland is de verdienende oorzaek van alle geestelyke en eeuwige zeegeningen; en elk, die zich zijnen lievderijken raed laet welgevallen, zijne verdienften geloovig aenneemt, en daer door het allerkostbaerfte goed koopt, heeft reeds werkelyk deel, aen alle de fchatten van den hemel.

✝✝. Vervolgens geevt de Goddelyke Spreeker een mid-

del aen de hand, tegen de naektheid, *en witte kleederen, op dat gy moogt bekleed worden en de schande uwer naektheid niet geöpenbaerd werde.*

Onder de groote meenigte van koopwaeren, welke te LAODICEA ter markt gebracht werden, muntte vooräl de wol uit. Ook bericht ons STRABO, dat er, in de nabuurschap van die Stad, veele schaepen geteeld werden, welker wol ongemeen fijn en zacht was, zeer geschikt, om 'er kleederen van te maeken. Misschien zinspeelt ook de Heiland, op deese byzonderheid. — Althans *witte kleederen*, welke oulings de dracht waeren van zeer aenzienlyke lieden, vertoonen ons, zinbeeldig, de heiligheid des leevens, eenen Godzaeligen wandel, waer door men zijnen geest versiert, en aengenaem is, in de oogen, niet alleen van den Heiligen God, maer ook van alle weldenkende menschen.

Deese *witte kleederen* moesten de naekte Christenen te LAODICEA, van den Heiland *koopen*, door Hem geloovig en vertrouwelyk te bidden, om de heiligende genaede van zijnen Geest, *op dat zy mogten bekleed worden, en de schande hunner naektheid niet geöpenbaerd wierde.* — De *schande uwer naektheid* is, volgens den Hebreeuwschen spreektrant, uwe schandelyke naektheid, over welke gy u niet genoeg schaemen kunt. Men denke, in de geheimzinnige beteekenis, aen het zeedenlyk bederv, het welk den mensch van natuure aenkleevt.

§5. De Heiland voegt 'er nog eene vermaening, of, zo men liever wil, eene raedgeeving by, vs. 18ᵇ. *en zalvt uwe oogen, met oogen zalve, op dat gy zien moogt.*

Oogen zalv is een zeeker mengsel van zalven, geschikt, om ongestelde oogen te hulp te koomen, en een gebrekkig gezicht te verbeeteren. — Maer wat hebben wy, door deese *oogen zalve*, in het geheimzinnige te verstaen? Doorgaens denkt men, aen de verlichtende genaede van den Heiligen Geest, waer door de oogen van het verstand geöpend en verlicht werden. Dan, onses erächtens,

wordt

wordt 'er iets anders bedoeld. Men schijnt niet opgemerkt te hebben, dat de Goddelyke Spreeker hier eene geheel andere manier van voorstel gebruike, dan vs. 18a; Hy raedt niet, om oogen zalve van Hem te koopen, maer Hy zegt, *zalvt uwe oogen, met oogen zalve.* Dit vooröndersteit allerduidelykst, dat de blinde Christenen van LAODICEA deese oogen zalve reeds werkelyk bezaeten, en verplicht waeren, zich daar van te bedienen, als een middel, om hun gezicht te verbeeteren. — Wy verstaen daerom, door de *oogen zalve* het woord van God, het welk zuiver is, en de oogen verlicht, Ps. XIX: 9.

Het is derhalven, als of de Heiland zeide: „ *zalve* „ *uwe oogen, met oogen zalve*, onderzoekt de Heilige „ Schrivten naerstig, met toepassing op u zelven, onder „ afbidding van 's Geestes verlichtende genaede, *op dat gy* „ *zien moogt*, om niet langer blind te zijn, voor u zelven, „ en uwen ellendigen toestand te leeren opmerken; deese „ zal de rechte weg zijn, om de noodzaekelykheid der „ kostbaere waeren, welke ik uitventen aenbied, te leeren „ kennen, en een hartelyk verlangen in u te ontsteeken, „ ten einde die duurzaeme goederen, door het geloov, „ deelächtig te worden."

Vs. 19, 20. volgt nog eene ernstige opwekking, tot verbetering, aen de waere Christenen.

19. (r) So wie ick lief hebbe, die bestraffe ende kastijde ick: weest dan yverigh, ende bekeert u.

Zo wie ik liev heb, die bestraf en kastijd ik — Het voornaem woord IK is hier uitgedrukt, op dat de Christenen van Laodicea zich de hooge waerdigheid van den Spreeker, en byzonder zijne onfeilbaere waerheid, (vergel vs. 14) herinneren zouden ten einde zijne opwekking des te meerderen indruk, op hunne gemoederen, maeken zoude. — Voorts zijn de woorden zelve overgenoomen, uit Spreuk. III: 12: *de* HEER *kastijdt den geenen, die Hy liev heeft.*

(r) Job 5: 17. Spr. 3: 12. Heb. 12: 5.

De Heiland spreekt van zulken, die Hy *liev heeft* en hartelyk bemint. Hy bedoelt derhalven een derde zoort van Christenen, onderscheiden van de laeuwen, vs. 15, 16, en van de trotsäerts, vs. 17, de oprechten naemenlyk te Laodicea, die Hem in waerheid dienden, en in welke Hy een welgevallen had. — De zodaenigen, zegt Hy, *bestrof en kastijd ik.* Tusschen deese beide woorden, kan men dit onderscheid maeken, dat het eerste eene berisping met woorden, en het ander eene gevoelige kastijding, met slaegen, te kennen geeve. Maer deese onderscheiding schijnt ons hier niet te pas te koomen, om dat 'er Spreuk. III: 12, alleenlyk van eene gevoelige kastijding, gesprooken wordt; voeg 'er by, dat het woord, hier door *bestraffen*, vertaeld, meermaelen, in den zin, van straffen en kastijden, genoomen worde, gelijk Hebr. XII: 5, en byzonder, by de LXX, Job XIII: 10. 2 Sam. VII: 14. 2 Kron. XXVI: 20.

De Verlosser *kastijdt de zulken, welken Hy liev heeft*; Hy bezoekt hen, met rampen en tegenspoeden, uit een lievderijk beginsel, en tot een weldaedig einde, om hen, van hunne verkeerdheeden en dwaelingen, te recht te brengen, even als een Vader zijnen zoon kastijdt, in welken hy een welbehaegen heeft, (vergel. Spreuk. III: 12.) — Uit dit gezegde van den Heiland, moogen wy besluiten, dat Hy de waere Christenen te Laodicea, om de gebreeken, welke onder hen heerschten, zeekere rampen en onheilen, als zo veele weldaedige kastijdingen, ten hunnen beste, had toegezonden.

Hy leidt 'er deese vermaening uit af: *weest dan yverig en bekeert u*, dat is, „ laet de kastijding, by u, eene heilzae„ me uitwerking hebben, u aenspooren, om altijd yverig te „ weesen, in het goede, (vergel. Gal. IV: 18,) en uw ge„ drag te verbeeteren." — Wy moogen 'er uit opmaeken, dat ook de waere Christenen te LAODICEA, traeg geworden waeren in het goede, en dat hun yver, voor de Godsvrucht, verkoeld waere.

Ondertusschen bleev de Heiland dezelve, zijne lievde te hunwaerds was niet verkoeld; Hy verlangde, als het waere, om hun de kennelykste blijken te geeven van zijne hartelyke

toe-

toegeneegenheid, wanneer zy het zich maer wilden laeten welgevallen. Met deese hartinneemende verzeekering, dringt Hy zijne vermaening naeder aen, vs. 20.

20. Siet, neemt het toch ter harte, en erkent het, met blijmoedige dankbaerheid, ick ſtae aen de deure, ende ick kloppe: indien yemant mijne ſtemme ſal hooren, ende de deure open doen, ick ſal tot hem inkomen, ende ick ſal met hem avontmael houden, ende hy met my.

De teekening is ontleend van iemand, die, des avonds, wanneer de deur reeds geſlooten is, by zijnen vriend aenklopt, en verzoekt binnen gelaeten te worden, om met hem, ten blijke van vertrouwde vriendſchap, gemeenzaem het avondmael te houden. Meer byzonder koomt de Heiland hier voor, als iemand, die, door aenhouden, zoekt te winnen; die, eenmael geklopt hebbende, niet terſtond heenen gaet, maer, by herhaeling, blijvt aenkloppen, en 'er teevens zijne ſtem bijvoegt, om den bewooner van het huis, welken hy ontmoeten wil, te verzeekeren, dat hy van hem geen kwaed te vreeſen, maer in tegendeel alles goeds te wachten hebbe. — In den zaekelyken zin, verklaert de Goddelyke Spreeker, dat Hy, van zijnen kant, bereid waere, om, den waeren Christenen te LAODICEA, de allerduidelykſte proeven te geeven, van zijne byzondere toegeneegenheid, wanneer zy zich zijn minzaem aenbod maer wilden laeten welgevallen, zijne heilzaeme vermaeningen gehoorzaemen, en, van zijne goedheid, een dankbaer gebruik maeken.

Ziet, zegt de lievderijke Heiland, *ik ſtae aen de deur en ik kloppe.* — Gemeenlyk verſtaet men, door de *deur*, in het zinbeeldige het menſchelyk hart (z). Maer deeſe opvatting ſchijnt ons, met den aert der teekening zelve, kennelyk te ſtrijden; te weeten de mensch koomt hier niet voor, als een huis, het welk, met eene deur, geſlooten is, maer als de inwooner van een huis, die het zelve, naer zijne welgevallen, kan ſluiten en openen; daerom zegt Hy in het vervolg, *ik zal tot hem*, dat is, in zijn huis, inkoomen. Daer te

(z) VITRINGA *ad h. l.*

booven is het eene zeer gewichtige regel der Uitlegkunde, welke maer al te dikwijls uit het oog verlooren is, dat men, in het verklaeren van zinbeeldige voorstellen, niet op alle byzonderheeden, staen moet; maer alleenlyk acht geeven, op de hoofdtrekken der schildery (*a*). Nu is de Heiland in zo verre gelijk, aen iemand, die *aen de deur staet en klopt*, voor zo verre Hy zijne gunst en vriendschap, met ernst en by aenhoudenheid, aen eenen zondaer aenbiedt, en zich geneegen verklaert, om hem zijne lievde openbaer te maeken. Op deese wijs *klopt* de Heiland, by eenen zondaer, *aen de deur*, niet alleen uitwendig, wanneer Hy hem, door het Euangelie, minzaem roept, tot zijne zaelige gemeenschap; maer voornaemenlyk inwendig, door de verborgene werking van zijnen Geest, wanneer Hy het geweeten doet ontwaeken, eenige goede aendoeningen te weeg brengt, en eene begeerte verwekt, om behouden te worden; Hy klopt, aen het hart van eenen geloovigen, die vertraegt in het goede, wanneer Hy hem, door de verborgene werking van zijnen Geest, de afschuuwelykheid der zonden doet opmerken, en hem eenen lust ter voortzetting van zijne heiligmaeking, inboezemt; Hy klopt ook, aen het hart der geloovigen, zomtijds door kastijdingen, met welke Hy hen uit een lievderijk beginsel, bezoekt, om hen, uit hunne traegheid, en tot yver, in zijnen dienst, op te wekken, — Dit laetste was ook het geval der oprechten te LAODICEA. (vergel. vs. 19.)

Dit is het nog niet al. De Heiland *klopt* niet alleen, maer Hy staet ook *aen de deur*, Hy blijft staen, en houdt aen, met kloppen, al wordt Hem niet gereedelyk open gedaen, even als iemand, die een sterk verlangen heeft, om zijnen vriend te ontmoeten. Dit teekent ons het geduld en de langmoedigheid van den Verlosser, waer door Hy alle middelen blijvt aenwenden, om menschen te beweegen, dat zy van zijn heil gebruik maeken, al wordt Hy, eenen tijd lang, met versmaeding afgeweesen. Immers de HEER *is langmoedig over ons, niet willende, dat eenigen verlooren gaen, maer dat zy allen, tot bekeering, koomen*, 2 Petr. III: 9.

Wel-

(*a*) VITRINGA *Comment. in* JESAIAM *ad* c. VI: 6. XLVII: 15.

Welgelukzaelig zy, die, van 's Heilands minzaem aenbod, een geloovig gebruik maeken. *Indien iemand*, zegt Hy daerom, wie hy ook weezen mooge, al was hy nog zo gering en onaenzienlyk naer de waereld, *mijne ſtem zal hooren, en de deur opendoen, ik zal tot hem inkoomen, en ik zal met hem avondmael houden en hy met my.*

De ſtem van den Heiland, welke Hy, tot nog meerderen aendrang, by het kloppen, voegt; deeſe ſtem *te hooren* zegt zo veel, als zijn minzaem aenbod te gehoorzaemen. Immers het is bekend, dat *hooren* zeer gemeenzaem, voor gehoorzaemen, genoomen worde, (verg. Joh. V: 24. VIII: 47. Hand. III: 22, 23. enz) — Men *opent de deur*, wanneer men niet ſlechts het aenbod van den Heiland, met toegeneegenheid, ontvangt; maer voornaemenlyk wanneer iemand de vooröordeelen en zondige begeerlykheeden, welke Hem van JESUS en zijnen dienst afkeerig maeken, uit zijn gemoed verbant, en den Verloſſer, als zijnen besten vriend, met blijdſchap, aenneemt. — Op deeſe wijs, voor den Heiland, *de deur te openen*, is geenszins het werk van 's menſchen eigene kracht; het is de HEER zelvs, die het hart opent, (vergel. Hand. XVI: 14) Maer, daer Gods Geest, op eene reedelyke wijs, werkt; wordt de mensch zelve gezegt te doen, het geene Hy, door de kracht der in hem werkende genaede, verricht. Voeg 'er by, dat de Verloſſer hier meer byzonder ſpreeke, tot de oprechten te LAODICEA, die, hoe zeer zy, in hunnen yver, verſlaeuwd, evenwel den Geest deelächtig waeren.

Ik zal, vervolgt de Goddelyke Spreeker, *tot hem inkoomen*, dat is, in de even gemelde toeſpeeling; „ ik zal, als „ een vriend, gemeenzaem met hem verkeeren en hy zal „ mijne byzondere tegenwoordigheid, door de duidelykſte „ blijken van mijne lievde, voorzorg, onderſteuning, en beſcherming, even zo goed ontwaer worden, als of hy my, „ met zijne lichaemelyke oogen, in zijn huis gemeenzaem zag „ verkeeren." In dien zelvden zin, zeide eens de Heiland, Joh. XIV: 23: *zo iemand my lief heeft, die zal mijn woord bewaeren; en mijn Vader zal hem liev hebben, en wy zullen tot hem koomen, en zullen wooning by hem maeken.*

Ik zal, is het eindelyk, *met hem avondmael houden en hy met my.* In het Oosten, is men gewoon, des avonds, bezoeken te geeven, en vriendenmaeltijden te houden. De geheele belovte, *ik zal met hem avondmael houden*, geevt, in een zaekelyken zin, te kennen, dat de Heiland eenen Christen, die Hem, in zijn huis, ontvangt, en het heil, het welk Hy verworven heeft, geloovig aenneemt, zijne gunst en lievde kenbaer zal doen ondervinden; als meede dat Hy een byzonder genoegen neemen zal, in zijn geloov en Godsvrucht. De laetfte uitdrukking, *en hy met My* kan, in het algemeen, de vriendfchappelyke verkeering van den Heiland, met eenen geloovigen, te kennen geeven, zo dat de lievde, van weerkanten, volkoomen en oprecht zy; dan, onfes erachtens, wordt 'er iets meer byzonder bedoeld. Te weeten, wy *houden Avondmael*, *met* den Verlosfer, wanneer Hy ons het heil, het welk Hy verworven heeft, te genieten geevt, zo dat wy, met blijdfchap, deelen, in alle zijne fchatten en gaeven. Dit gefchied wel aenvangelyk, in dit leeven, maer het zal voornaemenlyk plaets hebben, in den ftaet der toekoomftige gelukzaeligheid. — Kortom, „ indien wy CHRIS„ TUS, als gast in onfe harten ontvangen, zo zal CHRISTUS „ ons, als gasten, in den hemel ontvangen" (*b*).

Welk eene eer, en welk een genoegen is het, eenen Koning, tot zijnen gemeenzaemen gast, te hebben, en vertrouwelyk, met hem, te verkeeren! Maer de eer en het geluk, welke de Verlosfer, aen deefen waeren Christenen, bewijfen wilde, wanneer zy zijne minzaeme aenbieding geloovig aennaemen, was nog onvergelykelyk grooter. Hy die *het Begin der fcheppinge Gods is*, vs. 14, de Opperheer van het ganfche Geheelal, was gereed, om, *tot hen, in te koomen, en met hen avondmael te houden*, om hen de kennelykfte proeven van zijne hartelyke lievde te doen ondervinden.

(*b*) VITRINGA *ad h. l.*

///. *Het besluit van deesen Briev is nog overig, vs.* 21, 22. *Het behelst wederom*

†. *Eene belovte, vs.* 21, *en*

††. *Eene opwekking, vs.* 22.

21. Die overwint, in weerwil van allen tegenstand, in het geloov en in de Godsvrucht, volhardt, tot het einde toe, (vergel. Kap. II: 7,) ick (s) sal hem, in de huishouding der eeuwigheid, geven met my te sitten in mijnen throon gelijck als ick overwonnen hebbe, ende ben geseten met mijnen Vader in sijnen throon.

De Verlosser heeft *overwonnen*, en het groote werk der verzoening, tot den einde toe, voltooit. Daer op is Hy, ter belooning van den arbeid zijner ziele, *geseeten met zijnen Vader in zijnen throon*, voor zo verre Hy, met eene onnadenkelyke heerlykheid, bekroond is, en aengesteld, tot gebiedenden Opperheer van het gansch Geheeläl, (vergel. Ps. CX: 1. Hebr. I: 3 Kap. XXII: 1.) — Ook zal Hy zulken, die, in den gezegden zin, overwinnen, *geeven, met Hem, te zitten in zijnen throon*, voor zo verre zy, tot eene genaedige belooning van hunne standvastigheid, met den Verlosser, in zijne Koninglyke macht en heerlykheid, eenigermaeten deelen zullen. Men vergelyke het geene wy, by Kap. II: 26, 27, hebben aengeteekent.

Het woordeken *gelijk* beteekent hier geene volkoomene gelykheid, maer iets van zoortgelyken aert. De heerlykheid der gemelde Overwinnaers zal, naer maete van hunne vatbaerheid, zo groot zijn, dat zy eenigermaete, by den luister van den Verlosser zelven, mooge vergeleeken worden. — Daer te boven dient het woordeken *gelijk*, om de zeekerheid der zaek aen te wijsen. (Vergel. Kap. II: 27.)

22. Wie ooren heeft, die hoore wat de Geest tot de Gemeynten segt. (Vergel. Kap. II: 7.)

(s) Matth. 19: 28. 1 Cor. 6: 2.

HET IV. KAPITTEL.

B. JOANNES *de Apostel had een tweede gezicht, in het welk hem de toekoomende dingen geöpenbaerd werden, Kap. IV: 1— XI: 18.*

A. *Vooraf ging eene tweederlei vertooning, Kap. IV, V; eene afbeelding naemenlyk van Gods onnadenkelyke Majesteit, Kap. IV, en eene naedere voorbereiding, tot de openbaering der toekoomende dingen, Kap. V.*

A. De afbeelding van Gods luisterrijke Majesteit vinden wy Kap. IV.

α. De inleiding ontmoeten wy vs. 1, 2ª.

a. De Apostel verhaelt zijne ontmoeting, vs. 1.

A. Het geene hy zag, vs. 1ª.

B. Het geene hy hoorde, vs. 1ᵇ.

b. Hy beschrijvt zijne gesteldheid, onder dit alles, vs. 2ª.

β. Op deese inleiding volgt de vertooning van Gods luisterrijke Majesteit, vs. 2ᵇ-11.

a. De Apostel zag eene zinbeeldige vertooning van Gods onnadenkelyke Majesteit, vs. 2ᵇ, 3.

1. NA desen, na het eerste gezicht, in het welk de verhoogde Middelaer zich aen my, in eene zeer luisterrijke gedaente vertoont had, met bevel, om de gemelde Brieven, uit zijnen naem, te schrijven, aen die zeeven Gemeenten van het Lydiesch Asia, welke, aen mijn byzonder opzicht, zijn toevertrouwd, Kap. I: 9— III: 22; na het eerste gezicht, sagh ick, ende siet een deure was geopent in den hemel: ende de eerste stemme, die ick gehoort hadde, als eener basuyne met my sprekende seyde, Komt hier op, ende ick sal u toonen 't gene na desen geschieden moet.

Na

Na deesen. — GROTIUS is van oordeel (*c*), dat de Apostel dit gezicht, op eenen anderen tijd, dan het eerste, gezien hebbe, en dat hy ook de volgende gezichten, op onderscheidene tijden, gehad hebbe, welke, in dit Boek, zijn te zaemen gevoegd. De zaek is, onses erächtens, moeilyk te beslissen. Het eerste gezicht had JOANNES, op eenen zondag, blijkens Kap. I: 10. Maer of hy, met alle de gezichten, welke, in dit Boek, beschreeven zijn, op dien zelvden dag, verwaerdigd zy, durven wy, by gebrek van genoegzaeme gronden, niet bepaelen. Zo veel is zeeker, dat de oude Propheeten, op onderscheidene tijden, verschillende Openbaeringen ontvangen hebben, welke zy, in hunne Boeken, by een gevoegt hebben, zonder den juisten tijd aen te wijsen. Ook kan dit niet in twijffel getrokken worden, dat de gezichten, welke de Apostel, in dit Boek, beschreeven heeft, in orde van zaeken, kennelyk onderscheiden zijn. — Op dien grond, zullen wy de volgende gezichten Kap. IV: 1 — XXII: 7, naer de orde van zaeken, verdeelen. Tot het tweede gezicht, brengen wy daerom, de vertooning van het Boek, met zeeven zeegelen, en de opening derzelver, Kap. IV: 1 — XI: 18.

Voorts geevt de uitdrukking *na deesen*, op zich zelve, niet te kennen, dat de Apostel dit gezicht, op eenen anderen dag, dan het eerste, gehad hebbe. Wy vinden dezelvde bewoording ook Kap. VII: 1. XV: 5. XVIII: 1. XIX: 1, alwaer zeekerlyk geene nieuwe openbaeringen beginnen, welke, op onderscheidene tijden, gegeeven zijn. — Evenwel is 'er eenige tijd verloopen, tusschen het eerste en het tweede gezicht: want de Apostel *werdt* andermael *in den geest*; hy kwam, in eene nieuwe verrukking van zinnen, volgens Kap. IV: 2. Wy moogen 'er uit besluiten, dat de eerste verrukking, in welke zich de Heiland, onder eene zeer luisterrijke gedaente, vertoont, en de zeeven Brieven *gedicteert* had, geëindigd was. Alleenlyk schijnt de tusschentijd maer kort geweest te zijn, om dat de Apostel zegt vs. 2, *terstond*, dat is, binnen korten, *werdt ik in den Geest*.

(*c*) *Ad h. l.*

Na deesen, is het, *zag ik*, wederom in eene verrukking van zinnen, *en ziet eene deur* enz. — De dingen, welke JOANNES zag, hadden niet werkelyk plaets. Zy werden alleenlyk, aen zijne verbeelding, vertoond, terwijl de werking van zijne lichaemelyke zintuigen, voor dien tijd, geheel en al stilstondt, (vergel. Kap. I: 10) — Het geene, in het eerste gezicht, aen de verbeelding van den Apostel, vertoond werdt, zag hy op de aerde; maer thans werdt hy, in eene verrukking van zinnen, ten hemel opgevoerd.

Ziet eene deur was geopend in den hemel. — De *hemel* vertoonde zich, aen JOANNES, als een Paleis; en, aen dat Paleis, zag hy eene deur, welke geopend was, zo dat hy 'er eenigermaete, van verre, konde inzien. „ Dit voorstel, „ het welk ons vreemd toeschijnt, was zodaenig niet, by de „ Jooden, die zich den hemel, als een Paleis, of Tempel, „ voorstelden" (*d*). Zo spraeken ook de oude Dichters van den hemel, als het Paleis van Gods heiligheid, alwaer de HEER zijnen throon heeft, Ps. XI: 4. XVIII: 7. — De Propheet JESAIAS zag ook den HEER zittende, op eenen hoogen en verheevenen throon, en zijne zoomen vervulden den Tempel, Jes. VI: 1. De hemelen werden, meede voor EZECHIEL, geopend, Ezech. I: 1; en, in dit Boek der *Openbaering* zelvs, leesen wy, van den Tempel Gods, die in den hemel is, Kap. XIV: 17. XVI: 17.

En de eerste stem, die ik gehoort had, als eener bazuine, met my spreekende, (verg. Kap. I: 10,) *zeide*, *koom hier op.* — De Apostel hoorde wederom den Goddelyken Verlosser, spreekende tot hem, met eene zwaere stem, welke zeer veel overëenkoomst had, met het sterke geluid van eene bazuin. In het eerste gezicht, hoorde hy de stem van Gods Zoon, achter zich, op de aerde, (vergel. Kap. I: 10;) maer thans hoorde hy die zelvde stem, tot hem spreekende, uit den hemel. — De Heiland zeide, tot hem, *koom hier op*, dat is, verhef u herwaerds in den hemel, die u, als een Paleis, met eene geopende deur, vertoond wordt. — Hy voegde 'er by: *Ik zal u toonen*, dat is, onder geheimzinnige afbeeldin-

(*d*) HERDER l. c.

dingen, bekend macken (vergel. Kap. I: 1,) *het geene, na deesen*, in volgende tijden, *geschieden moet*, (vergel. Kap. I: 19)

2. Ende terstont wiert ick in den geest, kort na dat ik de gemelde stem gehoort had, geraekte ik, op nieuws, in eene verrukking van zinnen, (vergel. Kap. I: 10;) het ging my, even als den Propheet Ezechiel, ik zag gezichten Gods, (vergel. Ezech I: 1;) door eene buitengewoonen invloed van het Goddelyk Alvermoogen op mijnen geest, werden 'er toekoomende dingen, onder zinbeeldige vertooningen, aen mijne verbeelding, afgeteekent. Zo drae ik andermael de stem van den Verlosser als het geluid eener bazuine, gehoort had, was het, als of ik, in den hemel, die zich aen my, als een Paleis, vertoonde, opgetrokken waere, ende daer zag ik eene luisterrijke afbeelding van Gods onnadenkelyke Majesteit: want siet, daer was een throon gesett in den hemel, ende daer sat een op den throon.

De Apostel zag, in het Paleis van den hemel, *eenen throon gezet*, of staende, *en daer zat een, op den throon.* — Hy noemt den Persoon niet, die op den throon gezeeten was, niet alleen om dat hy Hem vervolgens vs. 3, in de luisterrijke gedaente, in welke Hy zich vertoonde, beschrijven zal, maer voornaemenlyk om zijne oneindige waerdigheid uit te drukken. Hy zag God den Vader, onder eene geheimzinnige vertooning zijner vreesselyke Majesteit, maer hy noemt Hem niet, om dat hy geen woord wist uit te denken, het welk geschikt was, om de natuur van den Oneindigen uit te drukken.

3. Ende die oneindig verheevene Persoon, die daer, op den gemelden throon, sat, was in 't aensien, en den luister zijner gedaente den steen Jaspis, ende Sardius gelijck: ende een regenboge was rontom den throon, in 't aensien, in de luisterrijke gedaente, den [*steen*] Smaragdus gelijck.

De steen Jaspis en Sardius zijn edele gesteenten, maer, vermits de LXX deese woorden gebruiken, voor onderscheidene juweelen (men vergelyke, ten aenzien van den eersten naem Exod. XXVIII 28 en Ezech. XXVIII: 13, als meede, ten opzichte van het andere woord, Exod. XXVIII: 17. en

XXXV: 9.) is het zeer moeilyk te bepaelen, welke edele gesteenten hier bedoeld zijn. Ook doet het weinig ter zaeke, daer hier, niet zo zeer op de koleur der steenen, gezien werdt, als wel op den schitterenden en vuurigen glans, welken zy van zich te rug kaetsten. — De gedaente derhalven van Hem, die, op den throon zat, was ongemeen glansrijk en vuurig; wanneer men Hem aenzag, was het, als of 'er een vuurige glans van Hem afstraelde, als of Hy geheel, uit de meest schitterende edele gesteenten, was zaemengesteld.

Daer 'er niets luisterrijker is, dan de glans van het licht, is 'er ook niets meer geschikt, om Gods onnadenkelyke Majesteit en heerlykheid af te beelden. Hy bewoont een ontoegangelyk licht, 1 Tim. VI: 16. By de wetgeeving op Sinaï, kwam de HEER, op dien berg, neder in vuur, Exod XIX: 18; die berg brandde van vuur, tot aen het midden des hemels, Deut. IV: 11. Op zoortgelyk eene wijs, vertoonde zich ook de God der Goden, aen EZECHIEL; de gansche gedaente van Hem, welken de Propheet, op den throon, zag, was vuurig; tusschen zijne kleederen door, zag men niet, dan enkel vuur, Ezech. I: 27. — Deese vuurige en schitterende gedaente, op welke de Apostel de oogen niet houden konde, vertoonde de Goddelyke Majesteit, in allen haeren onnadenkelyken luister.

Een reegenboog was rondom den throon, in het aenzien, den steen Smaragdus gelijk. — *De steen Smaragdus* is van eene groene coleur, en daer by kan, volgens PLINIUS (e), niets vergeleeken worden, het welk zo groen is. *De reegenboog*, welke JOANNES zag, was, *in het aenzien*, in den luister zijner gedaente, *den steen Smaragdus gelijk*; de reegenboog had wel de gewoone coleuren van dat verschijnsel, maer het groen stak het sterkste door, zo dat de andere coleuren daer by scheenen te verdooven. — Deese reegenboog was *rondom den throon*. Aen EZECHIEL werdt iets dergelyks vertoond; hy zag, rondom den throon, eenen zeer luisterrijken glans, die de gedaente had van eenen reegenboog, Ezech. I: 28. De reegenboog had derhalven niet de gedaente van eene kroon, wel-

(e) *Hist. Nat.* l. XXXVII. c. 5.

witte kleederen: ende sy hadden gouden kroonen op hare hoofden.

Rondom den throon van den Oneïndigen, *waeren vier en twintig* mindere en laegere *throonen*, welke eenen halven cirkel uitmaekten, op zoortgelyk eene wijs, als de zitplaetsen der Hoovelingen en eerste Staetsdienaers, by plechtige geleegenheeden, voor den throon van eenen Koning, gerangschikt zijn; om Hem, van hunne raedgeevingen, te dienen, of zijne oppermachtige beveelen te ontvangen, of om zijne pracht, by staetelyke gehoorgeevingen, te vermeerderen.

Op die throonen, zag de Apostel, *de vier en twintig Ouderlingen zitten.* — De teekening schijnt ontleend te zijn, van de hoofden der 24 Priesterörders, welke Koning DAVID had ingesteld, 1 Kron. XXIV, en die, by de Euangelisten, doorgaends Overpriesters genaemd werden. Wanneer nu deese, met den Hoogepriester, in het Voorhov van den Tempel, vergaederden, zaeten zy, in zoortgelyk eene rangschikking, zo dat hunne zeetels dien van den Opperpriester, in de gedaente van eenen halven cirkel, ömringden (*i*).

Apostel JOANNES zag den throon van den Oneïndigen omringd, met 24 laegere throonen, welke, in de gedaente van eenen halven boog, voor Hem stonden. Op die throonen zaeten zo veele *Ouderlingen*, als zijne Hoovelingen en eerste Staetsdienaers. Men denke, aen mannen, die, niet alleen door hunnen ouderdom, maer voornaemenlyk door hunne wijsheid, en deftigheid, achtbaer waeren; gelijk daerom de leeden van den Grooten Raed der Jooden, die, uit den Burgerstaet, genoomen waeren, met deesen naem, in de Euangelische Schrivten, zeer gemeenzaem voorkoomen.

Deese Ouderlingen waeren *bekleed met witte kleederen*, zijnde oudtijds de cierlyke dracht der Priesteren, *en zy hadden*, tot een teeken van hunne Koninglyke waerdigheid, *gouden kroonen op hunne hoofden.* Men denke dan, aen *Priester-Koningen*, aen verheevene Persoonen, die de Priesterlyke en Koninglyke waerdigheid te gelijk bekleedden. — Meer byzonder waeren het afgestorvene en verheerlykte Chris-

(*i*) VITRINGA *ad h. l.*

Christenen; misschien de Apostelen, en andere Godvruchtige mannen, die in de kracht van geloov en heiligheid, hadden uitgemunt, en, met eene meer dan gemeene maet van heerlykheid, in den hemel, verwaerdigd waeren. Althans zy erkenden naderhand, met blijde dankzegging, dat de Verlosser hen, met zijn bloed, gekocht, en Gode, tot Koningen en Priesteren, gemaekt hadde, (verg. Kap. V: 9, 10)

5. Ende van den throon gingen uyt blicksemen, ende donderslagen, ende stemmen: ende seven vyerige lampen waren brandende voor den throon, welcke zijn de seven Geesten Godts.

Van den throon gingen uit bliksemen, en donderslaegen, en stemmen. — Op zoortgelyk eene wijs, zag de Propheet DANIEL den Ouden van daegen, op eenen throon, zitten; en een vuurige rivier vloeide en ging van voor hem uit, Dan. VII: 10. Uit den throon, die aen JOANNES vertoond werdt, schooten geduurig *bliksemen*, welke, van zwaere *donderslaegen*, gevolgd werden. Ook hoorde hy *stemmen*. Donderslaegen worden, in den stijl der Hebreeuwen, zeer gemeenzaem *stemmen* genaemd, (vergel. 1 Sam. XII: 18. Ps. XXIX: 3, 4;) maer, vermits hier de *stemmen*, van de *donderslaegen*, duidelyk onderscheiden worden, schijnt JOANNES nog andere zwaere geluiden gehoort te hebben, welke uit den throon voortkwaemen, maer niet naeder beschreeven worden. Misschien was het zoortgelyk een geluid, als dat het welk, by Gods verschijning op Sinaï, gehoord werdt, en vry wat overëenkoomst had, met dat der bazuinen, (verg. Exod. XIX: 16.) — Dit alles vertoonde wederom, dat 'er, by God, eene vreesselyke Majesteit zy.

En zeeven vuurige lampen waeren brandende voor den throon. — In het heilige van den Tabernakel, was een gouden kandelaer, met zeeven lampen, Exod. XXV: 31 — XL: 24. Zoortgelyke *lampen* zag ook de Apostel, *voor den throon*, gestaedig *brandende*. Het waeren *vuurige lampen*; eigenlyk staet 'er, naer den Hebreeuwschen spreektrant, *lampen van vuur*, dat is gouden lampen, welke eenen vuurigen glans van zich deeden afstraelen, en schitterden, als vuur.

De Apostel voegt 'er, ter naedere verklaering by, *welke*

zijn, dat is beteekenen en verbeelden *de zeeven Geesten Gods.* — Blijkens het geene wy, by Kap. I: 4, beredeneert hebben, wordt hier God de Heilige Geest bedoeld, die, met opzicht tot zijne onderſcheidene gaeven en werkingen, en met eenen kennelyken weerſlag, op de zeeven Gemeenten aen de byzondere zorg van JOANNES toevertrouwd, de zeeven Geesten Gods genaemd word. De onderſcheidene gaeven en werkzaemheeden van den Heiligen Geest, die, volgens de huishouding der drie Goddelyke Perſoonen, van den Vader, gezonden wordt, worden hier afgebeeld, onder de gedaente van zeeven gouden lampen, glinsterende als vuur, en geſtaedig brandende voor Gods throon.

6. Ende voor den throon was (a) een glaſen zee, cryſtal gelijck. Ende in het midden des throons, ende rontom den throon, vier Dieren zijnde vol oogen van vooren ende van achteren.

Voor den throon was een glaeſen zee, krijſtal gelijk. — *Een glaeſen zee* is eigenlyk eene zee, welke doorſchijnende is, als glas, en zich als glas vertoont. Zy was *gelijk* aan en doorſchijnende, als *krijſtal*, of liever zy had eene koleur, trekkende naer het hemelsblaeuwe, gelijk die van het *ys* is. Te weeten, het oorſpronglyk woord, door *krijſtal* vertaeld, beteekent eigenlyk *ys*; zo gebruiken het ook de LXX, Job VI: 16.

Er was dan eene zee, doorſchijnende als glas, en hebbende eene blaeuwächtige koleur, even als het ys, *voor den throon.* — Maer hoe kan eene zee, by en voor eenen throon, te pasſe koomen? Om deeſe zwaerigheid wech te neemen, hebben veelen gedacht, aen het kooperen waschvat, het welk, in het voorhov van den Tabernakel en van den Tempel, geplaetst was; (vergel. Exod. XXX: 18. 1 Kon. VII: 23,) en de zaek zo begreepen, dat JOANNES ook een groot waschvat, gevuld met waeter, het welk, in zuiverheid en doorſchijnenheid, aen glas en krijſtal, gelijk was, voor den throon gezien hebbe (*k*). Maer hoe kan eene geringe hoeveel-

(a) Openb. 15: 2.
(k) GROTIUS *ad h. l.*

veelheid van waeter, in een waschvat besloten, eene zee genaemd worden? Voeg 'er by, dat zy, die de overwinning behaelt hadden, op het beest, Kap. XV: 2, vertoond worden, als staende, niet AEN *de glaesen zee*, gelijk onse Overzetters hebben, maer OP *de glaesen zee*. — Er is daerom by ons geen twijffel overig, of de Apostel bedoelt hier den *vloer*, die voor den throon, en waer op de throon geplaetst was (l). Deese *vloer* was eene *glaesen zee*, hebbende eene blaeuwächtige koleur, even als het ys. De zaek laet zich allerduidelykst verklaeren, uit de prachtige gebouwen der Oosterlingen, die, in hunne huisen *vloeren* hadden, welke, met allerlei kostbaere steenen, byzonder met glas en krijstal waeren ingelegd, zo dat zy naer ys geleeken. Zelvs hadden deese kostbaere vloeren somtijds eene golvsgewijse gedaente, zo dat zy geleeken, naer eene zee, welke, door den wind, zachtkens, en al kabbelende, bewoogen wordt (m).

Zodaerig eene prachtige vloer zag ook de Apostel, onder en voor den throon. — Iets dergelyks zag men ook, by Gods verschijning op Sinaï; (verg. Exod. XXIV: 10:) onder zijne voeten, was als een werk van *Saphijrsteenen, en als de gestaltenis des hemels, in zijne klaerheid*; de vloer was een plaveisel van eene doorschijnende hemelsblaeuwe koleur, met kleine gouden stippen doorzaeid, en zo helder, als het uitspansel, wanneer de starren tintelen. — Zoortgelyk eene zoldering zag ook de Propheet EZECHIEL, Kap. I: 22.

En in het midden des throons, en rondom den throon, waeren *vier dieren, zijnde vol oogen, van vooren en van achteren.*

De benaeming van *Dieren* is hier geheel ongepast. Het grondwoord beteekent *leevendige Weezens*; en dat hier *leevendige Weezens*, welke, met redelyke vermoogens, begivtigd zijn, bedoeld worden, is, uit de volgende beschrijving, allerblijkbaerst. De Apostel hoorde hen, Gods lov uitgalmen, vs. 8, even als de Seraphs, Jes. VI: 2, 3; hy werdt, door hen, opgewekt, om te zien, en het geene hem vertoond werdt naeuwkeurig gaede te slaen, Kap. VI: 1, 3, 5, 7;

(l) VITRINGA *ad h. l.*
(m) VAN HAMELSVELD *Diss. de Ædibus Hebræorum p. 69.*

en één van hen gav den zeeven Engelen gouden phiolen, vol van Gods toorn, Kap. XV: 7. — Zoortgelyke leevendige en verstandige Weezens zag ook EZECHIEL, Kap. I: 5.

JOANNES zag *vier* leevendige en verstandige Weezens, van eene zonderlinge gedaente. In getal kwaemen zy derhalven overëen, met die, welke, aen EZECHIEL, vertoond werden, Kap. I: 5. Maer, in gedaente en werkzaemheeden, waeren zy onderscheiden, gelijk, in het vervolg, naeder blijken zal.

Deese vier leevendige en verstandige Weezens waeren, *in het midden van den throon, en rondom den throon.* — Er is, die het zo begrijpen, dat deese Weezens, met het achterste gedeelte van hun lichaem, den throon gedraegen, en in zo ver, onder en *in het midden* van den throon, verborgen waeren, terwijl zy, met hunne aengezichten, voorwaerds uitstaeken, en in zo verre *rondom*, en aen alle kanten van den throon, gezien wierden (*n*). Maer, in dit geval, hadden zy, met de 24 Ouderlingen, niet, voor het Lam, kunnen nedervallen, (vergel. Kap. V: 8.) — Een ander meent, dat 'er één van deese vier Weezens, op de trappen van den throon, gestaen hebbe, terwijl 'er twee, aen de zijden, en een van achteren, geplaetst was (*o*). Maer deese opvatting is volstrekt onbestaenbaer, met Kap. V: 6, daer het Lam vertoond wordt, als staende, in het midden van den throon, en ook van die vier Weezens, zo wel als van de Ouderlingen. — Eigenlyk staet, naer de letter, *die vier leevendige Weezens waeren, in het midden van den throon, en in den* CIRKEL *van den throon*; dat is: „ zy stonden, in het midden van het „ halvrond, het welk, voor den throon, door de zitplaet- „ sen der vier en twintig Ouderlingen, geformeerd werdt."

De throonen dan der Ouderlingen maekten een halvrond uit, (vergel. vs. 4,) en, in het midden van dat halvrond, stonden die leevendige en verstandige Weezens, voor den throon, op het hemelsblaeuwe plaveisel, het welk zich, als eene kabbelende zee, vertoonde. — Zy waeren derhalven

(*n*) EICHHORN l. c. p. 166.
(*o*) GROTIUS *ad h. l.*

ven naeder aen den throon, dan de vier en twintig Ouderlingen.

Ten aenzien van derzelver gedaente, zegt JOANNES, zy waeren *vol oogen van vooren en van achteren.* — De Cherubs, welke EZECHIEL zag, hadden overäl oogen, hun gansche lijv, en hunne ruggen, en hunne handen, en hunne vleugelen, waeren vol oogen rondom, Ezech X: 12. — Ook deese zonderlinge Weezens waeren *vol oogen van vooren en van achteren.* Hun gansche lichaem, zo dat gedeelte, het welk met vleugelen bedekt was, (vergel. vs. 8,) als het welk bloot was, had, van vooren en van achteren, overäl oogen. — Neemt men de oogen, in den gewoonen zin, voor de werktuigen van het gezicht, dan geevt het te kennen, dat deese Weezens, zo wel van achteren, als van vooren, door eene groote meenigte van oogen, zien konden. Maer deese opvatting schijnt ons min voegzaem. Waer toe zouden alle die oogen gediend hebben? welk een gebruik zouden die Weezens gehad hebben, van de oogen, welke, aen de binnenzijde van hunne vleugelen waeren? (vergel. vs. 8?) — Wy denken daerom liever, aen zeekere teekeningen, op hunne kleederen, welke de gedaente van *oogen* vertoonden, of aen andere cieraeden, welke het meest, naer menschelyke oogen, geleeken (p).

De zonderlinge gedaente van deese leevendige en verstandige Weezens wordt naeder beschreeven, vs. 7, 8ª.

7. Ende het eerste Dier was eenen leeuw gelijck, ende het tweede Dier een kalf gelijck, ende het derde Dier hadde het aensicht als een mensche, ende het vierde Dier was eenen vliegenden arent gelijck.

8. Ende de vier Dieren hadden elck-een voor hemselven ses vleugelen rontom, ende waren van binnen vol oogen: ende en hebben geen ruste dagh ende nacht, seggende: (b) Heyligh, heyligh, hey-

(p) GROTIUS *ad h. l.* EICHHORN l. c. p. 167.
(b) Jes. 6: 3.

ligh is de Heere Godt, de Almachtige, (c) Die was, ende Die is, ende Die komen sal.

Het eerste dier was eenen leeuw gelijk enz. Dit moet zeekerlyk zo niet verstaen worden, dat de gemelde Weezens, in alles, geleeken, het een naer eenen leeuw, het tweede naer een rund, het derde naer eenen mensch, en het vierde naer eenen arend De hier bedoelde gelykheid was, alleenlyk in de aengezichten, te vinden; voor het overige hadden deeze Weezens even als die, welke EZECHIEL gezien heeft, (verg Ezech. I: 5 - 7,) eene menschelyke gedaente, en menschen handen. Zy stonden en gingen recht op, in de gedaente van menschen. Trouwens zy worden gezegd, met de Ouderlingen, te zijn nedergevallen, voor het Lam, Kap. V: 8. XIX: 4; het welk, van viervoetige dieren en vogelen, niet kan verstaen worden. — Ook vinden wy geenen den minsten grond, voor het vermoeden der zulken, die meenen, dat deese Weezens, schoon, in de lichaemelyke gestalte, voor het overige aen menschen gelijk zijnde, voeten van een kalv gehad hebben (*q*). Zodaenig waeren wel de voeten der zonderlinge Weezens, welke, aen EZECHIEL, vertoond werden; (vergel. Ezech. I: 7;) maer 'er was, ook in veele andere opzichten, een zeer aenmerkelyk onderscheid, tusschen de Weezens, welke de Propheet EZECHIEL, en die, welke onse Apostel, gezien heeft.

Het eerste der gemelde Weezens was, wat het aengezicht aengaet, *eenen leeuw gelijk*; *het tweede* was, ten opzichte van het aengezicht, *gelijk aen een kalv*; (liever van eenen *os* of een jong *rund*;) *het derde had het aengezicht als een mensch, en het vierde was eenen vliegenden arend gelijk.* — Het aengezicht van het vierde Weezen zag 'er uit, als dat van eenen arend. Het byvoeglyk naemwoord *vliegende* is 'er bygevoegd, om dat de arend, in de hoogheid van zijne vlucht, boven alle andere voogelen, uitmunt. Wy zouden zeggen: „ *het vierde* Wee-„ zen was, wat het aengezicht betreft, gelijk, aen eenen „ hoogvliegenden arend."

Het

(c) Openb. 1: 4, 8. ende 11: 17. ende 16: 5.
(*q*) VITRINGA *ad h. l.*

Het is ons zo voorgekoomen, dat deeze vier zonderlinge Weezens Aerts-Engelen, of verstandige Weezens, van nog hoogeren rang, dan die, welke, in de Heilige Schrivten, Engelen genaemd worden, geweest zijn. Immers zy worden, van de gewoone Engelen, onderscheiden, Kap. VII: 11, en een van hen gav de zeeven gouden phioolen, aen zeeven Engelen, Kap. XV: 7. — Men zegge niet, dat deese Weezens Kap. V: 8, 9, met de Ouderlingen, het Lam danken, dat Hy hen Gode gekocht had, met zijn bloed, het welk, op de Aerts Engelen, en andere verstandige Weezens van nog hoogeren rang, niet kan worden toegepast: want deese dankzegging wordt, alleenlyk in den mond der Ouderlingen, gelegd (*r*).

Het aengezicht van het eerste Weezen was gelijk, aen dat van eenen *leeuw* om de onwederstaenbaere kracht te vertoonen, met welke deese verheevene bewooners van den hemel Gods beveelen uitvoeren; — het ander had een aengezicht, als dat van een *rund*, om hunne onvermoeide standvastigheid, in het gehoorzaemen van Gods gebooden, aen te duiden; — het derde had het aengezicht, als *een mensch*, om de onvergelyke helderheid van hun verstand, en het uitmuntende van hunne redelyke vermoogens, af te teekenen; — het aengezicht van het vierde was als dat van eenen *hoogvliegenden arend*, om hunne vaerdigheid, in het uitvoeren van den Goddelyken last, aen te wijsen.

Voorts *hadden* deese vier zeldzaeme Weezens, *elk een voor zich zelven, zes vleugelen rondom, en waeren van binnen vol oogen*, vs. 8[a].

De Seraphs, welke aen JESAIAS vertoond werden, hadden elk zes vleugelen; met twee, bedekte elk zijn aengezicht; met twee, bedekte hy zijne voeten; en met twee, vloog hy, Jes. VI: 2. De Weezens, welke EZECHIEL zag, hadden elk vier of liever vier paer vleugelen, Ezech. I: 11. Maer deese, welke aen JOANNES vertoond werden, *hadden elk een, voor zich zelven, zes vleugelen.* In welk eene gedaente, die vleugelen gestaen hebben, wordt 'er niet bygevoegd. In

(*r*) MARCKIUS l. c. p. 185, 186.

het algemeen verbeeldden zy de vaerdigheid van deefe hemelfche Weezens, in het uitvoeren van Gods beveelen.

Volgens onfe Overzetting, hadden zy deefe vleugelen *rondom*. Maer dit is onverftaenbaer, ten zy men het zo begrijpen wilde, dat de zes vleugelen nederhingen, en, door derzelver uitbreiding, het geheele lichaem, *rondom* en van alle kanten, bedekten. — Dan wy brengen het woord *rondom* liever tot het volgende, op deefe wijs: *rondom en van binnen waeren zy*, niet de vleugelen (dit ftrijdt, met de zaemenftelling der oorfprongelyke woorden) maer de vier leevendige Weezens. Ondertusfchen worden hier evenwel de vleugelen bedoeld, en het is als of JOANNES zeide: *de vier dieren hadden, elk voor zich, zes vleugelen; rondom en van binnen waeren zy*, wat ook die vleugelen aengaet, vol oogen. — De zaek was deefe: elk een der vier gemelde Weezens had zes vleugelen, en ook in dit gedeelte van hunne zonderlinge gedaente, waeren zy vol oogen, of fchilderächtige vertooningen, welke naer menfchelyke oogen geleeken, rondom en van binnen. *Rondom*, op de bolle buiten zijde, zo wel als *van binnen*, aen de holle zijde, zag men eene verbaefende meenigte van cieraeden en teekeningen, welke zich, als zo veele menfchelyke oogen, vertoonden. — De velgen of randen der vier raederen van den Cherubijnen waegen, welke EZECHIEL zag, waeren ook vol zulke oogen rondom, Ezech. I: 18. X: 12.

De God verheerlykende beezigheid van deefe verheevene Weezens wordt vs. 8b. befchreeven. *Zy hebben geene rust, dag en nacht, zeggende, Heilig, heilig heilig is de Heer God, de Almachtige, Die was, en Die is, en Die komen zal.*

Zy hebben geene rust, dag en nacht De fpreekwijs fchijnt ontleend te zijn, uit Jef. LXII: 6, alwaer, van de geheimzinnige wachteren, op de muuren van Jerufalem gezegd wordt: dat zy *al den dag* en *al den nacht* niet zullen zwijgen. — De zeer verheevene Weezens, welke JOANNES zag, *hadden geene rust, dag en nacht*, dat is altijd, met God te looven. Dit is evenwel zo niet te verftaen, dat zy onöphoudelyk, en zonder eenig tusfchenpoofen, Gods lov opzon-

gen.

gen. JOANNES zag en hoorde vervolgens veele andere dingen, welke hy niet zoude hebben kunnen hooren, wanneer die vier Weezens, zonder tusschenpoosen, Gods lov hadden uitgegalmt. Ook worden zulke tusschenpoosen, vs. 9-11. allerduidelykst vooronderſteld. Voeg 'er by, dat die verheevene bewooners van den hemel, welke hier, door de vier leevendige Weezens, verbeeld werden, ook tot andere beezigheeden en dienſten, geroepen worden. — Maer zy *hadden geene rust, dag en nacht*, voor zo verre zy onvermoeid waeren, in het uitgalmen van Gods lov, en nimmer eene gepaste gelegenheid daer toe lieten voorbygaen.

Zy zeiden, al lovzingende: *Heilig, heilig, heilig is de Heer God, de Almachtige, Die was, en Die is, en Die koomen*, of *worden zal.* — Dit zelvde lovlied hoorde JESAIAS de Seraphs, voor Gods throon, zingen, Jeſ. VI: 3. Deeſe noemden den Oneindigen den HEER der heirſchaeren; hier is het *de Heer God*, die oneindig verheeven is, boven alle eindige Weezens; *de Almachtige*, of Albeſtuurer, die een onbepaeld bewind voert, over alle geſchaepene dingen, als werken zijner handen; *Die was, en Die is, en die worden zal*, de JEHOVAH, de eeuwige, die, uit kracht van zijn eigen weezen, noodzaekelyk en onveränderlyk beſtaet, (vergel. Kap. I: 4.) — Het woord, door *Heilig* vertaeld, neemen wy liever, in den zin van *eer en dienenswaerdig*, zo dat het den geenen beteekene, die alle eer en hulde waerdig is, even als Luc. I: 49; (vergel. Kap. II: 7.) Dit woord wordt driemaelen herhaeld, in naervolging van den ſpreektrant der Hebreeuwen, die gewoon zijn, een woord driemaelen te herhaelen, om, aen hun gezegde, des te meerderen nadruk by te zetten, (vergel. Jer. XXII: 29. Ezech. XXI: 27.)

Kortom deeſe verheevene Weezens beweeſen den Oneindigen den diepſten eerbied; daer in waeren zy onvermoeid; daer toe naemen zy elk eene gepaste gelegenheid waer, en zy wisten geene woorden genoeg te vinden, om hunnen inwendigen eerbied uit te drukken.

In deeſe God verheerlykende beezigheid, werden zy, door de Engelen, vergezeld; vs. 9-11.

9. Ende wanneer de Dieren heerlickheyt, ende

eere, ende danckfegginge gaven hem die op den throon fat, die in alle eeuwigheyt leeft,

In het Grieksch ftaet, in den toekoomenden tijd, *wanneer de* gemelde *Weezens heerlykheid, en eer, en dankzegging* ZULLEN *geeven*. De zaek moet wederom verklaerd worden, uit den fpreektrant der Hebreeuwen, die zich, van den toekoomenden tijd, bedienen, wanneer zy eene beezigheid voorftellen, welke zy gewoonlyk en dikwijls, op daer toe gefchikte tijden, pleegen te verrichten, (vergel. 1 Sam. XX: 5.) — Onfe Overzetters hebben het daerom, orgemeen wel, vertaelt: *wanneer* of *zo meenigmaelen* die gemelde *Weezens heerlykheid, en eer, en dankzegging geeven* enz.

Zy beweefen hunne eerbiedige hulde, by elk eene gepaste gelegenheid, aen *Hem, die op den throon zat*, en naeder befchreeven wordt, als *Die in alle eeuwigheid leeft*. *Hy leeft in alle eeuwigheid*, of, gelijk 'er eigenlyk ftaet, *in eeuwigheeden der eeuwigheeden*, naerdien Hy, uit kracht van zijn eigen Weezen, eeuwig, noodzaekelyk, en onveränderlyk, beftaet. — De hulde der gemelde Weezens, aen den eeuwig leevenden, beftondt daer in, dat zy Hem *gaeven* of toebrachten, in hunne lovliederen, *heerlykheid, en eer, en dankzegging*. Alle deefe uitdrukkingen beteekenen de eerbiedigfte lov en dankbetuigingen. Wil men 'er eenig onderfcheid in maeken, dan kan men het zo opvatten, dat de *heerlykheid* meer byzonder eene vermelding zy van Gods macht, de *eer* van zijne hoogheid, en de *dankzegging* van zijne weldaeden.

10. So meenigmaelen nu de gemelde Weezens hunne hulde, aen den Onëindigen, met den diepften eerbied, beweefen, vielen de vier en twintigh Ouderlingen, na dat zy van hunne eerezeetels waeren opgeftaen, voor hem die op den throon fat, ende aenbaden, voor over liggende op hunne aengezichten, hem die leeft in alle eeuwigheyt, ende zy wierpen ook hare kroonen voor den throon, feggende,

11. (d) Gy Heere zijt weerdigh te ontfangen de heerlickheyt, ende de eere, ende de kracht: want gy

(d) Openb. 5: 12.

gy hebt alle dingen geschapen, ende door uwen wille zijn sy, ende zijnse geschapen.

Wanneer de Oostersche Koningen verscheenen, voor eenen Vorst van hoogere waerdigheid, zetten zy de kroonen van hunne hoofden (*s*). Zo verhaelt JOSEPHUS (*t*), van Koning HERODES, dat hy zijne kroon afzette toen hy, tot den Keizer AUGUSTUS, naederen zoude. Hier van daen is de teekening ontleend. De Ouderlingen *wierpen hunne kroonen voor den throon*, om den Oneindigen allen moogelyken eerbied te bewijsen, en te verklaeren, dat zy aen Hem, in vergelyking van welken zy niets waeren, alles te danken hadden.

Hunnen lovzang vinden wy vs. 11. Zy zeiden, *Gy*, HEER, *zijt waerdig te ontvangen*, dat is, U koomt toe, van alle reedelyke weezens, *de heerlykheid*, *en de eer*, *en de kracht*. Door de *heerlykheid* en de *eer*, worden alle moogelyke hulde en eerdienst bedoeld. De *kracht* zegt zo veel, als de erkentenis van Gods oneindig Alvermoogen, blijkbaer in alle zijne werken, (vergel. Kap. I: 6) — *Want*, (wordt 'er, als de drangreden, bygevoegd;) *gy hebt alle dingen geschaepen*, *en door uwen wil*, dat is, op een enkel bevel van uwen Almachtigen wil, *zijn zy* nog, *en zijn zy geschaepen*.

De zaekelyke zin derhalven van den lovzang is deese: „ U, „ den Oneindigen, koomt alle moogelyke hulde en eerdienst „ toe, van alle reedelyke weezens; alle behooren uw Oneindig Alvermoogen, zo duidelyk kenbaer, in alle uwe werken, te erkennen en te eerbiedigen: want Gy zijt de Werkmeester van het gansch Geheeläl; al, wat buiten U aenweezig is, hebt Gy geschaepen; door Uw almachtig bevel bestaet het nog, gelijk het daer door het aenweezen ontvangen heeft.

(*s*) GROTIUS *ad h. l.*
(*t*) *Antiq. Jud.* l. XV. c. 10.

HET V. KAPITTEL.

B. De tweede voorafgaende vertooning behelst eene naedere voorbereiding, tot de openbaering der dingen, welke toekcomende waeren, Kap. V.

DE hoofdzaekelyke inhoud van dit Kapittel is deeze. De Apostel verhaelt, hoe hy eene boekrolle, met zeeven zeegelen, geslooten, in de hand van den Oneindigen, gezien hebbe; dat geen schepsel, in het gansch Geheeläl, hoe ook genaemd, in staet waere, om die zeegelen te openen, en in den inhoud der boekrolle in te zien; dat hy den Verlosser gezien hebbe, in de gedaente van een Lam, het welk, blijkens de lidteekenen der wonden, wel eer geslacht was, tot een zoenöffer; dat dit Lam zich gereed maekte, om de gemelde zeegelen, het één na het ander, te openen, en ten dien einde de boekrolle nam, uit de hand des Oneindigen; dat daer op de vier voorheen gemelde zeldzaeme Weezens, en de Ouderlingen, waer by zich eene ontelbaere meenigte van Engelen voegden, een zeer verheeven lovlied, ter eere van het Lam, gezongen, en het zelve Goddelyke hulde beweesen hebben.

Wy leeren 'er, in het algemeen, uit, dat de Verlosser, die, met zijnen eeuwigen Vader, het gansch Geheeläl regeert, eene onbepaelde kennis hebbe, van alle toekoomende gebeurtenissen, en dat Hem, als bezittende dezelve Majesteit, met zijnen Vader, ook dezelvde Goddelyke hulde toekoome (u).

a. Eerst geeft de Apostel een algemeen bericht van die verzeegelde boekrolle, vs. 1.

1. Ende ick sagh in de rechter[*hant*] des genen die op den throon sat, (a) een boeck geschreven van

(u) EICHHORN l. c. p. 171. 172.
(a) Ezech. 2: 10.

van binnen ende van buyten, verfegelt met feven fegelen

De Apostel *zag*, *in de rechtehand des geenen, die op den throon zat, een boek.* Deefe vertaeling is richtig, naer ons inzien, zo dat de Allerhoogfte, die, op den throon, zat, dit boek hieldt, in zijne rechtehand. Anderen verkiefen het over te zetten, *ik zag*, AEN *de rechtehand des geenen, die op den throon zat, een boek;* zo dat het boek, nevens Hem, die op den throon, zat, aen zijne rechtehand, zoude geleegen hebben (*v*). Zo begrijpt het ook de Hoog Geleerde VAN HAMELSVELD, „ gedeeltelyk om dat dit, met de zaemenvoe-„ ging der woorden in den grondtext, overëenkoomt; ge-„ deeltelyk om dat het beeld ontleend is, van de wetrol, „ die in de Verbonds-ark, in den Tempel, lag" (*w*). — Maer de zaemenvoeging der oorfprongelyke woorden beteekent, volgens een zeer gemeenzaem gebruik, ook in dit zelvde boek der Openbaering, IN *de rechtehand des geenen, die op den throon zat;* men vergelyke Kap. XVII: 8. XX: 1. De wetrol, in de Verbonds-ark, die, niet *naest*, maer *onder* Hem, die, in het binnenfte Heiligdom, op den throon zat, geleegen heeft, kan hier niet te pas koomen, en had niets gemeen, met de hier bedoelde boekrol, welke eene openbaering behelsde van toekoomende zaeken. Voeg 'er by, dat het Lam dit verzeegeld *boek* genoomen hebbe, niet van de rechte zijde des throons, maer UIT *de rechtehand des geenen, die op den throon zat.* (vergel. vs. 7.) (*x*).

Voorts denke men, onder den naem van *een boek*, niet aen eene zaemenvoeging van befchreevene vellen papiers, hoedaenige wy gewoon zijn een boek te noemen, maer aen eene boekrolle van pergament. In dien tijd, fchreev men, op daer toe bereide bokken en geiten vellen, welke, rondom een ftok, opgerold werden, (vergel. Pf. XL: 8. Zach. V: 2.)

Dit boek, of deefe boekrolle, was *gefchreeven van binnen en van buiten, verzeegeld met zeeven zeegelen.* — Volgens de

(*v*) GROTIUS *ad h. l.*
(*w*) *Korte aenmerkingen over het N. T. II Deel.* p. 592.
(*x*) VITRINGA *ad h. l.*

plaetsing der zinsnijdingsteekenen, welke onse Overzetters verkoosen hebben, was de boekrol beschreeven van binnen en van buiten, zo wel op den rug, als op de binnenzijde der pergament blaederen. Immers zy brengen de beide uitdrukkingen *van binnen en van buiten*, tot het woord *geschreeven*. Zo zag de Propheet EZECHIEL eene rolle des boeks, en, wanneer de vellen voor hem ontrold waeren, bemerkte hy, dat dezelve beschreeven waeren, voor en achter, zo dat alle de vellen, zo wel van buiten, als van binnen, beschreeven waeren, Ezech. II: 10. — Anderen plaetsen het zinsnijdingsteeken, op zulk eene wijs, dat de uitdrukking *van binnen* tot het woord *geschreeven*, en de uitdrukking *van buiten*, tot het woord *verzeegeld*, behoore: *ik zag — een boek geschreeven van binnen, en van buiten verzeegeld, met zeeven zeegelen* (y).

De laetste opvatting koomt ons het meest aenneemelyk voor, om dat de boekrolle slechts behoorde *geopend* te worden, om den inhoud te verneemen; (vergel. vs. 5;) maer, waeren de vellen, ook van buiten, beschreeven geweest, dan was het noodig, dat elk een rol nog eens wierdt omgekeerd, om te zien, wat de buitenzijde behelsde.

De Boekrolle was dan, *van binnen, geschreeven*. Voorts was zy, *van buiten, verzeegeld, met zeeven zeegelen*. — Oulings was men gewoon eene beschreevene boekrolle, waer van de inhoud, een tijd lang, moest verborgen blijven, met een zeegel te verzeegelen; men wondt 'er eenen draed om, en plaetste daer op een stuk was, of krijtächtige aerde, waer in eenig merk gedrukt werdt. Dit zeegel moest derhalven eerst verbrooken worden, voor dat men den draed los maeken, en de boekrolle openen konde. (Vergel. Jes. VIII: 16. XXIX: 11. — Nu was de boekrolle, welke JOANNES zag, ook *verzeegeld*, niet met een, maer *met zeeven zeegelen*.

Het is eenigszins moeilyk zich deese *Boekrol*, welke, *met zeeven zeegelen, verzeegeld* was, te verbeelden. — Zeekerlyk kan men zich dit Boek niet voorstellen, als bestaende uit eene eenige rol, van buiten, met zeeven zeegelen, verzeegeld;

(y) GROTIUS *ad h. l.* VAN HAMELSVELD l. c.

geld: want, in dit geval, had men niets van den inhoud kunnen verneemen, voor dat alle de zeegelen, te gelijk, geöpend waeren. Maer de zeegelen werden, het één na het ander, geöpend, en, zo meenigmaelen 'er een zeegel geöpend was, vernam men een gedeelte van den inhoud des boeks.

Anderen denken, dat het zeeven afzonderlyke rollen geweest zijn, van welke elk, met haer eigen zeegel, geslooten was, en die te zaemen eene geheele rol uitmaekten. Zo begrijpt het de doorluchtige GROTIUS (z), die van oordeel is, dat de zeevende rol, met een afzonderlyk zeegel gesloocen, in de zesde gerold waere, dat de zesde, wederom voorzien met haer eigen zeegel, in de vijfde gerold waere, en zo vervolgens, tot de eerste toe. Volgens dit begrip werdt eerst de bovenste rol, die de eerste was, ontzeegeld en geöpend; dan vondt men de tweede verzeegelde rol; wanneer deese ontzeegeld en geöpend was, vondt men de derde rol, wederom afzonderlyk verzeegeld, en zo vervolgens tot de zeevende toe. — Maer, was dit het geval geweest, zou JOANNES maer een zeegel gezien, en eerst, by de opening van elk eene rol, ontdekt hebben, dat 'er zeeven zeegelen waeren. Ondertusschen zegt hy uitdrukkelyk, voor dat hy iets vermeldt van den inhoud, *dat hy zag een boek verzeegeld, met zeeven zeegelen.*

De gedachte, dat dit boek, maer uit een vel pergament, bestaen hebbe, het welk, op zoortgelyk eene wijs, was zaemengevouwen, als de zogenaemde Waeijers, van welke zich onse vrouwen bedienen (*a*), zal weinig opmerking verdienen, by iemand, die zich herïnnert, dat de boeken der ouden bestonden, uit eene zaemenrolling van pergamenten.

De zaek, dunkt ons, laet zich best begrijpen op deese wijs, dat dit boek bestaen hebbe, uit zeeven afzonderlyke vellen pergament, welke aen elkanderen vastgehecht, en, in eenen bundel, te zaemen opgerold waeren; dat de zeegels, van onderen, aen de rol, aen het begin van elk een afzon-

(*z*) *Ad h. l.*
(*a*) WETSTEIN *ad h. l.*

derlyk vel, aen zo veele snoeren gehangen hebben, zo dat zy alle te gelijk konden gezien worden; dat, by het losmaeken van het eerste zeegel, het eerste vel geöpend wierdt, tot aen de plaets, alwaer het tweede zeegel hing; dat, by het losmaecken van het tweede zeegel, het tweede vel geöpend wierdt, tot aen de plaets, alwaer het derde zeegel hong; en zo vervolgens, tot het laetste zeegel, by welke losmaeking, het zeevende en binnenste vel geöpend werdt.

β. *Wijders verhaelt de Apostel, wat 'er verder, met deeze boekrolle, zy voorgevallen, vs. 2-14.*

a. Er was niemand, onder de geschaepene weezens, in staet, om de boekrolle te ontzeegelen, vs. 2-4.

𝔄. *De zaek zelve vinden wy vs. 2, 3, en*

𝔅. *Het uitwerksel daer van, op het gemoed van den Apostel, vs. 4.*

2. Ende ick sagh eenen stercken Engel uytroepende met een groote stemme, Wie is weerdigh het boeck te openen, ende sijne segelen op te breken?

Ik zag eenen sterken Engel. — Alle de Engelen zijn *sterk*, voor zo verre zy ons menschen, in krachten en vermoogens, verre wech te boven gaen; daerom heeten zy krachtige helden, Ps. CIII: 20. *Een sterke Engel* kan derhalven zo veel zeggen, als *een der sterke Engelen*, naerdien de sterkte eene eigenschap is van alle de Engelen. Maer, vermits de Apostel, in dit Boek der Openbaering, zeer dikwijls spreekt, van Engelen, zonder dit of dergelyk byvoeglyk naemwoord, zouden wy liever denken, aen eenen voortreffelyken Engel, die, in macht en sterkte, boven anderen van laegeren rang, uitmuntte. — In welk eene gedaente de Apostel deesen sterken Engel gezien hebbe, wordt niet bepaeld.

Althans hy *riep uit, met eene groote stemme*, met eene ontzettende stem, welke geëvenreedigd was, naer zijne groote sterkte: *wie is waerdig het boek te openen, en zijne zeegelen op te breeken?* — Men mag vooröonderstellen, dat hy, van Hem, die op den throon zat, last gekreegen hebbe, om deese uitroep te doen. Op zijn eigen gezach, zou hy iets van dien

aert

zert niet ondernoomen hebben. Het openen van de boekrolle was de openbaermaeking van toekoomende zaeken. Nu ſtaet het alleen, aen het welbehaegen van den Oneindigen, of Hy toekoomſtige gebeurtenisſen al of niet wil bekend maeken.

De ſterke Engel riep, met eene groote ſtemme, *wie is waerdig het boek te openen en zijne zeegelen op te breeken*, en, langs dien weg, den verborgenen inhoud openbaer te maeken? Wie is daer toe *waerdig*, dat is, wie is daer toe bevoegd? Wie heeft, op zijn eigen recht, macht en gezach, om deeſe boekrolle, door het opbreeken der zeegelen, te openen? — Het oogmerk van deeſe uitroep was, om, by de uitkoomst, te doen blijken, dat 'er niemand waere, onder alle de geſchaepene weezens, die daer toe, in den gezegden zin, waerdig was. Dergelyke vraegen zijn zeer gewoon, (vergel. Jer. XLIX: 19. 2 Cor. II: 16.)

3. Ende niemant kwam, op deeſe uitroep, te voorſchijn. Trouwens geen een der geſchaepene weezens (b) in den hemel, noch op de aerde, noch onder de aerde en konde het boeck openen, noch het ſelve [*in*]ſien.

Het is niet noodig, dat men onderſcheidenlyk naſpoore, wat men door de geenen, die *in den hemel*, en *op de aerde*, en *onder de aerde zijn*, te verſtaen hebbe. De ſpreekwijs beteekent, in het algemeen, alle geſchaepene weezens, in het gansch wijduitgeſtrekt Geheeläl, wie en waer zy ook weezen moogen. Geen ſchepſel, hoe ook genaemd, en van welken rang, was waerdig, bevoegd, of in ſtaet, om de zeegelen der boekrolle te openen, en, langs dien weg, de toekoomende dingen, welke alleen den Alweetenden bekend zijn, te ontdekken.

4. Ende ick weende ſeer, daer over bitterlyk bedroevd zijnde, dat niemant, onder de geſchaepene weezens, in het gansch Geheeläl weerdigh gevonden en was om dat boeck te openen, ende te leſen, noch het ſelve [*in*] te ſien.

(b) Phil. 2: 10. Openb. 5: 13.

JOANNES wist, uit de omſtandigheeden, en uit de verklaering van den Verlosſer zelven, (vergel. Kap. IV: 1,) dit algemeene, dat de boekrolle eene openbaering van toekoomende zaeken behelsde. Hy was zeer begeerig, om den inhoud daer van te moogen weeten. Het bedroefde hem daerom, dat 'er zich niemand opdeedt, die bevoegd of in ſtaet was, om de zeegelen op te breeken.

Tot nog toe, had hy, in deeſe verrukking van zinnen, den Heiland niet gezien; alleenlyk had hy zijne ſtem gehoort, toen hy geroepen werdt, om zich in den hemel, die hem als een geöpend Paleis, vertoond werdt, op te heffen, (verg. Kap. IV: 1.) Zo drae hy dien Goddelyken Perſoon, in eene geheel onverwachte gedaente, aenſchouwde, en zich herïnnerde, dat Hy de Almachtige zy, en onëindig meer vermooge, dan alle ſchepſelen te zaemen, vatte hy wederom moed. Ook werdt, aen zijn verlangen, volkoomenlyk voldaen.

b. De Goddelyke Verlosſer vertoonde zich, in eene geheel onverwachte gedaente, om de verzeegelde boekrolle te openen, vs. 5-14.

a. *Vooräf kreeg de Apostel bericht, van eenen der Ouderlingen, dat de Verlosſer zelvs de verzeegelde boekrolle openen zoude, vs. 5.*

b. *Daer op vertoonde zich de Heiland, in eene zeer merkwaerdige gedaente, die de boekrolle nam, om de zeegelen te verbreeken, en den inhoud te openbaeren, vs. 6, 7.*

c. *Eindelyk hoorde hy den Heiland desweegens de hulde toebrengen, vs. 8 14.*

1. *Door de vier voorheen gemelde leevendige Weezens en de Ouderlingen, vs. 8 10.*

—. *Zy beweeſen den Verlosſer den diepſten eerbied, vs. 8.*

— —. *De Ouderlingen zongen eenen lovzang ter eere van den Heiland, vs. 9, 10.*

2. *Door een verbaeſend heir van Engelen. Deeſe zongen ook eenen lovzang, ter eere van den Verlosſer, vs. 11-13.*

3. *Door alle geschaepene weezens*, vs. 13, 14.
—. *Ook deese zongen zoortgelyk eenen lovzang*, vs. 13.
—. *Welke, van de vier gemelde leevendige Weezens, en van de Ouderlingen, met den diepsten eerbied, werdt toegestemd*, vs. 14.

5. Ende één van de Ouderlingen seyde tot my, En weent niet: siet, (c) de Leeuw die uyt de stamme Juda is, (d) de wortel Davids, heeft overwonnen, om het boeck te openen, ende sijne seven segelen op te breken.

De verheeven Persoon, die de verzeegelde boekrolle zoude openen, koomt hier voor, onder de geheimzinnige benaemingen, van *den Leeuw, die uit de stamme van* JUDA *is, en van den wortel* DAVIDS. — Het wijst zich van zelvs en het is, uit het vervolg, allerblijkbaerst, dat hier de verhoogde Middelaer bedoeld worde.

Hy koomt hier voor, onder den naem van DEN *Leeuw*, met nadruk, en wel van den Leeuw, DIE *uit de stamme van* JUDA *is*. — Het zou in het geheel niets ter zaeke doen, te willen aentoonen, dat de Verlosser, uit hoofde van zijne macht, en andere hoedaenigheeden, eigenäertig, by eenen *Leeuw*, mooge vergeleeken worden. Men moet hier de uitdrukking, in haer geheel, beschouwen en 'er is geen twijffel aen, of zy is ontleend, uit de Godspraek van den Aertsvader JACOB, Gen. XLIX: 9, 10, alwaer de stam van JUDA, niet alleen om haere heldhaftigheid, maer voornaemenlyk om de Koninglyke waerdigheid, tot welke zy stondt verheeven te worden, onder de zinneprent van eenen Leeuw, geteekend wordt. Nu wordt de Zaeligmaeker der waereld *de Leeuw* genaemd, *die uit de stam van Juda is*, om dat Hy uit Juda, naer zijne menschelyke natuur, oorspronglyk is, (vergel. Hebr. VII: 14,) en, als verhoogde Middelaer, eene onverwinbaere macht bezit, door welke Hy allen tegenstand verydelen kan. — Door deese zijne onëindige macht, wordt Hy ook hier gezegd, *overwonnen* te hebben.

(c) Genes. 49: 9, 10. (d) Jes. 11: 10. Rom. 15: 12. Openb. 22: 16.

Wijders heet Hy *de wortel van* DAVID. — Deese naem is overgenoomen, uit de Godspraek van den Propheet JESAIA, Kap. XI: 10, alwaer de MESSIAS, volgens de vertaeling der LXX, genaemd wordt *de wortel van* ISAÏ, die de Vader van DAVID geweest is. Nu beteekent een *wortel*, by wijs van overnoeming, het geene, uit eenen wortel, voortspruit, en leenspreukig iemand, die, uit een zeeker geslacht, oorsprongelyk is. In deesen zin, wordt de Verlosser, de *wortel van* ISAÏ en *van* DAVID geheeten, om dat Hy, naer zijne menschelyke natuur, uit ISAÏ, door DAVID, oorsprongelyk is, (vergel. Rom. I: 3. XV: 12.)

Deese Goddelyke Persoon, zeide de Ouderling, tot den weenenden Apostel, *heeft overwonnen*, dat is, Hy heeft alle hinderpaelen uit den weg geruimt, en zich het recht verworven, *om het boek te openen, en zijne zeeven zeegelen op te breeken.* — Te weeten het woord *overwonnen* zegt hier niet alleen, door zijn eigen vermoogen, alle hinderpaelen uit den weg te ruimen, maer ook, volgens den spreektrant der Hebreeuwen, zich eenig recht te verwerven. Zo gebruiken het de LXX, Ps. LI: 6, het welk PAULUS heeft naergevolgt, Rom. III: 4. — De verhoogde Middelaer heeft, in dien zelvden zin, *overwonnen*, voor zo verre Hy het recht verworven, en, op dien grond, waerdig en bevoegd verklaerd is, om de verzeegelde boekrolle te openen. In deese beteekenis neemen ook de laetere Jooden het Hebreeuwsche woord, het welk eigenlyk zegt *overwinnen* (*b*).

Dit bericht ontving de Apostel, ter zijner vertroosting van eenen der Ouderlingen: *een van de Ouderlingen zeide* enz. Wy vertaelen het de EERSTE *der Ouderlingen*, zo dat die Ouderling bedoeld worde, die de eerste zat, aen een der beide zijden van den halven cirkel, en de naeste was, aen de plaets alwaer de Apostel stondt. Immers *één* beteekent zeer gemeenzaem den *eersten*, wederom volgens den spreektrant der Hebreeuwen, (verg. Gen. I: 5. Ezech. XXXII: 1. Matth. XXVIII: 1. Joh. XX: 19. Hand. XX: 7,) en ook in dit boek der Openbaering, Kap. IX: 12.

6.

(*b*) VITRINGA *ad h. l.*

6. Ende ick fagh verder den verhoogden Middelaer, in eene geftalte, in welk ik Hem ganfchelyk niet verwacht had, ende fiet, in het midden van een throon, ende van de vier Dieren, ende in het midden van de Ouderlingen, in dien halven cirkel, welke, door de zeetels der vier en twintig Ouderlingen, geformd werdt, en in welken de vier leevendige Weezens ftonden, maer naeder aen den throon, een Lam ftaende als geflachtet, hebbende feven hoornen, ende (e) feven oogen: dewelcke zijn de (f) feven Geeften Godts die uytgefonden zijn in alle landen.

In het voorige gezicht, had zich de Heiland, aen den Apostel, vertoont, in eene zeer achtbaere geftalte, met alle luisterrijke teekenen van onnaderkelyke Majefteit; (vergel. Kap. I: 12-16;) maer nu zag hy Hem, in eene zeer neederige gedaente. *Hy zag een Lam ftaende, als geflacht.* — Het woordeken *als* zegt hier, volgens den Hebreeuwfchen ftijl, zo veel als *waerlyk*, *in de daed*, (vergel. Num. XI: 1. Hof. IV: 4 Joh. I: 14.) Het *Lam*, het welk JOANNES zag, was voorheen *waerlyk geflacht* en gedood geweest. Dit bleek, uit de duidelyke lidteekenen der doodelyke wonden, aen den hals, of in de borst. Zulk een Lam zag JOANNES ftaen, in den meermaelen gemelden halven cirkel, maer naeder aen den throon, dan de vier leevendige Weezens.

De gedaente van een *Lam* fchijnt zich evenwel, alleenlyk tot het hoofd, bepaelt te hebben, zo dat de gezeegende Perfoon, die hier verbeeld werdt, voor het overige, eene menfchelyke gedaente gehad hebbe. Immers dat dit Weezen, met menfchen handen, voorzien waere, blijkt allerduidelykst uit vs. 7, en hoe zou het, wanneer het, in alles, aen een viervoetig dier, gelijk geweest was de zeegelen der Boekrolle hebben kunnen openen? Men vergelyke het geene wy, by Kap. IV: 8, hebben aengemerkt.

Dit *Lam*, aen het welk men duidelyk zien konde, dat het voorheen *geflacht* en gedood was, vertoonde den Verlosfer, die niet alleen, in zijne zachtmoedigheid, aen een Lam,

(e) *Zach.* 3: 9. ende 4: 10. (f) Openb. 4: 3.

gelijk is, maer ook, als een Lam, ter flachting geleid; (vergel. Jef. LIII: 11,) en, als het tegenbeeld van het Paeschlam, voor ons, aen het kruis, geflacht en gedood is, 1 Cor. V: 7. — Daer door, dat Hy, in den gezegden zin, geflacht is, heeft de Heiland *overwonnen*, en zich het recht verkreegen, om het verzeegelde boek te openen, zo dat Hy bevoegd zy, om de toekoomende dingen, wanneer Hy het noodig oordeelt, aen zijnen dienstknechten te toonen.

Evenwel droeg dit Lam teevens de allerduidelykfte merkteekenen van 's Heilands luisterrijke verhooging. Het *had zeeven hoornen en zeeven oogen.*

Hoornen zijn zeer bekende zinbeelden van macht, gezach, en heerfchappy, (vergel. Pf. CXXXII: 17. Luc. I: 69.) Deefe hoornen vertoonde derhalven de macht en heerfchappy, met welke de verhoogde Middelaer bekleed is. In het getal van zeeven, is niets byzonders, dan wederom een kennelyke weerflag, op de zeeven Gemeenten, welke, aen de byzondere zorg van den Apostel, waeren toevertrouwd, (vergel. Kap. I: 4.)

Oogen zijn zinbeelden van doorzicht en wijsheid, (vergel. Job XXXIV: 21. Pf. XI: 4.) — Het Lam had ook *zeeven oogen*, en de geheimzinnige beteekenis daer van verklaert de Apostel, wanneer Hy 'er byvoegt: *dewelke zijn*, dat is *beteekenen*, *de zeeven Geesten Gods*, *die gezonden zijn in alle landen.* GROTIUS denkt, dat 'er zeeven menfchelyke oogen, op de hoornen van het Lam, gefchilderd waeren, uit vergelyking van Kap. IV: 6, 8. (*c*). Maer zulk eene vertooning fchijnt ons onvoegzaem; zulke oogen dienen wel tot cieraed van kleederen en vleugelen, maer, op hoornen, koomen zy niet te pas. Ook fchijnt ons deefe opvatting, met de zaemenftelling der oorfprongelyke woorden, niet te ftrooken.

In plaets van twee, had het Lam, *zeeven oogen*, in het hoofd. — De teekening is zaekelyk ontleend, uit Zach. IV: 10, alwaer gefprooken wordt van *zeeven oogen des* HEEREN, *die het ganfche land doortrekken.* JOANNES zegt: de zeeven oogen van het Lam beteekenden *de zeeven Geesten Gods*, *die ge-*

(*c*) GROTIUS *ad h. l.*

gezonden zijn, in alle landen. Men denke wederom, aen den Heiligen Geest, die, om zijne onderscheidene gaeven en werkzaemheeden, voorkoomt, onder den naem van *zeeven Geesten Gods*, (vergel. Kap. I: 4. IV: 5) — Het Lam dan had *zeeven oogen*, welke de *zeeven Geesten Gods beteekenden*, om daer door aen te wijsen, dat Hy, als verhoogde Middelaer, het recht heeft, om, over de gaeven van den Heiligen Geest, te beschikken, en dat Hy dezelve *uitzende in alle landen*, voor zo verre Hy dezelve, aen zijn volk, onder alle Natiën en geslachten, over den wijden aerdboodem, naer zijn welgevallen, uitdeelt. (vergel. Joh. XV: 26. XVI: 7.)

7. Ende het even gemelde Lam, quam, het naederde, onmiddelyk tot den throon, ende heeft het verzeegelde boeck genomen uyt de rechter[*hant*] des genen die op den throon sat, om het zelve, op zijn eigen recht, te openen.

8. Ende als het dat boeck, in zijne handen, genomen hadde, gereed staende, om de zeegelen te openen, weergalmde de hemel, van den lov des Verlossers. Eerst vielen de vier Dieren, ende de vier en twintigh Ouderlingen, die, van hunne zeetels, opstonden, met den diepsten eerbied, voor het Lam [*neder*], hebbende elck (g) citheren ende gouden phiolen zijnde vol reuckwercks, welcke zijn (h) de gebeden der heylige.

De vier en twintig Ouderlingen hadden *elk citheren en gouden phioolen, zijnde vol reukwerks.*

Zy hadden elk *citheren.* — Een *cither* is een speeltuig, van eenen zeer bekenden naem. De LXX gebruiken het oorspronkelyk woord, voor de Hebreeuwsche benaeming van een speeltuig, het welk, in den dienst van het Heiligdom, meede gebruikt werdt en in welks behandeling Koning DAVID zeer geöeffend was, (vergel. 1 Sam. XVI: 16, 23.) JOSEPHUS bericht ons (*d*), dat het bestaen hebbe, uit tien snaeren, op welke, met een zoort van strijkstok, geslaegen werdt. — Elk der Ouderlingen had zulk een *cither.* Deese zullen zy, na dat

(g) Openb. 14: 2. (h) Ps. 141: 2.
(*d*) *Antiq. Jud.* l. VII. c. 12.

zy van hunne eerbewijzing, voor den throon, waeren opgestaen, genoomen, en daer op onder het lovlied, het welk zy vervolgens zongen, vs. 9, 10, gespeelt hebben.

Wijders hadden zy *gouden phioolen.* — In onse tael, is een phiool een bekend speeltuig. Iets van dien aert kan hier zekerlyk niet te pas koomen; maer men denke, aen schaelen, aen kleine maer wijde beekers, op schootelen. Er wordt allerduidelykst gezinspeeld, op de gouden wierookvaeten, in welke de Priesters het reukwerk, in het Heiligdom, aenstaeken, (vergel. 2 Kron. IV: 22.) — Immers de Ouderlingen hadden *gouden schaelen zijnde vol reukwerks.* Maer hoe konden zy, te gelijk op den cither speelen, en tevens de reukschaelen draegen, daer, reeds tot het eerste werk, beide de handen gevorderd worden? De zaek schijnt ons deese te zijn: JOANNES zag, dat elk der Ouderlingen, na dat zy hun eerbewijs, voor het Lam, verricht hadden, en opgestaen waeren, eenen cither in de eene, en een gouden wierookvat, in de andere hand, hadde. Eerst staeken zy het reukwerk aen, en, elk zijne gouden schael hebbende nedergezet, speelden zy, onder het zingen van het lovlied, vs. 9, 10, op hunne cithers. — Deese opvatting wordt daer door bevestigd, dat het Muziek, in den dienst van het Heiligdom, op het aensteeken van het reukwerk, volgde (*e*).

De Apostel verklaert de geheimzinnige beteekenis van de gemelde wierookschaelen, *welke zijn*, dat is beteekenen, *de gebeeden der heiligen.* — Wy brengen deese uitspraek, niet tot de reukwerken, maer tot de *wierookschaelen*, *gevuld*, *met reukwerken.* Dit vordert de zaemenstelling der oorspronglyke woorden; hoe zeer het niet ontbreeke, aen de zulken, die beweeren, dat men deese verklaering, volgens taelkundige regelen, tot de reukwerken, kunne betrekkelyk maeken (*f*).

De teekening is wederom ontleend, van het oude Heiligdom, in het welk de Priesters, tweemaelen des daegs, *reukwerk* offerden, op den gouden altaer. Dit reukwerk was, een zinbeeld van de *gebeeden der heiligen.* Daer op had DAVID het

(*e*) VITRINGA *ad h. l.*
(*f*) PISCATOR, GLASSIUS, VITRINGA, enz.

het oog, wanneer hy den HEER smeekte: *mijn gebed worde gesteld, als reukwerk voor uw aengezicht, en de opheffing mijner handen, als het avondöffer*, Ps. CXLI: 2. Trouwens, gelijk de aengestooken wierook en andere speceryen eenen aengenaemen geur verspreiden, zo zijn ook de geloovige gebeeden der heiligen, Gode, om des Verlossers wil, aengenaem en welbehaeglyk; en 'er is geen gedeelte van den Godsdienst, door het welk de Allerhoogste zo zeer verheerlykt wordt, als door het gebed, (vergel. Ps. L: 15.)

Maer wat zegt het gansche voorstel, dat de *Ouderlingen gouden schaelen hadden vol reukwerks*, en dat, door dezelve, *de gebeeden der heiligen beteekend werden*? — Het is bekend, dat de Roomschgezinden hier een bewijs zoeken, voor hunne leer, volgens welke de gezaeligden, in den hemel, de gebeeden, welke de heiligen op aerde doen, tot God overbrengen. Maer 'er ligt niets van dien aert, in de woorden van den Apostel. Hy wil alleenlyk dit zeggen, dat *de gouden wierookschaelen, vol reukwerks*, het welk de Ouderlingen aenstaeken, beteekenden, hoe aengenaem *de gebeeden der heiligen* zijn, by den Allerhoogsten. Dit herïnnerde hem de aengenaeme geur, welke dat aengestooken reukwerk, door den hemel, verspreidde. Men vergelyke, ter naedere bevestiging, Kap. VIII: 3, 4. alwaer het reukwerk, het welk den Engel gegeeven werdt, om het, met de gebeeden aller heiligen, te leggen, op den gouden altaer, die voor Gods throon is, en waer van de rook opging voor God, allerduidelykst afschildert, het welbehaegen, het welk God heeft, in de gebeeden der heiligen (*g*).

9. Ende sy, te weeten de Ouderlingen, songen (i) een nieuw liedt, seggende, (k) Gy zijt weerdigh dat boeck te nemen, ende sijne segelen te openen: want gy zijt geslachtet, ende hebt ons Gode (l) gekocht met uwen bloede, uyt allen geslachte, ende tale, ende volcke, ende natie:

(*g*) ROSENMULLER *Scholia ad h. l.*
(i) Openb. 14: 3. (k) Openb. 4: 11. (l) Hand. 20: 28. Ephes. 1: 7. Coloss. 1: 14. Hebr. 9: 12. ende 10: 10. 1 Petr. 1: 19. 1 Joh. 1: 7.

Er is, die het *zingen van dit nieuwe lied*, zo wel tot de vier leevendige Weezens vs. 8. vermeld, als tot de vier en twintig Ouderlingen, brengen (*h*). Maer, behalven dat deese opvatting strijdig is, met de letterkundige zaemenstelling der oorspronkelyke woorden, daer de uitdrukking *zeggende*, in het mannelyk geslacht, voorkoomt; past ook de inhoud van dit lied ganschelyk niet, in den mond van die vier leevendige Weezens, welke, onses erächtens, vier Aerts-Engelen, of verstandige Weezens van nog hoogeren rang, geweest zijn. Men vergelyke onse aenteekeningen, by Kap. V: 7, 8. — Wy zijn daerom van oordeel, dat de vier leevendige Weezens, te gelijk met de Ouderlingen, zich voor het Lam hebben nedergeboogen, om den Verlosser den diepsten eerbied te bewijsen, vs. 8ª; dat zy alle te zaemen, na het verrichten van deese hulde, zijn opgestaen; dat daer op de Ouderlingen, na dat zy het reukwerk geöffert hadden, op hunne cithers, gespeelt, en, onder dat snaerenspel, het lovlied vs. 9, 10. gezongen hebben.

De vier en twintig Ouderlingen dan *zongen een nieuw lied*, met vereenigde stemmen en snaeren. — Het oorspronkelyk woord, door *lied* vertaeld, beteekent, in het gemeen, allerlei zoort van liederen en gezangen; byzonder evenwel wordt het gebruikt, van een lied, het welk, ter eere van den Allerhoogsten, gezongen wordt, (vergel. Kap. XIV: 3. XV: 3. Eph. V: 19. Col. III: 16.) — Een *nieuw* lied is een zeer voortreffelyk lied, in het welk zeer verheevene en belangrijke zaeken bezongen worden. (verg. Ps. XCVI: 1. CXLIV: 9. Jes. XLII: 10.) Trouwens, in dit lied, bezongen de Ouderlingen de eer van den Goddelyken Verlosser, en de onschatbaere weldaeden, welke Hy, aen allen die Hem gehoorzaem zijn, beweesen heeft.

Zy zingen, ter eere van den Verlosser: „ *gy zijt waer-*
„ *dig*, dat is, gy hebt alle hinderpaelen uit den weg genoo-
„ men, en hebt het recht verworven, (vergel. vs. 5,) *dat*
„ *boek*, naemenlyk van Gods raedsbesluit, in het welk de toe-
„ koomstige zaeken zijn aengeteekend, niet alleen te *neemen*,
„ uit

(*h*) VITRINGA *ad h. l.*

„ uit de hand des geenen, die op den throon zit, maer *ook*
„ *zijne zeegelen te openen*, om den inhoud daer van bekend
„ te maeken."

Zy wijsen den grond naeder aen, op welke de Verlosser deese waerdigheid bekoomen, en dit recht verworven had: *want gy zijt geslacht*. Deese uitdrukking was ontleend, van de lidteekenen der wonden, welke nog zeer duidelyk, aen het Lam, te zien waeren, (vergel. vs. 6.) — Het Lam is *geslacht*, en de gezeegende Verlosser heeft den wreeden kruisdood ondergaen, om de zonden der waereld wech te neemen, wanneer Hy zich zelven, voor ons, heeft overgegeeven, tot eene offerände en een slachtöffer Gode, tot eenen welriekenden reuk, Joh. I: 29. Eph. V: 2. — Door deese slachting, door het ondergaen van den verzoenenden kruisdood, had Hy zich het recht verworven, om de verzeegelde boekrolle te openen. Daer door had Hy zich den weg gebaent, tot de onnadenkelyke heerlykheid, met welke Hy, als verhoogde Middelaer, bekroond is. Tot deese zijne Koninglyke macht en heerlykheid behoorde ook, dat Hy bevoegd waere, om de toekoomstige dingen, wanneer Hy het noodig oordeelde, aen zijne dienstknechten te openbaeren.

Wijders vermeldden de Ouderlingen de onschatbaere weldaeden, welke de Verlosser aen hun beweesen had, vs. 9^b^, 10.

„ *Gy hebt ons*, zongen zy wijders, *Gode gekocht*, met den
„ dieren prijs van uw bloed, 1 Cor. VI: 20, en vry ge-
„ maekt, van de dienstbaerheid der zonde, om Gode te
„ leeven, *en dat uit allen geslachte, en, tale en volke, en natie.*"

Wy leeren 'er uit, dat deese Ouderlingen verheerlykte Christenen hebben afgebeeldt, uit allerlei volken, die, in hun leeven, in kracht van geloov en heiligheid, hadden uitgemunt.

Zy gaen voort, in het dankbaer vermelden van 's Heilands weldaeden, wanneer zy 'er byvoegen:

10. (m) Ende gy hebt ons onsen Gode gemaeckt tot Koningen ende Priesteren: ende wy sullen als Koningen heerschen op de aerde.

(m) Exod. 19: 6. 1 Petr. 2: 5, 9. Openb. 1: 6.

De Verlosser had hen *hunnen God gemaekt tot Koningen en Priesteren*, tot een Koninglyk Priesterdom, men vergelyke het geene wy, by Kap. I: 6, hebben aengemerkt. — *En*, is het eindelyk, wy zullen, als *Koningen*, *heerschen op de aerde*. Deese uitspraek geevt zaekelyk te kennen, dat de Christelyke Godsdienst, na het overwinnen van allen tegenstand, eens, op de aerde, zal zegepraelen; zo dat CHRISTUS, over den ganschen aerdbodem, zal heerschen, en de gezaeligden, met Hem, voor zo verre zy, naermaete van hunne vatbaerheid, in zijne Koninglyke macht en heerlykheid, deelen zullen, (vergel. Kap. II: 26. 27. III: 21.)

De hoofdzaekelyke inhoud derhalven van dit voortreffelyk lied is deese, dat de gezeegende Verlosser, door zijnen verzoenenden kruisdood, zich de hoogste macht en heerlykheid verworven hebbe, en dat de verlosten, byzonder de gezaeligden, aen Hem alleen, alle heil en zeegeningen te danken hebben.

11. Ende ook een verbaesend heir van Engelen brachten het Lam hunne hulde toe, met een zeer verheeven lovlied: want ick sagh eene onbereekenbaere meenigte van die gedienstige geesten, ende ick hoorde, zo drae de Ouderlingen hunnen lovzang geëindigt hadden, een stemme veler Engelen rontom den throon, ende de Dieren, ende de Ouderlingen: ende (n) haer getal was tien duysentmael tien duysenden, ende duysentmael duysenden:

12. Seggende met een groote stemme, (o) Het Lam dat geslachtet is, is weerdigh te ontfangen de kracht, ende rijckdom, ende wijsheyt, ende sterckte, ende eere, ende heerlickheyt, ende danckseggingе.

Wanneer de Apostel het lovlied der Engelen beschrijven zal, zegt hy, op nieuws, *ik zag*, even als Kap. IV: 4. V: 1, 6. Wy moogen 'er uit besluiten, dat hy de Engelen voorheen niet gezien had, en dat zy nu eerst verscheenen zijn. — *Zy waeren rondom den throon*, *en de dieren*, of leeven-

(n) Dan. 7: 10. Hebr. 12: 22. (o) Openb. 4: 11.

vendige Weezens, *en de Ouderlingen.* Zy ſtonden niet, gelijk de vier leevendige Weezens, die zo veele Aerts-Engelen verbeeldden, *in het midden des throons en rondom den throon*, (vergel. Kap. IV: 6,) dat is, in het midden van het halvrond, het welk, voor den throon, door de zitplaetſen der vier en twintig Ouderlingen, geformeerd werdt; maer *rondom den throon, en de vier leevendige Weezens en de Ouderlingen*, dat is, buiten dien halven cirkel, welke zy, van alle kanten omringden. Zy ſtonden, deels achter den throon, deels achter de zitplaetſen der Ouderlingen, in de rondte; ten blijke dat zy dienaers waeren, van laegeren rang, dan die vier leevendige Weezens, welke, binnen in dat rond, voor den throon ſtonden.

Voorheen had de Apostel eenen ſterken Engel gezien, (vergel. vs. 2,) thans zag hy eene onbereekenbaere meenigte van gemeene Engelen. — *Hun getal was tien duizendmael tien duizenden, en duizendmael duizenden.* De uitdrukking is ontleend, uit Dan. VII: 10, en geevt te kennen, dat 'er eene verbaeſende meenigte van Engelen geweest zy, welke niet konde geteld worden, en de verbeelding te booven gaet. Het eerſte woord, door *tien duizenden* vertaeld, wordt, volgens den Hebreeuwſchen ſpreektrant, gebruikt, voor elk een groot getal, voor eene onnoemelyke meenigte, (verg. Deut. XXXII: 30. Luc. XII: 1. XXI: 20. Hebr. XII: 22.) — De Hoog Geleerde VAN HAMELSVELD heeft het uitmuntend vertaelt, door *duizenden by duizenden, millioenen by millioenen.*

In welk eene gedaente deeſe Engelen zich vertoont hebben, wordt niet aengeteekend. Evenwel ſchijnt 'er geen twijffel aen, of zy zijn, in menſchelyke geſtalten, verſcheenen, gelijk doorgaends in de gezichten van JOANNES. Immers zy ſtonden, op hunne voeten, (vergel. Kap. VII: 11;) hun worden aengezichten, handen, en voeten, toegeſchreeven, Kap. VII: 11. XV: 7. XXII: 8, als meede zulke werkzaemheeden, welke de gedaente van een menſchelyk lichaem vooronderſtellen, Kap. VIII: 6. XIV: 19. XVIII: 21. Ook ſchijnen zy zich, als gevleugeld, vertoont te hebben, (verg. Kap XIV: 15.)

De Apostel *hoorde eene ſtem* van deeſe verbaeſende meenigte

der Engelen, en, vermits zy ordenlyk zongen, was het, als of hy eene eenige ftem hoorde. Hy hoorde hen, *zeggende*, dat is zingende, *met eene groote ftem.* Trouwens de verëenigde ftem, van zulk eene onbereekenbaere meenigte der Engelen, moet een zwaer en ontzettend geluid veröorzaekt hebben.

Het verheeven lovlied, het welk zy zongen, was van deesen inhoud: *het Lam, het welk geflacht is*, dat is, wel eer geflacht geweest is, *is waerdig te ontvangen de kracht* enz., vs. 12. — De zaemenvoeging der woorden, *kracht, en rijkdom, en wijsheid, en fterkte, en eer, en heerlykheid, en dankzegging*, dient, om alle moogelyke zoorten van hulde van lov, en eerbewijs, uit te drukken. Het is, als of de Engelen geene woorden genoeg wisten uit te denken, om, door derzelver op één ftaepeling, de eer en de hulde uit te drukken, welke den verhoogden Middelaer, van alle reedelyke weezens, toekoomt, en behoort toegebracht te worden. — Of het zeevental der lovbetuigingen, uit de zeeven zogenaemde *Sephiroth* der Jooden, moet worden afgeleid (*i*), dan of deese fpitsvindigheeden, van de laetere Cabbalisten, oorfprongelyk zijn, zullen wy thans niet onderzoeken. — Het fchijnt ons meerder opmerking te verdienen, dat dit Lied der Engelen zeer veel overëenkoomst hebbe, met den lovzang van Koning DAVID, wanneer hy den Allerhoogften voor het ganfche volk van Israël, openlyk loovde, zeggende; *u, o* HEER, *is de grootheid, en de macht, en de heerlykheid, en de overwinning, en de majefteit: want alles, wat in den hemel en op de aerde is, is uwe: uwe, o* HEER, *is het Koningrijk, en gy hebt u verhoogt, tot een hoofd booven alles; en rijkdom en eer zijn, voor uw aengezicht; en gy heerscht, over alles, en, in uwe hand, is kracht en macht*, 1 Kron XXIX: 11, 12.

Aen het Lam derhalven, het welk geflacht geweest is, wordt, door de Engelen, dezelvde hulde beweefen, als aen zijnen eeuwigen Vader, en, aen den Verlosfer, worden dezelve Goddelyke Volmaektheeden toegefchreeven. Welk een beflisfend bewijs, voor de Godheid van den Heiland!

„ Des-

(*i*) EICHHORN l. c. p. 185-188.

„ Deese lovreeden van den MESSIAS ſtemt overëen, met den
„ lov, die Gode zelven is toegezongen, Kap. V: 8—, en
„ ſteunt, op de doorgaende leer der Apostelen, dat aen
„ JESUS CHRISTUS, aen Gods rechtehand verhoogd, dezelvde
„ hulde en aenbidding, als aen God, toekoome, Phil. II:
„ 9 11.' (k). „ Ik vraeg, of de Godheid van den Zoon,
„ in de beeldſpraek der Openbaering, waerdiger zou kunnen
„ verëerd worden" (l).

Eindelyk hoorde JOANNES den Heiland de hulde toebrengen, door alle geſchaepene weezens, vs. 13.

13. Ende alle ſchepſel dat in den hemel is, ende op de aerde, ende onder de aerde ende die in de zee zijn, ende alles wat in deſelve is, hoorde ick ſeggen, Hem die op den throon ſitt, ende den Lamme zy de danckſegginge, ende de eere, ende de heerlickheyt, ende de kracht in alle eeuwigheyt.

Alle ſchepſel is eene algemeene beſchrijving, van alle geſchaepene weezens, welke, in het gansch wijduitgeſtrekt Geheelal, gevonden worden, en ten blijke, dat 'er geene van uitgezonderd waeren, wordt 'er bygevoegd, *het welk in den hemel is en op de aerde, en onder de aerde, en die in de zee zijn, en alles wat in dezelve is.* — Alle deeſe ſchepſelen te zaemen *hoorde* de Apostel *zeggen, Hem, die op den throon zit, en den Lamme, zy de dankzegging, en de eer, en de heerlykheid, en de kracht, in alle eeuwigheid.*

Maer hoe kon de Apostel alle ſchepſelen zodaenig een lovlied hooren zingen? daer toe zijn alleen reedelyke weezens bekwaem, maer niet de viſſchen, *in de zee*, welke ſtom zijn, noch eenige leevenlooſe ſchepſelen. — De zaek kan zeekerlyk zo niet begreepen worden, dat alle ſchepſelen, by deeſe gelegenheid, een gereegeld geluid gemaekt hebben, om den lov van God en den Verloſſer op te zingen. Maer, na den lovzang der Engelen, hoorde hy, op eenen verren afſtand nog een lied zingen, het welk, door zulk eene mee-

(k) EICHHORN l. c. p. 182.
(l) HERDER l. c. p. 55.

nigte van ftemmen, werdt aengeheeven, als of alle de fchepfelen zich veréénigden, om Gode en den Verlosfer hulde te doen. — Voor het overige, koomt hier de ganfche fchepping, by wijs van perfoonsverbeelding, voor, om aen te wijfen, welk eene hulde de geheele meenigte van onderfcheidene fchepfelen, wanneer zy alle met fpraek en rede begiftigd waeren, aen God en den Heiland, zoude behooren toe te brengen.

De teekening is ontleend, uit Pf. CXLVIII, alwaer alle fchepfels, zo wel onbezielde en leevenloofe, als reedelyke, worden opgewekt, om den Allerhoogften te looven. *Loovt den* HEÉR, is het, *alle zijne Engelen, Zon, Maen; lichtende Starren, wacteren, welke boven de hemelen zijt, walvisfchen en alle afgronden, vuur en haegel, fneeuw en damp, gy ftormwind, gy bergen en alle heuvelen, vruchtboomen en alle cederboomen, het wild gedierte en alle vee; kruipende gedierte, en gevleugeld gevogelte, gy Koningen der aerde en alle volken, gy Vorsten en alle Rechters der aerde, Jongelingen en ook Maegden, gy ouden met de jongen.*

Hier wordt aen het *Lam*, te gelijk met *Hem, die op den throon zit*, dezelvde hulde toegebracht, ten blijke wederom, dat de Verlosfer, met zijnen Eeuwigen Vader, een deelgenoot zy van het zelvde Goddelyk weezen.

14. Ende deefe lovzang werdt, door de vier leevendige Weezens, plechtig toegeftemd: want de vier Dieren feyden, Amen. Ende de vier en twintigh Ouderlingen beweefen, ten blijke van hunne toeftemming, op nieuws den diepften eerbied, aen den Goddelyken Verlosfer, zy vielen naemenlyk [*neder*], ende aenbaden den genen, die leeft in alle eeuwigheyt.

De vier leevendige Weezens, welke voor den throon ftonden, vielen needer voor het Lam, zo drae het de verzeegelde Boekrolle genoomen had, ten blijke van den diepften eerbied, voor den Verlosfer, vs. 8ª. Zich weder opgericht hebbende, hoorden zy, met blijdfchap de lovzangen, eerst der Ouderlingen, daer na der Engelen, en eindelyk van het ganfche fchepfel. — Op alle deefe lovzangen nu, byzonder

op

op den laetsten, *zeiden zy*, ten blijke van hunne overëenstemming in den lov van den Verlosser, *Amen*. Dit *Amen* der vier leevendige Weezens klonk den ganschen hemel door.

Zy volgden, hier in, de gewoonte der Jooden, volgens welke het gansche volk in den Tempel en in de Synagogen, *Amen* riep, op de openbaere gebeeden en dankzeggingen. Toen de Psalm, welken Koning DAVID, aen ASAPH en zijne broederen, gegeeven had, om den HEER daer meede te looven, was uitgezongen, zeide al het volk, ten blijke van overëenstemming, *Amen*, 1 Kron. XVI: 36. Toen EZRA, staende op een daer toe geschikt spreekgestoelte, den openbaeren Godsdienst, met eenen lovzang, geëindigt had, antwoordde al het volk *Amen*, *Amen*, met opheffing hunner handen, Neh. VIII: 7. Op deese gewoonte had ook de Apostel PAULUS het oog, wanneer hy schreev, 1 Cor. XIV: 16. *anderszins, indien gy dankzegt, met den geest, hoe zal de geene, die de plaets eenes ongeleerden vervult,* AMEN *zeggen, op uwe dankzegging? dewijl hy niet weet, wat gy zegt.*

Ook beweesen de Ouderlingen, ten blijke van hunne toestemming, op nieuws den diepsten eerbied, aen den Goddelyken Verlosser. *De vier en twintig Ouderlingen*, die aenstonds, met de vier leevendige Weezens, voor het Lam, waeren nedergevallen, vs. 8ª, en zich, na het zingen van hun lovlied, vs. 9, 10, wederom op hunne zeetels geplaetst hadden, stonden nu wederom op, *en vielen* op nieuws *needer*, *en zy aenbaeden den geenen, die leevt in alle eeuwigheid.* — *Zy vielen* wederom *needer*, om nog eens hunnen diepsten eerbied, voor het Lam, te betoonen, en zy *aenbaeden Hem, die leevt in alle eeuwigheid*, dat is, onses erächtens, den gezeegenden Verlosser.

Het is waer, God de Vader, die op den throon zat, is Kap. IV: 9, 10. beschreeven, als *die leevt in alle eeuwigheid*. Maer dit past, in denzelvden nadruk, op den Verlosser, die, met den Vader, waerächtig en eeuwig God is. Ook denken wy hier te meer, aen onsen eeuwig gezeegenden Zaeligmaeker, om dat JOANNES Kap. V: 8 14. beezig is, om de hulde te beschrijven welke, aen den Verlosser, zo drae Hy de verzeegelde boekrolle genoomen had, om dezelve te openen,

beweesen is. Voeg 'er by, dat de Heiland zich zelven *den Leevenden* noemt, die *leevende is, in alle eeuwigheid*, Kap. I: 18; en dat deese beschrijving van den Verlosser hier, by uitneemenheid zeer, te passe koome, daer Hy zich vertoonde, in de gedaente van een Lam, het welk was geslacht geweest, (vergel. vs. 6,) om aen te toonen, dat Hy wel, naer zijne menschelyke natuur, geslacht en gedood waere, maer, als Gods Zoon, en verhoogde Middelaer, leevt, in alle eeuwigheid.

HET VI. KAPITTEL.

B. *De Openbaering der toekoomstige dingen zelve, welke den Apostel kenbaer werden, door het openen der verzeegelde Boekrolle, vinden wy Kap. VI — XI:* 18.

Eer wy de opening der verzeegelde Boekrolle, en het geene de Apostel, by het opbreeken van elk der zeeven zeegelen, gehoort en gezien heeft, overweegen, moeten wy vooräf eenige algemeene aenmerkingen mededeelen.

I. De eerste vraeg is, wat de geheimzinnige vertooningen, welke JOANNES, by het openen van elk der ZEEVEN ZEEGELEN, gezien heeft, ten aenzien der toekoomende zaeken, beteekent hebben? — De zaek wordt, zeer onderscheidenlyk, begreepen.

ℵ. De zeer verstandige GROTIUS brengt alles, tot den ondergang van het Joodendom, en wel zo, dat hy de ZEEGELEN verklaere, van de gebeurtenissen, welke de verwoesting van Jerusalem, als zo veele voorbooden, zijn vooräfgegaen, terwijl de BAZUINEN, tot den ondergang des Joodschen volks zelven, gebracht worden. — Dit begrip is naderhand, niet alleen door HAMMOND, LIGHTFOOT, en anderen, maer voornaemenlyk, door laetere Godgeleerden, merkelyk beschaevd en verbeeterd.

Ik

Ik, voor my, wil gaerne erkennen, dat deefe verklaering, op zich zelve befchouwd, zich zeer aenneemenlyk voordoe, en dat ik het vernuft der Uitleggeren, die alle de byzonderheeden der voorzegging, in de lotgevallen van het Joodfche volk, hebben zoeken aen te wijfen, niet genoeg bewonderen kan. — Ondertusfchen is 'er eene omftandigheid, welke deefe gansche verklaering volkoomen wederlegt, dat naemenlyk de Apostel zijne *Openbaering*, lang na de verwoesting van Jerufalem, onder de regeering van den Keizer DOMITIANUS, ontvangen hebbe. Het wijst zich derhalven van zelvs, dat dit Boek geene voorzegging, omtrent den ondergang van het Joodfche Gemeenebest, behelfen kunne.

GROTIUS, en die aen zijne zijde ftaen, vooronderftellen wel, dat de Apostel, ten tijde van Keizer CLAUDIUS, of NERO, naer Patmos, verbannen zy, en aldaer zijne gezichten ontvangen hebbe. Volgens GROTIUS zelven zou JOANNES, onder Keizer CLAUDIUS, naer Patmos verbannen zijn, en aldaer de eerfte helvt zijner OPENBAERING, maer, na zijne wederkeering, de andere helvt, te Ephefen, gefchreeven hebben. Op dien grond verklaert hy de eerfte helvt van dit Boek, van den fchroomelyken ondergang des Joodfchen volks. — Dan wy meenen, in onfe INLEIDING, genoegzaem betoogt te hebben, dat de Apostel, eerst onder Keizer DOMITIANUS, en derhalven lang na de verwoesting van Jerufalem, naer het eiland Patmos verbannen, en aldaer zijn Prophetifche gezichten ontvangen hebbe.

Een vindingrijk vernuft mooge eene zeer fchijnbaere overëenkoomst, tusfchen de geheimzinnige vertooningen, welke JOANNES gezien heeft, en de fchroomelyke lotgevallen van het Joodfche volk, weeten uit te denken; dit bewijst evenwel geenszins, dat die gebeurtenisfen werkelyk bedoeld zijn, gelijk wy, reeds boven (*m*), hebben aengemerkt. — Evenwel kan men

(*m*) Pag. 84, 85.

niet ontkennen, dat 'er hier en daer beelden geteekend zijn, welke, van den ondergang des Joodschen volks, ontleend zijn; „ doch het is iets anders beelden, van „ eene geschiedenis, te ontleenen, of eene gebeurenis „ zelve, met die beelden, te schilderen" (*n*).

3. Zeer veelen, onder onse Nederlandsche Godgeleerden, zijn gewoon, van ZEEVEN PERIODEN, of *Tijdperken*, te spreeken, in welke zy de gansche huishouding van het Nieuwe Testament, tot aen de voleinding der eeuwen, verdeelen. — Op dien grond, zijn zy van oordeel, dat de geheimzinnige vertooningen, welke de Apostel, by het openen der ZEEVEN ZEEGELEN, gezien heeft, de toekoomstige gebeurtenissen, geduurende die ZEEVEN TIJDPERKEN, zouden afteekenen; zo dat hem, by het openen van het *eerste zeegel*, de gebeurtenissen, geduurende de *eerste Periode*, by het openen van het *tweede zeegel*, de gebeurtenissen, geduurende het *tweede Tijdperk*, en zo vervolgens, zouden geöpenbaerd zijn. — Even zo zouden ook de ZEEVEN BAZUINEN, Kap. VIII: 2—, op die zelvde ZEEVEN TIJDPERKEN, zien; maer, met dit onderscheid, dat de ZEEVEN ZEEGELEN den uitwendigen toestand der Kerke, en haere lotgevallen in de waereld, beteekenen zouden, terwijl de ZEEVEN BAZUINEN de oordeelen vertoonen zouden, welke God, op dat gedeelte der aerde, alwaer de Kerk zich bevondt, wederom geduurende die ZEEVEN TIJDKRINGEN, stondt uit te oeffenen, zo om de Kerk zelve te tuchtigen, als om haere vyanden te straffen, die, ten laetsten, geheel zullen te ondergebracht worden (*o*).

Uit dit oogpunt, heeft ook, nog onlangs de Hoog Geleerde VAN HAMELSVELD de zaeken voorgestelt. „ Wat „ beteekenen de zaeken, schrijvt hy (*p*), welke, aen „ JOANNES, vertoond werden, by het openen der zee„ ven zeegelen? — Deese beelden zijn vertooningen „ van gebeurtenissen, die de lotgevallen der Kerk, in „ de

(*n*) VAN HAMELSVELD l. c. p. 563.
(*o*) HARTMAN *Huisbijbel laetste stuk* p. 208, 209.
(*p*) *Korte aenmerkingen over het N. T.* II *Deel*. p. 394, 395.

„ de waereld, geduurende opvolgende tijdperken, aen-
„ duiden, even gelijk de zeeven Brieven den zeeden-
„ lyken toestand van het Christendom geschilderd had-
„ den. — In de zeeven Brieven, was de zeedenlyke
„ toestand van het Christendom; in het openen van het
„ boek met zeeven zeegelen, waeren deszelvs voor-
„ naemste lotgevallen en veränderingen, ten opzichte
„ van het uitwendige geteekend; nu volgt, in zeeven
„ bazuingeluiden, eene ontvouwing van zeeven byzon-
„ dere geruchtmaekende hoofdgebeurtenisfen in de wae-
„ reld, welke echter eene byzondere betrekking, tot
„ het Christendom, hebben, weder in zeeven achter-
„ volgende tijdperken" (*q*).

Ik noem hier den Heer VAN HAMELSVELD, om dat hy deese vooronderstelling zeer kort, maer tevens zeer duidelyk, op eene wijs, welke voor elk verstaenbaer is, heeft uitgewerkt; zo dat min geöeffende Leezers, die, omtrent dit stelsel, naedere opheldering begeeren, by dien Hoog Geleerden Schrijver, het best zullen kunnen te recht raeken.

Maer niemand misgunne my de vryheid, welke ik weder aen niemand betwisten wil, van mijne gedachten ronduit te zeggen. Het geene, omtrent de gemelde ZEEVEN PERIODEN, door veelen, en uitmuntende mannen, beweerd is, en nog wordt aengenoomen, is my, reeds van mijne jeugd af, zeer bedenkelyk voorgekoomen; en, na bedaerder onderzoek kan ik niet van my verkrijgen, om het te omhelsen. Kortöm ik geloov, voor my, niet, dat 'er eenige genoegzaeme grond zy, om de vooronderstelling, van de ZEEVEN TIJDPERKEN des Nieuwen Testaments, daer op te bouwen. — Zo drae nu deese vooronderstelling vervallen is, moet ook de gemelde verklaering der ZEEVEN ZEEGELEN, en ZEEVEN BAZUINEN, van zelvs vervallen.

De redenen, om welke wy de geheele leer, omtrent

(*q*) *Ibidem* p. 604.

de zogenaemde ZEEVEN PERIODEN, voor eene willekeurige vooronderstelling, houden, zijn de volgende.

A. Er is, onses erächtens, niets in de Heilige Schrivten, het welk eenigen schijnbaeren grond, voor het vaststellen van ZEEVEN TIJDPERKEN, zou kunnen opleeveren. — Dit erkent de Hoog Leeraer VENEMA zelvs, met uitsluiting alleenlyk van dit Boek der Openbaering. „ Ik weet wel, (zegt hy) dat de zee„ ven Tijdperken van het Nieuwe Testament, hier „ en daer in orde geschikt, van de Uitleggers, ge„ vonden worden, in het Oude Testament, ja zelvs „ in veele voorzeggingen van het Oude Testament; „ maer het heeft my nog niet moogen gebeuren, zo „ scherpziende te zijn, dat ik dezelve heb kunnen „ ontdekken; dit heb ik in tegendeel gezien, dat „ hier veele dingen allerellendigst verdraeid, en, „ naer de willekeur der Uitleggers, verklaerd wor„ den. — De Voorzeggingen van het Oude Testament „ blijven doorgaends, by het algemeene; nergens „ worden de zeeven tijdperken van het Nieuwe Tes„ tament bepaeldelyk aengeweesen, nergens worden „ de eigene kenmerken der tijdperken opgegeeven; „ de Openbaering alleen leevert dezelve op" (r). — Wat 'er ondertusschen zy, van de ZEEVEN PERIODEN, in de OPENBAERING, zal ons, in het vervolg, naeder blijken.

Ik weet wel, dat zommigen de ZEEVEN TIJDPERKEN meenen te vinden, in het lied van MOSE, Deut. XXXII, in dat van HANNA, 1 Sam. II, in het Hooglied, in het allervolmaekste Gebed, en zelvs in de eigenschappen der wijsheid, welke van booven is, Jac. III: 17. (s). Maer niets is 'er, in mijn oog, duidelyker, dan dat dit alles, geheel willekeurig, en zonder eenig schijnbaer bewijs, worde aengenoomen. — De vindingen, ik erken het, zijn zeer ver-

(r) VENEMA *de Methodo Proph.* p. 41, 42.
(s) *Bundel van Godgel. Oeffen.* V *Deel.* p. 306—

vernuftig. Maer wat bewijst dit? Ik herinner my, by deese geleegenheid, dat de Heer STRUCHTMEYER, Profesfor in de Westersche taelen en Geschiedenissen, voorzeggingen wist te vinden, in de verdichtselen der Heidensche Poëten.

B. De Kerkvaders der vroegste Eeuwen hebben, aen de *zeeven Perioden*, nimmer gedacht, en eenige Munniken, in de duistere Midden-Eeuwen, schijnen 'er de uitvinders van geweest te zijn (*t*). JEAN PIERRE D'OLIVE, een Franiscaener Munnik, in de XIII[de] Eeuw, was een der voornaemste drijvers van deese leer. Hy was geboortig, van *Serignan* in *Languedoc*, en werdt, daer van daen, PETRUS *de Serignano* genaemd; ook heet hy zomtijds PETRUS *Biterrensis* of *van Beziers*, om dat hy, langen tijd, in het Klooster van *Beziers*, gewoont heeft. Hy schreev een werk, onder den tijtel van *Postilla* of *verklaering der* OPENBAERING, in het welk hy den tijd van het Nieuwe Testament, in *zeeven Perioden* verdeelde, welke, met de daegen der schepping, de zeeven Zeegelen, en zeeven Bazuinen, in de Openbaering, zouden overëenstemmen (*u*). Om dat hy zich, tegen de Hierarchie der Roomsche Kerk, stout verzet had, werdt niet alleen het gemelde werk, na zijnen dood, maer zelvs zijn gebeente, op last van den Paus Joannes XXII, openlyk verbrand (*v*).

C. De voorstanders der *zeeven Perioden* verschillen aenmerkelyk van elkander, zo in het bepaelen der kenmerken, als der duuring, van elk een Tijdperk. — Dit stuk heeft geen betoog noodig, en is over bekend, aen elk, die de verklaeringen der beroemde mannen, COCCEJUS, VITRINGA, VENEMA, en anderen, van deese denkenswijs, onderzocht heeft. „ Dit eene, (zegt de Heer DRIESSEN (*w*)) „ merk ik

(*t*) MARCKIUS *in Apocal. Præf.* §. IV—
(*u*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* VI. p. 302.
(*v*) WEISMANN *Hist. Eccl. Tom.* I. p. 1180, 1181.
(*w*) A. DRIESSEN *Meditat. in S. Apocalypsin Proleg.* p. 43, 49.

„ nog op, dat de zeer geleerde Mannen, die de
„ tijden anders, dan wy, bereekenen, van elkande-
„ ren verschillen, in de bepaelde onderscheiding
„ der Perioden; daer zommigen de vierde Periode,
„ gelijk wy gezien hebben, tot de Hervorming uit-
„ strekken, anderen by GREGORIUS VII blijven; ande-
„ ren in de Kerk van Sardis, anderen eerst in die
„ van Philadelphia, de Gemeenten der Protestanten
„ vinden, en derhalven zommigen van oordeel zijn,
„ dat wy de zesde, anderen dat wy de zeevende
„ Periode beleeven; daer eenigen van gedachten
„ zijn, dat de zesde Periode van LUTHER, tot de
„ onderhandeling te Passauw of het jaer 1552, en
„ van dien tijd af de zeevende Periode loope; en
„ wie zal my, uit zijne vooronderstelling, duidelyk
„ aenwijsen, welk eene Periode van de Hervormde
„ Kerk wy beleeven; en in welk eene Periode, de
„ vijfde, of de zesde, of de zeevende, de voor-
„ zeggingen der Propheeten, welke de Kerk der
„ Protestanten betroffen, haere vervulling bekoo-
„ men?" Deese verscheidenheid van begrippen brengt van zelvs een ongunstig vermoeden meede, en bewijst ten minsten zo veel, dat de gronden, voor de bepaeling der kenmerken, en duuring, van elk een Tijdperk, niet minder dan blijkbaer zijn.

D. Zelvs verschillen de voorstanders der *zeeven Perioden* grootelyks, over de gronden en bewijsen van deese leer. Het geene de een aenneemt, wordt, door den anderen, verworpen (*x*). — Zelvs zijn 'er, die gronden meenen te hebben, om 'er een *achste Tijdperk* by te voegen. „ Wy hebben, (zegt de even gemelde Heer DRIESSEN (*y*)) „ de zeeven
„ Perioden der algemeene Kerk, en derzelver gelyke
„ afmeeting, beschouwt; maer deese Perioden zul-
„ len alle de eeuwen niet besluiten; 'er is een achste
„ tijd,

(*x*) MARCKIUS *in Apoc. Praef.* §. 37.
(*y*) l. c. p. 52.

„ tijd, van deese zeeven Perioden, ten eenemael
„ onderscheiden, die duizend jaeren naemenlyk,
„ Kap. XX, vermeld, welke eene geheel nieuwe
„ gedaente aen de waereld, en aen de Kerk, gee-
„ ven zullen enz."

E. Voorts is 'er niets, het welk ons eenigszins zou noodzaeken, om den tijd van het Nieuwe Testament, eer in zeeven, dan in minder of meerder, Tijdperken, te onderscheiden.

Wanneer men de groote veränderingen, en de gewichtigste gebeurtenisfen, in aenmerking neemt, zou men den tijd, die reeds verloopen is, in vier Perioden, onderscheiden kunnen; — van de eerste grondvesting des Christendoms, onder den geweldigen tegenstand, tot op CONSTANTYN *den Grooten* die het zelve, tot den heerschenden Godsdienst in het Romeinsche Keizerrijk, gemaekt heeft; — van daer tot op KAREL *den Grooten*, door wiens verheffing tot de Keizerlyke waerdigheid, 'er eene aenmerkelyke verändering, in de gedaente van Europa, gekoomen is; — van daer, tot de gezeegende Kerkhervorming; — en van daer, tot den tijd, welken wy beleeven. Op deesen grond, heeft de groote MOSHEIM zijne *Kerkelyke Geschiedenis*, in vier Boeken, vervat (z).

Anders zou men, ook zeer voegzaem, vier Perioden op deese wijs onderscheiden kunnen; — van de grondvesting des Christendoms, tot de groote verändering onder CONSTANTYN *den Grooten*; — van daer tot Keizer PHOCAS, die den Kerkvoogd van Rome, voor *algemeenen Bisschop*, verklaert heeft; en de opkoomst van MUHAMMED, wanneer de Antichrist, beide in het Westen en in het Oosten, begon te heerschen; — van daer tot de Kerkhervorming; — van daer tot onse tijden.

Wanneer men veränderingen van minder aenbelang in aenmerking neemen wilde, zou men ligtelyk

(z) MOSHEIM *Kerk. Gesch.* I *Deel.* p. 21.

acht, twintig, of nog meer Tijdperken onderfcheden kunnen.

F. Hier koomt nog by, dat de Voorftanders der *zeeven Perioden* zomtijds, met hunne eigene onderfcheidingen, verleegen, en genoodzaekt zijn, hier en daer de toevlucht te neemen, tot uitzonderingen.

De groote VITRINGA, zeer wel gevoelende, hoe weinig de befchrijving van de Gemeente te Laodicea, Kap. III: 15-18, op den heerlyken Kerkftaet, in de vooröndérftelde zeevende Periode, pasfe, vondt zich genoodzaekt, om te ftellen, dat de gebeurtenisfen, welke, op het begin en het einde der Perioden, invallen, dan eens, tot de eene, dan eens tot de andere Periode, gebracht worden. Op dien grond, zou het oordeel, het welk, op het einde der tijden, over de vyanden der Kerke, zal geöeffend worden, en den weg baenen, tot den gelukkigen ftaet der Kerke hier op aerde, tot het *zesde Tijdperk*, behooren, en evenwel, met de *zeevende Bazuin*, welke den laetften tijd der Kerke vertoont, worden zaemengevoegd; en, by omkeering, zou de heerlyke ftaet der Kerke, die den laetften Tijdkring zal uitmaeken, by het openen van het *zesde zeegel*, Kap VII: 15-17, tot de *zesde Periode*, gebracht worden (*a*).

De wijd beroemde VENEMA, die de *zeeven Perioden*, zo wel in de *zeeven Brieven* zoekt, als in de *zeeven zeegelen*, moest, tot de vooröndérftelling, koomen, dat de *Perioden* der *zeeven Brieven*, met die der *zeeven zeegelen*, niet in alles overëenftemmen. — Hy verwerpt de gemelde uitzondering van VITRINGA geheel en al, zeggende: „ offchoon de heerlyke „ ftaet der Kerke, by vervroeging, onder het *zesde* „ *zeegel*, zou kunnen geteekend worden, vermits „ zy als dan beginnen zoude, zal evenwel de ftaet „ der Kerke van de *zesde Periode* naeuwlyks, zon„ der blijkbaere verwarring, kunnen gefchilderd „ wor-

(*a*) VITRINGA l. c. p. 260, 261.

„ worden, in de beschrijving van de *zeevende Periode* der Kerke: want, wanneer men dit aenneemt, „ moet de onderscheiding der Perioden geheel wech„ vallen en verlooren gaen, en de vermelding van „ den heerlyken staet der Kerke zou ganschelyk niet „ konnen overgeslaegen worden, indien de *zeevende* „ *Briev*, tot denzelven, behoort" (*b*). — Hy neemt daerom eene andere vooronderstelling aen, dat naemenlyk de *zeeven Perioden*, in de *Brieven*, op eene andere wijs, gerangschikt worden, dan in de *zeegelen*, om dat de Brieven voornaemenlyk zien, op de *inwendige*, maer de *zeegelen*, op de *uitwendige* gesteldheid der Kerke. Hy besluit 'er uit, dat niet alles, wat in de Brieven voorkoomt, tot de Kerk van die Periode in het byzonder, behoore, maer dat zy ook eenige dingen behelsen kunnen, welke, tot de volgende Periode, behooren (*c*).

Volgens den Hoog Geleerden VAN HAMELSVELD beleeven wy thans de *zeevende Periode*, welke, in den Briev aen die van LAODICEA, Kap. III: 14-22, zal afgeteekend zijn. Evenwel is 'er niets, in dien Briev, het welk, van verre of van naby, gelykt, naer den heerlyken staet der Kerke. — Deese zwaerigheid zoekt gemelde Heer, wederom op eene geheel andere wijs, wech te neemen, zeggende: „ doch „ misschien had men eene beschrijving van den ge„ lukkigen toestand der Kerke verwacht, byzonder „ in den laetsten Briev. — Ik antwoord: deese is, „ in alle de belovten, met welk elk deeser Brieven „ eindigt, begreepen. — Die toestand zal afzon„ derlyk, onder een heerlyk beeld, beschreeven en „ voorgesteld worden, Hoofdstuk XXI, XXII." (*d*). Ondertusschen brengt zijn Hoog Geleerde den heerlyken staet der Kerke, welke Kap. VII: 13-17. zal

(*b*) VENEMA l. c. p. 58.
(*c*) *Ibidem* p. 39.
(*d*) VAN HAMELSVELD *korte Aenmerk. over het N. T.* II *Deel.* p. 529.

beſchreeven worden, tot het *zesde zeegel*, terwijl dezelve, geduurende het laetſte tijdperk, onäfgebrooken zal voortduuren; en beweert, met den Hoog Leeraer VENEMA, dat de tijdperken, in de *Brieven*, met die in de zeegelen, wel hoofdzaekelyk, maer niet in alle de byzonderheeden, overëenſtemmen (*e*).

G. Dan laeten wy ons wat naeder bepaelen, by het Boek der OPENBAERING, in het welk, volgens den beroemden VENEMA, de *zeeven Perioden* alleen voorkoomen.

A. Het getal van *zeeven* koomt, in dit Boek, veelvuldige maelen voor. Maer mag men daer uit beſluiten, dat de geheele tijd van het Nieuwe Testament, in *zeeven Perioden*, behoort onderſcheiden te worden? Dan moeten alle byzonderheeden, welke, tot het zeevental, gebracht worden, van die *zeeven Perioden*, en volgens haere vooronderſtelde onderſcheiding, verklaerd worden. — Wy leeſen, van *zeeven donderſlaegen*, Kap. X: 3, 4, van een *groote roode draek*, *met zeeven hoofden*, Kap. XII: 3. van een *beest met zeeven hoofden*, Kap. XIII: 1. XVII: 3. Dit zeevental ziet zeekerlyk niet, op de *zeeven Perioden*. — Kap. XV, XVI. vinden wy eene uitvoerige beſchrijving van de *zeeven Phioolen* of liever *Schaelen*, welke eene afteekening behelſen van de zeeven laetſte plaegen, welke, zeekerlyk nog toekoomende zijn, (vergel. Kap. XV: 1.)

Wy voor ons, kunnen, in het veelvuldig gebruik van het *zeevental* geen ander geheim vinden, dan eenen kennelyken weerſlag, op de zeeven Gemeenten in het Lydiesch Aſia, welke, aen het byzonder opzicht van JOANNES den Apostel, waeren toevertrouwd, en het eerst, met de bekendmaeking van deeſe gezichten, verwaerdigd zijn.

Voeg 'er by, dat ook andere getallen, in dit Boek, zeer gemeenzaem zijn. — De Apostel zag

vier

(*e*) l. c. p. 603.

vier leevendige Weezens, voor den throon, Kap. IV: 6, en *vier* Ruiters op *vier* paerden, Kap. VI: 1-8. Voorál ontmoet men het TWAELVTAL zeer dikwijls; eene kroon van *twaelv ſtarren*, Kap. XII: 1; de hemelſche Stad, welke den Apostel vertoond werdt, had *twaelv poorten*, en, in die poorten, *twaelv Engelen*, Kap. XXI: 12; de muur deeſer Stad had *twaelv fundamenten* Kap. XXI: 14; de *twaelv poorten* waeren *twaelv paerlen*, Kap. XXI: 21; de boom des *leevens* bracht *twaelv vruchten* voort, Kap. XXII: 2. — Om nu, van de *twaelv duizenden*, niet te ſpreeken, Kap. VII: 5-8. XXI: 16.

B. Dat de *zeeven Brieven* niet Prophetiesch zijn, en derhalven, tot de *zeeven Perioden*, niet kunnen gebracht worden, hebben wy reeds voorheen, met opzet, betoogt (*f*).

C. Thans koomt het voornaemenlyk aen, op de *zeeven zeegelen*. Wanneer het geene JOANNES, by het openen van deeſe zeegelen, gezien heeft, geene afteekening behelst van de achter één volgende lotgevallen der Christen Kerk, van haere oprichting, tot aen het einde der waereld, zal de geheele vooröndérſtelling van de *zeeven Perioden* volſtrekt vervallen: dan moeten ook de *zeeven Bazuinen*, op eene geheel andere wijs, verklaerd worden, van gebeurtenisſen naemenlyk, welke zouden voorvallen, eerst na dat de zaeken, by het openen der *zeeven zeegelen*, voorſpeld, volkoomen vervuld waeren. — Laeten wy de zaek wat naeder onderzoeken.

a. De Uitleggers, die de gezichten van JOANNES, uit de vooröndérſtelling der *zeeven Perioden* verklaeren, neemen nog eene andere vooröndérſtelling aen dat naemenlyk de *zeeven zeegelen* en de *zeeven Bazuinen* de lotgevallen der Kerke

(*f*) *Boven* p. 72-88.

hebben afgeteekent, geduurende *zeeven Tijdperken*, alleenlyk met dit onderscheid, dat de *zeeven zeegelen* de uitwendige omstandigheeden der Kerke, haere lotgevallen naer de waereld, maer de *zeeven Bazuinen* de oordeelen, welke God, ten behoeve der Kerke, over haere vyanden, stondt uit te oeffenen, meer byzonder beteekent hebben.

Het een en het ander schijnt ons niet alleen geheel willekeurig, en zonder eenigen grond, te worden aengenoomen, maer zelvs onbestaenbaer te zijn. — Laeten wy het, met een paer voorbeelden, aentoonen.

By het openen van het *eerste zeegel*, zag de Apostel *een wit paerd, en die daer op zat, had eenen boog; en hem werdt eene Kroon gegeeven; en hy ging uit overwinnende, en op dat hy overwon*, Kap. VI: 2. Deese vertooning zal den bloeienden en vreedzaemen staet der Kerke afbeelden, van NERVA, tot op DECIUS, geduurende den tijd van 150 jaeren (*g*). — Toen de *eerste* Engel *gebazuint* had, is 'er *geworden haegel en vuur, gemengd met bloed, en zy zijn op de aerde geworpen, en het derde deel der boomen is verbrand, en al het groen gras is verbrand*, Kap. VIII: 7. Deese vertooning moet een tijdperk aenwijsen, geduurende het welk Gods toorn, over het Roomsche Keizerrijk is uitgestort; dit zal geschied zijn, onder DECIUS en GALLUS zijnen opvolger, byzonder in het begin der Regeering van GALLIENUS, wanneer de pest, op eene zeer schroomelyke wijs; gewoedt heeft (*h*). — Maer, hoe is nu het een, met het ander, over een te brengen? Het *eerste zeegel* en de *eerste Bazuin* zien, op het *zelvde* tijd-

(*g*) VITRINGA l. c. p. 396—
(*h*) VITRINGA l. c. p. 550, 551.

tijdperk, offchoon in eene byzondere betrekking; ondertusfchen loopt de *eerfte Periode*, door het *eerfte zeegel* vertoond, tot op DECIUS, maer *dezelvde* Periode, door de *eerfte Bazuin*, afgeteekend, tot op GALLIENUS. Nu werdt DECIUS Keizer, in het jaer 249, en GALLIENUS volgde eerst, na GALLUS, ÆMELIANUS, en VALERIANUS, in het jaer 259. Eene en *dezelvde Periode*, zal dan, volgens het *eerfte zeegel*, tien jaeren korter zijn, dan volgens de eerfte Bazuin.

By het openen van *het derde zeegel* zag JOANNES een *zwart paerd*, *en die daer op zat had eene weegfchael in zijne rechtehand*, *en hy hoorde eene ftem*, *in het midden der vier Dieren*, *zeggende*; *een maetjen Tarwe voor eenen penning*, *en drie maetjens Gerste voor eenen penning*; *en de oly en den wijn befchaedigt niet*, Kap. VI: 5, 6. Deefe vertooning zal de *derde Periode* befchrijven, van CONSTANTYN, tot aen het begin der neegende Eeuw, geduurende welke de Kerk ontrust is, door zwaere gefchillen en verdeeldheeden, vooräl veröorzaekt door de *Donatisten*, *Ariaenen*, *Nestoriaenen*, *Eutychiaenen*, en anderen, welke gelegenheid gegeeven hebben, tot Kerkvergaederingen, in welke de leer des geloovs is bepaeld geworden (*i*). — By het blaefen der *derde Bazuin*, is 'er *eene groote ftar*, *brandende als een fakkel*, *gevallen*, *uit den hemel*, *en is gevallen*, *op het derde deel der rivieren*, *en op de fonteinen der waeteren*; *en de naem van die ftar wordt genaemd Alsfem*, *en het derde deel der waeteren werdt*, *tot Alsfem*, *en veele menfchen zijn geftorven van de waeteren*: *want zy waeren bitter geworden*, Kap. VIII: 10, 11. Deefe *groote ftar*, *brandende als een fakkel*, zal ARIUS

(*i*) VITRINGA l. c. p. 416—

en zijne volgelingen verbeelden, zo als zy byna *het derde deel* van de Roomsche waereld, met zijne dwaelleer, verbittert hebben.

Maer hoe strookt dit weder, met de beide gemelde vooronderstellingen? De *zeegelen* zullen den toestand der Kerke, naer de waereld, en de *Bazuinen* de oordeelen, over haere vyanden, beteekenen. Maer behooren de twisten en verdeeldheeden, over de geloovsleer, welke, door het *derde zeegel*, zullen vertoond worden, tot de uitwendige omstandigheeden der Kerke, naer de waereld? naer ons inzien maekt de leer des geloovs een weezenlyk gedeelte uit van den inwendigen en huisselyken toestand der Kerke. — Daer te boven de *groote star, brandende als een fakkel*, by het blaesen der *derde Bazuin* zal ARIUS, met zijne aenhangeren, verbeelden, en de vergivtiging van het derde deel der Roomsche waereld, door zijne dwaelleer. Maer behoort dan het verspreiden van deese dwaelleer, tot Gods oordeelen, over de vyanden der Kerke, welke vooronderfteld worden, door de *Bazuinen*, te zijn afgebeeld?

De laetste zwaerigheid heeft de schrandere VITRINGA zeer wel gevoelt. Ook heeft hy dezelve zoeken op te lossen, door aen te merken, dat ARIUS een voorbeeld geweest zy van andere dwaelgeesten, in laetere tijden, en dat die ketteryen zeer veel hebben toegebracht, om den staet van het Keizerrijk te verzwakken, byzonder in het Oosten (*k*). — Waerlyk, die met zulke oplossingen, te vreede is, laet zich zeer gemakkelyk afzetten.

β. De Uitleggers, die de *zeeven zeegelen*, van de *zeeven Perioden*, verklaeren, verschillen wederom aenmerkelyk, in het bepaelen van die zee-

(*k*) l. c. p. 574, 575.

zeeven Tijdperken, en van de hoofdgebeurtenissen, welke dezelve zouden kenmerken. Deeze verschillenheid baert wederom een zeer ongunstig vermoeden, omtrent de geheele vooröndersteiling.

Volgens den beroemden VITRINGA, loopt de *eerste Periode*, door het *eerste zeegel* afgebeeld, van NERVA, tot DECIUS, geduurende 150 jaeren, wanneer de Kerk bloeide en vreede genoot (*l*). — Het *tweede zeegel* vertoont de vervolgingen, geduurende de *tweede Periode*, van het midden der derde Eeuw, tot CONSTANTYN *den Grooten* (*m*). — Het *derde zeegel* ziet, op de geschillen en verdeeldheeden, over de Geloovsleer, geduurende de *derde Periode*, van CONSTANTYN, tot het begin der negende Eeuw (*n*). — Het *vierde zeegel* zal ons wijsen, naer de verwoestingen, door de *Saraceenen* en *Turken*, aengericht, geduurende het *vierde Tijdperk*, loopende tot aen de vervolgingen, tegen de Waldensen, Albigensen, en andere voorstanders van de leer der waerheid (*o*). — Hier op volgt de *vijfde Periode*, door het *vijfde zeegel*, afgebeeld, geduurende welke 'er, op eene onmenschelyke wijs, tegen de even gemelde verdeedigers der waerheid, gewoed is, tot aen de gezeegende Kerkhervorming (*p*). — Het *zesde zeegel* zal de zeer zwaere en laetste vervolging der Kerk voorspellen, welke, door den ondergang van alle haere vyanden, zal gevolgd worden, geduurende de *zesde Periode*, in welke wy leeven (*q*). — In het *zeevende Tijdperk* zal de gelukkige staet der Kerke plaets

(*l*) l. c. p. 396—
(*m*) l. c. p. 405—
(*n*) l. c. p. 416.
(*o*) l. c. p. 425—
(*p*) l. c. p. 437—
(*q*) l. c. p. 442.

hebben, door het *zeevende zeegel* vertoond, of schoon reeds onder de zinbeelden van het *zesde zeegel*, afgeschilderd (*r*).

De Hoog Leeraer VENEMA verschilt hier van aenmerkelyk, zo in het bepaelen van het tijdverloop der onderscheidene *Perioden*, als van de hoofdgebeurtenissen, welke elk derzelver zouden kenmerken. — De *eerste Periode*, afgebeeld, door het *eerste zeegel*, geduurende welke de Kerk wijd en zijd verspreid is, zal loopen, even als het VITRINGA begreepen heeft, tot aen DECIUS, in het midden der III[de] Eeuw. — De *tweede Periode*, door het *tweede zeegel* vertoond, zal ook doorloopen, tot CONSTANTYN *den Grooten*, geduurende welken tijd de Kerk veele vervolgingen heeft doorgestaen. — Maer de *derde Periode*, wanneer de Kerk, door twisten, gescheurd werdt, door het *derde zeegel* aengeweesen, zal doorloopen, niet tot het begin der *negende*, maer tot de *elvde* Eeuw. — Het *vierde zeegel* zal de Kerk afbeelden, zo als zy zuchtte onder de dwinglandy van het Roomsche Hov, geduurende de *vierde Periode*, tot aen de Kerkhervorming. — Het *vijfde zeegel* zal de Kerkhervorming zelve afbeelden, geduurende de *vijfde Periode*. — Het *zesde zeegel* vertoont de Kerk, geduurende de *zesde Periode*, wanneer de Hervorming voltooid wordt, en verspreid, over den geheelen aerdbodem. — Eindelyk zal de *zeevende Periode* volgen, wanneer de heerlyke staet der Kerke zal plaets hebben, door het *zeevende zeegel*, afgebeeld (*s*).

Het hoofdkarakter dan der *eerste Periode* is, volgens de Heeren VITRINGA en VENEMA beide, de voortplanting van het Christendom (*t*). — Het

(*r*) l. c. p. 514—
(*s*) VENEMA *Meth. Proph.* p. 57, 58.
(*t*) VENEMA l. c. p. 69—

Het hoofdkarakter der *tweede Periode* beftaet, wederom, volgens beide, in de vervolgingen der Kerke (*u*). — Ten aenzien van het hoofdkarakter der *derde Periode*, ftemmen ook de beide Geleerden overëen, het welk in de twisten en verdeeldheeden der Kerke, zou geleegen zijn; maer, volgens den eenen (*v*), loopt deefe *Periode*, tot de *negende*, en volgens den anderen (*w*), tot de *elvde* Eeuw. — Het hoofdkarakter der *vierde Periode* ligt, volgens VITRINGA, in de verwoestingen, door de *Saraceenen* en *Turken* aengericht; maer volgens VENEMA, die dezelve doet doorloopen, van de *twaelvde* tot de *zestiende* Eeuw, in de dwinglandy der Paufen (*x*). — Nu beginnen de begrippen nog wijder uit één te loopen. By VITRINGA is het hoofdkarakter der *vijfde Periode*, door het *vijfde zeegel* afgebeeld, te zoeken, in de vervolgingen, tegen de Waldenfen en andere voorftanders der waerheid; maer VENEMA vindt het zelve in de Kerkhervorming, en de gevolgen daer van, zo dat het *vijfde Tijdperk* zal doorloopen, tot de laetfte en allerfchroomelykfte vervolging, welke de Antichrist nog ééns ftaet aen te richten (*y*). — De even gemelde zeer zwaere en laetfte vervolging zal, volgens VITRINGA, by het openen van het *zesde zeegel*, het hoofdkarakter der *zesde Periode* uitmaeken. Hier meede ftemt VENEMA, in de hoofdzaek, overëen (*z*). — Ook zijn het deefe beide Geleerden, omtrent het *zeevende zeegel*, en de *zeevende Periode*, volkoomen ééns (*a*).

(*u*) VENEMA l. c. p. 107—
(*v*) VITRINGA l. c. p. 416—
(*w*) VENEMA l. c. p. 123.
(*x*) VENEMA l. c. p. 145—
(*y*) l. c. p. 166—
(*z*) l. c. p. 185—
(*a*) l. c. p. 188—

Welk een aenmerkelyk onderscheid, vooräl ten aenzien van den tijd, welken wy thans beleeven; deese behoort, volgens VITRINGA, tot de *zesde*, maer, volgens VENEMA, tot de *vijfde Periode*. De Heer VAN HAMELSVELD brengt denzelven, tot de *zeevende Periode* (*b*).

β. Eindelyk bericht ons de Apostel, omtrent het *zeevende zeegel*, eenvouwig dit: *doe het* (Lam) het *zeevende zeegel geopent had, werdt 'er een stilzwijgen, in den hemel, omtrent van een halv uur*, Kap. VIII: 1. Dit kortstondig stilzwijgen moet den heerlyken staet der Kerke verbeelden, die, onder de *zeevende* of laetste *Periode*, zal plaets hebben. — Dan wy hebben reeds gezien, tot welke gedrongene en geheel strijdige vooröndersteilingen, de verdeedigers der *zeeven Perioden* de toevlucht neemen moeten, om aen te wijsen, hoe de heerlyke staet der Kerke, tot het *zeevende zeegel*, zal gebracht worden.

Het gemelde kortstondig *stilzwijgen* zal de rust en den voorspoed der Kerke, in het laetst der daegen, afteekenen. Maer 'er zijn, in de schrivten der Propheeten, zulke heerlyke en uitvoerige belovten, omtrent den luisterrijken staet der Kerke; en zou dan die groote gebeurtenis, in dit Boek der OPENBAERING, na eene geheimzinnige vertooning van de meest aenmerkelyke lotgevallen des Christendoms, eenvouwig door een *stilzwijgen van een halv uur*, worden afgebeeld? Dit schijnt ons geheel wanvoeglyk.

Indien dit *stilzwijgen* zinbeeldig moet genoomen worden, zou het even zo goed eenen tijd van smerten en verbaesdheid, als van rust en kalmte, beteekenen kunnen, (vergel. Klaegl. II: 10.) Zo begreep het ook de Hoog Leeraer

J.

(*b*) l. c. p. 588, 588.

J. VAN DER WAYEN (*c*). — Maer laet het *ſtilzwijgen* eenen tijd van rust en vreede afbeelden, het was ſlechts *van* OMTRENT *een halv uur*, dat is nog geen volkoomen halv uur, (vergel. Joh. I: 40. Hand. I: 15. V: 7. enz.;) is nu de tijd van nog geen halv uur niet veel te kort, om dien tijd van vreede en voorſpoed der Kerke, van welken de Propheeten, met zo veel ophef, geſprooken hebben, te kunnen afbeelden?

De Hoog Leeraer VITRINGA heeft deeſe zwaerigheid zeer wel gevoelt, en getracht uit den weg te ruimen, door aen te merken, dat een halv uur ſtilzwijgens, hoe kort ook op zich zelven, evenwel aen JOANNES, zeer lang moet gevallen zijn, en dat daerom de tijd van den voorſpoed der Kerke moet bereekend worden, niet naer de evenreedigheid, welke een halv uur heeft, tot eenen ganſchen dag, maer naer evenreedigheid, dat dit halv uur zeer lang gevallen is, voor JOANNES, die, naer nieuwe gezichten, verlangde (*d*). — Dan hoe verre gezocht en onvoldoende is zulk een antwoord?

Wy voor ons, kunnen niet anders zien, of het *ſtilzwijgen van omtrent een halv uur* moet eigenlyk verſtaen worden. De Apostel had nu, in den hemel, veele geheimzinnige dingen gehoort en gezien; even te vooren had hy eene zeer groote meenigte Gode en den Lamme, met vereënigde ſtemmen, hooren lovzingen, Kap. VII: 10-12; daer op had een der Ouderlingen hem een naeder bericht gegeeven, omtrent de lovzingende perſoonen, vs. 13-17. Na dat die Ouderling geſprooken had, was alles ſtil; hy zag wel, dat het Lam het *zeevende zeegel*

(*c*) *Varia Sacra* p. 681.
(*d*) l. c. p. 518.

opende, maer hy hoorde nu niets; en dat stil zwijgen duurde omtrent een halv uur lang, Kap. VIII: 1.

Wy besluiten 'er uit, dat dit stilzwijgen, als eene Inleiding of voorbereiding, tot het volgende gedeelte van dit gezicht, gedient, en dat het blaesen, op de *zeeven Bazuinen*, den inhoud hebbe uitgemaekt van het geene de Apostel, by het openen van het *zeevende zeegel*, gezien en gehoort heeft, Kap. VIII: 2—XI: 18.

Vermits nu de *zeeven zeegelen* niet van de uitwendige lotgevallen der Kerk in de waereld, geduurende *zeeven Perioden*, welke, tot aen het einde der waereld, zouden doorloopen, kunnen verklaerd worden, moet de geheele vooronderstelling, omtrent die *zeeven Perioden* van zelvs vervallen. — De gevolgtrekking erkent de Hoog Leeraer VENEMA, met zo veele woorden. „ Er zijn wel, (zegt zijn Hoog Eerw. (*e*)), „ die meenen, dat de *zeegelen*, „ met den tijd van CONSTANTYN *den Grooten*, „ ten einde loopen, en dat dan de *zeeven Bazuinen* beginnen, tot het einde der waereld „ toe. Wanneer dit wordt toegestaen, zou„ den de *zeeven Perioden*, uit de OPENBAERING, „ niet kunnen beweesen worden. Maer deese „ verönderstelling verwerpen wy."

3. Deese stelling ondertusschen omhelsen wy, zonder eenige bedenking. — Te weeten, wy zijn van oordeel, dat de geheimzinnige vertooningen, welke JOANNES, by het openen der *zes* eerste *zeegelen* gezien heeft, geheimzinnige afbeeldingen zijn van de lotgevallen der Christen Kerk, tot den tijd van CONSTANTYN *den Grooten*, wanneer 'er eene zeer aenmerkelyke verändering, ten voordeele van het Christendom, heeft plaets gehad, en

(*e*) l. c. p. 53.

en dat de *zeeven Bazuinen*, welke JOANNES, by het openen van het *zeevende zegel*, na een kortstondige stilte, gehoort heeft, de volgende lotgevallen der Kerke hebben afgeschildert — Kortom de *zeeven Bazuinen* maeken, onses erächtens, den inhoud van het zeevende of laetste deel des verzeegelden Boeks uit.

Na dat wy de ongegrondheid der vooröndersteiling, volgens welke de *zeeven zeegelen*, en de *zeeven Bazuinen*, tot *zeeven Perioden* gebracht werden, en wel zo, dat de eerste meer de uitwendige lotgevallen der Kerke naer de waereld, maer de andere Gods oordeelen, over haere vyanden, vertoonen zouden; na dat wy, zeg ik, de ongegrondheid van die vooröndersteiling, waer door de *zeeven Perioden* van zelvs vervallen, genoegzaem betoogt hebben, zou het niet noodig zijn, onse stelling naeder aen te dringen.

Ten overvloede evenwel, zullen wy 'er het een en ander bewijs byvoegen.

A. By het openen van het *zeevende zeegel*, hoorde en zag de Apostel niets, geduurende omtrent een halv uur, tot dat de Engelen, die de *zeeven Bazuinen* geblaesen hebben, te voorschijn kwaemen. Indien nu de *zeeven Bazuinen* niet, tot het *laetste zeegel*, gebracht worden, dan zouden 'er, by het openen van het *zeevende zeegel*, ganschelyk geene gebeurtenissen zijn afgeteekend, en alles zou met een zeer kortstondig zwijgen, zijn afgedaen.

B. De omwending, welke 'er, in de Kerk, is voorgevallen, ten tijde van CONSTANTYN *den Grooten*, wanneer het Christendom de heerschende Godsdienst werdt in het Roomsche Rijk, is zo aenmerkelyk en belangrijk, dat deese gewichtige gebeurtenis, in eene Propheetische beschrijving der lotgevallen van de Christen Kerk, niet kan worden voorbygegaen. Maer van deese groote omwending, wordt ganschelyk geene melding gemaekt, wanneer men vooröndersteit, dat de zes eerste *zeegelen* niet eindigen, in den tijd van CONSTANTYN *den Grooten*, maer eenen tijd betee-

kenen, die doorloopt, tot aen den heerlyken ſtaet der Kerke, welke, op het einde der eeuwen zal plaets hebben.

C. MUHAMMED, „ een zeer machtig vyand der Chris„ tenen, kwam, in den jaere 612, onder de Re„ geering van HERCULIUS, in Arabie, te voor„ ſchijn" (*f*). Indien 'er iemand is, die in de uitwendige lotgevallen der Kerke, naer de waereld, zeer aenmerkelyke veränderingen heeft te weeg gebracht, is het deeſe beruchte bedrieger. Maer van hem zou, in het geheel, niet geſprooken worden, wanneer het geene JOANNES, by het openen der *zes* eerſte *zeegelen*, vernoomen heeft, de uitwendige lotgevallen der Christen Kerk vertoonde, tot op den nog toekoomenden heerlyken ſtaet der Kerke. — De Hoog Leeraer VITRINGA ſpreekt van hem geheel niet, by het verklaeren van den Propheetiſchen zin der *zeeven zeegelen*; alleenlyk wordt hy, by het uitleggen van het *vierde zeegel*, (het welk, op de *vierde Periode*, welke eerst met de *negende* Eeuw zou begonnen hebben, moet gezien hebben) in het voorbygaen genoemd (*g*). — De Hoog Geleerde VAN HAMELSVELD vindt MUHAMMED, met den beroemden VENEMA, in die *groote ſtar, brandende als een fakkel*, welke, by het bazuinen geluid van den derden Engel, gevallen is, Kap. VIII: 10, 11. (*h*). Ondertusſchen verklaert de Hoog Leeraer VITRINGA deeſe ſtar, van ARIUS en zijne volgelingen (*i*).

Eéne aenmerking ſchiet my hier by nog te binnen. — Indien de *zeeven zeegelen* de uitwendige lotgevallen der Kerke naer de waereld, en de *zeeven Bazuinen* Gods oordeelen, over haere vyanden, beteekenen zouden, dan moest MUHAMMED, onder de *zeegelen*, en niet onder de *Bazuinen*, voorkoomen, om

(*f*) MOSHEIM *Kerk. Geſch.* III *Deel.* p. 216.
(*g*) l. c. p. 426.
(*h*) l. c. p. 606.
(*i*) l. c. p. 570—

om dat hy eene zeer aenmerkelyke gebeurtenis, in de lotgevallen der Kerke, heeft te weeg gebracht. — Zo begreep het ook de Heer VAN HAMELSVELD, schrijvende, over MUHAMMED: „ van hem en zijnen „ Godsdienst, kan getuigd worden, dat dezelve, „ ten opzichte van het Christendom, *alsfem* en bit- „ terheid geweest is; en welke treurige gevolgen „ hier uit, voor de Christen Gemeenten in het Oos- „ ten, wel eer zo bloeiend, zijn voortgevloeid, is „ bekend. Eene hoofdgebeurtenis derhalven, welke „ in een Boek, als deese OPENBAERING is, verdien- „ de gewaegd te worden" (*k*). Ondertusschen brengt dezelvde anderszins zo oordeelkundige Uitlegger MUHAMMED, tot de *Bazuinen*, welke Gods oordeelen, over de vyanden der Kerke, zullen afschilderen.

D. Eindelyk onse opvatting, van de *zeeven zeegelen* en *zeeven Bazuinen*, koomt ons zo natuurlyk en eenvouwig voor, dat zy zich zelve genoegzaem schijne aen te prijsen. Dit kon de schrandere VITRINGA zelvs niet ontkennen, schoon hy naderhand redenen meende gevonden te worden, om de zaek anders te begrijpen. Zijne woorden koomen ons te merkwaerdig voor, dan dat wy dezelve hier niet zouden inlasschen. „ Ik wil ook niet ontveinsen, (schrijvt die Hoog Geleerde Heer) „ dat ik, in dit Boek te leesen, te „ herleesen, en deszelvs verscheidene uitleggingen „ onder elkanderen te vergelyken, en door mijne „ overdenking te wikken, telkens daer over getwijf- „ felt hebbe, of de *Bazuinen* ons eene nieuwe orde „ van zaeken vertoonen, dan of zy liever verklaeren „ *de lotgevallen van het zeevende zeegel*, en of byge- „ volg de *lotgevallen*, in de *Bazuinen* verklaerd, *on-* „ *dergeschikt moeten worden*, *aen die schaekel van zae-* „ *ken*, *in het verklaeren van de lotgevallen der voor-* „ *gaende zeegelen*, *voorgesteld*. Inzonderheid evenwel

(*k*) l. c. p. 606.

„ zijn 'er twee redenen, welke dit gevoelen gewicht
„ byzetten — (deese hebben wy reeds boven aengedrongen.) — Ik beken, dat deese redenen hun
„ gewicht en schijn hebben; andere evenwel, die
„ my zwaerer toeschijnen, hebben gemaekt, dat ik
„ ben overgegaen, tot dat gevoelen, het welk de
„ *Bazuinen, aen de zeegelen, niet onderschikt*, maer
„ stelt, dat dezelve een nieuwe schaekel van zaeken
„ verhaelt, en wel, in tijd, voor het grootste gedeelte, met de voorgaende, overëenstemmende" (*l*).

Dan, behoudens al den eerbied, aen de nagedachtenis van den grooten Man, verschuldigd, moeten wy verklaeren, dat zijne redenen ons gansch niet voldoende zijn voorgekoomen. Laeten wy dezelve zeedig en onbevooröordeeld ter toetse brengen.

a. De eerste reden is daer uit genoomen, dat onse stelling de evenreedigheid, tusschen de tijdvakken, geheel wechneeme, daer de zinbeelden, by het openen der *zes* eerste *zeegelen*, aen JOANNES vertoond, ons niet verder brengen, dan tot CONSTANTYN *den Grooten*, en de laetste boekrol, by het losmaeken van het *zeevende zeegel*, geöpend, alleen de gebeurtenissen van allen den overigen tijd behelsen zoude. „ Hoe toch? (zegt de Hoog Leeraer) „ is het waerschijnlyk, dat, omtrent de tijden van CONSTANTYN, de lotgevallen, in de „ zes rollen van Gods raed, beslooten, reeds vervuld zijn geweest, en dat de uitkoomsten van „ allen den volgenden tijd, tot aen het einde „ aller dingen, alleenlyk in ééne rolle verzeegeld „ zouden zijn" (*m*)?

Dan de evenreedigheid, in deese Propheetische gezichten, moet niet naer de langheid van tijd, maer naer het gewicht der hoofdgebeurtenissen, wor-

(*l*) l. c. p. 367, 368.
(*m*) l. c. p. 368.

worden afgemeeten. Nu zijn 'er, aen den Apostel, naer ons inzien, twee zeer gewichtige hoofdgebeurtenisſen vertoond. De eerſte hoofdgebeurtenis werdt hem afgeſchilderd, by het openen der *zes eerſte zeegelen*, en het losmaeken van het *zevende zeegel* was eene inleiding, tot het blaeſen der *Bazuinen*, welke de andere hoofdgebeurtenis hebben afgeteekend.

Dit maekt ook geene onëvenreedigheid, in de *zeeven verzeegelde deelen der Boekrolle*, daer zy, uit hoofde der gebeurtenisſen, niet anders konden verdeeld worden. Met het openen van het *zevende zeegel*, begon eene nieuwe orde van gebeurtenisſen, welke eene uitvoerige ontwikkeling vorderde. Of kan men zeggen, dat een boek onëvenreedig verdeeld zy, wanneer het laetſte deel, uit hoofde van de ruimte der ſtof, uitvoeriger is, dan alle de voorige te zaemen.

Wy zouden er kunnen byvoegen, dat die Uitleggers, die de *zeeven zeegelen*, volgens de vooronderſtelde *zeeven Perioden*, verklaeren, ook genoodzaekt zijn de eevenreedigheid uit het oog te verliesen. — Volgens den Heer VITRINGA zelven behelst de *eerſte Periode*, door het openen van het *eerſte zeegel*, afgebeeld, een tijdverloop van ſlechts 150 jaeren (*n*), en het tijdvak, by het openen van het *derde zeegel*, afgeteekend, is, by hem, van omtrent 500 jaeren, loopende van CONSTANTYN, tot aen het begin der IX^{de} Eeuw (*o*), en, by den Hoog-Leeraer VENEMA (*p*), van omtrent 700 jaeren, loopende tot de XI^{de} Eeuw. — Voeg 'er by, dat de duuring van het Tijdperk, het welk wy thans beleeven, zijnde, volgens den Heer VITRINGA, de *zesde*, volgens den Heer VENEMA,

(*n*) l. c. p. 396—
(*o*) l. c. p. 416—
(*p*) *Method. Proph.* p. 57, 58.

de *vijfde*, en, volgens den Heer VAN HAMELSVELD, *de zeevende Periode*, onmoogelyk kan bepaeld worden.

β. De tweede teegenwerping, dat de opvatting, volgens welke de *zeeven Bazuinen*, tot het *zeevende zeegel*, behooren, niet overëenkoome, met de verheevenheid der zinbeelden, welke, by het openen der *zes* eerste *zeegelen*, vertoond werden, om dat deese meer de lotgevallen van het Romeinsche Keizerrijk, dan van het Christendom, vertoonen zouden (*q*); deese teegenwerping, welke de Hoog Leeraer, tegen de verklaering van MEDE, aenvoert, raekt ons niet, naerdien wy de zinbeelden, by het openen der *zes* eerste *zeegelen*, vertoond, niet tot de lotgevallen van het Roomsche Keizerrijk, brengen, maer tot de lotgevallen der Christen Kerk, onder de regeering der Heidensche Keizeren.

γ. Dit antwoord zal ook voldoende zijn, met opzicht tot de derde tegenwerping, dat de zinbeelden, by het openen der *zes* eerste *zeegelen*, vertoond, toegepast worden, op zaeken, welke te *algemeen* zijn, en *niet passen*, *op die onderwerpen en tijden*, tot welke zy gebracht worden, of op *meerdere* anderen (*r*). — Hoewel wy, met MEDE, in de hoofdzaek, overëenstemmen, verschillen wy van hem, in de byzondere toepassing.

δ. Om die zelvde reeden, hebben wy ook niets te doen, met de vierde tegenwerping: „ zo
„ de lotgevallen van het Roomsche Rijk, on-
„ der *de zinbeeldige gedaenten der vier eerste zee-*
„ *gelen*, afgemaeld werden, zo was het altoos
„ noodzaekelyk, dat het Roomsche Rijk, in
„ eene achtervolgende tijdreeks, onder deese

vier

(*q*) l. c. p. 369, 370.
(*r*) l. c. p. 370—

„ vier gedaenten, waere te voorschijn gekoo-
„ men, welke, door deese beeldtenissen, ver-
„ toond werden" (*s*). Immers wy meenen de lotgevallen, niet van het Roomsche Keizerrijk, maer van de Christen Kerk, zo lang de Roomsche Keizers Heidenen waeren, in de zinbeelden der *zes* eerste *zeegelen*, te vinden.

ε. Het vijfde bewijs van den Hoog Leeraer raekt ons meer van naby, dat het zinbeeld van het *zesde zeegel*, Kap. VI: 12. *van het zwart worden der zonne* enz. al te verheeven zy, dan dat het, op de tijden van CONSTANTYN, zou kunnen worden toegepast (*t*). — Dan men oordeele, over deese zaek, na dat men onse verklaering, over de zinbeelden van het *zesde zeegel*, zal gezien en getoetst hebben.

ς. De zesde teegenwerping (*u*) betreft wederom het byzonder begrip van MEDE, die de *zeegelen* verklaert, van de gebeurtenissen, welke, binnen het Roomsche Rijk, zijn voorgevallen, en de *Bazuinen* van de onheilen, welke het zelve, van buiten, zijn aengekoomen.

ζ. Het bewijs van den Heer VITRINGA, dat de verdrukking, welke de Kerk ondergaen had, omtrent den tijd van het *zesde zeegel*, al te zwaer zy, dan dat men dezelve verklaeren kan, van de vervolging, welke DIOCLETIANUS heeft aengericht, en daerom, op die zwaere en laetste verdrukking, welke nog toekoomende is, moest worden toegepast (*v*); dit bewijs mooge eenigen schijn hebben; maer wy vleien ons, dat die schijn, door onse verklaering van de bedoelde zaek, genoegzaem verdwijnen zulle.

η. Het achtste bewijs is genoomen, uit de overëen-

(*s*) l. c. p. 372.
(*t*) l. c. p. 373 - 376.
(*u*) l. c. p. 376.
(*v*) l. c. p. 377—

ſtemming van het getal der verzeegelden, by het openen van het *zesde zeegel*, Kap. VII, met dat van hen, die vertoont worden, als, over het Beest, gezegepraelt te hebben, Kap. XIV: 1. (*w*). Maer, hoe zeer het getal overëenſtemme, zijn de bedoelde perſoonen geheel onderſcheiden, gelijk, in het vervolg, by het behandelen der aengehaelde plaetſen, naeder blijken zal.

6. Het laetſte bewijs, dat 'er eene groote overëenkoomst zy, tusſchen de zinbeelden van het *vijfde* en *zesde zeegel*, en tusſchen die van den *vijfden* en *zesden Briev*, en dat daerom de eerſte, op de tijden van CONSTANTYN, niet kunnen toegepast worden (*x*); dit bewijs is gegrond, in de vooronderſtelling, dat de *zeeven Brieven* ook Propheetiesch zijn, en zien op de *zeeven Perioden*, gelijk zy genaemd worden. — Dan de eene en de andere vooronderſtelling meenen wy genoegzaem wederlegt te hebben.

7. Er is onlangs, door den Gottinger Hoog Leeraer J. G. EICHHORN (*y*), eene geheel nieuwe verklaering van JOANNES OPENBAERING opgegeeven, over welke wy, in onſe INLEIDING, reeds gehandelt hebben. Meer byzonder moeten wy hier 's mans begrip, omtrent de Boekrolle met *zeeven zeegelen*, in overweeging neemen.

Hy merkt aen, dat de beſchrijving der *vier* eerſte *zeegelen* kennelyk onderſcheiden zy, van die der *drie* laetſte *zeegelen*. By het openen der *vier* eerſte *zeegelen*, zag JOANNES dezelvde beelden, paerden van verſchillende verwen, en elk der vier leevendige Weezens wekte hem op, om op te merken, Kap. VI: 1-8; maer, by het openen der *drie* laetſte *zeegelen*, waeren de vertooningen van eenen geheel anderen aert, Kap. VI: 9 - VIII: 1. — Dezelvde verſcheidenheid heeft ook plaets, by de beſchrijving der *zeeven Bazuinen*.

Ter.

(*w*) l. c. p. 378.
(*x*) l. c. p. 78, 379.
(*y*) *Commentarius in* APOCALYPSIN JOANNIS, *Gottingæ* 1791.

Terwijl de *vier* eerste Engelen bazuinen, is 'er eene verwonderlyke overëenstemming der zaeken, welke vertoond worden, Kap VIII: 7 - 13; maer deese overëenstemming houdt geheel op by het te voorschijn koomen van de Engelen, die de *drie* laetste *Bazuinen* geblaefen hebben, Kap. IX: 1 — XI: 19; zelvs is 'er eenige tusschenpoosing, tusschen het blaesen van de *vierde* en *vijfde Bazuin*, Kap. VIII: 13. — Ook meent de Heer EICHHORN dezelve onderscheiding, tusschen het uitgieten van de *vier* eerste, en tusschen het uitstorten van de *drie* laetste PHIOOLEN, te hebben waergenoomen (*z*).

Hy besluit 'er uit, dat de onderscheiding der *zeeven zeegelen* (om ons daer by, voor tegenwoordig, alleenlyk te bepaelen,) in twee deelen, den weg aenwijse, tot de rechte verklaering, en dat de zinbeelden, by het openen der *vier* eerste *zeegelen*, vertoond, ééne en dezelvde zaek afschilderen, maer met verschillende beeldspraeken. — Toen JOANNES de *vier* eerste *zeegelen* zag openen, werden hem vier zinbeelden vertoond, welke onheilen afschilderden, die, door de Propheeten, doorgaends worden zaemengevoegd, de *Overwinning* naemenlyk, vergezeld, met den *Oorlog*, den *Honger*, en de *Pest*; ten blijke dat, door alle die zinbeelden te zaemen, allerlei zoort van onheilen, geteekend werden (*a*).

Nu wilde de Apostel, naer het begrip van den Heer EICHHORN de zeegeprael van het Christendom, over Jerusalem en Rome, afschilderen. Daer toe diende de vertooning van eenen *Overwinnenden* vyand, die de gemelde steeden verwoest heeft; zijnde vergezeld, van den *Oorlog*, den *Honger*, en de *Pest*, om allerlei onheilen af te beelden. — De *vier* eerste *zeegelen* zouden te zaemen, als de vertooning van eene en dezelvde zaek, moeten worden aengemerkt; eene vertooning,

(*z*) l. c. *Vol.* I. p. 191 - 193.
(*a*) l. c. p. 194 - 197.

welke eene algemeene teekening van oorlogsrampen behelsen zoude, zo als dezelve dienen zouden, om *Jerusalem* en *Rome* te verwoesten (*b*); niet de eigenlyke steeden *Jerusalem* en *Rome*, maer hier voorkoomende, als zinbeelden van het Joodendom en Heidendom, over welke beide de Christen Godsdienst eens zal zeegepraelen (*c*).

Kortom al het geene den Apostel, by het openen der *vier* eerste *zeegelen*, vertoond werdt, om allerlei rampen af te beelden, zou zaekelyk overëenstemmen met, of wel ontleend zijn, uit het geene de Heiland, omtrent de verwoesting van *Jerusalem*, voorspelt had, Matth. XXIV: 6-8: *gy zult hooren, van oorloogen, en geruchten van oorloogen:* — *want het eene volk zal, tegen het ander volk, opstaen, en het eene Koningrijk, tegen het ander Koningrijk, en daer zullen zijn hongersnooden, en pestilentien* enz. (*d*).

Het geene JOANNES, by het openen der *drie* laetste *zeegelen* gezien heeft, zoude evenwel drie afzonderlyke vertooningen zijn. — By het openen van het *vijfde zeegel*, Kap. VI: 9-11. zou vertoond zijn, dat de gemelde rampen zich, tot de vyanden van het Christendom, die deszelvs belijders vervolgt hadden, bepaelen zouden (*e*). — By het openen van het *zesde zeegel*, Kap. VI: 12-17. zou het vreesselyke der rampen, welke de vyanden van het Christendom te wachten hadden, nog leevendiger zijn afgebeeld (*f*); ook zou, by die geleegenheid, zijn aengeweesen, dat de Christenen, zo uit de Jooden, als uit de Heidenen, van die schroomelyke onheilen, zouden bevrijd blijven, Kap. VII. (*g*). De opening van het *zeevende zeegel* wordt aengemerkt, als eene voorbereiding, tot de naedere afteekening der geduchte onheilen, welke dienen moesten, om den onder-

(*b*) l. c. p. 199, 200.
(*c*) l. c. p. 202.
(*d*) l. c. p. 202.
(*e*) l. c. p. 208-210.
(*f*) l. c. p. 212-216.
(*g*) l. c. p. 216.

dergang der geheimzinnige fteeden, *Jerufalem* en *Rome*, te weeg te brengen (*h*).

Het ganfche begrip derhalven van den Hoog Leeraer EICHHORN rust, op deefen grond, dat alles wat JOANNES, by het openen van de *vier* eerfte *zeegelen*, gezien heeft, maer ééne vertooning van algemeene rampen uitmaeke; terwijl, by het openen der *drie* laetfte *zeegelen*, drie afzonderlyke vertooningen hebben plaets gehad. — Ondertusfchen is de waerneeming, dat het openen der *vier* eerfte *zeegelen* anders befchreeven worde, dan dat der *drie* laetfte *zeegelen*, geenszins nieuw. Deefe is, reeds meer dan eene Eeuw geleeden, door den Hoog Leeraer A. MARCK gedaen (*i*), die 'er zich van bediende, ter wederlegging der zogenaemde *zeeven Perioden*, zeggende dat hy, uit de befchouwing der *zeegelen*, eerder tot *vier*, dan tot *zeeven Perioden*, befluiten zoude.

Dan, offchoon 'er andere omftandigheeden, by het openen der *vier* eerfte, dan by het losmaeken der *drie* laetfte *zeegelen*, hebben plaets gehad, kan dit evenwel geenen genoegzaemen grond opleeveren, om alles, wat JOANNES, by het openen van de *vier* eerfte *zeegelen*, gezien heeft, tot ééne vertooning van dezelvde zaeken, te maeken. — Hy zag *vier zeegelen* openen, niet te gelijk, maer het eene na het ander; zelvs fchijnt 'er, tusfchen het openen van elk een *zeegel*, eenige tijd verloopen te zijn; althans eer hy den inhoud van elk een geopend gedeelte der Boekrolle waernam, werdt hy, door een der vier leevendige Weezens, opgewekt, om te *koomen* en te zien. Dit *koomen* fchijnt te vooronderftellen, dat de Apostel, telkens, by het openen van een zeegel, naeder tot het LAM gekoomen zy, en zich telkens, wanneer hy den inhoud van een geopend gedeelte der Boekrolle gezien had, wederom verwijdert hebbe. — Daer te booven hadden de *vier Paerden*,

(*h*) l. c. p. 231—
(*i*) *Comment. in* APOC. *Præf.* §. LVII.

welke JOANNES, by het openen der *vier* eerste *zeegelen*, met derzelver Ruiteren, gezien heeft, maer ééne vertooning uitgemaekt, dan was het voegzaemer geweest, dat zy alle te gelijk te voorschijn kwaemen, om, zo als de Heer EICHHORN wil, ééne aenéénschaekeling van rampen af te beelden. Maer nu zy, het een na het ander, gevolgd zijn, moeten zy ook zaeken vertoonen, welke, na eenige tusschenpoosing, op elkander volgen zouden. — Voeg 'er by, dat 'er, toen het *eerste zeegel* geopend werdt, eene byzonderheid hebbe plaets gehad, van welke, by het openen der *drie* volgende *zeegelen*, geene melding gemaekt wordt, dat de Apostel het eerste der vier leevendige Weezens hoorde spreeken, *als eene stem van eenen donderslag*, Kap. VI: 1. — Eindelyk hebben wy 'er nog ééne waerneeming by te voegen, dat de drie verschrikkelyke dingen, welke de Heer EICHHORN, om de *vier zeegelen*, als ééne vertooning, aen te merken, tot medgezellen van den overwinnaer maekt, het oorlogszwaerd naemenlyk, de honger, en de dood, by het openen van het *vierde zeegel*, alle te zaemen, te gelijk voor den dag kwaemen, (vergel. vs. 8.) Hoe zal nu de vertooning, welke by het openen van het *vierde zeegel*, plaets had, de hoofdsom zijn van alles, wat JOANNES, by het openen der *vier* onderscheidene *zeegelen*, gezien heeft?

Wat, voor het overige, het geheele stelsel van deesen beroemden Man, over de geheele OPENBAERING, betreft, verwijsen wy den Leeser, naer onse INLEIDING.

ה. De schrandere HERDER had, reeds 12 jaeren voor den Heer EICHHORN, dezelvde waerneeming gedaen, omtrent de onderscheidene omstandigheeden, by het openen der *vier* eerste *zeegelen* (*k*), maer 'er eene geheel andere uitlegging op gegrond.

Hy beschouwt meede het geene JOANNES, by het openen der *vier* eerste *zeegelen*, gezien heeft, als eene vertooning van elkander vergezellende rampen, welke ook

(*k*) ΜΑΡΑΝ ΑΘΑ p. 60.

ook de Heiland, in zijne voorzegging, Matth. XXIV: 6, 7, had zaemen gevoegt; en hy meent deeze rampen te vinden, in de schroomelyke onheilen, welke het Joodsche volk, als eene voorbereiding, tot den geheelen ondergang van hun Gemeenebest, getroffen hebben. — De overwinnende Ruiter, op het witte paerd, Kap. VI: 2. zal vertoonen, hoe de Arabische Koning ARETHAS den Viervorst HERODES, met zijn heir, verslaegen hebbe. — Het tweede gezicht van den Ruiter, op het roode paerd, Kap. VI: 4, zal de stroomen bloeds aenwijsen, welke, onder de Jooden, in Seleucia, Galilea, en Perea, vergooten zijn. — De derde Ruiter, op het zwarte paerd, welken JOANNES zag, by het openen van het *derde zeegel*, Kap. VI: 5, 6, zal den hongersnood, onder Keizer CLAUDIUS, Hand. XI: 28. afbeelden. — De vierde Ruiter, op het vaele paerd, by het openen van het *vierde zeegel*, vertoond, zal de oproeren, de moorden, de rooveryen, en de pest, welke de stank der onbegraevene lijken, in het Joodsche land, te weeg bracht, moeten afschilderen (*l*).

By het openen van het *vijfde zeegel* zag de Apostel, volgens den Heer HERDER, eene afzonderlyke vertooning, nog veel verschrikkelyker, dan de eerste, leerende hoe God het bloed der Propheeten, gelijk de Heiland voorspelt had, Matth. XXIV: 9, byzonder van STEPHANUS, en de beide JACOBUSSEN, welke de Jooden vermoordt hadden, op eene geduchte wijs, aen die hardnekkige Natie, wreeken zoude (*m*) — By het openen van het *zesde zeegel* zullen JOANNES die geduchte rampen vertoond zijn, welke de Jooden ondergaen hebben, kort voor de verwoesting van Jerusalem (*n*); en het verzeegelen van Gods dienstknechten, Kap. VII. zal afgebeeldt hebben, hoe de Christenen, uit die ellenden, zouden gered worden (*o*). — Na het openen van het

(*l*) l. c. p. 60-66.
(*m*) l. c. p. 66-68.
(*n*) l. c. p. 68-71.
(*o*) l. c. p. 71-79.

zeevende zeegel, volgen de *zeeven Bazuinen*, welke de geheele verwoesting van Stad en Tempel, zullen hebben afgeschilderd (*p*).

Deese Uitlegging van den Heer HERDER stemt, met die van den Doorluchtigen GROTIUS, in de hoofdzaek, overëen; maer moet ook van zelvs vervallen, wanneer JOANNES zijne OPENBAERING, gelijk wy, in onse INLEIDING, genoegzaem meenen betoogt te hebben, lang na de verwoesting van Jerusalem, ontvangen heeft.

Wy zullen ons daerom vergenoegen, met 'er nog ééne aenmerking by te voegen, omtrent het begrip, dat het geene JOANNES, by het openen van de *vier* eerste *zeegelen* gezien heeft, als ééne te zaemen hangende vertooning van elkander vergezellende rampen, moet beschouwd worden. — De Heer HERDER geevt zelvs niet duister te kennen, dat de geheimzinnige vertooning der *vier Paerden*, van den Propheet ZACHARIA, ontleend zy, Kap. VI: 1-6. (*q*). Maer deese paerden hebben geheel onderscheidene gebeurtenissen afgeteekend; ook gingen zy, naer verschillende plaetsen.

De *zwarte paerden* gingen naer het *Noorderland*; derwaerds volgden hen ook de *witte paerden*. — Het *Noorderland* beteekent Syrien, het welk ten Noorden van Judea geleegen was. — De *zwarte paerden* schilderen de oorloogen, welke de Lagiden van Egypten, tegen de Syriers, gevoert hebben, en waer door de Jooden, liggende tusschen Egypten en Syrien, zeer veel geleeden hebben. — Daer op volgen de *witte paerden*, en teekenen de zeegepraelende overwinningen, welke de Maccabeeuwen, op de Syriers, behaelt hebben.

De *roode paerden* reeden, door het *Joodsche land* rond, en vertoonden de krijgsverrichtingen der Syrische Koningen, tegen de Jooden. — De *geelächtige paerden* gingen, naer het *Zuiderland*, dat is, Egypten, het welk ten Zuiden van Kanaän geleegen was, en beteeken-

(*p*) l. c. p. 80—
(*q*) l. c. p. 60, 61.

kenden de oorloogen, welke de Syriers, tegen de Egyptenaers, gevoert hebben (*r*).

Wy moogen 'er uit afleiden, dat ook de *vier paerden*, welke JOANNES gezien heeft, geheel afzonderlyke zaeken beteekent hebben.

II. Uit al het geene wy tot dus verre beredeneert hebben, maeken wy dit besluit op, dat de gezichten, welke JOANNES, by het openen der *zeeven zeegelen*, gezien heeft, de merkwaerdigste lotgevallen der Christen Kerk, tot op de groote verändering, ten tijde van CONSTANTYN *den Grooten*, hebben afgebeelt. — Na dit algemeene vertoog, hebben wy 'er nog eenige meer byzondere aenmerkingen by te voegen.

ℵ. De toekoomende zaeken, welke den Apostel, by het openen der *zeeven zeegelen*, vertoond zijn, moeten, in de lotgevallen, niet zo zeer van het Roomsche Rijk, als wel van de Christen Kerk, gezocht worden. — Trouwens 'er is geene schijnbaere aenleiding, om te vermoeden, dat de Heiland de toekoomende geschiedenissen der Romeinen, en hunne Keizeren, aen den Apostel zou hebben willen openbaeren. De bekendmaeking der toekoomstige dingen was zeekerlyk betrekkelyk, tot de lotgevallen der Christen Kerk. Maer, vermits het Roomsche Keizerrijk, in de vroegste Eeuwen, de voornaemste zeetel des Kerke geweest is, voor zo verre de meeste Christenen woonden, in die landen, welke, aen de Roomsche Keizeren, onderworpen waeren, konden de groote gebeurtenissen, welke, in dat Keizerrijk, zijn voorgevallen, niet nalaeten eenen aenmerkelyken invloed te hebben, op de lotgevallen der Christenen. — De gezichten derhalven, welke aen den Apostel vertoond zijn, dienden niet om de aenstaende geschiedenissen der Romeinen te openbaeren, dan alleen voor zo verre zy in verband stonden, met de lotgevallen van het Christendom.

Het is hier even eens geleegen, als met eene ver-

(*r*) XVII *Deel.* p 394-397.

ſtandige behandeling der Kerkelyke Hiſtorie, in welke men geene melding maekt, van de burgerlyke en ſtaetkundige zaeken der volken, dan alleen voor zo verre zy invloed hebben op, en verbonden zijn met, de lotgevallen der Christen Kerk.

ב. De toekoomende zaeken, welke den Apostel, by het openen der *zeeven zeegelen*, vertoond zijn, beſtonden meerendeels, in geduchte oordeelen, welke de Heiland, over de vyanden zijner Kerke, zoude uitöeffenen. — Dit moogen wy beſluiten, uit Kap I: 7, alwaer JOANNES den hoofdzaekelyken inhoud van zijne Openbaering, in deeſer voege, opgeevt: *ziet Hy*, de Goddelyke Verlosſer, *koomt met de wolken*, dat is, Hy maekt zich gereed, om ſchroomelyke oordeelen uit te oeffenen (*s*). Ook hebben wy, by Kap. III: 10, gezien, dat 'er *eene uur der verzoeking*, een tijd van algemeene rampen en ellenden, *over de geheele waereld*, of over het Roomſche Keizerrijk, koomen zoude, *om te verzoeken die op de aerde woonen*, dat is, om de vyanden van CHRISTUS en zijne Kerk, op eene geduchte wijs, te ſtraffen (*t*).

In het verklaeren daerom van alle de Propheetiſche gezichten moet men deeſe byzonderheid niet uit het oog verliefen, dat het voornaeme hoofdöogmerk der ganſche Openbaering zy, om aen te toonen, hoe de Heiland, den vyanden van Hem en van zijn Koningrijk, zijn rechtmaetig ongenoegen zou doen gevoelen.

ג. Ook zouden de Jooden, die den Verlosſer *doorſtooken hebben*, *Hem zien koomen*, *met de wolken des hemels*, (vergel. Kap. I: 7.) (*u*). Men moet daerom, in het verklaeren van deeſe Propheetiſche gezichten, de rechtvaerdige oordeelen niet vergeeten, welke de verhoogde Middelaer, over de hardnekkige Jooden, in volgende tijden, byzonder onder de Keizeren TRAJANUS en HADRIANUS heeft uitgeöeffent.

ד, Gelijk alle de gezichten, met welke JOANNES verwaerdigd

(*s*) *Boven* p. 33.
(*t*) *Boven* p. 153.
(*u*) *Boven* p. 33.

digd is, algemeene hoofdgebeurtenisfen afteekenen, welke eene aenmerkelyke verändering, in de gedaente van het Christendom, hebben te weeg gebracht; zo wijfen ons ook de zinbeelden, welke hy, by het openen der *zeeven zeegelen*, gezien heeft, tot dergelyke hoofdgebeurtenisfen. — In het verklaeren der geheimzinnige beteekenis van de Boekrolle, met *zeeven zeegelen*, geflooten, moet men daerom geene aenwijzing van alle byzondere en min gewichtige voorvallen zoeken, maer alleenlyk van de meest merkwaerdige hoofdgebeurtenisfen, welke een tijdvak kenmerken.

Op deefe gelegde gronden nu gaen wy over, tot de verklaering der geheimzinnige vertooningen, welke de Apostel, by het openen van elk der *zeeven zeegelen*, gezien heeft.

A. De opening van het EERSTE ZEEGEL, *vs.* 1, 2.

1. Ende ick fagh, doe het Lam één of het *eerfte* van de fegelen geopent hadde, ende ick hoorde één of het *eerfte* uyt de vier Dieren, welks aengezicht gelijk was, aen dat van eenen Leeuw, (verg. Kap. IV: 11,) feggen, als een ftemme van eenen donderflagh, Komt ende fiet.

Een van de zeegelen is allerblijkbaerst het *eerfte zeegel*, by welker losmaeking, het eerfte gedeelte der Boekrolle geopend en zichtbaer werdt. Trouwens *één* wordt, volgens den fpreektrant der Hebreeuwen, zeer gemeenzaem, voor *eerfte* genoomen, (vergel. Gen. I: 5. Matth. XXVIII: 1. enz.) — Even zo is ook *een uit de vier dieren* het *eerfte* der vier leevendige Weezens, het welk het naest aen JOANNES was.

Hy *hoorde* het zelve *zeggen*, *als eene ftem van eenen donderflag*. Zijne ftem was dan onzettende, zo zwaer, als het geluid van den donder; de hemel fcheen 'er van te dreunen. Evenwel diende deefe ftem niet, om den Apostel te verfchrikken, maer om hem, tot aendacht en opmerkzaemheid, aen te fpooren. — Het was *koom en zie.* JOANNES, die, op eenigen afftand van den throon ftondt, werdt dan geroepen,

om naeder toe te treeden, en den inhoud van het eerste deel der Boekrolle, het welk nu geopend was, naeuwkeurig te beschouwen.

2. Ende ick, naeder toegetreeden zijnde, sagh den inhoud van het nu geopende eerste deel der Boekrolle, ende siet 'er vertoonde zich (a) een wit peert: ende die daer op sat hadde eenen boge: ende hem is een kroone gegeven, ende hy gingh uyt overwinnende, ende op dat hy overwonne.

De geheimzinnige vertooning bestondt, in eenen Ruiter op een wit paerd, die, met eenen boog, gewaepend was, en eene kroon der overwinning op het hoofd had. — JOANNES zag een *wit paerd*, en de Ruiter, die *daer op zat*, *had eenen boog* in zijne hand. Denkelyk hing hem een bundel pijlen, op den rug. Hy was derhalven wel gewaepend. — Ook was hy zeer voorspoedig, in zijne onderneemingen. *Hem is* of *was eene kroon gegeeven*, zijnde eene kroon van overwinning; eene lauwer kroon, (vergel. 1 Cor. IX: 25.) Immers 'er wordt bygevoegd: *ende hy ging uit overwinnende, ende op dat hy overwonne.* Het geevt te kennen, dat deese Ruiter zich vertoonde, als eenen Overwinnaer, die geduurig voortging, met overwinnen. De Heer VAN HAMELSVELD heeft het treffelyk vertaelt: *en hy reedt uit, als een overwinnaer, om zeege op zeege te behaelen.*

Maer hoe heeft de Apostel dit *witte paerd*, met den *overwinnenden* Ruiter, by het openen van het *eerste zeegel*, gezien? — De Boekrol was, niet met letterschrivt, beschreeven, maer met geheimzinnige beeldspraeken, hoedaenige by de Ouden, en vooräl by de Egyptenaeren, zeer gewoon waeren. Toen het LAM het *eerste zeegel* had losgemaekt, was het eerste gedeelte van de Boekrolle geopend. Daer op zag de Apostel een wit paerd geschilderd, met eenen welgerusten Ruiter, die zeegepraelend optrok, om overwinning op overwinning te behaelen.

Wat beteekende nu dit gezicht, in den Propheetischen zin? — Men doet geheel nutteloosen arbeid, wanneer men, aen

(a) Openb. 19: 11.

aen elk der byzonderheeden van deese schildery, eene geheimzinnige beteekenis geeven wil. Het komt maer, op de hoofdtrekken aen; en deese bestaen in de koleur van het paerd, en in de houding van den Ruiter. Het kan daerom niet anders zijn, of eene geheimzinnige uitlegging van alle de byzonderheeden moet, in het onvoegzaeme, zo niet in het ongerijmde, uitloopen. — By den eenen is de Ruiter CHRISTUS, by eenen anderen, een Romeinsche Keizer. De *boog*, welke de Overwinnaer in de hand heeft, moet de Apostelen, en de volgende verkondigers van het Euangelie, beteekenen; de pijlen vertoonen het woord der preediking zelvs. Het *witte paerd* moet al weder de Apostelen verbeelden, of, by anderen, de Kerk enz. (*v*).

JOANNES zag, in vier onderscheidene vertooningen, vier paerden van verschillende koleuren. De koleur der paerden maekt derhalven een hoofdtrek uit, in die schilderyen. — Het *paerd*, het welk hy zag, in het eerste gedeelte der geopende Boekrolle, was *wit*, om de overwinningen van den Ruiter af te beelden. Immers oulings werden, in de zeegepraelen, by de Romeinen, witte paerden gebruikt. — Ook vertoonde zich de Ruiter, in alles, als een zeegepraelend Overwinnaer.

Overwinning is derhalven de hoofdzaek, welke vertoond werdt. Maer welk eene overwinning is hier bedoeld? Onses erächtens de zeegeprael, welke het Euangelie behaelt heeft, op het ongeloov, door eene verbaesende voortplanting van het Christendom, onder allerlei Heidenen, byzonder in het Roomsche Keizerrijk.

Reeds, voor het einde der eerste Eeuw, en den tijd, op welken JOANNES zijne OPENBAERING ontvangen heeft, was de Kerk wijd en zijd uitgebreid. Maer daer op kan hier niet gezien worden, naerdien het begin der vervulling van deese Propheetische vertooning, moet gezocht worden, na den tijd, op welken JOANNES, met de bekendmaeking van toekoomstige zaeken, verwaerdigd is. Immers de Heiland

(*v*) VITRINGA l. c. p. 390—

zelvs had tot hem gezegt: *ik zal u toonen, wat* NA DEESEN, in de volgende tijden, gefchieden moet (*w*).

Nu heeft het Christendom, vooräl in de *tweede* en eerfte helvt der *derde* Eeuw, eene allerluisterrijkfte zegeprael behaelt, en een aental van volken is, door de prediking van het Euangelie, bewoogen, om den naem van den Verlosfer te belijden.

Het getuigenis van PLINIUS den tweeden of den jongeren, die, in het begin der *tweede* Eeuw, Landvoogd was van Bithynien, is zeer merkwaerdig. Hy fchreev, aen den Keizer TRAJANUS, dat de meenigte der Christenen, onder zijn gebied, ontelbaer was, niet alleen uit het gemeene volk, maer ook uit de overige rangen van menfchen (*x*).

IRENÆUS (*y*) fpreekt van Kerken in Duitschland, onder de Celten, in Egypten, Libyen en elders, 'er byvoegende: „ gelijk de Zon, een fchepfel van God, in de geheele waereld, ééne en dezelvde is, zo fchijnt ook het licht, de „ prediking der waerheid, overäl, en verlicht alle men„ fchen, die, tot kennis der waerheid, koomen willen." — TERTULLIANUS (*z*) telt onder hen, die in CHRISTUS geloovden, de Mooren, de Spanjaerds, verfcheidene volken in Gallien, de Brittanniers, de Germaenen, en de bewooners van veele hem onbekende gewesten en eilanden. Op eene andere plaets zegt hy (*a*): „ wy zijn van gisteren, en heb„ ben al het uwe vervult; fteeden, eilanden, kasteelen, „ bevoorrechte fteeden, vergaederplaetfen, vestingen, wij„ ken, volksfchaeringen, het paleis, den raed, de markt."

In *Gallien* was meede het licht van het Euangelie opgegaen. Er is, die meenen, dat de Apostelen zelve, of hunne onmiddelyke opvolgers, reeds in de eerfte Eeuw, aldaer gepreedikt hadden. Maer deefe zaek ligt, in het duistere. Zo veel is evenwel zeeker, dat PHOTINUS, vergezeld van IRENÆUS en anderen, in de tweede Eeuw, uit Afia, naer Gallien,

(*w*) VITRINGA l. c. p. 396, 397.
(*x*) PLINIUS *Epift.* l. X. *Epift.* 97.
(*y*) *Contra Hær.* l. I. c. 10.
(*z*) *Adv. Judæos* c. 7.
(*a*) *In Apolog.* c. 37.

lien, vertrokken zijn, en het Euangelie, met zo veel ſpoed, hebben voortgeplant, dat 'er, te Lions en Vienne, Kerken geſticht wierden, van welke PHOTINUS zelvs de eerſte Bisſchop geweest is (*b*).

In *Brittannien* was ook reeds het Christendom gevestigd, volgens het aengehaelde getuigenis van TERTULLIANUS (*c*). Het geene men ondertusſchen verhaelt, omtrent de bekeering van LUCIUS, Koning der Brittanniers, en DONALDUS, Koning der Scotten, welker eerſte in het jaer 179, en de ander in het jaer 203, zouden gedoopt zijn, is zeer twijffelächtig, op zijn allerminst. — BEDA is de eerſte, die, van deeſe gebeurtenis, melding maekt; maer zijn verhael ſchijnt een verdichtsel te zijn: 'er zouden eenige Munniken, tot LUCIUS, gekoomen zijn, en hem bewoogen hebben, om het Christendom te omhelſen; maer elk weet, dat de Munniken, in dien tijd, nog onbekend waeren.

PANTANUS, een beroemd Leeraer, in de School van Alexandrien, zou het Euangelie, in het Oosten, gepreedikt hebben, en zelvs, tot in Indien, doorgedrongen zijn (*d*). Maer, door de volken, welke EUSEBIUS, Indiaenen noemt, verſtaet hy inwooners van het gelukkig Arabien (*e*).

Deeſe overwinning van het Christendom vertoonde zich zeer ſpoedig, na dat JOANNES zijne Openbaering ontvangen heeft. De vervolging, onder DOMITIANUS, had de voortplanting van het Euangelie eenigzins vertraegt. Maer, „ na dat „ de bevelſchrivten van den dwingeland DOMITIAEN herroe„ pen waeren, is de Kerk, niet ſlechts in haeren voorigen „ ſtaet herſteld, maer zy heeft ook veel klaerer en cierlyker „ uitgeblonken" (*f*). EUSEBIUS ſpreekende, van den Kerkſtaet, onder TRAJANUS, zegt, „ dat de zaeken van 's Hei„ lands leer en Kerk, van dag tot dag, meer en meer bloei„ den, en voortgang maekten" (*g*).

Nog meerder en luisterrijker overwinningen behaelde het

(*b*) *Hiſtoire Litteraire de la France. Tom.* I. p. 223.
(*c*) *Adv. Judæos.c.* 7.
(*d*) EUSEBIUS *Hiſt. Eccl.* l. V. c. 10.
(*e*) ASSEMANNUS *Biblioth. Orient. Vol* IV. p. 437.
(*f*) LACTANTIUS *de mort. Perſecut.* c. 3.
(*g*) *Hiſt. Eccl.* l. IV. c. 2.

Christendom, in de eerste helvt der *derde* Eeuw. — Het getal der Kerken vermeerderde, van dag tot dag, over de geheele waereld; byzonder in het Roomsche Rijk was alles vol van Christenen (*h*).

„ Hoe veele en hoe groote eer en vryheid, (zegt EUSEBIUS) „ de leer, weegens den dienst van den God van het Geheelal, „ door CHRISTUS, aen het menschdom verkondigd, van allerlei menschen, zo Grieken als Barbaeren, ontvangen hebbe, „ kunnen wy, naer verdiensten, niet uitbreiden." — De *Gothen*, een woest en oorlogzuchtig volk, de Landen *Moesien* en *Thracien* bewoonende, werden meede tot het Christendom, bekeerd (*i*). — In *Galliën* werden de Kerken, welke, in de voorige Eeuw, nog maer weinige waeren, aenmerkelyk vermeerderd, door het geheele Land; en in Germanien, had het Christendom geenen minderen voorspoed (*k*). Binnen Rome zelve bloeide het Christendom, by uitneemenheid, en men meent, uit een gezegde van CORNELIUS, by EUSEBIUS aengehaeld (*l*), te moogen besluiten, dat 'er niet minder dan 46 Kerken waeren (*m*).

Ook genoot de Christen Kerk, geduurende de tweede en de eerste helvt der derde Eeuw, doorgaens eenen aengenaemen vreede; en de bloeiende staet van het Romeinsche Keizerrijk bracht zeer veel toe, om den voorspoed der Kerke te bevoorderen (*n*).

TRAJANUS de eerste Keizer der tweede Eeuw, die geregeert heeft, van het jaer 98 tot 117, was een zachtäertig en goedertieren Vorst, zo dat hy, in het 14de jaer van zijn bewind, den eeretijtel van den *besten* verkreegen heeft; ook was hy, schoon zelvs ongeleerd, een begunstiger der weetenschappen. Zijn opvolger ÆLIUS HADRIANUS, die, van het jaer 117 tot 138 geregeert heeft, was wel schuldig, aen zeer schroomelyke misdaeden, maer bezat evenwel veele lovwaerdige hoedaenig-hee-

(*h*) ORIGINES *contra* CELSUM l. I. p. 68. l. III. p. 117. ARNOBIUS *adv. Gent.* l. I, II.
(*i*) SOZOMENUS *Hist. Eccl.* l. II. c. 6.
(*k*) MOSHEIM *Hist. Eccl. Sec.* III. *Part.* I. c. I.
(*l*) *Hist. Eccl.* l. VI. c. 43.
(*m*) VALESIUS *ad* EUSEBIUM l. c.
(*n*) LACTANTIUS *de mort. persec.* c. 3.

heeden. Hy was niet alleen een begunstiger, maer zelvs een beöeffenaer, der Weetenschappen. Ook was hy milddaedig en ongemeen yverig, in het bezorgen van de zaeken des Keizerrijks. — Na hem regeerde ANTONINUS, tot het jaer 161. Hy was een alleruitmuntendst Vorst, die zich, door zijn lievderijk en zachtmoedig karakter, en door allerlei deugden, dermaete veräengenaemde, dat de Raed hem, met den tijtel van den *Vroomen*, verëert hebbe. — Zijn opvolger MARCUS AURELIUS, die ook ANTONINUS, doorgaens *de Wijsgeer*, genaemd wordt, en zijnen schoonzoon LUCIUS VERUS, tot zijnen metgezel in het Keizerrijk, aennam, regeerde, tot het jaer 180 Hy volgde de lovwaerdige voetstappen van zijnen beminnelyken Voorzaet, en heeft zich zelvs, door zijne schrivten beroemd gemaekt. — Maer zijn zoon en opvolger, AURELIUS COMMODUS, verschilde aenmerkelyk van zijnen Vader; zelvs verliep hy zich dermaeten, in ontucht, en was zo wreedäertig, dat hy eer, naer NERO, geleek. Hy werdt, in het jaer 193, vermoord. — De volgende Keizer HELVIUS PERTINAX, die ter naeuwernood 4 maenden geregeert heeft, verdiende, van weegens zijne rechtvaerdigheid, en andere deugden, allen lov. — DIDIUS JULIANUS was een slecht Keizer, maer hy had den tijd niet, om veel kwaed te doen, vermits hy drie maenden na zijne verheffing, is van kant gemaekt. — SEPTIMIUS SEVERUS, die, van het jaer 193 tot 211 geregeert heeft, was wel gestreng en zelvs wreedäertig, maer, met dat alles, zeer verstandig, en gelievd; zelvs verdiende hy, in dën aenvang zijner regeering, allen lov, van weegens zijne rechtvaerdigheid; byzonder behandelde hy de Christenen, met billykheid en goedertierenheid.

De Keizers derhalven, die het Roomsche Rijk, geduurende de *tweede* Eeuw, bestuurt hebben, waeren, over het algemeen, zachtzinnige en goedertierene Vorsten. — Dit gav aenleiding, dat de zaeken van het Christendom aenmerkelyk bevoorderd wierden, en dat de leer der waerheid groote overwinningen behaelde. „ Deese zachtheid der Keizeren kwam den Chris-
„ tenen, die, onder de regeering der Romeinen, leevden,
„ zeer te staede, en strekte, om hunne verdrukking zomtijds
„ te doen ophouden, en den last hunner rampspoeden te

„ verligten. Want, ſchoon 'er bevelſchrivten van eenen „ ſtrengen inhoud tegen hen waeren uitgegaen, en de Overhee„ den, door de Priesterſchap, en de heffe des volks, aen„ geſtookt, hun bloed vergooten, met eene wreedheid, die „ niet zelden de voorſchrivten der wetten te booven ging; „ was 'er nogthans altoos eenig hulpmiddel, dat deeſe ram„ pen vergezelde, en derzelver ſtrengheid verzagtte. — „ Hier door zag men, in deeſe Eeuw, de paelen der Kerke „ zeer uitgebreid, en het getal der *Christgeloovigen* grootc„ lyks vermeerderd" (*o*).

Over de vervolgingen, welke de Christenen, onder de Heidenſche Keizeren, hebben doorgeſtaen, en de bevelſchrivten, welke eenige Keizers daer omtrent gegeeven hebben, zullen wy, in het vervolg, naeder ſpreeken.

Wy gaen ondertusſchen voort, om de voordeelige lotgevallen der Christen Kerk, onder de Roomſche Keizeren in de eerſte helvt der *derde* Eeuw, te beſchouwen. — „ Het is „ zeeker, dat de rechten en vrydommen der *Christenen*, in „ deeſe Eeuw, meer vermeenigvuldigd werden, dan veelen „ zich verbeelden. In het Leeger, ten Hove, en, met „ één woord, in alle rangen des volks, was een groot getal „ Christenen, dat ongemoeid leevde; en, het geene verder „ gaet, de belydenis van het Christendom was, onder de „ meeste Keizers, die in deeſe Eeuw heerschten, geen hin„ derpael, om, in openbaere Bedieningen, bevoorderd te „ worden. Desgelyks hadden de Christenen, op veele „ plaetſen, Huiſen, waer in zy, ter handhaeving van den „ Godsdienst, vergaederden, en zulks met kennis en oog„ luiking der Keizeren en Overheeden. En, ſchoon het „ meer dan waerſchijnlyk is, dat zy deeſe vryheid, by veele „ geleegenheeden, meestendeels, met geld moesten koopen, „ blijkt het, nogthans, ten vollen, dat eenige Keizers den „ *Christenen* zeer toegedaen, en verre waeren van eenigen „ afkeer van hunnen Godsdienst te hebben" (*p*).

Na den gemelden SEPTIMIUS SEVERUS hebben 'er, gedurenren.

(*o*) MOSHEIM *Kerk. Geſch.* I *Deel.* p. 202, 203.
(*p*) MOSHEIM l. c. p. 331.

rende de eerste helvt der *derde* Eeuw, in het Romeinsche Rijk, geregeert; CARACALLA, met zijnen broeder GETA, MACRINUS, HELIOGABALUS, ALEXANDER SEVERUS, MAXIMINUS met zijne mede-heerschers, GORDIANUS, PHILIPPUS *de Arabier*, en DECIUS. — Het karakter en de hoedaenigheeden van alle deese Vorsten te beschrijven, zou al te omslachtig weezen. Alleenlyk zullen wy ons bepaelen, tot de zulken, die der zaek van het Christendom meer of min voordeelig geweest zijn.

„ CARACALLA, de zoon van SEVERUS, in den jaere 211 tot „ Keizer uitgeroepen, heeft, geduurende zijne zesjaerige „ Regeering, zelve de Christenen niet verdrukt, noch toe„ gelaeten, dat anderen hen wreed of onrechtvaerdig be„ handelden. HELIOGABALUS desgelyks, schoon, in andere „ opzichten, de snoodste aller Vorsten, en, misschien, de „ haetelykste aller stervelingen, bejeegende de belijders van „ JESUS naem, met geene bitterheid of afgunst. Zijn opvol„ ger ALEXANDER SEVERUS, een Vorst uitsteekend, door de „ luisterrijkste en treflykste deugden, deedt wel de wetten, „ tegen de *Christenen* vastgesteld, niet intrekken, en dit is „ de oorzaek, dat wy eenige voorbeelden van Marteldood, „ onder zijne Regeering, aentreffen; maer niet te min gaet „ het vast, dat hy, op veelerlei wijsen, en by elke gelee„ genheid, die hem voorkwam, den *Christenen* de ontwijffel„ baerste blijken gav van goedertierenheid en gunst: ja, men „ zegt, dat hy zo verre kwam, om zeekere eerbewijzingen, „ aen den Goddelyken Insteller van onsen Godsdienst, toe „ te brengen" (*q*).

Dan, by deesen Keizer ALEXANDER SEVERUS, willen wy ons wat naeder bepaelen. — Er is, die vermoeden, dat hy heimelyk belydenis van het Christendom, maer by den aenhang der *Gnostieken*, gedaen hebbe (*r*). Zo veel is zeeker, dat hem het zeggen van den Heiland, *het geene gy niet wilt dat u geschiede, doet het eenen anderen niet*, zeer gemeenzaem geweest zy (*s*), en dat hy den Christenen, zelvs ten aenzien

(*q*) MOSHEIM l. c. p. 331, 332.
(*r*) P. J. JABLONSKI *in Miscell. Lips. Nov. Vol.* IV. p. 56.
(*s*) LAMPRIDIUS *in ejus vita* c. 52.

van openbaere Kerken, zeer begunstigde. Immers LAMPRIDIUS verhaelt (*t*), dat, wanneer de Christenen zeekere openbaere plaets hadden gaen gebruiken, en de Opzieners over den voorraed beweerden, dat dezelve hun toebehoorde, de Keizer antwoordde, het waere beeter, dat God aldaer gediend wierdt, op welk eene wijs het ook weezen mogt, dan dat de gemelde Opzieners die plaets gebruikten. — Ook waeren 'er zeer veele Christenen, aen zijn Hov. „ Het huis „ van den Romeinschen Keizer ALEXANDER, (zegt EUSEBIUS (*u*),) „ bestondt, voor het grootste gedeelte, uit Christenen."

Zelvs verhaelt LAMPRIDIUS (*v*), dat de Keizer CHRISTUS, in zijn geheim bidvertrek, of huiskapel, gedient hebbe, na dat hy te vergeevsch gepoogt had, Hem in den rang der Goden te plaetsen; hy zou naemenlyk daer van, door de antwoorden der Godspraeken, zijn te rug gehouden, welke hem verzeekerden, dat, indien hy CHRISTUS onder de Goden liet plaetsen, alle andere Tempels ras zouden verlaeten, en de Goden versmaed worden.

Ondertusschen is deeze zaek eenigszins bedenkelyk. Zy wordt, door zommige Geleerden, aengenoomen, en, door anderen, verworpen (*w*). — De Hoog Leeraer VENEMA wil niets beslissen, en vergenoegd zich daer meede, dat de Keizer den Christen Godsdienst, gelijk ook andere, en CHRISTUS, als eenen man, beroemd door zijne wijsheid en deugd, geëert hebbe, niet minder, zo niet meerder, dan alle andere beroemde Wijsgeeren (*x*).

Dan het lust ons deese zaek, wat naeder te onderzoeken. — Dus luidt het gemelde verhael van LAMPRIDIUS (*y*): „ des morgens vroeg verrichtte hy zijnen Godsdienst, in zijn „ huiskapel (*in Larario suo*) in welke hy de Goddelyke Vorsten had, maer de beste en uitgeleesene, en de zielen der „ geenen, die in heiligheid hadden uitgemunt, onder deese „ ook APOLLONIUS, en, zo als een Schrijver van zijnen tijd „ zegt,

(*t*) l. c. c. 49.
(*u*) *Hist. Eccl.* l. VI. c. 28.
(*v*) l. c. c. 29.
(*w*) *Miscel. Lips. Nova. Vol.* III. p. 42.
(*x*) *Hist. Eccl. Tom.* III. p. 760.
(*y*) l. c. c. 29.

„ zegt, CHRISTUS, Abraham, Orpheus, en dergelyke Go„ den, als meede de beeltenisfen zijner voorouderen." Maer, uit deefe plaets, kan men niet befluiten, dat de Keizer Goddelyke hulde, aen CHRISTUS, beweefen hebbe. Er blijkt alleenlyk zo veel uit, dat hy onfen Verlosfer, in den rang van zulke menfchen, die in wijsheid en deugd hadden uitgemunt, te gelijk met APOLLONIUS, ABRAHAM, en ORPHEUS, geplaetst hebbe. Het is waer LAMPRIDIUS zegt: CHRISTUS *en dergelyke Goden* Maer, behalven dat 'er eenige bedenking valt, over de echte leezing deefer woorden, geeven zy nog niet te kennen, dat ALEXANDER meerderen prijs ftelde, op den Christelyken Godsdienst, dan op andere. Hy voegde de hoofden van de drie voornaemfte Godsdienften, welke in zijnen tijd bekend waeren, den Christelyken, den Joodfchen, en den Heidenfchen, naemenlyk CHRISTUS, ABRAHAM, en ORPHEUS, te zaemen. Men mag 'er uit befluiten, dat hy deefe drie Godsdienften, in eenen rang, geftelt hebbe. — Voeg 'er by, dat de Keizer, in zijn huiskapel, ook de beeldtenis van ALEXANDER *den Grooten* gehad hebbe (z); maer deefe behoorde zeekerlyk niet, tot de heilige en Goddelyke mannen, daer de Keizer zelvs de dronkenfchap van den Macedonifchen Overweldiger, en zijne wreedheid omtrent zijne vrienden, uitdrukkelyk veröordeelde (*a*).

Ook zou de Keizer voorneemens geweest zijn, onfen gezeegenden Verlosfer, in den rang der Goden, te plaetfen, en Hem eenen Tempel te bouwen, wanneer hy, door het gemelde antwoord der Godfpraeken, niet te rug gehouden waere (*b*). — Maer zulk een voorneemen bewijst niet meer, dan dat de Keizer den Heer CHRISTUS, in éénen rang, geftelt hebbe, met de gewaende Godheeden der Heidenen, en geenszins dat hy Hem, als den grooten God en Zaeligmaeker, erkent hebbe. Ook blijkt het, uit zijn gehoor geeven, aen de zogenaemde Godfpraeken, dat hy ongelyk meer belang ftelde, in de eer der gewaende Godheeden van de Heidenen, dan in die van Hem, die God is, boven al,

(*z*) LAMPRIDIUS l. c. c. 31.
(*a*) LAMPRIDIUS l. c. c. 30.
(*b*) *Ibidem* l. c. c. 43.

te prijſen in de eeuwigheid. — Maer, mag men denken, hoe kwam dan de Keizer evenwel, op de gedachte, om CHRISTUS, in den rang der gewaende Godheeden, te plaetſen? De groote MOSHEIM ſchijnt my het ſtuk volkoomen te hebben opgeheldert. „ De oude wetten der Keizeren, tegen „ het Christen volk, ſtonden hem in den weg, om zijn ver„ langen, en vooräl de begeerte van zijne Moeder, te vol„ doen, dat de Christenen, uit alle gevaer voor ſtraffen en „ ongelyk, verlost wierden; en evenwel hy durvde, om het „ volk en de Priesteren niet te verbitteren, die wetten niet „ onbedachtzaem affchaffen. Om evenwel zijn oogmerk en „ dat van zijne Moeder te bereiken, nam hy de proev, of „ hy CHRISTUS niet, onder de aengenoomene Goden, zou „ kunnen plaetſen; wanneer deeſe onderneeming gelukt was, „ zouden die oude bevelſchrivten, tegen de Christenen, van „ zelvs vervallen, en, niet door hem, maer door den Raed, „ die de vergooding van CHRISTUS had goedgekeurt, geheel „ vernietigd zijn" (*c*).

Wy beſluiten, uit al het beredeneerde, dat ALEXANDER SEVERUS den Christenen, met al zijn vermoogen, begunſtigt hebbe, maer met dat alles een afgodendienaer gebleeven zy, die den Verlosſer, naer zijne Heidenſche denkwijs, wel als eene Godheid beſchouwt, maer evenwel niet hooger geſchat hebbe, dan de gewaende Goden, welke, door het volk en de Priesteren, gediend werden.

Zijne Moeder, van welke wy, in het voorbygaen, geſprooken hebben, was JULIA MAMMÆA. — Zy had zo veel invloed, op den Keizer, haeren zoon, dat zy hem geheel beſtuurde (*d*), en deeſe invloed was ook de oorzaek van zijne gunſtige gezindheid, jeegens de Christenen. Veele geleerden beweeren, dat zy het Christendom openlyk beleeden hebbe.

EUSEBIUS noemt haer *γυναικα Θεοσεβεςατην*, en verhaelt, dat zy ORIGENES, te Antiochien, ontbooden hebbe, om haer in den Godsdienst te onderwyzen. „ 's Keizers Moe„ der,

(*c*) MOSHEIM *de rebus Christianorum ante* CONSTANTINUM M. p. 466.
(*d*) LAMPRIDIUS l. c. c. 14.

„ der, zegt hy, MAMMÆA genaemd, eene *allergodvruchtigste*
„ en zeer Godsdienstige Vrouw, had groote begeerte, om
„ ORIGENES, wiens naem alomme beroemd was, zo dat die
„ haer zelve was ter ooren gekoomen, te zien, en van zijne
„ geleerdheid, in Goddelyke zaeken, waerover ieder één
„ zich verwonderde, eene proev te neemen. Te Antiochien
„ haer verblyv houdende, liet zy hem, met eene lyvwacht,
„ afhaelen; en als ORIGENES zich, eenigen tijd, by haer op-
„ gehouden, en haer ontelbaere zaeken, ter betooning van
„ 's Heeren heerlykheid, en de voortreffelykheid der God-
„ delyke leer, aengetoond had, spoedde hy zich weder, naer
„ zijne gewoone verblyvplaets (*f*)."

Ondertusschen ontbreekt het niet, aen zulken, die van oordeel zijn, dat MAMMÆA zeer veel achting had, voor de nieuwe *Platonische* Wijsgeeren, en ORIGENES, om zijne bedreevenheid in die Wijsbegeerte, maer niet om zijne geleerdheid in den Christelyken Godsdienst, verlangde te hooren (*g*). — Evenwel zegt EUSEBIUS uitdrukkelyk, dat ORIGENES, over s'Heeren heerlykheid, en de Goddelyke leer, met haer gesprocken hebbe; en dit wordt nog daer te booven, door HIERONYMUS, bevestigd (*h*). Zoveel moogen wy 'er uit besluiten, dat zy ORIGENES, beroemd door zijne groote geleerdheid, hebbe willen onderhouden, niet over de Platonische Wijsbegeerte, maer over de Christelyke leer, en Goddelyke zaeken. Evenwel kan het zijn, dat zy, voor dat zy ORIGENES gehoort had, zich verbeeldt hebbe, dat de leer van het Euangelie eenige overëenkoomst had, met de Platonische Wijsbegeerte; maer, door het onderwijs van ORIGENES, zal zy spoedig, tot andere gedachten, gekoomen zijd.

Zoveel is, aen den anderen kant, zeeker, dat noch EUSEBIUS, noch HIERONYMUS, eenig bericht geeven, van den uitslag der onderhandeling; en nog minder zeggen zy, dat MAMMÆA, door het onderwijs van ORIGENES, bewoogen zy, om, met verwerping der afgodery, belydenis te doen, van het

(*f*) *Hist. Eccl.* l. VI. c. 21.
(*g*) VAN DER MEERSCH, in *zijne aenmerk. op* EUSEBIUS, p. 342.
(*h*) *Catal. Script. Eccles.* c. 54.

Christendom. — Integendeel EUSEBIUS zegt (*i*), dat de Kerkvader zich weder, naer zijne gewoone verblyfplaets, *spoedde* ἠπείχθη; waeruit schijnt te blyken, dat zy, in het onderhoud van ORIGENES, geen groot genoegen genoomen hebbe, en hem spoedig vertrekken liet. Althans zy bleev, ook na dien tyd, haere hulde bewijzen, aen de gewaende Godheeden, het welk, met de belydenis van het Christendom, volstrekt on bestaenbaer is (*k*).

Dit blijvt derhalven overig, dat MAMMÆA eene bijzondere achting had, voor de Christenen, en, uit dit beginsel, te weeg gebracht hebbe, dat de Keizer, haer zoon, hun grootelyks begunstigde.

Wy gaen over, tot PHILIPPUS, bijgenaemd de *Arabier*, omdat hy, te *Bostra*, in het steenächtig Arabiën, gebooren was. Hy regeerde, van het jaer 244 tot 249, en wordt, van veelen, voor den *eersten Christen Keizer*, gehouden. — Men beroept zich, op EUSEBIUS en OROSIUS. Maer de eerste spreekt eenvouwig, van een *gerucht*, dat PHILIPPUS en zijn zoon Christenen zouden geweest zijn (*l*). OROSIUS evenwel (*m*) bericht niet alleen, dat zy Christenen geweest zijn, maer dat ook het duizendste jaer na Romens bouwing, het welk, onder hunne regeering, inviel, aen CHRISTUS gewijd zy.

De geheele zaek werdt grootelyks betwist, en de Geleerden hebben hier over, voor en tegen, uitvoerig geschreeven (*n*). — Wy zullen ons, met weinigen, vergenoegen. De Hoog Geleerde MOSHEIM laet het stuk onbeslist. „ In de „ daed, (zegt hy) (*o*), de bewijsen bygebracht, om te too„ nen, dat zy (de beide PHILIPPUSSEN Vader en Zoon) hoe„ wel op eene heimelyke en bedekte wijs, den Godsdienst „ van JESUS omhelsden schijnen van zoveel gewichts, dat „ zy dit stuk waerschijnlyk maeken. Doch, dewijl, tegen „ deese bewijsen andere, die niet min schijns van waer„ heid hebben, worden overgesteld, moet het beruchte ge-

„ schil,

(*i*) l. c.
(*k*) F. SPANHEIM *Oper. Tom.* II. p. 400.
(*l*) *Hist. Eccl.* l. VI. c. 34.
(*m*) *Hist.* l. VII. c. 20.
(*n*) FABRICIUS *Lux Euangelii &c. pag.* 235.
(*o*) *Kerk. Gesch.* 1 *Deel.* p. 333, 334.

„ fchil, over den Godsdienst van PHILIPPUS, den *Arabier*,
„ en zijnen Zoon, onbeflist gelaeten worden. Van geene der
„ beide kanten, worden zo onweederfpreekbaere en over-
„ winnende bewijsredenen aengevoerd, dat zy eene volkoo-
„ mene en alles uitmaekende overtuiging afdwingen; dit is,
„ derhalven, een der veelvuldige gevallen, waerin het op-
„ fchorten van ons oordeel raedzaem en voorzichtig moet
„ geacht worden."

Dus luidt het verhael van EUSEBIUS (*p*): „ *Het gerucht*
„ *zegt*, dat deefe Keizer (PHILIPPUS), een Christen zijnde,
„ ten tijde van de laeste geheele nachtwaeke van Paesfchen,
„ in de Kerk, met de ganfche meenigte, aen de gebeeden,
„ deel wilde neemen; maer dat de Bisfchop der plaetfe hem
„ niet wilde toelaeten binnen te koomen, voor dat hy zijne
„ zonden beleeden, en zich geplaetst had, onder die, in
„ misdaeden vervallen, op de plaets der boetdoening ftaen.
„ (Ook zegt men) dat de Bisfchop, als hy dit niet gedaen
„ hadde, hem nimmer zou toegelaeten hebben, ter oorzaeke
„ van zijne veele misdaeden; en dat de Keizer bereidwillig
„ gehoorzaemde, zijne rechtgeaerte en godvruchtige geftelte-
„ nis, ten opzichte der vreefe Gods, door zijne werken
„ toonende."

Maer, gelyk wy reeds hebben aengemerkt, EUSEBIUS brengt dit alles by, ook flechts als *een gerucht*; en de overige Schrijvers, die, als getuigen van deefe zaek, worden bygebracht, HIERONYMUS, OROSIUS en anderen fchijnen EUSEBIUS maer gevolgt, en het gene hy, by wijs van gerucht, opgav, als eene zeekere zaek, voorgeftelt te hebben. — Het verhael van CHRYSOSTOMUS (*q*), die dat van EUSEBIUS, met byvoeging van veele byzonderheeden, bevestigt, behelst blykbaere onwaerfchijnlykheeden, en dingen, welke niet beftaenbaer zijn (*r*).

Maer het geen, by wijs van een *gerucht*, verhaeld wordt, kan evenwel waer zijn, al blijkt het niet, uit eenen gelyktydigen Schrijver. Wy gelooven ontelbaere zaeken, alleen op grond

(*p*) *Hist. Eccl.* l. VI. c. 34.
(*q*) *Oratio in S.* BABYLAM.
(*r*) J. BAILE *Dict. Tom. I. Art.* BABYLAS lit. A. B. C. D.

van een gerucht, door eene geduurige overleevering, voortgeplant, al maekt 'er niemand der gelyktydige Schrijveren melding van. — Het is zo; maer eene gebeurtenis zo zeer merkwaerdig, als die van welke EUSEBIUS spreekt, zou van dien aert geweest zijn, dat de Schrijvers van dien tijd dezelve niet hadden kunnen voorbygaen; zou dan het boeken van zulk een zonderling geval, eerst, voor de Schrijveren der vierde en vijfde Eeuw, zijn overgelaeten? Daer te booven bepaelt EUSEBIUS de plaets niet, alwaer de zaek zou zijn voorgevallen; zelvs noemt hy den naem van den Bisschop niet, met welken de Keizer de gemelde ontmoeting zoude gehad hebben; hoe wel wy, van elders, weeten, dat hy BABYLAS bedoele, den Bisschop van *Antiochien*, die, onder DECIUS, den marteldood ondergaen heeft.

Men mogt verwachten, dat ook Heidensche Schrijvers, van zulk een merkwaerdig geval, indien het plaets gehad had, uitvoerige melding zouden gemaekt hebben. — De bovengemelde OROSIUS, als een die eerst in de *vijfde* Eeuw, gebloeit heeft, koomt veel te laet. — De *Schrijvers der Algemeene Historie* (*s*) beroepen zich op ZONARAS, NICEPHORUS, CEDRENUS enz., maer de eerste en tweede bloeiden, in de *twaelvde*, en de derde, in de *elvde* ceuw.

DIONYSIUS, by EUSEBIUS aengehaeld (*t*), vermeldt Keizeren, voor VALERIANUS, „van welke men zeide, dat zy openlijk „Christenen waeren." Door deese Keizeren, verstaen sommigen, met VALESIUS (*u*), de beide PHILIPPUSSEN, Vader en Zoon. Het zy zo; DIONYSIUS zegt niet, dat zy Christenen waeren, maer dat men het *zeide*. Het was derhalven, gelijk wy reeds gezien hebben, een enkel gerucht, van het welk DIONYSIUS zelvs niet schijnt overtuigd geweest te zijn.

'Er schijnt meerder kracht van bewijs te liggen, in de Brieven, welke ORIGENES, aen Keizer PHILIPPUS, en aen zijne Gemaelin, geschreeven heeft, en van welke EUSEBIUS melding maekt. „Ook zegt hy (*v*), is 'er nog een Brief van hem „voor

(*s*) XIII *Deel. pag.* 433.
(*t*) *Hist. Eccl.* l. VII. c. 10.
(*u*) *Ad* l. c. EUSEBII.
(*v*) l. c. l. VI. c. 36.

„ voor handen, aen den Keizer PHILIPPUS geschreeven, en „ een andere Briev aen zijne Gemaelin SEVERA." — Maer hy bericht ons niet, van welken inhoud deese Brieven geschreeven zijn; en hadden zy, over het Christelyk geloov gehandelt, dan zou hy niet verzuimt hebben, dit aen te teekenen, gelijk hy, omtrent de zaemenspraek van ORIGENES, met MAMMÆA, gedaen heeft (w). 'Er is wel geen grond, om te vooronderstellen, dat die Brieven verdicht waeren, en EUSEBIUS misleidt hebben (x); immers ORIGENES was een zeer beroemd man, een persoon van aengeleegenheid genoeg, om, over het een of het ander, aen den Keizer, en zijne Gemaelin, te schrijven, al was het niet, over de leer van het Euangelie.

Daerentegen zijn 'er veele omstandigheeden, welke het ten eenemael ongeloovbaer maeken, dat PHILIPPUS en zijn Zoon het Christendom openlijk omhelst zouden hebben. — Volgens het eenpaerig getuigenis der Ouden, is CONSTANTYN *de Groote* de *eerste* Christen Keizer geweest. Zo noemt hem EUSEBIUS zelvs (y). Hoe is dit nu over een te brengen, met het evengemelde verhael, omtrent de ontmoeting van PHILIPPUS, met den Bisschop BABYLAS? — Daer te booven was PHILIPPUS de man niet, om zich, op die wijs, door eenen Bisschop te laeten behandelen; ook zou het toenmaels, voor eenen Keizer, omtijdig en onvoorzichtig geweest zijn, om, op zulk eene wijs, voor het Christendom, uit te koomen; een verstandig Vorst zou daer toe, met veel beleid, den weg hebben voorbereidt. — Voeg 'er by, dat 'er onbetwistbaere bewijzen voorhanden zijn, welke geen twijfel overlaeten, of PHILIPPUS is een Heiden geweest en gebleeven.

Dit blykt, uit zijn gedrag, op het Eeuwfeest van Romens bouwing. — Te weeten, in het vijfde jaer van zijne regeering, viel het duizendste jaer van Rome in. By die gelegenheid, werdt het Eeuwfeest, met ongemeene pracht, gevierd, en het bygeloov werdt, ten hoogsten top, gevoerd,

(w) l. c. l. VI. c. 21.
(x) SCALIGER *Animadv. ad* EUSEBII *Chron.* p. 234.
(y) *In vita* CONSTANTINI l. IV. c. 62, 74.

Hy zelvs was, by alle de afgodifche plechtigheeden, tegenwoordig, en raedpleegde meede de voorzeggingen der Wigchelaeren (z). — Hier by koomen nog de gedenkpenningen, welke hy heeft laeten flaen, en de duidelykfte kenmerken van afgodery draegen. Op de eene zijde ftaet het hoofd van PHILIPPUS, met ftraelen omringd, op de andere zijde, het beeld van Jupiter, met den blikfem in zijne rechte, en een fpeer in zijne flinkerhand met dit opfchrivt, *Jovi Conferva·tori*, *aen Jupiter den Behouder*.

Wy, voor ons, houden het derhalven daer voor, dat deefe Keizer geen geloov aen het Euangelie gegeeven, en het zelve nog veel minder beleeden hebbe; maer, met dit alles, hebben de Christenen, onder zijne regeering, rust en vreede genooten, en hy zelvs heeft hun veele blijken van ongemeene gunst gegeeven. — Het is waer, kort voor zijnen dood, hebben de Christenen, te Alexandriën, door de woede des volks, veel geleeden, gelyk DIONYSIUS, Bisfchop van die Stad, by EUSEBIUS verhaelt (*a*)· Maer, aen deefe mishandeling, had de Keizer geen deel, gelyk DIONYSIUS zelvs erkent (*b*). Zulke ongereegeldheeden kunnen, onder de beste en rechtvaerdigfte Vorften., plaets hebben.

Hoe bloeiende inmiddels de ftaet van het Christendom, onder de regeering der PHILIPPUSSEN, geweest zy, mog men opmaeken, niet alleen uit het algemeene bericht van EUSEBIUS (*c*), dat toen „ de leer des Euangeliums alomme, met „ vrijmoedigheid, verkondigd wierdt," maer vooral uit het meer byzonder verhael van GREGORIUS *van Nijsfa*, volgens het welk alle de inwooners der Stad en in het rechtsgebied van *Neocefarea* in *Pontus*, onder de regeering van PHILIPPUS, tot het Christendom bekeerd wierden, zo dat zelvs de tempels en altaeren der afgoden om verre gefmeeten, en, in derzelver plaetfen, Kerken, ter eere van den waeren God, geftieht wierden (*d*).

Zul-

(*z*) ZOZIMUS *Hist.* l. II. c. 5.
(*a*) *Hist. Eccl.* l. VII. c. 22.
(*b*) l. c. l. VI. c. 41.
(*c*) l. c. l. VI. c. 36.
(*d*) GREGORIUS NYSSENUS *in vita* GREGORII *Thaumat.* *Tom.* III. p. 563.

Zulke aenhoudende *overwinningen* behaelde de leer der waerheid, vooral in het Romeinsche Keizerrijk, van NERVA, die de Christenen, welke DOMITIANUS verbannen had, te rug riep, tot op den dood van PHILIPPUS, in het jaer 249, geduurende een tijdverloop van ten naestenby anderhalve Eeuw; en deese *overwinningen* van het Christendom zijn, onzes erächtens, aen den Apostel JOANNES, by het openen van het *eerste zeegel* der Boekrolle, onder de vertooning van eenen zeegepraelenden Overwinnaer, op eene wit paerd, eigenaertig afgeschilderd (*e*).

Op PHILIPPUS, volgde DECIUS, en, onder de regeering van deesen Keizer, is de gedaente der zaeken, in de Christen Kerk, ongelukkig veranderd. Van toen af begonnen die wreede vervolgingen, welke, naer ons inzien, by het openen van het *vyfde zeegel*, Kap. VI: 9—11, aen den Apostel, vertoond zijn.

Dan, eer wy voortgaen, dienen wy eene zeer schijnbaere bedenking op te lossen. Zy is deese: hoe kan men den staet der Kerke, geduurende het gemelde tijdvak van DOMITIANUS tot DECIUS, als eene aenhoudende overwinning, beschouwen, daer 'er, in dien tijd, veele vervolgingen, tegen de Christenen, gewoedt hebben? — Laeten wy zien, wat 'er van de zaek zy.

Gemeenlyk spreekt men, van *tien vervolgingen* der Christenen, onder de Heidensche Keizeren der Romeinen. Maer men vergist zich geweldig; indien men algemeene vervolgingen bedoelt, met openbaer gezach, aengericht, zijn 'er ongelyk minder, en, indien men byzondere mishandelingen, in bepaelde plaetsen, door volksberoerten veröorzaekt, op het oog heeft, zijn 'er veel meer, dan *tien*, geweest. „ Men „ zegt, dat de Romeinen de Christenen, met de grootste „ heftigheid, vervolgt hebben, in tien vervolgingen. Maer „ de oude geschiedenis der Kerke hangt haer zeegel niet, „ aen dit getal: want, indien, door deese vervolgingen, „ alleen zodaenige verstaen worden, die zonderling gestreng,

(*e*) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. III. c. 21. LACTANTIUS *de morte Persecut.* c. 3.

„ en, over het geheele Rijk, uitgebreid waeren, dan is het „ zeeker, dat zy het gezegde getal niet beloopen; en neemt „ men de min merkwaerdige vervolgingen, die zich, aen een „ enkeld Landschap, bepaelden, dan gaen zy dat getal verre „ te boven (*f*)."

Openbaere en algemeene vervolgingen der Christenen hebben 'er, geduurende de *tweede*, en de *eerste helvt* der *derde* Eeuw, tot op DECIUS, in het geheel geene plaets gehad. De mishandelingen der belijders van JESUS naem hadden, alleenlyk hier en daer, slechts nu en dan eens, plaets; zy werden, door de woede van het domme gemeen, veröorzaekt, en door de Keizers beteugeld. — Immers de Ouden getuigen uitdrukkelyk, dat de Kerk, van DOMITIANUS, tot DECIUS, rust en vreede genooten hebbe. Geduurende dien tijd, zegt LACTANTIUS (*g*), „ heeft de Kerk in het geheel geene aen„ vallen van vyanden geleeden." ORIGENES schrijvt daerom: „ de vrees, is reeds, zeedert langen tijd, op gehou„ den (*h*)." — Keizer DECIUS was de eerste vervolger der Christenen, na DOMITIANUS. „ Naderhand, (zegt LACTANTIUS (*i*)), „ is de langduurige vreede verbrooken: want „ 'er is, na zeer veele jaeren, een afgrijsselyk dier „ opgestaen, naemlyk DECIUS, om de Kerk te verdruk„ ken."

De *tien vervolgingen*, van welke men doorgaens spreekt, worden gesteld plaets gehad te hebben, de eerste onder NERO, de tweede onder DOMITIANUS, de derde onder TRAJANUS, dee vierde onder MARCUS AURELIUS, de vijfde onder SEPTIMIUS SEVERUS, de zesde onder MAXIMINS, de zevende onder DECIUS, de achtste onder VALERIANUS, de negende onder AURELIANUS, en de tiende onder DIOCLETIANUS. — De twee eerste hadden plaets, voor dat JOANNES zijne *Openbaering* ontving, en de vier laeste behooren tot een volgend tijdperk; by het openen van het *vijfde zeegel*, vertoond. Het koomt derhalven aen, op die vier vervolgingen, welke gezegd worden,

(*f*) MOSHEIM *Kerk. Gesch.* I Deel. p. 95.
(*g*) *De mort. Persecut.* c. 3.
(*h*) *Contra* CELSUM l. III. p. 120.
(*i*) l. c. c. 4.

den, gewoedt te hebben, onder TRAJANUS, AURELIUS, SEPTIMIUS SEVERUS, en MAXIMINUS.

Onder Keizer TRAJANUS hebben de Christenen hier en daer geleeden. Maer dit alles geleek niet, naer eene algemeene en openbaere vervolging. Hy gav geene nieuwe bevelschrivten, tegen de Christenen, uit, en daerom werdt hy, van TERTULIANUS, onder de vervolgeren, niet gereckend (*k*). Dit blijkt ook, uit den bekenden Briev van PLINIUS, waerin hy, aen den Keizer schrijvt, niet te weeten, hoe hy, in zijne Landvoogdy, met de Christenen, handelen moest (*l*). Het is waer, het gemeen, door de afgodische Priesters, opgezet, veröorloovde zich de Christenen te mishandelen, zomtijds aen lijf en leeven; dan eenige weinige persoonen waeren de ongelukkige slachtöffers van deese woede (*m*). De Keizer schreev hem, tot antwoord, dat hij, naer de Christenen, niet zoeken, maer zulken, die hem in handen vielen, straffen moest (*n*).

PLINIUS derhalven is, door de aenbrengers, vooral door de Priesters, onwillig genoodzaakt geworden, om de Christenen te straffen. Hy zelvs gav een alleruitmuntendst getuigenis van deese lieden, en voegde 'er by, dat hy, in het straffen, zeer maetig was (*o*); en de Keizer was 'er zo verre van daen, dat hy de vervolging zoude gelast hebben, dat hy 'er in tegendeel pael en perk aen gesteld hebbe. Dat deese rechtäertige en goedertieren Vorst niet alle mishandelingen der Christenen volstrekt verbooden hebbe, moet zeekerlyk aen zijne vrees, voor de verbittering van de Priesters en het opgehitste gemeen, worden toegeschreeven. Ook was de bepaeling, welke hy maekte, zeer gunstig, voor de Christenen; zy konden, in het heimelyke, hunne Godsdienstige byëenkoomsten houden; de Magistraeten werden gelast, de woede van het graeuw te beteugelen; hy vooronderstelde allerduidelykst, dat de Christenen geenszins schaedelyke werk-

(*k*) BARONIUS *ad annum* 100.
(*l*) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. III. c. 33.
(*m*) DODWELL *Dissert. Cyprian. Diss.* II. §. 20.
(*n*) CLERICUS *Hist. Eccl.* p. 546—
(*o*) *Epist.* l. X. *Epist.* 97.

tuigen, voor den Burgerstaet, waeren, en dat hy hun geenen den minsten haet toedroeg (*p*).

Het is waer, de Keizer gaf bevel, dat de Christenen, wanneer zy, aengebracht, hunne belijdenis niet wilden verloochenen, als halstarrigen, aan den scherprechter, moester overgegeeven worden, en dat hy hen, in zo verre, gelyk TERTULLIANUS aenmerkt (*q*), te gelyk onschuldig verklaerde, en teevens belastte, hen, als misdaedigers, te straffen. — Maer, om de gemelde reden, kon hy, ten voordeele ter Christenen, zo veel niet doen, als hy, uit hoofde van zijn goedäertig karakter, wel zou gewilt hebben.

Het is ook waer, dat zommigen, en onder deese ook de beroemde IGNATIUS, de Bisschop van Antiochien, den marteldood ondergaan hebbe. Maer men weete, dat de Keizer wederom deedt, al wat hy konde, om den grooten man te behouden, en dat hy zelvs hem, met vriendelyke en beweeglyke reedenen, hebbe aangespoort, om CHRISTUS te verloochenen. Zelvs schijnt TRAJANUS den Bisschop, naer Rome, gezonden te hebben, met oogmerk, om hem, door den tijd en de moeilykheeden van de reis, tot afval te brengen, en daerdoor nog te behouden (*r*).

Wat de overige Martelaars, onder de regeering van TRAJANUS, aengaet, het is bekend, dat veelen zich zelve, by de Magistraeten, als Christenen, hebben aengebracht, om de eer te verwerven, van bloedgetuigen te weezen; en deese kwalyk geplaetste ijver, die naderhand, door wetten, heeft moeten beteugeld worden, heeft veel meer onschuldig bloed doen stroomen, dan noodig zoude geweest zijn (*s*).

Hoe het weezen mooge, EUSEBIUS zegt uitdrukkelyk, dat de vervolging onder TRAJANUS, niet algemeen, maer byzonder geweest zy, in deese en geene steeden, en dat dezelve, niet op het gezach van den Keizer, maer door de woede van het gemeen, ontstaen zy. „ Hier, (zegt hy (*t*)) werden

„ ons

(*p*) MOSHEIM *de rebus Cristian. ante* CONSTANTIANUM M. p. 233. 234.

(*q*) *Apolog.* c. 2.

(*r*) CAVE *Apost. Oudh.* I *Deel.* 2 *St.* p. 138.

(*s*) MOSHEIM l. c. p. 235.

(*t*) *Hist. Eccl.* l. III. c. 33.

„ ons laegen gelegd, van het volk, elders van de Overhee-
„ den, in byzondere Landschappen; zo dat 'er, zonder *open-*
„ *baere* vervolgingen, *byzondere*, in de verscheidene Land-
„ schappen, werden aengericht, en zeer veelen der geloo-
„ vigen den Martelstrijd, op verscheidene wijsen, onder-
„ gingen."

De *vierde* vervolging, van welke men gewoon is te spreeken, zou, volgens SULPICIUS SEVERUS, eenen Latijnschen Geschiedschrijver in de vierde Eeuw (*u*), onder HADRIANUS, hebben plaets gehad, maer, volgens anderen, onder ANTONINUS *den Vroomen* en MARCUS AURELIUS; terwijl deese die, onder HADRIANUS, als een aenhangsel van de voorige, onder TRAJANUS, beschouwen of geheel voorbygaen.

Wat den Keizer HADRIANUS aengaet. Volgens SULPICIUS SEVERUS zou zijn bygeloov hem vervoert hebben, om de Christenen, als verklaerde vyanden daer van, te vervolgen (*v*). Maer het bevel van zijnen voorzaet, om de Christenen, wanneer zy aengebracht werden, te straffen, werkte nog, in het begin zijner regeering, en de slordige leevenswijs der Gnostieken gav den vyanden der waerheid aenleiding, om alle Christenen, als booswichten van den eersten rang, te lasteren. Evenwel kon de laster zich, niet lang, staende houden, „ daer de luister der algemeene en alleen waere
„ Kerk, die altijd dezelvde en by het zelvde bleev, geduu-
„ rig toenam en vergrootte, doende haeren glans, in deftig-
„ heid, heldere onvervalschtheid, vryheid, bedwang van
„ allerlei begeerlykheeden, en zuiverheid van eene Godde-
„ lyke leevenswijs en Wijsbegeerte, allen Grieken en Bar-
„ baeren in de oogen schijnen" (*w*).

Trouwens zo drae het den Keizer gebleeken was, dat de boosäertige lastering, tegen de Christenen, van allen grond ontbloot waere, bedwong hy de woede van het bygeloovig gemeen, door een openbaer bevelschrivt. — Te weeten SERENNIUS GRANIANUS, Landvoogd van Asia, schreev, aen

(*u*) l. II. c. 45.
(*v*) l. c.
(*w*) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. IV. c. 7.

den Keizer, dat het hem onbillyk voorkwam, de Christenen, alleen op het geschreeuw van het gemeen, ter dood te brengen; HADRIANUS antwoordde daer op, aen des gemelden Landvoogds opvolger, MUNICIUS FUNDANUS, dat de Christenen niet moesten gestraft worden, ten zy het beweesen wierdt, dat zy, tegen de wetten, gehandelt hadden, en dat zelvs de aenbrengers, die hunne beschuldiging niet konden goedmaeken, zouden gestraft worden (*x*).

Daer te boven hebben de verdeedigingsschrivten van QUADRATUS en ARISTIDES veel toegebracht, om den Keizer gunstige gedachten, omtrent de Christenen, in te boesemen (*y*). Deese verweerschrivten werden hem overgegeeven, by geleegenheid, dat de Christenen in Griekenland, niet op openbaer gezach, maer door het gemeen, mishandeld werden (*z*).

Wat nu het bovengemelde getuigenis van SULPICIUS betreft, zeggende (*a*): „ de vervolging, onder HADRIANUS wordt de „ *vierde* gereekend, welker uitvoering hy evenwel naderhand „ verbooden heeft," de geschiedschrijver schijnt de Christenen, met de Jooden, verwart, en den oorlog van den Keizer, tegen de laetsten, als eene vervolging, tegen de eersten, beschouwt te hebben (*b*).

ANTONINUS, bygenaemd *de Vroome*, was zo verre van een vervolger der Christenen te zijn, dat hy hun blijkbaer begunstigt hebbe. — Immers, toen hy, van verscheidene Overheeden der steeden, gevraegd werdt, of en in hoe verre zy het gemeen, in het straffen der Christenen, ten wil weezen moesten, schreev hy, tot antwoord, dat men zich, naer de wet van zijnen voorzaet HADRIANUS, gedraegen moest, en de Christenen verschoonen, ten zy het konde beweesen worden, dat zy zich, aen eenige misdaed, hadden schuldig gemaekt.

Dit bevestigt het verdeedigschrivt van MELITO, Bisschop van Sardis, by EUSEBIUS (*c*), aengehaeld, die den Keizer au-

(*x*) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. IV. c. 9.
(*y*) EUSEBIUS l. c. l. IV. c. 3.
(*z*) HIERONYMUS *de Viris Ill.* c. 19.
(*a*) l. c.
(*b*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. p. 527.
(*c*) *Hist. Eccl.* l. IV. c. 26.

AURELIUS, den opvolger van ANTONINUS *den Vroomen*, geschreeven heeft; „ thans, het *welk nimmer te vooren gebeurd*
„ is, wordt het geslacht der Godvreesenden vervolgd, en,
„ met nieuwe Beveelen, in Asia gekweld; — deese zelvde
„ Wijsbegeerte, welke wy volgen, heeft wel eerst, onder
„ de Barbaeren, (dat is de Grieken) gebloeit; maer vervol-
„ gens, onder uwe volken, in kracht, onder de groote re-
„ geering van AUGUSTUS, uwen Voorvader, doorstraelende,
„ is zy by uitneemenheid uw Rijk gelukkig te beurt geval-
„ len. — Van dit Rijk zijt gy de gewenschte opvolger ge-
„ worden, en zult dat nog lang weezen, met uwen zoon
„ (LUCIUS VERUS), indien gy die Wijsbegeerte beschermt,
„ welke, met het Rijk, is opgekweekt; en, met AUGUSTUS
„ haer begin genoomen heeft, en die, van uwe *Voorvaderen*,
„ beneevens de andere Godsdiensten, geëerd is. — NERO
„ en DOMITIANUS alleen, aengezet, door zommige kwaed-
„ aertige menschen, hebben onse leer zoeken zwart te mae-
„ ken. — Maer hunne onweetenheid hebben uwe Godvruch-
„ tige Vaders verbeetert; dikwijls veelen, by geschrivte,
„ bestraffende, die, omtrent deese lieden, nieuwe opschud-
„ dingen durvden maeken; — en uw Vader (ANTONINUS *de
„ Vroome*) wanneer gy, neevens hem, het bestuur over alles
„ hieldt, heeft aen de steeden van Griekenland geschree
„ ven, dat men, wegens hen, geene onlusten moest verwek-
„ ken. Onder anderen schreev hy dit, aen de Larriseërs,
„ Thessalonikers, Atheners, en, in het algemeen, aen alle
„ de Grieken."

Hier verklaert MELITO uitdrukkelyk, dat, behalven NERO en DOMITIANUS, tot op AURELIUS, niemand der Keizeren zich, als een vyand der Christenen, had openbaer gemaekt, en dat de Vader van AURELIUS, naemenlyk ANTONINUS bygenaemd *de Vroome*, ten voordeele der Christenen, geschreeven had.

Ook vinden wy, by EUSEBIUS (*d*), eenen Briev van ANTONINUS *den Vroomen*, aen de *algemeene Staetsvergaedering van Asia*, in welken hy beveelt, de Christenen nergens over een

(*d*) l. c. l. IV: 13.

nig leed te doen, ten zy zy zomtijds iets, tegen het Romeinſche Rijk, wilden onderneemen. „ Wat die men-
„ ſchen betreft, (ſchrijvt hy) verſcheidene Beſtuurers der
„ Wingewesten hebben reeds, aen mijnen Vader (HADRIANUS)
„ die thans by de Goden is, over dezelve geſchreeven, aen
„ welken hy geantwoordt heeft, hen niet te ontrusten, ten
„ zy het bleek, dat zy *iets, tegen het Romeinſche Rijk, on-*
„ *derneemen.* Veelen hebben ook, over dit zoort van men-
„ ſchen, aen my berichten gezonden, welken ik, volgens
„ het gevoelen van mijnen Vader, geantwoordt heb. Indien
„ iemand nog mogt voortgaen, met eenen van die menſchen,
„ alleen om dat hy 'er een van dat zoort is, moeilykheid
„ aen te doen, laet die aengeklaegde dan vrygeſprooken wor-
„ den, ſchoon het zelvs blijkt, dat hy 'er zo een is; maer
„ de aenbrenger zal zelvs geſtraft worden."

Het is waer, zommigen zijn van oordeel, dat EUSEBIUS, in den perſoon des Keizers, gedwaelt hebbe, en deeſen Briev, die eigenlyk van MARCUS AURELIUS was, aen zijnen Voorzaet ANTONINUS, verkeerdelyk toegeſchreeven hebbe (*e*). Maer dat EUSEBIUS deeſen Briev te recht aen ANTONINUS toekenne, ſchijnt ons genoegzaem te blijken, uit het zo even aengehaelde verdeedingsſchrivt van MELITO: immers zou deeſe Bisſchop den Keizer AURELIUS, indien die bevoolen had, de aenbrengers der Christenen te ſtraffen, niet hebben behoeven te ſmeeken, om de onſchuldige Christenen te verſchoonen. Voeg 'er by dat 'er, in dien Keizerlyken Briev, van geweldige aerdbeevingen, geſprooken worde; maer deeſe zijn, onder ANTONINUS, voorgevallen (*f*).

Eindelyk wy ontmoeten nergens eenig blijk, dat iemand, onder ANTONINUS, den marteldood zoude ondergaen hebben. In tegendeel getuigt SPARTIANUS (*g*), dat ANTONINUS *niets hards of geweldig gedaen hebbe.*

Dan laeten wy voortgaen, tot den volgenden Keizer MARCUS AURELIUS. — Onder de regeering van deeſen, heeft eene ver-

(*e*) VALESIUS *ad h. l.* VENEMA *Hiſt. Eccl. Tom.* III. p. 588.
(*f*) MOSHEIM *de rebus Chriſtian. ante* CONSTANT. M. p. 240.
(*g*) *In vita* ANTONINI C. 2.

vervolging plaets gehad, van welke EUSEBIUS eenen verbaefenden ophev maekt. „ Er werdt, (zegt hy) in zommige ge-
„ westen, tegen ons, eene geweldige vervolging aengehee-
„ ven, door de aenvallen van het volk in de fteeden, waer
„ in duizenden van Martelaeren zich, *over de geheele aerde*,
„ deeden uitmunten, gelijk men by gisfing ligtelyk kan op-
„ maeken, uit het geene maer by één volk gebeurde" (*h*). Hy bedoelt Gallien, en geevt vervolgens zeer veele ftaelen op van wreedheeden, welke, in dat Landfchap, tegen de Christenen gepleegd zijn (*i*).

Er heeft derhalven eene geweldige vervolging, in Gallien, gewoedt; maer daer uit volgt geenszins, dat dezelve, *over de geheele aerde*, gewoedt, en duizenden van Martelaeren omgebracht hebbe. — Er was eene byzondere reden, dat de vervolging in Gallien, tegen de Christenen, woedde. Eenige heidenfche flaeven van zommige Christenen naemenlyk, hadden hunne Meesters, met de fchroomelykfte grouwelen, beklad, dat zy zich, aen bloedfchendige vermengingen, en andere misdaeden, te verfoeilyk om genaemd te worden, fchuldig maekten; dit boosäertig gerucht maekte ieder eenen verwoed, tegen de onfchuldige Christenen (*k*). — Deefe *byzondere* vervolging derhalven kan, aen den Keizer AURELIUS, niet geweeten worden.

De Bisfchop MELITO fpreekt, in de aengehaelde plaets (*l*), wel, van *nieuwe beveelen*, met welke de Christenen, in Afia, gekweld werden. Maer hy bedoelt *nieuwe beveelen*, welke, niet van den Keizer zelven, maer van de Overheeden der fteeden, waeren voortgekoomen; en, indien 'er al een bevelfchrivt van den Keizer zelven mogt geweest zijn, waer by hy toeliet, de Christenen te dooden, zal het, alleen tot Gallien, betrekkelyk geweest zijn, en zich niet, tot alle de Christenen, als de zodaenigen, maer tot de zulken, die geacht

(*h*) *Hift. Eccl.* l. V. *in praef.*
(*i*) l. c. c. 1, 2.
(*k*) EUSEBIUS l. c. l. V. c. 1.
(*l*) EUSEBIUS l. c. l. IV. c. 26.

werden, zich, aen de gemelde grouwelen, te hebben schuldig gemaekt, hebben uitgestrekt (*m*).

Het is waer, behalven zeer veele Bloedgetuigen, in Gallien, hebben ook JUSTYN, bygenaemd *de Martelaer* te Rome, en POLYCARPUS, te Smyrna, onder de regeering van deesen Keizer, den marteldood ondergaen. — Maer den eersten, werdt dit onheil berokkent, door de kwaedäertige lasteringen van de Heidensche Wijsgeeren, byzonder van CRESCENS, welken hy meermaelen, in het redentwisten, beschaemt had (*n*); daer nu de Keizer een begunstiger was der Wijsgeeren, en daer van daen zelvs den bynaem van *den Wijsgeer* verkreegen heeft, is het ligtelyk te begrijpen, dat hy, aen hunne lasteringen, te veel geloov gegeeven hebbe (*o*). — Omtrent den marteldood van POLYCARPUS, zijn wy van oordeel, dat dezelve, niet onder AURELIUS, maer reeds onder ANTONINUS, eer het bevelschrivt van dien Vorst, ten voordeele der Christenen, uitkwam, in het jaer 147, zy voorgevallen (*p*).

De *vijfde* vervolging wordt gesteld, onder SEPTIMIUS SEVERUS, die, volgens EUSEBIUS, allerweegen gewoedt heeft, maer byzonder te Alexandrien (*q*). Zy begon, in het jaer 202, en hieldt, met meerder en minder woede, aen, tot 's Keizers dood, in het jaer 211. — Dan, met dit alles, is ook deese vervolging geenszins *algemeen* geweest, noch, met het gezach van den Keizer, gestaevd; TERTULLIANUS getuigt in tegendeel, dat SEVERUS *den Christenen gedachtig geweest zy, hen verdeedigt, en het woedend gemeen openlyk wederstaen hebbe* (*r*).

Evenwel hy heeft, in het jaer 202, een bevelschrivt, tegen de Christenen, uitgegeeven. SPARTIANUS zegt (*s*), dat de Keizer, op zijnen tocht in Palestina, een bevel uitgav, „ waer by aen eenen iegelyk, onder zwaere straf, verboo„ den werdt, een *Jood* te worden, en dat hy het zelvde, „ we-

(*m*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. p. 590, 591.
(*n*) EUSEBIUS l. c. l. IV. c. 16.
(*o*) MOSHEIM *de rebus Christ. ante* CONSTANT. MS. p. 244—
(*p*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. p. 360.
(*q*) *Hist. Eccl.* l. VI. c. 1.
(*r*) *Ad* SCAPALUM c. 4.
(*s*) *In ejus Vita* c. 17.

„ wegens de *Christenen*, vastſtelde." Hy ſchijnt derhalven alleenlyk gewilt te hebben, dat 'er geene nieuwe aenkoomelingen, tot het Christendom, zouden worden toegelaeten, en de *Christenen*, voor een zeeker zoort van *Jooden*, gehouden te hebben. Nu hadden de Jooden NIGER, zijnen mededinger naer het Rijk, aengekleevt; het is daerom ligtelyk te begrijpen, dat hy het getal der Jooden, als meede dat der Christenen, welke hy, met de Jooden, in eenen rang, ſtelde, niet, door nieuwe aenkoomelingen, wilde vermeerdert hebben.

Wanneer men de zaek, uit dit oogpunt, beſchouwt, laet het zich teevens verklaeren, waerom deeſe vervolging, te Alexandrien, alwaer ORIGENES zich ongemeen bevlijtigde, om het getal der Christenen te vermeerderen (*t*), voornaemenlyk gewoedt hebbe (*u*).

Voor dat de Keizer dit bevel uitgav, heeft TERTULLIANUS wel een verweerſchrivt, voor de Christenen, uitgegeeven (*v*), in het welk hy klaegt, over de mishandelingen, welke den Christenen allerweegen werden aengedaen; maer hy geevt teevens allerduidelykst te kennen, dat deeſe wreedheeden, door het woedend gemeen, en zelvs door zommige Magiſtraeten, om het raezend graeuw, te behaegen, gepleegd wierden (*w*). Ja hy zondert zelvs SEVERUS ſtellig uit, van de Keizeren, die den Christenen vyandig geweest zijn (*x*).

De *zesde* vervolging zou plaets gehad hebben, onder MAXIMINUS, die, van het jaer 235-238, geregeert heeft. — EUSEBIUS verhaelt, van hem, dat hy de Christenen vervolgt hebbe, uit haet, tegen het geſlacht van zijnen Voorzaet ALEXANDER SEVERUS, onder welke zeer veele belijders van het Christendom waeren, maer dat hy alleenlyk de Leeraers en verkondigers van het Euangelie liet ombrengen (*y*). Dan

(*t*) EUSEBIUS l. c. l. VI. c. 1—
(*u*) VENEMA l. c. p. 504, 505.
(*v*) *Diſſ. de Ǽtate Apol.* TERTULLIANI, §. 8— *in* MOSHEMII *Diſſ. ad H. E. pert. Vol.* I.
(*w*) *Apolog.* c. 4, 5, 6, 12, 30, 35, 37, 49.
(*x*) l. c. c. 5.
(*y*) EUSEBIUS *Hiſt. Eccl.* l. VI. c. 28.

deefe dingen, gelijk de Heer MOSHEIM (z) heeft opgemerkt, hangen niet te zaemen: want, indien de haet, tegen het geflacht van ALEXANDER, den nieuwen Keizer vervoert had, om de Christenen te vervolgen, hy zou, tegen de bloedverwanten van zijnen Voorzaet, en niet tegen de Opzieners en Leeraers der Christen Kerk, gewoedt hebben.

Hoe het weezen mooge, zo veel is zeeker, dat deefe vervolging, alleenlyk de Leeraers, en dat nog niet alle, maer alleen zommige, getroffen hebbe; SULPICIUS SEVERUS heeft dezelve daerom, als eene verdrukking *van geen gewicht*, voorbygegaen (*a*). — MAXIMINUS fchijnt zijne woede byzonder bepaelt te hebben, tot zulke Leeraers, die vrienden en gunftelingen waeren van het hov des voorigen Keizers. Vooräl gelastte hy ORIGENES op te zoeken en te dooden (*b*); en, toen dees niet kon gevonden worden, koelde hy zijnen moed, aen AMBROSIUS en PROTOCTETUS, byzondere vrienden van den gemelden Kerkvaeder, en zondt hen, naer Germanien, in ballingfchap (*c*). Voor het overige is deefe vervolging, tegen de Leeraers der Christenen, zo gemaetigd geweest, dat zy alleenlyk de *Opzieners van eenige Kerken* getroffen hebbe (*d*).

De geheele vervolging fchijnt zich, alleenlyk tot Italien, bepaelt te hebben. — Het is waer, ook in andere Gewesten zijn de Christenen, ter deefer tijd, geweldig mishandeld; maer dit was geen gevolg van 's Keizers bevelfchrivt, maer van de woede des volks, het welk, door de afgodifche Priesteren, aengehitst, en, door het gedrag van den Keizer, omtrent de Leeraers in Italien, des te ftouter werdt. De woede van het gemeen werdt des te meer gaende, byzonder in *Cappadocia* en *Pontus*, uit hoofde der fchroomelyke aerdbeevingen, waer van de fchuld, door de Heidenfche Priesteren, aen de Christenen gegeeven werdt (*e*).

„ Om openhartig mijn gevoelen te zeggen, ik kan niet „ ge-

(*z*) *De rebus Chrift. ante* CONSTANT. M. p. 468.
(*a*) VENEMA *Hift. Eccl. Tom.* III. p. 595.
(*b*) OROSIUS *Hift.* l. VII. c. 19.
(*c*) ORIGENES *de Martyrio pag.* 207—
(*d*) SULPICIUS SEVERUS *Hift. S.* l. II. c. 32.
(*e*) FIRMILIANUS *Epift. ad* CYPRIANUM *quæ, inter Cypriania cas, eft* 75.

„ gelooven, dat MAXIMINUS eenig bevelſchrivt, tegen de
„ Leeraers der Christenen, uitgevaerdigt hebbe, maer ik ben
„ van gedachten, dat hy na het vermoorden van ALEXANDER
„ alleenlyk bevoolen hebbe, ORIGENES en eenige anderen, die
„ hy wist dat byzondere vrienden van den omgebrachten Kei-
„ zer en zijne Moeder geweest waeren, aen te tasten, en
„ dat deeſe ſchielyk opgekoomene gramſchap, binnen korten,
„ wanneer 'er andere zaeken tusſchen beide kwaemen, en
„ de gedaente der zaeken veränderd was, wederom bekoeld
„ zy" (*f*).

De geheele zaek ſchijnt deeſe geweest te zijn. De nieuwe Keizer, vreeſende, dat ORIGENES en eenige andere Leeraers der Christenen, die, aen het hov van zijnen Voorzaet, zeer gezien waeren geweest, diens bloedverwanten zouden aenſpooren, om den moord van ALEXANDER te wreeken, oordeelde het van belang, in de voorbaet te weeſen, en zich van deeſe lieden te ontdoen.

Wy beſluiten, uit al het gezegde, dat de gemelde *vier* Vervolgingen, welke gemeenlyk gezegd worden, tusſchen DOMITIANUS en DECIUS, te hebben plaets gehad, niet algemeen geweest, noch, op openbaer gezach, aengericht zijn; en derhalven, over het algemeen, van zo weinig gewicht geweest zijn, dat zy, by de overwinningen, welke het Christendom, geduurende al dien tijd, allerweegen behaelt heeft, niet in vergelyking koomen moogen. — Ik zal 'er, ter naedere bevestiging, nog eene zeer beſlisſende plaets van LACTANTIUS (*g*) byvoegen. „ De Kerk is (na den dood naemenlyk van DOMITIANUS) „ niet alleen, in den voorigen ſtaet,
„ herſteld, maer ook veel ſchooner en meer bloeiende te
„ voorſchijn gekoomen; en, in de volgende tijden, wan-
„ neer veele goede Vorsten het beſtuur van het Romeinſche
„ Rijk in handen hadden, heeft zy, *geene geweldenaeryen*
„ *van vyanden geleeden hebbende*, haere handen, in het Oos-
„ ten en Westen, uitgebreidt, zo dat 'er nu geen hoek van
„ de waereld zo verre afgeleegen was, waer toe de Gods-

(*f*) MOSHEIM *de rebus Chriſt. ante Conſtant. M.* p. 470.
(*g*) *De mort. Perſecut.* c. 3.

„ dienst niet was doorgedrongen, en eindelyk geene Natie
„ zo woest, dat zy niet, door den dienst van God te omhel-
„ sen, tot het betrachten van werken der gerechtigheid,
„ genoopt wierdt. Maer daer na is de *langduurige vreede*
„ afgebrooken: want, na veele jaeren, is het schrikdier
„ DECIUS opgekoomen, om de Kerk te verdrukken."

B. De opening van het TWEEDE ZEEGEL, *vs.* 3, 4.

3. Ende doe het Lam den tweeden segel der Boekrolle geopent hadde, hoorde ick het tweede Dier, dat, in zijn aengezicht, aen een rund gelijk was, (vergel. Kap. IV: 7,) met eene luide stem, tot my seggen, Komt, treed wederom naeder toe, ende siet, wat het tweede deel der Boekrolle behelst.

4. Ende ik zag eene nieuwe teekening, op het perga-ment; te weeten een ander peert gingh uyt dat root was: ende dien die daer op sat wiert of *was* [*macht*] gegeven den vrede te nemen van der aerde, ende dat sy malkanderen souden dooden: ende hem wiert of *was* een groot sweert gegeven.

JOANNES zag nu een ander *paerd* geteekend. Het was *rood*; het oorsprongelyk woord, het welk ook, in dien zin, door de LXX, gebruikt wordt, Gen. XXV: 30. Num. XIX: 2. Zach. I: 8, beteekent eigenlyk *vuurrood*, hoedaenig de koleur is van gloeiend yzer. — Aen den Ruiter, op dat vuurroode paerd, *werdt gegeeven*, dat is *gelast* (*h*) *den vreede wech te neemen van de aerde*, en derhalven den oorlog, en schroomelyke bloedvergietingen, te weeg te brengen. Hy zat daerom op een *vuurrood paerd*; eene koleur zeer gepast, om het bloed, het welk stondt vergooten te worden, eigenäertig af te beelden.

Maer wat hebben wy te verstaen, door *de aerde*? Zeekerlyk niet den ganschen aerdbodem, zo verre zy, door menschen, bewoond is. Dit zal niemand beweeren; nimmer is het gansche menschdom, in oorlog, geweest, of de geheele aer-

(*h*) *Conf.* LXX Neh. IX: 11.

aerde, allerweegen, met menſchenbloed geverwt. Ook niet het Roomſche Keizerrijk; dit heet de *geheele bewoonde waereld*, Kap. III: 10; voeg 'er by, dat het geheele Keizerrijk, in alle deszelvs deelen en wingewesten, in den hier bedoelden tijd, niet, door oorloogen, verwoest zy.

De uitdrukking, *die op de aerde woonen*, hebben wy gezien (*i*), beteekent, in den ſtijl der *Openbaering*, de vyanden van CHRISTUS Koningrijk. Ik ben, op het vermoeden gekoomen, dat de benaeming van *de aerde*, hier, en op andere plaetſen van dit Boek, ook eene bepaelde beteekenis hebbe, zo dat 'er zulke landen door bedoeld worden, in welke de verklaerde vyanden van CHRISTUS Koningrijk hun verblijv houden. Althans deeſe beteekenis van het woord *aerde* ſchijnt ons plaets te hebben, Kap. XI: 6. XIV: 18, 19. XVI: 14. XVII: 2. XVIII: 11. XIX: 19. enz.

Nu ben ik, voor my, van oordeel, dat de vertooning, welke JOANNES zag, by het openen van het *tweede zeegel*, de ſchroomelyke oordeelen hebbe afgeſchildert, welke de verhoogde Middelaer, geduurende dien tijd, dat Hy de groote overwinningen, by het openen van het *eerſte zeegel*, afgeteekend, behaelt heeft, over de Jooden, heeft uitgeöeffend. De *aerde* daerom zal, dunkt my, bepaeldelyk die landen beduiden, in welke de Jooden, de verklaerde vyanden van CHRISTUS Koningrijk, woonächtig waeren.

Immers de Jooden zouden byzonder, door den Heiland, geſtraft worden, wanneer Hy *kwam met de wolken*, (vergel. Kap. I: 7.) Nu zijn de Jooden, vooräl ten tijde van de Romeinſche Keizeren TRAJANUS en HADRIANUS, op eene zeer vreesſelyke wijs, geſtraft: zou 'er dan, onder de toekoomende dingen, welke, aen JOANNES, werden bekend gemaekt ganſchelyk geene melding zijn, van de plaegen, welke de Jooden, allerbitterſte vyanden van het Christendom, in dien tijd, ondergaen hebben?

De teekening van een *vuurrood paerd* was eigenaertig geſchikt, om de oorloogen, welke de Jooden, tegen de Romeinen, gevoert hebben, en de ſtroomen bloeds, welke,

(*i*) Ad Cap. III: 10.

by die geleegenheid, vergooten zijn, leevendig af te schilderen. — Deese opvatting wordt bevestigd, door de volgende uitdrukking, *dat zy* ELKANDEREN *zouden dooden*; het Grieksche woord zegt eigenlyk *slachten*, en wordt bepaeldelyk, van de offerdieren, gebruikt, (vergel. Kap. V: 6, 9, 12,) en by de LXX, Gen. XLIII: 16. Jes. XXII: 13. — Dit is, op den gemelden tijd, in de Jooden, letterlyk vervuld.

Wijders was den Ruiter *een groot zwaerd gegeeven*. Men denke, aen een *zwaerd*, met het welk men gewoon is, in den oorlog, te vechten, en wel van eene ongemeene groote. — Alles, wat JOANNES zag, vertoonde derhalven, krijg, slachting, en bloedvergieting.

De Voorzegging, welke aen JOANNES, onder geheimzinnige beeldspraeken, werdt voorgesteld, is, in de schroomelyke oorlogsrampen, welke de Jooden, geduurende de *tweede Eeuw*, byzonder ten tijde der Keizeren TRAJANUS en HADRIANUS, ondergaen hebben, allerkennelykst vervult.

Laeten wy de zaek wat hooger ophaelen, en, in de voornaemste byzonderheeden, voordraegen.

TITUS VESPASIANUS had Jerusalem verwoest, en de Jooden waeren, als verächte ballingen, allerweegen versprëidt. — JOSEPHUS, die een ooggetuige geweest is, schrijvt (*k*): „ TITUS beval, dat men de gansche Stad Jerusalem, tot op den „ grond toe, vernielen zoude, uitgenoomen de hoek van „ den muur, naer het Westen, alwaer hy eene plaets, voor „ eene bezetting, wilde houden, en de toorens Hippikos, „ Phasaëlus, en Mariamne; op dat zy, alle de anderen, in „ groote en maeksel, overtreffende, den nakoomelingen, tot „ een teeken, mogten dienen, dat de dapperheid en krijgs„ kunde der Romeinen zeer ongemeen moest geweest zijn, „ om zulk eene sterke en vermaerde Stad te veröveren. Dit „ bevel werdt zo stiptelyk naergekoomen, dat naeuwlyks ie„ mand zou kunnen gelooven, dat 'er menschen gewoont „ hadden."

Er is wel, die meenen, dat TITUS den grond, alwaer Jerusalem en de Tempel gestaen had, hebbe laeten omploegen,

(*k*) *De bello Jud.* l. VII. c. 1.

gen, tot een teeken, dat zy voor altoos verwoest was, en nimmer zoude herbouwd worden (*l*). Maer, vermits JOSEPHUS, van zulk eene gebeurtenis, geene de minste melding maekt, welke evenwel der aenteekening overwaerdig zoude geweest zijn, voegen wy ons, by anderen, die 'er geen geloov aen geeven (*m*). Ook doet het weinig ter zaeke. — Van meerder aenbelang is, in ons geval, de vraeg, of de Stad Jerusalem, uitgezonderd de hoek van den muur, en de toorens, by JOSEPHUS vermeld (*n*), geheel verwoest zy?

Dit hebben zommigen der Ouden ontkent. — EUSEBIUS zegt (*o*), dat maer de helvt der Stad, door TITUS, en het overige gedeelte, eerst door HADRIANUS, verwoest zy. Ook beweert EPIPHANIUS, dat 'er ten minsten eenige huisen, by de verwoesting door TITUS, zijn verschoond gebleeven (*p*). — Maer dit is vierkant strijdig, met het even gemelde verhael van JOSEPHUS, die, by de gebeurtenis zelve, is tegenwoordig geweest.

Er kan derhalven geen twijffel overblijven, of Jerusalem, alleenlyk een stuk van eenen muur, en de gemelde toorens, uitgezonderd, is, door TITUS, geheel verwoest. — Evenwel hebben 'er, kort daer na, wederom eenige Jooden gewoont. Er bleev naemenlyk eene Romeinsche bezetting, bestaende in de tiende Keurbende (*q*). Het spreekt van zelvs, dat 'er zoetelaers, en slaeven, by deese bende, geweest zijn, en dat de Bevelhebbers, ook aen eenige Jooden, toegelaeten hebben, aldaer te blijven, ten einde den krijgsknechten, tot dienst, te weesen. Ook kan het niet in twijffel koomen, of 'er zullen, op de puinhoopen der verwoeste Stad, hutten en huisjens opgericht zijn, tot verblijvplaetsen van de krijgsknechten, de zoetelaers, slaeven, en bedienden die hen vergezelden. Met den tijd, werden deese verblijvplaetsen verbeeterd, en vermeerderd, vooräl wanneer het getal der

(*l*) JOS SCALIGER *ad* EUSEBII *Chronicon* p. 211. WITSIUS *Miscell. S. Tom.* I p. 347.

(*m*) C. E. DEYLINGH *Æliæ Capitolinæ origenes & historia.* §. 6.

(*n*) l. c.

(*o*) *Demonstr. Euangel.* l. VI. c. 18.

(*p*) *De ponderibus & mens.*

(*q*) JOSEPHUS l. c. l. VII. c. 1, 4.

Jooden, die zich aldaer, uit lievde tot den voorvaederlyken grond, nederzetten, aenmerkelyk begon toe te neemen. Zo doende veränderde de verzaemeling van hutten, in een dorp, en begon ſpoedig de gedaente van eene Stad aen te neemen.

Langs deeſen weg, kwam 'er eene nieuwe Stad Jeruſalem te voorſchijn, welke, gelijk ons, in het vervolg, naeder blijken zal, door Keizer HADRIANUS, verwoest is. — De zaek wordt bevestigd, door het getuigenis van APPIANUS *van Alexandrien*, eenen Griekſchen Geſchiedſchrijver, die, omtrent het midden der tweede Eeuw, gebloeit heeft, en ſpreekende, over den ondergang van Jeruſalem, door TITUS, 'er aenſtonds op volgen laet, dat HADRIANUS deeſe Stad andermael verdelgt hebbe (*r*). Ook zegt HIERONYMUS (*s*), dat 'er overblijvſelen van Jeruſalem, geduurende 50 jaeren, geweest zijn, tot op den tijd van Keizer HADRIANUS.

Zo doende zouden de Jooden wanneer zy, met beleid, waeren te werk gegaen, al langzaem een nieuw Gemeenebest hebben kunnen oprichten. Maer hunne onbeſuisdheid en woede hebben den weg gebaent, dat zy, ook in het vervolg, de ſchroomelykſte rampen, ondergaen hebben.

Reeds, onder den Keizer DOMITIANUS, begonden zy wederom te woelen, en zich onbedachtzaem, tegen de Romeinen, te verzetten. — Te weeten, na de verdelging van Jeruſalem, bleeven 'er nog eenige arme Jooden, in Judea, overig; en TITUS vondt goed, om allen den Jooden, in het Romeinſche Keizerrijk, eene jaerlykſche ſchatting op te leggen, voor hunne vryheid, en het onderhouden der Vaderlyke plechtigheeden, welke, aen JUPITER CAPITOLINUS, moest betaeld worden (*t*). Deeſe hunne *vryheid* noemt TERTULLIANUS daerom *cijnsbaer*, of, met ſchatting, bezwaerd (*u*).

Het werdt derhalven, aen de Jooden, vergund, in alle gedeelten van het Roomſche Keizerrijk, ook in hun Vaderland en te Jeruſalem, te woonen; zelvs hadden zy vryheid, om, naer hunne voorvaederlyke gewoonten, te leeven, en hun-

(*r*) *De Cellis Syriacis*. c. 119.
(*s*) *Epiſtola ad* DARDANUM.
(*t*) DIO CASSIUS *Hiſt. Rom.* l. 66.
(*u*) *Apolog.* c. 18.

hunne Godsdienstige plechtigheeden te onderhouden, alleenlyk onder die voorwaerde, dat zy de gemelde schatting jaerlyks opbrachten. Het een en ander verhaelt XIPHILINUS, een schrijver van de elfde Eeuw, die de Romeinsche Geschiedenissen van DIO CASSIUS niet slechts verkort, maer ook hier en daer aengevult heeft (*v*).

Maer Keizer DOMITIANUS begon deese schatting, op eene zeer gestrenge, en zelvs wreedäertige wijs, in te vorderen. Hy bediende zich, van geweldige kneevelaryen (*w*). Men kleedde de menschen uit, om, aen de besnijdenis, te ontdekken, of zy Jooden waeren, vermits sommigen veinsden, dat zy Heidenen waeren, om, van de gehaete schatting, bevrijd te zijn. In dit schaemteloos onderzoek, het welk, met smaedelyke bespottingen, vergezeld ging, ontzag men noch rang noch jaeren (*x*).

Deese geweldige handelwijs verbitterde de gemoederen der Jooden zodaenig, tegen de Romeinen, dat zy reeds weder, aen eenen opstand, begonden te denken, voorál toen de vervolging, welke DOMITIANUS, tegen de Christenen, aenrichtte, zich ook tot de Jooden uitstrekte (*y*). — Dan, onder den volgenden Keizer NERVA, veränderde de gedaente der zaeke geheel en al. Hy verboodt niet alleen iemand, om het Joodendom, lastig te vallen, maer dat ook de geweldenaerijen, by het heffen van de gemelde belasting, een einde neemen zouden. Dit blijkt, uit eenen zilveren gedenkpenning, welke, by die gelegenheid, geslaegen is. Hy is, op het gezach en bevel van den Romeinschen Raed, geslaegen, blijkens de letteren S. C., en vertoont het beeld van den Keizer NERVA, met dit byschrivt; *de smaedheid der Joodsche schatting weghgenoomen zijnde* (*z*).

Wy leeren 'er uit, dat Keizer NERVA de gemelde belasting der Jooden geenszins afgeschaft, en hen daer van ontslaegen

(*v*) *In vita* VESPASIANI.
(*w*) SUETONIUS *in vita* DOMITIANI c. 12.
(*x*) MARTIALIS *Epigr.* l. 7.
(*y*) XIPHILINUS l. c.
(*z*) EZ. SPANHEIM *de usu & præstantia Numism. Tom.* II. p. 571.

hebbe, gelijk zommigen gewilt hebben (*a*), maer hy heeft de smaedelyke en geweldige mishandelingen, welke voorheen, by het heffen, plaets hadden, ten eenemael verbooden (*b*). Immers ORIGENES zegt uitdrukkelyk, dat die schatting, nog in zijnen tijd, betaeld wierdt (*c*).

Ondertusschen was deese zachte overheersching den trotschen Jooden, die zich niet, als een overwonnen volk, gedraegen wilden, zo onverdraegbaer, dat zy, onder den volgenden Keizer TRAJANUS, aen het muiten, floegen, waer door zy zich de allerschroomelykste rampen hebben op den hals gehaelt. — „ Gelijk, aen den eenen kant, (zegt EUSEBIUS (*d*)), de zaeken van 's Heilands leer en Kerk, van dag
„ tot dag, meer en meer bloeiden, en voortgang maekten,
„ zo naemen, van de andere zijde, de ongevallen der Joo-
„ den, met ramp op ramp, toe. Want als de Keizer nu
„ reeds in het achtiende jaer van zijne Regeering was, ont-
„ stondt 'er weder een oproer, onder de Jooden, het welk
„ eene overgroote meenigte van dezelve ten verderve bracht.
„ In *Alexandrien*, en het overige gedeelte van *Egypten*, als
„ meede in het *Cyreneesche Libyen*, begonden zy, als door
„ eenen boozen en oproerigen geest, aengehitst, tegen de
„ Grieken, by welke zy woonden, oproerigheeden aen te
„ richtten enz."

Welke de aenleiding, tot deesen opstand, geweest zy, is zo zeeker niet. — De zeer Geleerde Heer BASNAGE geevt te kennen, dat het verdriet, over mishandelingen, hen daer toe aengespoort hebbe. „ In ellende, (zegt hy (*e*)) woelt
„ en keert men zich, naer alle kanten, om rust te zoeken,
„ en dikwijls verzwaert men, in plaets van die te vinden,
„ zijn juk. De Jooden naemen hunnen tijd, onder de re-
„ geering van TRAJAEN, niet wel waer. Ik weet niet, wat
„ hen stout genoeg kon maeken, om de macht van eenen zo
„ grooten Vorst te trotseeren. Verstoord en verbitterd zijn-
„ de,

(*a*) GROTIUS *ad* MATTHÆI C. 17, 24.
(*b*) EZ. SPANHEIM l. c. p. 573.
(*c*) *Epist. ad* AFRICANUM.
(*d*) *Hist. Eccl.* l. IV. c. 2.
(*e*) *Vervolg op* F. JOSEPHUS II *Deel.* p. 1371.

„ de, door hunne voorgaende rampen, pleegden zy de „ grouwelykste wreedheeden en onmenschelykheeden, welke „ men bedenken kan." Maer, gelijk wy reeds gezien hebben, onder NERVA en TRAJANUS, hadden zy ganschelyk geene reedenen, van te klaegen. — Wy zouden liever denken, dat de bron van den opstand, in den trotschen afkeer van de Romeinsche overheersching, geleegen waere, en dat de afweezigheid van den Keizer, die den Tigris overgetrokken en zelvs voorneemen was, Indien te overmeesteren, den Jooden aenleiding gegeeven hebbe, tot hunne stoute onderneeming. Misschien kwam 'er de verbeelding by, dat de vreesselyke aerdbeeving, welke byzonder te Antiochien, in het jaer 115, gewoedt had, een voorteeken waere der verwoesting van de Romeinsche Heerschappy (*f*).

Althans de woede der onbesuisde Jooden brak, met een schroomelyk geweld, uit; byzonder te *Alexandrien*, in geheel *Egypten*, en in het *Cyrenesche Lybien*. — Zy begonnen te *Cyrene*, eene Stad van *Syrien*, alwaer zy lang gewoont hadden, en zeer talrijk waeren, even als of zy, gelijk EUSEBIUS zegt (*g*), door eenen oproerigen duivel bezeeten waeren. Zy hadden de overhand, en noodzaekten de Landzaeten, naer *Alexandrien*, te vluchten, na dat zy 'er eene vreesselyke slachting onder hadden aengericht. Maer deese overwinning kwam hun duur te staen, daer de wraekzucht de Egyptenaeren vervoerde, om alle de Jooden, die te Alexandrien woonden, zonder jaeren of kunne te ontzien, deerlyk van kant te maeken, en tot één toe in stukken te houwen (*h*).

Daer op trokken de woedende Jooden van Cyrene *Egypten* in, alwaer zy allerweegen verwoestingen en onmenschelyke wreedheeden aenrichtten. Hun geleidsman en aenvoerer was, volgens EUSEBIUS (*i*) een zaekere LUCIUS; DIO CASSIUS noemt hem ANDREAS (*k*). — De wreedaerts vergenoegden zich niet, met tweemael honderd duizend menschen in *Lybien*, en

(*f*) *Algemeene Historie* XIII *Deel*, p. 59.
(*g*) EUSEBIUS l. c.
(*h*) OROSIUS l. VII. c. 12.
(*i*) l. c.
(*k*) l. LXVIII. c. 32.

een verbaesend getal in *Egypten*, op de deerlykste wijs, te vermoorden, maer zo ver ging hunne helsche woede, dat zy het vleesch der verslaegenen, met hunne tanden, van een scheurden, hunne handen in het bloed waschten, van de huiden, kleederen, en, van de ingewanden, kroonen maekten. Zommigen zaegden zy in stukken, anderen wierpen zy, voor de wilde beesten, anderen martelden zy, op eene onmenschelyke wijs, anderen noodzaekten zy, om, tegen elkanderen, te vechten. — De razerny sloeg over, tot het eiland *Cyprus*, alwaer tweemael honderd en vijftig menschen erbarmelyk vermoord werden; ook werdt *Salamis*, eene der volkrijkste steeden van het eiland, in asche gelegd, na dat alle de inwooners, met vrouwen en kinderen, om hals gebracht waeren (*l*). — Kortöm, door deese toomeloose woede, werdt geheel *Lybien* dermaete ontvolkt, dat de volgende Keizer HADRIANUS genoodzaekt waere, derwaerds eene volkplanting te zenden (*m*).

TRAJANUS, bericht gekreegen hebbende van de ongehoorde wreedheeden, welke de oproerige Jooden pleegden, besloot, hen, als wangedrochten, te straffen. Hy zondt ten dien einde den Veld Oversten MARCIUS TURBO, van de noodige Zee en Landmacht voorzien, naer Lybien, die eene groote meenigte van Jooden versloeg; maer de hardnekkigheid der Jooden maekte, dat de oorlog duurde, tot de regeering van HADRIANUS, wanneer de oproerigen geheel te onder gebracht werden (*n*).

Op het eiland Cyprus werden de Jooden, door de Romeinsche leegerbenden, welke derwaerds gezonden waeren, geholpen, door de overgebleevene inwooners, tot één toe, van kant gemaekt; en de Romeinen lieten een gebod uitgaen, dat nimmer een Jood, onder bedreiging van doodstraf, eenen voet meer, op dat eiland, zetten zoude (*o*).

Dezelve woede openbaerde zich al verder, in *Mesopotamien*. Maer TRAJANUS wist het kwaed, in den beginne, te stui-

(*l*) DIO CASSIUS l. c.
(*m*) OROSIUS l. VII. c. 12.
(*n*) HIERONYMUS *in Chron.*
(*o*) DIO CASSIUS l. c.

ſluiten. Hy zondt den beroemden Veldheer LUCIUS QUIETUS, eenen Moor van oorſprong, met bevel, om de Jooden, uit dat Landſchap, te verdrijven, die derwaerds gekoomen zijnde, onder hen, eene vreesſelyke ſlachting aenrichtte, zo dat 'er eene verbaeſende meenigte jammerlyk omkwam (*p*).

Ter vergelding, voor het dempen van dat oproer, als meede om een waekend oog, op de Jooden, te houden, en voor te koomen, dat zy, op nieuws, tot geweld de toevlucht naemen, ſtelde de Keizer deeſen LUCIUS QUIETUS aen, tot Landvoogd van Palestina (*q*).

Zo veele onheilen hebben zich de Jooden, door hunne onmenſchelyke woede, onder TRAJANUS, op den hals gehaelt. „ Dan dit was ſlechts een begin der rampen, die hen zodanig ten gronde hielpen, dat zy den kost moesten winnen, „ met droomen uit te leggen, en met goed geluk te zeggen" (*r*). — Onder den volgenden Keizer HADRIANUS, ondernaemen zy eenen nieuwen opſtand, die, voor hun, de allertreurigſte gevolgen had.

Over de aenleiding, tot deeſen opſtand, zijn het de Geſchiedſchrijvers niet eens. — Volgens DIO CASSIUS (*s*), had de Keizer eene Romeinſche volkplanting, naer Jeruſalem, gezonden, aldaer eene nieuwe Stad, met naeme *Ælia Capitolina* gebouwt, en eenen Tempel geſticht, ter eere van Jupiter Capitolinus. Dan deeſe gebeurtenis, zo verneederende voor de Jooden, was het gevolg van hunne nieuwe woelingen, gelijk wy ſtraks naeder zien zullen. — Anderen meenen, op het gezach van SPARTIANUS (*t*), dat de Keizer hen verbittert had, door hun de beſnijdenis te verbieden. „ Deeſe „ Vorst, (zegt BASNAGE (*u*)) had hun, gelijk DOMITIAEN en „ NERVA gedaen hadden, verbooden zich te laeten beſnijden. „ SPARTIAEN zegt het, en ik weet niet, hoe men de klaere „ getuigenis van eenen Schrijver, die onder DIOCLETIAEN ge-

(*p*) EUSEBIUS l. c.
(*q*) EUSEBIUS l. c. OROSIUS l. VII. c. 12. XIPHILINUS l. LXVIII.
(*r*) MARTINET *Hiſt. der Waereld.* III *Deel.* p. 8?. BASNAGE l. c. p. 1375.
(*s*) l. LXIX.
(*t*) *In vita* HADRIANI.
(*u*) l. c. p. 1376.

„ leevt heeft, durvt betwisten.” Het kan zijn, dat de Keizer den Jooden verbooden hebbe, om aenkoomelingen te maeken, door menfchen, uit andere volken, te befnijden, gelijk naderhand meermaelen, door de Keizeren, gedaen is; maer 'er is geen fchijnbaere grond, dat het den Jooden, uit kracht van een Keizerlyk bevelfchrivt, zoude ongeöorloovd geweest zijn, hunne eigene kinderen te befnijden (*v*).

Jerufalem, het welk TITUS, tot den grond toe, verwoest had, was, in den beginne, gelijk wy boven gezien hebben, door de huisjens, welke 'er de Romeinfche bezetting had opgeflaegen, en die der Jooden, die zich aldaer vestigden, een ellendig vlek. Maer, met den tijd, was dit vlek, door den geduurigen toevloed der Jooden, die in hun Vaderland, wanneer zy de gemelde fchatting jaerlyks opbrachten, vry, in achting leevden, en zelvs hunne Godsdienftige plechtigheeden waernaemen, aenmerkelyk toegenoomen, zo dat Jerufalem wederom de gedaente kreeg van eene aenzienlyke Stad. Ook waeren 'er, van tijd tot tijd, zeer veele Jooden, in hun Vaderland, wedergekeert, die zich, op andere plaetfen van Palestina, gevestigd hadden.

Wy zouden daerom denken, dat de Jooden, ten tijde van Keizer HADRIANUS, eenen nieuwen opftand ondernoomen hebben, met oogmerk, om de Romeinfche bezetting te verdrijven, hun Gemeenebest te herftellen, en den Tempel te herbouwen. — Althans zy liepen te waepen, en hadden „ eenen zeekeren BARCHOCHEBAS, welke naem eene *ftar* beteekent, tot hun hoofd en aenvoerer. Hy was, behalven dat hy nog andere ondeugden bezat, een moorddaedig en roovziek mensch; maer maekte veel ophev van zijnen naem, by dat flechte volk, als of hy eene ftar waere, welke uit den hemel was nedergedaeld, om hun ellendigen het licht des geluks aen te brengen” (*w*). Hy beweerde naemenlyk, dat hy die *ftar uit* JACOB *voortgegaen* waere, van welke BILEAM gefprooken had, Num. XXIV: 17.

Zy vergisfen zich derhalven, die, met SCALIGER (*x*), op het

(*v*) VENEMA *Hift. Eccl. Tom.* II. p. 582.
(*w*) EUSEBIUS *Hift. Eccl.* l. IV. c. 6.
(*x*) *In Chronicon Eufebii.*

het gezach der Rabbijnen, beweeren, dat zijn oorfprongelyke naem COZEB of BARCOZEBUS, dat is *leugenaer* of *zoon des leugens*, geweest zy, en dat hy zich, over deefen naem, fchaemende, dien van BARCHOCHEBAS hebbe aengenoomen. EUSEBIUS zegt uitdrukkelyk, dat hy *veel ophefs, van zijnen naem, gemaekt hebbe*, om het volk te bedriegen. Het is daerom veel geloovbaerer, dat de laetere Jooden hem, tot een teeken van veráchting, den naem van BARCHOZEBUS, of *zoon des leugens* gegeeven hebben.

Onder deefen aenvoerer, waeren de Jooden, in den beginne, zeer voorfpoedig. Zy vloeiden, van alle kanten, naer hem toe, eerbiedigden hem, als Koning, en befchouwden hem, als hunnen Verlosfer. — Deefe onftuimige hoop, die, van dag tot dag, toenam, liep geheel Judea en Syrien af, terwijl zy allerweegen de fchroomelykfte verwoestingen, en onmenfchelyke wreedheeden, aenrichtten. Zy vermeesterden ook vijftig fterkten, en by de duizend aenzienlyke vlekken (y). Keizer HADRIANUS fchijnt, in den beginne, deefen opftand te ligt geacht te hebben; immers hy dacht, dat het genoeg waere TINNIUS RUFUS, den toenmaeligen Landvoogd van Judea, eene verfterking van Krijgsbenden toe te zenden. Maer hy bedroog zich. RUFUS maekte wel nu en dan eene flachting onder de Jooden, en deedt allen, die in zijne handen vielen, zonder onderfcheid van kunne en jaeren, over den kling fpringen. Dan het was hem onmoogelyk, om den opftand te dempen. De Jooden waeren listig genoeg, om zich niet, in het open veld, te waegen, zy hielden zich, in de fterkten, welke zy vermeestert hadden, verbergden zich, in onderäerdfche hoolen, en deeden van daer dappere uitvallen, wanneer zy hunnen kans fchoon zaegen.

Nu begon de Keizer te zien, dat de zaek ernftig wierdt, vooräl toen eene onbereekenbaere meenigte van Jooden, uit alle gewesten des Rijks, zich, by BARCHOCHEBAS, voegde, waer by zich veele andere voegden, die geene Jooden waeren, om zich, met den buit te verrijken. — Hy ontboodt

(*y*) DIO CASSIUS l. c.

JULIUS SEVERUS, Landvoogd van Brittannien, uit dat gewest, en gav, aen deesen dapperen held, den grootsten Bevelhebber van zijnen tijd, in last, om zich, zonder uitstel, naer Palestina, te spoeden, en het gebied van het Romeinsche leeger over te neemen.

JULIUS SEVERUS, de verbaesende overmacht der Jooden in aenmerking neemende, oordeelde het niet raedzaem, eenen beslissenden veldslag te waegen, maer vergenoegde zich, met de vestingen, welke de Jooden hadden ingenoomen, te benaeuwen, hunnen voorraed af te snijden, en de stroopende benden op te ligten. — Wijders beleegerde hy Jerusalem, en, na dat hy de Stad had ingenoomen, leide hy dezelve in de assche (z).

Toen naemen veele duizenden van Jooden de vlucht, binnen *Bether* of *Bitther*, eene sterke Stad, in de nabuurschap van Jerusalem. Zy verdeedigden zich lang en wanhoopig, tot dat 'er veele duizenden, van honger, jammerlyk omgekoomen, en de overigen, door zwakheid, buiten staet waeren, om de waepenen te draegen. Eindelyk werdt de Stad ingenoomen, wanneer de aenvoerer BARCHOCHEBAS gevangen genoomen, en de overige Jooden aen stukken gehouwen werden. — „ Hier kreeg ook het hoofd der oproerigen zijnen „ verdienden loon" (*a*).

Het inneemen van *Bitther* maekte nog geen einde, aen deesen vernielenden oorlog, die, volgens de overleevering der Jooden, drie en een halv, en, volgens HIERONYMUS (*b*), twee of drie jaeren geduurt heeft. — Na het inneemen van *Bitther*, hadden de Jooden nog vijftig versterkte plaetsen; zy verdeedigden zich wanhoopig, tot dat zy ten laetsten genoodzaekt waeren, onder het juk der Romeinen, te bukken.

Geduurende deesen allerbloedigsten oorlog, vernielden de Romeinen, 50 kasteelen, en 985 steeden; ook brachten zy vijf honderd en tachtig duizend Jooden, om hals, en de meenigte der geenen, die, door den honger, door ziekte, en het vuur, omkwaemen, was zo groot, dat het niet konde be-

(*z*) HIERONYMUS *in Chron. ad annum* 124.
(*a*) EUSEBIUS l. c.
(*b*) *Ad* DANIELEM, c. V.

bereekend worden, en dat Judea, bykans geheel, ontvolkt waere (*c*).

Ondertusschen kostte het te onderbrengen der Jooden, aen de Romeinen, eene verbaesende meenigte volks, zo dat de Keizer genoodzaekt waere, uit den Briev, by welke hy den Raed kennis gav van deese overwinning, de woorden, *ik en het leeger vaeren wel*, geheel uit te laeten, welke de Keizers en Veldheeren anders, by zoortgelyke gelegenheeden, gewoon waeren te gebruiken. — Zo is vervuld geworden het geene de Heiland, aen JOANNES voorspelde, wanneer hem een *rood paerd* vertoond werdt, met eenen ruiter daer op, die *macht had, om den vreede van de aerde te neemen, en dat zy* MALKANDEREN *zouden dooden*.

De Jooden, die de schroomelyke slachting overleevden, werden tot slaeven gemaekt, en, even als paerden, op de markt van *Terebinthen*, aen de meestbiedenden, verkocht; die daer niet aen den man wilden, werden naer Gaza gebracht, om verkocht te worden; de overigen, welke men, in Palestina, niet konde kwijt raeken, werden naer Egypten gevoerd, alwaer zy deels van honger vergingen, deels door de inwooners, die hun eenen onverzoenbaeren haet toedroegen, om hals gebracht werden (*d*).

Wijders werdt de grond van Jerusalem, na dat zy geheel verwoest was, omgeploegd, tot een teeken, dat dezelve verördeeld was, om nimmer weder bewoond te worden (*e*). Evenwel werdt de Stad herbouwd, maer op eene andere plaets, te weeten meer ten Noorden, zo dat zy ook den berg Calvarien, en het grav van den Heiland, besloeg. Maer nu werdt zy eene Romeinsche Stad, welke, naer den voornaem van den Keizer ÆLIUS, aen Jupiter Capitolinus, toegewijd, *Ælia Capitolina* genaemd werdt (*f*). Hier door geraekte de oude naem van Jerusalem, met den tijd, zo vergeeten, „ dat, wanneer een Martelaer, te Cesarea in Palestina, „ ondervraegd wordende, zeide, dat hy van Jerusalem geboor-

(*c*) DIO CASSIUS l. c.
(*d*) DIO CASSIUS l. c.
(*e*) TILLEMONT *Histoire des Empereurs. Tom.* II. p. 289.
(*f*) EUSEBIUS l. c. DIO CASSIUS l. LX.

„ tig waere, noch de Bestuurer van het Wingewest, noch „ iemand daer tegenwoordig begrijpen konde, welke Stad „ hy meende" (*g*).

Ook gav de Keizer een bevel uit, by het welk den Jooden, op straffe des doods, verbooden werdt, eenen voet, op de plaets, alwaer Jerusalem gestaen had, te zetten, of dezelve van verre te aenschouwen (*h*). Zommigen strekken dit bevel op voorgang van TERTULLIANUS (*i*), uit, tot gansch Palestina; hoe het zy, zo veel is zeeker, dat 'er, in de derde Eeuw, Jooden in Palestina woonden (*k*), en dat zy, ten tijde van AUGUSTINUS, wel uit Jerusalem, maer niet uit de andere plaetsen van Judæa, waeren uitgeslooten (*l*).

Zo doende is letterlyk vervuld het geene de Heiland, van Jerusalem, voorspelt had, dat de *eene steen niet, op den anderen, zoude gelaeten worden*, Luc. XIX: 44, wanneer de Keizer HADRIANUS de toorens, welke TITUS had laeten staen, met de gebouwen, welke 'er naderhand weder gesticht waeren, tot den grond toe, heeft laeten verwoesten. — Eindelyk moeten wy 'er nog byvoegen, dat de Keizer, boven aen de poort der nieuwe Stad, uit welke men, naer Bethlehem gaet, een varken, in marmer, heeft laeten uithouwen ten blijke, dat de Jooden, aen de macht der Romeinen, onderworpen waeren (*m*); en het wijst zich van zelvs, dat hy daer door den Jooden de alleruiterste versmaedheid hebbe aengedaen (*n*).

Alle deese schroomelyke rampen zijn den Jooden overgekoomen, tot eene rechtvaerdige straf, van hunne aenhoudende vyandschap, tegen CHRISTUS en zijn Koningrijk, zo dat zy, gelijk TERTULLIANUS zegt (*o*): „ noch mensch, noch „ God, tot Koning, hadden, dat zy, door het gansch Geheeläl, dwaelende moesten omzwerven, dat het hun zelvs „ niet vryftondt, hun Vaderland te groeten, noch 'er, als

„ vreem-

(*g*) *Algemeene Historie*. XIII *Deel*. p. 107.
(*h*) EUSEBIUS l. c.
(*i*) *Apolog*. c. 21.
(*k*) ORIGENES *ad* AFRIC.
(*l*) AUGUSTINUS *de Civ. Dei*. l. XVI. c. 21.
(*m*) EUSEBIUS *in Chron. ad annum*. HADRIANI 20.
(*n*) WITSIUS *Misc. S. Tom*. II. p. 350.
(*o*) *Apolog*. c. 21.

„ vreemdelingen en reizigers, in te trekken." — Trouwens zy openbaerden, by elk eene gelegenheid, hunnen haet, tegen de Christenen; zy hitsten het afgodiesch gemeen op, tegen de belijders van JESUS naem, en lasterden hen, by de Heidensche Magistraeten. Toen de uitmuntende POLYCARPUS gemarteld werdt, waeren de Jooden de yverigste, in het aendraegen van brandhout (*p*). „ Gy hebt u, (zegt JUSTYN *de Martelaer*, tot de Jooden, in den persoon van TRYPHO) „ gy „ hebt u alleen niet bekeert van het kwaed, het welk gy „ bedreeven hebt; maer zelvs zommigen uitgezocht, en hen, „ van Jerusalem af, over de geheele aerde, uitgezonden, om „ te zeggen, dat 'er eene ongoddelyke gezinte van Christenen was opgestaen, en om zulke dingen tegen ons te verspreiden, welke allen die van onse leer onkundig zijn, van „ ons zeggen. Zo dat gy niet alleen oorzaeken zijt van uwe „ eigene godloosheid, maer ook, in het algemeen, van die „ van alle andere menschen" (*q*).

C. De opening van het DERDE ZEEGEL, *vs.* 5, 6.

5. Ende doe het Lam den derden segel der Boekrolle geopent hadde, hoorde ick het derde Dier, het derde leevendige Weezen, wiens aengezicht was, als dat van eenen mensch, (vergel. Kap. IV: 7,) tot my seggen, Komt, treedt wederom naeder toe, ende siet, wat 'er, in het nu geöpende derde der Boekrolle, geteekend is. Ende ick sagh, ende siet, een swart peert, ende die daer op sat hadde een weegschale in sijne hant.

6. Ende ick hoorde een stemme in het midden van de vier Dieren, die seyde, Een maetgen tarwe voor eenen penningh, ende drie maetgens gerste voor eenen penningh: ende de olie ende den wijn (b) en beschadigt niet.

JOANNES zag een *zwart paerd*. Deese zwarte en donkere

(*q*) EUSEBIUS l. c. l. IV. c. 18.
(*p*) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. IV. c. 15.
(b) Openb. 9: 4.

koleur was een zeer ongunstig voorteeken, en teekende droevige tijden, daegen van openbaere rampen en onheilen. — De volgende teekening wijst naeder aen, welke zoort van algemeene ellende hier bedoeld worde. De Ruiter, *die*, op het zwarte paerd, *zat*, *had eene weegschael in de hand*. Deese vertooning teekende, in het algemeen, eenen tijd van schaersheid, in welke zeekere dingen, by het gewicht, zouden worden toegewoogen. — Maer waer in zou die schaersheid plaets hebben? Hier omtrent werdt de Apostel, door eene duidelyke verklaering, naeder onderricht, vs. 6.

Ik hoorde, zegt hy, *eene stem, in het midden van de vier dieren?* Deese stem was die van het Lam, den gezeegenden Verlosser, die, in het midden der vier leevendige Weezens, stondt, (vergel. Kap. V: 6.) Wy moogen 'er uit besluiten, dat 'er, tusschen het openen van elk der *zeeven zeegelen*, eenige tijd verloopen zy; dat de Apostel telkens geroepen zy, om naeder te koomen; dat hy, na het beschouwen van elk een geöpend gedeelte der Boekrolle, naer zijne voorige standplaets, zy te rug gekeerd; en dat de Verlosser zelvs, zo meenigmaelen het noodig was, eenige opheldering, omtrent de geheimzinnige teekening, gegeeven hebbe. — Dit dient wederom, ter wederlegging van den Hoog Leeraer EICHHORN, die, gelijk wy boven gezegt hebben, alles, wat JOANNES, by het openen der *vier* eerste *zeegelen*, gezien heeft, als ééne en dezelve vertooning, wil aengemerkt hebben.

Deese stem zeide, ter naedere opheldering, *een maetgen tarw voor eenen penning, en drie maetgens gerste, voor eenen penning*.

Het woord, door *maetgen* vertaeld, beteekent, by de Grieken, eene maet van drooge waeren, welke zo veel graenen bevatten konde, als één mensch, telken dag, tot zijn onderhoud, noodig heeft (*r*). — *Een penning* is zo veel geld, als een arbeider, wanneer hy, den ganschen dag, werkte, verdienen konde, (vergel. Matth. XX: 9-12.) Nu hoorde de Apostel den Verlosser zeggen *een maetgen tarw voor eenen penning*, dat is, „ een maetjen tarw, zo veel tarw, als één „ mensch,

(*r*) ÆLIANUS *Var. Hist.* l. I. c. 26, & PERIZONIUS *in notis.*

„ mensch, tot zijn daegelyks voedfel, noodig heeft, zal
„ men niet minder kunnen koopen, dan voor eenen penning,
„ voor zo veel geld, als een arbeider, wanneer hy, den
„ ganfchen dag, naerftig werkt, verdienen kan." — Dit teekent allerduidelykst eenen akeligen tijd van honger en gebrek: want moet een arbeider al het geld, het welk hy den ganfchen dag verdienen kan, befteeden, om zo veel tarw te koopen, als hy, tot zijn eigen onderhoud, voor zich zelven noodig heeft, dan heeft hy niets overig, om zijne vrouw en kinderen te voeden, zelvs niet om huisvesting en kleederen te erlangen. — Evenwel zou men *drie maetjens gersten voor* den gemelden *penning*, kunnen koopen. *Gerst* is een veel flechter voedfel, dan de tarwe. Een daglooner zou, voor het geld, het welk hy, telken dag, verdiende, zo veel garst krijgen kunnen, als, tot onderhoud van drie perfoonen, noodig was. Was zijn huishouden grooter, dan moesten zy zich alle te zaemen, met deefe geringe hoeveelheid van flechter voedfel, vergenoegen.

Maer de Ruiter, op het zwarte paerd, kreeg er dit bevel by, *de olie en den wijn befchaedig niet.* — *De olie en de wijn* behooren niet, tot het noodig voedfel, maer tot de meer weeldrige en prachtige leevenswijs der rijken en vermoogenden. — Er werdt derhalven een akelige tijd van fchaersheid en duurte bedoeld, welke den gemeenen man drukken zoude; de rijken evenwel zouden niet alleen het noodig voedfel, tot eenen duuren prijs, koopen, maer zich ook van olie, wijn, en dergelyke dingen, welke, tot eene meer prachtige leevenswijs, behooren, voorzien kunnen.

Onfes erächtens, worden hier de tijden van fchaersheid en hongersnood bedoeld, met welke het afgodiesch gemeen, onder de Romeinfche Keizeren, bezocht is, tot eene rechtvaerdige ftraf van hunne vyandfchap en woede, tegen de Christenen, waer van wy, by het verklaeren der opening van het *tweede zeegel*, gefprooken hebben.

Wy zullen de zaek, uit de gefchiedenis, kortelyk ophelderen. — Onder ANTONINUS, bygenaemd den *Vroomen*, en zijnen opvolger MARCUS AURELIUS, hebben de Christenen, van het bygeloovig gemeen, zeer veel moeten lijden. Maer, ten

zelvder tijd, hebben zy ook de kennelykste blijken van Gods rechtvaerdig ongenoegen, in schaersheid en hongersnood, gevoelig ondervonden.

„ In het volgende jaer, 150 naemenlyk, wanneer PRÆSENS „ en RUFINUS Burgemeesters waeren, overstroomde de *Tiber* „ zijne oevers, en stelde het laegste deel van Rome onder „ waeter. De overstrooming werdt, van eenen brand, ge„ volgd, die een gedeelte der Stad wechnam; en deese, van „ eenen hongersnood, die eene groote meenigte burgers „ wechsleepte, ondanks de voorzorg, welke de goedäertige „ Keizer droeg, van koorn naer de Stad te doen voeren, „ uit de meest afgeleegene gewesten" (*s*). — JULIUS CAPITOLINUS, die, onder DIOCLETIANUS, gebloeit, en het leeven van eenige Keizers beschreeven heeft, verhaelt (*t*), dat Keizer ANTONINUS genoodzaekt waere, het gebrek, uit zijnen eigenen schatkist, te vervullen, en dat zijn Rijk, door den hongersnood, geweldig gedrukt wierdt. — TERTULLIANUS spreekt, van eenen algemeenen hongersnood, als een Goddelyk oordeel, over de mishandelingen der Christenen, welke, in elk eene Stad, woedde, en veröorzaekt werdt, door zwaere plasregens, welke zo meenigvuldig waeren, dat zy de waereld, met eenen tweeden zundvloed, dreigden (*u*).

Deese hongersnood hieldt aen, onder de regeering van MARCUS AURELIUS; zelvs nog onder zijnen opvolger COMMODUS, was de schaersheid van leevtocht zo groot en algemeen, dat het volk, te Rome, op de been geraekte, en CLEANDER, des Keizers gunsteling, in dit oproer, om hals bracht (*v*). — Dit onheil hieldt nog aen, ten tijde van SEPTIMIUS SEVERUS, die zich zeer beyverde, om, in deesen drukkenden nood, te voorzien; en, in deese pooging, slaegde hy zo wel, dat 'er, by zijnen dood, voor zeeven jaeren, voorraed verzaemelt was, die, voor eenen bepaelden prijs, kon worden uitgedeeld (*w*).

HE-

(*s*) *Algemeene Historie* XIII *Deel.* p. 154.
(*t*) *In vita* ANTONINI *Pii* c. 8.
(*u*) *Ad* SCAPULAM c. 3.
(*v*) XIPHILINUS *in vita* COMMODI.
(*w*) SPARTIANUS *in vita* SEVERI.

HELIOGABALUS bracht, door zijne verkwisting, te weeg, dat 'er wederom gebrek begon te heerfchen, en de nood zou op het hoogst geklommen hebben, wanneer 'er zijn opvolger, ALEXANDER SEVERUS, niet in voorzien had, die zijne eigene geldmiddelen niet ontzag, om den noodigen voorraed van graenen by één te zaemelen (*x*).

D. De opening van het VIERDE ZEEGEL, *vs.* 7, 8.

7. Ende doe het Lam den vierden fegel der Boekrolle geopent hadde, hoorde ick een ftemme des vierden Diers, van het vierde leevendige Weezen, het welk een aengezicht had, als van eenen arend, (verg. Kap. IV: 7,) die feyde, Komt, treed wederom naeder toe, ende fiet de geheimzinnige vertooning, welke, in het vierde geöpende deel der Boekrolle, geteekend is.

8. Ende ick fagh, ende fiet, een vael peert, ende die daer op fat, fijn naem was de Doot: ende de Helle volgde hem na. Ende haer wiert macht gegeven om te dooden tot het vierde [*deel*] der aerde, met fweert, ende met honger, ende met de doot, ende door de wilde beeften der aerde.

Thans *zag* JOANNES *een vael paerd.* Men denke, aen eene geelächtige koleur, naer het bleeke, trekkende, zo als de verw is van eenen dooden. Dit *vaele*, of geelächtig bleeke *paerd*, was derhalven zeer gefchikt, om den dood, en alle doodelyke rampen, af te beelden. — Er zat een Ruiter op van zoortgelyk eene akelige gedaente; *zijn naem was de dood.* Hy zag 'er zo uit, dat hy, met recht, *de dood* mogt genaemd worden. — *De hel volgde hem na.* Hy had achter zich eene gaepende kolk, welke gereed was, om alle leevendigen in te zwelgen. Immers het Griekfche woord, door *hel* vertaeld, beteekent het gewest, daer zich de dooden bevinden; met toefpeeling, op het begrip der Oosterlingen, volgens het welk de zielen der afgeftorvenen, in eene algemeene verzaemelplaets, diep onder de aerde, nederdaelden, en aldaer

(*x*) LAMPRIDIUS *in vita* ALEXANDRI.

haer bestendig verblijv hielden, (vergel. Kap. I: 18.) Wy zouden zeggen *het grav volgde hem na*, om de leevendigen in te slokken.

Haer naemenlyk den *dood*, die, op het *vaele paerd*, zat; en *de helle*, of het grav, hem volgende, *werdt*, liever *was macht gegeeven*, *om te dooden*, *tot het vierde deel der aerde*. — *De aerde* beteekent hier, onses erächtens, wederom die landen en plaetsen, alwaer de vyanden van CHRISTUS en zijn Koningrijk, woonächtig waeren; men vergelyke het geene wy, by vs. 4, hebben aengemerkt. Trouwens de Heiland is beezig, om JOANNES bericht te geeven, van de oordeelen, welke Hy, tegen zijne vyanden, stondt uit te oeffenen, (verg. Kap. I: 7.) Derhalven moesten deese onheilen zich niet uitstrekken, tot het gansche menschelyk geslacht, over den geheelen aerdboodem, maer zich bepaelen, tot die landen, in welke de Christenen vervolgd werden.

De Apostel zag, dat de *dood* en de *hel* uitgingen, *om te dooden op de aerde*, om eene vreesselyke slachting te maeken, onder de vyanden van CHRISTUS Koningrijk. Er zou eene verbaesende meenigte van menschen, op eene zeer jammerlyke wijs, omkoomen. Het getal wordt bepaeld, *tot het vierde deel der aerde*. Er zouden zo veelen, onder de tegenstanders der uitbreiding van het Euangelie, op eene ellendige wijs, omkoomen, dat zy, ten naesten by, op het vierde gedeelte, mogten gereekend worden.

De werktuigen, van welke zich de verwoesters bedienen zouden, werden den Apostel ook aengeweesen; zy zouden dooden, *met zwaerd*, dat is, het oorlogszwaerd, (verg. Jes. I: 20,) *en met honger*, dat is, hongersnood, *en met den dood*, dat is, de pest, *en door de wilde beesten der aerde*, anders genaemd het wild gedierte des velds, Jer. XII: 9. enz. — Immers dat de *dood* hier bepaeldelyk de *pest* beteekene, is van zich zelvs klaer genoeg, en wordt, door den Hebreeuwschen spreektrant, bevestigd. De LXX gebruiken het Grieksche woord zeer gemeenzaem, van de pest, (vergel. Exod. V: 3. IX: 3. Deut. XXVIII: 21,) om dat de verwoestende pest, by de Hebreeuwen, ook de *dood* genaemd werdt, (vergel. Jer. XVIII: 21.)

Vier allervreesselykste plaegen zouden 'er worden uitgezonden, in die landen, in welke de vyanden van CHRISTUS Koningrijk woonächtig waeren, om, onder hen, eene schroomelyke slachting aen te richten, met dat gevolg, dat 'er ten naesten by een vierde deel van, op de jammerlykste wijs, zoude omkoomen. — Deese vier plaegen werden meermaelen by de Propheeten, te zaemen gevoegd. De HEER zelvs spreekt, van zijne *vier boose gerichten*, *het zwaerd*, *en den honger*, *en het boos gedierte*, *en de pestilentie*, Ezech. XIV: 21, (vergel. Jer. XIV: 12. Ezech. XXXIII: 27.)

Het geene hier, aen den Apostel, voorspeld werdt, is ook kennelyk vervult. De Verlosser heeft dit geduchte oordeel uitgeöeffent, aen de vyanden en vervolgers der Christenen, in het Romeinsche Keizerrijk. — De eerste *algemeene* vervolging der Christenen, welke, op *openbaer gezach*, is aengericht, heeft plaets gehad, onder den Keizer DECIUS. De voorige mishandelingen werden, gelijk wy gezien hebben, door het afgodiesch gemeen, veröorzaekt. Daer over heeft de Heiland wraek genoomen, door den *hongersnood*, die den Apostel, by het openen van het *derde zeegel*, vertoond werdt, vs. 5, 6. Maer toen de vervolgingen, op openbaer gezach, begonden te woeden, heeft de verhoogde Middelaer, van het Romeinsche Keizerrijk, wraek genoomen, door de vier boose gerichten, welke, by het openen van het *vierde zeegel*, werden afgebeeld, vs. 7, 8.

De wreede regeering van DECIUS, die, op eene geweldige wijs, tegen de Christenen, woedde, was van korten duur. Slechts dertig maenden, had hy het bestuur, over het Romeinsche Rijk, in handen gehad, wanneer hy sneuvelde, in eenen veldslag, tegen de Scythen, en Gothen, in het jaer 251. — Reeds onder zijnen opvolger, TRIBONIANUS GALLUS, die zijnen zoon VOLUSIANUS, tot deelgenoot der heerschappy, maekte, zag men de vier boose gerichten, op de Romeinsche aerde, verschijnen.

GALLUS, van Veld-Oversten, tot Keizer verheeven, sloot eenen schandelyken vreede, met de Gothen, en liet hen ongemoeid wechtrekken, met den buit, welken zy, op de Romeinen, behaelt hadden, en verbondt zich, jaerlyks eene

aenmerkelyke fom te betaelen, om de verdere vyandelykheden af te koopen (y) Op deefe laege wijs, rust verkregen hebbende, deedt hy de bevelfchrivten, welke zijn voorzaet, tegen de Christenen, gegeeven had, met alle geftrengheid, uitvoeren. — Maer niet lang daer na ontftondt er, in Egypten, eene vreesfelyke *pest*, welke zich zeer fpoedig, over alle de Landfchappen van het Rijk, verfpreidde, en eene ontzettende meenigte van menfchen wechfleepte. Inzonderheid woedde zy, binnen *Rome*, op eene verfchrikkelyke wijs. — By dit onheil, kwam de *hongersnood*, die, door eene langduurige droogte, veröorzaekt werdt. — Het *oorlogszwaerd* woedde teevens, in de meeste gedeelten van het Keizerrijk. De Gothen en Burgondiers vielen, in *Mifien* en *Pannonien*, de Scythen in *Asia*, de Perfiaenen verwoestten geheel *Syrien*, en vermeesterden zelvs de hoofdftad *Antiochien* (z).

Zelvs ontftondt 'er eene inwendige beroerte, in het Romeinfche leeger, zo dat het *zwaerd* des eenen, tegen dat des anderen, waere. — De Veldheer ÆMILIANUS, de Gothen en hunne Bondgenooten, uit *Mifien*, verdreeven hebbende, verftoutte zich, om den tijtel van Keizer aen te neemen. GALLUS geboodt daerom eenen anderen Veldheer VALERIANUS, om zijnen mededinger ÆMILIANUS te beteugelen. Maer deefe was in de voorbaet, en begav zich, met verdubbelde fchreeden, naer Italien, en begon Rome fterk te naederen. GALLUS, vergezeld van zijnen zoon, VOLUSIANUS, trok hem, aen het hoofd van een machtig leeger, te gemoet. Maer hy werdt, door zijn eigen Krijgsvolk, gedood, en ÆMILIANUS, tot Keizer, uitgeroepen.

Dit was het treurig uiteinde van GALLUS, na dat hy naeuwlyks één jaer en zes maenden geregeert had. — Maer daer meede kreeg het *zwaerd* geene rust. Het leeger, onder den boven gemelden Veldheer VALERIANUS, wilde zich, aen ÆMILIANUS, niet onderwerpen, en riep VALERIANUS, voor Keizer, uit. Dees haestte zich, naer *Italien*, en dit verwekte zo

(y) ZOSIMUS l. c. l. I. c. 24.
(z) ZOSIMUS l. c. l. I. c. 27.

zo veel vrees, onder het Krijgsvolk van ÆMILIANUS, dat zy van hem afvielen, en hem van kant maekten.

Langs deesen bloedigen weg, werdt VALERIANUS Keizer. — Onder zijne regeering werdt het Romeinsche Rijk, door het *oorlogszwaerd*, allergeweldigst geteisterd (*a*). De Germaniers verwoestten een groot gedeelte van Gallien, de Gothen vielen weder in *Misien*, en de Persiaenen liepen Syrien, en de aengrensende landen, af. De Keizer zelvs begav zich, naer het Oosten, om de Persiaenen te overweldigen. Maer hy verloor, in eenen veldslag, het beste gedeelte van zijn leeger; ook werdt hy zelvs gevangen, door SAPOR, Koning der Persiaenen, naer Persien gevoerd. De overwinnaer liet hem, met keetenen belaeden, door de voornaemste steeden van zijn Rijk, rond leiden, om hem, aen de ingezeetenen, te vertoonen. Zelvs gebruikte hy hem tot eenen voetbank, wanneer hy te paerd steeg. De ongelukkige VALERIANUS leevde, nog eenigen tijd, in dien akeligen toestand. Toen hy van verdriet, gestorven was, liet SAPOR hem villen, den huid bereiden, rood verwen, en openlyk ten toon stellen (*b*).

Nu begonden de oorlogsrampen eerst recht te verwoesten; nu nam de verwarring, onder de *dertig* zogenaemde *Dwingelanden*, eenen aenvang; nu geraekte het gansche Keizerrijk, in beroering. — Het zou, in de daed, verdrietig zijn, zo wy alle de opstanden der overheerde volken, de veldslaegen, de verwoestingen, de bloedstortingen, de beroerten, met alle de daer uit voortvloeiende rampen, in het breede verhaelen wilden. „ GALLIENUS, de zoon van VALERIANUS, reeds, met „ den eernaem van AUGUSTUS, beschonken, wel verre van „ naer den roem te dingen, om zijnen Vader te wreeken, en „ uit de gevangenis te verlossen, gav zich geheel over, aen „ vermaeken en dartelheeden, terwijl de schrikkelykste ram„ pen, *Pest*, *Hongersnood*, *Oorloogen*, *Oproeren*, en eene „ versmaeding van alle Wetten, het Rijk in verleegenheid „ en verwarring brachten. De gebeurtenissen deeser Regee„ ringe maeken eene duistere en verwarde mengelklomp uit,

(*a*) ZOSIMUS l. c. l. I. c. 30, 31.
(*b*) EUTROPIUS *Hist. Rom.* l. IX. c. 7. OROSIUS l. c. l. VII. c. 22. LACTANTIUS *de morte Persec.* c. 5.

„ welken wy vruchteloos zouden poogen te ontwarren en te
„ verlichten. Wy leezen van niets, dan van strooperyen
„ der Barbaeren, opstanden, moorden en dergelyke grou-
„ welen. — Eene gansche meenigte van wederspannelingen
„ neemt den tijtel van Keizer aen. TREBELLIUS telt 'er der-
„ tig. — De Waeghalsen, de Struikroovers, de Barbaeren,
„ maekten dagelyks Keizers" (c).

GALLIENUS werdt vermoord, in het jaer 268, en, door CLAUDIUS, opgevolgd. Dees regeerde, met roem, en zou het waggelend Keizerrijk, tot vastigheid, gebracht hebben, maer de pest nam hem wech, toen hy slechts ruim twee jaeren den throon bezeeten had. De *Gothen* waeren, ten getale van meer dan driemael honderd duizend, na eenen vergeefschen aenslag op *Asia*, den *Hellespont* overgekoomen, zy beleegerden *Thessalonica*, en maekten zich meesters van *Athenen*; dan het gelukte CLAUDIUS dit machtig leeger te verslaen, zo dat de aerde doorweekt wierd, van menschenbloed. — Na zijnen dood, werdt zijn broeder QUINTILLUS, door de Soldaeten, voor Keizer uitgeroepen; maer deese bemerkende, dat hy de oude krijgstucht, met veel gestrengheid, herstellen wilde, brachten hem, zeeventien daegen laeter, van kant.

Daer op aenvaerdde AURELIANUS het Keizerlyk bewind, in het jaer 270. — De *Allemannen* en andere Germanische volken dreigden, in Italien te vallen; de Keizer versloeg 'er eene groote meenigte van, aen den Donau; maer, hunne krachten verzaemelt hebbende, drongen zy, in *Italien*, door, tot aen *Placentia*. Hier werdt de Keizer, na dat hy zijn meeste volk verlooren had, op de vlucht geslaegen, en de overwinnaers maekten zich gereed, om Rome in te trekken. „ Maer AU-
„ RELIAEN, middelerwijl zijne verstrooide benden weer by
„ een hebbende gekreegen, en haer met de legioenen heb-
„ bende versterkt, die in *Illyricum*, waeren ingeleegerd,
„ kwam den vyand, in de nabuurschap van *Fanum Fortunæ*,
„ nu FANO, op het lijv, en gav hem eene schrikkelyke neer-
„ laeg. Die, van den eersten veldslag, afkwaemen, wer-
„ den, in twee andere, gedood; waer van 'er een te *Pla-*
„ *cen-*

(c) MILLOT *algem. Gesch.* III *Deel*, p. 373, 375.

„ *centia* werdt gevochten, en de andere in de vlakte van
„ *Ticinum*. Dus werdt de ganſche hoop, tot éénen man
„ toe, afgemaekt" (*d*).

Even zo woedde ook het *oorlogszwaerd* in het Oosten, alwaer de Koningin ZENOBIA, door haere geleerdheid en Staetkunde, zeer beroemd, de meeste wingewesten vermeestert had. Deeſe werdt niet, dan na het leeveren van herhaelde Veldſlaegen, en het vergieten van ſtroomen bloeds, te ondergebracht. — Om nu, van den oorlog, tegen de *Gothen* en *Gaulen*, niet eens te ſpreeken. — Eindelyk ging het AURELIANUS, als den meesten Keizeren; hy werdt, in het jaer 275, moorddaedig om hals gebracht.

TACITUS, een lovwaerdig Vorst, was zijn opvolger. — Evenwel rustte het zwaerd niet, van bloedvergieten. Naeuwlyks was de nieuwe Keizer, op den throon, gevestigd, of hy kreeg bericht, dat eene ongeloovlyke meenigte van Barbaeren, naer *Aſien*, in aentocht waeren. Hy ging hen, in eigen perſoon, beſtrijden, en verdreev den vyand, na eene ſchroomelyke ſlachting. — Naeuwlyks had hy zes maenden geregeert, of hy werdt al meede vermoordt.

Aenſtonds ontſtonden 'er nieuwe verwarringen. Zijn broeder FLORIANUS liet zich, door de Soldaeten, voor Keizer uitroepen, en werdt, als zodaenig, erkend in *Europa* en *Africa*; maer PROBUS, door de Legioenen in *Syrien*, verheeven, werdt, in *Aſia*, voor Keizer gehouden. Dan de eerſte, door zijne eigene leegerbenden, na verloop van twee maenden, van kant gemaekt zijnde, werdt PROBUS allerweegen, als Keizer, geëerbiedigd.

Keizer PROBUS, uit *Aſia*, te rug gekeerd, trok naer *Gallien*, om de Franken, en andere Germaniſche volken, die aldaer vreesſelyke verwoestingen aenrichtten, met geweld van waepenen, te beteugelen. Deeſe oorlog was allerbloedigst. Volgens zijn eigen ſchrijven, aen den Raed, had hy negen Koningen van onderſcheidene volken, voor zijne voeten, doen nedervallen, zestig groote Steeden verövert, viermael honderd duizend menſchen in ſtukken gehouwen, en

(*d*) *Algemeene Hiſtorie* XIII *Deel*. p. 496.

alles verwoest. Daer te booven heeft hy stroomen bloeds vergooten, in *Isaurien*, *Syrien*, in *Egypten*, in *Thracien*, en elders. — Eindelyk maekte zijne gestrengheid, omtrent de Krijgsknechten, dat hy, in het jaer 282, vermoord wierdt.

CARUS, zijn opvolger, regeerde maer ruim een jaer. — In dien korten tijd evenwel, werdt 'er eene zeer groote meenigte van menschen, door het zwaerd, verslaegen. De *Sarmaeten* liepen *Illyricum* en *Thracien* af, en dreigden zelvs *Italien*; maer CARUS trok, tegen hen op, en deedt ettelyke duizenden over den kling springen. Vervolgens wendde hy zijne waepenen, naer het Oosten, en zou de *Persische* Heerschappy vernielt hebben, wanneer de dood hem niet verhindert had. Hy werdt, volgens zommigen, door eenen bliksemstrael, volgens anderen, door eene ziekte, digt by *Ctesiphon*, weechgerukt.

Zijne beide zoons, CARINUS en NUMERIANUS, volgde hem op; dan de laetstgemelde werdt, kort daer na, vermoord. DIOCLETIANUS, die ons, in het vervolg, naeder kenbaer worden zal, betwistte de Keizerlyke waerdigheid, aen CARINUS, en leeverde hem eenen veldslag. CARINUS zou de overwinning behaelt hebben, was hy niet, van zijne eigene Bevelhebbers, welker vrouwen hy geschonden had, van kant gemaekt. — Dit geschiedde, in het jaer 285.

„ Zie daer eene lijst van vermoorde Romeinsche Keize- „ ren, in tijden van heevige onlusten, van stoute oproeren, „ van ysselyke wandaeden, waer in toomeloose benden de „ hoofdrol speelden" (*e*). Zie daer een tijdverloop van omtrent veertig jaeren, geduurende welke de *Dood*, gezeeten op een *vael paerd*, millioenen van menschen, door het *zwaerd*, heeft omgebracht, en, in het Romeinsche Keizerrijk, en onder de overheerde zo wel, als Barbaersche volken, gelijk zy pleegen genaemd te worden, op eene deerlyke wijs gewoedt heeft; alles tot eene rechtvaerdige straf der vyandschap, tegen CHRISTUS en zijn Koningrijk. — Deese vyandschap zal ons, by de beschouwing der opening van het *vijfde zeegel*, naeder blijken.

De

(*e*) MARTINET l. c. III *Deel*, p. 186.

De *Dood*, op het *vaele paerd*, terwijl *de hel hem volgde*, heeft niet alleen, door het zwaerd, maer ook door den *honger* gedoodt. Trouwens de verwoestingen welke de Oorlog aenricht, hebben den hongersnood, tot een natuurlyk gevolg. — Ook behaegde het den Heiland, zich van andere middelen te bedienen, en de vyanden van zijn Koningrijk, onder de Heidenen, met eenen akeligen hongersnood, te ſtraffen. Naeuwlyks had GALLUS, de opvolger van DECIUS, in het jaer 251, het beſtuur van het Keizerrijk aenvaerdt, of eene langduurige en algemeene droogte bracht eenen zeer zwaeren hongersnood te weeg. — Inzonderheid gevoelde het Romeinſche Keizerrijk de ſchroomelykſte uitwerkſelen van eenen verſchrikkelyken hongersnood, onder MAXIMINUS (*f*). „ Een onverwachte hongersnood nam de overhand, die van „ de pest gevolgd werdt; en daer te boven heerschte 'er nog „ eene andere ziekte, zweeren naemenlyk, die, van weegen „ haeren brand, den naem van koolen draegen; — een maet „ tarwe werdt verkocht, voor twee duizend en vijf honderd „ Attiſche drachmen. Duizenden derhalven ſtierven, in alle „ ſteeden, en nog meer ten platten lande, en in de vlek„ ken; zo dat het weinig verſchilde, of de lijsten der Op„ ſchrijving, die te vooren een zeer groot getal Landlieden „ vervatten, werden geheel uitgewischt, alzoo zy allen, „ bykans eensklaps, door gebrek aen voedſel, en door de „ beſmettelyke ziekte, omgekoomen waeren. — In de ſtee„ den, zag men deftige Vrouwen, door de behoevte, tot „ den onbeſchaemden nood, gedreeven, naer de markten „ gaen, om te beedelen. — De Mannen, uitgeteerd als „ doode ſchimmen, gins en weer, met den geest op de lip„ pen, loopende waggelen en ſchudden, uit onvermoogen „ van te ſtaen, vielen midden op de ſtraeten needer; en, „ voor over uitgeſtrekt liggende, baeden zy, dat men hun „ een ſtuk brood wilde geeven; en, met den dood in den „ mond riepen zy, dat zy van honger vergingen, zijnde „ alleen nog in ſtaet, om dat droevige woord te uiten" (*g*).

(*f*) *Algem. Hiſtorie* XIII *Deel.* p. 449.
(*g*) EUSEBIUS *Hiſt. Eccl.* l. IX. c. 8.

Het *zwaerd* en de *honger* gingen gepaerd, met den *Dood* of de Pest. — Toen Keizer GALLUS, op het voetspoor van zijnen Voorzaet DECIUS, de Christenen vervolgde, ontstondt 'er, in *Æthiopien*, op de grenzen van *Egypten*, eene allerverschrikkelykste Pest, welke zich, binnen korten, over alle de Landschappen van het Keizerrijk, verspreidde, en eene ongeloovbaare meenigte van menschen wechsleepte, inzonderheid te Rome, alwaer zij, met een vreesselyk geweld, woedde (*h*). Zelvs zegt EUTROPIUS (*i*), dat de regeering van GALLUS en VOLUSIANUS alleen merkwaerdig geweest zy, van weegens de heerschende Pest en andere besmettelyke ziekten.

Onder den Keizer GALLIENUS, werdt het Rijk, in het jaar 262, behalven de oorloogen en beroerten, van welken wy reeds gesprooken hebben, met allerleie schroomelyke rampen bezocht; niet alleen met aerdbeevingen, onweeders, en overstroomingen, maer vooräl met de Pest, welke, met groote heevigheid, woedde, in *Griekenland*, *Egypten*, en inzonderheid te Rome, alwaer zy, eenen tijd lang, vijftien duizend menschen, des daegs, wechrukte, en allerweegen eene vreesselyke slachting aenrichtte (*k*).

Toen de volgende Keizer CLAUDIUS, naer het Oosten, tegen de Koningin ZENOBIA, te velde trekken wilde, ontstondt er zulk eene vreesselyke Pest, in zijn leeger, dat hy niet alleen, in zijn voorneemen, te leur gesteld, maer zelvs, door die woedende ziekte, te *Syrmium* in *Pannonien*, wechgerucht wierdt (*l*).

De hongersnood, onder MAXIMINUS, van welke wy zo even gesprooken hebben, ging ook, met de *Pest*, gepaerd. EUSEBIUS geevt 'er deese ontzettende beschrijving van (*m*): „ ondertusschen woedde de Pest niet minder, in alle huisen „ en gezinnen, en byzonder onder de geenen, welke de „ hon-

(*h*) ZONARAS *Annal. Tom.* II. *in* GALLO *en* VOLUSIANO, EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. VII. c. 21, 22.
(*i*) L. IX.
(*k*) *Algemeene Hist.* XIII *Deel pag.* 475.
(*l*) ZONARAS *in* CLAUDIO.
(*m*) *Hist. Eccl.* l. VII. c. 22.

„ honger, vermits hunnen overvloed van voedfel, niet kon „ af maeken; zo dat de Rijken, de Overheeden, en Land- „ voogden, en duizende aenzienlyken, als waeren zy, met „ voordacht, van den Honger, voor de Pest, overgelaeten, „ eenen bitteren en zeer fchielyken dood ftierven. Alles „ was, met zuchten, vervuld. In alle fteegen, markten, „ en ftraeten, vernam men niets anders, dan klaegliederen, „ met het gefpeel van fluiten, en ander rouw misbaer."

Wanneer men nu in aenmerking neemt, welke eene vreesfelyke flachting de drie verflindende oordeelen, het *Zwaerd*, de *Honger*, en de *Pest*, in het Romeinfche Keizerrijk, en in desfelfs wingewesten, geduurende owtrent 40 jaeren, hebben aengericht, is het ligtelyk te begrijpen, dat 'er, *tot het vierde deel der aerde*, of der vyanden van CHRISTUS Koningrijk, onder de Heidenen, op de jammerlykfte wijs zijn omgekomen.

Onder de werktuigen der vernieling, worden eindelyk *de wilde beesten der aerde* vermeld. — Men zou de benaeming van *wilde beesten* zinbeelding neemen kunnen, voor woeste menfchen, die niet alleen onbefchaevd zijn, maer ook, als wilde dieren, pleegen te woeden (*n*). Men moogt dan denken, aen die woeste volken, doorgaans *Barbaeren* genaemd, die, door hunne herhaelde aenvallen, op het Roomfche Rijk, eene verbaefende meenigte der vyanden van CHRISTIS Koningrijk verdelgt hebben. Maer deefe verflaegenen zijn reeds begreepen, onder de geenen, welke de *Dood*, zittende op *een vael paerd*, *gedoodt* heeft. — Wy neemen daerom de *wilde beesten der aerde*, in eenen eigenlyken zin, voor het roovgedierte, het welk, grootelyksch vermeenigvuldigd zijnde, vooräl in tijden van fchaerschheid en gebrek, zich verftout, om, op de menfchen, aen te vallen. Trouwens, wanneer gebrek aen reegen, de verwoesting van den oogst, door den oorlog, en het roepen van den landman, tot den krijg, eenen algemeenen hongersnood te weeg brengen, en ganfche landftreeken, uit vruchtbaere velden, in fombere woestijnen, veränderen, is het ligtelyk te begrijpen, dat

(*n*) DEYLING *Obferv. S. Part.* I. *Obferv.* 63.

het wild gedierte, door gebrek van voedsel, op de menschen aenvalle (*o*).

Ook wordt de de zaek, door de geschiedenis, bevestigd. — Het getuigenis van PHILOSTORGIUS, eenen Griekschen Geschiedschrijver, in de Vde Eeuw, is hier zeer merkwaerdig. De rampen van het Romeinsche Rijk beschrijvende, zegt hy: „ het *Zwaerd* der Barbaeren heeft een groot getal omgebragt, „ en de *Pest*, en de *Hongersnood*, en de *wilde dieren des velds* zijn „ 'er daer te boven op aengevallen." Het is, als of hy de vervulling wilde aanwijsen van het gene, den Apostel JOANNES, by het openen van het VIERDE ZEEGEL, voorspeld werdt.

Alle deese rampen zijn het Romeinsche Rijk over gekoomen, tot eene rechtmaetige straf van de boosäertige woede der Keizeren, tegen de Christenen. Daerom verklaert ook CYPRIANUS (*p*), dat alle die zwaere onheilen, volgens voorgaende voorzeggingen, over de waereld, gebracht wierden, om de Romeinen, over het verwerpen van den waeren Godsdienst, te straffen; en EUSEBIUS, spreekende, van de geduchte oordeelen, onder MAXIMINUS, drukt zich dus uit: „ dit was de loon van MAXIMINUS boosaertigheid, en van de „ besluiten der Steeden, tegen ons (*q*)."

Eindelyk heb ik nog 'er by te voegen, dat zomtijds de *wilde dieren*, aengehitst, om de Christenen te verslinden, op hunne vyanden, zijn aengevallen. EUSEBIUS verhaelt 'er een zeer aenmerkelyk geval van. „ Wie die hen gezien heeft (zegt hy, spreekende van Martelaeren in *Palestina* en te *Tyrus* (*r*)) „ moest zich niet verwonderen, over de ontel- „ baere geesselslaegen, welke zy kreegen; de standvastigheid „ der waerlyk wonderbaere Kampvechteren der Godzaelig- „ heid, in het midden van dezelve; en den strijd, welken „ zy, terstond na de geesselslaegen, teegen de bloeddorstige „ dieren hadden? Hoe zy, in den zelven, aen de luipaer- „ den, de wreedste beeren, wilde zwijnen, en stieren, „ door vuur en stael gebrand, en op hen aengehitst, werden „ voor-

(*o*) *Hist. Eccl.* l. XI. c. 7.
(*p*) *Apol. ad* DEMETRIANUM.
(*q*) *Hist. Eccl.* l. IX. c. 8.
(*r*) L. c. l. l. VIII. c. 7.

„ voorgeworpen? — By al het welk wy zelve tegenwoordig
„ zijn geweest, wanneer wy ook zaegen, hoe het Goddelyk
„ vermoogen van JESUS CHRISTUS, onfen Heiland, dien de Marte-
„ laers beleeden, zich tegenwoordig en baerblykelyk, aen de
„ Martelaeren, betoonde, dewijl de verflindende dieren,
„ geduurende eenen geruimen tijd, de lichaemen der van
„ JESUS beminde Martelaeren niet durvden aenraeken of naede-
„ ren, terwijl zy op de anderen, die hen naemenlyk van bui-
„ ten aenhitften, aenvielen."

Ondertusfchen wil ik geenzins beweeren, dat ook deefe byzonderheid, in de Voorzegging, bedoeld zy; zy leert ons alleenlyk, dat de verhoogde Middelaer zich ook van wilde dieren, bedient hebbe, om zijne vyanden te ftraffen.

E. De opening van het VIJFDE ZEEGEL, *vs.* 9—11.

9. Ende doe het lam den vijfden feegel der Boekrolle geopent hadde, fagh ick onder den altaer (c) de zielen der gene die gedoodet waren om het woort Godts, ende (d) om het getuygeniffe dat fy hadden.

De zielen der geenen, die gedood of *geflacht waeren*, Kap. V: 6, *om het woord Gods, en het getuigenis, dat zy hadden*, zijn zeekerlyk de zielen van Martelaeren, die, om de belydenis van het Euangelie, eenen geweldigen dood ondergaen hadden. — Meer byzonder worden 'er twee zoorten van Martelaeren kennelyk onderfcheiden. De eerfte waeren gedood, *om het woord Gods*, dat is de prediking van het Euangelie, verg. Kap. I: 2, 9; wy denken daerom, aen openbaere Leeraers van het Christendom: De anderen waeren gedood, om het *getuigenis, het welk zy hadden*, dat is vast hielden, en niet verloochenen wilden, verg. Kap. XII: 17. Hebr. XII: 28; deefe zijn derhalven gemeene Christenen, die het getuigenis van het Evangelie, het welk zy geloovig aengenoomen en beleeden hadden, vast hielden, zo dat zy, door geene vervolgingen, zelvs niet door den wreedften marteldood, konden bewoogen werden, om het zelve te verloochenen.

(c) Openb. 20: 4. (d) Openb. 19: 10.

De gemelde onderscheiding, tusschen Martelaeren, uit de Leeraers, en de belyders van het Christendom, wordt allerduidelykst bevestigd, door het gene vs. 11 gezegd wordt, alwaer, aen de hier bedoelde Martelaers, *mede dienstknechten* en *broeders* worden toegeschreveen. *Mede dienstknechten* zijn zeekerlyk Ambtgenooten in de prediking van het Euangelie, verg. Col. I: 7. IV: 7; *broeders* zijn mede Christenen, die belydenis doen van het Euangelie.

JOANNES zag, by het openen van het VIJFDE ZEEGEL, *de zielen* der gemelde Martelaeren, *onder den altaer.* — — Maer, mag men vraegen, in welk eene gedaente zag de Apostel deese zielen, daer afgescheidene geesten niet kunnen gezien worden? Er is, die meenen, dat men zich deese zielen verbeelden moet, als bekleed, met een dun en fijn lichaem (*s*). Een ander is van oordeel, dat deese zielen, aen JOANNES, vertoond zijn, in menschelyke gedaenten, te meer om dat 'er, aen dezelve, *lange witte kleederen gegeeven* werden, volgens vs. 11. (*t*). Met deese opvatting vereenigen wy ons volkoomen, te meer om dat wy niet begrijpen kunnen, hoe deese Martelaers anders zouden hebben kunnen verbeeld worden, als *roepende met eene groote stem*, vs. 10. — De Apostel zag de Martelaers, *onder den altaer.* Men onderzoekt hier, of de *reukältaer*, dan wel de *brandofferältaer* bedoeld zy; in de vooronderstelling, dat de Apostel thans den Tempel, met desfels voorhooven en gereedschappen, in den heemel, gezien hebbe (*u*), Maer dit onderzoek is geheel nutteloos. De dingen, welke aen den Apostel, by het openen van elk een zeegel vertoond werden, hadden niet werkelyk plaets, maer zy waeren, in elk een deel der geöpende Boekrolle, geteekend of geschilderd (*v*). Thans zag hy, in het vijfde deel der Boekrolle, het welk nu geöpend was, eenige wreedelyk omgebrachte Martelaeren geteekend, *onder eenen altaer.* — Men verbeelde zich eenen altaer, op welken menschen geslacht worden, terwijl de lijken van eenige geslachte Marte-

(*s*) EICKHORN. l. c. p. 210.
(*t*) VITRINGA *ad h. l.*
(*u*) GROTIUS, VITRINGA, HAMMOND *ad h. l.*
(*v*) *Boven pag.* 258.

telaeren, wentelende in hun bloed, onder dien altaer gefneeten liggen.

Zodaenig eene aendoenelyke vertooning zag JOANNES, in het vijfde deel der Boekrolle, na dat het *vijfde zegel* was los gemaekt, eigenäertig afgeteekend.

10. Ende fy riepen met grooter ftemme, feggende, Hoe lange, o heylige ende waerachtige Heerfcher, en oordeelt ende en wreeckt gy ons bloet niet, van de gene die op de aerde woonen?

De Apostel heeft dit geroep niet gehoort, maer hy zag het, in de teekening. De Martelaers werden vertoond, als *met grooter ftemme* of luidkeels *roepende*; en de woorden, welke hun worden toegefchreeven, fcheenen uit hunnen mond voort te koomen. Niets is 'er toch gewooner, dan dat teekenaers en fchilders roepende perfoonen afbeelden, en 'er teevens de woorden byvoegen, welke, uit hunnen mond, voortkoomen.

Hun geroep was zeer merkwaerdig. Zy zeiden, roepende met eene groote ftemme: *hoe lang, O heilige en waerächtige Heerfcher, oordeelt en wreekt gy ons bloed niet van de geenen, die op de aerde woonen?*

Zy richten hunne tael, tot den verhoogden Middelaer, die, in vollen nadruk, de *Heerfcher* is, voor zo verre Hy het bewind voert, over alle gefchaepene weezens, verg. Matth. XXVIII: 18; voeg 'er by, dat de Verlosfer zich zelven ook befchreeven hebbe, als den *heiligen* en *waerächtigen*, Kap. III: 7. — Het oorfpronglyke heeft ongelyk meerder nadruk, dan onfe Vertaeling; 'er ftaet eigenlyk DE *Heerfcher*, DE *heilige* en DE *waerächtige*, dat is: „ *de Heerfcher*, by uitnee„ menheid, die teevens *de heilige*, *en de waerächtige* is, en, „ in vollen nadruk, de *heilige* en *waerächtige* moet genaemd „ worden." — Ondertusfchen neemen wy de benaemingen van „ den *heiligen* en *waerächtigen*, op de voorheen gelegde „ gronden (*w*), in den zin van den *eerbiedwaerdigen* en „ *rechtvaerdigen*."

De Martelaers erkenden derhalven den verhoogden Midde-

(*w*) *Boven pag.* 146.

laer, voor den waeräehtigen God, boven al, te prijzen in de eeuwigheid, en den rechtvaerdigen Richter over allen. Als den zodaenigen aengemerkt, smeeken zy Hem, dat de schroomelyke vervolgingen der Christenen eerlang een einde neemen mogten, zeggende: *hoe lang oordeelt en wreekt gy ons bloed niet, van de geenen die op de aerde woonen?* Zy geeven daer door allerduidelykst te kennen, dat de vervolgingen nog aenhielden, en dat de vyanden der waerheid, nog by aanhoudenheid, voortgingen, met de belyders van het Christendom, gelijk zy reeds eenen geruimen tijd, gedaen hadden; wreedäertig om te brengen. — *Die op de aerde woonen* zijn, gelijk wy by Kap. III: 10, naeder hebbben aengetoond (*x*), de verklaerde vyanden van CHRISTUS en zijn Koningrijk. — Van deese wilden de geslachte Martelaers hun *bloed*, door een rechtvaerdig *oordeel*, *gewrooken* hebben. Dit moet zo niet verstaen worden, dat deese Martelaers wraekzuchtig waeren, en baeden, dat de vervolgers, naer verdiensten, mogten gestraft worden; zulk eene wraekzucht heeft geene plaets, in geheiligde zielen. De teekening geeft eenvouwig te kennen, dat zy baeden, om het einde der wreede vervolgingen, en dat het wangedrag der vyanden van CHRISTUS en zijn Koningrijk zo gruwelyk waere, dat de wraek van den allerhoogsten Richter niet konde achter weege blijven. Trouwens het vergieten van onschuldig bloed roept altoos, tot God, om wraek, verg. Gen. IV: 10. Hebr. XII: 24; hoe veel te meer dan dat van zulke menschen, die eene eer van CHRISTUS zijn, in deese waereld? verg. Matth XXIII: 35.

11. Ende aen een eygelyck van deese geslachte Martelaeren, wierden lange witte kleederen gegeven, ende haer wiert gesegt, dat sy nogh eenen kleynen tijt rusten souden, tot dat oock hare medediensknechten, ende hare broeders souden vervult zijn, die gedoodet souden worden gelijck als sy.

Ook dit alles werdt den Apostel, in eene teekening, vertoond — Hij zag, al verder, in dat deel der Boekrolle, het welk nu, door het losmaeken van het *vijfde zeegel*, ge-

(*x*) Boven pag. 153.

geöpend was, dat aen die Martelaeren, *lange witte kleederen gegeeven wierden.* Men denke, aen een lang kleed, het welk, tot op de voeten nederhing, van eene zuiver witte koleur. Zodaenig was oudtijds de opschik der aenzienlyke lieden van den eersten rang, verg. Kap. III: 5. — Dit gedeelte der teekening geevt te kennen, dat elk der Martelaeren, in de huishouding der eeuwigheid, met eene buitengewoone maet van eer en gelukzaeligheid, zal verwaerdigd worden.

Voorts *werdt hun gezegd*, door den Goddelyken *Heerscher*, naemenlyk, *dat zy nog eenen kleinen tijd rusten zouden*, dat is geduld hebben, *tot dat ook hunne mededienstknechten*, *en hunne broeders zouden vervuld zijn*, dat is, tot dat het getal der overige Leeraers en Christenen zal volkoomen of voltallig zijn, *die*, op zoortgelyk eene wijs, door eenen wreeden marteldood, *gedood zouden worden.*

Het is eene bekende en onbetwistbaere uitlegreegel, dat men, gelijk in alle geheimzinnige vertoogen, alzoo ook in Propheetische schilderingen, niet alle de byzonderheeden, welke 'er, tot sieraed en voltooijing van de teekening, worden bygevoegd, in aenmerking neemen moet, maer alleenlyk letten, op het weezen der zaeke, en op de hoofdtrekken. — De geheele vertooning, welke JOANNES, by het openen van het *vijfde zeegel*, gezien heeft, geeft eenvouwig de volgende hoofdzaeken te kennen; 1. dat 'er eens een tijd koomen zoude, in welke de vyanden van den Verlosser en zijn Koningrijk, de Christenen, op openbaer gezach, wreedelyk vervolgen zouden; 2. dat 'er veelen, zo Leeraers als Belyders, op eene moorddaedige wijs, zouden worden omgebracht; 3. dat deese vervolging eenen geruimen tijd duuren zoude, tot dat 'er eene allerzwaerste vervolging werdt aengerecht, in welke de som der geslachte Martelaeren stondt voltallig gemaekt te worden.

Deese Propheetische vertooning ziet, onses erachtens, allerduidelykst, op de vervolgingen, welke, op openbaer gezach der Romeinsche Keizeren, zijn aengericht, van DECIUS, tot DIOCLETIANUS. — Van DOMITIANUS, tot DECIUS, zijn de Christenen, nu en dan, hier en daer, wel mishandeld, maer dit geschiedde niet op openbaer gezach, en de vervolgingen waeren niet algemeen, gelijk wy by het verklaeren der Pro-

pheetische vertooning, welke JOANNES, by het openen van het *eerste zeegel*, gezien heeft, uitvoerig hebben aengetoont (y).

DECIUS was, na DOMITIANUS, dat is, na dat JOANNES, met gezichten, verwaerdigd werdt, de eerste Keizer, die eene, met openbaer gezach, gestaevde en algemeene vervolging heeft aengericht. — Deese vervolging hieldt aen, en werdt zomtijds nog woedender, onder eenigen van zijne opvolgeren. Het scheen, gedurende dien tijd, als of de verhoogde Middelaer geene wraek wilde oeffenen, over het bloed der Martelaeren, en als of de Kerk nimmer vreede genieten zoude. Maer het was, in den Goddelyken Raed, vastgesteld, dat 'er, onder DIOCLETIANUS, nog eene allergeweldigste vervolging zoude plaets hebben, om de som der Martelaeren voltallig te maeken. Deese zou de laetste vervolging der Heidensche Keizeren weezen. Dan zou de Verlosser den weg baenen, om het Christendom, by uitneemendheid, te doen bloeien, en zelvs, tot den heerschenden Godsdienst, in het Romeinsche Keizerrijk te maeken.

Laeten wy de zaek, uit de geschiedenis, ophelderen, en aentoonen, dat de voorzegging, in deese Propheetische vertooning, vervat, allerduidelykst vervuld zy.

Keizer DECIUS regeerde maer eenen korten tijd, van slechts dertig maenden, van het jaer 249 tot 251. Maer, in dien korten tijd, heeft hy zeer veele Leeraers en belyders van het Christendom, *om het woord Gods, en het getuigenis, het welk zy vast hielden*, doen dooden en slachten. Immers hy had de allerwreedste bevelschriften gegeeven, tegen allen, die den Verlosser beleeden.

EUSEBIUS bericht ons, dat DECIUS, door den haet, tegen zijnen Voorzaet PHILIPPUS den Arabier, die den Christenen aenmerkelyk begunstigd had, vervoerd zy, om de belyders van JESUS naem te vervolgen. „ Als PHILIPPUS (zegt hy) „ nu zeeven jaeren geregeert had, werdt hy van DECIUS opge„ volgd, die, uit haet, tegen PHILIPPUS, eene vervolging, „ tegen de Kerken, verwekte" (z). Maer dit steunt alleenlyk, op

(y) *Boven p.* 257.
(z) *Hist. Eccl.* l. VI: 39.

en de overleevering, welke EUSEBIUS op een enkel gerucht, overnam (*a*), dat de Keizer PHILIPPUS een Christen geweest zy; eene overleevering, welke van allen grond ten eenemael ontbloot is (*b*). — Onder PHILIPPUS genoot de Kerk rust en vreede, ook betoonde hy duidelyk genoeg, dat hy den Christenen geen kwaed hart toedroeg; maer die gunst was zo groot en zonderling niet, dat DECIUS, uit haet tegen hem, kon vervoerd worden, om de belyders van JESUS naem zo wreedelyk te vervolgen.

Veel eer schijnt het bygeloov, en de vrees, dat de dienst der zogenaemde Goden, by het toeneemen van het Christendom, geheel vervallen zoude, hem bewoogen te hebben, om den voortgang van het Euangelie, door geweldige middelen, te stuiten. Daer te boven zal het zelvde bygeloov gemaekt hebben, dat hy de rampen, welke het Rijk drukten, beschouwde, als zo veele zichtbaere blijken van de gramschap der gewaende Goden, over de uitbreiding van het Christendom (*c*) Dit bevestigt DIONYSIUS (*d*).

Althans de schroomelyke vervolging, welke hy aenrichtte, werdt niet, gelijk de voorige, zeedert DOMITIANUS, door de woede van het bygeloovig gemeen, maer, op openbaer gezach, en uit kracht van Keizerlyke bevelschrivten, in alle gedeelten van het Rijk, wreedäertig uitgeöeffend. — „ Ons, (zegt DIONYSIUS, *Bisschop van Alexandrien* (*e*)) werdt de „ tijding gebracht, omtrent de verändering der Keizerlyke „ regeering, welke zeer goedertieren jeegens ons geweest „ was; waer op teevens de schrik der dreigende onheilen ons „ werdt aengejaegd. Onmiddelyk daerna was 'er ook het „ *bevel*; ik zou haest zeggen, dat *bevel* zelvs, het welk onse „ Heer voorspelt heeft, naerdien het zulke verschrikkelyke din„ gen aenkondigde, dat, indien het moogelyk geweest wae„ re de uitverkoorenen zelve zouden geërgerd zijn."

Dit *bevelschrivt* zelvs is lang verlooren (*f*); maer dat het

(*a*) L. c. l. VI. c. 34.
(*b*) *Booven p.* 270, enz.
(*c*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. *p.* 760.
(*d*) EUSEBIUS l. c. l. VI. c. 41.
(*e*) EUSEBIUS l. c.
(*f*) TILLEMONT *memoires*, &c. *Tom.* III. *Part.* 2. *pag.* 400.

zeer wreedäertig geweest zy, bewijst de aengehaelde plaets van den Bisfchop DIONYSIUS ten overvloede, daer de Landvoogden en de Magiftraaten gelast werden, allerleie pynigingen, aen de Christenen te werk te ftellen, om hen, tot het verloochenen van het Euangelie, te brengen, en de zulken, die, in weerwil van dit alles ftandvastig bleeven, van kant te maeken; evenwel fchijnt de vervolging, op de eene plaets meer, en op de andere, min wreedäertig gewoedt te hebben (*g*). — Vooräl bepaelde zich de woede, tot de Leeraers en Opzieners der Kerke, die, *om het woord Gods*, het welk zy predikten, *gedood* werden. Ondertusfchen ontbrak het niet, aen gemeene Christenen, die, *om het getuigenis, het welk zy vast hielden*, op allerleie wijfen mishandeld, en gemarteld werden. DIONYSIUS noemt eenen JULIANUS, eenen man, die, door het voeteuvel, dermaeten gekweld werdt, dat hy gaen noch ftaen konde; deefe werdt, op eenen kameel, de groote Stad *Alexandrien* rondgevoerd, op dezelve zittende gegeesfeld, en eindelyk verbrand. Hy fpreekt, van eenen BAZAS, die onthoofd, van eenen MAKAR, die verbrand, van eenen EPIMACHUS en ALEXANDER, die, na het doorftaen van onmenfchelyke folteringen, met vier Vrouwen verbrand werden. „ Veele anderen (voegt hy 'er by) „ werden, door de Heidenen, zo in de fteeden, als in de „ vlekken, van kant gemaekt;" en een weinig verder laet hy 'er op volgen : „ wat behoev ik te fpreeken, van de „ groote meenigte der geenen, die, in de woestijnen en op „ bergen, omzwerven, en, van honger, dorst, koude, „ ziektens, door roovers en wilde dieren, omkoomen (*h*).

Daer te boven was deefe vervolging algemeen, zo dat zy zich uitftrekte, tot alle de gedeelten en wingewesten van het Romeinfche Keizerrijk. — Zy begon te *Rome*, in de tegenwoordigheid van DECIUS, alwaer de Bisfchop FABIANUS gemarteld werdt, en veelen der Leeraeren werden, op de wreedaertigfte wijs, gepijnigd (*i*). Hoe het te *Alexandrien* toeging,

(*g*) MOSHEIM *de rebus Chrift. ante* CONSTANT. *M.* p. 478—

(*h*) EUSIBIUS l. c. l. VI. c. 41, 42.

(*i*) EUSEBIUS l. c. l. VI. c. 39.

ging, hebben wy reeds gezien (*k*). In *Africa* was de vervolging meede zeer geftreng (*l*). In *Palæftina* woedde zy, met geen minder geweld (*m*). Ook ftrekte zy zich uit, over geheel *Afia* (*n*).

Onder de Leeraers, die, om het *woord van God*, onder DECIUS, gedood zijn, behoorden de gemelde FABIANUS, ALEXANDER, BABYLAS, Bisfchoppen van *Rome*, *Jerufalem*, en *Antiochie*, met veele anderen (*o*). Zelvs was de Keizer zodaenig, op de Bisfchoppen, gebeeten, dat hy nog liever een mededingernaer het Rijk, dan eenen Bisfchop te Rome, zou hebben willen zien (*p*); het welk ook aenleiding gav, dat de Bisfchoppelyke zeetel aldaer, na den dood van FABIANUS, zestien maenden openbleev.

Offchoon deefe vervolging zeer wreedaertig was, heeft zy evenwel niet lang geduurt. — Zy begon aenftonds, zo drae DECIUS de regeering aenvaerdt hadt: want de tijding van de verändering, in de Keizerlyke regeering, en van het bevelfchrivt, tegen de Christenen, kwam gelijktydig, te Alexandrien (*q*). Zy nam derhalven eenen aenvang, op het einde van het jaer 249, en, offchoon zy voordduurde, zo lang DECIUS leevde, die in 't jaers 251, in eenen veldflag, fneuvelde, fchijnt zy evenwel, in het tweede jaer, zo geweldig niet geweest te zijn, het welk men, onder anderen, daerüit befluiten mag, dat CORNELIUS, hoe wel eerst na 16 maenden, Bisfchop van Rome werdt, in de plaets van den gemelden FABIANUS (*r*).

Alleenlyk heb 'er ik nog by te voegen, dat deefe wreede vervolging zeer nadeelige gevolgen hadde, voor de goede zaek van het Christendom, daer veelen gereed waeren, om het Euangelie fchandelyk te verloochenen. „ Alle de onheilen, „ welke de Christenen, in voorige tijden, ondergaen had-

(*k*) EUSEBIUS l. c. l. VI. c. 42.
(*l*) CYPRIANUS *de lapfis* p. 169—
(*m*) ORIGENES *Homil.* *in* JOS.
(*n*) GREGORIUS NYSSENUS *in vita* GREGORII THAUMATURGI Operi Tom. III. p. 567.
(*o*) EUSEBIUS l. c. l. VI. c. 39.
(*p*) CYPRIANUS *Epift.* 4, 2.
(*q*) EUSEBIUS l. c. l. VI. c. 41.
(*r*) EUSEBIUS l. c. l. VI. c. 39.

„ den, hebben zo veel overloopers, en verlaeters van de „ heemelsche waerheid, niet gemaekt, als deese korte vervolging van DECIUS alleen. Menschen van alle rangen, en „ dat nog meer te verwonderen is, zelvs Bisschoppen en „ Priesters, liepen, de bedreigingen van den Dwingeland „ naeuwlyks vernoomen hebbende, in grooten getale, naer „ de rechtbanken der Landvoogden en Magistraeten, om „ te verklaeren, dat zy gereed waeren, aen de gewaende „ Goden hulde te doen, en CHRISTUS te verzaeken" (*s*). DIONYSIUS Bisschop van *Alexandrien*, schreev aen FABIUS, Kerkvoogd van *Antiochien*, onder andere: „ ten minsten „ een iegelyk werdt, door het zelve (bevelschrivt van Keizer DECIUS) „ met vrees getroffen, en, onder de aenzienlyksten, waeren 'er terstond veelen, die uit vrees toeliepen, of die, in openbaere bedieningen zijnde, door „ hunne zaeken, gedreeven, of die, van hunne byzijnde „ bekenden, getrokken, en met naemen geroepen werden, „ om de onreine en onheilige offeränden by te woonen. „ Zommigen onder hen waeren bleek van schrik, en beevden, niet als of zy zouden offeren, maer als of zy zelve „ aen de afgoden zouden geöfferd en geslacht worden; zo „ dat zy ten spot verstrekten, aen de omstaende meenigte, „ en aen allen deeden zien, dat zy te lafhartig waeren, zo „ om te sterven, als om te offeren. Anderen liepen, met „ meer gereedheid, naer de altaeren, met stoutmoedigheid „ verzeekerende, dat zy te vooren geene Christenen geweest „ waeren" (*t*).

Veelen der belyderen van CHRISTUS beveiligden zich lafhartig, voor de woede der vervolging, of door aen de afgoden offeränden toe te brengen, of door reukwerk voor dezelve aen te steeken, of door getuigschrivten van de Heidensche Priesteren te neemen, dat zy geene Christenen waeren. Hier van daen zijn de schandnaemen oorsprongelyk van *Sacrificate*, *Thurificatiu*, en *Libellatici*; de eerste werdt gegeeven, aen zulken, die geöffert; de andere, aen zulken, die wierook ge-

(*s*) MOSHEIM l. c. p. 482.
(*t*) EUSEBIUS l. c. l. VI. c. 41.

gebrandt; en de laetste, aen zulken, die de gemelde getuigschrivten genoomen hadden (u). — Dit was het nog niet al, maer deese lafhartigheid gav nog daer te boven aenleiding, tot schroomelyke geschillen, en onlusten, over het wederom toelaeten van deese afvalligen, tot de gemeenschap der Kerke (v).

Onder den volgenden Keizer GALLUS, die zijnen zoon VOLUSIANUS, tot deelgenoot van het Rijk, maekte, deedt men het vuur der vervolging, het welk, in den laetsten tijd van DECIUS, vry wat verdoovd was, op nieuws branden. „ Maer „ ook GALLUS (zegt DIONYSIUS, Bisschop van *Alexandrien* (w),) „ zag de misdaed van DECIUS niet, noch bemerkte, wat dien „ Keizer had doen verlooren gaen; maer stootte zich, aen „ dien zelven steen, schoon die hem voor oogen lag: want, „ toen de staet van zijn Rijk voorspoedig was, en alles naer „ wensch ging, *verdreev hy de heilige mannen*, die, voor „ zijne welvaert en behoudenis, hunne gebeeden ten hemel „ opzonden, zo dat hy, in hen, ook teevens de gebeeden „ vervolgde, die voor hem gedaen werden."

Wy moogen, uit deese plaets, besluiten, dat deese vervolging, niet voor het midden van het jaer 252, begonnen zy: want GALLUS aenvaerdde de regeering, op het einde van het jaer 251, en 'er verliep zeekerlyk wel een halv jaer, eer hy gerust en voorspoedig regeerde. Reeds in het begin van het jaer 253 werdt hy, met zijnen zoon, van kant gemaekt. Derhalven kan deese vervolging niet langer, dan ruim een halv jaer, geduurt hebben. — Ook blijkt het, uit het gezegde van DIONYSIUS, dat deese vervolging noch algemeen noch geweldig geweest zy. Zy bepaelde zich voornaemenlyk, *tot de heilige mannen*, die voor 's Keizers welvaert en behoudenis, hunne gebeeden ten hemel opzonden. Daer door schijnen de Leeraers, of immers de Godvruchtigsten onder de Christenen, bedoeld te worden. Ook werden deese

(u) MOSHEIM *de rebus Christ. ante Constantinum M.* p. 482—
(v) MOSHEIM l. c. p. 489—
(w) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. VII. c. 1.

niet gepijnigd en vermoord, maer *verdreeven*, dat is, in ballingschap gezonden (*x*).

De Pest, welke toen ter tijd geweldig woedde, door het gansche Keizerrijk, en door de Heidenen, aen de Christenen, geweeten werdt, als waeren de zogenaemde Goden vergramd, over het verlaeten van hunne Tempelen en Altaeren, schijnt GALLUS aenleiding gegeeven te hebben, om de Christenen, tot het offeren, te noodzaeken, en, in geval van weigering, te vervolgen (*y*).

Er is wel, onder de Geleerden, die meenen, dat deese vervolging van GALLUS de voorige, onder DECIUS, in wreedheid, geëvenaert, zo niet overtroffen, hebbe; zy gronden zich, op het bericht en de voorzegging van CYPRIANUS, ter dier tijd, Bisschop van *Carthago*. — Hy bericht, dat de offeränden, door een Keizerlyk bevelschrivt, gebooden waeren, en dat het volk vorderde, hy zelvs zou aen de leeuwen voorgeworpen worden (*z*). Dan hier uit kan niets meer worden afgeleid, dan dat het volk, door het bevelschrivt, verplicht wierd, om te offeren, en daer door, zo als men meende, de valsch genaemde Goden te verzoenen, ten einde de drukkende onheilen af te wenden; maer niet dat 'er gelast werdt, de Christenen te vervolgen; en werdt CYPRIANUS zelvs, ter doodstraf, gevorderd, zonder dat de uitvoering volgde, dan moet deese gansche zaek, alleen aen de woede van het bygeloovig gemeen, worden toegeschreeven. Voeg 'er by, dat 'er nergens melding gemaekt worde, van Marteleers, die, onder GALLUS, zouden gedood zijn, als meede dat LACTANTIUS, SULPICIUS SEVERUS, en andere, geheel niet spreeken, van eene openbaere vervolging, ter deeser tijd.

Wijders beroept men zich, op eene voorzegging van CYPRIANUS, in welke hy, door Goddelyke ingeeving, voor dat de vervolging van GALLUS begon, zoude bekend gemaekt hebben, dat zy geweldig en bloedig stondt te weezen, nog veel erger, dan die van DECIUS (*a*). Maer CYPRIANUS spreekt dikwijls,

(*x*) PEARSON *Annal. Cyprian. ad annum* 252.
(*y*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. p. 765.
(*z*) CYPRIANUS *Epist.* 55.
(*a*) *Epist.* 54, 56.

wilis, van openbaeringen en gezichten, welke weinig of geen geloov verdienen, te minder om dat hy een man was van eene al te verhitte verbeeldingskracht. Ook geevt hy zelvs te kennen, en nam het zeer euvel, dat zijne voorzeggingen en gezichten, van veelen, verworpen wierden (*b*). — Zelvs al was de Kerkvoogd, met Goddelyke Openbaeringen verwaerdigd, dan zou hy nog de volgende verdrukking, onder den Keizer VALERIANUS, moeten bedoelt hebben, om dat hy, in zijnen Briev aen LUCIUS (*c*), welke hy ten tijde der vervolging van GALLUS, geschreeven heeft, van eene toenmaels nog aenstaende verdrukking, melding maekt (*d*).

Onder den Keizer VALERIANUS naemenlyk, heeft 'er eene schroomelyke vervolging plaets gehad. — Hy aenvaerdde de Keizerlyke regeering, in het jaer 253. In den beginne behandelde hy de Christenen, met zeer veel zachtheid en goedertierenheid; en deese kalmte genooten zy, vier jaeren lang. „ Voornaemenlyk, (zegt de meermaelen gemelde DIONYSIUS (*e*)) „ dient dit aengemerkt te worden, hoe hy (VALERIANUS) „ zich te vooren gedroeg; hoe zachtzinnig en goedertieren hy, voor Gods dienstknechten, waere: want geen „ der Keizeren, voor hem, is hun ooit zo geneegen en „ vriendelyk geweest. — Zijn gansche huis was vol Christenen, en, om zo te spreeken, eene Kerk van God." — Maer, in het vijfde jaer zijner regeering, het 257ste der gewoone telling, veränderde hy geheel van denk en handelwijs, zo dat hy een der wreedste vervolgeren van de Christenen geworden zy.

Een zeekere MACRIANUS, welken de Keizer, met een onbepaeld vertrouwen, veröerde, bracht deese treurige verändering te weeg. „ VALERIANUS, (zegt DIONYSIUS (*f*),) „ liet „ zich overreeden, om, op eene geheel andere wijs, te „ handelen, *door zijnen Meester, den Opperften* Ἀρχισυναγωγος „ *der Egyptische Magen*, die hem aenraedde, de zuivere en

(*b*) *Epist.* 69.
(*c*) *Epist.* 61.
(*d*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. p. 765.
(*e*) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. VII. c. 10.
(*f*) EUSEBIUS l. c.

„ heilige Mannen te vervolgen en te dooden, om dat zy te„ genstanders waeren van de grouwzaeme tooverzangen, en „ dezelve verhinderden." Deesen opstooker noemt hy een weinig verder MACRIANUS. Immers dat MACRIANUS dezelvde persoon zy, die te vooren, als des Keizers *Meester*, en *de Opperste der Egyptische Magen*, beschreeven is, kan, met geenen schijnbaeren grond, betwist worden (*g*). — DIONYSIUS noemt hem den *Meester* van VALERIANUS, om dat hy eenen meesterächtigen invloed had, op den Keizer, en hem, naer zijn welgevallen, bestuurde, gelijk ook VALERIANUS, toen hy den oorlog, tegen de Persen, voerde, het bestuur van het gansche Rijk, aen deesen zijnen gunsteling toevertrouwde. — Wijders heet hy de *Opperste der Egyptische Magen*, by wijs van beschimping, voor zo verre hy de Heidensche Wigchelaers en Waerzeggers dermaeten begunstigde, dat hy recht geschikt zou geweest zijn, om, in Egypten, de Opperste der Magen te zijn (*h*).

Zijne verbittering derhalven, tegen de Christenen, ontstondt daer uit, dat deese de Heidensche bygeloovigheeden versmaedden, en zich daer tegen verzetten. „ Hy raedde „ den Keizer aen, (zo vervolgt DIONYSIUS (*i*)) onreine inwij„ dingen, de snoodste wandaeden, en grouwzaeme offerän„ den te verrichten, als het offeren van jonge kinderen, en „ de ingewanden van jong geboornen te doorsnuffelen." Van deese dingen nu hadden de Christenen eenen grouwel.

Door deesen MACRIANUS opgestookt, werdt de Keizer een vyand en vervolger der Christenen, welke hy te vooren zonderling begunstigt had. — VALERIANUS gav twee Bevelschrivten, tegen de Christenen, uit, het een na het ander (*k*).

Het eerste, in het jaer 257 uitgegeeven, was veel gemaetigder, dan het tweede. Het bedreigde slechts ballingschap, aen allen, die weigerden hulde te doen, aen de afgoden, hoewel de doodstraf gesteld waere, op het beleggen van Godsdienstige vergaederingen, en het bezoeken der begraevplaetsen

(*g*) MOSHEIM *de rebus Christ. ante* CONSTANT. M. p. 549—.
(*h*) BASNAGE *Annal. Tom.* III. p. 386.
(*i*) EUSEBIUS l. c.
(*k*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. p. 767—

ſten van de Martelaeren. — DIONYSIUS Biſſchop van *Alexandrien*, vergezeld, van eenen Onderling, en drie Diaconen, wierden, door den Landvoogd EMILIANUS, vriendelyk aengemaend, om, aen de afgoden, hulde te doen, en, toen zy dit weigerden, uit kracht van 's Keizers bevel, in ballingſchap gezonden. De Landvoogd ſprak het vonnis uit, in deeſer voege: „ ik zie, dat gy ondankbaere menſchen zijt; „ en teevens ongevoelig, voor de zachtheid der *Augustusſen*; „ daerom zult gy, in deeſe Stad, niet blijven, maer, naer „ de deelen van *Libyen*, gezonden worden, en wel byzon„ der naer die plaets, die *Kephro* genaemd wordt; want „ deeſe plaets heb ik, volgens het bevel van onſe Keizeren, „ verkooſen." — EMILIANUS voegde 'er by, dat het houden van byëenkoomſten, en het bezoeken van de rustplaetſen der Martelaeren, op zwaerer ſtraf, verbooden waere. „ Het „ is, (vervolgde hy) noch u, noch iemand anders, geöor„ loovd, of byëenkoomſten aen te leggen, of te gaen in de „ *rustplaetſen*, Κοιμητηρια, gelijk zy genoemd worden; en, „ indien iemand onder u bevonden wordt, naer de plaets, „ welke ik belast heb, niet vertrokken te zijn, of, in ee„ nige vergaedering, teegenwoordig geweest te zijn, die „ haelt zich het gevaer zelvs op den hals: want het zal, aen „ behoorlyke ſtraf, niet ontbreeken" (*l*).

De *rustplaetſen*, Κοιμητηρια, op dat ik 'er dit, met een woord, byvoege, waeren begraevplaetſen, byzonder van de Martelaeren, of onderäerdſche hoolen, in welke de lijken der Martelaeren geplaetst waeren, en in welke de Christenen, in tijden van vervolgingen, wanneer het hun niet geoorloovd was, Godsdienstige vergaederingen te houden, gewoon waeren te zaemen te komen. — Uit kracht dan van 's Keizers bevel, was den Christenen het houden van byëenkoomſten, op ſtraffe des doods, verbooden, ook zelvs van heimelyke byëenkoomſten, in de *rustplaetſen*, gelijk zy genaemd worden.

Het tweede Bevelſchrivt, het welk, in het volgende jaer 258, werdt uitgegeeven, was veel wreedäertiger. „ Te die-

(*l*) EUSEBIUS l. c. l. VII. c. 11.

„ oorzaek, leeden veele Christenen, in verscheidene Land-
„ schappen des Rijks, den Marteldood, en strafoeffeningen,
„ die verschrikkelyker waeren, dan de dood zelvs" (*m*). — De Keizer gelastte, dat de Leeraers der Christenen van allerlei rangen, wanneer zy weigerden, aen de afgoden, hulde te doen, zonder uitstel, zouden gedood worden. Betreffende de Raedsheeren, Ridders, en andere aenzienlyke mannen, onder de Romeinen, was bepaeld, dat zy, van hunne waerdigheeden en goederen, zouden beroovd, en, wanneer zy dan nog, by de belydenis van het Christendom, bleeven volharden, met den dood gestraft worden; maer de vrouwen van rang moesten, na het verbeurd verklaeren van haere goederen, in ballingschap gezonden werden. Eindelyk moesten de Hovelingen, en bloedverwanten van den Keizer, die het Christendom beleeden, en het zelve bleeven aenkleeven, na dat hunne goederen verbeurd verklaerd waeren, geboeid, naer de Domeinen van den Keizer, gezonden werden, om het werk van slaeven te verrichten (*n*).

Omtrent Christenen, van den middelbaeren en geringsten stand, was niets bepaeld. Deese werden gevolgelyk niet gedood, maer, uit kracht van het voorig Bevelschrivt, alleenlyk gebannen.

De aenleiding, tot dit tweede en veel wreedäertiger bevelschrivt, was zeekerlyk de standvastigheid der Christenen, die hunne byëenkoomsten, vooräl in de *rustplaetsen*, niet wilden nalaeten. DIONYSIUS, Bisschop van *Alexandrien*, naer *Kephro* verbannen, preedikte aldaer het Euangelie, en bewoog zelvs veele Heidenen, om het Christendom te omhelsen (*o*). De Keizer daerom ziende, dat zijn eerste Bevelschrivt geene genoegzaeme kracht had, om de Christenen te beteugelen, oordeelde het noodig, een tweede, het welk veel gestrenger was, uit te geeven. — Hier by kwam de haet van MACRIANUS, die den Keizer, met het gansche Rijk, geheel bestuurde.

De vervolging, welke dit tweede Bevelschrivt te weeg bracht,

(*m*) MOSHEIM *Kerk. Gesch.* I *Deel.* p. 347.
(*n*) CYPRIANUS *Epist.* 82.
(*o*) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. VII. c. 11.

bracht, was allergeweldigst. DIONYSIUS dacht, dat toen, in VALERIANUS, de voorzegging vervuld wierdt, welke wy vinden, Openb. XIII: 5. *Het beest werdt een mond gegeeven, om groote dingen en Gods lasteringen te ſpreeken, en het zelve werdt macht gegeeven, om zulks te doen, twee en veertig maenden* (*p*). — Wy moogen 'er uit beſluiten, dat de geheele vervolging, onder VALERIANUS drie en een halv jaer, of twee en veertig maenden, geduurt hebbe. Toen de Keizer, in Perſien, gevangen was, nam deeſe verdrukking een einde. Zo drae zijn zoon GALLIENUS het beſtuur van zaeken aenvaerdt had, „ deed hy, door beveelen, (zegt EUSEBIUS (*q*)) de ver„ volging tegen ons terſtond ophouden, en gelastte, met een „ antwoordgeſchrivt, dat de Leeraers van onſen Godsdienst „ hun werk, als naer gewoonte, in vryheid verrichten zou„ den."

Geduurende deeſe vervolging, welke, door het ganſche Keizerrijk woedde, hebben veelen den Marteldood ondergaen. Onder deeſe muntten uit, CYPRIANUS Bisſchop van *Carthago*, SIXTUS Bisſchop, en QUARTUS Diacon, beide te *Rome*, en anderen. — In *Alexandrien* werden 'er *veelen* van kant gemaekt, volgens het bericht van den meermaelen gemelden DIONYSIUS (*r*). Ook noemt 'er EUSEBIUS drie, met naemen PRISIUS, MASCHUS, en ALEXANDER, die, te *Cæſarea*, in Palestina, den wilden dieren werden voorgeworpen (*s*).

Onder de regeering van den volgenden Keizer GALLIENUS, die aenſtonds, gelijk wy gezien hebben, de Bevelſchrivten van zijnen Vader buiten werking ſtelde, genooten de Christenen, over het algemeen, eenen aengenaemen vreede, zo dat „ de Kerken thans alomme rust genooten" (*t*). DIONYSIUS Bisſchop van *Alexandrien* noemt daerom deeſen GALLIENUS *den heiligen en God lievenden Keizer* (*u*). — Er zijn, ten tijde van GALLIENUS, wel hier en daer Christenen gedood,

(*p*) EUSEBIUS l. c. l. VII. c. 10.
(*q*) l. c. l. VII. c. 13.
(*r*) EUSEBIUS l. c. l. VII. c. 11.
(*s*) l. c. l. VII. c. 12.
(*t*) EUSEBIUS l. c. l. VII. c. 13.
(*u*) EUSEBIUS l. c. l. VII. c. 23.

dan dit gefchiedde, niet op 's Keizers bevel, maer door eenige Landvoogden, die misbruik maekten, van hunne macht (*v*).

GALLIENUS, acht jaeren geregeert hebbende, werdt vermoord, en gevolgd, door CLAUDIUS, welken de pest, na twee jaeren, wechrukte. Onder deefen Keizer was de toeftand der Kerke rustig en voorfpoedig. — Ook hadde zy niet veele reedenen van klaegen, in de vier eerfte jaeren der regeering van AURELIANUS, die, in het jaer 270, den Keizerlyken troon beklom.

Men mag derhalven zeggen, dat de Christenen, over het geheel genoomen, eene aengenaeme kalmte genooten hebben, geduurende den tijd van 15 jaeren, van het jaer 260, wanneer GALLIENUS aen het Rijk kwam, tot het jaer 275, het vijfde der regeering van AURELIANUS. Maer toen begon de gedaente der zaeken aenmerkelyk te veränderen. — EUSEBIUS bericht ons, dat de Keizer, door anderen, was opgehitst, maer dat een onverwachte dood hem verhindert hebbe, zijn boosaertig voorneemen te volbrengen. Ik zal de geheele plaets uitfchrijven, om dat zy ons, in het vervolg, nog meer zal te pasfe koomen. „ Dus, (zegt hy (*w*)) was de gefteltenis „ van AURELIANUS. in dien tijd, omtrent ons; maer, in het „ vervolg zijner regeering, andere gedachten omtrent ons maekende, werdt hy zelvs, *door den raed van zommigen*, bewoogen, om eene vervolging, tegen ons, te verwekken. „ Het gerucht hier van was, onder allen, gemeen; maer als „ hy gereed was, en, om zo te fpreeken, beezig, met de „ Bevelfchrivten, tegen ons, te onderteekenen, overviel „ hem de Goddelyke wraek, zijne armen als boeiende, tegen die onderneeming, en aen allen luisterrijk betoonende, „ dat de Overheeden deefer aerde geene macht hebben, „ tegen de Kerk van CHRISTUS, ten zy de befchermende „ hand van God, volgens een Goddelyk en heemelsch oordeel, hun de uitvoering, ten tijde als zy het goedvinden, „ ter oeffening en verbeetering, toelaet."

(*v*) MOSHEIM l. c. p. 558.
(*w*) EUSEBIUS l. c. l. VII. c. 30.

Wie den Keizer, door hunnen raed, tot het vervolgen der Christenen, bewoogen hebben, wordt niet bepaeld. — Hy was een Vorst van een wreedäertig karakter, en daer te boven zeer verslaevd, aen den dienst der afgoden. Er was derhalven weinig noodig, om zijne woede, tegen de Christenen, te ontsteeken. VOPISCUS, een Latijnsch Geschiedschrijver van de vierde Eeuw, bericht ons, dat zijne Moeder eene Priesteres der zonne geweest waere, en dat hy zelvs de zon, boven alle de overige afgoden, stelde (*x*); zo dat hy te Rome, eenen zeer prachtigen Tempel, voor de zon, stichtte (*y*). Het is derhalven ligtelyk te begrijpen, dat de Priesters der afgoden, en byzonder die der zonne, hem, tegen de Christenen hebben opgeruit.

Voorts zou men, uit de aengehaelde plaets van EUSEBIUS (*z*), besluiten, dat de vervolging, tot welke de Keizer AURELIANUS beslooten had, niet ter uitvoer gebracht zy, naerdien hy, in dit boosaertig voorneemen, door eenen onverwachten dood, werdt te leur gesteld. Ook maekt die zelvde Geschiedschrijver geene de minste melding, van eenige vervolging, onder AURELIANUS; in tegendeel getuigt hy, dat de Kerk, zeedert den dood van VALERIANUS, tot de laetste vervolging, welke DIOCLETIANUS begonnen heeft, eene bestendige rust genooten hebbe (*a*).

Ondertusschen telde Keizer CONSTANTINUS *de Groote* (*b*) deesen zijnen Voorzaet AURELIANUS, zo wel als DECIUS en VALERIANUS, uitdrukkelyk onder de vervolgeren. — Voeg 'er by, dat LACTANTIUS duidelyk te kennen geeve, dat de vervolging van AURELIANUS werkelyk begonnen zy, en dat de Bevelschrivten van den Keizer, die toen in *Thracien* was, niet tot de meer afgeleegene gewesten, gekoomen zijn, schrijvende (*c*): „ onder de beginselen van zijne woede, „ is hy aenstonds omgekoomen; zijne *bloedige Bevelschrivten* „ waeren nog, tot de verder afgeleegene Wingewesten,

(*x*) *In* AURELIANO c. 4, 14.
(*y*) *Ibidem* c. 39.
(*z*) l. c. l. VII. c. 30.
(*a*) l. c. l. VIII. c. 4.
(*b*) ORATIO *ad sanctorum coetum* c. 24.
(*c*) *De Mort. Persecut.* c. 9.

„ niet gekoomen, of hy lag reeds te *Coenofrurium*, eene „ plaets van *Thracien*, in zijn bloed gewenteld, op den „ grond." — Eindelyk EUSEBIUS zelvs ftelt, op eene andere plaets (*d*), de *neegende vervolging*, onder AURELIANUS.

Uit vergelyking van het een en ander meenen wy te moogen opmaeken, dat de waerheid der zacke deefe zy. — De Keizer AURELIANUS liet zich, in het jaer 275, het laetfte van zijne regeering, door de Heidenfche Priesteren, byzonder die van de zon, ophitfen, om de Christenen te vervolgen, en ten dien einde *bloedige Bevelfchrivten* vervaerdigen, welke den dood dreigden, aen allen, die weigeren zouden, den afgoden hulde te doen. Wanneer hy beezig was, met deefe Bevelfchrivten te onderteekenen, werdt hy, door den blikfem getroffen (*e*), en verhinderd daerin verder voort te gaen. Evenwel werden zy, door *Thracien*, alwaer hy toen verkeerde, bekend gemaekt; maer eer zy, naer de verder afgeleegene Gewesten, verzonden waeren, werdt hy, door eene moordaerdige hand, van kant gemaekt.

De vervolging was derhalven noch algemeen, noch langduurig. Evenwel zullen eenige Christenen, byzonder in *Thracien*, den marteldood ondergaen hebben, te meer om dat 'er nog zes maenden verliepen, eer 'er een nieuwe Keizer was, en de bloedige Bevelfchrivten herroepen waeren (*f*).

De regeering van zijnen opvolger TACITUS was van eenen zeer korten duur. Onder deefen, gelijk ook onder de volgende Keizeren AURELIUS, PROBUS, CARUS, CARINUS en NUMERIANUS, en zelvs in den eerften tijd van DIOCLETIANUS, genooten de Christenen eene zeer aengenaeme kalmte. Het was, eerst in het jaer 298, dat de gemelde DIOCLETIANUS eene vervolging begon aen te richten, welke de laetfte maer ook teevens de zwaerfte geweest is van alle de verdrukkingen, welke de Christen Kerk, van de Heidenfche Keizeren, ondergaen heeft.

Den tusfchen tijd van kalmte en voorfpoed, welke de Kerk

(*d*) *In Chronico ad annum* 276.
(*e*) EUSEBIUS *in Chronico* l. c.
(*f*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. *pag.* 770, 771.

Kerk genooten heeft, zeedert den dood van AURELIUS, in het jaar 275, tot aen het jaer 298, wanneer DIOCLETIANUS het eerste Bevelschrivt, tegen de Christenen, uitgav, mag men derhalven op 22 jaeren reekenen. EUSEBIUS geevt 'er eene treffende teekening van (g). „ Hoe veele en hoe groote eer
„ en vrijheid de leer, weegens den dienst van den God des
„ Geheeläls, door CHRISTUS aen het menschdom verkondigd,
„ van allerleie menschen, zo Grieken als Barbaeren, ontvan-
„ gen hebbe, kunnen wy, naer verdiensten, niet uitbrei-
„ den. Ten bewijse daer van kan onder andere strekken
„ de gunst der Keizeren, jeegens de Onsen, aen welke zy
„ de Landvoogdyen der Wingewesten aenbevoolen hebben,
„ hen, naer hunne groote lievde voor onsen Godsdienst, bevrij-
„ dende, van de vrees, om te offeren. Wat behoeven wy ook
„ te spreeken, van zulken, die, in de paleisen der Keizeren,
„ verkeerden, en van de Overheeeden, die aen hunne huis-
„ genooten, toelieten, in hunne tegenwoordigheid, alle vrij-
„ heid te genieten, ten aenzien van de Goddelyke leer en lee-
„ venswijs; aen hunne vrouwen, kinderen, en bedienden,
„ toelaetende, zich, bykans, openlyk, op de vrijheid des
„ geloovs, te beroemen? — Op dezelvde wijs, zag men
„ de Bestuurers der byzondere Kerken, met zeer ongemeene
„ eer, weldaedigheid, en gunst, door alle de Bezorgeren
„ der Wingewesten, en Landvoogden, bejeegenen. En hoe
„ zou men naeuwkeurig beschrijven kunnen, de ontelbaere
„ meenigte, van die (tot het Christendom) vergaederd wer-
„ den het groot getal der geenen, die, in alle steeden,
„ by een kwaemen? en de luisterrijke by eenkomsten, in
„ de Beedehuisen, waerom men, met de oude gebouwen,
„ als niet langer voldoende, geenszins te vreede, ruime Ker-
„ ken, van den grond af, stichtte, in alle steeden?
„ Schoon de zaeken des Christendoms dus doende, van tijd
„ tot tijd, voorderden, en, van dag tot dag, toenaemen,
„ werden zy, door den nijd, niet gestuit; en geen boose
„ geest was in staet, dezelve te benaedeelen, of, door men-
„ schelyke laegen, eenige afbreuk te doen."

(g) l. c. l. VIII. c. 1.

Deefe langduurige rust en groote voorfpoed der Christenen werdt ongelukkig misbruikt, tot losbandigheid, en inwendige verdeeldheeden (*h*). Hier over ondervonden zy het rechtvaerdig ongenoegen van den Verlosfer, op eene gevoelige wijs, toen de Keizer DIOCLETIANUS de laetfte vervolging, maer die ook de zwaerfte van alle was, begon aen te richten.

Deefe zwaerfte vervolging der Heidenfche Keiferen, welke doorgaens als de *tiende* gereekend wordt, heet de DIOCLETIAENSCHE, offchoon DIOCLETIANUS verfcheidene deelgenooten van het rijk hadde; om dat hy de eerfte en voornaemfte der Keizeren was, die toenmaels te zaemen regeerden (*i*). LACTANTIUS noemt hem daerom den *ouden* Koning (*k*). Evenwel was GALERIUS de eerfte en voornaemfte oorzaek der vervolging.

Dan, om een gereegeld bericht te geeven, van deefe grouwzaeme vervolging, dienen wy vooraf kortelyk iets te zeggen, van den ftaet des Keizerrijks, onder DIOCLETIANUS, van zijne Mede-regenten, en opvolgers. — Er waeren naemenlyk neegen Keizers, die, of gelijktijdig, of na elkander, regeerden, voor dat de Kerk rust kreeg, en het Christendom, tot den heerfchenden Godsdienst van het Rijk, gemaekt werdt; naemenlyk DIOCLETIANUS, MAXIMIANUS HERCULEUS, GALERIUS MAXIMIANUS, MAXIMINUS, SEREVUS, MAXENTIUS, LICINIUS, CONSTANTIUS CHLORUS en CONSTANTINUS. De zeeven eerften hebben de Christenen, met meerdere of mindere woede, op eene fchroomelyke wijs, vervolgt.

DIOCLETIANUS, een Dalmatier van afkoomst, die, onder zijnen Voorzaet NUMERIANUS, Overfte der lijfwacht geweest was, na dat gemelde NUMERIANUS, door zijnen fchoonzoon APER, vermoord was, werdt door het leeger, tot Keizer uitgeroepen. Dit gefchiedde, in het jaer 284, te *Chalcedon.* — Nadat hy APER, met eigen hand, gedoodt, en CARINUS, den broeder van NUMIREANUS, overwonnen had, kreeg hy het ganfche beftuur van het Keizerrijk alleen in handen, in het jaer 285.

Ver-

(*h*) EUSEBIUS l. c.
(*i*) LACTANTIUS *de Mort. Perfec.* c. 15.
(*k*) l. c. c. 19.

Vermits het Rijk, ter dier tijd, van alle kanten, in het Oosten en Westen, benaeuwd werdt, oordeelde hy eenen deelgenoot der regeering noodig te hebben, om het zelve te verdeedigen. Hy nam daerom, geene kinderen hebbende, MAXIMIANUS, die den toenaem heeft van HERCULEUS, tot Rijksgenoot aen, en vereërde hem, met den tijtel van *Augustus.* — De beide Keizers behaelden wel aenmerklyke overwinningen, op de Gaulen, Germaniers, en andere Barbaersche volken, maer, met dit alles, was het Rijk, in 't jaer 292, in groot gevaer, zo door binnenlansche, als buitenlandsche vyander. DIOCLETIANUS en MAXIMIANUS HERCULEUS besflooten daerom, elk eenen *Cæsar* te benoemen, die hen, in de Regeering, opvolgen, en te gelijk met hen, het Keizerrijk, tegen alle geweld, zo van binnen als van buiten, beschermen zouden. DIOCLETIANUS verkoos GALERIUS MAXIMIANUS, en de keus van MAXIMIANUS HERCULEUS viel, op CONSTANTIUS CHLORUS. — De eerste GALERIUS MAXIMIANUS was een *Daciër* van zeer geringe afkoomst, die geene andere verdienste had, dan alleen van onschrokken dapperheid. De ander CONSTANTIUS CHLORUS was een kleinzoon van den Keizer CLAUDIUS II, uit de dochter van deesen gebooren.

Om nu de banden, tusschen deese vier deelgenooten van het Rijk, des te vaster te leggen, werdt men te raede, dat de beide CÆSARS hunne vrouwen zouden wech zenden, om zich, door bloedverschap, naeder te verbinden. GALERIUS MAXIMIANUS trouwde VALERIA, de dochter van DIOCLETIANUS, en CONSTANTIUS CHLORUS kreeg THEODORA, de schoondochter van MAXIMIANUS HERCULEUS ter vrouwe.

Wijders werdt het Rijk, in vieren, verdeeld. MAXIMIANUS HERCULEUS kreeg *Italien* en *Africa*, met de nabuurige eilanden; GALERIUS kreeg *Thracien* en *Illyricum*; aen CONSTANTINUS CHLORUS vielen *Gallien*, *Brittannien* en *Spanjen* ten deele; het overige behield DIOCLETIANUS voor zich. — Evenwel bleev DIOCLETIANUS in zo verre de eerste en opperste, als de overige drie hem eene byzondere achting beweesen, zich aen hem grootelyks verplicht reekenden, wegens de macht, welke zy bezaeten, en hem, als hunnen gemeenen Vader, eerbiedigden. — Deese verdeeling van het Rijk had groote

ongemakken. Elk deeser vier Vorsten had zijne byzondere Ambtenaers, beide in het burgerlyk, en in het krijgsbestuur. Elk wilde zulk eene groote Krijgsmacht hebben, als 'er onderhouden was, toen 'er één Keizer regeerde. Hier door werdt het getal der Krijgsknechten uitermaete vermeenigvuldigd, de belastingen grootelyksch verzwaerd, en de akkers, by gebrek van handen, onbebouwd gelaeten. Hier door werdt het Rijk geweldig verzwakt. — Deese waeren de treurige gevolgen der lafhartigheid van DIOCLETIANUS, gelijk LACTANTIUS zegt (*l*). die zijn lijv niet gaerne, in gevaer, stellen wilde.

DIOCLETIANUS, de eerste en oudste der Keizeren, liet de Christenen, tot het jaer 298, het vijftiende van zijne Regeering, niet alleen ongemoeid, maer zy genooten zelvs uitneemende voorrechten (*m*). Maer toen begon de gedaente der zaeke zodaenig te veränderen, dat de belyders van het Euangelie nimmer te vooren zulk eene geweldige woede hadden doorgestaen. — De eerste aenleiding was deese. Op zijnen tocht, tegen de Persen, wilde hy de Wigchelaers raedpleegen, die, uit de ingewanden der geslachte offerdieren, toekoomende dingen voorspelden; maer, vermits de Priesters het mislukken der wigchelary daer aen toeschreeven, dat 'er veele Christenen, die den dienst der gewaende Godheeden versmaedden, aen het Hov, en in het leeger waeren, gav hy bevel, dat alle de Hovelingen en Krijgsknechten offeren zouden, onder bedreiging van geesselslagen en ontslag (*n*).

Dit was het begin der vervolging van DIOCLETIANUS. Maer zy betrof alleenlyk de krijgsknechten. Vijf jaeren laeter gav hy, op aenhitsing van zijnen Ambtgenoot GALERIUS, veel bloediger Bevelschrivten uit, tegen de Christenen, welke eene woedende en algemeene vervolging te weeg brachten. — Deese geweldige storm begon derhalven eerst te recht, in het jaer 303.

Omtrent dien tijd, kwam GALERIUS MAXIMIANUS by zijnen schoonvader DIOCLETIANUS, te *Nicomedien* in *Bithynien*, alwaer hy den winter doorbracht, en liet niets onbeproevd, om hem,

(*l*) l. c. c. 7.
(*m*) EUSEBIUS l. c. l. VIII. c. 1.
(*n*) LACTANTIUS *de mort. Persecut.* c. 10.

hem, tot het vervolgen der Christenen, te beweegen. — LACTANTIUS telt deesen GALERIUS, die ook *Armentarius*, of de *Veehoeder*, wordt bygenaemd, om dat hy, in zijne jeugd, het vee gehoedt had, onder de slechste Keizeren, en beschrijvt hem, als eenen mensch, die van natuure tot wreedheid geneigd, aen allerlei godloosheid overgegeeven, en een vyand van alle geleerdheid was (*o*). — De drijvveer van GALERIUS schijnt het bygeloov geweest te zijn, en de zucht, om den afgodendienst, die, door de verbaesende voorderingen van het Christendom, lag te ziel toogen, te herstellen (*p*).

DIOCLETIANUS, van zich zelvs een gemaetigd en zachtzinnig Vorst, betoonde zich afkeerig, van eene bloedige vervolging, en oordeelde het genoeg, wanneer de Hovelingen en Krijgsknechten maer, van het Christendom, werden afgetrokken. Op het aenhouden van den verbitterden GALERIUS, riep DIOCLETIANUS eene breede Raedsvergadering te zaemen; dan, in weerwil van de eenpaerigheid der stemmen, voor het bloedvergieten, kon de oude Keizer 'er voor als nog niet toe besluiten (*q*).

Ondertusschen bediende zich GALERIUS van allerleie helsche kunstgreepen, om DIOCLETIANUS, tot het uitvaerdigen van Bloedplakaeten, tegen de Christenen, over te haelen, en bereikte ten laetsten zijn boosaertig oogmerk. — Hy moet derhalven, voor de eerste oorzaek van deese vreesselyke vervolging gehouden worden, zo dat zy, met meerder recht, de *Maximiaensche* of *Galeriaensche*, dan de *Diocletiaensche*, heeten mooge. — Trouwens in het Bevelschrivt, het welke hy kort voor zijnen dood, ter herroeping van de voorige Bloedplakaeten, heeft uitgegeeven, erkent hy zelvs, dat hy de vervolging had te weeg gebracht (*r*)

Maer wat verbitterde MAXIMIANUS GALERIUS dermaeten, tegen de Christenen? — Hy was een man een wreedaertig karakter, die nergens anders van wist, dan van krijgszaeken, en, naermaete hy onverstandiger was, meer verslaevd, aen

(*o*) l. c. c. 9.
(*p*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. p. 775.
(*q*) LACTANTIUS l. c. c. 11.
(*r*) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. VIII. c. 17. LACTANTIUS *de mort. Perse cu.* c. 34.

den voorouderlyken afgodsdienst. Daer in werdt hy gestijvd, door de Priesteren, en byzonder door zijne Moeder ROMULIA. Deze was gewoon daegelyks te offeren, en, uit het overschot der gewijde gaeven, prachtige maeltijden aen te leggen; maer daer op wilde de Christenen niet verschijnen. Dit beschouwde zy, als eene ondraegelyke versmaeding; zy hieldt daer om geduurig aen, by haeren zoon, met klachten en verzoeken, dat de Christenen mogten worden uitgeroeid (*s*).

Ondertusschen geevt GALERIUS 'er zelvs, in het zo even gemelde Bevelschrivt, eene andere reeden van, dat naemenlyk de Christenen, niet alleen, van den Godsdienst zijner Voorvaderen, geheel en al afgevallen, maer ook onder elkander, in begrippen en voorschrivten, grootelyks verdeeld waeren (*t*). — Denkelyk kwam 'er nog eene staetkundige reeden by: te weeten GALERIUS had al vroeg het ontwerp beraemt, om zich, met verstooting van zijne Ambtgenooten, meester te maeken van het gansche Keizerrijk. Ondertusschen had hy allen grond, om te vreesen, dat de Christenen de partij van CONSTANTIUS, door welken zy grootelyks begunstigd werden, kiesen, en zich, tegen zijn heerschzuchtig oogmerk, verzetten zouden (*u*).

Althans hy wist DIOCLETIANUS, den ouden Keizer, ten laetsten te beweegen, om een Bevelschrivt, tegen de Christenen uit te geeven. Dit geschiedde, in het begin van het jaer 303. — DIOCLETIANUS, die toen te *Nicomedien* was, gav last, om alle de Kerken der Christenen te verwoesten, alle hunne boeken en schrivten te verbranden, hen, van alle waerdigheid en burgerlyke voorrechten te ontzettten. „ Er werdt bevoolen, (zegt EUSEBIUS (*v*)) „ de Kerken, tot den grond, te „ slechten, de Heilige Schrivten, door het vuur, uit de waereld te helpen, die in waerdigheid waeren eerloos te ver- „ klaeren, en die, *in de huisbediening*, waeren, by äldien zy, „ by de belydenis van het Christendom, bleeven, van hunne „ vryheid te berooven. Dit was de inhoud van het *eerste* „ be-

(*s*) LACTANTIUS l. c. c. 11.
(*t*) EUSEBIUS l. c. l. VIII. c. 17.
(*u*) MOSHEIM *de rebus Christian. ante* CONSTANT. *M.* p. 919, 920.
(*v*) l. c. l. VIII. 2.

„ bevel tegen ons, enz.” Het is eenigsſins bedenkelyk, welke perſoonen bedoeld werden, onder den naem van zulken, die *in de huisbediening* waeren, τους εν οικετιας. De Heer van der MEERSCH, in de aenteekeningen, op zijne Nederlandſche vertaeling, is van oordeel, dat het, van de Hovbedienden, die in ’s Keiſers paleis waeren, moet verſtaen werden (*w*). Maer dan zou GALERIUS weinig verder gevoorderd zijn, dan in het jaar 298, toen ’er reeds was vastgeſteld, dat de Ambtenaers, aen het Hov, en in den Krijgsdientst, die het Christendom bleeven aankleeven, van hunne waerdigheeden, zouden ontzet werden (*x*). Voeg ’er by, dat zy, *die in de huishouding* waeren, van zulken, die *in waerdigheid* waeren, onderſcheiden werden. — Wy denken daerom, met anderen (*y*), aen ſlaeven en vrygelaetene, zo dat de eerſten nimmer in vryheid zouden geſteld, en de laetſte wederöm, van de vryheid, zouden beroovd worden.

Dit Keizerlyk Bevelſchrivt was zacht, in vergelyking van de volgenden, maer evenwel het was, voor de zaek van het Christendom, hoogst verdervelyk. — Uit kracht van het zelve, moesten de Kerken allerweegen, tot den grond toe, geſlecht worden. — Alle de Christenen, vooräl de Bisſchoppen en Leeraars, moesten de Heilige Schrivten, in handen der Magiſtraeten, overgeeven. Die dit gedeelte van het Bevelſchrivt gehoorzaemden, kreegen den ſchandnaem van *Traditores*, of *Overleeveraers* (*z*). Zelvs werdt den Magiſtraeten de doodſtraf bedreigd, wanneer zy te ſlap en nalaetig waeren, in het opzoeken der Heilige Boeken. (*a*). — De opgehaelde Heilige Schrivten moesten openlyk verbrand worden. — Ambtenaers, die het Christendom niet verzaekten, moesten, van hunne waerdigheeden, ontzet, vrygelaetenen, van de vryheid, wederöm beroovd, en ſlaeven, voor altoos, in dienstbaerheid gehouden werden. —

Dit *eerſte* Bevelſchrivt derhalven was nog niet bloedig, en

(*w*) *pag.* 457.
(*x*) *Boove n pag.* 342.
(*y*) VALESIUS *in verſione* EUSEBII DODWELL *Diſſ. Cyprian. Diſſ.* XI. §. 71.
(*z*) OPTATUS MILEVITANUS *de Schiſm. Donatiſt.* l. I. §. 15.
(*a*) AUGUSTINUS *Brevic. Colat. cum Donat.* c. 15, 17.

ſprak in het geheel niet, van doodſtraffen, teegen de Christenen. Evenwel ontbrak het niet, aen zulken, die den marteldood ondergingen, om dat zy de Heilige Boeken, aen de Magiſtraeten, ter verbranding niet wilden over geeven (*b*). EUSEBIUS (*c*), maekt melding van eenen Christen, die het Keizerlyk Bevelſchrivt te *Nicodemien*, door eenen ontydigen yver vervoerd (*d*), afſcheurde, en, met den dood, geſtraft werdt. Trouwens zy, die de Heilige Boeken, aen de Magiſtraeten, overleeverden, deeden het, om den dood te ontwijken (*e*).

Op dit eerſte Bevelſchrivt van den Keizer DIOCLETIANUS, volgde ſpoedig een *tweede*, het welk veel wreeder was. Daer door kreegen de Overheeden last, om de Bisſchoppen en Leeraers in de gevangenis te werpen, en te noodzaeken, om den afgoden te offeren. „ Het eerſte bevel tegen ons, (zegt EUSEBIUS (*f*)) „ werdt, *niet lang daerna*, van anderen „ gevolgd, waer by belast werdt, alle de Opzieners der „ Kerken, in alle plaetſen, eerst in boeiens te werpen, en „ vervolgens, door allerleie middelen, tot offeren te nood„ zaeken."

GALERIUS had zich van eene zeer booräertige list bedient, om den ouden Keizer, tegen de Christenen, te verbitteren; hy liet naemenlyk den brand ſteeken, in het Paleis te *Nicomedien*, en gav 'er den Christenen de ſchuld van. — LACTANTIUS bericht ons, dat 'er, tot twee keeren toe, brand ontſtaen zy, in het Paleis, alwaer zich DIOCLETIANUS en GALERIUS thans onthielden, en dat de Christenen daer meede beticht wierden. EUSEBIUS ſpreekt, maer van éénen brand, en zegt, dat 'er, by die geleegenheid, ganſche geſlachten van Christenen, op 's Keizers bevel, by groote hoopen, door vuur en zwaerd, zijn van kant gemaekt (*h*). — Maer de tweede brand, die vijftien daegen na de eerſte voorviel, ſchijnt ſpoedig gebluscht, en

(*b*) AUGUSTINUS l. c. c. 13, 15.
(*c*) l. c. l. VIII. c. 5.
(*d*) LACTANTIUS l. c. c. 13.
(*e*) OPTATUS MILEVETANUS l. c.
(*f*) l. c. l. VIII. c. 2.
(*g*) l. c. c. 14.
(*h*) l. c. l. VIII. c. 6.

en van weinig belang geweest te zijn. Deese zal de reden zijn, dat 'er EUSEBIUS geene melding van maeke (*i*).

Maer 'er is eene bedenking, over de oorzaek van deesen brand. LACTANTIUS zegt uitdrukkelyk, dat GALERIUS den zelven heimelyk had doen aensteeken, om 'er den Christenen de schuld van te geeven (*k*). EUSEBIUS verklaert, dat hem de oorzaek onbekend waere: „ in die zelvde daegen, (zegt hy) „ ontstondt 'er brand, in weet niet by wat toeval, in „ het Keizerlyk Paleis te Nicodemien (*l*)." Keizer CONSTANTIN *de Groote*, die, by het voorval, zelvs tegenwoordig was, verzekerd dat de bliksem in het Paleis geslaegen zy (*m*). — Misschien kan het een en ander overëengebracht werden, door de vooronderstelling, dat de eerste brand, door GALERIUS, gesticht, en de tweede, door den bliksem, veroorzaekt zy.

Hoe het zy GALERIUS gav de schuld van den brand, aen de Christenen, en, om den ouden Keizer, nog des te meer te verbitteren, verliet hy *Nicomedien*, zeggende, dat hy anders gevaer liep, van leevendig verbrand te werden (*n*). — Het eerste, het welk hy deedt, was, dat hy allen, die in zijn Paleis waeren, bevel gav, om te offeren, om het zelve, langs dien weg, van de Christenen te zuiveren. PRISCA zijne Gemaelin, en VALERIA zijne dochter, beide heimelyke Christinnen, gehoorzaemden aenstonds (*o*). Maer de meesten der Hovelingen, die Christenen waeren, weigerden zich te onderwerpen, en werden daeröp, na langduurige pijningen, wreedäertig ter dood gebracht (*p*).

Hier by bleev het niet. 's Keizers woede strekte zich uit, tot alle de ingezeetenen van Nicodemien, die Christenen waeren, vooräl tot de Leeraers. Deesen werden, zonder eenig onderzoek of rechtspleeging, als brand stichters, op de deerlykste wijs, om het leeven gebracht. Veelen werden,

(*i*) MOSHEIM l. c. *pag.* 929.
(*k*) l. c.
(*l*) l. c.
(*m*) ORATIO *ad Sanctorum cœtum* c. 25.
(*n*) LACTANTIUS l. c. l. 15.
(*o*) LACTANTIUS l. c.
(*p*) EUSEBIUS l. c. l. VIII. c. 6.

by hoopen, verbrand (*q*). Anderen, beide Mannen en Vrouwen, werden in zee gesmeeten (*r*).

Deese woede bepaelde zich alleenlyk tot de Stad *Nicodemien*, en was in zo verre slechts eene byzondere vervolging. Zy was het gevolg van de gewaende brandstichting. Maer de vervolging, welke uit kracht van het *tweede* Bevelschrivt, zo even vermeld, werdt aengericht, was algemeen. — De aenleiding daertoe was een opstand in *Armenien* en *Syrien*, welke al meede aen de Christenen geweeten werdt: „ Als, niet
„ lang daerna, eenige anderen te *Melitana*, en het naer die
„ Stad genaemde Land, en anderen wederom in *Syrien*, zich
„ meester van het Rijk zochten te maeken, werdt 'er, door
„ een Keizerlyk bevel, gelast, de Bisschoppen van alle Ker-
„ ken, in alle plaetsen, in de gevangenissen en boeien, te
„ werpen; en het schouwtooneel van het geene hier op volg-
„ de, gaet alle geloov te booven. Eene ontelbaere meenigte
„ werdt, in alle plaetsen, gevangen genoomen, en de ker-
„ kers, het gansche Rijk door, welke te vooren geschikt
„ waeren, voor moordenaeren en snoodste deugnieten, wae-
„ ren toen opgevuld, met Bisschoppen, Ouderlingen, Diaco-
„ nen, Voorleezers, en Bezweerers; zo dat 'er geene plaets
„ overgebleeven waere, voor zulken, die, om schelmstuk-
„ ken, veröordeeld waeren (*s*)."

Dit nieuwe Bevelschrivt bepaelde zich derhalven alleenlyk tot de Kerkendienaers; ook schreef het geene dood straffen voor, maer alleenlyk gevangenissen. — DIOCLETIANUS, die tot dus verre afkeerig bleev, van bloed vergieten, zal zeekerlyk verwacht hebben, dat de meesten zich, door eene langduurige gevangenis, in de akeligste kerkers, zouden laeten overhaelen, om, ter verkrijging van hunne vryheid, het Christendom te verloochenen.

Dan hier by liet het de woede niet berusten. Er volgde spoedig een *derde* Bevelschrivt, uit kracht van het welk allerleie uitgezochte pijnigingen moesten in het werk gesteld worden, om de Kerkelyke Persoonen, die allerweegen, in de ge-

(*q*) LACTANTIUS l. c.
(*r*) EUSEBIUS l. c.
(*s*) EUSEBIUS l. c. l. VIII. c. 7.

gevangenisſen, waeren opgeſlooten, tot het offeren aen de afgoden, te dwingen. De Keizer verwachtte zeekerlyk, dat, wanneer de Opzieners der Kerke bezweeken waeren, de overige Christenen hun voorbeeld ſpoedig volgen zouden. — Ondertusſchen waeren de meesten ſtandvastig, en ondergingen de folteringen, welke veelen het leeven kostten, zeer geduldig. „ Er werdt bevoolen, de gevangenen, zo zy offer„den, te laeten gaen, maer zulken, die dit weigerden, „ duizenderleie pynen aen te doen. Hoe zou men toen we„derom hebben kunnen tellen de meenigte der Martelaeren, „ in ieder Landſchap, en byzonder van die in *Africa*, *Mauri„tanien*, *Thebais*, en *Egypten?* uit welk laetſte Gewest, „ verſcheidenen, die, in andere Steeden en Landſchappen, „ gekoomen waeren, door hunne martelaryen, hebben uit„gemunt (*t*)."

Tot dus verre bepaelde zich het geweld, alleenlyk tot de Kerken-dienaeren, en Opzieners der Gemeente; maer, in het volgende jaer 304, kwam 'er een *vierde* Bevelſchrivt te voorſchijn, in het welk den Landvoogden en Magiſtraeten last gegeeven werdt, om alle Christenen, zonder onderſcheid, door alle dwangmiddelen van pijniging, tot den afgodsdienst, te noodzaeken. „ Als het tweede jaer gekoomen was, en de „ vervolging teegen ons zeer ſterk werdt voortgezet, URBANUS „ toen Landvoogd van het Wingewest (Palestina) zijnde, „ kwaemen 'er Keizerlyke Brieven, waeriñ, bywijs van een „ algemeen bevel, *καθολικω προςαγματι*, gelast werdt, dat „ *allen*, op alle plaetſen, den afgoden zouden offeren. Waeröp „ TIMOTHEUS te *Gaza*, eene Stad van *Palestina*, na dat hy „ duizenderlei pijningen had doorgeſtaen, in een langzaem „ vuur geplaetst zijnde, eene echte proev van oprechte Gods„vrucht, zeer kloekmoedig, gegeeven heeft, enz. (*u*)."

De zoort van pijniging werdt niet bepaeld, maer, aen de Landvoogden en Magiſtraeten, overgelaeten. Dit maekte eene aenmerkelyke verſcheidenheid, in de folteringen. Alle de Overheeden ondertusſchen, om den Keizer te behaegen,

(*t*) EUSEBIUS l. c. l. VIII. c. 7.
(*u*) EUSEBIUS *de Martyribus Paleſtina* c. 3.

fcherpten hun vernuft, om nieuwe zoorten van pijningen uit te denken, en gelijk LACTANTIUS aenteekent (*v*), zy beyverde zich, als om ftrijd, om de een den anderen te overtreffen. — Ook werdt 'er, in het Bevelfchrivt, niet belast, hoe men handelen moest, met zulke Christenen, die de folteringen ftandvastig ondergingen, en, hoe zeer ook gepijnigd, bleeven weigeren den afgoden te offeren. Dit maekte wederöm dat de Overheeden, naer hun onderfcheiden karakter, verfchillende weegen infloegen. Hier werden de kloekmoedige aenkleevers van het Christendom gebannen, daer van een oog of van een been beroovd, elders onthoofd, den wilde dieren voorgeworpen, of, op andere wijzen, ter dood gebracht (*w*).

Zo wreedäertig werdt 'er nu gewoedt, tegen alle de Christenen, in alle de Landfchappen van het Romeinfche Keizerrijk, *Gallien*, het welk, onder de zachtere regeering van CONSTANTINUS CHLORUS ftondt, alleenlyk uitgezonderd (*x*). — Deeze Vorst, die zeer gemaetigd was, en den Christenen geen kwaed hart toedroeg, had, gelijk wy gezegt hebben (*y*), het beftuur, over *Gallien*, *Brittannien*, en *Spanjen*. In *Spanjen* kon hy alle geweld niet verhinderen (*z*); hoe het, in *Brittannien*, gegaen zy, vinden wy niet aengeteekend; maer in Gallien alwaer hy zelvs tegenwoordig was, befchermde hy de Christenen, zo veel de omftandigheeden toelieten.

EUSEBIUS geevt deefen Vorst dit getuigenis (*a*): „ dat „ hy, zijn ganfche leeven door, van eenen zeer vreedzae„ men aert, voor zijne onderdaenen zeer zachtzinnig, „ en, voor den waeren Godsdienst, zeer gunftig ge„ weest zy. — Hy betoonde zich, (vervolgt de Gefchiedfchrijver) „ in alles, jeegens allen, zeer goedgunftig en wel„ daedig, en had geenszins deel, in den oorlog ons aenge„ daen; maer hy heeft de Godvreefenden, onder zijne heer„ fchappy, voor alle rampen en onheilen, beveiligt, en „ zelvs de Kerken niet om verre geworpen, noch eenige „ an-

(*v*) *Inftit. Divin.* l. V. c. 11.
(*w*) LACTANTIUS l. c.
(*x*) LACTANTIUS *de mort. Perfe eut.* c. 15.
(*y*) *Booven* p. 341.
(*z*) EUSEBIUS *de Maatyr. Palest.* c. 13.
(*a*) *Hist. Eccl.* l. VIII. 13.

„ andere nieuwigheid, tot ons nadeel, ondernoomen." — Ondertusfchen kan het zeer wel zijn, dat EUSEBIUS de zachtzinnigheid van CONSTANTIUS CHLORUS wat fterk geteekent hebbe, om zich, by zijnen zoon CONSTANTYN *den Grooten*, des te meer te veräengenaemen (*b*). Zo veel is evenwel zeeker, dat het den Christenen, onder de heerfchappy van CONSTANTIUS, ongelyk draegelyker geweest zy, dan hunnen broederen, in de overige Landfchappen, welke, aen de drie Keizeren, onderworpen waeren. GALERIUS was de drijvveer van al het woeden, en HERCULEUS liet zich gemakkelyk leiden.

In het volgende jaer 305 onderging het beftuur van het Keizerrijk eene zeer aenmerkelyke verändering. — GALERIUS, die reeds lang had zwanger gegaen, met een ontwerp, om het beftuur van het ganfche Keizerrijk, aen zich alleen, te trekken, noodzaekte zijne Ambtgenooten DIOCLETIANUS en HERCULEUS, om afftand te doen, van de Keizerlyke waerdigheid, verwachtende, dat hy, van CONSTANTIUS CHLORUS, die ziek en zwakkelyk was, fpoedig zoude ontlast worden (*c*). — Op eenen en denzelvden dag, naemenlyk den eerften Mei 305, leiden DIOCLETIANUS en MAXIMIANUS HERCULEUS hun Rijksgebied needer, de eerfte te *Nicodemien*, en de ander te *Milaen*.

Nu waeren 'er twee Keizers GALERIUS en CONSTANTIUS. Maer, om dezelvde gedaente van regeering te behouden, werden 'er twee nieuwe *Cæfars* benoemd. Ook, in dit geval, fchikte GALERIUS alles, naer zijnen zin, en maekte dat daer toe MAXIMINUS en SEVERUS verkoofen wierden; menfchen van eene laege afkoomst, van welken hy wist, dat zy hem van de hand vliegen zouden. CONSTANTIUS moest zien, dat zijn zoon CONSTANTINUS, die zich naderhand den bynaem van den *Grooten* verworven heeft, van het beftuur geheel wierdt uitgefloten (*d*).

Nu waeren 'er wederom vier Opperhoofden GALERIUS, CONSTANTIUS, MAXIMINUS en SEVERUS. Deefe verdeelden het Kei-

(*b*) MOSHEIM *de rebus Christian. ante* CONSTANTIN. M. p. 936.
(*c*) LACTANTIUS *de mort. Perfecut.* c. 20.
(*d*) LACTANTIUS l. c. c. 18. 19.

zerrijk op deese wijs, dat het geheele *Oosten* aen GALERIUS bleev, uitgenoomen *Syrien* en *Egypten*, het welk hy, aen MAXIMINUS, afſtondt; CONSTANTIUS CHLORUS was Keizer in het *Westen*, maer was genoodzaekt, om *Italien* en *Africa*, aen SEVERUS, over te laeten. — GALERIUS derhalven, van welke de beide *Cæſars* geheel afhangelyk waeren, beheerschte niet alleen het ganſche *Oosten*, maer ook *Italien* en *Africa*.

„ Terwijl GALERIUS zijnen dwinglandſchen ſcepter zwaei„ de, over deese wijd uitgeſtrekte Rijken, genooten *Span*„ *jen*, *Gallien*, en *Groot-Brittannien* de zoetigheeden eener „ billyke regeering; CONSTANTINUS CHLORUS regeerde alleen, „ om zijne onderdaenen gelukkig te maeken" (*e*). — In de Landen, welke GALERIUS, en zijne beide afhangelingen MAXIMINUS en SEVERUS, onderworpen waeren, werden de Christenen, hoe langs zo meer, vervolgd en mishandeld (*f*).

In het volgende jaer 306 werdt de grond gelegd van de verlosſing der Christenen, uit hunne verdrukking. CONSTANTIUS CHLORUS ſtierv in Brittannien, en zijn zoon CONSTANTINUS werdt, door het leeger, tot zijnen opvolger, uitgeroepen (*g*). Dit was GALERIUS geweldig tegen de borst, en daer uit ontſtondt een burgerlyke oorlog, en, onder alle die beroerten, baende CONSTANTINUS *de Groote*, de groote begunſtiger der Christenen, zich den weg, tot den Keizerlyken throon. Van deese merkwaerdige omwending, zullen wy, by het verklaeren der opening van het *zesde zeegel*, naeder handelen.

Onder alle die ſchroomelyke verwarringen, welke het Keizerrijk, op deszelvs grondvesten, deeden daeveren, genooten de Christenen doorgaens rust en vreede, in het Westen, uitgenoomen, in *Italien* en *Africa*, welke, onder het gebied van SEVERUS ſtaende, door GALERIUS, met eenen yſeren ſcepter, beheerschd werden. — In het Oosten werden zy wreedelyk vervolgd, tot het jaer 311, wanneer GALERIUS, die de voornaemſte oorzaek was van het leed, den Christenen aengedaen, geheel van gedachten veränderde.

Door

(*e*) MILLOT l. c. III *Deel*. p. 401.
(*f*) LACTANTIUS l. c. c. 21.
(*g*) LACTANTIUS l. c. c. 24, 25.

Door eene alleräkeligste kraukheid, waer van, by het openen van het *zesde zegel*, naeder, op den rand van het grav gebracht, gav hy een Bevelschrivt uit, waer by hy gelastte, dat alle vervolging, teegen de Christenen, zoude gestaekt worden (*h*). EUSEBIUS heeft ons dit zeer merkwaerdig Bevelschrivt bewaert (*i*); de Keizer gav niet alleen bevel, om de vervolging te doen eindigen, maer ook volkoomene vryheid, aen alle Christenen, om hunne Kerken te herbouwen, en hunnen Godsdienst openlyk te verrichtten.

Evenwel hebben de Christenen, in het Oosten, nog veel moeten lijden van MAXIMINUS. Deese liet den Christenen de rust, welke GALERIUS hun vergunt had, nog geene zes maenden, genieten. — EUSEBIUS geevt ons van deese zaek een zeer duidelyk bericht (*k*). MAXIMINUS naemenlyk, die in het Oosten den Dwingland speelde, nam ganschelyk geen genoegen, in het gemelde Bevelschrivt van GALERIUS, en kon 'er niet toe besluiten, om het openlyk bekend te maeken. Aen den anderen kant, durvde hy het zelve niet geheel verbergen. Hy liet het daerom, by onderhandsche Brieven, aen de Overheeden, om de vervolging te staeken, berusten. Ondertusschen was dit genoeg, om den weg te baenen, dat een aental van Christenen, uit de gevangenissen, en de Bergwerken, ontslaegen wierdt. „ Geheele troepen vervoorder„ den hunne reis, langs de weegen en straeten, God lovzan„ gen en Psalmen toejuichende. Die kort te vooren, met „ de wreedste pijnigingen, geboeid, uit hun Vaderland, ge„ dreeven waeren, zag men blijmoedig, en met vrolyke aen„ gezichten, hunne woonsteeden wederom betrekken; zo „ zelvs dat zy, die te vooren niets dan moord dreigden, te„ gen allen verwachting, de wonderbaere omkeering ziende, „ ons daer over geluk wenschten (*l*)."

Deesen voorspoed der Christenen kon de Boosäertige MAXIMINUS niet dulden. Ook duurde dezelve slechts zes maenden. Hy begon, met, onder zeeker voorwendsel, de

(*h*) LACTANTIUS l. c. c. 33.
(*i*) *Hist. Eccl.* l. VIII. c. 17.
(*k*) l. c. l. IX. c. 1, 2.
(*l*) EUSEBIUS l. c. l. IX. c. 2.

byeenkoomsten, in de booven gemelde *Rustplaetsen*, te verhinderen. Vervolgens kocht hy, onder de hand, lieden om, die verzoekschrivten inleeverden, dat de Christenen niet mogten geduld worden (*m*). Dit voorbeeld volgden de Landvoogden, en Magistraeten der Steeden, naer, om zich, by den Keizer, te veräengenaemen. Ook deedt hy al wat in zijn vermoogen was, om den yver van het bygeloovig gemeen, voor den afgodsdienst, op te wekken (*n*): Eindelyk gav hy, op het verzoek der Landvoogden en Magistraaten kwanswijs, een Bevelschrivt uit tegen de Christenen, het welk derhalven het vijfde geweest is.

Dit Bevelschrivt werdt, daer de voorige slechts op papier geschreeven waeren, in koper gesneeden, en gelastte, dat de Christenen aller weegen zouden verjaegd worden (*o*). — Zelvs beöorloogde de Keizer de *Armeniers*, om dat zy weigerden, van het Christendom, afstand te doen (*p*). Toen CONSTANTINUS de Christenen openlyk begunstigde, gav ook MAXIMINUS, om dat hy niet anders durvde, een bevel uit om de vervolging te staeken; maer, daer zijn boosäaertig karakter genoeg bekend was, kon 'er zich niemand op verlaeten (*q*). — Eindelyk evenwel heeft hy, kort voor zijnen rampzaeligen dood, den Christenen het recht gedaen, van, door een openbaer bevelschrivt, te verklaeren, dat zy vry waeren van de misdaeden, van welke hy hen beschuldigt had (*r*).

Ten laetsten heeft nog LICINIUS, de Rijksgenoot van CONSTANTINUS den Grooten, de Christenen vervolgt. Er ontstondt naemenlyk een oorlog, tusschen deese beide Vorsten, en, offschoon LICINIUS, in eenen veldslag, overwonnen zijnde, in het jaer 314, een vreedesverdrag, met CONSTANTINUS, geslooten had, waepende hy zich, negen jaeren laeter, op nieuws, tegen deesen zijnen Rijksgenoot. Geduurende deesen tweeden krijg, die in het jaer 323 eenen aenvang nam, richtte hy zijne woede, tegen de Christenen, met oog-

(*m*) EUSEBIUS l. c. l. IX. c. 2.
(*n*) *Idem* l. c. l. IX. c. 4.
(*o*) *Idem* l. c. l. IX. c. 7.
(*p*) *Idem* l. c. l. IX. c. 8.
(*q*) *Idem* l. c. l. IX. c. 9.
(*r*) *Idem* l. c. l. IX. c. 10.

oogmerk, om, langs deefen weg, de voorftanders van den Heidenfchen afgodsdienst op zijne zijde te krijgen. Zelvs liet hy veele Bisfchoppen, na dat zy, op eene wreedäertige wijs, gepijnigd waeren, deerlyk om het leeven brengen.

Deefe LICINIUS was de zwaeger en de Rijksgenoot van CONSTANTINUS *den Grooten*. Deefe beide Vorften gaeven, na het verflaen van MAXENTIUS, te zaemen eene wet uit, ten voordeele der Christenen (*s*). Hy werdt daeröm, voor eenen Christen gehouden (*t*); maer hy was het in de daed niet. Dit blijkt klaer genoeg, uit de gedenkpenningen, welke nog van hem overig zijn, en op welke de teekens der afgodery gezien worden (*u*), als meede uit de redenvoering, welke hy, tot zijne Soldaeten, hieldt voor den veldflag, tegen CONSTANTINUS (*v*). Hy fchijnt, ten aenzien van den Godsdienst, den ftaetkundige gefpeelt, en daeriïn, naer gelang der omftandigheeden, zijn voordeel bedoelt te hebben. — Dit openbaerde hy allerduidelykst, toen hy, voor de tweedemael, de waepenen, tegen CONSTANTINUS, had opgevat.

EUSEBIUS geevt ons een omftandig verflag van de mishandelingen, welke LICINIUS den Christenen heeft aengedaen, fchrijvende (*w*). „ Zo ras had hy niet beflooten, CONSTANTYN
„ te beöorloogen, of hy begon, ook tegen het Opperwee-
„ zen, te ftrijden, Dien hy wist dat CONSTANTYN eerde.
„ Ingevolgen hier van ging hy de Godsdienftigen, onder zijn
„ gebied, die zijner regeering nimmer eenig nadeel, hoe
„ ook genaemd, hadden toebracht, van tijd tot tijd, in ftilte
„ beftrijden. — Voor eerst dan verdreev hy alle Christenen,
„ uit zijn Paleis. — Vervolgens beval hy, de Soldaeten,
„ die in de fteeden bezetting hielden, af te zetten, en van
„ alle eer en waerdigheid te berooven, wanneer zy aen de
„ afgoden niet offeren wilden." — Die onderhandfche vervolging, indien ik haer zo noemen mag, begon derhalven reeds lang, voor dat hy, ten tweedenmaele, de waepenen,

(*s*) EUSEBIUS l. c. l. IX. c. 9.
(*t*) *Idem* l. c. l. X. c. 4. SOZOMENUS *Hist. Eccl.* l. I. c. 7.
(*u*) NORISIUS *de Numismate* LICINII c. 5.
(*v*) EUSEBIUS *de vita* CONSTANTINI l. II. c. 5.
(*w*) *Hist. Eccl.* l. X. c. 7.

tegen CONSTANSTYN, had opgevat. Zijne woede bepaelde zich toen alleenlyk tot de Christenen, onder de Hoovelingen, en de Krijgslieden, die, in de ſteeden, bezetting hielden, om de inwendige rust te bewaeren. Vervolgens ſloeg zy over, tot de Opzieners der Gemeente; hy maekte, in het jaer 320, eene wet, dat zy, in elkanders Bisdommen, niet mogten zaemen koomen, dat mannen en vrouwen niet, te gelijk, de Godsdienſtige vergaederingen mogten bywoonen, en dat de Christenen, niet in de Kerken, welke hy voorwendde te klein te zijn, maer in het oopen veld, den Godsdienst oeffenen moesten (*x*).

Maer toen hy het harnasch, tegen CONSTANTINUS, had aengegespt, kwam hy openlyk uit, als een verklaerde vyand der Christenen. „ Wat behoeven wy, vervolgt EUSEBIUS (*y*); „alles ſtuk voor ſtuk op te haelen, het welke deeſe Godgehaete verrichtte? Hoe die wetverbreeker de onrechtvaerdigſte wetten uitdacht: want hy verboodt, by eene wet, „ dat iemand, den ellendigen in de gevangenisſen, door „ menschlievendheid bewoogen, voedſel zou geeven, of „ eenig medelijden betoonen, met zulken, die, in de „ boeien, van honger vergingen. — Deeſe wreede wet was „ evenwel, met bedreiging, geſtaevd, dat zy, die zodaenig „ een medelijden betoonden, het zelvde lijden ondergaen „ zouden met de geenen, over welke zy zich ontfermt hadden; zo dat zy ook, in boeien en gevangenisſen, zouden „ geſlooten werden, om dezelvde ſtraf te lijden, als die „ ellendigen (*z*)."

Hier by bleev het niet. Hy liet ook de Kerken, tot den grond toe, ſlechten, byzonder in de Steeden van *Pontus*. De Bisſchoppen werden, als waeren zy moordenaers, van kant gemaekt; zelvs op onmenſchelyke wijſen, zo dat hunne lichaemen geſlacht, in ſtukken gehouwen, en, tot aes der visſchen, in de zee geworpen wierden. Dit gav aenleiding, dat de Christenen, zich nergens veilig achtende, de vlucht naemen,

(*x*) EUSEBIUS *in vita* CONSTANTINI l. I. c. 51, 53.
(*y*) *Hiſt. Eccl.* l. X. c. 7.
(*z*) EUSEBIUS *Hiſt. Eccl.* l. X. c. 7.

men, in de woestijnen en bosfchen. — Zelvs was de dwingland voorneemens, eene algemeene vervolging, tegen alle Christenen, aen te rechten (*a*). Maer de Voorzienigheid ftuitte zijne woede. Hy werdt, door CONSTANTINUS overwonnen, en naer *Thesfalonica* verbannen, alwaer hy, in het volgende jaer 325, gewurgd is.

Na den dood van LICINIUS, heerschte CONSTANTINUS alleen, die niet alleen het Christendom begunftigde, maer zelvs, tot den heerfchenden Codsdienst van het Keizerrijk, maekte.

Zo veele vervolgingen hebben de Christenen, van de Heidenfche Keizeren, ondergaen, tot het jaer 325, wanneer CONSTANTINUS den vreede der Kerke volkoomen herfteld heeft. — Geduurende deefen tijd, zijn 'er ftroomen bloeds der Martelaeren vergooten.

Onder DECIUS, offchoon zijne wreedäertige regeering maer van eenen korten duur waere, hebben veele Christenen den marteldood ondergaen. — De vervolging onder GALLUS, duurde flechts weinig langer, dan een halv jaer; zy bepaelde zich, alleenlyk tot de Opzieners en voortreffelykfte Christenen; ook werden deefen niet vermoord, maer in ballingichap gezonden. — Onder VALERIANUS had 'er eene fchroomelyke vervolging plaets. Dan hy liet alleenlyk Kerkelyken vermoorden, wanneer zy weigerden den afgoden te offeren; ten aenzien van aenzienlyke lieden, onder de Christenen, was eene mindere ftraf, en omtrent die van den middelbaeren en geringften Stand, was niets bepaeld. — Ten tijde van AURELIANUS hebben eenige Christenen, byzonder in *Thracien*, den marteldood ondergaen. Vervolgens genooten de Christenen eene aengenaeme kalmte, tot DIOCLETIANUS, die, in het het jaer 298, eene vreesfelyke vervolging aenrichtte, welke, zo onder zijn beftuur, als onder dat van zijne Ambgenooten, of opvolgers, het bloed der Martelaeren, als waeter, heeft doen ftroomen, vooräl na dat hy in het jaer 304, zijn *vierde* Bevelfchrivt, tegen de Christenen, had uitgegeeven.

Nu werden de *zielen der Martelaeren*, (om de gefchiedenis, op de Godfpraek, toe te pasfen) die, onder DECIUS

(*a*) EUSEBIUS l. c.

VALERIANUS, AURELIANUS, en DIOCLETIANUS, na dat hy zijn *vierde* Bevelschrivt, in het jaer 304, had uitgegeeven, geslacht waeren; deese zielen der Martelaeren werden den Apostel JOANNES, by het openen van het *vijfde zeegel, onder eenen altaer* vertoond, *roepende om wraek over hun bloed*, om daer door te kennen te geeven, dat de Christenen, voorāl toen het *vierde* Bevelschrivt van DIOCLETIANUS uitkwam, verlangen en bidden zouden, dat 'er, ten laetsten, een einde van hunne mishandelingen koomen mogt. — Er werdt *gezegd, dat zy nog eenen kleinen tijd*, tot dat naemenlyk MAXIMINUS zou zijn omgekoomen, *geduld moesten hebben, tot dat ook hunne meededienstknechten en hunne broeders*, de overige Leeraers en belijders van het Christendom, *zouden vervuld zijn, die gedood stonden te worden, gelijk zy.*

Kortōm er werdt, aen JOANNES, voorspeld, gelijk ook blijkbaer vervuld is, dat 'er, van DECIUS af, tot de alleenheerscbing van CONSTANTINUS den Grooten, eene verbaesende meenigte van Martelaeren, op eene wreedāertige wijs, zoude gedood worden, en dat voorāl de laetste vervolging, welke gemeenlyk de *Diocletiaensche* genaemd wordt, de zwaerste van alle weesen zoude. — Trouwens, op dat ik 'er dit nog by voege, DIOCLETIANUS, en zijne Mede-regenten, bedoelden niets minder, dan de geheele verdelging van het Christendom. Er zijn gedenkzuilen, in Spanjen, gevonden, op welke, als het waere, de zeegeprael, op de Christenen, gehouwen was, met deese woorden: *de naem der Chritenen, die het Rijk omkeerden, verdelgd zijnde; de Godsdienst van* CHRISTUS *overāl verdelgd zijnde*, enz. Ook zijn 'er gedenkpenningen, ten tijde van MAXIMIAUS HERCULIUS, geslaegen, op welke HERCULES verbeeld werdt, eene veelhoofdige slang, welke de Christenen schijnt vertoond te hebben, overwinnende (*b*).

(*b*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. *pag.* 778.

F. De opening van het ZESDE ZEEGEL, Kap. VI: 12—VII: 17.

a. De opening van het ZESDE ZEEGEL *zelve vinden wy*, Kap VI: 12-17.

a. Eerst werden de allerschroomlykste rampen beschreeven, welke God, over de vyanden van CHRISTUS *en zijn Koningrijk, brengen zoude*, *vs* 12-14, *en dan*

b. Werdt de angst en vrees geteekend, welke deese rampen, zouden te weeg brengen, vs. 15-17.

12. Ende ick sagh, doe het Lam den sesten segel der meermaelen gemelde Boekrolle geopent hadde, eene schrikbaerende schildery, ende siet, daer wiert of 'er was ontstaen een groote aerdbeevinge, (verg. Matth. XXVIII: 2.) (*e*) ende de sonne wiert swart als een hayren sack, ende de mane wiert als bloet.

13. Ende de sterren des hemels vielen op de aerde, gelijck een vijgeboom sijne onrijpe vijgen afwerpt, als hy van eenen grooten wint geschuddet wort.

14. Ende de hemel is wechgeweken, als een boeck dat toegerolt wort: ende alle bergen ende eylanden zijn beweegt uyt hare plaetsen.

De Apostel zag, in het zesde *gedeelte der Boekrolle*, het welk, door het verbreeken van het *zesde zeegel*, geöpend was, eene teekening van een allerschroomelykst onweeder, het welk zeer vreesselyke verwoestingen te weeg bracht. — In het gemeen, zegt hy: *'er was eene groote aerdbeeving.* Wy vertaelen het liever *een groot* en zwaer *onweeder*; zo koomt het voor, Matth. VIII: 24, en by de LXX, Jer. XXIII: 19. Nah. I: 3. Het grondwoord beteekent allerlei geweldige beweeging, en is daerom zeer geschikt, om een zwaer onweeder aen te duiden, het welk gepaerd gaet, met eenen schoo-

(*e*) Hand. 2: 20.

melyken stormwind, die alles verwoest en ter neder werpt. Dit geduchte onweeder ging ook vergezeld, van aerdbeevingen, gelijk ons, uit vs. 14^b, naeder blijken zal.

JOANNES zag meer byzonder de schrikbaerende uitwerkselen van dit geduchte onweeder, zo in den hemel, als op de aerde, vs. 12^b - 14.

Ten aenzien van den hemel, zegt hy, vs. 12^b - 14. *de zon was zwart enz.* — *De zon werdt zwart, als een hairen zak*; men denke aen eenen zak, gemaekt van eenen huid, die nog ruig en met hair bezet is, zoortgelyken, als de randsels der soldaeten. De zack is deese: de zon was bedekt, met dikke en zwarte wolken, en daerom konde zy haere lichtstraelen even weinig verspreiden, als of zy, met eenen hairen zak, was bedekt geweest. — *De Maen was als bloed*; door de meenigte van dampen, welke 'er voor de Maen heenen dreeven, vertoonde zy zich zo rood, als bloed. — *De starren des hemels vielen op de aerde, gelijk een vijgeboom zijne onrijpe vijgen afwerpt, als hy van eenen grooten wind geschudt wordt.* Alles teekende den allergeweldigsten stormwind, tegen welken niets bestand was. De Heer EICHHORN vat het zo, dat het, aen de menschen, die stonden te beeven en trillen, toescheen, als of de starren van den hemel vielen (c). Maer de Apostel zag dit alles, in eene schildery, afgeteekend. Men denke evenwel niet, aen eigenlyk gezegde starren, maer aen vuurige verschijnsels, welke, in de uiterlyke vertooning, eenigszins naer starren geleeken. Zulke vuurklooten, en dergelyke vuurige verschijnsels, vielen, uit den hemel, en dat in groote meenigte, op zoortgelyk eene wijs, als de onrijpe vijgen van den boom vallen, wanneer hy, door eenen geweldigen stormwind, geschokt wordt. — *De hemel week weck, als een boek, het welk toegerold wordt.* De spreekwijs is ontleend, van de toenmaelige gedaente der boeken, bestaende uit vellen, welke opgerold werden, op zoortgelyk eene wijs, als by ons de Land en Zeekaerten. De blaeuwe koleur van den hemel was, door de dik op één gestaepelde wolken, ten eenemael onzichtbaer, zo dat men 'er even zo wei-

(c) l. c. p. 214.

weinig van zien konde, als van de letteren, in eene opgerolde boekrolle.

Het verschrikkelyk onweeder bracht ook schroomelyke verwoestingen, op de aerde, te weeg: *alle bergen en eilanden werden bewoogen, uit derzelver plaetsen.* De vreesselyke stormwind ging gepaerd met aerdbeevingen, zo dat *alle bergen en eilanden*, zo veele 'er naemenlyk, in de gemelde schildery, aen den Apostel, vertoond werden, geweldig geschokt, en, uit derzelver plaetsen, bewoogen wierden. Hy zag *bergen*, die gedeeltelyk om verre gesmeeten, gedeeltelyk van den afgrond ingezwolgen, en *eilanden*, welke, door eenen schroomelyken vloed, dermaeten overstroomd werden, dat slechts de hoogste plaetsen zichtbaer waeren.

De teekening van dit vreesselyk en alles verwoestend onweeder is ontleend, uit de Schrivten der oude Propheeten, byzonder van JESAIAS, Kap. XIII: 10: *de starren des hemels, en zijne gesternten, zullen haer licht niet laeten lichten; de Zon zal verduisterd worden, wanneer zy zal opgaen, en de Maen zal haer licht niet laeten schijnen.* Kap. XXXIV: 4. *de hemelen zullen toegerold worden, gelijk een boek, en al derzelver heir zal afvallen, gelijk een blad van den wijnstok afvalt, en gelijk eene vijg afvalt van den vijgenboom.* — Zoortgelyke schilderingen vinden wy ook, by EZECHIEL, Kap. XXXII: 7: *ik zal den hemel bedekken en zijne Starren zwart maeken; ik zal de Zon, met wolken, bedekken, en de Maen zal haer licht niet laeten lichten*, zo ook Joël II: 31. *De Zon zal veränderd worden, in duisternis, en de Maen in bloed*; en Kap. III: 15. *de Zon en de Maen zijn zwart geworden, en de Starren hebben haeren glans ingetrokken.*

Dergelyke teekeningen van alles verwoestende onweeders, door welke de gansche natuur als omgekeerd wordt, zijn, by de Propheeten, geheimzinnige afbeeldingen van schroomelyke onheilen, byzonder van volks beroerten en burgerlyke oorloogen, door welke zeer groote veränderingen, in Koningrijken en Staeten, te weeg gebracht worden. — In de eerstgemelde plaets Jes. XIII: 10. voorspelt de Propheet den ondergang der *Babylonische Monarchy*, welke, door de *Meders*, zou vernietigd worden, beneevens de verbijstering en ellen

den der Babyloniers, welke, in hun uiterste verderv, zouden eindigen. Hy schildert de verschrikkelyke onheilen, welke de Babyloniers, in eenen alles vernielenden oorlog, treffen zouden, als een verschrikkelyk onweeder, door het welk de gansche natuur als omgekeerd, en de dag zelvs, in eenen akeligen nacht, veränderd wordt; en het geene hy vs. 10. geheimzinnig had voorgesteld, wordt vs. 11, met meer eigenlyke bewoordingen, voorgedraegen. — Kap. XXXIV. 4, geevt die zelvde Propheet eene zinbeeldige teekening van de geduchte oordeelen, welke de allerhoogste Richter, over de *Assyriers*, zoude uitöeffenen, op zulk eene ontzettende wijs, als of het geheeläl stondt gesloopt te worden. — EZECHIEL beschrijvt Kap. XXXII: 7. de jammerlyke verwoesting van *Egypten*, door NEBUCADNEZAR, en de ellenden, welke zy zoude te weeg brengen. — De Propheet JOEL teekent Kap. II: 31. de rampen der Jooden, by de verwoesting van Jerusalem, en Kap. III: 15. een allervreesselykst oordeel, het welk, naer ons inzien, nog toekoomende is.

Maer welke rampen en verwoestingen zijn 'er bedoeld, in die geheimzinnige vertooning, welke Apostel JOANNES, by het openen van het *zesde zeegel*, gezien heeft? Onses eráchtens worden wy zeer duidelyk geweesen, naer den ondergang van het Heidensch Rome, welke, met vreesselyke beroerten en verwoestingen, gepaerd ging. Te weeten onderlinge verdeeldheeden, onder de Opperhoofden van het Rijk, die, zo te gelijk met, als na DIOCLETIANUS, geheerscht hebben, wanördens, burgerlyke oorloogen, opstanden, en verwoestingen, welke als het waere de geheele natuur omkeerden, en de vreesselykste ellenden naer zich sleepten, hebben den weg gebaent, dat de heerschappy der Heidensche Keizeren geheel geëindigd zijn. CONSTANTYN *de Groote*, die ten laetsten de Romeinsche Heerschappy geheel en alleen in handen kreeg, maekte het Christendom, tot den heerschenden Godsdienst.

By dit algemeene moet men berusten, zonder te willen uitwijden, in eene byzondere verklaering van alle de deelen der Propheetische vertooning. De hoofdsom der teekening is een ontzettend onweeder, en alle de byzonderheeden dienen

zen niet alleen tot cieraed, maer ook om het vreesfelyke van dit onweeder des te leevendiger af te beelden. Dit onweeder was zeer gepast, om den ondergang van het Heidensch Keizerrijk, in de fchroomelykfte omftandigheeden, geheimzinnig te vertoonen. — De Heiland bediende zich, van zoortgelyk eene teekening, om de verwoesting van Jerufalem te befchrijven, Matth. XXIV: 29.

De angst en vrees, welke de fchroomelyke voorbereidfelen, tot den ondergang van het Heidenfche Keizerrijk, zouden te weeg brengen, worden vs. 15-17. eigenaertig geteekend.

15. Ende de Koningen der aerde, ende de Grootte, ende de Rijcke, ende de Overfte over duyfent, ende de Machtige, ende alle dienftknechten, ende alle vrye, door dat ontzettend onweeder, verfchrikt en beangftigd, verbergden haerfelven in de fpelonckcken, ende in de fteenrotzen der bergen:

16. Ende feyden tot de bergen ende tot de fteenrotzen, (*f*) Valt op ons, ende verbergt ons van het aengefichte des genen die op den throon fitt, ende van den toorn des Lams:

17. Want de groote dagh fijnes toorns is gekomen: ende wie kan beftaen?

De Apostel noemt menfchen op van allerlei ftanden, van den hoogften, van den middelbaeren, en van den laegften rang, *Koningen der aerde*, *en Grooten*, *en Rijken* enz. Deefe alle zag hy, in het thans geöpende deel der Boekrolle, naer hunnen onderfcheidenen rang, uitgedoscht. — Er is geen twijffel aen, of wy moeten hier denken, aen de vyanden van CHRISTUS en zijn Koningrijk, die de belyders der waerheid, onder DIOCLETIANUS en vervolgens, deerlyk mishandelt hebben. De *Koningen der aerde* zijn de Vorften, die regeerden, in die landftreeken, alwaer de Christenen vervolgd werden; men vergelyke onfe aenmerking, over het woord *aerde*, by vs. 4. *Grooten* zijn lieden van macht en aenzien, by voorbeeld Landvoogden en Magiftraetsperfoonen, (vergel.

(f) Jef. 2: 19. Hof. 10: 8. Luc. 23: 30. Openb. 9: 6.

Marc. VI: 21.) *Rijken* zijn zulken, die eenen overvloed van aerdsche schatten bezitten. De *Oversten over duizend en de Machtigen* zijn Krijgsbevelhebbers, vooräl van den hoogsten rang. *Alle dienstknechten en alle vryen* zijn alle lieden van den middelbaeren, en den laegsten rang; alle die naemenlyk, welke aen JOANNES vertoond werden.

Deese allen *verbergden zich in de spelonken en in de rotsen der bergen*, van angst en schrik, om, in deese onderäerdsche hoolen, de vreesselyke uitwerksels van dat geduchte onweeder, te ontwijken. Alle de vyanden van CHRISTUS Koningrijk, groote en kleine, haestten zich, om schuilplaetsen te zoeken.

Zy zeiden, tot de Bergen en Steenrotsen, in welker spelonken zy zich verschuilden, *valt op ons, en verbergt ons, van het aengezicht des geenen, die op den throon zit, en van den toorn des Lams.* — Zy bemerkten derhalven, of immers zy hadden het behooren op te merken, dat de onheilen, met welke het Romeinsche Rijk geteisterd werdt, de uitwerkselen waeren der rechtvaerdige gramschap van God en den Verlosser, over de onmenschelyke mishandelingen, welke den Christenen waeren aengedaen. *Want*, voegden zy 'er by, *de groote dag zijnes toorns*, die akelige tijd van Gods rechtmaetige gramschap, welken men reeds over lang had moeten verwachten, *is nu gekoomen.* Thans zou de ondergang van de heidensche vyanden des Christendoms, in het Romeinsche Keizerrijk, voltooid worden, en de voornaemste aenleggers der vervolging zouden, op eene jammerlyke wijs, omkoomen; daerom zeggen zy: *wie kan bestaen?* niemand onser zal het verderv ontwijken.

Menschen, die, door de algemeene rampen, verschrikt zijn, en dezelve beevende zoeken te ontwijken, worden meermaelen, by de Propheeten, vertoond als zich verbergende, in onderäerdsche hoolen; gelijk Jes. II: 19, *dan zullen zy, in de spelonken der rotssteenen, gaen, en in de hoolen der aerde, van weegen den schrik des* HEEREN, *en van weegen de heerlykheid zijner Majesteit, wanneer Hy zich opmaeken zal, om de aerde te verschrikken.*

De vyanden van CHRISTUS *Koningrijk zeiden, tot de bergen*

en tot de steenrotsen, valt op ons en bedekt ons, tot een teeken van hunne alleruiterste verschrikking. Ook dit gedeelte der teekening is ontleend uit Hos. X: 8, alwaer de ondergang van het Rijk der X stammen voorspeld wordt. De Heiland past het toe, op de verwoesting van Jerusalem, Luc. XXIII: 30. Men zou dit *zeggen tot de bergen en de steenrotsen, valt op ons en bedekt ons*, kunnen aenmerken, als eene tael van wanhoop, zo dat zy wenschten, op eene geweldige wijs, verpletterd te worden, liever dan langer, aen de uitwerkselen der Goddelyke gramschap, bloot gesteld te weezen (*d*). Onses erächtens evenwel schijnt het, met het reedenverband, beeter te strooken, dat zy de bergen en de steenrotsen als het waere te hulp roepen, om hen te bedekken, en hun, in derzelver speionken, eene veilige schuilplaets te verleenen.

De uitroep, de *groote dag van zijnen toorn is gekoomen, en wie kan bestaen?* heeft zeer veel overëenkoomst, met die, welke wy ontmoeten, Nah. I: 6: *wie zal, voor zijne gramschap, staen? en wie zal, voor de hittigheid van zijnen toorn, bestaen?* als meede Mal. III: 2. *wie zal den dag zijner toekoomst verdraegen? en wie zal bestaen, als hy verschijnt?*

Eene bedenking is 'er nog overig: hoe konde JOANNES de vervolgers der Christenen hooren zeggen, *tot de bergen, en tot de steenrotsen, valt op ons*, enz., daer de gemelde persoonen hem, slechts in eene teekening, vertoond werden? — De zaek is deese: de Apostel zag den angst en de verschrikking allerduidelykst, zo in het gezicht, als in de gebaerden van deese lieden, en het geene 'er, in hunne ontroerde gemoederen, omging, heeft hy met gepaste woorden, uitgedrukt. Hy zag de vrees en de verschrikking, in hunne houding en gebaerden, zo leevendig afgeteekend, dat het scheen, als of zy nitriepen, en dat zy ook werkelyk, wanneer zy hadden kunnen spreeken, zouden hebben uitgeroepen: *bergen en steenrotsen, valt op ons*, overschaduw ons, *en verbergt ons* enz.

Dit gedeelte der Propheetische vertooning vs. 15-17, geevt, in de hoofdzaek te kennen, dat de schroomelyke rampen, welke den ondergang van het Heidensch Rome zouden

(*d*) EICHHORN l. c. p. 215.

te weeg brengen, eene algemeene verschrikking, onder de vervolgers der Christenen, ten gevolge hebben zouden, en dat het rampzaelig uiteinde van den eenen, den anderen, zou bevreesd maeken, dat, ook hem, zoortgelyk een lot boven het hoofd hing.

Laeten wy de *vervulling* kortelyk aentoonen. — Het bericht van EUSEBIUS is zeer merkwaerdig, dat de regeering van DIOCLETIANUS zeer gelukkig geweest zy, tot dat hy begon de Christenen te vervolgen, wanneer hy, aen zwaere rampen, als zo veele uitwerkselen der Goddelyke gramschap, werdt blootgesteld. „Voor dat ons derhalven deese oor-„log trof, en zo lang wy, van de Keizeren, vriendschap „en vreede genooten, nam het Romeinsche Rijk toe, in „zo grooten overvloed van rijkdom en welvaert, dat het, „met geene woorden, genoegzaem kan beschreeven wor-„den. — Wanneer hunne macht en majesteit dus onbelem-„merd toenam, en van dag tot dag vermeerderde, verbrae-„ken zy eensklaps den vreede, welken wy genooten, en „verwekten, tegen ons, eenen onverzoenbaeren oorlog. „Maer het tweede jaer dier beroerte was nog niet verloopen, „of een nieuw en onverwacht onheil trof het gansche Rijk, „en keerde byna alles het onderste boven (*e*)."

Te weeten, toen DIOCLETIANUS, die in het Oosten regeerde, en MAXIMIANUS HERCULEUS, gedwongen door GALERIUS, de Keizerlyke waerdigheid hadden nedergelegt, begonnen de verwarringen en de beroerten. Dit geschiedde twee jaeren, na dat de vervolging van DIOCLETIANUS begonnen was, naemenlyk op den eersten Mey van het jaer 305.

Nu bleeven 'er twee Keisers GALERIUS en CONSTANTIUS CHLORUS; maer 'er werden, naer het welgevallen van den eersten, twee *Cæsars* bijgevoegd, naemenlyk MAXIMINUS en SEVERUS. CONSTANTINUS derhalven, die naederhand den naem van den *Grooten* verworven heeft, de zoon van CONSTANTIUS, werdt uitgeslooten. Deese was de eerste aanleiding, tot alle de volgende beroerten, welke ten laetsten een einde van het Heidensch Keizerrijk gemaekt hebben.

De

(*e*) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. VIII. c. 13.

De handelwijs van den heerzuchtigen GALERIUS was ten hoogsten onrechtvaerdig. — CONSTANTINUS was de zoon van CONSTANTIUS, en had derhalven, uit hoofde van zijne geboorte, een wettig recht, op de regeering; daer te boven was hy beroemd, door zijne dapperheid en krijgsbedrijven. Elk ftondt daerom verbaesd, dat hy werdt voorbygegaen, en achter ftaen moest, voor MAXIMINUS, eenen halv woesten jongeling, die, offchoon de zusters zoon van GALLERIUS, nog kort te vooren een fchaepherder geweest was, geheel ontbloot, van alle die kundigheeden, welke in eenen regeerenden Vorst, vereischt worden (*f*). — Maer GALERIUS had 'er ftaetkundige redenen voor. Hy wist, dat CONSTANTIUS ziek en zwak was, en hoopte, dat hy by zijnen dood, meester van het ganfche Keizerrijk worden zoude; en zou CONSTANTINUS hem, in dit heerszuchtig ontwerp, niet verhinderen, dan moest hy, in eenen ambteloofen ftaet, blijven (*g*).

Dit was nog niet genoeg. CONSTANTINUS was een dapper Krijgsman, en bezat uitmuntende hoedaenigheeden. GALERIUS oordeelde het daerom noodig, hem in het oog te houden. Zelvs maekte hy het ontwerp, om den jongen Vorst, op eene verraederlijke wijs, te doen om hals brengen. Hy begon, met hem, onder allerleie voorwendfels, aan een oogenfchijnlyk doodsgevaer, bloot te ftellen. Toen dit mislukte, wilde hy hem, onder weg, wanneer hy zijnen zwakken Vader ging bezoeken, van kant maeken. Maer de Voorzienigheid, welke CONSTANTINUS gefchikt had, om het Christendom, over het Heidensch bygeloov, te doen zeegepraelen, verijdelde deefe boosäertige aenflagen (*h*).

CONSTANTINUS ontmoette zijnen kranken Vader, in Brittannien, even voor zijnen dood. — CONSTANTIUS den 25 July van 't jaer 306 geftorven zijnde, had het Rijk, aen zijnen zoon CONSTANTINUS, verfprooken; en de foldaeten, riepen hem, nog dien zelvden dag, voor Keizer uit. Deefe tijding ontving

(*f*) LACTANTIUS *de mort. perfec.* c. 19.
(*g*) *Idem* l. c. c. 18.
(*h*) *Idem* l. c. c. 24.

GALERIUS, met grooten weederzin (*i*). Van toen aan, begon het geheimzinnig onweeder eerst recht te woeden, zodat het gansche Rijk in beroering geraekte.

Kort daerop kwam 'er een nieuwe mededinger te voorschijn. — SEVERUS, die, in *Italien* en *Africa*, heerschte, en zich in alles schikte, naer de voorschriften van GALERIUS, had zich, door drukkende schattingen, en ongehoorde wreedheeden, by het volk zeer gehaet gemaekt. Hieruit ontstonden schroomelijke onlusten, in alle de Steeden van *Italien*, maar inzonderheid te *Rome*. Van deese geleegenheid bediende zich MAXENTIUS, en liet zich, door het volk en de soldaeten, die beide even zo zeer, op GALERIUS en SEVERUS, verbitterd waeren, den 21 October van 't jaer 306 tot Keizer uitroepen. — Deese MAXENTIUS was de zoon van HERCULIUS, en de schoonzoon van GALERIUS, die, over het voorttrekken van SEVERUS, ten uiterften vergramd was.

De tyding van deesen opstand ontroerde GALERIUS geweldig. Hy gelastte SEVERUS, om zich, met al zijn krijgsvolk, naer Rome, te spoeden, en den nieuwen Geweldenaer te onder te brengen. — De oude HERCULEUS begav zich middelerwijl naer Rome, en liet zich, voor de tweedemael, door den Raed en het volk voor Keizer uitroepen, om zijnen zoon MAXENTIUS te onderfteunen (*k*).

Thans waeren derhalven *zes* Keizers, GALERIUS, SEVERUS, MAXIMINUS, CONSTANTINUS, MAXENTIUS en HERCULEUS, die het Rijksgebied op nieuws aenvaerdt had. De oude Keizer DIOCLETIANUS verkoos zijn afgezonderd leeven te behouden. Alle deese *Koningen der aerde* begonnen van nu af, met hunne *Grooten*, en *Rijken*, en *Overften over duizend*, en *Machtigen*, en *Diensknechten* en *Vrijen*, op eene vreesfelijke wijs, onder en tegen elkander, te woelen, en het gansche Keizerrijk het onderste booven te keeren, op zoortgelijk eene wijs, als een ontzettend onweeder de gansche natuur pleegt om te keeren.

SEVERUS, ingevolge den gemelden last van GALERIUS, trok, in

(*i*) *Idem* l. c. c. 25.
(*k*) *Idem* l. c. c. 26.

in het volgende jaer 307, naer *Rome*, om MAXENTIUS te onder te brengen. Maer de uitkoomst was voor hem doodlyk. Zijn leeger was talrijk, maer het bestondt meerendeels, uit benden, welke voorheen HERCULEUS, den Vader van MAXENTIUS, hadden toebehoort. Dit maekte, dat de meeste hem verlieten en, tot zijnen mededinger, overliepen. Hy werdt, door HERCULEUS gevangen, en ter dood gebracht.

Zo doende werdt SEVERUS uit den weg geruimd. — HERCULEUS, zeer wel begrijpende, dat GALERIUS den dood van SEVERUS niet zou ongewrooken laeten, oordeelde het noodig, om CONSTANTINUS, die thans in *Gallien* was, op zijne zijde te krijgen. Ten dien einde gav hy hem zijne Dochter FAUSTA, tot eene vrouwe. — GALERIUS, van het een en ander onderricht, trok naer *Italien*, met oogmerk, om Rome te verwoesten, alle de inwooners van kant te maeken, en den ganschen Raed uit te roeijen. Dan hy was genoodzaekt, om, van dat wraekzuchtig voorneemen, het welk hy ondoenlyk vondt, geheel af te zien (*l*). By zijnen te rug tocht koelde hy zijnen euvelmoed, door het land wijd en zijd te verwoesten, en zijnen soldaeten toe te staen, dat zij allerleie wreedheeden bedreeven.

Hierop keerde HERCULEUS, naer *Rome*, te rug, en regeerde, eenigen tijd, met zijnen zoon MAXENTIUS. Maer bemerkende, dat men hem minder achting bewees, dan MAXENTIUS, werdt hy zo vergramd, dat hy voornam, deesen zijnen zoon, den voet te ligten. Daer toe wilde hy zich, van de hulp der Krijgsbenden, bedienen; maer die onnatuurlijke aenslag mislukte. Zo doende te leur gesteld, nam hy de toevlucht, tot den ouden Keizer DIOCLETIANUS, welken hy zocht over te haelen, om de regeering op nieuws te aenvaerden, met het heimelyk voorneemen, om de overige Keizers, den eenen na den anderen, zijn eigen zoon MAXENTIUS niet uitgeslooten, van kant te maeken (*m*).

Ook deese grouwsaeme aenslag werdt verijdeld. DIOCLETIANUS vondt zo veel genoegen, in het afgezonderd leeven,

(*l*) *Idem* l. c. c. 27.
(*m*) *Idem* l. c. c. 43.

dat hy, naer dergelijke voorslaegen, het oor niet leenen wilde. Zelvs was HERCULEUS genoodzaekt, de verheffing van LICINIUS tot Keizer, in plaets van SEVERUS, met goede oogen aen te zien. — Deese LICINIUS, die voorgaf van Keizer PHILIPPUS afteflammen, werdt gehouden, voor eenen man van eene laege herkoomst; wat hier van ook weezen mooge, hy was van eenen hoogmoedigen en wreedäertigen imborst, hy was, aen de wellusten, overgegeeven, en zijne gierigheid was onverzaedelyk. Zijne eenigste deugd bestondt, in krijgskunde; voor het overige wist hy niets, en schaamde zich niet, om zich openlyk, voor eenen vyand der weetenschappen, te verklaeren (*n*). — Evenwel hy werdt, met toestemming der Keizeren, die het met GALERIUS hielden, of hem voor als nog niet durvden tegenspreeken, den 11 Nov. 307, Keizer gemaekt.

Dus werdt het Keizerrijk wederöm, van *zes* Vorsten, te gelijk geregeert, GALERIUS, HERCULEUS, MAXIMINUS, CONSTANTINUS, MAXENTIUS, en LICINIUS. — Zeer spoedig ontstonden 'er nieuwe beroerten, en burgerlyke oorloogen. Wanneer het staetkundig onweeder, voor een oogenblik, scheen te bedaeren, was het slechts, om eerlang, met des te meerder woede, uit te barsten.

De rusteloose HERCULEUS, zijne heerszuchtige oogmerken niet kunnende bereiken, nam de toevlucht, tot list en bedrog. — Hy begav zich naer CONSTANTINUS in Gallien, met voorneemen, om deesen Vorst van kant te maeken, en zich, in zijne plaets, te doen erkennen. Om hem des te beeter te misleiden, veinsde hy, dat hy een afgezonderd leeven verkoos, en legde, voor de tweede mael, de regeering neder. CONSTANTINUS, niets kwaeds vermoedende, nam hem in zijn Paleis, en bewees, zijnen verraedelyken schoonvader, alle moogelyke eer. — HERCULEUS nam de gelegenheid waer, dat CONSTANTINUS, tegen de Franken, was opgetrokken; hy maekte zich meester van het Paleis, nam de schatten van het zelve naer zich, en deelde een groot gedeelte daer van, onder het Krijgsvolk, uit. Langs deesen weg aenvaerdde hy de regeering, voor de derde mael (*o*).

CON-

(*n*) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. X. c. 7.
(*o*) LACTANTIUS l. c. c. 29.

CONSTANTINUS kreeg zo drae geen bericht, van deese grouwzaeme trouwloosheid, of hy spoedde zich te rug. HERCULEUS vluchtte, met eenige weinige benden Krijgsvolk, het welk hy, door de geroovde geschenken, verleidt had, naer *Marseille*. CONSTANTINUS kreeg zijnen snooden schoonvader in handen, en noodzaekte hem, het purper te verlaeten. Dan niet alleen schonk hy hem het leeven, maer nam hem zelvs met eene kwalyk geplaetste toegeevenheid, wederöm in zijn Paleis. — HERCULEUS maekte andermael een allerschandelykst misbruik van deese zachtmoedigheid; hy meende CONSTANTINUS des nachts, in zijnen slaep, met eigen hand, te vermoorden. Nu vondt zich CONSTANTINUS genoodzaekt, om dit wangedrocht, ter behoudenis van zijn eigen leeven, van kant te maeken; hy liet hem daeröm, volgens zijne eigene keus, op hangen (*p*).

Nu waeren 'er al twee *Koningen der aerde*, op eene geweldige wijs, omgekoomen. SEVERUS naemenlyk en MAXIMIANUS HERCULEUS. Er bleeven nog vijf Keizers overig; GALERIUS, MAXIMINUS, CONSTANTINUS, MAXENTIUS en LICINIUS. — Maer de eerstgemelde stierv, in het jaer 311 eenen allersmertelyksten dood.

GALERIUS naemenlyk, de voornaemste aenvoerer der vervolging tegen de Christenen, werdt, reeds in het jaer 309, door eene vuile ziekte, zijnde eene verzweering, aen zijne schaemdeelen, aengetast. EUSEBIUS geevt eene uitvoerige beschrijving van zijne ellenden en smerten: „ Gods straf trof hem „ dan, (schrijvt hy (*q*)) begon met zijn vleesch, en drong tot „ zijne ziel door. Hy kreeg onverwacht een gezwel, om„ trent het midden der heimelyke deelen van zijn lichaem, „ en daerby eene doorvreetende zweer, van onderen pijpäch„ tig, welke beide, ongeneesbaer zijnde, tot het binnenste „ zijner ingewanden, voortkroopen, en uit welke eene on„ noemenlyke meenigte van wurmen voortkwamen, en een „ doodelyke stank uitwaesemde. Zijn gansche lichaem was, „ voor deese ziekte, door overdaed in spijs en drank, tot

(*p*) LACTANTIUS l. c. c. 30.
(*q*) *Hist. Eccl.* l. VIII. c. 16.

„ eene ongeloofiyke vetheid veranderd, het welk toen, aen „ het verrotten gaende, een ondraeglyk en vreesfelyk ge„ zicht opleeverde. Zommigen der Geneesheeren zelve, „ dewijl zy niet in ftaet waeren, den affchuuwelijken ftank „ te verdraegen, werden van kant gemaekt, en anderen, „ om dat zy geene hulp konden toebrengen, vermits het „ gansche lichaem opgezwollen, en alle hoop van behoude„ nis verlooren was, werden wreedaertig vermoord." — In deesen ellendigen toeftand kwam hy in zo verre tot nadenken, dat hy, gelijk wy boven gezien hebben (*r*), een Bevelfchrivt uitgav, om de vervolging, tegen de Christenen, te herroepen (*s*).

In deesen ellendigen toeftand kwijnde hy, langer dan een jaer, onder geduurige doodsbenaeuwdheeden (*t*). Eindelijk geheel afgemat, blies hy den ftinkenden adem uit, omtrent het midden van het jaer 311. Hy beval zijne Gemalin VALERIA, de dochter van DIOCLETIANUS, en CANDIDIANUS zijnen zoon, aen de zorg van LICINIUS (*u*). — Zulk een rampzaelig uiteinde had de derde van de *Koningen der aerde*.

Nu bleeven 'er nog vier Keizers overig, MAXIMINUS, CONSTANTINUS, MAXENTIUS, en LICINIUS. — De eerste had zo drae den dood van GALERIUS niet vernoomen, of hy maekte fchikkingen, om zijne Staeten te vermeesteren, Maer LICINIUS ftondt hem in den weg, en verfcheen in het veld, om hem het hoofd te bieden. Evenwel zy kwaemen, tot een verdrag, en verdeelden de Landen, welke GALERIUS beheerscht had (*v*).

Dan laeten wy intusfchen zien, hoe MAXENTIUS zich gedraegen hebbe, en wat 'er van hem geworden zy. — Hy heerschte, over *Italien* en *Africa*. Maer in het jaer 308, werdt ALEXANDER, Landvoogd van Africa, aldaer, door het krijgsvolk, tot Keizer uitgeroepen, en wist zijn overweldigd gezach, drie jaeren lang, ftaende te houden. Ten laesten even-

(*r*) P. 353.
(*s*) EUSEBIUS l. c. l. VIII. c. 17.
(*t*) LACTANTIUS l. c. c. 33.
(*u*) *Idem* l. c. c. 35, 50.
(*v*) *Idem* l. c. c. 43.

evenwel werdt hy, door de leegerhoofden van MAXENTIUS, verslaegen, gevangen, en geworgd (*w*). Nu begonnen de rampen van *Africa* eerst te recht. MAXENTIUS liet alle *Grooten* en *Rijken*, onmenschelijk ter dood brengen, en verklaerde hunne goederen voor verbeurd, onder voorwendsel, dat zy ALEXANDER begunstigt hadden. De Stad *Carthago* werdt in de assche gelegd, de inwooners van gansch Africa, *dienstknechten* en *vrye*, werden, of tot den bedelzak gebracht, of genoodzaekt, naer de wingewesten der andere Keizeren te vluchten (*x*).

Trotsch, op het onderbrengen van ALEXANDER, kreeg MAXENTIUS in den zin, om het gansche Keizerrijk aen zich te brengen, en de overige Vorsten, den eenen na den anderen, van kant te maeken. — Hy begon, met CONSTANTINUS aen te vallen, onder voorwendsel, dat hy den dood van zijnen Vader MAXIMIANUS HERCULEUS wreeken wilde. CONSTANTINUS spoedde zich, naer *Italie*, en alle Steeden, welke hem tegenstand booden, overweldigt hebbende, trok hy, met zijne gansche krijgsmacht, op *Rome* aen. MAXENTIUS trok hem, in persoon, tegen; maer hy kreeg de nederlaeg, en, met zijn paerd en waepenrusting, in den *Tiber* gevallen zijnde, verdronk hy in die rivier. Den volgenden dag, vondt men zijn lichaem, in den modder. CONSTANTIUS liet 'er het hoofd afslaan, en, by zijne openbaere intreede binnen Rome, op eenen staek, voor het leeger uitdraegen (*y*).

Zodaenig was het uiteinde van MAXENTIUS, den vierden van de *Koningen der aerde*, die, op eene allerjammerlykste wijs, zijn omgekoomen. — Dan keeren wy weder, tot MAXIMINUS, die, zedert het gemelde verdrag met LICINIUS, in het *Oosten* eene diepe rust genoot, en middelerwijl voortging, met de Christenen te vervolgen (*z*). Zelvs ging zijne woede zo verre, dat hy den Armeniers, om dat zy aen CHRISTUS hulde beweesen, den oorlog aendeedt. „ Behalv

(*w*) *Idem* l. c. c. 43.
(*x*) *Algemeene Hist.* XIII. Deel p. 634.
(*y*) LACTANTIUS l. c. c. 44.
(*z*) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. IX. c. 7.

„ ven dit alles, (zegt EUSEBIUS (*a*),) verwekte de dwingland „ den oorlog, tegen de Armeniers, die van ouds vrienden „ en bondgenooten der Romeinen waeren, en welke deefe „ van God gehaete dwingeland noodzaeken wilde, om aen „ de afgoden te offeren." Van deefen oorlog, weeten wy geene verdere bijzonderheeden; dezelve fchijnt met éénen veldtocht, geëindigt te zijn (*b*).

CONSTANTINUS en LICINIUS leevde, in goede verftandhouding. Ook verzwagerden zy zich aen elkanderen, daer de eerste zijne zuster CONSTANTIA, aen den anderen, uithuwelykte. Dit gefchiedde, in het jaer 313. By deefe geleegenheid, gaeven de beide Keizers een bevelfchrivt uit, ten voordeele der Christenen (*c*). Uit deefe goede verftandhouding, vatte MAXIMINUS argwaan op, en befloot LICINIUS, die in Illyricum was, aen te vallen. Hy meende des te beeter te zullen flaegen, om dat CONSTANTINUS beezig was, met de Franken en Germaenen te beteugelen. LICINIUS trok hem rustig te gemoed, en behaelde eene groote overwinning. De meesten zijner heirbenden werden in ftukken gehouwen, en de overigen onderwierpen zich aen LICINIUS. Hy zelvs vluchtte, zich als een flaev verkleed hebbende. „ Toen „ de leegers aen elkander raekten, (zegt EUSEBIUS (*d*),) bleev „ hy, MAXIMINUS naemenlyk, van Gods hulp verftooken, „ terwijl de eenige waere God zelvs, aen LICINIUS, die „ toen de overhand had, de overwinning bezorgde. Eerst „ verloor hy zijn leeger, waerop hy vertrouwd had; en, „ als hem zijne lijvwacht geheel verliet, tot den overwinnaer „ overloopende, trok de bloodaert in alleryl het Keizerlijk „ cieraed uit, het welk hem zo kwalijk paste, en begav „ zich lafhartig onder de meenigte. Vervolgens nam hy de „ vlucht, en zich, in de landen en vlekken, verbergende, „ ontkwam hy ter naauwer nood. — De dwingland kwam „ dus, met fchande overlaeden, in de landen, welke on„ der zijn gebied ftonden."

LI.

(*a*) l. c. l. IX. c. 8.
(*b*) VAN DER MEERSCH *a.l. h. l.*
(*c*) EUSEBIUS *Hift. Eccl.* l. X. c. 5.
(*d*) EUSEBIUS l. c. l. IX. c. 10.

LICINIUS vervolgde hem; maer hy vluchtte, naer Tarfus, en, geen middel ziende, om den overwinnaer te ontfnappen, befloot hy, door het inneemen van vergivt, een einde van zijn leeven te maeken. Dan, vermits hy zich, met fpijs en drank, overlaeden had, deedt het vergivt geene andere werking, dan hem de ondraeglykfte fmerten te veroorzaeken; „ zo dat hy, door vreesfelyke pijnen en fmerten, „ gedreeven, zich, op den grond, wentelde, terwijl hy „ van honger verging, en het vleesch aen zijn lichaem, „ door een onzichtbaer vuur, hem van God toegezonden, „ verteerd wierdt; hier door verdween zijn voorige gedaente „ geheel, terwijl zijn vleesch verteerde, en hem niets an„ ders overig bleev, dan eene door langen tijd verdroogde „ beeldtenis van dorre beenderen. — En, naerdien het „ vuur hem, uit het binnenfte van zijn gebeente, op het „ allerfelfte verbrandde, zo puilden zijne oogen uit, en „ vi len uit hunne plaetfen, zo dat hy blind wierd. Na „ dit alles, evenwel nog leevende, deedt hy den HEER veel „ geloven, en badt geduurig om den dood, tot dat hy ein„ delyk, bekennende, dat hy alle deefe fmerten onderging, „ om zijne grouwelen, tegen de Christenen bedreeven, den „ geest gav (*e*)."

Zo fmertelyk was de dood van MAXIMINUS, den vijfden van de *Koningen der aerde*, die de Christenen vervolgt hebben, en jammerlyk zijn omgekoomen. — Dit verhael van EUSEBIUS wordt, door LACTANTIUS, bevestigd. (*f*). Het is waer de Heidenfche Schrijvers, VICTOR *de Jonge*, ZOSIMUS, en EUTROPIUS, fpreeken zo over den dood van MAXIMINUS, als of 'er niets byzonders by had plaets gehad. Hier uit hebben zommigen willen afleiden, dat de Christen Schrijvers, aen hunnen haet, tegen de vervolgers, te veel hebben toegegeeven. Ondertusfchen „ blijkt het, uit eenige mis„ flaegen, dat de gemelde drie Schrijvers, van de byzonder„ heeden van MAXIMINUS leeven, niet recht kundig waeren;

(*e*) *Idem* l. c.
(*f*) l. c. c. 49.

„ zo dat zeekerlyk hun ftil zwijgen niet op kan weegen, te„ gen de naeuwkeurige berichten van EUSEBIUS (g).”

Omtrent dien zelvden tijd kwam ook DIOCLETIANUS, de oude Keizer, aen zijn einde. — LACTANTIUS verhaelt, dat hy, zich van elk verächt ziende, befloot een einde van zijn leeven te maeken, zich onthoudende van alle voedfel, tot dat hy ten laetften, van honger en wanhoop, geftorven is (h). EUSEBIUS fchrijvt, dat hy, aen eene fleepende ziekte, uitteerde.” „ De een (der vier Keizeren,) die, in aenzien en „ jaeren, den voorrang had, kwam om, door eene langduu„ rige en zeer lastige lichaemskwael (i).”

Volgens AURELIUS VICTOR nam hy vergivt in (k) — Hoe het weefen mooge, DIOCLETIANUS ftierv, in het jaer 313, door droevheid en wanhoop, afgemat, eenen akeligen dood. — Zo kwam de zesde van de *Koningen der aerde*, die de Christenen geweldig vervolgt heeft, ten laetften van kant.

Eindelyk bleeven 'er nog twee Keizers overig, CONSTANTINUS en LICINIUS, de eerfte in het Westen, en de andere in het Oosten. Maer fpoedig brak 'er een oorlog uit, tusfchen deefe beide Keizers. — CONSTANTINUS bemerkende, dat LICINIUS trouwloos was, aen het verdrag, het welk zy te zamen geflooten hadden, begav zich, met eenige krijgsbende, naer *Illyricum*. LICINIUS trok hem tegen; maer, in October van het jaar 314, werdt hy verflaegen, en genoodzaekt de vlucht te neemen. Evenwel werdt, in het volgende jaer, de vreede getroffen, tusfchen de beide Vorften. — Naderhand ontftond 'er een nieuwe oorlog. CONSTANTINUS, tegen de Gothen opgetrokken, had hen geflaegen, en, tot op het grondgebied van LICINIUS, vervolgt. Dit befchouwde de laestgemelde, als eene openbaere inbreuk, op het vreedeverdrag. Na eenige vruchteloofe onderhandelingen, kwam het, tot weederkeerig geweld. In eenen veldflag, die, in Julij van het jaer 323, geleeverd werdt, kreeg LICINIUS eene allergeduchtfte nederlaeg, en vluchtte in aller yl, naer

Ey-

(g) VAN DER MEERSCH *ad* l. c.
(h) l. c. c. 42.
(i) l. c. l. VIII. c. 17.
(k) *In Epit.*

Byzantium (*l*). — Evenwel liet CONSTANTINUS zich overhaelen, om een nieuw vreedesverdrag te sluiten (*m*). Dan bemerkende, dat hy, door den trouwloosen LICINIUS, misleid wierdt, tastte hy hem, op nieuws, aen. In deesen laetsten veldslag verloor LICINIUS een verbaesend aental van volk, het welk, door zommigen, op meer dan honderd duizend begroot werdt; en hy zelvs was genoodzaekt, om zich, aen de voeten van den overwinnaer, neder te werpen. Door het weenen en kermen van zijne zuster CONSTANTIA, bewoogen, spaerde CONSTANTINUS zijn leeven; maer, toen hy al weder begon te woelen, liet CONSTANTINUS hem, in het volgende jaer 325, van kant maeken (*n*).

Zo doende zijn 'er zeeven *Koningen der aerde*, die de Christenen vervolgt hebben, op de deerlykste wijs, omgekoomen. — Met den dood van LICINIUS, nam de Heidensche macht van Rome een einde, en CONSTANTINUS bevestigde den Christelyken Godsdienst, door het geheele Keizerrijk.

Alle de beroeringen, burgeroorlogen, en geweldenaeryen, welke de gemelde Keizers hebben aengerecht, en by geleegenheid van welke de aerde, van het vergooten menschenbloed, doorweekt werdt, zijn eigenäertig afgebeeld, door de vertooning van dat allervreeselykst onweeder, welke Apostel JOANNES, by de opening van het *zesde zeegel*, gezien heeft. Toen woedde 'er een allergeweldigste Staetsörcaen, welke jaeren lang geduurt, en het gansche Keizerrijk, op eene ontzettende wijs, geschokt heeft. — Om nu niet eens te spreeken, van de opstanden en aenvallen der overheerende volken, welke de schroomelykste verwoestingen hebben te weeg gebracht.

Geduurende dit geheimzinnig onweeder, zijn zeeven *Koningen der aerde*, de een na den ander, op eene zeer verschrikkelyke wijs, aen hun einde, gekoomen. — Ook hebben wy reeds, in het voorbygaen, gezien, hoe veele *Grooten*, en *Rijken*, en *Overste over duizend*, en *Machtigen*, de gramschap van God en het Lam, op zulk eene geduchte wijs,

(*l*) EUSEBIUS *in vita* CONSTANTINI l. II. c. 3-6.
(*m*) *Idem* l. c. l. II. c. 15.
(*n*) SOCRATES *Hist. Eccl.* l. I. c. 4.

ondervonden hebben, dat zy zich, als het waere, van angst en schrik, *verbergden in de spelonken, en in de steenrotzen der bergen.* — Dan laeten wy 'er eenige meer byzondere voorbeelden van opgeeven.

SEVERUS, die, door MAXIMIANUS HERCULEUS, werdt om hals gebracht, liet eenen zoon na, met naeme SEVERIANUS, en ook deese werdt, door LICINIUS, in het jaer 313, omgebracht (*o*). — Toen GALERIUS stierv, beval hy zijne vrouw VALERIA, en zijnen natuurlyken zoon CANDIDIANUS, op de ernstigste wijs, LICINIUS aen. (*p*) Maer VALERIA, de Weduw van GALERIUS, en de dochter van DIOCLETIANUS, verkoos zich, met haere oude Moeder PRISCA, en den gemelden CANDIDIANUS, naer de Staeten van MAXIMINUS, te begeeven. Deese Keizer behandelde haer, in den beginne, met alle onderscheiding; zelvs boodt hy aen, zijne Gemaelin te verstooten, en haer te trouwen. VALERIA wees dit aenbod, met versmaeding, van de hand, het welk MAXIMINUS zo euvel opnam, dat zijne lievde, in woede, veränderde. Hij zondt haer, met haere Moeder, naer de woestijnen van Syrien, in ballingschap, en liet verscheidene aenzienlijke vrouwen, welke in haer gevolg waren, op valsche beschuldigingen, ter dood brengen. (*q*) VALERIA vondt middel, om haeren Vader DIOCLETIANUS kennis te geeven, van den ellendigen toestand, in welken zy verkeerde. Deese liet MAXIMINUS, door een aenzienlyk gezandschap, bidden, om zijne dochter te slaeken, en hem, in zijnen ouderdom, het genoegen van haer gezelschap te vergunnen. Maer hy was doov, voor deese verzoeken, waer door het verdriet van den ouden Keizer grootelijks vermeerdert werdt (*r*),

ALEXANDER, de Landvoogd van *Africa*, die, door het Krijgsvolk, het welk van MAXENTIUS was afgevallen, in het jaer 308, tot Keizer werdt uitgeroepen, hieldt zich drie jaeren staende. Maer ten laesten, werdt hy overwonnen en geworgd. (*s*) Hier by bleev het niet, MAXENTIUS liet alle de

Groo-

(*o*) LACTANTIUS l. c. c. 50.
(*p*) *Idem* l. c. c. 35.
(*q*) *Idem* l. c. c. 39, 40.
(*r*) *Idem* l. c. c. 91.
(*s*) *Idem* l. c. c. 93.

Grooten en *Rijken* in Africa, op eene onmenſchelyke wijs, ter dood brengen.

Keizer MAXIMINUS liet verſcheidene kinderen na. Maer deeſe werden, met al zijne bloedverwanten, vrienden, en gunſtelingen, door LICINIUS, om hals gebracht. Zijne Gemaelin werdt, te *Antiochien*, in het waeter geworpen en verdronken. — Ook liet LICINIUS den bovengemelden CANDIDIANUS, natuurlyken zoon van GALERIUS, te gelijk met SEVERIANUS, in het jaer 313, vermoorden. Wyders deedt hy VALERIA, de dochter van DIOCLETIANUS, weduw van GALERIUS, met haere oude Moeder PRISCA, openlyk ter dood brengen, en beider lichaemen in Zee werpen (*t*).

MARCUS MARTIANUS, een *Overſte over duizend*, die, door LICINIUS, tot de waerdigheid van *Cæſar*, verheeven was, als meede de jonge LUCINIUS, zoon van den gemelden Keizer, werden, met alle de *Grooten* en *Rijken* en *Machtigen*, die hem geraeden hadden de Christenen te vervolgen, door CONSTANTINUS, ter dood gebracht (*u*).

Op dezelvde wijs is het gegaen, met eene onbereekenbaere menigte van *dienstknechten* en *vryen*, die, van het geheimzinnig onweeder, zo veel te lyden hadden, dat zij zich, als van angst en ſchrik, meede *verbergden, in de ſpelonken, en in de ſteenrotzen der bergen.* — Elk begrypt van zelvs, dat 'er, door de gemelde oorloogen en verwoestingen, duizenden by duizenden, in het Roomſche Keizerrijk, jammerlyk zijn omgekoomen. Om nu van de vreesſelyke ſlachtingen, welke de hongersnood en de pest, de metgezellen van langduurige oorloogen, van tijd tot tijd, veröorzaekt hebben, niet te ſpreeken (*v*).

Maer de Keizers zelvs, of liever de dwingelanden, hebben de *dienstknechten en de vryen*, op eene geweldige wijs, mishandelt. — Kortheidshalven zal ik maer één paer voorbeelden bybrengen, en eerst my beroepen, op het geen de inwooners van *Italien*, en de burgers van *Rome*, zo *dienstknechten* als *vryen*, van den onmenſchelyken MAXENTIUS, geleeden hebben. 'Er was niets zo grouwzaem, aan het welk

(*t*) *Idem* l. c. c. 50, 51.
(*u*) EUSEBIUS *in vita* CONSTANTINI l. c. c. 15.
(*v*) EUSEBIUS *Hist. Eccl.* l. IX. c. 7.

hy zich niet schuldig maekte. Vooräl verliep hy zich, in breideloose ontucht: „ Hy bedreev overspeelen en allerlei „ ontëeringen; het wettig Huwelyk van Vrouwen, met haere „ Mannen, gescheiden hebbende, ontëerde en smaedde hy „ haer, en zondt ze dan, op de schandelijkste wijs, aen „ haere Mannen, te rug. Dit deedt hy niet, omtrent ge„ ringe en onaenzienlyke menschen, maer de voortreffelyk„ sten der geenen, die, onder de Romeinsche Raedsheeren, voornaemlyk uitmuntten, mishandelde hy, op deese „ wijs. Alle, zo van het volk, als Overheeden, aenzien„ lyken en onaenzienlyken, vreesden hem, en werden, door „ zijne geweldige dwinglandy, onderdrukt. — Het is niet „ te zeggen, hoe veele Raedsheeren hy, om hun goed mach„ tig te worden, ter dood liet brengen: want, telkens an„ dere reedenen verdichtende, maekte hy 'er onteibaeren van „ kant. — Zo lang hy te *Rome* zijne dwinglandy oeffende, „ drukte hy de onderdaenen, op allerlei wijzen, met eene „ onbeschryflyke slaeverny; zo dat hy zelvs het uiterste ge„ brek, aen noodigen voorraed, veröorzaekte, tot zo verre „ dat 'er te *Rome*, by 's menschen geheugen, nimmer zulk „ eene groote schaersheid hebbe plaets gehadt (*w*)."

De ongebondenheid, welke hy den Soldaeten veröorloovde, beroovde veele ingezeetenen, van hun goed en leeven, en bracht de schroomelykste wanördens te weeg. „ Zelvs „ gav hy, (zegt EUSEBIUS (*x*),) op zeekeren tijd, om eene „ geringe oorzaek, het volk, aen zijne lyvwacht, over, om „ het van kant te maeken; en liet dus, in het midden der „ Stad, eene onberekenbaere meenigte, niet van *Scythen* en „ *Barbaeren*, maer van Romeinen, zijne eigene medebur„ gers, met spiessen en allerhande waepentuig, van kant „ maeken." — JOVINIUS, een Grieksch Geschiedschrijver, die, ten tijde van Keizer THEODOSIUS *den Jongen*, gebloeit heeft verhaelt het schroomelyk voorval meer omstandig. Te weeten 'er ontstondt, by ongeluk, brand, in den Tempel der fortuin. By die gelegenheid, sprak een soldaet, van die

(*w*) EUSEBIUS l. c. l. VIII. c. 14.
(*x*) l. c.

die gewaende Godin, op eene smaedelyke wijs. Dit maekte het domme gemeen zo woedend, dat het, op den soldaet, aanviel; dan zijne spitsbroeders liepen te waepen, brachten een verbaezend getal van burgers om het leeven, en zouden de geheele Stad hebben uitgemoort, had MAXENTIUS ten laetsten niet besloten, om hunne woede te beteugelen (y).

Vooräl geen mindere dwinglandy oeffende MAXIMINUS, in het Oosten. Ontucht en gierigheid maekten, met de wreedheid, de hoofdtrekken van zijn grouwzaem karacter uit. De eerste ondeugd maekte, dat hy de voornaemste vrouwen te *Rome*, door alle middelen van geweld, zocht te dringen, om hem, in zijnen onverzaedelyken wellust, te wille te zijn; de andere vervoerde hem, om zich, van de goederen der rijken, onder allerleie voorwendzels, meester te maeken. „ Hy kwelde „ en onderdrukte niet eene enkele Stad of plaets, (zegt EUSEBIUS (z)) „ maer geheele Landschappen, welke hem „ onderhoorig waeren, met afpersingen van goud, zilver, „ en onnoemenlyke sommen, door het opleggen van de al„ lerzwaerlykste belastingen, en nu en dan door onrecht„ vaerdige vonnisfen. Den rijken hunne goederen, welke „ zy van hunne Voorouderen geërvt hadden, ontneemende, „ veréërde hy groote rijkdommen, en op één gestaepelde „ schatten, aen zijne vleijeren. In wynzuiperyen en dron„ kenschappen, verliep hy zich dermaeten, dat hy, door „ den drank, van zijne zinnen beroovd en woedende wierd, „ en, in zijne dronkenschap, zulke dingen gelastte, waer „ van hy, den volgenden dag, berouw had. Voor niemand, „ in zwelgen en ontucht, wykende, stelde hy zich tot leer„ meester deezer ondeugden, aen zijne Overheeden en On„ derdaenen. Ook liet hy den soldaeten toe, zich, in aller„ leie overdaed en wellust, te wentelen. De Landvoog„ den en Leegerhoofden, die byna neevens hem de dwing„ landy oeffenden, spoorde hy aen, tot hebzucht, en het „ berooven der onderdaenen. Wat behoeven wy van 's mans „ vuile driften, te spreeken, of de meenigte der echtbreu-

(y) JOSIMUS l. II. c. 13.
(z) l. c. l. VIII. c. 14.

„ ken, aen welke hy zich heeft schuldig gemaekt, op te „ tellen? daer 'er geene Stad was, welke hy doorreisde, „ in welke hy niet eenige vrouwen schondt, of maegden „ roovde. Dit gelukte hem, omtrent allen, de Christenen „ alleen uitgezonderd. Deese, den dood veráchtende, ontza- „ gen zijne dwinglandy niet, hoe groot dezelve ook waere." — De Geschiedschrijver bevestigt dit, met het voorbeeld van twee Christenen, eene te *Alexandrien*, en eene te *Rome*, welke, in weerwil der listen en het geweld van den ontuchtigen Keizer, volstandig bleeven, en liever allerlei lyden, ja zelvs den dood, ondergaen wilden, dan den booswicht te wille weezen.

Het allergeduchst onweeder, om te besluiten, aen den Apostel JOANNES, by het openen van het *zesde zeegel*, vertoond werdende, was zo eigenäertig geschikt, om de schroomelyke rampen, welke het Romeinsche Rijk zo deerlyk geschokt hebben, ten tijde van DIOCLETIANUS en zijne Mederegenten, geheimzinnig af te teekenen. — Niet dat het 's Heilands oogmerk waere, om den Apostel bericht te geeven, van de toekoomende zaeken, welke, in het Roomsche Keizerrijk, zouden voorvallen; maer deese ontzettende gebeurtenissen stonden, in een allernaeuwst verband, met de lotgevallen der Christen Kerk. Zy waeren zo veele merkwaerdige straffen, over de onmenschelyke mishandelingen den Christenen aengegedaen, vooräl in die allerzwaerste vervolging, welke DIOCLETIANUS begonnen heeft; en zy moesten teevens den weg baenen, tot de zeer luisterryke zeegeprael van het Christendom, over het bygeloov van het Heidensch *Rome*, gelijk den Apostel vervolgens werdt aengeweezen Kap. VII.

In dit daglicht heeft ook EUSEBIUS de zaek beschouwt. De schroomelyke onheilen, welke de dwinglandy der laetste Heidensche Keizeren, byzonder MAXENTIUS en MAXIMINUS, veroorzaekten, beschreeven hebbende, voegt hy 'er deese aenmerking by: „ wie nu, die de oorzaek van zulke daeden „ naespoort, zou in twyffel staen, om te bevestigen, dat de „ vervolging, tegen ons, de oorzaek van dezelve waere; by- „ zonder naer dien die snoode verwarring niet eer ophieldt, „ voor dat de Christenen weder vryheid kreegen." (y).

HET

(a) l. c. l. VIII. c. 14.

HET VII. KAPITTEL.

ß. Na deese eerste vertooning, welke de Apostel zag, by het openen van het zesde zeegel, *volgde nog eene andere, dienende ter naedere opheldering, Kap. VII.*

Deese nieuwe vertooning behelsde twee gezichten.

α. Het eerste vinden wy vs. 1-8. Het teekende de bewaering der geloovingen uit de Jooden, onder de voorheen gemelde rampen, die het Rijk der Keizeren van Rome, even als een verwoestend onweeder, op eene vreesselyke wijs, geschokt hebben.

a. In het gemeen zag JOANNES, *hoe een ontzettende stormwind, die gereed stondt, om uit te barsten, beteugeld werdt, tot dat de dienstknechten van God, uit de Jooden, tegen deszelvs vernielende uitwerkzelen, beveiligd waeren, vs. 1-3.*

b. Meer byzonder word het getal van deese dienstknechten, van elk eenen Stam, naeder aengeweezen, vs. 4-8.

1. ENde na desen sagh ick vier Engelen staen op de vier hoecken der aerde, houdende de vier winden der aerde, op dat geen wint en soude waeyen op de aerde, noch op de zee, noch tegen eenigen boom.

Na deese. — Wy vinden hier dezelvde uitdrukking, als Kap. IV: 1. Zy leert ons, dat 'er eenige tijd, korter of langer, verloopen zy, na dat de Apostel de afbeelding van dat geheimzinnig onweeder, welke hem, by het openen van het *zesde zeegel*, vertoond werdt, Kap. VI: 12-17, gezien had. — Na eenig tijdverloop dan, zag JOANNES eene nieuwe vertooning, dienende ter naedere opheldering van de voorige. *Na deesen*, zegt hy, *zag ik vier Engelen* enz.

Maer waer en hoe zag de Apostel deese nieuwe vertoo-

ning? De Heer HAMELSVELD is van oordeel, dat zy, in het *zesde deel* der Boekrolle, welke, door het opbreeken van het *zesde zeegel*, geöpend was, *hieroglyphiesch* verbeeld en afgeteeken waere. „ Dit alles, (zegt hy.) zag JOANNES beeld„ spraekig vertoond, in het geöpende boek" (*b*). Met dit begrip vereenigen wy ons volkoomen. 'Er is niets, het welk ons verhindert, om de zaek, op die wijs, te beschouwen. De zwaerigheden, tegen dit begrip, scheenen ons eerst van eenig belang te weezen; maer, by naeder indenken, zijn zy geheel verdweenen, gelijk, in het vervolg, naeder blyken zal.

Eerst zag de Apostel eene geheimzinnige vertooning van eenen verschrikkelyken stormwind, die gereed stondt, om uit te barsten, vs. 1. Onzes eräachtens moet men zich de zaek zo voorstellen; toen het *zesde zeegel* der Boekrolle geöpend was, zag hy eene eigenäertige en uitvoerige teekening van een allesvernielend onweeder, Kap. VI: 12-17; na dat hy het zelve lang genoeg beschouwt had, en zich gereed maekte, om zich, naer zijne plaets, te begeeven, werdt het Boek verder ontrold, en toen zag hy de tweede vertooning, vs. 1-3.

Ik zag, zegt hy, *vier Engelen staen, op de vier hoeken der aerde, houdende de vier winden der aerde, op dat geen wind zoude waeyen op de aerde, noch op de zee, noch tegen eenigen boom.* De teekening is wederom ontleend, van de oude propheeten; DANIEL zag, in een nachtgezicht, *en ziet de vier winden des heemels braeken voort, op de groote zee*, Dan. VII: 2. Hy zag naemenlyk, dat 'er een zwaere orcaen ontstondt, op de Middellandsche zee, zo dat de winden, uit alle streeken uitbarstende, en tegen elkander woedende, de golven heemelhoog verhesten. JOANNES de Apostel daer en tegen zag, dat de winden, die gereed stonden, om, uit alle hoeken, uit te barsten, beteugeld wierden, zo dat 'er allerweegen eene volmaekte stilte heerschte, beide *op de aerde en op de zee*, en zo dat 'er geen blad van *eenigen boom* bewoogen wierdt.

Hy

(*b*) l. c. p. 601.

Hy zag, *op de vier hoeken der aerde, vier Engelen staen*, op elken hoek éénen, tegen over-elkander. Zy vertoonden zich, in menschelyke gedaenten, *en hielden de vier winden der aerde vast*; voor zo verre zy de vier gaeten, uit welke de winden geacht worden voort te koomen, met hunne handen, toesllooten, en daer door maekten, dat 'er eene volmaekte stilte, in den dampkring, plaets hadde. — De Hebreeuwsche Dichters verbeelden zich zekere plaetsen, op de vier hoeken der aerde, in welke de winden, als in zo veele bewaerplaetsen, waeren opgesllooten, tot dat zy van daer werden uitgelaeten, om, op de aerde en op de zee, te waeijen. De HEER, zegt daerom de gewijde Dichter Ps. CXXXV: 7, *brengt den wind, uit zijne schatkameren, voort.*

2. Ende ick sagh eenen anderen Engel opkomen van den opgangh der sonne, hebbende den segel des levendigen Gods: en hy riep met een groote stemme tot de vier Engelen, welke [*macht*] gegeven was de aerde en de zee te beschadigen.

3. Seggende, (a) En beschadigt de aerde niet, noch de zee, noch de boomen, tot dat wy de dienstknechten onses Godts sullen versegelt hebben (b) aen hare voorhoofden.

Aen de vier gemelde Engelen, *was macht gegeeven de aerde en de zee te beschaedigen*, dat is, zy hadden bevel ontvangen, en stonden gereed, om, door het openen der gemelde windgaeten, vreesselijke stormwinden, en alles vernielende onweeders, voort te brengen, welke de aerde en de zee beschaedigen zouden. Zy zouden geweldige verwoestingen aenrichten, op de aerde en op de zee, huisen om verre werpen, scheepen vernielen, eilanden doen overstroomen, de zwaerste boomen uit den grond rukken; kortom, de orkaenen en de onweeders zouden de gansche natuur in beweeging brengen.

Buiten allen twijffel werdt hier dat zelvde onweeder bedoeld, het welk Kap. VI: 12-17. is afgeteekend. Maer hier wordt het vertoond, als gereed staende, om uit te barsten. —

(a) Openb. 9: 4. (b) Ezech. 9: 4.

Er kwam nog dit bijzondere by, dat 'er een Engel verfcheen, die zorg droeg, dat Gods dienstknechten, van de fchroomelijke uitwerkfelen deezes geduchten onweeders, bevrijd bleeven. *Ik zag*, vervolgt de Apostel, *eenen anderen Engel*, die, van de vier gemelde, onderfcheiden, en misfchien, in macht en aenzien, booven hen verheeven was, *opkoomen van den opgang der zonne*, dat is, in het Oosten verfchijnen; *en hy riep, met eene groote ftem.* JOANNES zag, uit zijne houding en gebaerden, dat hy, met eene zwaere ftem, welke de vier hoeken der aerde doorklonk, riep, tot de evengemelde vier Engelen, die gereed ftonden, om het gezegde onweeder te laeten uitbarften, *zeggende, befchaedigt de aerde niet, noch de zee, noch de boomen, tot dat wy de dienstknechten onfes Gods zullen verzegelt hebben, aen hunne voorhoofden.*

De teekening is overgenoomen, uit de Godfpraek van EZECHIEL Kap. IX: 3-7. De Propheet befchrijvt aldaer de vreesfelyke oordeelen, met welke de Jooden, by de verwoesting van Jerufalem, door de Chaldeeuwen, om hunne heemeltergende grouwelen, zouden geftraft worden. Hy had eenen man gezien, die met linnen bekleed was, en eenen inktkooker had, aen zijne lendenen. Dees kreeg bevel, om de boetvaerdigen, die te Jerufalem waeren, te teekenen, en daer door te zorgen, dat zy, by de algemeene flachting, verfchoond wierden. De zulken werden geteekend, met een teeken op hunne voorhoofden.

Iets van denzelvden aert zag ook de Apostel JOANNES. De Engel, die van het Oosten opkwam, was gezonden, om *Gods dienstknechten* en oprechte verëerers, *aen hunne voorhoofden, te verzeegelen.* Vervolgens fchijnt de Apostel deefe dienstknechten van God gezien te hebben, zo als zy werkelyk verzeegeld en geteekend waeren, aen hunne voorhoofden, blykens vs. 4: alwaer hy fpreekt van het *getal der geenen, die* daedelyk *verzegeld waeren.*

Wat beteekende nu deefe geheimzinnige vertooning, in den Propheetifchen zin? Onzes erächtens eenvouwig dit, dat de Christenen, Gods waere dienstknechten en verëerers, door die Staetsörcaenen, en geweldige beroeringen, in het Romeinfche Keizerrijk, welke Kap. VI: 12-17, onder de zinne-

dönneprent van een geweldig onweeder, zijn afgebeeld, niet zouden beſchaedigd worden. — Zy zouden, door de vervolging der gemelde Koningen der aerde, wel zeer veel moeten lijden; veelen zouden den marteldood ondergaen, en allen zouden zy, In de algemeene rampen, deelen moeten. Maer het voornaemſte uitwerkſel van dit geheimzinnig onweeder, de ondergang van het Heidensch Rome, zou hen niet treffen; inteegendeel deeze gebeurtenis zou den weg baenen, tot hunne zegeprael, over het Heidensch bijgeloov. — Kortom de Kerk van CHRISTUS zou, van de algemeene rampen, in zo verre verſchoond blijven, als zy naederhand des te luisterrijker zou te voorſchyn koomen.

By dit algemeene berusten wy; en het is, naer ons inzien, geheel nutteloose arbeid te willen onderzoeken, wat de *vier Engelen*, *ſtaende op de vier hoeken*, wat de *andere Engel*, wat de *aerde*, de *zee*, en de *boomen*, in de byzonderheeden, beteekenen. — De hoofdzaek der ſchildery is de verſchooning van Gods dienstknechten, van de geduchte uitwerkſelen eenes vreesſelijken onweeders. Het gav, in den Propheetiſchen zin, te kennen, dat de Staetsörcaenen, welke Kap. VI: 12-17. geteekend zijn, voor de Koningen der aerde, en het Heidensch Keizerryk der Romeinen, allerverdervelijkst, maer, door de beſtuuring van den Verlosſer, voor de Christenen, allerheilzaemst weezen zouden.

Ondertusſchen bepaelde zich deeſe geheimzinnige vertooning, alleenlijk tot de Christenen uit de Jooden, gelijk de volgende, tot de belijders van 's Heilands naem uit de Heidenen vs. 9-17.

4. Ende ick hoorde het getal der gene die verſegelt waren: (c) hondert ende vier en veertigh duyſent waren verſegelt uyt alle geſlachten der kinderen Iſraëls:

5. Uyt het geſlachte Juda waren twaelf duyzend verſegelt: uyt het geſlachte Ruben waren twaelf duyſent verſegelt: uit het geſlachte Gad waren twaelf duyſend verſegelt:

(c) Openb. 14: 1.

6. Uyt het geslachte Aser waren twaelf duysend versegelt: uyt het geslachte Nephtalim waren twaelf duysent versegelt: uyt het geslachte Manasse waren twaelf duysent versegelt:

7. Uyt het geslachte Simeon waren twaelf duysent versegelt: uyt het geslachte Levi waren twaelf duysent versegelt: uyt het geslachte Issaschar waren twaelf duysent versegelt:

8. Uyt het geslachte Zabulon waren twaelf duysent versegelt: uit het geslachte Joseph waren twaelf duysent versegelt: uyt het geslachte Benjamin waren twaelf duysent versegelt.

JOANNES zag eene verbaesende meenigte Jooden, *uit alle geslachten der Kinderen Israëls*, *die verzegeld waeren.* Het was hem niet moogelyk, deese alle te tellen; maer hy HOORDE *het getal* van deese verzeegelden, het welk hem, door eene stemme, in het midden der vier verstandige Weezens, welke voor Gods throon stonden, verg. Kap. VI: 6, of door eenen der Ouderlingen, verg. Kap. VII: 13, by wijs van naedere onderrichting, werdt bekend gemaekt.

De *verzegelde dienstknechten van God*, uit het nageslacht van JACOB, *uit alle geslachten der kinderen van Israël*, maekten eene zeer talrijke meenigte uit van *honderd vier en veertig duizend* persoonen, zijnde *twaelv duizend*, uit elk *een geslacht* of stam. — Het wijst zich van zelvs, dat men deese getallen niet al te zeer drukken moet, en de zaek zo begrypen, als of 'er, by het bedaeren der gemelde Staetsörcaenen, by de overwinning van CONSTANTINUS, op LICINIUS, waer door hy het gansche Keizerryk bemachtigt heeft, juist 144000 Christenen, uit de Jooden, juist 12000 uit elk eene Stam, zouden geweest zijn. — De verzeegelde Christenen, uit de Jooden, waeren, in de geheimzinnige teekening, welke JOANNES zag, naer hunne twaelv stammen, in twaelv hoopen, onderscheiden. Om de evenreedigheid en fraaiheid der teekening, was elk een hoop even groot. Hy vernam, door eene stemmelyke onderrichting, dat 'er, in elk eenen hoop, twaelv duizend waeren, zodat zy alle te zaemen een getal van honderd vier en veertig duizend uitmaekten.

Het gav, in het algemeen, te kennen, dat 'er, ter gemelder tyd, in weerwil van al het woeden der Staetsöversten, en van de geweldigste vervolgingen, een zeer groot getal van Christenen weezen zoude, ook van zulken, die uit de Jooden oorspronkelyk waeren (*c*). — Evenwel zijn 'er drie byzonderheeden, in deeze teekening, welke eenige naedere opmerking verdienen.

1. De eerste betreft de Stam van LEVI, dat deese, welke geen ervdeel had in Kanaan, en welke Mose niet tellen moest, noch haere som opneemen, verg. Num. I: 49, hier uitdrukkelyk genoemd, en naer het getal der persoonen, bereekend worde vs. 7. — Maer men herinnere zich, dat de Levieten, in de gemelde telling der weerbaere manschappen, niet meede gereckend werden, om dat zy, aen den dienst van het Heiligdom toegewyd, verschoond waeren, van de waepenen te draegen. Voeg 'er by, dat het onderscheiden voorrecht der Levieten, als dienaers van het Heiligdom, met de verwoesting van Stad en Tempel, voor altoos hebbe opgehouden. Alle Christenen, van welken oorsprong zy ook weezen moogen, deelen gelijkelyk, in dezelvde geestelyke voorrechten; en derhalven moesten, by eene optelling der Christenen uit de Jooden, ook die uit de Stam van LEVI, zo wel als die uit de overige Stammen, bereekend worden.

2. De andere bedenking raekt het voorbygaen van de Stamme DAN, die in het geheel niet vermeld wordt. — Het voldoet zekerlyk niet te zeggen: wanneer LEVI, voor eene Stam geteld wordt, was het noodzaeklyk, dat 'er één der andere werdt overgeslaegen, om by het twaelvtal der Stammen te blyven. Immers, om het twaelvtal te behouden, by het niet meede tellen van LEVI, werdt de Stam van JOSEPH, op twee Stammen, gereekend, en benoemd naer zijne zoonen EPHRAIM en MANASSE, verg. Num. I: 32 35. — Wanneer derhalven LEVI meede geteld wordt, moeten de nakoomelingen van JOSEPH, maer op ééne Stam, gereekend

(*c*) EICHHORN l. c. pag. 220.

worden; en evenwel werden hier beide de zoonen van JOSEPH, elk voor eene afzonderlyke Stam, gereekend. Uit het geslacht van MANASSE werden 'er 12000 geteld vs. 6b, en dan nog eens, uit het geslacht van JOSEPH, 12000 vs. 8b.

Deeze aenmerking maekt de zwaerigheid nog grooter, vermits het geslacht van MANASSE nu twee maelen vermeldt wordt, eerst onder zijnen eigenen naam vs. 6, en dan nog eens onder den naam van JOSEPH, die den nakoomelingen beide MANASSE en EPHRAIM, gemeen was vs. 8. — Er is, die meenen, dat de stam DAN, volgens de overleevering der Jooden, geheel vernietigd, of tot zulk eene laegte gebracht waere, dat dezelve niet meer, onder de geslachten van Israël, konde gereekend worden, en dat zy daeröm ook niet geteld worde, onder de overige Stammen van Israël, 1 Kron. II— Om nu het getal van twaelv Stammen, in deese vertooning, volkoomen te maeken, zoude het nageslacht van JOSEPH, op twee stammen, gereekend, zijn, naer zijne beide zoonen EPHRAIM en MANASSE (d). — Deese oplossing neemt ook de Heer EICHHORN over, en voegt 'er nog deese vernuftige vinding by, dat iemand, wiens naem in vergeetenheid geraekt is, MANASSE kunne genaemd werden, van het Hebreuwsche woord נשה *vergeeten*, en dat daeröm de DANITEN, onder den bedekten naem van MANASSE, bedoeld zijn.

Onses erächtens, is het allerduidelykst, dat, onder den naem van JOSEPH, vs. 8b, alle de nakoomelingen van dien Aertsvader, begreepen worden, die beide uit EPHRAIM en MANASSE zijn voortgesprooten. Gevolgelyk kan het geslacht van MANASSE, vs. 6b, niet afzonderlyk en reeds te vooren vermeld zijn. — Waeren de geslachten van EPHRAIM en MANASSE, als twee onderscheidene Stammen, vermeld, dan zouden zy zeekerlyk onmiddelyk naest elkander gerangschikt zijn, even als Num. I: 32-35. — Daer te booven werden de nakoomelingen van MANASSE, vs. 6b, vermeld, dan moest vs. 8b, niet JOSEPH, maer EPHRAIM, genaemd

(d) HAMMOND *ad h. l.*

naemd zijn; het geslacht van MANASSE, was een gedeelte der Stamme JOSEPH, derhalven moest niet JOSEPH, maer EPHRAIM, van MANASSE onderscheiden worden. — Wat de vinding van den Heer EICHHORN aengaet elk zal gereedelyk toestaen, dat zy meer geestig dan bondig is.

Uit alle het beredeneerde, meenen wy te moogen besluiten, dat 'er vs. 6b, in plaets van *het geslachte* MANASSE, moet geleesen worden *het geslachte* DAN. Een der afschrijveren zal, in de plaets van ΔΑΝ, by verkorting, geschreeven hebben ΜΑΝ, het welk ΜΑΝΑΣΣΗ beteekent (*e*).

3. Eene derde byzonderheid betreft de orde, in welke de Stammen van van Israël werden opgeteld, geheel onderscheiden van de gewoone. —— De gewoone orde is, naer den rang der geboorte, RUBEN, SIMEON, LEVI JUDA, ZEBULON, ISSASCHAR, DAN, GAD, ASER, NAPHTALI, JOSEPH, BENJAMIN, Gen. XLIX. Num I: 5-15, worden eerst de Stammen genoemd, welke uit JACOBS Vrouwen gebooren waeren; die uit LEA waeren voortgekoomen, RUBEN, SIMEON, JUDA, ISSASCHAR, ZEBULON, vs. 5-9, en uit RACHEL, naemenlyk JOSEPH en BENJAMIN, vs. 10, 11; daerop volgen de Stammen, die, uit de beide dienstmaegden ZILPA en BILHA, oorspronglyk waeren, DAN, ASER, GAD en NAPHTALI, vs. 12-15. Ondertusschen zijn ook de laetste niet in de juiste orde van hunne geboorte gerangschikt, denkelyk om dat de een, om zeekere voor ons nu onbekende reedenen, eenigen voorrang booven den anderen verkreegen had. —— Hier ontmoetten wy weder eene geheele andere orde: JUDA, RUBEN, GAD, ASER, NAPHTALI, DAN, SIMEON, LEVI, ISSASCHAR, ZEBULON, JOSEPH en BENJAMIN.

Aen JUDA werd, met reeden, den voorrang gegeeven, om dat dit geslacht de Koninglyke stam was, uit welke ook de Verlosser is voortgekoomen, verg. Hebr. VII: 14. Voeg 'er by, dat thans alle de nakoomelingen van JACOB, naer

(*e*) BOWEYER *conject. ex editione* SCULTZII *ad h. l.* HERINGA *vertoog over het vereischt gebruik en heedendaegsch misbruik der kritiek*, enz. p. 239, 240. MICHAELIS *Orient. und exeget. Bibliotheek* XV *Theil* 2. 97. WETSTEIN *Proleg. in N. T. ex editione* SEMLERI *pag.* 19.

deese Stam, Jooden genaemd werden. Maer van de rangschikking, welke hier, by het optellen der overige Stammen, is waergenoomen, weeten wy volstrektelyk geene reeden te geeven. — De aenmerking van GROTIUS, dat 'er geen order gehouden is, om dat alle de hier bedoelde dienstknechten van God, in CHRISTUS, gelijk zijn (*f*), verdient de meeste opmerking.

b. Het tweede gezicht teekende de bewaering der Christenen, uit de Heidenen, onder de voorheen gemelde rampen van het Romeinsche Keizerrijk, vs. 9-17.

a. Het gezicht zelvs vinden wy, vs. 9-12.

1. *De Apostel zag eene onbereekenbaere schaer van zeegepraelende overwinnaers, vs.* 9.
2. *Zy gaeven Gode en den Lamme de eer van hunne zeegeprael, vs.* 10.
3. *By die geleegenheid brachten ook de Engelen Gode, de heerlykheid toe, al lovzingende, vs.* 11, 12.

b. Dit gezicht werdt den Apostel, door eenen der Ouderlingen, verklaerd, vs. 13-17.

9. Na desen, na dat ik die nieuwe vertooning, vs. 1-8, eenigen tijd, beschouwt en overdacht had, sagh ick vervolgens, na dat de Boekrolle nog al verder geöpend was, tot aen het zeevende zeegel, nog eene andere geheimzinnige teekening, ende siet, ik vernam, een groote schare, die niemant tellen en konde, uyt alle natie, ende geslachten, ende volcken, ende talen, staende voor den throon, ende voor het Lam, bekleedt zijnde met lange witte kleederen: ende palm[*tacken*] waren in hare handen.

Deese *groote schaer* bestondt, uit menschen, *uit alle Natie, en geslachte, en volken, en taelen.* — Zy zijn derhalven van de 144000 Israëliers, vs. 4-8, kennelyk onderscheiden. De groote VITRINGA heeft blijkbaer gedwaelt, dat hy deese *schaer der*

(*f*) *ad h. l.*

der palmtakdraegers, voor dezelve perfoonen, met de verzeegelde Israëllers, wilde gehouden hebben; beweerende, dat die zelvde menfchen, die eerst geheimzinnig en zinbeeldig befchreeven zijn, onder den naem van de *twaelv Stammen Israëls*, nu zonder verbloeming, en by wijs van naeuere verklaering, genoemd worden *een groote fchaer uit alle natie, en geflachte, en volken, en taelen* (*g*). Trouwens, volgens de vooronderftelling, op welke de Hoogleeraer gebouwt heeft, moest 'er, in de OPENBAERING, nergens van Jooden gefprooken worden; „ inzonderheid, zegt hy, wilde ik aengemerkt „ hebben, dat, in dit ganfche Boek, niet het minfte gewag „ gemaekt wordt, van *Jooden*, onderfcheiden van de Chris„ tenen uit de *Heidenen* (*h*)." — De Heer HAMELSVELD verkeert, in dit zelvde begrip; alleenlyk fluit hy 'er de verzeegelde Israëllers, vs. 4 8 van uit, en verklaert de zaek van de toekoomende algemeene bekeering der Jooden, in de laetfte daegen (*i*).

De onderfcheiding tusfchen de 144000 verzeegelde, vs. 4-8, en de *groote fchaer*, van welke vs. 9 gefprooken werdt, loopt van zelvs zodaenig in het oog, dat de zaek geen betoog altoos noodig hebbe. De eerfte waeren uit de XII Stammen Israëls, en deefe groote fchaer was *uit alle natie, en geflachte, en volken, en taelen.* — Wy worden, zo duidelyk als immer moogelyk is, geweefen, naer de Christenen uit de Heidenen.

Gods dienstknechten, uit de XII *Stammen van Israëls*, maekten een aenmerklyk getal uit van 144000 vs. 4; maer *de groote fchaer* der Christenen, uit de Heidenen, maekte eene meenigte uit, *die niemand tellen konde.* Het wijst ons aen, dat de Christenen, wel verre van, door de vervolging, welke DIOCLETIATUS begonnen heeft, uitgeroeid te weefen, by den ondergang van het Heidensch Rome, eene onbereekenbaere meenigte, zouden uitmaeken, en dat die uit de Jooden, offchoon een aenzienlyk getal uitmaekende, niet in vergely-

(*g*) *ad h. l.*
(*h*) l. c. 1 *Deel pag.* 481.
(*i*) l. c. *pag.* 602.

king koomen zouden, by de bekeerden uit de Heidenen, die ontelbaer weesen zouden.

De Apostel JOANNES zag deese onbereekenbaere meenigte, van Christenen uit de Heidenen, *staende voor den throon en voor het Lam. De throon van God, en het Lam*, was meede geteekend, in de schildery, welke hem vertoond werdt. *Voor den throon en voor het Lam*, stonden de Christenen, uit alle volken, in eene ontelbaere meenigte. — *Zy waeren bekleed, met lange witte kleederen.* Zodaenig was oulings de dragt van aenzienlyke persoonen, verg. Kap. III: 5; geheimzinnig kunnen deese *witte kleederen* de Euangelische heiligheid der Christenen afteekenen. — Voorts hadden zy *palmtakken in hunne handen.*

Wat beduiden deese *palmtakken?* De Hoogleeraer VITRINGA, hoe zeer hy erkenne, dat de *palmtakken* teekenen zijn van overwinning en zeegepraal, is evenwel van oordeel, dat 'er, op de vreugde bedrijven van het Loovhutten feest, gezinspeeld worde (*k*), als meede dat de lovzang vs. 10 ontleend zy, van dat zelvde feest, op het welk het groot *Hallel* gezongen werdt. Hierïn wordt hy, van nieuweren, gevolgd, als ROSENMULLER (*l*), en EICHHORN (*m*). Dan de לולבים *Laulabhim*, welke de Jooden, by geleegenheid van het Loovhutten feest, in hunne handen droegen, bestonden niet eenvouwig uit *palmtakken*, maer ook uit takken van wilgen en myrthen; door deese plechtigheid, meenden zy te vervullen, het geene men leest, Ps. XCVI: 12, *dat alle de boomen des wouds juichen.* Volgens 2 Maccab. X: 6, 7, waeren 'er ook ranken van wijngaerden, en andere schoone takken, in dien groenen bundel (*n*).

Wy voegen ons daerom, by GROTIUS (*o*), en anderen, die de *palmtakken* houden, voor teekenen van overwinning. — Immers, by de Grieken en de Romeinen, werden de *palmtakken*, aen den Overwinnaer, tot een teeken van eer en zeegeprael

(*k*) l. c. *pag.* 490—

(*l*) *ad h. l.*

(*m*) l. c. p. 290.

(*n*) JOSEPHUS *Antiq. Jud.* l. III. c. 10.

(*o*) *ad h. l.*

prael, gegeeven; en 'er zijn nog veele gedenkpeningen voor handen, op welken de overwinning, door eenen *palmtak*, wordt afgebeeld. Zelvs werdt het toevallig opgroeien of vinden van eenen palmtak, op ongewoone tijden en plaetsen, aengemerkt, als een voorteeken van overwinning (*p*). — De *palmtakken* maekten, volgens VIRGILIUS (*q*), met de kroonen, de belooning der overwinnaers uit. Iemand, die, in de strijd speelen, de overwinning meermaelen behaelt had, werdt, by de Romeinen, *een man van zeer veele palmtakken*, genaemd (*r*). De uitdrukking *palmam ferre*, *den palmtak draegen*, beteekende leunspreukig, de overwinning te behaelen (*s*). — Hier van daen hebben ook de *Togæ palmatæ*, de *gepalmde rokken*, in welke de palmtak, tot een teeken van overwinning, was ingeweeven, hunnen oorsprong (*t*).

Wy houden daerom de *palmtakken*, in dit gezicht van JOANNNES, voor eene geheimzinnige vertooning van de zeegeprael, welke het Christendom, na dat CONSTANTINUS *de Groote* het gansche Keizerrijk alleen bemachtigt had, over het heidensch bygeloov, behaelt heeft.

10. Ende sy riepen met groote stemme, seggende, De saligheyt zy onsen Gode, die op den throon sitt, ende den Lamme.

Zy riepen, met groote stem. — Dit zag den Apostel, in de gemelde teekening, uit de houding en de gebaerden deeser Christenen. Zy riepen, in een dankbaere lovzang: *de zaeligheid zy onsen God, die op den throon zit en den Lamme.* Hoe wist de Apostel den inhoud van deesen lovzang, daer hy slechts een gezicht, in eene teekening, beschouwde? Het kan zijn, dat deese woorden, door een der vier leevendige Weezens, werden uitgebracht, verg. vs. 4. Maer, vermits JOANNES niet zegt, dat hy deese woorden *gehoort* hebbe, zouden wy liever denken, dat dezelve meede geteekend waeren, en vertoond werden als uit den mond der Christenen uitgaende.

(*p*) SUETONIUS *in* AUGUSTO c. 92; 94.
(*q*) *Æneid.* l. V. vers 111.
(*r*) CICERO *pro* SEXT. ROSC. *Amer.* c. 6.
(*s*) CICERO *de Orat.* l. II. c. 56 l. III. c. 35.
(*t*) ALEXANDER *ab* ALEXANDRO l. V. c. 8.

Voorts zal de lovzang zelve veel duidelyker weezen, wanneer wy het Grieksche woord, het welk de Onfen, door de *zaeligheid*, hebben overgezet, door de *verlosfing* vertaelen. In deefen zin, koomt het voor, Luc. I: 71. Act. VII: 25; zo gebruiken het ook de LXX, 2 Kon. V: 1. Pf. XX: 6. — De zaekelyke zin is derhalven, dat de verlosfing der Christenen, uit het geweld der Heidenfche Keizeren, die hen vervolgt hadden, alleenlyk aen het weldaedig beftuur van den hoogen God, en den gezeegenden Verlosfer, moest worden dank geweeten.

11. Ende alle de Engelen ftonden rontom den throon, ende [*rontom*] de Ouderlingen ende de vier Dieren: ende vielen voor den throon [*neder*] op haer aengefichte, ende aenbaden Godt.

12. Seggende, Amen. De lof, ende de heerlickheyt, ende de wijfheyt, ende de dancksegginge, ende de eere, ende de kracht, ende de fterckte zy onfen Gode in alle eeuwigheyt. Amen.

Men mag vraegen, of de Apostel ook deefe byzonderheid, in de geöpende Boekrolle geteekend, gezien hebbe? Dit fchijnt ons niet onmoogelyk. Zodaenig eene vertooning zou zeer wel kunnen worden afgefchilderd; vooral wanneer 'er de woorden van den lovzang vs. 12, als uitgaende uit den mond der Engelen, waeren by gefchreeven. — Anders zou men het zo begrypen kunnen, dat de Engelen, die rondom den throon, en den halven cirkel, welke, door de zitplaetfen der Ouderlingen, geformeerd werdt, in de rondte ftonden, juist toen JOANNES den lovzang der Christenen las vs. 10, denzelven bevestigt hebben, door, tot een teeken van hunnen diepen eerbied, voor den throon nedergevallen zijnde, te zaemen op te zingen, *Amen; de lov, en de heerlijkheid enz.*

Wy leeren 'er uit, dat 'er blydfchap, in den hemel zy, over den voorfpoed der Christen Kerk, verg. Luc. XV: 7, en dat de Engelen den Allerhoogften de eer geeven van zijne Volmaektheeden, welke Hy daer door ten toon fpreidt. — Zy wenfchen, dat Gode de eer en dankzegging, in alle eeuwigheid, mooge worden toegebracht, over de zeegeprael, welke

welke het Christendom, over het Heidensch bygeloov, nadat CONSTANTINUS *de Groote* zich meester gemaekt had, van het gansche Keizerrijk, zo luisterryk behaeld heeft. — Voorts stemt deeze lovzang, bykans in woorden, en in den zaekelijken zin volkoomen, overëen, met het lovlied der Engelen, het welk wy Kap. V: 12. ontmoet hebben.

13. Ende één of de *eerste* uyt de Ouderlingen, wiens throon de naeste was, aen de plaets, alwaer ik my bevondt, verg. Kap. V: 3, antwoordde of *vatte het woord op*, verg. Matth. XVII: 4. Luc. VII: 40. enz. seggende tot my, Dese persoonen, die, in de teekening der Boekrolle, eene onbereekenbaere meenigte uitmaeken, en bekleedt zijn met de lange witte kleederen, wie zijn sy, ende van waer zijnse gekomen?

Deeze ondervraeging van den Ouderling was geschikt, om den Apostel, omtrent de propheetische bedoeling der geheimzinnige teekening, welke hy zo even gezien had, naeder te onderrichten. — Dit was ook oulings, in de gezichten der Propheeten, meer gewoon. Toen aen ZACHARIA, in een nachtgezicht, een man vertoond werdt, rydende op een rood peerd, en staende tusschen de myrthen, terwijl 'er roode, bruine en witte paerden achter hem waeren, ontving hy, van den Engel, die hem, als leidsman, vergezelde, een naeder bericht, omtrent de beteekenis van die zinbeeldige vertooning, Zach. I: 8, 9. Hetzelvde had ook plaets, by het gezicht van eenen gouden kandelaer, en twee olijvboomen, het welk hem meede, door eenen Engel, werd opgehelderd, Zach. IV. 1. —

Het onderricht van den Ouderling verkeerde, in ons geval, omtrent de persoonen, die geschilderd waeren, als *bekleed met de witte lange kleederen*. Van de *palmtakken*, *welke in hunne handen waeren*, sprak hy niet, omdat JOANNES, zonder dit byvoegsel, aenstonds begreep, welke persoonen de Ouderling op het oog hadde; te meer omdat hy voorneemens was, eene naedere verklaering te geeven, omtrent die witte kleederen, verg. vs. 14. — Voor het overige heeft het geen betoog noodig, dat hier dezelve persoonen bedoeld worden, die vs. 9 beschreeven zijn; en men kan zich niet genoeg ver-

wonderen, dat zommige Uitleggers de menfchen, van welke de Ouderling fpreekt, van de onbereekenbaere fchaer der *palmdraegers*, hebben willen onderfcheiden (*u*).

14. Ende ick fprack tot hem, met den verfchuldigden eerbied, gelyk men lieden van aenzien behoort aen te fpreeken, Heere, gy weet het, veel beeter dan ik, en daerom zal uwe naedere onderrichting my alleräengenaemst weezen, verg. Zach. IV: 4-13. Ende hy feyde tot my, Defe lieden, die, als zeegepraelende overwinnaers, palmtakken in hunne handen hebben, zijn 't en vertoonen de Christenen, die uyt de groote verdruckinge komen: ende fy hebben hare kleederen gewaffchen, ende hebben hare lange kleederen wit gemaeckt in het bloet des Lams.

De *groote verdrukking* is de zwaere en langduurige vervolging, welke DIOCLETIANUS begonnen heeft, en onder welke zeer veele belijders der waerheid den marteldood ondergaen hebben, gelijk wy, by de verklaering der opening van het *vijfde zeegel*, gezien hebben, Kap. VI: 9-11. De Overwinnaers waeren, uit de groote verdrukking, *gekoomen*, dat is, zy waeren dezelve *ontkoomen*, en, in weerwil van de woede der vervolgeren, behouden gebleven. DIOCLETIANUS, en de overige Heidenfche Keifers, die met en na hem regeerden, hadden ten doel gehad de Christenen geheel en al uit te roeijen, maer God had eene ontelbaere meenigte laeten verzeegelen, en zorg gedraegen, dat zy ontkwaemen. — Toen CONSTANTINUS *de Groote* zich alleen meester gemaekt had van het ganfche Keizerryk, was 'er eene onbereekenbaere meenigte van Christenen overgebleeven, offchoon 'er zeer veelen, in de gemelde groote verdrukking, jammerlyk waeren omgekoomen.

De Ouderling gav wijders reedenen, waerom zy, met lange witte kleederen, verfierd waeren; *zy hebben hunne lange kleederen*, welke, naer de Oosterfche wijs, tot op de hielen nederhangen, *gewasfchen, en hebben hunne kleederen wit gemaekt, in het bloed des Lams.* — De zaekelyke zin is, met

(*u*) VITRINGA *ad h. l.*

met één woord, deese, dat de Christenen de cierkleederen, met welke zy waeren uitgedoscht, aen de verzoenende bloedstorting van den Verlosser, te danken hadden, verg. Kap. I: 3. Trouwens alles, wat de Christenen hebben en vermoogen, de vergeeving hunner zonden, hunne heiligheid, en hunne bewaering, in nooden en gevaeren, hebben zy aen den Verlosser, die zyn bloed voor hun gestort heeft, geheel en alleen dank te weeten.

Maer is 'er niets iets onvoegzaems en onnatuurlyks, in deese teekening? Alle dingen bykans, werden wel, onder het Oude Testament, door bloed, gereinigd, en het bloed van CHRISTUS wordt, in die toespeeling, gezegd ons te reinigen, Hebr. IX: 14. 1 Joh. I: 7; maer hoe kunnen *kleederen, in bloed, gewasschen en wit gemaekt worden?* daer bloed een kleed, in plaets van te wasschen, bezoetelt, en het zelve, in plaets van wit, rood maekt? — De Heer VITRINGA (*v*) antwoordt, dat de zinbeeldige voorstellen, ook in de *Openbaering*, dikwijls van een gemengd zoort zijn, zodat zy ten deele, naer de omstandigheeden van de zinneprent, ten deele naer den aert der bedoelde zaek zelve, geschikt zijn; als meede dat 'er, aen het bloed van het Lam, een afwasschend en witmaekend vermoogen worde toegeschreeven, om de aendacht, door het vreemde der vertooning, des te meer op te wekken, en te doen opmerken, dat de spreekwijsen, in eenen verbloemden zin, moeten worden opgevat.

De zeer Geleerde VAN IPEREN (*w*), meende eene nieuwe ontdekking gedaen te hebben, om den letterlyken zin volkoomen op te helderen. Hy wist naemenlyk, uit de *reize van* RICHARD CHANDLER *door klein Asien*, dat men, in den omtrek van *Smyrna*, by de baeden van Agamemnon, geronnen schaepenbloed, in plaets van zeep, gebruikte, om te scheeren, en besloot 'er uit, dat de teekening, in ons geval, uit dat gebruik, zeer natuurlyk verklaerd kon worden. — Dan de Heer TYDEMAN, toenmaels Hoog Leeraer te *Utrecht*, thans Griffier der Ridderschap van *Overyssel*, heeft, in de Nederduitsche uit-

(*v*) *ad h. l.*
(*w*) *Voorreeden van* HARMER *over het* HOOGLIED p. 31.

gaave van het gemelde werk, te *Utrecht* 1779, met recht aengemerkt, dat 'er een verbaesend onderscheid zy, tusschen wasschen en baerdscheeren, en dat men zeekerlyk geene kleederen, in geronnen bloed, wasschen en wit macken kunne.

De toespeeling is ontleend van MOSES Wet, onder welke de besprenging met bloed diende, om iemand, op eene schaduwächtige wijs, van zijne schuld te zuiveren, en in de Goddelyke gunst te herstellen. Nu, zulk een uitwerksel heeft ook het bloed van den Verlosser, voor allen, die in Hem gelooven, Hebr. IX: 22. XII: 24. 1 Petr. I: 2. — Meer byzonder evenwel is de teekening, onses erächtens, genoomen, van het bloed des Paeschlams, Exod. XII. Alle de Israëliers, die, van het geweld des slaenden Engels, bevrijd, en uit Egypten verlost werden, waeren, in zo verre, met het bloed van het Paeschlam, gewasschen, als de dorpels en posten der deuren van hunne wooningen daer meede bestreeken waeren. Op zoortgelyk eene wijs, waeren ook de hier bedoelde Christenen, met het bloed van het tegenbeeldig Paeschlam, gewasschen, en, aen de kracht van dit alles verzoenend bloed, hadden zy het te danken, dat zy, uit het Egypten van het Heidensch Rome, en de vervolgingen der Heidensche Keizeren, verlost waeren.

15. Daerom, om dat zy, in het bloed van het Lam, gewasschen, en, door de verzoenende kracht van dat bloed, de voorwerpen zijn van Gods byzondere gunst, staen zy ook onder zijne weldaedige voorzorg; daerom zijn sy voor den throon Godts ende dienen hem dagh ende nacht in sijnen Tempel: ende die op den throon sitt sal haer overschaduwen.

16. Sy en sullen niet meer (d) hongeren, noch en sullen niet meer dorsten, noch (e) de sonne en sal op haer niet vallen, noch eenige hitte.

17 Want het Lam dat in 't midden des throons is, salse (f) weyden, ende sal haer een Leydsman zijn tot levende fonteynen der wateren: ende (g) Godt sal alle tranen van hare oogen afwisschen.

Men

(d) Jes. 49: 10. (e) Psalm 121: 6. (f) Psalm 23: 1. (g) Jes. 25: 8. Openb. 21: 4.

Men zou zich geweldig bedriegen, wanneer men deese verheevene uitdrukkingen, welke eenen zeer gelukkigen staet afteekenen, van de heerlykheid en de zaeligheid der geloovigen, na dit leeven, verklaeren wilde (*x*). De Ouderling, die, met JOANNES, sprak, over de meenigte der Christenen, die de vervolging, welke DIOCLETIANUS begonnen heeft, ontkoomen waeren, (vergel. vs. 14,) beschrijvt hier den gelukkigen staet, in welken die Christenen, hier op aerde, verkeeren zouden, na dat CONSTANTINUS *de Groote* zich hunne zaek had aengetrokken. — Dit leert het gansche beloop van zaeken allerduidelykst; en de geheele teekening laet zich daer op eigenäertig toepassen, gelijk wy, in de byzonderheeden, naeder zullen aentoonen.

Zy zijn, zegt de Ouderling, *voor den throon van God, en dienen Hem, nacht en dag, in zijnen Tempel*, vs. 15ª. — De spreekwijsen zijn kennelyk ontleend van den heiligen dienst, in den Tempel, die, niet alleen des daegs, maer ook des nachts, moest worden waergenoomen, wanneer 'er altoos eenige Levieten de wacht hielden, (vergel. Ps. CXXXV: 1.) (*y*). — Het *zijn, voor den throon van God*, geevt te kennen, dat deese Christenen Gods byzondere gunstgenooten waeren, en, als zodaenigen, den vryen toegang, in hunne gebeeden, en in hun geloovsvertrouwen, tot God hadden; op zoortgelyk eene wijs, als de Stam van LEVI het voorrecht genoot, om voor des HEEREN aengezicht te staen, (vergel. Deut. X: 8.) — Het *dienen van God, nacht en dag, in zijnen Tempel*, teekent den onvermoeiden yver deeser Christenen, in den dienst van God en den Verlosser. Daer in stelden zy hun geluk en genoegen; en daer zy zich, ten tijde der groote verdrukking, hadden moeten vergenoegen, met God, in het heimelyke, te verëeren, na dat hunne Kerken verwoest waeren, mogten zy, in den hier bedoelden tijd, wederom den Godsdienst openlyk verrichten, in Tempelen en Gode gewijde gebouwen.

Wijders is het, *en die op den throon zit, zal hen over-*

(*x*) MARCKIUS l. c. p. 272—

(*y*) GROTIUS *ad h. l.*

schaduwen, of eene tent, over hen, uitspreiden, tot hunne beveiliging, vs. 15[b]. Het Grieksche woord, door *overschaduwen*, vertaeld, zegt eigenlyk eene tent opslaen; zo gebruiken het de LXX, Gen. XIII: 12. — De zaekelyke zin is derhalven deese, dat de Allerhoogste zorg zou draegen, dat zy, in het vervolg, om de belijdenis der waerheid, door de Romeinsche Keizeren, niet meer verdrukt wierden; God zelvs zou hen, teegen allen overlast van de vyanden der waerheid, beveiligen. — Ten zy men het liever wilde overzetten, *Hy, die op den throon zit, zal* ONDER *hen* WOONEN, naemenlyk met de kennelykste blijken van zijne zeer byzondere en gunstrijke teegenwoordigheid. Althans het woord *overschaduwen* beteekent zeer gemeenzaem, ook in dit Boek, *woonen*, zijn verblijv houden, (vergel. Kap. XII: 12. XIII: 6;) en dat het voorzetsel ἐπι ook kunne genoomen worden, in den zin van *onder*, is overbekend, (vergel. Matth. XIII: 7. Luc. VIII: 7. Hand. I: 21.)

Zy zullen niet meer hongeren, (vervolgt de Ouderling vs. 16,) *noch zy zullen niet meer dorsten, noch de zon zal op hen niet vallen, noch eenige hitte.* — De zinbeelden zijn duidelyk ontleend, uit Jes. XLIX: 10: *zy zullen niet hongeren noch dorsten, en de zon en de hitte zal hen niet steeken.* — Het *niet hongeren en dorsten* zal wel eenvouwig zo moeten verstaen worden, dat zy, die, te vooren en meenigmael, groot gebrek geleeden hadden, nu genoeg hebben zouden, om van te leeven (z). Er is geen twijffel aen, of hier wordt een geestelyke honger en dorst bedoeld, niet naer brood of waeter, maer om te hooren de woorden des HEEREN, (vergel. Hos. VIII: 11.) In deezen zin, hadden de Christenen gehongert en gedorst, onder de groote verdrukking, daer de Kerken verwoest, en de Leeraers gedood of verjaegd waeren; maer nu zouden zy eenen grooten overvloed van genaedemiddelen genieten. — Ook *zou de zon op hen niet vallen, of eenige hitte*; dat is, zy zouden, aen geene vervolgingen en mishandelingen van de vyanden der waerheid, zijn blootgesteld. Met het verslaen van LICINIUS, zou de vervolging der Romein-

(z) GROTIUS *ad h. l.*

meinsche Keizeren, tegen de Christenen, ten eenemael een einde neemen. Immers de *zon* en haere *hitte* is een zeer gewoon zinbeeld van lijden en vervolgingen; (vergel. Matth. XIII: 6, 21.) Trouwens de hitte is, in het Oosten, wanneer de zon op het hoogst is, onverdraeglyk, (verg. Matth. XX: 12.)

„ *Het Lam*, (voegt 'er de Ouderling by) *dat in het midden* „ *des throons is*, de Goddelyke Verlosser, die zich thans aen „ u vertoont, wat het aengezicht aengaet, als een Lam, het „ welk voorheen, ter verzoening van de zonden, geslacht „ is; (vergel. Kap. V: 6.) het Lam *zal hen weiden*, en, als „ een getrouw Herder, lievderijk voor hen zorgen, *en hun*, „ als zodaenig, *een leidsman zijn, tot leevende fonteinen der* „ *waeteren*."

De Hoog Leeraer VITRINGA is van oordeel, dat hier gezinspeeld worde, op de plechtigheeden van het Loovhutten Feest, waer toe ook dit behoorde, dat 'er waeter, uit de fonteine Siloam, geschept, en, op den altaer, uitgegooten werdt, gelijk daer van eenige melding is, Joh. VIII: 38. (*a*). Maer helder vlietend fontein waeter, in tegenstelling van het onzuiver waeter, het welk, in reegenbakken, beslooten is, was, by de Hebreeuwen, een gewoon zinbeeld van eenen zeer gelukkigen toestand; om dat naemenlyk zulk fontein waeter, voorál in de heete landen van het Oosten, ongemeen aengenaem en verkwikkelyk is. — Dit zelvde zinbeeld vinden wy wederom Jes. XLIX: 10. *hunne Ontfermer zal hen leiden, en Hy zal hen, aen de springäderen der waeteren, zachtkens leiden.* „ Zy derhalven, die, aen het waeter, denken, het welk, op den laetsten dag van het Loovhutten „ Feest, uit de fonteine Siloa, geput, en, door de Priesteren, onder het gejuich van het omstaende volk, op den „ altaer uitgegooten werdt, schijnen het reedenbeleid geheel „ niet in aenmerking te neemen" (*b*).

De teekening geevt te kennen, dat de Christenen, die de

(*a*) *Ad h. l.*
(*b*) EICHHORN l. c. p. 232.

groote verdrukking, welke Keizer DIOCLETIANUS begonnen heeft, ftonden te ontkoomen, na dat CONSTANTINUS *de Groote* het Christendom, tot den heerfchenden Godsdienst van het Keizerrijk, gemaekt had, in eenen zeer gelukkigen en allerheuchlykften toeftand, leeven zouden.

Eindelyk was het: *en God zal alle traenen, van hunne oogen, afwisfchen.* — De uitdrukking is wederom overgenoomen, van den Propheet JESAIAS, Kap. XXV: 8. *De Heer zal de traenen van alle aengezichten afwisfchen.* — De mishandelingen en verdrukkingen, onder welke de bedroevde Christenen veele traenen geftort hadden, zouden een einde neemen, en zy zouden, door de Romeinfche Keizeren, niet geplaegd of vervolgd worden. Zy zouden rust, kalmte, en blijdfchap, genieten.

Eéne aenmerking van belang heb ik 'er nog by te voegen, dat naemenlyk de beide gezichten, dat van de verzeegelde Israëlers, vs. 1-8, en dat van de Palmtak draegers, uit de Heidenen, vs. 9-17, te zaemen één geheel uitmaeken. „ Zy zijn „ als twee tafereelen, welke naest elkanderen gevoegd wor„ den, om ééne zaek, in haeren geheelen omtrek, af te „ beelden" (*c*). Het geene derhalven, van de Palmtak draegers uit de Heidenen, voorfpeld werdt, moet ook, op de verzeegelden uit de XII ftammen van Israël, worden toegepast.

Alles te zaemen genoomen, voorfpelde deefe Propheetifche teekening, Kap. VII. dat de Christenen uit de Jooden, en vooräl uit de Heidenen, in weerwil van de woede der vervolging, welke DIOCLETIANUS ftondt aen te richten, door de Goddelyke voorzorg en gunst, eene onbereekenbaere meenigte zouden uitmaeken; — dat de Godsdienst van het Euangelie, over het Heidensch bygeloov, luisterijk zou zeegepraelen; — en dat de belijders van JESUS naem, vooräl na dat CONSTANTINUS *de Groote* het geheele Keizerrijk alleen bemachtigt hebbende, het Christendom, tot den heerfchenden Godsdienst, gemaekt had, eene aengenaeme rust, kalmte, en blijdfchap, genieten zouden.

Laa-

(*c*) EICHHORN l. c. p. 228.

Laeten wy de vervulling van deefe Voorzegging, in ettelyke merkwaerdige byzonderheeden, wat naeder aentoonen.

1. Hoe veele Christenen 'er, in de meermaelen gemelde *groote verdrukking*, gedood en verjaegd werden, de belijders evenwel van JESUS naem, zo uit de Jooden, als voornaemenlyk uit de Heidenen, maekten, door het gansche Keizerrijk, by den dood van den laetften vervolger LICINIUS, eene onbereekenbaere meenigte uit.

Zo drae de regeering van het gansche Keizerrijk, op CONSTANTINUS *den Grooten*, vervallen was, kwaemen de Christenen allerwegen, in eene ontelbaere meenigte, openlyk te voorfchijn. — Ook zondt de Keizer verfcheidene beveelen, aen de Landvoogden en Magiftraeten, in gevolge van welke zy, die, om de belijdenis der waerheid, gebannen waeren, herroepen, de gevangenen ontflaegen; zy, die van hunne ambten en bedieningen verftooten waeren herfteld, en zy, die tot de bergwerken, of tot de flaeverny, verweezen waeren, in vryheid gefteld werden. Zelvs werden deefe lieden, met rijke fchaevergoeding, begunftigt; en, met opzicht tot zulken, die den marteldood ondergaen hadden, gelastte de Keizer, dat hunne goederen, aen de naeste Bloedverwanten, zouden wedergegeeven worden.

Dit blijkt allerduidelykst, uit de wijdloopige Bevelfchrivten, welke de Keizer, naer *Palestina*, gezonden heeft (*d*); en 'er is geen twijffel aen, of dergelyke Bevelfchrivten zijn, ook naer andere plaetfen en wingewesten van het wijduitgeftrekt Keizerrijk, verzonden.

In deefen zelvden tijd, is het Christendom, ook onder de *Barbaerfche* volken, zo als zy, door de Romeinen, genoemd werden, wijd en zijd uitgebreid (*e*). EUSEBIUS telt, onder de volken, welke, door het Euangelie, verlicht werden, de *Egyptenaers*, *Perfen*, *Armeniers*, en de

(*d*) EUSEBIUS *de vita* CONSTANTINI l. II. c. 19-21.
(*e*) SOCRATES *Hist. Eccl.* l. I. c. 18-20. SOZOMENUS *Hist. Eccl.* l. II. c. 5—

Barbaeren, die de meest afgeleegene landen bewoonen (*f*). ARNOBIUS (*g*), spreekt, van de *Indiaenen*, *Meders*, *Persen*, en alle eilanden en wingewesten, welke de zon, by haeren opgang en ondergang, bestraeit; en, op eene andere plaets (*h*), zegt hy, dat Gods Woord allerweegen zy doorgedrongen, van de *Indiaenen* ten Oosten, tot de *Britten* in het Westen. HIERONYMUS verklaerde, niet te gelooven, dat 'er eenig volk was overgebleeven, by het welk de naem van CHRISTUS onbekend was (*i*).

In *Iberien*, een Landschap van Asia, thans *Georgien* geheeten, werdt het licht van het Euangelie, door eene Slaevin, ontstoken. Deese Christin bracht, door haere blinkende heiligheid, en wonderbaerlyke geneesingen, zo veel te weeg, dat de Koning en de Koningin zelve het Euangelie omhelsden. Vervolgens verzocht men den Keizer CONSTANTINUS, door een gezantschap, dat hy Bisschoppen en Leeraers zenden wilde, om het volk, in den Christelyken Godsdienst, naeder te onderwijsen. Dit verzoek werdt, met een zeer gewenscht gevolg, gaerne ingewilligd (*k*).

Dergelyk eenen gelukkigen voortgang, maekte het Christendom, ook in andere Landen. — De Kerkelyke Geschiedschrijver SOZOMENUS geevt 'er dit bericht van: „ wanneer de onbeschaevde volken verscheidene invallen, in „ *Thracien*, gedaen hadden, werden 'er veele Christen „ Leeraers gevangen, die, uitmuntende in een heilig leevensgedrag, de ondeugden der Barbaeren bestraften, en „ de kranken herstelden, door het aenroepen van CHRISTUS naem; dit deedt dezelve iets voortreffelyks, in hunnen Godsdienst, opmerken, en denzelven onderzoeken, „ en de gevangenen besteedden allen hunnen tijd, om de „ bekeering deeser Heidenen te bewerken. Hier door „ werden de inwooners aen den *Rhijn*, de *Celten*, zom-

„ mi-

(*f*) *Præpar. Euangel.* l. I. c. 3. *Demonstrat. Euangel.* l. I.
(*g*) *Advers. Gentes* l. II.
(*h*) *Ad* PS CXLVII.
(*i*) *Ad* MATTH. XXIV.
(*k*) RUFINUS *Hist. Eccl.* l. II. c. 10. SOZOMENUS *Hist. Eccl.* l. II. c. 7.

„ mige der verstäfgeleegene deelen van *Gallien*, en het „ volk aen de rivier den *Donauw*, tot het omhelfen van „ het Euangelie, overgehaeld" (*l*).

De Christenen derhalven, niet alleen uit de Jooden, maer voornaemenlyk uit de Heidenen, *uit alle Natie*, *en geslachte*, *en volken*, *en taelen*, maekten, onder de regeering van Keizer CONSTANTINUS *den Grooten*, eene *groote schaer* uit, *welke niemand tellen konde*. Zo verre was het 'er van daen, dat DIOCLETIANUS en zijne medeftanders, in de *groote verdrukking*, hun boosäertig oogmerk zouden bereikt hebben, om den naem der Christenen te verdelgen.

2. Ten tijde der alleenheerfching van CONSTANTINUS *den Grooten*, heeft ook daer te booven de Godsdienst van het Euangelie, over het Heidensch bygeloov, luisterrijk gezeegeviert.

De Keizer gav verfcheidene beveelen uit, tegen het dienen der Heidenfche afgoden, om het bygeloov uit te roeijen; hy verboodt het offeren, aen de zogenaemde Godheeden, het inwijden van eenen nieuwen afgod, het raedpleegen der waerzeggers, die voorgaeven, uit de befchouwing der ingewanden van geflachte offerdieren, toekoomftige dingen te kunnen voorfpellen. — Naderhand kondigde hy een gebod af, waer in hy het volk aenfpoorde, om hunne oude bygeloovigheeden te verzaeken, den eenigen God, den Schepper van het gansch Geheeläl, te aenbidden, en alle hunne hoop, op JESUS CHRISTUS, te ftellen (*m*).

Hoe zeer deefe Keizer den Christenen, zo drae hy eenig gezach gekreegen had, altoos begunftigt hebbe, heeft hy zich evenwel niet aenftonds, tegen het bygeloov, verzet. Hy verkeerde vry lang in het begrip, dat 'er vryheid van Godsdienst moest plaets hebben; uit dit beginfel, duldde hy het Heidensch bygeloov, te gelijk met den Godsdienst der Christenen (*n*). Zelvs heeft hy, in het jaer 323,

(*l*) *Hist. Eccl* l. I. c. 10.
(*m*) EUSEBIUS *de vita* CONSTANTINI l. II. c. 47, 48.
(*n*) EUSEBIUS l. c. l. II. c. 56, 60.

het vieren van het *zuiveringsfeest* toegelaeten. — Maer naderhand wilde hy het Christendom, tot den heerſchenden Godsdienst van het ganſche Keizerrijk maeken. Ten dien einde verboodt hy de offeränden, aen de afgoden, en gelastte, dat de Tempels zouden geſlooten worden (*o*). Uit dien hoofde beriep zich zijn zoon CONSTANTIUS, in zijne wet, by welke de offeränden en andere heidenſche bygeloovigheeden, verbooden werden, op de bevelſchrivten van zijnen Vader CONSTANSTINUS *den Grooten* (*p*).

De Keizer liet de Tempelen der afgoden wel ſluiten, en, van de bygeloovige vercierſelen, berooven, maer niet verwoesten. Dit is, eerst door zijne zoonen, geſchied; gelijk, in het vervolg, naeder blijken zal (*q*).

Hy wilde ook, dat 'er geene andere Landvoogden, dan die het Christendom omhelsden, weezen zouden, en dat zy, die nog heidenen bleeven, niet zouden vermoogen te offeren (*r*). Hy liet de heidenſche altaeren, en beelden, uit de Tempelen, haelen, en verboodt het vieren van heidenſche feesttijden (*s*).

Ten dien einde geboodt hy, dat men de heidenſche Tempelen zoude openen, en de deuren der geheimkasſen ontſluiten, op dat de verborgenheeden openlyk, voor de oogen van het volk, ten toon geſteld wierden. De Priesters waeren genoodzaekt, zich te onderwerpen, en brachten, met eigene handen, de afgoden voort, ontbloot van alle cieraeden en kostbaerheeden, welke men voorwendde dat van Jupiter waeren afgekoomen (*t*). — De gouden en zilveren afgodsbeelden werden geſmolten, en tot geld geſlaegen. Andere werden te Conſtantinopolen gebracht, en, met koorden langs de ſtraeten, geſleept (*u*).

Te *Aphacus*, in *Phenicia*, digt by den kruin van den berg

(*o*) EUSEBIUS l. c. l. II. c. 45, l. IV. c. 25. THEODORETUS *Hiſt. Eccl.* l. V. c 21.
(*p*) SOZOMENUS *Hiſt. Eccl.* l. III. c. 17.
(*q*) JULIANUS *Orat.* VII.
(*r*) SOZOMENUS *Hiſt. Eccl.* l. I. c. 8.
(*s*) EUSEBIUS l. c. l. III c. 48.
(*t*) SOZOMENUS *Hiſt. Eccl.* l. II. c. 5.
(*u*) EUSEBIUS l. c. l. III. c. 54, 55.

berg *Libanus*, ftondt, in het midden van een bosch, een vermaerde Tempel, aen Venus toegewijd. Deefen grouwzaemen Tempel liet de Keizer fluiten, deszelvs cieraeden, tot andere einden, gebruiken, en den ontuchtigen hoop, die zich de beestächtigfte wellusten veröorloovde, geheel verdrijven (*v*). — Deefe Tempel, zegt EUSEBIUS (*w*), was eene fchool van onreinheid, voor allerlei onkuifche lieden. „ De verwijvde Mannen, die den naem van „ Mannen onwaerdig zijn, bezoetelden zich, door de al„ lerfchandelykfte hoerery, vermaekende den duivel, en „ hem dienende, met ligte kooijen. Kortöm de vuilfte „ euveldaeden werden, in dien Tempel, gepleegd, als „ in eene alleronreinfte plaets, en daer was geene Over„ heid, om hen te ftraffen, om dat eerlyke lieden daer „ by niet naederen durvden."

Ook verbande de Keizer de Priesters van den Nijl te Alexandrien, die de gemelde rivier, als eene Godheid, met zeer ontuchtige plechtigheeden, veräerden; zelvs liet hy 'er zommigen van ter dood brengen (*x*).

Door deefe en dergelyke maetregelen, werdt het Heidensch bygeloov aenmerkelyk gekrenkt. Ter gedachtenis daer van liet de Keizer eenige penningen flaen, welke nog in weezen zijn, met het afbeeldfel van eene flang, buigende onder het kruis, en, met de banier van het kruis, doorftooken. Dit alles, zegt EUSEBIUS (*y*), is, door den Propheet JESAIAS, Kap. XXVII: 1, voorfpeld.

Aen den anderen kant begunftigde hy het Christendom, met al zijn vermoogen, en liet niets onbeproevd, om deszelvs luister te vermeerderen. — Zo drae hy, na het verflaen van LICINIUS, het ganfche Keizerrijk bemachtigt had, begon hy, met twee Bevelfchrivten, welke, naer alle wingewesten van het Rijk, verzonden werden. Daer by werden allen, die voorheen, uit hoofde der belijdenis van het Christendom, tot ballingfchap, of tot de mijnwerken,

(*v*) *Idem* l. c. l. III. c. 56.
(*w*) l. c.
(*x*) *Idem* l. c. l. IV. c. 25.
(*y*) l. c. l. III. c. 3.

verweesfen waeren, te rug geroepen en in vryheid gesteld; de goederen, welke verbeurd verklaerd waeren, werden, aen de oorspronggelyke eigenaeren, of derzelver ervgenaemen, te rug gegeeven; krijgslieden, die, van hunne bedieningen, waeren afgezet, konden dezelve wederom aenvaerden, zo het hun behaegde; de bedienden der inkoomsten, en alle andere persoonen, van welken rang of staet zy ook weezen mogten, kreegen bevel, om, zonder uitstel, aen de Kerken, de huizen, gronden, boomgaerden enz., welke aen dezelve hadden toebehoort, te rug te geeven; deese last strekte zich, zelvs uit tot huisen, landeryen, en alle goederen, welke iemand, onder de voorige Keizeren, gekocht, of ten geschenke ontvangen had (z).

Verder liet hy een gebod uitgaen, dat de Kerken, welke, geduurende de *groote verdrukking*, waeren afgebrooken, op zijne kosten, zouden herbouwd worden, gelastende de ontvangers, in elk een Wingewest, om de daer toe noodige geldsommen te bezorgen. — Hy stelde opzichters, over het bouwen der Kerken, en geboodt, dat zy ruim genoeg weezen moesten, om alle de inwooners, te kunnen bevatten, om dat hy hoopte, dat allen het geloov van den waeren God omhelsen zouden. — Over deese zaek, schreev hy zelvs, aen alle de Aertsbisschoppen, noemende hen *zijne gelievde Broeders*, en, onder anderen, aen EUSEBIUS, Bisschop van Cæsarea, die zijnen Briev opgeevt, en 'er byvoegt, dat het de eerste was, dien hy van den Keizer ontvangen had (*a*).

CONSTANTINUS *de Groote* heeft verscheidene wetten, ter begunstiging van de Christenen, en ter bevoordering van hunnen Godsdienst, uitgegeeven, welke men, tot drie hoofdzoorten, brengen kan. — Tot de eerste behooren de beveelen, om den Christelyken Godsdienst te beschermen, en dessels openbaere oeffening te bevoorderen. — Tot de tweede zoort behooren zijne voorschrivten,

(z) *Idem* l. c. l. II. c. 19-28.
(a) l. c. l. II. c. 44, 45.

ſten, omtrent het Kerkbeſtuur. — Tot de derde zoort behooren verördeningen, omtrent de eer en inkoomſten der Kerkendienaeren, en de geſchenken, aen de Kerken toegelegd (b).

f. De Keizer liet niets onbeproevd, om den Christelyken Godsdienst te beſchermen, en desſelvs openbaere oeffening te bevoorderen. — „ Gy zijt de eerſte der Ro„ meinſche Vorſten (zegt daeröm LACTANTIUS, den Keizer CONSTANTINUS *den Grooten* aenſpreekende) „ die, „ met verwerping der dwaelingen, de Majeſteit van „ den eenigen en waeren God, en gekent, en geëer„ biedigt hebt (c);" en, op eene andere plaets (d), „ de herſtelling van den heiligen Godsdienst, was zijne „ eerſte vastſtelling."

Hy gav eene Wet uit, dat iemand, die CHRISTUS lasterde, of iemand der Christenen eenig leed aendeedt, met verbeurd verklaering van de helvt zijner goederen, zoude geſtraft worden (e). — Hy gelaste, dat de afſchrivten van de heilige Boeken, van welke 'er zeer veelen, op bevel der vervolgeren, verſcheurd en verbrand waeren, op zijne kosten, zouden vermeerderd worden (f). — Hy liet de oude Kerken verbeeteren, en ruimer maeken, of hy liet nieuwe Gebouwen, ter openbaere verrichting van den Christelyken Godsdienst, ſtichten, alles op zijne eigene kosten (g).

Hy droeg ook zorg, dat de Godsdienst, op den Zondag, wierdt waergenoomen, beveelende, dat die dag, tot gebeeden en heilige oeffeningen, zou worden afgezonderd, en dat alle menſchen, zo veel moogelyk, moesten aengeſpoord worden, om denzelven te onderhouden. Hierïn wilde hy zelvs, dat de Bevelhebbers, aen het leeger, een goed voorbeeld geeven, als meede

(b) FABRICIUS *Lux. Euang.* enz. c. XIII. p. 273—
(c) *Inſtit. Divin. in dedic.*
(d) *De mort. Perſecut.* l. 24.
(e) NICEPHORUS l. VII. c 34.
(f) EUSEBIUS *in vita* CONSTANTINI l. III. c. 1.
(g) SOCRATES *Hiſt. Eccl.* l. I. c. 9. EUSEBIUS l. c. l. II. c. 45— l. III. c. 1.

dat de heidenfche Krygsknechten den waeren God, als *den eenigen geever der overwinning*, aenroepen zouden (*h*).

De Zondag was derhalven bepaeld, tot eenen dag van openbaere Godsdienstöeffening, ter eere van den waeren God en den Verlosfer. Als zodaenig, moest die dag, van de Landvoogden in de Wingewesten, gevierd worden (*i*). — Evenwel werden 'er de Zaturdag, op de Joodfche wijs, en de Vrijdag, ter gedachtenis van 's Heilands dood, als weekelykfche Feestdaegen, bygevoegd (*k*).

//. De Keizer gav ook voorfchrivten, omtrent het Kerkbeftuur, en de Kerkelyke tucht. — „ CONSTANTINUS „ *de Groote* maekte geene weezenlyke veränderingen, in „ het Kerkbeftuur, het welk, voor zijnen tijd, in de „ Christelyke Kerke plaets had; alleen verbeeterde hy „ het zelve, in eenige byzonderheeden, en gav 'er „ meer uitgebreidheids aen: want, fchoon hy de Kerk „ een lichaem op zich zelve, van dat des Staets afge„ fcheiden, liet blijven, gelijk zy voorheen geweest „ was, nam hy echter de oppermacht, over dezelve, „ in eigen handen; als meede het recht, om haer zo „ te fchikken en te beftuuren, als meest tot het alge„ meen welzijn ftrekte. Dit recht genoot hy, zonder „ eenige teegenkanting, dewijl niemand der Bisfchop„ pen zijn gezach in twijffel trok (*l*)."

Hy noemde zich zelven den *gemeenen Bisfchop* van het ganfche Keizerrijk, en maekte onderfcheid, tusfchen het *inwendig* en *uitwendig* beftuur der Kerke. „ Gy , lieden (fchreev hy, aen de Bisfchoppen van zijn Rijk) „ zijt Opzieners der Kerke, ten aenzien van het „ *inwendige*, maer ik ben van God, tot Opziener, „ gefteld, raekende het *uitwendige* (*m*)." Van dien tijd af, zegt daerom SOCRATES (*n*), dat de Keizers Christenen

(*h*) EUSEBIUS l. c. l. IV. c. 18-20.
(*i*) *Idem* l. c. l. IV. c. 23.
(*k*) *Onderwys in den Godsd.* IX *Deel* p. 484, 485.
(*l*) MOSHEIM *Kerk. Gefch.* II *Deel* p. 47, 48.
(*m*) EUSEBIUS *de vita* CONSTANTINI l. IV. c. 24.
(*n*) *Hist. Eccl.* l. V. *in præfat.*

nen geworden zijn, hebben de zaeken der Kerke van hen afgehangen.

Het *inwendig bestuur* der Kerke, het welk de Keizer, aen de Bisschoppen, overliet, verkeerde, omtrent de leer en de geschillen daer over, de wijs van den eerdienst, de bediening der Kerkelyken, hunne gebreeken en misslaegen, enz.; het *uitwendig bestuur* der Kerke, het welk de Keizer aen zich nam, betrof alles, wat, tot den uitwendigen staet der Kerke, behoorde, als meede de geschillen, welke, tusschen de Kerkelyken van hoogeren of laegeren rang, ontstaen mogten, over bezittingen, voorrechten, enz.

Als Bisschop der Kerke, wat het *uitwendige bestuur* aengaet, riep CONSTANTYN *de Groote* de Kerkvergaederingen te zaemen. Op zijnen last vergaederde de Synode van *Nicea*, de hoofdstad van Bithynien, in het jaer 325, om de rust der Kerke te herstellen, welke, door de aenhangers van ARIUS, grootelyks gestoord was (*o*). — Ook zat de Keizer, in deese Kerkvergaedering, voor, en handelde, als opperste Bestuurer. Hy begon, met eene redenvoering te doen, over den vreede, en hy bracht, door zijn gezach en invloed, te weeg, dat de geschillen, over den dag van het Paeschfeest, met aller toestemming, wierden bygelegd (*p*). Evenwel liet hy het, aen de Bisschoppen, over, om, over de geschillen, de geloovsleer betreffende, te beslissen (*q*).

Wijders gav hy, aen de besluiten der Kerkvergaedering, het noodig gezach. Deese besluiten werden, niet *Wetten*, maer *Reegels*, genaemd, om dat het voorschrivten en onderrichtingen zijn, omtrent de geloovsleer, en geene Wetten, welke, door bedreiging van straffen, gestaevd zijn. — Al verder hieldt hy de macht aen zich, van Bisschoppen af te zetten, en te herstellen; ook kon men zich, op hem, beroepen; en hy hieldt aan zich het

(*o*) THEODORETUS *Hist. Eccl.* l. I. c. 20.
(*p*) EUSEBIUS l. c. l. III. c. 10— EPIPHANIUS *Hær.* 70.
(*q*) SOCRATES *Hist. Eccl.* l. I. c. 8.

recht, om de uitspraeken der Kerkelyken, of in persoon of door gemachtigden, te herzien (*r*).

By EUSEBIUS (*s*), zijn twee affchrivten bewaerd van Brieven des Keizers; in den eersten geboodt hy eene byëenkoomst van Bisschoppen te Rome, om de geschillen by te leggen, en de eendracht der Kerke te bevoorderen; in den anderen, aen de Bisschoppen van Syracuse, gelastte hy eene tweede Kerkvergaedering te houden, om alle twisten, onder de Kerkelyken, wech te neemen.

Ondertusschen heeft de gemelde onderscheiding, tusschen het *inwendig* en *uitwendig* bestuur der Kerke, aenleiding gegeeven, tot veelvuldige twisten, naer dien men nooit duidelyk en naeuwkeurig genoeg bepaelt heeft, wat tot elk deel behoorde. — Hierüit is ontstaen, dat de waereldlyke Vorsten zich dikwijls zaeken hebben aengetrokken, welke enkel Kerkelyk waeren, en, tot het *inwendig* bestuur, behoorden; als meede, aen den anderen kant, dat de Bisschoppen en Kerkvergaederingen meermaelen beschikkingen gemaekt hebben, over de zaeken, welke het *uitwendig* bestuur raekten (*t*).

III. Keizer CONSTANTINUS *de Groote* heeft aenmerkelyke vorördeningen gemaekt, om de eer en de voordeelen der Kerkelyken te vergrooten; ook heeft hy rijke geschenken, aen de Kerken, toegelegt.

Hy gelastte, by voorbeeld, dat de Kerkelyken, van schattingen, en personeele lasten, zouden bevrijd weesen (*u*); maer, van vaste goederen, moesten zy de belastingen opbrengen (*v*). — Uit de inkoomsten van elk eene Stad, schikte hy een gedeelte, tot onderhoud der Kerkelyken (*w*) Vooräl op het Paeschfeest, werden zy, met geschenken, veréérd. (*x*). — Zelvs waeren

(*r*) VENEMA *Hist. Eccl.* Tom. IV. p. 197.
(*s*) *Hist. Eccl.* l. X. c. 5.
(*t*) MOSHEIM *Kerk. Gesch.* II *Deel* p. 53.
(*u*) NICEPHORUS l. c. l. VII. c. 42, 46.
(*v*) BINGHAM *Orig. Eccl.* l. V. c. 3. Tom. II. p. 229—
(*w*) SOZOMENUS *Hist. Eccl.* l. V. c. 5.
(*x*) EUSEBIUS l. c. l. IV. c. 22.

ven de Kerkelyken niet verplicht, voor den burgerlyken Rechtbank, te recht te staen; en den Bisschoppen werdt ook een rechtsgebied vergund, de halsstraffelyke misdaeden alleen uitgezonderd (y).

De Keizer deedt al wat in zijn vermoogen was, om de Kerkelyken te vereeren. — Hy ging gemeenzaem met hen om, en ontving hen, aen zijne tafel (z); hy gav hun aenzienlyke geschenken (a); hy hoorde hen, wanneer zy over iets te klaegen, of iets te verzoeken hadden, met eene minzaeme vriendelykheid (b); en hunne gebreeken wilde hy eer bedekt, dan gestraft hebben, op dat de leeken niet geërgerd wierden (c).

Vooräl betoonde hy zijne mildaedigheid, in het bouwen en vercieren der Kerken. — Hy spaerde geene kosten, om gebouwen, voor den openbaeren Godsdienst, te stichten, te herstellen, te vergrooten, en te vercieren (d). Te *Constantinopolen*, vooräl liet hy veele prachtige Kerken bouwen; onder andere eene zeer luisterrijke, tot gedachtenis van de Apostelen (e). Ook heeft hy den grondslag gelegt van die zeer vermaerde Kerk, welke de *Heilige* SOPHIA genaemd; en, 33 jaeren laeter, door zijnen zoon CONSTANTIUS, voltooid is (f).

Eindelyk voerde de Keizer ook nieuwe rangen van waerdigheid, onder de Bisschoppen, in, en schikte het Kerkelyk bestuur, naer de waereldlyke regeering — Vier Bisschoppen hadden eene zoort van voorrang en waerdigheid, booven hunne Ambtgenooten; die van *Rome*, *Constantinopolen*, *Antiochien* en *Alexandriën*." —
„ Op deesen volgden, in rang, de *Exarchen*, die het
„ toevoorzicht hadden, over verscheidene Landschap-
„ pen, en dus, in naem en aert van bediening, gelijk

(y) *Codex Theodosianus* Tom. VI. p. 37. SOZOMENUS l. c. l. I. c. 9.
(z) EUSEBIUS l. c. l. I. c. 42. l. III. 1, 15.
(a) *Idem* l. c. l. l. III. c. 16.
(b) *Idem* l. c. l. I. c. 52.
(c) THEODORETUS *Hist. Eccl.* l. l. I. c. 11.
(d) EUSEBIUS l. c. l. III. c. 50, 51. SOCRATES l. c. l. I. c. 16-18.
(e) EUSEBIUS l. c. l. IV. c. 58.
(f) SOCRATES l. c. l. II. c. 16.

„ ſtonden, met de waereldlyke *Exarchen.* Laeger nog
„ waeren de *Metropolitaenen*, die alleen te zeggen had-
„ den, over een enkeld Landſchap, en onder zich had-
„ den de *Aertsbisſchoppen*, dien maer een gedeelte eenes
„ Landſchaps was aenbevoolen. De *Bisſchoppen* maek-
„ ten den laegſten rang uit, en hun gebied ſtrekte
„ zich, op alle plaetſen, niet even verre uit; zijnde
„ het zelve, op eenige, vry uitgebreid, op andere,
„ binnen naeuwer perken beſchreeven (*g*)."

Men kan niet ontkennen, dat de Kerkelyken deeſe voorrechten zomtijds misbruikt hebben, zo dat daer uit aenleiding, tot ongereegeldheeden, genooomen zy. — De weelde is maer al te dikwijls het ongelukkig gevolg van tijdelyken voorſpoed; wat wonder, dat zommige Kerkelyken dartel en overdaedig begonden te leeven? By de weelde kwam de hoogmoed, en het was zeer te beklaegen, dat zommige Bisſchoppen, op de ſchandelykſte wijs, twistten, over de uitgeſtrektheid van hun rechtsgebied, en dat de één zich, boven den anderen, poogde te verheffen (*h*). — Maer dit was een misbruik, het welk men maekte, van 's Keizers goede bedoeling.

Zo heeft dan de Godsdienst van het Euangelie, over het Heidensch bygeloov, allerluisterrykst gezeegepraelt. — Dit werdt den Apostel, by het openen van het *zesde zeegel*, eigenäertig vertoond, door eene *groote ſchaer, welke niemand tellen konde, bekleed zijnde, met lange witte kleederen, en hebbende palmtakken in haar handen*; alles, tot een teeken van overwinning en zeegeprael.

3. Laestelyk hebben de belijders van JESUS naem, na dat CONSTANTINUS *de Groote* het ganſche Keizerrijk bemachtigt, en het Christendom, tot den heerſchenden Godsdienst gemaekt had, eene aengenaeme rust, kalmte, en blydſchap genooten. — Zy *hadden noch honger noch dorst; de zon viel niet op hen, noch eenige hitte; het Lam weidde hen, en was hunne leidsman, tot leevende fonteinen der waeteren; God had alle traenen, van hunne oogen, afgewischt.*

EU-

(*g*) MOSHEIM *Kerk. Geſch.* II *Deel* p. 51.
(*h*) SULPITIUS SEVERUS l. c. l. 1. c. 23. l. II. c. 32, 51.

EUSEBIUS geevt eene zeer aengenaeme befchrijving, van het geluk en de blijdfchap der Christenen, ter deefer tijd. „ Alle vrees, (zegt hy) (*i*), voor die hen te vooren drukten, werdt uit de menfchen wech genoomen; zy vierden blijde daegen, met byëenkoomften en feesten. Alles was met licht vervuld, en zy, die te vooren neerflachtig waeren, aenfchouwdden elkanderen, met ontfrontfte aengezichten en vrolyke oogen. In de Steeden, en op het Land, had men reien en Lovzangen, met welke zy God, den Opperkoning boven allen, gelijk hun geleerd was, en, na Hem, den godvruchtigen Keizer, beneevens zijne God gelievde Kinderen, loovden. De voorige rampen werden niet gedacht, en de godloosheid (der vervolgeren) was vergeeten. Men genoot het tegenwoordig geluk, hoopte en verwachttte het, voor het vervolg. In alle plaetfen, werden ook de vastftellingen van den overwinnenden Keizer, vol van menschlievenheid, aengeflaegen, gelijk ook de Wetten, welke kenmerken waeren van zijne groote mildaedigheid en zuivere Godsvrucht. Alle dwingelandy, op deefe wijs, uitgeroeid zijnde, bleev het Keizerrijk beftendig en onbenijd, aen CONSTANTINUS en zijne Zoonen, welken het toebehoorde, en die, de godloosheid van alle de voorige Vorften afwasfchende, en gevoelig, over de weldaeden, hun van God verleend, de deugd, de lievde tot God, de Godsdienftigheid, en de lievde jeegens God, voor het oog van alle menfchen, door hunne daeden, openlyk betoont hebben.”

Op zoortgelyke wijs, drukt zich ook LACTANTIUS uit, zeggende, dat de Kerk, door de rust, welke, in de geheele waereld, herfteld was, na dat zy onlangs te vooren geweldig gefchokt en geteisterd was, een nieuw gelaet en aenzien gekreegen hebbe; en, als of hy, op de vertooning, welke JOANNES zag, by het openen van het *zesde zeegel*, gezinsfpeelt had, voegt er de Schrijver by, „ dat 'er, na de vreesfelyke fchuddingen van een zwaer onwee-

(*i*) *Hist. Eccl.* l. X. c. 8.

„ der, in desſelfs plaets, eene gematigde lucht, en een „ heuchlyk licht, gekoomen zy; dat God nu de treurigen „ en ter nedergeſlaegene wederöm opgebeurd en verkwikt „ had, de traenen, van de oogen der bedrukten, af- „ wisſchende (*k*).”

De gemelde zeegeprael van het Christendom, over het bygeloov der Heidenen, en de blijde voorſpoed der Kerke, duurde voort, ook na den dood van CONSTANTINUS *den Grooten*, tot aen het einde der IVde Eeuw. Ten tijde van den Keizer JULIANUS, deedt het bygeloov nog ééne pooging, welke men, als eene laetſte ſtuiptrekking, beſchouwen mag; maer het Euangelie behaelde eene volkoomene overwinning. — De Allerhoogſte, welken JOANNES *op den throon* zag *zitten*, *overſchaduwde* de Kerk, zo dat *de zon op haer niet viel noch eenige hitte*; het *Lam weidde haer*, en *God wischte alle traenen van de oogen der Christenen.*

CONSTANTINUS *de Groote* ſtierv, den 22 Mei des jaers 337. — By zijnen uiterſten wil, had hy het Keizerrijk, tusſchen zijne drie zoonen, verdeelt; CONSTANTINUS de oudſte kreeg *Gallien*, *Spanjen* en *Brittannien*; CONSTANTIUS den tweeden was het geheele Oosten, dat is *Aſia*, *Syrien*, en *Egypten*, verſprooken; aen CONSTANS den jongſten, kwam *Illyricum*, *Italien*, en *Africa*. — Deeſe drie Vorſten waeren Christenen, en volhardden, in de beſcherming der Kerke. Maer CONSTANTINUS II. had naeuwelyks drie jaeren geregeert, of hy kreeg verſchil, met zijnen jongſten broeder CONSTANS, over de verdeeling van het Keizerrijk, en werdt, in eenen veldſlag, gedood, in de maend April van het jaer 340. Hier door bleev CONSTANS meester van het *Westen*, en CONSTANTIUS van het *Oosten* (*l*).

Deeſe beide Keizers beyverden zich, onder alle de verwarringen, welke de Ariaenſche geſchillen te weeg brachten, om het Christendom, over het Heidensch bygeloov, by aenhoudenheid, te doen zeegepraalen. „ De Christen Godsdienst,

(*k*) LACTANTIUS *de mort. Perſecut.* c. 1.
(*l*) JULIANUS *Orat.* II.

„ dienst, (zegt SOZOMENUS (*m*),) nam daegelyks toe. — De
„ Keizers volgden het voorbeeld van hunnen Vader, in de
„ Kerk te verzorgen en te begunstigen; zy verleenden ver-
„ scheidene byzondere voorrechten en vrydommen, aen de
„ Geestelyken, hunne Kinderen, en huisgenooten. Zy be-
„ vestigden niet alleen de Wetten van hunnen Vader, maer
„ maekten ook nieuwe, verbiedende eenen iegelyk te offeren,
„ de beelden der goden aen te bidden, of eenig deel der hei-
„ densche bygeloovigheid te oeffenen. Zy geboden, dat
„ de Tempelen, die, in de Steeden, of op het platte land,
„ stonden, zouden gesloopt worden; andere werden, aen de
„ Kerk, gegeeven, daer zy ruimte of bouwstoffen ontbeerden.
„ Hunne voornaemste zorg was, om oude Kerken en Bee-
„ denhuizen te herstellen, of nieuwe op te richten, en dit
„ alles, met groote pracht."

In het jaer 341, werdt 'er eene Wet, op naem der beide Keizeren, uitgegeeven, by welke allerleie zoorten van afgodery, onder bedreiging van zeer gestrenge straffen, verbooden werden (*n*). — JULIUS FIRMICUS MATERNUS, die, ter deezer tijd, bloeide, en eene verhandeling schreev, *over de dwaeling van den heidenschen Godsdienst*, verhaelt, dat Keizer CONSTANS last gav, om verscheidene Tempelen om verre te werpen, als meede om het vermaerde altaer der overwinning, in den Raed van *Rome*, te verwoesten: hy voegt 'er by, dat de Keizers volhardden, in eene volkoomene hervorming te weeg te brengen, en de nog over gebleevene bygeloovigheid, door gestrenge Wetten, uit te roeien (*o*).

Zodaenig bleev de staet der zaeken, onder de beide Keizeren CONSTANTIUS en CONSTANS. Maer, in het jaer 350, viel 'er eene aenmerkelyke verändering, in het bestuur van het Keizerrijk voor. — MAGNENTIUS, een Germanier van geboorte, en Bevelhebber van eenige Benden, welke de oevers van den *Rhyn* bewaerden, zich de achting van het Krijgs-

(*m*) *Hist. Eccl.* l. III. c. 17.
(*n*) *Codex. Theodos.* l. XI. tit. 3. *leg.* 1.
(*o*) *De errore profanarum Religionum* c. 17—

volk verworven hebbende, maetigde zich de Oppermacht aen, liet den Keizer CONSTANS ombrengen, en maekte zich meester van verscheidene Landschappen. — Dit was een groot verlies, voor de Christenen; deese Keizer had de Kerken, met gaeven en geschenken, als opgehoopt, en de uitroeing der heidensche afgodery zeer ter harte genoomen (*p*).

De onderneeming van MAGNENTIUS had groote verwarringen ten gevolge. — Door den dood van CONSTANS werdt hy meester van alle de Landschappen, aen geene zijde der Alpen, en kort daer na van *Italien*, *Gallien*, en *Africa*. (*q*). Om zijnen aenhang te sterken, verklaerde hy DESIDERIUS en DECENTIUS, voor *Cæsars*. Dan, zo drae de tijding van deese omwending, in *Illyricum*, gekoomen was, liet zich VETERANIO, Bevelhebber in *Pannonien*, door het Krijgsvolk, tot Keizer uitroepen (*r*). — Hier by bleev het niet. NEPOTIANUS, zoon van EUTROPIA, de zuster van CONSTANTINUS *den Groten*, maetigde zich ook al den tijtel van Keizer aen, en maekte zich Meester van *Rome*, maer, in eenen Veldslag, tegen de Krijgsknechten van MAGNENTIUS, verloor hy het leeven. — Hier op vereënigden zich de beide andere meededingers MAGNENTIUS en VETERANIO, om elkanderen, tegen den Keizer CONSTANTIUS, te ondersteunen. VETERANIO ondertusschen, de gunst van het Krijgsvolk verlooren hebbende, en met den Keizer CONSTANTIUS verzoend zijnde, bracht het overige van zijn leeven, in stilheid, door (*s*).

CONSTANTIUS, nu meester zijnde van gansch Illyricum, en van het leeger, het welk VETERANIO geboden had, besloot, tegen MAGNENTIUS, te velde te trekken. Ook gelukte het hem, den indringer, in Gallien, te verslaen. Langs deesen weg, werdt hy meester van het gansche Keizerrijk, beide in het *Oosten* en in het *Westen*: want MAGNENTIUS, tot wanhoop, vervoerd, vermoordde, met zijne eigene had, eerst zijne Moeder, en toen zijnen Broeder DESIDERIUS, welken hy tot *Cæsar* verheeven had, met alle zijne bloedverwanten en vrien-

(*p*) ATHANASIUS *Apolog.* I.
(*q*) JULIANUS *Orat.* I.
(*r*) *Idem* l. c.
(*s*) SOCRATES *Hist. Eccl.* l. II. c. 28.

vrienden, die hy hem waeren; vervolgens maekte hy zich zelven van kant (*t*).

Onder alle deese woelingen, had MAGNENTIUS den Heidenen, om hunne gunst te winnen, de vrijheid verleent, om hunne offeränden, des nachts, te verrichten (*u*). Maer CONSTANTIUS schafte deese vergunning af, en geboodt, door eene andere Wet, dat alle offeränden zouden ophouden, en dat de Tempelen, zo in de Steeden, als op het platte Land, zouden gesloten worden (*v*). Zelvs verboodt hy het raedpleegen der Wichelaers en waerzeggers, op verbeurte van het leeven (*w*). — Keizer CONSTANS, gelijk wy zo even gezien hebben, had wel den vermaerden altaer der overwinning, te Rome, laeten wech doen, doch MAGNENTIUS had denzelven wederöm opgericht; maer nu werdt dezelve door CONSTANTIUS, andermael vernietigd. Van *Rome*, naer *Milaen*, wedergekeert, gav hy eene Wet uit, tegen de waerzeggers (*x*).

In het jaer 356, maekte CONSTANTIUS twee aenmerkelyke Wetten, om het heidensch bygeloov uit te roeien; by de eerste, uitgegeeven den 20 Febr., werdt de doodstraf bedreigd, aen allen, die in het vervolg offeren, of eenige hulde, aen de afgoden, bewijsen zouden (*y*); by de andere, gedagteekend den 8 Maert., verklaerde hy, dat de goederen der overtreederen, aen hunne Kinderen en Bloedverwanten, tot in het derde gelid, zouden toebehooren (*z*). Maer de laetstgemelde Wet werdt, twee jaeren laeter, herroepen (*a*).

Uit kracht der eerste Wet, werdt een groot getal van menschen ter dood veröordeeld, die de waerzeggingen der Wigchelaers geraedpleegt hadden, en, teegen dit zoort van bygeloov, werdt, op nieuw, door nog eene andere Wet, de doodstraf gesteld (*b*).

In het volgende jaer, kwam 'er eene Wet uit, ge-

(*t*) JULIANUS l. c.
(*u*) *Codex Theodos.* l. XVI. tit. 10. l. 5.
(*v*) l. c. *leg.* 4.
(*w*) l. c. l. IX. tit. 16. leg. 4.
(*x*) l. c. l. IX. tit. 16. *leg.* 6.
(*y*) l. c. l. XVI tit. 10. *leg.* 6.
(*z*) l. c. l. IX tit. 42. *leg.* 2.
(*a*) l. c. l. IX. tit. 42. *leg.* 4.
(*b*) l. c. l. IX. tit. 16. *leg.* 4.

dagteekend den 3 July, by welke de goederen van de zulken voor verbeurd verklaerd werden, die den Christelyken Godsdienst verlaeten zouden. Ook verklaerde hy alle Kerkelyken te *Rome*, die handel dreeven, mitsgaeders hunne Vrouwen, Kinderen, en Huisgenooten, vry van alle tollen en lasten, zo gewoone, als buitengewoone. Wijders maekte hy eene Wet, by welke alle waerzeggers en wigchelaers, voor vyanden van het menschdom, verklaerd werden (*c*).

Uit kracht van de laetst gemelde Wet, werden zy, die van dergelyk bygeloov, verdacht waeren, door uitgezochte pynigingen, tot bekentenis genoodzaekt. — PARNASIUS, die Landvoogd van Egypten geweest was, werdt veröordeeld, om onthoofd te worden, om dat hy eenen Starren-wigchelaer geraedpleegt had; offchoon het vonnis verzacht, en de onthoofding, in ballingfchap, verwisfeld wierdt (*d*).

Hoe zeer derhalven de Keizer CONSTANTIUS, tot de dwaelingen der Ariaenen, overhelde, en de rechtzinnigen wel eens mishandelt heeft, behoorde hy evenwel, onder de Vorften, die zich bevlytigden, om het Christendom, over het bygeloov der Heidenen, te doen zeegepraelen, en het laetfte geheel uit te roeien.

CONSTANTIUS ftierv den 3 November des jaers 361, wanneer hy, tegen JULIANUS, die in Gallien, door het Krijgsvolk, tot Keizer, was uitgeroepen, te velde getrokken was, en werdt, door den gemelden JULIANUS, opgevolgt. — Dees is bekend, onder den naem van den *afvalligen*, om dat hy het Christendom verzaekt, en niets onbeproevd gelaeten heeft, om het Heidensch bygeloov, in den ouden luiter, te herftellen. Maer gelukkig was zijne regeering van eenen korten duur, zo dat hy der zaeke van het Christendom, niet veel nadeel hebbe kunnen toe brengen.

JULIANUS was de jongfte zoon van JULIUS CONSTANTIUS, den broeder van CONSTANTYN *den Grooten*, en derhalven een volle Neev van den Keizer CONSTANTIUS. Hy was gebooren te *Conftantinopolen* in het jaer 331, en, in den Christelyken Gods-

(*c*) l. c. l. IX. tit. 16. *leg.* 6.
(*d*) AMMIANUS l. c. l. XIX.

Godsdienst, opgevoed, Hy deedt 'er belijdenis van, maer al vroeg openbaerde hy zich, als een veinsäert. — De Keizer moet, al in zijne vroege jeugd, hebben opgemerkt, dat hy het Christendom geen goed hart toedroeg, daar hy hem, in zijne opwasſende jaeren, aen de zorg van EUSEBIUS, Bisſchop van *Nicomedien*, overgav, met uitdrukkelyken last, dat de jonge Vorst geene de minſte gemeenſchap hebben moest, met LIBANIUS, eenen beroemden Redenaer van dien tijd, maer die tevens een zeer yverig voorſtander was van het heidensch bygeloov (*e*). — Dan, met dit alles, had de Prins veel verkeering, met eenen MAXIMUS, eenen heidenſchen Wijsgeer van Epheſen, die zich thans te *Nicomedien* bevondt, dees nam zijn ganſche hart in, voor den dienst der zogenaemde Goden, onder voorwendſel van hem, in de Wijsbegeerte, te onderwijſen.

Dan, hoe zeer, voor het heidensch bygeloov, voorïngenoomen, veinsde JULIANUS een yverig Christen te zijn (*f*), en, om de waereld nog meer te bedriegen, liet hy zich, tot Voorleezer der Heilige Schrivten, aenſtellen; zelvs liet hy, met zijnen broeder GALLUS, een Beedehuis ſtichten, ter eere van den Martelaar MUMAS (*g*); evenwel kon hy zich niet altoos verbergen, en liet zich wel eens een woord, ten voordeele der Heidenen, ontvallen. — De evengemelde LIBANIUS erkende zelvs de geveinsdheid van den jongen Vorst, ſchrijvende: „ hy was genoodzaekt te veinſen; het deedt hem ge„ voelig aen, te moeten zien, dat de Tempelen verlaeten, „ de offeranden verbooden, de Priesters gebannen, en de „ inkoomſten der heiligdommen, onder onreinen, verdeeld „ wierden; en hy begeerde de regeering niet, om zijne ei„ gene grootheid te bevoorderen, maer om geleegenheid te „ hebben, tot het herſtellen van den dienst der Go„ den (*h*)."

Naderhand begav hy zich, naer *Athenen*, alwaer hy, onder den ſchyn, van zich verder, in de weetenſchappen, te

(*e*) SOCRATES *Hist. Eccl.* l. III. c. 1.
(*f*) SOZOMENUS *Hist. Eccl.* l. V. c. 2.
(*g*) GREGORIUS NAZIANZENUS en JULIANUS.
(*h*) LIBANIUS *epitaph. in* JULIANUM.

oeffenen, gemeenzaem verkeerde, met de Heidenfche Wysgeeren en Priesteren (*i*). — In het jaer 355, gav Keizer CONSTANTIUS hem den rang en de waerdigheid van *Cæfar*, als meede zijne zuster HELENA, tot eene Gemaelin. In deeze waerdigheid, werdt hy, naer *Gallien*, gezonden. In het uitwendige gedroeg hy zich nog, als een Christen (*k*); maer, in het heimelyke, bewees hy zijne hulde, aen de afgoden (*l*).

In weerwil van zijne geveinsdheid, had hy zich zodaenig, in de gunst der Krijgsknechten, over welke hy het bevel voerde, weeten in te wikkelen, dat hy, in het jaer 360, tot Keizer wierdt uitgeroepen — Ook in dit geval, fpeelde hy wederom de veinsäert. Hy fchreev, aen CONSTANTIUS, dat de waerdigheid van Keizer hem, met geweld, was opgedrongen, en dat hy bereid was, dezelve wederom af te leggen, wanneer het hem CONSTANTIUS zo behaegde, en zich, met den voorigen tijtel van *Cæfar*, te vergenoegen. Toen CONSTANTIUS antwoordde, dat hy de Keizerlyke waerdigheid moest nederleggen, keerde hy zich, tot de foldaeten, verklaerende, dat hy den Keizer genoegen geeven wilde, wanneer zy 'er maer in toeftemden; zeer wel weetende, dat daer door de yver van het leeger nog des te meer zoude ontftooken worden (*m*).

Eindelyk befloot hy, tegen CONSTANTIUS te velde te trekken. — Zijn leeger beftondt meestendeels, uit Christenen; en, om de gunst van het Krijgsvolk te behouden, vierde hy het Kersfeest, met de gewoone plechtigheden (*n*). Maer ondertusfchen fchreev hy, in eenen Briev, aen zijnen vriend MAXIMUS, dat hy zich verblyden zoude, wanneer zijne foldaeten, aen de afgoden, offerden (*o*).

Na dat CONSTANTIUS geftorven was, ligtte hy het masker aenftonds af. — Tot Keizer, by den Raed, verklaerd zijnde, deedt hy den 11 December 361 zijne plechtige intreede, bin-

(*i*) GREGORIUS NAZIANZENUS in JULIANUM. *Orat.*
(*k*) AMMIANUS MARCELLINUS l. XXI.
(*l*) *Idem* l. c. l. XVI.
(*m*) AMMIANUS l. c. l. XX. LIBANIUS *Orat.* XII.
(*n*) AMMIANUS l. c. l. XXI.
(*o*) JULIANI *Epist.* 38.

binnen *Constantinopolen*. Kort daer op schreev hy eenen vleijenden briev, aen den meermaelen gemelden MAXIMUS, om hem, by zich, ten Hove, te noodigen (*p*). De Wijsgeer was aenstonds gereed, en bracht te weeg, dat 'er geheele zwermen van Wigchelaers en Waerzeggers verscheenen, welke, door den Keizer, onderhouden, en, met aenzienelyke bedieningen, veréérd werden. — Op aendrang van deese verleiders, kwam hy openlyk uit, voor het heidensch bygeloov. „ Hy gelastte, de Heidensche Tempelen open te zetten, die „ vervallen waeren te herstellen, nieuwe te bouwen, waer „ zy ontbraeken, en derzelver inkoomsten weeder te gee„ ven. Overal liet hy altaeren oprichten; hy zelvs offer„ de, in het openbaer, en betoonde veel toegeneegenheid, „ aen allen, die achting hadden, voor het bygeloov; met „ één woord, hy droeg zorg, dat de gansche reeks van hei„ densche gewoonten en plechtigheeden weder in gebruik „ raekten." (*q*) Zelvs nam hy den tijtel aen van *Pontifex Maximus*, of *Opperpriester* (*r*).

Ondertusschen nam JULIANUS de toevlucht niet, tot geweld, maer hy bediende zich, overéénkoomstig zijn karakter, van listige middelen, om het Christendom langzaem te ondermijnen, welke, wanneer hy lang geregeert had, voor het zelve allerverdervelykst zouden geweest zijn. — Laeten wy de voornaemste byzonderheeden opgeeven, op dat het blyke, in welken gevaer de Godsdienst van het Euangelie, ter deezer tijd, verkeert hebbe.

1. Hy lag 'er zich op toe, om het heidensch bygeloov te beschaeven, en de deugden der Christenen, by de ongeloovigen, vooräl by de Priesteren der afgoden, in te voeren (*s*). Hy was schrander genoeg, om te begrijpen, dat de Christenen zich, door hun voorbeeldig gedrag, allerweegen geächt en bemint gemaekt hadden, en dat het daerom onmogelyk was, het bygeloov te doen veld winnen

(*p*) AMMIANUS l. XXII. c. 7.
(*q*) SOZOMENUS *Hist. Eccl.* l. V. c. 3.
(*r*) LIBANIUS *Orat.* VIII.
(*s*) JULIANI *Epist.* 49.

ten zy de voorſtanders en aenhangers daer van, in hunne Zeeden, hervormd en verbeeterd wierden.

2. Om het Christendom, daerëntegen, in verächting te brengen, liet hy niets onbeproevd, om het zelve, zo veel in hem was, beſpottelyk te maeken. — Hy verſtondt de kunst van ſteeken en ſchimpen vry wel, en bediende 'er zich meesterlyk van, ten nadeele van het Christendom. Hy deedt even, als VOLTAIRE, in onſen tijd, gedaen heeft. Hy las de Heilige ſchrivten, met oogmerk, om 'er iets in te vinden, het welk hy, tot een voorwerp van zijnen laegen ſchimp, maeken konde; of waer uit hy eenige ſchijnbaere tegenſtrydigheid mogt afleiden, om 'er eenen verbaezenden ophef van te maeken. — Wanneer hy, van den Verlosſer, ſprak, noemde hy Hem, uit verächting, den *Galileër*, en gav ook eene wet uit, dat de belyders van JESUS Naem, geene Christenen, maer *Galileërs*, zouden genoemd worden (*t*). — Zelvs ſchreev hy, op zijn tocht naer Perſien, zeeven boeken, ter wederlegging van de leer der Christenen, welke naderhand, door CYRILLUS, Bisſchop van *Alexandrien*, bondig beäntwoord zijn.

Zijn voorbeeld werdt, gelyk het doorgaens gaet, van de Hovelingen gevolgd. Hier van heeft THEODORETUS zeer merkwaerdige ſtaelen opgegeeven (*u*). Ook werden de Heidenen hier door zo ſtout, dat zy de Christenen openlyk beſchimpten (*v*).

3. Gedachtig aen de bekende ſpreuk, *verdeel en heersch*, zocht hy de Christenen onderling te verdeelen, op dat zy zelve, door onderlinge twisten, hunne goede zaek bederven, en zich verzwakken zouden. Met dit oogmerk gav hy, aen alle ſcheurmaekers, de vrijheid, om, voor hunne gevoelens, openlyk uit te koomen. CONSTANTIUS had hen in ballingſchap gezonden, maer hy herriep hen, en gav hun vrijheid, van te belyden en te leeren, wat zy wilden (*w*).

On-

(*t*) GREGORIUS NAZIANZENUS *Orat.* JULIANUM.
(*u*) *Hiſt. Eccl.* l. III. c. 12, 13.
(*v*) *Idem* l. c. l. III. c. 5, 6.
(*w*) SOZOMENUS *Hist. Eccl.* l. c. 5 AMMIANUS l. XXII. c. 3.

Onder deesen schijn van verdraegzaemheid, bedoelde hy den ondergang van het Christendom.

4. Om het Chrisiendom alle aenzien te ontneemen, en het zelve in veràchting te brengen, ontzette hy de belijders daer van, van alle gezach en eerämbten. Allen, die weigerden, aen de afgoden te offeren, werden, voor onbekwaem, tot eerämbten, verklaerd (x). Zelvs werdt hun de macht benoomen, om, by uiterften wil, over hunne goederen, te befchikken (y). Daerëntegen fchonk hy alle gunstbewijfen, en waerdigheeden, aen yveraers, voor het heidensch bygeloov.

5. Om de Christenen des te meer, tot den afval, te beweegen, beroovde hy hen van het geene hun het dierbaerfte was, van hunne vrouwen naemlyk, welke nog, aen het bygeloov, verflaevd waeren. „ Hy verklaerde, dat ver„ fcheidenheid van Godsdienst eene wettige reeden, ter „ echtfcheiding, zou opleeveren; een allergefchikst mid„ del, om de meenigte der afvalligen te doen toenee„ men." (z)

6. Hy begreep zeer wel, dat, wanneer hy de Hoofden der Christenheid had doen bezwijken, de meenigte fpoedig volgen zoude. Hy poogde daeröm de Bisfchoppen en Leeraers moedeloos te maeken. Onder voorwendfel, dat hy hen beletten wilde, het volk, tot oproer, aen te zetten (a), beroovde hy hen, van hunne voorrechten en inkoomften, door de wetten te herroepen, welke, ten hunne voordeele, gemaekt waeren (b). Ook ontnam hy, aen de Kerken, haere rijkdommen, en deelde dezelve, onder de foldaeten, uit (c).

7. De onkunde is de moeder van de onbefchaevdheid en godloosheid. Dit wist ook JULIANUS zeer wel, en zocht daeröm de weetenfchappen, onder de Christenen, uit te

(x) SOZOMENUS l. c. l. V. c. 18.
(y) JULIANUS *Epist.* 42.
(z) MILLOT l. c. IV Deel p. 93.
(a) THEODORETUS *Hist. Eccl.* l. III. c. 16.
(b) SOZOMENUS l. c. l. V. c. 5. THEODORETUS l. c. l. I. c. 11.
(c) JULIANI *Epist.* 43.

roeien. — 'Er waeren naemlyk, onder de belijders van JESUS naem, zeer bekwaeme Mannen, in allerleie weetenschappen geöeffend, die hunne leerlingen in staet stelden, om de drogreedenen der heidensche Wijsgeeren bondig te wederleggen. Om nu deesen geduchten tegenstand, tegen de afgodery en het bygeloov, wech te neemen, verboodt hy den Christenen, onderwijs te geeven, in de weetenschappen; en, om de onkunde, onder de belijders van het Euangelie, des te spoediger te doen toeneemen, verboodt hy, dat hunne kinderen de schoolen der heidensche Leermeesters betreeden zouden (*d*).

8. Om het Christendom te onderdrukken, begunstigde hy de Jooden. Hy ontsloeg hen, van de opgelegde schatting, gav hun vrijheid, om, volgens MOSES Wet, te offeren, en verzocht hunne gebeeden, in den Persischen oorlog (*e*). — De Jooden verklaerden, dat hunne offeränden, volgens de Wet, in den Tempel te Jerusalem, geschieden moesten, en dat zy daeröm, van 's Keizers vryvergunning, geen gebruik maeken konden, vermits hun Tempel verwoest was. Aenstonds gav JULIANUS hun vrijheid, den Tempel te herbouwen; langs deesen weg, meende hy de waereld te overtuigen, dat onse Goddelyke Verlosser, die den eindelyken ondergang van der Jooden Kerk en Burgerstaet, zo uitdrukkelyk, voorspelt had, een valsch Propheet waere.

De Jooden, uitermaeten zeer verheugd, sloegen aenstonds handen, aen het werk. Het ontbrak niet, aen rijke geschenken, van de vermoogenden onder hen; de vrouwen zelve verkochten haere cieraeden en juweelen, om het werk te bevoorderen; en het geene, aen de kosten, onbrak, liet de Keizer, uit zijne schatkist, aenvullen. — Maer de uitkoomst bevestigde de waerheid van 's Heilands voorzegging: want, wanneer de bouwlieden den grond zuiverden, om de grondslaegen van eenen nieuwen Tempel te leggen, werden zy, door aerdbeevingen, en vuur-

(*d*) AMMIANUS l. c. l. XXII. c. 10. l. XXV. c. 4. SOCRATES l. c. III. c. 12.

(*e*) JULIANI *Epist.* 25.

vuurvlammen, welke, uit den grond, uitbarstten, verhinderderd, om verder voort te gaen.

Deese zeer merkwaerdige gebeurtenis wordt niet alleen, door Christen Geschiedschrijvers (*f*), maer ook door AMMIANUS MARCELLINUS zelven (*g*), bevestigd.

Van alle deese en dergelyke listige kunstgreepen, bediende zich de geveinsde JULIANUS, om het Christendom langzaem maer zeeker, uit te roeien. Hy verwachtte daer van veel beeter uitslag, dan van geweldige middelen. „ Hy wist, (Schrijvt LIBANIUS (*h*),) dat schavotten en brand-„ staepels het geloov niet verzetten kunnen; — men verän-„ dert niet, van gevoelens, maer veinst alleen te verände-„ ren; en de zodaenigen, die, door de strafóeffeningen, „ omkoomen, ontvangen Goddelyke eerbetooningen."

De Abt MILLOT stelt den Keizer JULIANUS in een vry gunstig licht voor, en verklaert zijne listige woelingen, tegen het Christendom, uit eene verstandige Staetkunde, maer, met dit alles, kan hy zijn geveinsd karakter niet geheel ontkennen. „ Te midden van veele voorvallen, (zegt hy (*i*),) „ die de Wijsheid van JULIANUS, op het voor-„ deeligste, aen den dag leggen, bespeurt men, in dien „ Vorst, eene gemaekte needrigheid, welke zomwijlen, „ tot het onvoeglyke, oversloeg."

Deese Keizer dan onthieldt zich, van openbaere vervolgingen, om dat de ondervinding geleert had, dat hy daer door zijn booSäertig oogmerk, om het Christendom uit te roeien, niet zoude kunnen bereiken. Evenwel ontbrak het, onder zijne regeering, niet aen Martelaeren. — Aen deese wreedheeden, had de Keizer zelvs, niet regelrecht, de schuld, maer zyne maetreegelen gaeven 'er nochthans aenleiding toe. De heidenen opgeblaesen, door het geluk, het welk hun begunstigde, verstoutten zich, om de Christenen geweldig te mishandelen. Het is daeröm ligtelyk

(*f*) SOCRATES l. c. l. III. c. 20. SOZOMENUS l. c. l. V. c. 22. THEODORETUS l. c. l. III. c. 20. GREGORIUS *Nazianzenus Orat.* 4.
(*g*) l. c. l. XXIII. c. 1.
(*h*) *Orat.* 13.
(*i*) l. c. p. 85.

te begrijpen, dat ook de Landvoogden, die het Christendom vyandig waeren, hunne gestrengheid verder uitstrekten, dan hun gelast was. De Kerkelyke Geschiedschrijver THEODORETUS geevt 'er verscheidene voorbeelden van op (*k*).

Ondertusschen was de Keizer voorneemens, wanneer hy, van den Persischen oorlog, gelukkig was weeder gekeerd, met openbaer geweld, tegen de Christenen te woeden (*l*). GREGORIUS *van Nazianze* verklaert dat hy het hadde, uit den mond van zulken, die des Keizers geheimen wisten (*m*).

Was zijn leeven, veele jaeren, verlengd geweest, hy zou het Christendom meerder nadeel hebben toegebracht, dan iemand der voorige vervolgeren. Maer de Voorzienigheid deedt het Christendom, door zijnen vroegtijdigen dood, over deese laetste pooging van het heidensch bygeloov, gelukkig zeegepraelen. In den strijd, teegen de Persen, werdt hy doodelyk gekwetst, en stierv den 26 Juny des jaers 363, in het 32ste jaer van zijnen ouderdom, wanneer hy, nog geene twee jaeren, geregeert had.

Wat wonder, dat de tijding van zijnen dood eene algemeene blijdschap, onder de Christenen, te weeg bracht, zo dat hunne Kerken, van dankliederen, weedergalmden? De woeling van deesen Keizer was slechts een klein wolkjen, het welke spoedig verdweenen is (*n*). Ook heeft zy, vooräl weegens de kortheid van den tijd, weinig schaede toegebracht. Immers hy zelvs klaegde, over het gering gevolg van zijne poogingen (*o*).

JOVIANUS, toen Overste der lijvbende, werdt door het leeger, tot Keizer verkoozen. „ De *heidensche Schrijvers*, „ EUTROPIUS, en AMMIANUS MARCELLINUS, om deesen alleen „ op te haelen, dewijl zy niet onder de verdenking val- „ len, welken men, van *Christen Schrijvers*, veelligt ten „ zijnen opzichte zou opvatten, maelen hem af, als een

„ Vorst

(*k*) l. c. l. III. c. 6, 7, 16, 17, 18, 19.
(*l*) THODORETUS l. c. l. III. c. 21.
(*m*) *Orat.* 3.
(*n*) SOCRATES l. c. l. III. c. 14.
(*o*) JULIANI *Epist.* 4, 27.

„ Vorst van eenen gefpraekzaemen, zachten en edelmoedi-
„ gen aert, tot genaede geneigd, en een aenmoediger der
„ geleerdheid (*p*).”

Deefe nieuwe Keizer befchermde het Christendom, van het welk hy belydenis deedt, met al zijn vermoogen, en, offchoon zijne regeering zeer kort waere, flechts van ruim zeeven maenden, was dezelve evenwel zeer voordeelig, voor de goede zaek der Christenheid, welke thans begon te herleeven. „ Het is een wonder verfchijnfel, in de
„ fchikking der Voorzienigheid, dat de *Christelyke Gods-*
„ *dienst* zich vestigde, te midden van zo veele hinderpaelen,
„ niet teegenftaende de misflaegen en de gefchillen der be-
„ lyderen (*q*).” — Toen hem de Keizerlyke waerdigheid, door het leeger, werdt opgedraegen, verklaerde hy openlyk, dat hy een Christen was, en de Goddelyke befcherming niet verwachten konde, wanneer de Krijgsknechten, in de maetreegelen van den voorigen Keizer, treeden wilden; hier op antwoorden zy, dat hy, over Christenen, heerfchen zoude, en dat de regeering van JULIANUS te kort geweest waere, om diepe indrukken, op de gemoederen der menfchen, te maeken (*r*).

Hy gav ook aenftond bevel, dat de Kerken moesten geöpend worden; hy gav, aen de Kerkelyken, alle de giften, inkoomften, en voorrechten weder, welke JULIANUS had ingetrokken (*s*). — Evenwel ftelde hy geene geweldige middelen, tegen het heidensch bygeloov, in het werk. Hy verleende, aen elk, vryheid van Godsdienst, zo dat de heidenen, immers in hunne huifen, aen de afgoden hulde bewijfen konde (*t*).

Hy ftierv, in het begin van het jaer 364, en werdt dood, in zijn bedde, gevonden (*u*). — VALENTINIANUS, een man, door zijne dapperheid, beroemd, en, onder de Krijgslieden, zeer geächt, werdt, tot zijnen opvolger, ver-

(*p*) MILLOT l. c. p. 107, 108.
(*q*) *Idem* l. c. p. 112.
(*r*) SOCRATES l. III. c. 22. THEODORETUS l. c. l. VI. c. 1.
(*s*) THEODORETUS l. IV. c. 4.
(*t*) LIBANIUS *in* JULIANIUM.
(*u*) AMMIANUS l. c. l. XXV. c 10.

koofen, die zijnen Broeder VALENS, tot Rijksgenoot, aennam. Zy verdeelden het Rijk, onder elkander; VALENS kreeg het Oosten, naemenlyk *Egypten*, *Afien*, en *Thracien*, en VALENTIANUS behieldt het geheele Westen voor zich. De eerfte nam *Conftantinopolen*, de andere *Milaen*, tot zijne verblijyvplaets.

In den beginne, gaeven beide de Vorften aen elk, vryheid van Godsdienst, zo wel aen de Heidenen, als aen de Christenen (v). Maer naderhand yverden zy, tegen het heidensch bygeloov. — Reeds in het eerfte jaer van hunne regeering, gaeven zy eene Wet uit, by welke de heidenfche Tempels, van derzelver goederen en inkoomften, beroovd werden (w). Ook verbooden zy de nachtöfferänden, de wigchelaeryen, en waerzeggingen (x). — Deefe en dergelyke maetreegels verbitterden de Heidenen dermaeten, dat zy, naer den dood van VALENS, die het meest yverde, zeer fterk verlangden, en, door wigchelary, trachtten te onderzoeken, wie zijn opvolger weezen zoude (y).

In het Westen, was VALENTINIANUS wat gemaetigder, omtrent de Heidenen, zo dat hy de Priesteren ontfloeg, van alle belastingen der burgerlyke bedieningen (z). — Deefe Keizer ftierv den 17 November des jaers 374. VALENS, zijn Rijksgenoot, kwam jammerlyk om, in het jaer 378, in eenen veldflag, tegen de Gothen.

VALENS was een zeer fterk yveraer, voor de *Ariaenen*, die, daer door aengemoedigd, eene wreede vervolging, tegen de rechtzinnigen, aenrichtten (a). — Evenwel werdt het Christendom, in dien tijd aenmerkelyk uitgebreid, byzonder onder de *Saraceenen* (b), en *Gothen* (c).

VALENTINIANUS, in het jaer 375, geftorven, werdt, in

(v) SYMMACHUS *Epift.* l. X. *Epift.* 54.
(w) *Codex* THEODOSIANUS l. X. tit. 1. *leg.* 8.
(x) l. c. l. l. IX. tit. 16. *leg.* 7, 8.
(y) SOZOMENUS l. c. l. VI. c. 35. SOCRATES l. c. l. VI. c. 19.
(z) *Codex* THEODOSIANUS l. XII. tit. 1. *leg.* 75.
(a) SOCRATES l. c. l. IV. c. 35.
(b) SOZOMENUS l. c. l. VI. c. 38. SOCRATES l. c. l. IV. c. 36.
(c) SOZOMENUS l. c. l. VI. c. 37. SOCRATES l. c. l. IV. c. 32, 33.

in het Westen, opgevolgd, van zijnen oudsten zoon GRATIANUS, terwijl VALENS het Oosten, nog drie jaeren, bleev beheerschen. Dan het leeger noodzaekte GRATIANUS, om zijnen jongeren broeder VALENTINIANUS, *den tweeden*, toen een kind van naeuwlyks 4 jaeren, tot zijnen Rijksgenoot, aen te neemen (*d*). GRATIANUS behieldt *Gallien*, *Spanjen*, en *Brittannien* voor zich, en liet *Italien*, *Illyricum*, en *Africa*, voor VALENTINIANUS II, over. Maer, dewyl de laetstgemelde, uit hoofde van zijne jonge jaeren, niet in staet was, om iets uit te voeren, regeerde GRATIANUS, met de daed, over het geheele Westen. — Hy yverde sterk, ter begunstiging van de rechtzinnigen, en verboodt den *Ariaenen*, *Donatisten*, en dergelyken, vergaderingen te houden (*e*). Ook stondt hy, aen de Kerkelyken, verscheidene vrijdommen en voorrechten toe (*f*).

Door den dood van VALENS, in het jaer 378, werdt GRATIANUS ook meester van het Oosten, en derhalven van het gansche Keizerrijk; offschoon de jonge VALENTINIANUS meede den tijtel van Keizer voerde; zijnde toen een kind van 7 jaeren. — GRATIANUS oordeelde het noodig, eenen deelgenoot, in de opperste macht, aen te neemen, en bepaelde zijne keus, tot THEODOSIUS, eenen Spanjaerd van geboorte, die, niet alleen om dappere krijgsbedrijven, maer ook om zijne voorbeeldige Godsvrucht, in algemeene achting was.

Thans waeren 'er derhalven drie Keizers, GRATIANUS, VALENTINIANUS II, en THEODOSIUS. De eerste regeerde, in de daed, over geheel het *Westen*, de tweede, in naem, over een gedeelte daer van, en de laetste kreeg het bewind, over geheel het *Oosten*.

GRATIANUS bevlytigde zich, om het heidensch bygeloov gevoelig te krenken. — Onder anderen, gelastte hy, dat het *altaer der overwinning*, staende, in de zael, alwaer de Romeinsche Raed, vergaederde, zoude wech genoo-

(*d*) AMMIANUS l. c. l. XXX. c. 10.
(*e*) *Codex* THEODOSIANUS l. XIII. tit. 6.
(*f*) *Codex* THEODOSIANUS l. XVI. tit. 2. *leg.* 24.

men worden, met verbeurd verklaering van de inkoomsten daer aen behoorende (*g*); Keizer CONSTANTIUS had dien altaer reeds wech gedaen, in het jaer 357; maer JULIANUS *de afvallige* had denzelven, in het jaer 361, wederöm hersteld. Wijders schafte hy alle de voorrechten en vrijdommen af, welke voorheen, aen de heidensche Priesteren, vergund waeren (*h*).

VALENTINIANUS II, was zelvs onverschillig, omtrent den Godsdienst. Dit maekte, dat de heidenen, tot hem, de toevlucht naemen. Zy zonden gemachtigden, aen welker hoofd SYMMACHUS was, om te beproeven, of zy den Keizer beweegen konden, om deese beveelen te herroepen. Dan zy konden niets uitwerken, daer GRATIANUS zich niet liet omzetten (*i*). — In tegendeel deese Keizer verklaerde dezulken, die het Christendom verzaekten, als meede de zodaenigen, die anderen daer toe verleidden, onbekwaem, om, by uitersten wil, over hunne goederen, te beschikken (*k*).

Maer hy leevde niet lang genoeg, om het Christendom merkelyk te bevoorderen; naeuwlyks 24 jaeren bereikt hebbende, werdt hy in het jaer 383 vermoord. (*l*) VALENTINIANUS II, nu naeuwelyks 12 jaeren oud, was genoodzaekt, *Gallien*, *Spanje*, en *Brittannien*, aen den Bevelhebber MAXIMUS, af te staen, en THEODOSIUS zelvs erkende den eisch deeses dwingelands, welken hy niet van den throon weeren konde. — Maer de geweldenaer, niet te vreede, met de gemelde Landschappen, onderwondt zich, om ook het aendeel van VALENTINIANUS II te vermeesteren. De jonge Vorst vluchtte, naer *Thessalonica*, en verzocht de bescherming van THEODOSIUS (*m*). Dees beloovde hem zijnen bystand, mits hy afstand deedt van de dwaelingen. der *Ariaenen* (*n*). Ook trok hy op, tegen MAXIMUS; het lee-

(*g*) *Idem* l. IX. tit. 40. *leg.* 13.
(*h*) AMBROSIUS *Epist.* 30.
(*i*) SYMMACHUS l. X. *Epist.* 54.
(*k*) *Codex* THEODOSIANUS l. XVI. tit. 7. *leg.* 3.
(*l*) SOCRATES l. c. l. V. c. 11.
(*m*) THEODORETUS l. c. l. V. c. 14. SOZOMENUS l. c. l. VII. c. 14.
(*n*) THEODORETUS l. c. l. V. c. 15.

leeger van den laetsten werdt verslaegen, en hy zelvs gevangen en onthoofd (*o*).

Dit geschiedde, in het jaer 388. — VALENTINIANUS II, die, in zijnen laetsten tijd, een zeer yverig voorstander van het rechtzinnig geloov geweest was, (daer hy te vooren, of liever zijne Moeder JUSTINA, op zijnen naem, de *Ariaenen* grootelyks begunstigd had,) wordt, in het jaer 392, geweldig van kant gemaekt (*p*).

Zo doende werdt THEODOSIUS alleen Keizer, in het jaer 392, daer hy, reeds 13 jaeren, het bewind gevoert had, over het Oosten. Hy heeft altoos de kennelykste blijken gegeeven, van zijnen yver, voor het Christendom, en byzonder voor het rechtzinnig geloov.

Uit dit beginsel gav hy, reeds in February van 't jaer 380, een bevelschrivt uit, dat alle zijne onderdaenen het rechtzinnig geloov zouden aenkleeven, en dat de sluipvergaederingen der *Ariaenen* zouden verstoord worden (*q*). Deese Wet was gericht, aen het volk van *Constantinopolen*, en den Stadhouder EUTROPIUS, met last, om dezelve, naer alle wingewesten, te verzenden, en, door allen, te doen onderhouden (*r*).

Kort na zijne aenkoomst te *Constantinopolen*, zette de Keizer den Ariaenschen Bisschop van die hoofdstad DEMOPHILUS af, en stelde GREGORIUS van NAZIANZE, tot zijnen opvolger, aen. Zelvs werden de Ariaenen ter Stad uitgedreeven. — Zo doende werdt het rechtzinnig geloov, in de hoofdstad van het Oosten, hersteld, omtrent het einde van het jaer 380 (*s*).

Voords beyverde hy zich, om het Christendom, over het heidensch bygeloov, te doen zeegevieren. — Omtrent het midden van het jaer 381, kondigde hy eene Wet af, waer by den zulken, die den Christelyken Godsdienst verzaekt hadden, om het heidendom te omhelsen, het recht benoo-

(*o*) SOCRATES l. c. l. V. c. 14.
(*p*) OROSIUS l. c. l. VII. c. 35. SOCRATES l. c. l. V c. 25. SOZOMENUS l. c. l. VII. c. 22.
(*q*) *Codex* THEODOS. l. XVI. tit. 1. *leg.* 2. & tit. 2. *leg.* 25.
(*r*) SOZOMENUS l. c. l. VII. c. 4.
(*s*) SOCRATES *Hist. Eccl.* l. V. c. 7.

men werdt, van, by uiterften wil, over hunne na te laeten goederen, te befchikken (*t*). — Beflooten hebbende, de aenbidding der heidenfche afgoden geheel en al uit te roeien, gav hy, in dat zelvde jaer, verfcheidene Wetten, by welke hy, aen alle zijne onderdaenen, op ftraffe des doods, of eene altoosduurende ballingfchap, verboodt, aen de gewaende Godheeden te offeren, wigchelaers en waerzeggers raed te vraegen, of eenige van die bygeloovige plechtigheeden te oeffenen, welke, door zijne Voorzaeten, verbooden waeren (*u*).

LIBANIUS, de vermaerde voorftander van het heidensch bygeloov, fchreev, by geleegenheid der gemelde Wetten, zijne bekende Redenvoering *ter verdeediging der Tempelen* (*pro Templis*), waer in hy de zaek van het heidendom onbefchroomd bepleitte, beweerende, onder anderen, dat de Keizers CONSTANTINUS en CONSTANTIUS, over hun woeden, tegen de heidenfche afgoden, zichtbaer geftraft waeren, naerdien de nazaeten van CONSTANTINUS in het kort afgefneeden, en zommigen van dezelve, door eenen ontijdigen dood, uitgeroeid waeren; hy eindigde, met de bedreiging, dat het Landvolk, het welk, aen den Godsdienst hunner voorvaderen, meer verkleevd was, dan de inwooners der Steeden, zo het verder getergd werdt, de waepenen zoude opneemen, om het Heidendom, met geweld, te befchermen.

Dan de Keizer ging voort, en gav bevel, aen CYNEGIUS, welken hy, tot Landvoogd van *Syrien*, had aengeftelt, om alle de Tempelen, in zijn Rechtsgebied, te fluiten. Vervolgens zondt hy hem, met dien zelvden last, naer *Egypten*, alwaer hy, door het verbreeken der afgodsbeelden, het fluiten der Tempelen, en het verhinderen van alle bygeloovige plechtigheeden, binnen korten tijd, de overblijfelen der afgodery volkoomen uitroeide (*v*).

Na het verflaen van den geweldenaer MAXIMUS, trok THEODOSIUS de hoofdftad *Rome* zegepraelende in, en beyver-

(*t*) *Codex* THODOS. l. XVI. tit. 7. *leg.* 1.
(*u*) *Ibidem* l. XVI. tit. 7. *leg.* 18.
(*v*) *Codex* THEODOS. l. X. tit. 10. *leg.* 15.

verde zich aenſtonds, om de afgodery, in de hoofdſtad, uit te roeien. Hy begon, met eene reedevoering, in welke hy den Raed vermaende, om het bygeloov te verlaeten, en het Christendom te omhelſen. Veelen der heidenſche Raedsheeren waeren hardnekkig; waeröp de Keizer hen bedreigde, dat hy de werktuigen der afgodery vernielen zoude. Het geſchiedde ook. „ De afgodsbeelden werden overal „ ter nêergehaeld, de Tempels geſlooten, en de Godheeden, te vooren zo zeer geëerd, in haere nisſen, eenzaem gelaeten, of alleenlyk opgewacht van muiſen en „ uilen. — *Rome* verliet *Jupiter*, en zijne Tempelen, „ verächtte zijne plechtigheeden, en was beſchaemd, over „ den afgodsdienst, voorheen aen hem beweeſen (*w*)."

THEODOSIUS verbleev, maer drie maenden, te Rome; dan al dien tijd beſteedde hy naerſtig, om de afgodery te niet te doen. Ook gav hy verſcheidene Wetten uit, om veele misbruiken, in die hoofdſtad, te verbeeteren (*x*). *Rome* verlaeten hebbende, vervolgde hy zijne reis, naer *Milaen*, alwaer hy eene Wet maekte, dat alle Ketterſche Bisſchoppen en Geestelyken overal, uit de Steeden, moesten verdreeven worden (*y*).

In het jaer 391 gav hy een bevelſchrivt uit, volgens het welk zy, die, na dat zy gedoopt waeren, het Christendom verzaekten, niet alleen onbevoegd waeren, tot het maeken van eenen uiterſten wil, maer zelvs, voor eerlooſe lieden, verklaerd werden; onbekwaem, om, over eenige zaek, getuigen te zijn. De Keizer voegde 'er by; „ dat hy hen, naer de wildernisſen, zoude gebannen heb„ ben, wanneer hy niet gedacht had, dat het voor hun „ grooter ſtraf waere, onder de menſchen te leeven, zon„ der als menſchen aengemerkt te worden (*z*)." — Kort daeröp gelastte hy, dat de Ketters overäl, uit de Steeden, zouden verdreeven worden (*a*).

(*w*) HIERONYMUS *Epiſt.* 7.
(*x*) *Codex* THEODOS. l. XII. tit. 16. *leg.*
(*y*) *Ibidem* l. XVI. tit. 5. *leg.* 19.
(*z*) *Ibidem* l. XVI. tit. 7. *leg.* 4, 5.
(*a*) *Ibidem* l. XVI. tit. 5. *leg.* 20.

In het jaer 394 werdt de Keizer, door de waeterzucht, aengetast. By zijnen uiterften wil, verdeelde hy het Rijk, tusfchen zijne beide zoonen ARCADIUS en HONORIUS, zo dat het Oosten, aen den eerften, en het Westen, aen den laetften, te beurt viel. Hy ftierv te *Milaen* in January van 't jaer 395.

Zijne laetfte Wet, tegen hetheidendom, gav den doodfteek, aen het bygeloov. Zy werdt den 8 November des jaers 392, gegeeven, en was van deefen merkwaerdigen inhoud: „ dat
„ niemand, van welken rang, orde, of hoedaenigheid,
„ het zy van eene hooge afkoomst, of uitmuntende door
„ waerdigheeden, het zy van geringe geboorte, opvoe
„ ding, of middelen, ergens, het zy op het land, het
„ zy in de fteeden, eenige offeränden, aen gevoelloofe
„ beelden, offeren zoude, of, op eene meer geheime-
„ wijs, zijne huisgoden, met vuur, of zijnen befcherm
„ geest, met wijn, of zijne vaderlyke huisgoden, met vuur
„ en rook, aenbidden; of hun eenige eer bewijfen, door
„ lichten te ontfteeken, wierook te branden, of kransfen
„ op te hangen. — Dat wanneer iemand zich verftoutte,
„ om wierook te branden, of rookende ingewanden te
„ raedpleegen, het ieder eenen zou geöorloovd zijn, hem
„ aen te brengen, en dat hy, overtuigd zijnde, zoude
„ geftraft worden, als of hy aen hoogverraed, fchul-
„ dig waere." —

Deefe Wet roeide het heidendom, met wortel en tak, uit; daer niet alleen de openbaere en groovere zoorten van offeränden, maer zelvs de heimelyke bygeloovigheeden, geftrengelyk verbooden werden. — „ Het heidensch byge-
„ loov, (zegt daeröm THEODORETUS (*b*),) heeft de zeer god-
„ vruchtige Vorst THEODOSIUS ten eenemael uitgeroeid en
„ afgefchaft, het zelvs verdrijvende, tot een eeuwig ftil-
„ zwijgen en vergeetelheid."

Op den dood van deefen Keizer, fcheenen de Heidenen wederöm moed te fcheppen. — Maer ARCADIUS volgde zijne voetftappen; hy verboodt het gebruik der Tempelen niet alleen, maer ook allerleie zoort van offeränden op alle plaet-

(*b*) *Hift. Eccl.* l. V. c. 20.

plaetsen en tijden, en bekrachtigde alle de straffen, welke daeröp te vooren bedreigd waeren (*c*). — De heidensche Tempelen werden allerweegen, in het Oosten, gesloopt, en dezelver bouwstoffen gebruikt, tot de gemeene bruggen, waeterleidingen, en andere openbaere werken. — Het zelvde voetspoor volgde ook HONORIUS, in het Westen (*d*).

Zo doende heeft het Christendom, in het Romeinsche Keizerrijk, op het laetst der IV Eeuw, over het heidensch bygeloov, volkoomen gezeegepraelt.

HET VIII. KAPITTEL.

C. De opening van het zeevende zeegel, Kap. VIII:— XI: 18.
α. Voorâf ging een kortstondig stilzwijgen.

1. ENde doe het Lam den sevenden segel der geheimzinnige Boekrolle geopent hadde, wiert daer een stilswijgen in den hemel, alwaer ik my, in eene verrukking van zinnen, bevondt, verg. Kap. IV: 1, 2, ontrent van een halve ure.

Het oorsprongelyk woord, door *een stilzwijgen* vertaeld, koomt nog eenmael voor, Hand. XXI: 40, alwaer het, voor eene diepe stilte, genoomen wordt, na het eindigen van eene groote volks beroerte, en een verward geschreeuw der onstuimige meenigte. — Men denke derhalven, aen eene diepe stilte, zo dat 'er geen geluid, hoe ook genaemd, vernoomen wierdt.

Er is die dit *stilzwijgen* zinbeeldig opvatten, voor de rust en kalmte der Kerke, welke zy, volgens zommigen, onder Keizer CONSTANTYN *den Grooten*, na dat hy LICINIUS had te onder gebracht, genooten heeft, en, volgens anderen, nog in het laetst der daegen, by uitneemenheid, genieten zal. — Maer, indien dit *stilzwijgen* zinbeeldig moest genoomen wor-

(*c*) *Codex* THEODOS. l. XVI. tit. 10. *leg.* 13.
(*d*) *Ibidem* l. XVI. tit. 10. *leg.* 19. tit. 5. *leg.* 42.

den, zou het, gelijk wy reeds hebben aengemerkt (*e*), even zo goed eenen tijd van ellenden en verschrikking, als van rust en kalmte, beteekenen kunnen. — De voorspoed, welke de Kerk, onder CONSTANTYN *den Grooten*, die het Christendom, tot den heerschenden Godsdienst van het Keizerrijk, maekte, genooten heeft, is reeds, by het openen van het *zesde zeegel*, byzonder Kap. VI: 17, 18, geheimzinnig afgebeeld, en de heerlyke Kerkstaet, welke nog toekoomende is, kan hier, volgens het geene wy beredeneert hebben, ganschelyk niet te passe koomen.

De Ridder NEWTON (*f*), is van oordeel, dat hier gezinspeeld worde, op den dienst in den Tempel, byzonder daer op, dat het volk, terwijl de Hoogepriester, op den grooten verzoeningsdag, het reukwerk offerde, geheel stil was, biddende by zich zelven. — Maer dit begrip steunt, op eene valsche vooronderstelling, dat JOANNES het werk van den Hoogepriester hebbe zien verrichten. Hem werdt een Engel, en geen Hoogepriester, vertoond, die reukwerk offerde, en dat alles zag hy, niet in den Tempel, maer in den hemel, in eene verrukking van zinnen, vs. 1-5.

Wy kunnen niet anders zien, of dit *stilzwijgen* moet eigenlyk verstaen worden, en begrijpen dè zaek op deese wijs. — Toen de Apostel de geheimzinnige teekeningen, in het zesde deel der geöpende Boekrolle, beschouwt had, ging hy, volgens gewoonte, naer zijne standplaets te rug. Onmiddelyk daeröp opende de Verlosser het *zeevende* en laetste *zeegel*; maer JOANNES werdt niet aenstonds geroepen, om den geheimzinnigen inhoud van het laetste deel der Boekrolle, het welk nu geöpend was, van na by te koomen zien. Er werdt een *stilzwijgen in den hemel*, zo dat de Apostel volstrektelyk geen geluid hoorde.

Hy had nu veele geheimzinnige dingen gehoort en gezien. Even te vooren had hy eene zeer groote meenigte, Gode en den Lamme, met vereënigde stemmmen, hooren lovzingen, Kap. VII: 10-12; daeröp had een der Ouderlingen hem een nae.

(*e*) *Booven* p. 238, 239.
(*f*) l. c. P. 183, 184.

naeder bericht gegeeven, omtrent de lovzingende perfoonen, Kap. VII: 13-17. Na dat die Ouderling gefprooken had, was alles ftil ; hy zag wel, dat het LAM het ZEEVENDE en laetfte *zeegel* opende, maer hy hoorde nu niets; 'er heerschte, allerweegen in den hemel, eene diepte ftilte; hy vernam geen het minfte geluid.

Dit ftilzwijgen was evenwel kortftondig; het duurde flechts OMTRENT *een halv uur*, dat is geen volkoomen halv uur verg. Joh. I: 40. Hand. I: 15. V: 7, enz.

De Hoogleeraer EICHHORN (*g*) wil het zo begreepen hebben, dat het te voorfchijn koomen van de zeeven Engelen, die zich gereed maekten, om, op zo veele bazuinen, te blaefen, en vreesfelyke oordeelen aen te kondigen, de hemellingen dermaeten verfchrikt hebbe, dat zy als het waere verftomden. Dan, offchoon het *zeevende zeegel* geöpend was, had nog niemand den inhoud van het laetfte deel der Boekrolle gezien. Na het kortftondig ftilzwijgen, zag eerst JOANNES wat 'er in vertoond werdt, vs. 2—

Onfes erächtens is de korftondige ftilte, van omtrent een halv uur, eene inleiding of voorbereiding geweest, tot het volgende gedeelte van het gezicht, het welk veel uitvoeriger was, dan al het geene den Apostel, by het openen der zes voorige *zeegelen*, vertoond was. — Zodaenig eene rust en tusfchenpoofing was derhalven zeer gepast, om de aendacht van den Apostel niet te zeer, op eene keer, te vermoeien. — Voorts heeft het blaefen der Engelen, op de *zeeven bazuinen*, den inhoud uitgemaekt van het geene de Apostel, by het openen van het *zeevende zeegel*, gezien en gehoort heeft.

Dan, over deefe *zeeven Bazuinen*, en het geene 'er verder volgt, hoopen wy, in het andere deel, onfe gedachten meede te deelen.

(*g*) l. c. p. 234.

EINDE VAN HET ZESENTWINTIGSTE DEEL